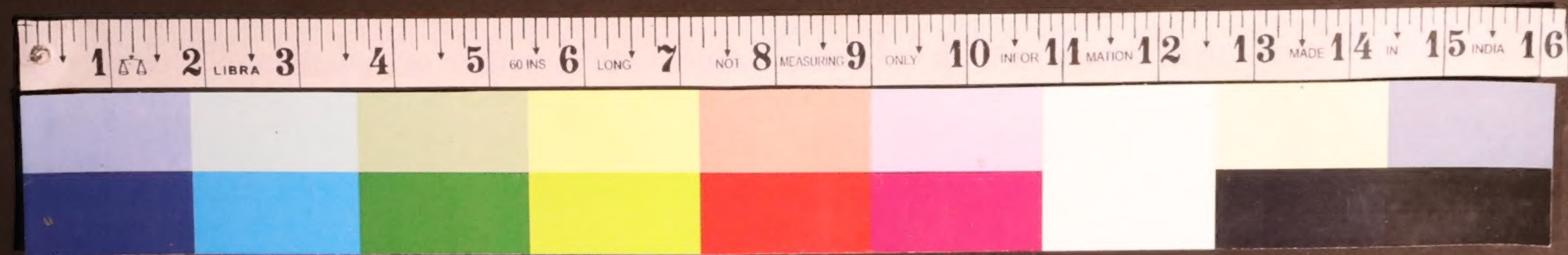

Shri Raghunatha Temple MSS. Library,
JAMMU

No.	१३-२०५
Title	महाभाष्यम्
Author	म. प. त्रिलोचनः
Extent	४८५ पंक्तियाँ
Age	
Subject	व्याकरण

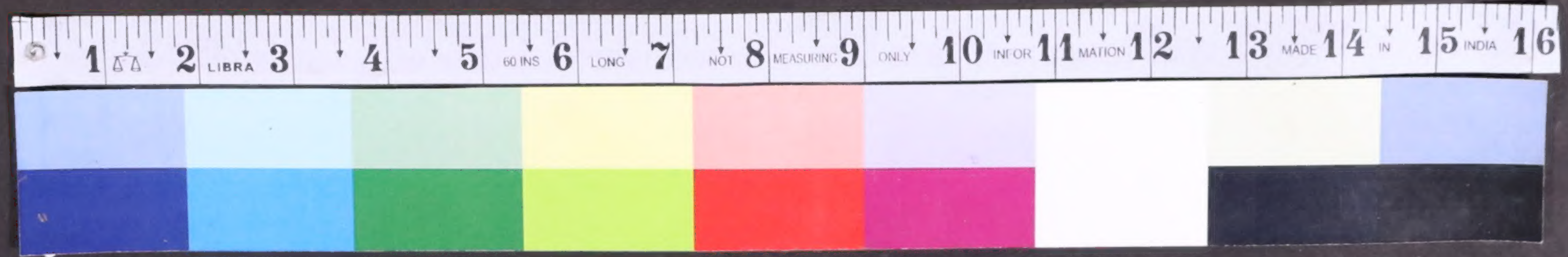

सं. १-ख
महाराष्ट्र
४-६५ दफ्तरी
कार्यालय
जिल्हा-जिल्हा
पत्रिका

संख्या

सं. १

ओं पादस्य तृतीयः ओं धातुसंवेधे प्रत्ययः
 प्रत्यय इति वर्तमाने पुनः प्रत्ययग्रहणे
 किमर्थम् अथातः प्रत्ययानामपि धातु
 संवेधे साधकं यथा स्यात् गोमानासीत्
 त गोमान भवितुं शिह्येषामः भूत
 कालो भविष्यकालेनाभि संवेधमा
 नो भविष्यकालः साधयते कस्मान्म
 विष्यकालो भूतकालेन संवेधमानो
 भूतकालः संपद्यते धातुसंवेधे प्रत्य
 यस्य यथा कालविधानां सिद्धम् यथा
 कालविहितोऽप्येते प्रत्ययाः संप्रसार
 णकालप्रप्रत्ययते कालास्य तं गण्यते
 उपपद्यते कालास्य तम् उपपद्यते
 कालास्य तम् कुतोऽनुवर्तते अथि
 णमयानीत्येतदुपपद्यते भविष्यति न प्र
 नर्जनितेति एव तर्हि प्रत्यादि विषयः
 प्रत्ययाः साधयति वर्तमाने के प्रत्य
 स्यादयः उक्तिभूतनयः एवमविद्या
 दार्शन्यादीनामेवास्यादिभिर्योगः ननु
 न ज्ञायते कः कस्य कालमनुवर्तते इति
 भावि कस्य मासीत् प्रोजेति यथाया
 आसीत् एव तर्हि वाक्यमेव तदेव ज्ञा

तीयकंप्रपञ्चते अग्रिमयाजीयेत
 स्मिन्मविताकस्मिन् योपपञ्चतमि
 ताकदायस्नेनाग्रिमनेहभवति ।
 क्रियामममि हिमयोः परमपदानेपद
 ग्रहणालादेशप्रतिषेधात् हिमयोः प
 रमपदानेपदग्रहणकर्तव्यं हिः प
 रमपदानास्यत्तनेपदानामितिवक्त
 वं किंप्रयोजनमलादेशप्रतिषेधात्
 लादेशोहिमोमाभूतामिति किंवा
 यदिहिमोलादेशोपाताम् तित्तपा
 रमितिपदसत्तान्मात् माभूदेवसवे
 नेपदमितिपदसत्तामविष्णतिकथं
 कथयति लकाराकृतात्प्रातिपदिक
 त्वेनदाश्रयेप्रत्ययविधानम् लकारः
 कृतनपकृतात् कृतातिपदिकमि
 तिप्रातिपदिकसत्तान्दाश्रयाप्रातिप
 दिकाश्रयासायत्प्रातिपदिकमिति य
 दिसावत्यतिः स्यात्प्रवणप्रामातिय
 ययानोसत्तमविष्णतिकथमवयवा
 ने विभक्तिसरप्रतिपदकाश्रुनिपाता
 भवेतीतिनिपातसत्तानिपातावयमि
 त्पद्यसेत्ता इदं हिमभयोः लुनीहि

श्री
 महा
 भा

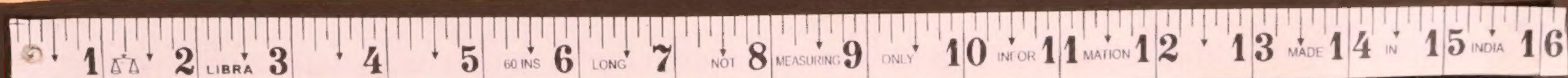
लुनीहितेवायंलनाति तित्ततिइति
 तिवातेनप्रामातिसमसायाथैव सम
 सायाथैव समसंज्ञाथैवहिमयोः पर
 मपदानेपदग्रहणकर्तव्यं हिः प
 रमपदानापद्यात्त सत्तानेपदा
 नावतिकरोमाभूदिति नवात्तहेमोदि
 प्रावचनतापकंपदादेशात् नपदाषः
 किंकारणम् तथेमोरादेशवचनताप
 कंपदादेशात् यदयंवाचनतथेमोरित्या
 हतज्ञापयमाचार्यः पदादेशोहिमोसि
 नित्तपदादेशोपिदादप्रतिषेधः तत्र
 पदादेशोपिपदादप्रतिषेधोवक्तव्यः
 पिपदागवत् सभवाः लुनीहिलुनीहीये
 वायंलनातिप्रादः वलपिसोहलनी
 हिलुनीहीयेवलुनायि पित्तमत्तावत्र
 वक्तव्यः पित्ततिषेधयोगविभागः क
 रिष्यतेइदम् तिसैहिभंवतित्ततः प्रवि
 ष्यपिचभवनियावाहिनाम् प्रादप्रा
 पित्तवक्तव्यं आदिकृतसत्तादकम्पदादेशो
 भविष्यति इदमिहसंप्रथार्थम् आदकि
 यतामादेशात्तित्तकिमत्रकर्तव्यम् पदा
 दशगमः तित्तः प्रादिशः कृतप्रादिप्रा

मोतिप्रकृतेपिप्रानोति अनिरुप्राह सु
 यस्याकृतेप्रादेशेप्रानोत्यस्याकृतेना
 ह्यंतरस्याप्रानवन्तिपिरानियोभवति उभ
 योरप्यनिरुप्राहः परत्वादाशमः आदि
 कृतेसादृकसादेशोभविष्यति इदं तर्हि
 भुक्तमंल्लेखेवंभुजश्रितिसोभलोपरत्वा
 कारलोपोनप्रामोतिसमसेत्वात्तथाप्य
 हतमेव सिद्धंतलोदमध्यमपुरुषैकवच
 नस्याक्रियासमभिहारेदिर्वचनात् सिद्धं
 मेतत्कथंलोदमध्यमपुरुषैकवचनस्य
 क्रियासमभिहारेलोदमध्यमपुरुषैकवच
 नदिर्वचनमच्यते एतदेवजायतिभव
 तिक्रियासमभिहारेलोडिति यद्यक्रिया
 समभिहारेलोडोदिर्वचनेनास्ति कृतेन
 त्वलेतत् तापकादभलोडविष्यति नपुन
 र्यपवासावविशेषविहितः सद्यदाक्रियास
 मभिहारेभवति तदासिद्धिर्वचनेभवती
 तिलोपमध्यमपुरुषैकवचनएवावलपि
 सिद्धंयात् शोचागोहिसौसर्वेषांपुरुषा
 णासर्वेषांवचनानामिषोत सूत्रंचमिषते
 यथागासमेवास्तननचोक्तंदिदयोपरस्ते
 पदात्मनेपदग्रहणालादेशप्रतिषेधार्थं

श्री
 महा
 मो. २

मसेत्वार्थचेति नैषदोषः योगविभागा
 त्सिद्धे योगविभागः करिष्यते क्रियास
 मभिहारेलोडवति ततः लोडोहिदोभ
 वतः लोडिमेवानवर्ततेलोडोहिदोवि
 ति कथंवाचतधसौरितिवाचधभाविना
 लोडइत्येतमेतद्विज्ञायते यथाविधानप्र
 योगः किमर्थमिदमच्यतेअनप्रयोगो
 यस्यात् नैतदस्तिप्रयोजने हिंसातम
 यक्तेपदार्थके तेनापरिसमामोर्थेति
 कृतानप्रयोगोभविष्यतिइदंतर्हिप्रयो
 जने यथाविधीतिवक्ष्यामीति एतदपि
 नास्तिप्रयोजनेसामान्यवचनस्येतिवक्ष्य
 तितत्रोतेरावचनेयथाविधानप्रयोगो
 भविष्यति समञ्चयेकिमर्थमिदमच्यते
 अनप्रयोगोयथास्यात् नैतदस्तिप्रयोज
 ने हिंसातमवक्तपदार्थकेतेनापरिस
 मामोर्थेति कृतानप्रयोगोभवष्यति
 इदंतर्हिप्रयोजने सामान्यवचनोस्यात्
 प्रयोगोस्तुविशेषवचनस्येति सामान्य
 वचनस्यानप्रयोगोभविष्यतिलक्ष्णान्
 उपसंवादा उपसंवादाशोकयोर्वचना
 नर्थकंलिट्येवत उपसंवादाशोकयो

वचनमनर्थकं किंकारणं लिख्यता
 त लिख्यतालोडितोवसिद्धं काप्रनलिउथेः
 केचित्तावदाहुः हेतुहेतुमतोर्लिखितं
 उपरिष्ठाहुः वक्तव्यमेवेतस्मिन्निशेषेति
 ह्यप्रयुज्यते यदिमेभवानिदं कुर्यात् अ
 ह्यमपितेऽदृष्ट्यात् तमर्थेति तमर्थः।
 त्वद्येत कस्तमर्थः कर्ता यद्येवेनार्थ
 स्तमर्थग्रहणोत्तयेनवावत्त्वपिहेतुना
 कर्तव्यमभवति तेनैवहेतुनामया
 द्योभविष्यति एवेतद्विस्मयितयत्त
 मर्थग्रहणोत्तयेति तज्ज्ञापयताचार्यः
 ग्रहणः कर्तव्यमनर्थः इति कः पुनः सः
 भावः कुतोवावत्त्ववतऽविभविष्यति
 नष्टकः कर्मादिप्रकारकेष्विति तापका
 द्येकतरेपक्षे नचाप्यस्मिन्नर्थे
 दिशतेऽतिदिश्यात्प्रमयाः स्वार्थेभ
 विष्यति नयथापु-क्तिः सन यावा
 दिभ्यः कतिनिसोसोस्वार्थेभवद्भवेभवि
 ष्यति किमेतत्तापनेप्रयोजने अथ
 यक्तोभावेभवतायेतन्नवक्तव्यमभवति
 उरीचामाहुः किमयेमेः सान्वयकस्या
 त्वभूतस्यारहणोक्तिरने नउदीचामेः

श्री
 महा
 भा
 ३

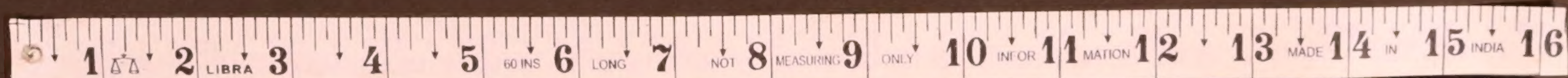
इत्युच्यते तत्रापमण्यः उरीचा।
 मेः इति न्यतिहाररहणोत्तये
 भवति किंकारणं तद्विषयोहि सः वा
 तिहारविषय एवमयतिः एवेतद्विस्मि
 हेमतिर्यन्मेः सान्वयकस्यान्वभूतस्य
 ग्रहणोत्तयेति तज्ज्ञापयताचार्यः ना
 न्वयकतमनेज्जततेभवतीति किमेत
 स्यात्तायनेप्रयोजने तत्रासह्यसर्वोदश
 द्यप्रतिषिधेष्ट्यक्तनिर्देशोत्तये।
 तत्तारित्यक्तं तन्नवक्तव्यमभवति किम
 येप्रतिरिद्धमच्यते नममानकर्तृकयोः
 पूर्वकालोवसिद्धे अष्टवकालाया
 मारंभः पूर्वसोपाच्यते पश्चादमयते।
 समानकर्तृकयोः इदं कस्यान्वभवति
 पूर्वमेकेनतोव्रजतीति स्वशब्देनोक्तत्वा
 न्नभवति नतदीदानीमिदंभवति पूर्वमे
 क्तानतोव्रजतीति नतत्क्रियापूर्वका
 लो किंतर्दिकर्तृपूर्वकालमेतत् पूर्व।
 ह्यसोभुक्तानेभ्योभोक्तृभ्यततः पश्चाच्च
 जयतेभ्योव्रजित्वाः इदं कस्यान्वभव
 ति अष्टवकालान्तं यामेस्तर्दिकस्या
 न्नभवति एतदप्यप्रत्यक्षं लक्षणं

भवतीति लहचात्र वासुपेण भविष्यति
समानकर्तृकयोर्वहस्यप्रसिः समानक
र्तृकयोरिति वद्वेषप्रसिः भुक्तापीवा ।
स्त्रात्वाव्रजतीति किंप्रनः काराणानसिध्या ।
ति द्विवेनेनायनिर्देशः कियतेतेन द्वयो
रेवयोरेवयोर्वकाले स्यात् वहना स्यात्
सिद्धेन क्रियाप्रधानत्वात् सिद्धमेतक ।
यक्रियाप्रधानोयनिर्देशः तात्रनिर्देशा
तंत्रकथं प्रनः तेनैव नामनिर्देशः किय
ते त्रवणं कयाचिदिभक्त्या केनचिक् ।
वेननिर्देशः कर्तव्यः तयथा कश्चिदत्रा
धीशालिकलापे सतपं सपलालमाह
रतिनांतरीयकत्वात् सयावदादेयता
वदादायतपस्यत्वात् सृजति एवमिह
पितांतरीयकत्वाद्विवेनेन निर्देशः किय
ते तथा कश्चिन्मासापीमस्यात्मशकला
त्सकंदकानाहरतितांतरीयकत्वात् सा
यावदादेयतावदादायशकलकंदकात्
सृजति नक्षत्रनिर्देशस्तत्र एवमपिलोक
वित्तानानसिध्याति ग्रुनेत्यवचनात्सिद्धे सा
मानकर्तृकयोरमंतरेणैविवक्तव्यं सिध्या
तिसूत्रेन हि भिद्यते यथात्यासमेवास्त न ।

श्री
महा
भा
य

नचोक्तं समानकर्तृकयोरिति वद्वेषप्र
सिधिरिति परिहृतमेतत् सिद्धेन क्रियाप्रधा
नत्वादिति नचोक्तमेवमपिलोकवि ।
ज्ञानान्नसिध्याति नैषदोषः सर्वेषामत्र
निक्रियाप्रतिपौर्वकालं स्त्रात्वाव्रजति
भक्ताव्रजतिपीत्वाव्रजतीति एवं च कत्वा
प्रयोगः ग्रुनियतो भवति स्त्रात्वाभक्ता
पीत्वाव्रजति पीत्वास्त्रात्वामुक्ताव्रजती
ति आदायस्वपितीत्युपसंख्यानमहर्दे
कालत्वात् आदायस्वपितीत्युपसंख्या
नेकर्तव्ये किंप्रनः काराणानसिध्यातिग्रु
र्वकालत्वात् सर्वेषामस्यपिनिपश्चाद्या
दराति नवास्वमस्यावरकालत्वात् नवाव
कथमकिंकाराणस्वमस्यावरकालत्वात्
ग्रुवरकालः स्वमः ग्रुवशमसौ आदायमु
रुनेमपिस्वपिनि विभाषाप्रप्रथम कि
मयेनामेविभाषाग्रहो सिद्धिप्रामेकथं
प्रामेकथं वाशमे ग्रुभीक्ष्णरतिवानिरो
प्रामेग्रुत्वाव्रजतिप्रामेकिंचातः यदि प्रामे
ग्रुभीक्ष्णपनिष्ठाविभाषाप्रामेतिग्रुत्वा
वेष्टेनसिध्याति ग्रुयाशमेग्रुयादिषा
मविधेः सप्रतिषेधः ग्रुयादिषाप्रामविधेः

卷之四

णो णामुलानभिहितं कर्मेति यदि पुन
 रये कर्मणि विज्ञायेत नैव शक्यं इह
 स्वादे कारयेत्वा गुरुभक्ते देवदत्त इति यवा
 ग्वा द्वितीयानस्यात् किं कारणेन स्यात्
 णामुलानभिहितं कर्मेति ननु च भुवि प्र
 त्ययेनानभिहितं कर्मेति कृत्वा नभिहिता
 प्रयो विधिर्भविष्यति द्वितीया यदि स
 त्प्रभियाने चानभिधानै च कृतश्चिदनभि
 धानमिति कृत्वा नभिहिता प्रयो विधिर्भ
 विष्यतीति द्वितीया देवदत्ते नृतीया प्राप्नो
 तिकिं कारणं णामुलानभिहितं कर्मेति
 प्रयानेन क्त्वा यामर्थः एत्का ओदनो भुज
 ते देवदत्तेनेति वादे देवदत्तो नृतीया यथा
 स्यात् किंच कारणेन स्यात् क्त्वाभिहि
 तं कर्मेति ननु च भुवि प्रत्ययेनानभिहि
 तं कर्मेति कृत्वा नभिहिता प्रयो विधिर्भ
 विष्यति नृतीया यदि सत्प्रभियाने चान।
 भियानि च कृतश्चिदनसि धानमिति कृत्वा
 ननभिहिता प्रयो विधिर्भविष्यति नृतीया
 ओदने द्वितीया प्राप्नोति किं कारणं क्त्वा न
 भिहितं कर्मेति यदि पुन रये कर्मणि विज्ञा
 येत नैव शक्यं इह हि एका ओदनो भुक्ते

देवदत्तश्चोदने द्वितीयानस्यात् किंच
 कारणानस्यात् कथाभिहितं कर्मेति
 ननु च भेजिप्रत्ययेनानभिहितं कर्मे
 तिकृतानभिहिताप्रयोविधिर्भविष्यति
 द्वितीयायदिसत्यभिधानेचानभिधा
 नेचकुतश्चिदनभिधानमिति कृतानभि
 हिताप्रयोविधिर्भवति द्वितीया देवदत्ते
 तृतीयाप्रामोति किं कारणं कथानभिहि
 तः कर्तेति अथानेननमर्थः भोक्तृमो
 दनः पचानेदेवदत्तेनेति वादमर्थः देवदत्ते
 तृतीयायद्यास्यात् किंच कारणानस्यात्
 तमनाभिहितः कर्तेति ननु च पचिप्रत्य
 येनानभिहितः कर्तेति कृतानभिहिता
 प्रयोविधिर्भविष्यति तृतीयाश्चोदनेदि।
 तीयाप्रामोति किं कारणं तमनानभिहि
 तं कर्मेति कृतानभिहितं पचिप्रत्ययेनानभि
 धितं कर्मेति कृतानभिहिताप्रयोविधिर्भवि
 ष्यति द्वितीयायदिसत्यभिधानेचानभिधानेच

श्री
 महा
 भा
 ६

कुतश्चिदनभिधानमिति कृतानभिहि
 ताप्रयोविधिर्भविष्यति द्वितीयायदिवने
 तृतीयाप्रामोति किं कारणं तमनानभि
 हितः कर्तेति अथानेनेनार्थः पचाने
 दनेप्रामोतमनेदेवदत्तेनेति वादमर्थः दे
 वदत्तेनेतृतीयायद्यास्यात् किंच कारणं।
 नस्यात् कथाभिहितः कर्तेति ननु च
 मिप्रत्ययेनानभिहिताप्रयोविधिर्भवि
 ष्यति तृतीयायदिसत्यभिधानेचानभि
 धानेचकुतश्चिदभिदनभिधानमिति कृ
 तानभिहिताप्रयोविधिर्भविष्यति तृ
 तीयायदुक्तमोदने द्वितीयाप्रामोतिसद्
 दोषोनजायते तत्तद्विवक्त्येनवक्तव्यं
 स अथयक्तोभावेभवेतीति भावेभवि
 ष्यति किंवक्तव्यमेतन्नदिकथमनचा
 मानेगम्यते नमर्थश्चित्तवर्तनेनमर्थश्च
 कःभावः वर्षप्रमाणं कुलोपपत्त्यात्
 स्मादहाराशक्यमकर्तं कथं गोषदे
 ह्येदेवइति प्रातिः सहाकर्मात्तमा
 देवकः यदि कः विमतीनां अथवाप्रामो
 ति अथतपसावविमक्तव्यः तद्यथाप
 केतगोषादप्रां करोहदूनः करणं

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16

नर्थकं वचने किं कारणं हि सार्थं भो
 तामुल्लिखानात् हि सार्थं भो तामुल्लि
 धोयते तेनेव सिद्धमर्थवत्तद्वि सार्थं
 विधानात् अर्थवत्तद्वि सार्थं मल्लवनेको
 र्थः अवि सार्थं विधानात् अवि सार्थं
 तामुल्लिखानात् अलिपुनरयेकश्चिद्व
 निरवि सार्थं यदर्थो विधिः स्यात् अस्ती
 तादृशात्पुपचातेवेदिहेति नित्यसमा
 सार्थं च हि सार्थोदपि हेनेनेन विधिरेषि
 तव्यः कथं पुनरिच्छन्तापि हि सार्थोदनेर
 तेन विधिर्लभः नमुनेनास्ततेनेति तेन
 स्यात् विधितियेन हेनेः एवं विप्रतिषे
 धोवातिरेकापितः यदयेनित्यसमासा
 र्थेवेत्यादत्तत्वापयत्ताचार्यः हि सार्थो
 दपि हेनेनेन विधिर्भवतीति अधिकर
 णोवेधः इह कसाम्भवति प्रामेवैय
 इति एवं वक्ष्यामि अधिकरणोवेधः से
 सायो ततः कर्ता जीवपुरुषयोनेशि
 वयोनि कश्चमहालिकावेधेवदः चे
 उल्लिखानात् उपमानेकर्मणिचे
 तेवेमविद्यति निर्यत्तापवगे अष्टको
 येनिर्देशः निर्यत्ताभिभवितव्यमौचिति

श्री
 महा
 भा

र्देशः नाथार्थं प्र अर्थग्रहणं किमर्थं मा
 याप्रत्यय इतीयत्तचमातेरहेव स्यात्
 द्विधा कृता इह न स्यात् द्वेयेकत्वा अर्थ
 ग्रहणे पुनः क्रियमाणो न दोषो भवति
 यश्चाप्यस्तेन समानार्थः अष्टप्रत्यय
 द्वाणं किमर्थं इह माभूत् हि रुक कृ
 ता अथ कृता अन्वया अष्टको
 निर्देशः अन्वयौति भवितव्यो मौप्रोये
 निर्देशः कर्तरि कृत किमर्थं मिदमच्य
 ते कर्तरि कृद्वचनमनदिशोस्त्वार्थेचि।
 ज्ञानात् कर्तरि कृतो भवेतीत्यच्यते पुन
 दोषो स्वार्थविज्ञानात् अनिर्दिष्टार्थः प्र
 त्यायाः स्वार्थं भवेति तद्यथा गुतिज्जि।
 अः सत यावदिभ्यः कर्तृनिपवमिमेप्र
 त्यायाः स्वार्थं सः स्वार्थं माभूत्तमकर्तरि
 यथास्वरिति एवमर्थमिदमच्यते नेत
 दलिप्रयोजने यमिच्छति स्वार्थमाहने
 भावेव जभवतीति कर्मणि तद्विमाभू
 वच्चितिकर्मणिपियमिच्छति आह तथः
 कर्मणि एविति करणाधिकरणयोस्त
 हि माभूवच्चिति करणाधिकरणयोस्त
 हि माभूवच्चितिकरणाधिकरणयोस्त

यमिच्छति ग्राहतेत्युःकरणाधिकर
 णयोर्भवतिइति संप्रदानापादानयो
 स्तर्हिमाभूवन्निति संप्रदानापादान
 योरपियमिच्छतिग्राहतेदाशगोगोत्रौ
 संप्रदाने भीमादयोपादानइतिपदान्ती
 मतोक्तः प्रत्ययशेषोसौतरेणवचनेकर्त
 र्येवमविष्यति तदेवतर्हिप्रयोजने स्था
 र्यमाभूवन्निति ननुचोक्तंयमिच्छति
 स्वार्येग्राहते भावेचजभवतीति स्रगः
 सभावेवाहः प्रकृत्यात् पुनेनेरानी
 माभ्येनरेभावेसुः तत्रमाभूवन्नितिकर्त
 रग्राहणे कः पुनरेतयोर्भावयोविशेषः ३
 क्तोभावोभावेद्युस्तिप्रयोजनमेतं किं
 तर्हीति तत्राद्युनादिप्रतिषेधानानावा
 क्यत्वात् तत्राद्युनादीनोप्रतिषेधोवक्त
 वः अद्युनादयः कर्तरिमाभूवन्निति न
 नुचकरणोद्युनादयोविधोयतेनेनक
 र्तरिनमविष्यतिनेनचकरणोसुरनेन
 चकर्तरिननुचकरणोद्युनिधोयतेसवा
 यकोमविष्यति नवायतेकिंकारणं ना
 नावाक्यत्वात् नानावाक्येनचेदेवसमान
 वाक्येपवादैरुत्सर्गावाप्येतेनानावाक्य

श्री
 महा
 भा
 ट

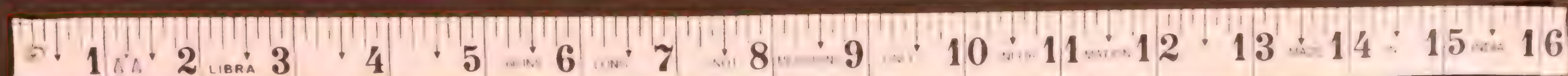
त्वादाह्यनेतप्रामोतितद्वचकृत्येव
 कारकरणं एवेचकृत्यकृत्येवका
 रः क्रियते तयोरेवकृत्यकृत्यत्वर्थोति
 भावेवाकर्मकेभ्यश्चिकिंप्रयोजने तच्च
 भव्याद्यर्थे भव्यादिप्रसमावेशः सिद्धो
 भवति गेयोमाणावकः साम्ना गेयानि
 माणावकेनसामातीति ऋषिदेवतयो
 स्तर्हिः समावेशवचनेनापकमस
 मावेशस्य यदयेकर्तरिवर्षिदेवतयोर्
 तिसिद्धेसमावेशेसमावेशार्थकारेशा
 स्ति तज्जापयत्वाचार्यः नभवतिसमा
 वेशश्चिकिंमर्थतर्हि कृत्येवकारः
 क्रियते एवकारकरणंचचार्य एव
 कारकरणंचचार्यइद्व्याम तयोभा
 वकर्मणोः कृत्याभवेति भव्यादीनां
 कर्तरिदेविकिंप्रयोजने तच्चभव्या
 चार्थे भव्यादिप्रसमावेशः सिद्धो
 भवति गेयोमाणावकः साम्ना गेयानिमा
 णावकेनसामानिशित्यनादश्चनेऋषि
 देवतयोः कर्हिः समावेशवचनेनापका
 मसमावेशेतिनेतज्जापकसाध्यम् अ
 पवादैरुत्सर्गावाप्येतेनानावाक्य

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16

यदुतापवादैरुत्सर्गावाधोरन् ननुचोक्तं ।
 नानावाक्यादायनप्रामोतिनविदेशस्थ
 मितिहतातो नानावाक्यं भवति विशेषः ।
 स्थमपि सदेकवाक्यं भवति तद्यथाहिती
 येणायेत्युच्यते तस्य चतुर्थपक्षोऽप्युच्यते
 तेषां वादः यदुच्यते एवकारकरणचत्वा-
 र्थः इति कथं पुनरुच्यते नानावाक्यार्थवर्तते ।
 कथमेवकारार्थवर्तते स एव एवकारः
 स्वार्थवर्तते किं प्रयोजनमज्ञापकायम् किं
 ज्ञाप्यते एतज्ज्ञापयताचार्यः इति उत्तरं समा-
 वेष्टेण भवतीति किमेतस्य ज्ञापने प्रयोजनं
 तच्च भवत्यर्थम् भव्यादिप्रसमावेष्टेण । सि-
 द्धो भवति गेयो माणावकः साम्प्रतगेयो नि-
 माणावकेतसासानीति यद्येतज्ज्ञाप्यते
 हापिसमावेष्टेण प्रामोति दाशगेत्यौ संप्र-
 दाने भीमादेयोपादान इति अत्रापि सिद्धं भ-
 वति यद्यमादिकर्मणि कर्तारि चेति ।
 सिद्धे समावेष्टेण समावेष्टेणास्ति तज्ज्ञाप्य-
 ताचार्यः प्रागतः समावेष्टेण भवतीति ।
 किंप्रत्ययप्रत्ययनियमः यातोः परः अक-
 रः अकशहोवानियोगः कर्तारैव नृक ।
 तं तो भवति प्रत्यसंज्ञश्चाहोसि तं ता-

नियमः यातोपरः अकारः अकशहोवा
 स्वभावतः कर्तारैव नृक तं तो भवति
 प्रत्यसंज्ञश्चेति कथात्र विशेषः तत्र प्र-
 त्ययनियमनिष्ठप्रसंगः तत्र प्रत्ययनियम-
 मे सति अनिष्टं प्रामोति काटभिक्षाल-
 णाः वलभिक्षालाः पयोपिनियोगतः
 कर्तारैव नृक तं तो भवति प्रत्ययसंज्ञ-
 श्च संज्ञानियमसिद्धे संज्ञानियमे सति ।
 सिद्धं भवति यदि संज्ञानियमः विभक्तादि-
 ष्विदोषः विक्ताध्यातः पीतागावश्चिनि ।
 सिध्यति प्रत्ययनियमे पुनः सति परिगणि-
 ताभ्यः प्रकृतिभ्यः परः कौतियोगतः ।
 कर्तारमाहनवेमास्तत्र परिगाण्यते प्रकृ-
 तयः विभक्तादिष्वप्राप्तिः प्रकृतेः प्र-
 त्ययपरवचनात् विभक्तादिप्रत्ययमस्या-
 प्राप्तिः किंकाराणां प्रकृतेः प्रत्ययपरवच-
 नात् परिगणिताभ्यः प्रकृतिभ्यः परः
 कः स्वभावतः कर्तारिमाहनवेमास्तत्र प-
 रिगाण्यते न तर्ही दानमये साध्यं भवति
 भवति साध्यः ननु कर्तारिकथं चेति कर्त-
 र्वेगम्यते आकाशमवर्णीयः विभक्तमे-
 षामस्ति विभक्ताः पीतमेवामस्ति पीताः

श्री
 महा
 भा
 ५

इतिः अथवाउत्तरपदलोपोऽदृष्ट्यः वि।
 भक्तयनाः विभक्ताः पीतोदकाः पीताः
 इति लः कर्मणिच किमर्थमिदमुच्यते
 लयतेप्रसाधनेषयथाप्यान् कर्तरिचक
 र्मणिचभावेचाकर्मकेभ्यश्चि नैतदस्तिप्र
 योजनम् भावकर्मणोरात्मनेपदेविधीय
 ते शेषाकर्तरिपरस्मैपदम् एतावाञ्चलः
 पडतपरस्मैपदमात्मनेपदेवमचायमेवं
 विहितः अतउत्तरपदति लग्रहणंसचर्म
 कनिवृत्तायम् लग्रहणंक्रियतेसकर्मक
 निवृत्तयसकर्मकारणभातलोभूदिति
 यदिपुनस्तत्रैवाकर्मकग्रहणंक्रियेततत
 त्रकर्मकग्रहणंकर्तव्यम् ननुवेहापिक्लि
 यतेपरार्थमेतद्विद्यति तयोभेवरूपक
 विलयाः भावेचाकर्मकेभ्यश्चि इदंतर्हि
 यावदिहलग्रहणंतावन्नत्राकर्मकग्रहणं
 इहवालग्रहणंक्रियेततत्रवाकर्मकग्रहणं
 कोत्रविशेषः श्रुयमस्तिविशेषः इहे।
 लग्रहणंक्रियमाणोऽग्रानः कर्तरिमिदोभ
 वति तत्रपुनःकर्मकग्रहणंक्रियमाण
 ग्रानःकर्तमिनशमोति तत्राप्यकर्मकग्रह
 णोक्रियमाणोऽग्रानः कर्तरिमिदोभवति।

श्री
 महा
 भा०

कथंभावकर्मणोरित्यतोऽन्यदात्मनेप
 दानकर्मणोसर्वतत्कर्मर्थं विषयप्रति
 षेधाद्ग्रानःकर्तरि विप्रतिषेधाद्ग्रानः
 कर्तरिभवणति भावकर्मणोरित्येतद
 स्त कर्तरिक्कदितिकर्तरिक्कदित्येतज्ज
 विषयनिविप्रतिषेधेन सर्वप्रसंगस्त स
 र्वभ्योधातभ्यश्चातः कर्तरितिप्रामोतिप
 रस्मैपदिभ्योपिनैषदोषः अनुदातदि। त
 न्येवयोगोनियमार्थोभविष्यति यथेष
 योगोनियमार्थः विधिर्नप्रकल्पते आत्मे
 शोतेइतिश्रुयविषयंश्रुतस्यानियमोन।
 प्रामोति श्रुचेदर्थेप्रतिषेधइति नैषदो
 षः कर्तरिकर्मव्यतिहारइत्यत्रकर्तृग्रह
 णोप्रत्याख्यायतेतत्तत्कर्ममिदानीवर्तिष्य
 ते शेषाकर्तरिकर्तरीति कर्तैवयःकर्ता
 तत्रयथाप्यात्तस्तर्हिनिधमार्थं ननुचो
 क्तैविधिर्नप्रकल्पतइतिविधिश्चप्रकृतः
 कथं भावकर्मणोरित्यत्रानुदात्तदित्तर
 न्येतदनवर्तिष्यते एवमप्यनुदात्तदित्तर
 एवभावकर्मणोदात्मनेपदेशमोति एव
 तर्हियोगदिभागः कदिषोते अनुदात्तदि
 तस्यात्मनेपदेततःभावकर्मणोःततःक

नरि कर्तरीचात्मनेपदेभवतिचनदा
 नदि तत्तेवभावकर्मणोरितिनिवृत्ते
 यदप्युच्यते तथा नेर्विशदतेवमाद्यन
 क्रमेणयदिनियमाद्यंविधिनेप्रकल्पते
 अथविषयमाननियमोनप्रामोति
 अस्तुविषये ननचोक्तमाननियमोन
 प्रामोति नैषदोषः पर्यवात्राप्रामोति
 शोभवेत्येवमापिभविष्यति सर्वप्रसे
 गस्तु सर्वप्रसाधनेप्रामोतिप्रामोति
 विप्रतिषेधादानः कर्तरीतिभावकर्म
 णोनेस्यात्कर्तयेवस्यात् इदमुक्तं
 दूणेक्रियमाणेकर्तरीकृदित्येतदस्तुलः
 कर्मणिचभावेचाकर्मकेभ्यश्चि लःक
 र्मनिचभावेचाकर्मकेभ्यश्चि तद्विषय
 तिविप्रतिषेधेनसर्वप्रसेगस्तुलादेशः
 सर्वप्रसाधनेप्रामोति शतकमूचभा
 वकर्मणोरपिप्रामोतः नैषदोषः शेषात्
 रस्येपदेकर्तरीतेवतोकर्तरेद्विषये ल
 स्यात्लादेशोसर्वप्रसेगेविशेषात् लादेशो
 सर्वप्रसेगः सर्वस्यास्तकारणोदेशः प्रामो
 ति लतातिलभतेकिंकारणमप्रविशेषा
 त् नदिकश्चिद्विशेषउपादेयेतशवेजा

श्री
 महा
 भा
 ॥

तीयकस्यलकारस्योदेशोभवतीति अ
 नपादीयमानेविशेषेसर्वप्रसेगः अथ
 वद्वह्नात्सिद्धेअथवतो लकारस्य
 दूणे नचैषोर्थवान् अथवद्वह्नात्सि
 द्धमितिचेतनवर्णप्रदूणे अथवद्वह
 णात्सिद्धमितिचेतनत्रकिंकारणे व
 र्णप्रदूणेसिद्धे नचैतद्वर्णप्रदूणेप्रभ
 वति अथवद्वह्नात्तानर्थक्येति न
 स्याद्विशिष्टदूणा तस्माद्विशिष्टस्यल
 कारस्यप्रदूणेकर्तयेनकर्मचो धातो
 रितिचर्ततेपवमपिप्रालामालामल
 तत्रप्रामोति उस्मादद्योद्युतन्त्रानिषा
 नित्यदिकानिपवमपिनेदनः अत्रप्रामो
 तिउत्सेत्तात्रवाधिकाभविष्यतिइहापि
 वापेतपचनिपटतोतिउत्कार्याभावाद
 उत्सेत्तानभविष्यति इरमस्तीक्तार्थे लि
 तिप्रत्ययात्सर्वमुदात्तभवतीत्येषस्वरोप
 यास्यात् लितीत्युच्यतेनचात्रलितपरा
 मः अथापिकथंचिद्वह्नात्तानवर्तना
 द्वाइत्सेत्तानामादेशः स्यात् पवमपिन
 दोषः आचार्यप्रहृतिस्तोपयतिनलादे
 शोलिङ्गतेभवति यदयेणलेलितेकरो

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16

नि शुचाशुणादयोऽनुत्पाद्येते एवम
 पिनदोषः क्रियते विशिष्टप्रहोत्तमे
 निलादेशावकाशः पचन पदत व
 णविधेरवकाशः दध्यत्रमधत्र इहोभ
 येप्रामोतिपचत्वत्रपदत्वनेनिलादेशो
 भवतिविप्रतिषेधेन सतर्हिष्टवेविप्रति
 षेधोक्तव्यः नवक्तव्यः उक्तेवा किंभक्ते
 लादेशोर्वाविधेरिति द्वि. त्र. आत्मेने
 द्वितपत्व आत्मेनेपदेष्टानप्रतिषेधः द्वि.
 तपने आत्मेनेपदेष्टानप्रतिषेधोव
 क्तव्यः पचमानः यजमानः यजमानः
 द्वि. त्र. शेषेप्रामोति उक्तेवा किंभक्ते सा
 नवेधकस्योदेशः प्रकृतयेनेभवतीति नै
 तदस्यक्ते पवेकिलतद्वक्ते साययेवेति
 सायेतद्वि. त्र. आत्मेनेपदे द्वि. दात्मनेपदम
 द्वि. दात्मनेपदानामिति तच्चतुर्वि. नोत्त
 कारस्यपायात्मनेपदानोत्तमेतद्वि. त्र.
 यने शुचशेषेचैतदेवेविज्ञेये द्वि. दात्मने
 पदे द्वि. दात्मनेपदानामितिद्विविज्ञाय
 मानेयुक्त्विति शुचाणिप्रसज्येत नैषद्वि. त्र.
 कस्तर्हिद्वि. त्र. सच्यवशेद्वि. त्र. कर्तव्यः आ
 दिर्मभूरिति कयमिदोदितिवत्पामि

श्री-
 महा-
 भा-
 १२

तच्चावशेषवक्तव्ये पर्यवण्यस्यमाभू
 त लविशिष्ट इहानर्दिशमृजमहमा
 दिप्रानोलेपरिचेत्याकारलोपोनश
 मोतिनस्मादिदेशः आदिस्तर्हि कस्तान्त्र
 भवति समदशादेशः स्थानेयोगान्त्र
 योजयेति तानेकोनोत्तमत्वेविहर्तमि
 तिकत्वादित्त्रभविष्यति पर्यवण्यस्य
 तर्हि कस्तान्त्रभवतिलविषोष्टेतिशुमि
 हेवहिरेगमेत्तत्त्वलक्षणइतिइदंतत्पु
 क्ते प्रकृतानामात्मेनेपदानामेत्तभव
 नीति केचप्रकृताः तादयः आनेमक
 सापकेत्तत्वेदित्त्राभिधीमीरिच राशो
 रः सतिद्वि. त्र. प्रकृतेस्तद्गोक्तये प
 रस्येपदानो एतलः शिक्तरासोसर्वोदेशा
 योएतलस्मिन्कर्तव्यः किंप्रयोजने शि।
 त्वेवस्येतिमर्वादेशोयथासात् शुक्रिय
 माणेदिशकारेलोत्तमविधयोभवेती
 त्येनास्यप्रसज्येत उक्तेवा किंभक्तेयुनि
 द्वात्तिसिद्धमिति एकारः क्रियतेतस्मा
 निद्वत्तान्तिहे कपवपरिहारेत्यायः
 शाकारमन्तिचोदितः एकारेकरिष्य।
 मिशकारेनकरिष्यमीति एकारोक्तकि

येनशकारोवाकोनविशेषः शुवश
 मत्रणकारोवदृष्टः कर्तव्यः पितीति
 हरिष्टश्यापान् नार्थोवाणकारेण
 त्वयोरविभोगः करिष्यते इरमस्तिगो
 नोदित ततः चल चलण्डवतितत
 उत्तरमवेति एवेतद्विलकारः क्रियते
 तस्यानिद्विष्टं कपषपरिहारायाः
 शकारमपिचोदितः लकारेकरिष्यामि
 शकारेकरिष्यामीति लकारोवाक्रिय
 नेशकोवा कोनविशेषः शुवश
 मेवात्रस्वराथोत्तकारः कर्तव्यः लिति
 प्रत्ययान्तं वमदानंभवतीत्येषस्वरोय
 यास्यात् नेनदस्तिप्रयोजने यातस्मे
 कृतेदिवचने नञोत्तर्यतोतीदानस्यो
 नोदानादेशोभवतिकथं पुनरयमे
 नोदानः यदाएकाच्चापदेशिषडा
 वेन यथैवतद्विषयपदेशिवद्विनोतो
 दानः एवमाद्युदातोपितञोत्तर्यतः आ
 युदातस्याद्युदातआदेशः प्रसमेवमे
 तत् नन्विदेलक्षणासंस्थितातोरादिक
 दातोभवतीति इदं पुनरस्तिधातोरेतक
 दातोभवतीति योसौलक्षणो नोतोदा

श्री
 महा
 भा
 १३

नः शुञ्जोत्तर्यतः शुञ्जोदातस्योतोदातया
 देशोभविष्यतिपतदप्यदेशोनास्ति आ
 देशस्योतउदातोभवतीतिप्रकृतितोने
 नस्वरोलभ्यः प्रकृतितस्ययथैवोतोद
 नाएवमाद्युदाताप्रपिदिशुयोरोचापि
 दिवचनेउभयोरतोदातनेप्रसज्येत अ
 नदातेपदमेकवर्जमितिनास्तियोगा
 येसंभवः पर्यायः प्रसज्येत तस्मात्
 कारः कर्तव्यः लकारः क्रियतेतस्मानि
 त्वात्तिहं शुकारस्यशित्करां शुका
 रः शित्कर्तव्यः किंप्रयोजने शित्सर्वस्ये
 निसर्वादेशोयथास्यात् शुक्रियमाणे
 दिशकारेलोत्पस्यविधयोभवेतीत्यस्य
 प्रसज्येत ननचाकारस्याकारवचने
 प्रयोजने नास्तीति कृतोत्तराणशकार
 सर्वादेशोभविष्यति शुस्तयदकारस्या
 कारवचनेप्रयोजने किंप्रकारवचने।
 समसंख्यां सख्यातानदेशोयथास्या
 त तस्माच्छित्करां तस्माच्छकारः कर्त
 व्यः नकर्तव्यः क्रियतेत्यासपव प्रश्निष्ट
 निर्देशोयेशुशुभ सोनेकालशित्सर्वस्ये
 निसर्वादेशोभविष्यति सोदोलदत्त लद

दनिदेशेन सप्रतिषेधः लट् दनिदेशो
 जसभावस्य प्रतिषेधो वक्तव्यः योतवो
 त लटः शाकटापनस्येति जसभावः
 प्राप्नोति उत्तवचनात्सिद्धे उत्तमत्रवाप
 के भविष्यति युनवकाशाविधयोवाप
 कामवेति सप्तकाशो योत्ते कोवकाशः
 पचत पचत युनपीकारलोपः प्राप्नोति
 तयथैवोत्तमिकारलोपेवापने पवेत्तम
 भावमपि वापने नवापने किंकारणो ये
 ननाशमेतस्य वापने भवति नवाशमे
 उकारलोपे उत्तमारभ्यते जसभावेपु
 नः प्राप्नोचाशमेच युनवापुस्तारपवा
 रायने नान्विधो न्वापने ते श्नेवमनमिका
 रलोपे वापने जसभावेत्तनवापने एवेत्त
 दिवद्वेनितत्रलट्ग्रहणस्य प्रयोजने ल
 देवयो लट् तत्रयथास्यात्तलट्जावेनयो
 लट् तत्रमाभूदिति मेरुपिचु हिनोरु।
 कारप्रतिषेधः हिनोरुकारस्य प्रतिषेधो
 वक्तव्यः लतीहितनाति परुरित्युत्ते प्रा
 प्नोति नयेच्चारणसामर्थ्यात् नवावक्त
 वः किंकारणो उच्चारणसामर्थ्यादयोत्ते
 न भविष्यति यत्तच्चैयश्चैव हि उच्चकारो

श्री-
 महा-
 भा-
 १५

चारणामकारोच्चारणान् उकारेचोच्चा
 रयनितस्येतत्प्रयोजने अन्वमाभूदिप
 तये पतपेत्तयाङ्गप्रतिषेधाः एत
 एत्तेयाङ्गस्य प्रतिषेधो वक्तव्यः पचा
 वेदे पचमेदे आङ्गोक्ते एतपेदिमेदे
 प्राप्नोति नवावदिरंगेयलत्वात्तनवाव
 क्तव्यः किंकारणमवदिरंगलत्वात्त
 वदिरंगलत्वात्तयाङ्गाः युनरेगलत्वा
 णामैत्ते असिद्धे च वदिरंगमेतरेगो लिटः
 सीपुट् यासदादेः सीपुट् प्रतिषेधः या
 सदादेः सीपुट् प्रतिषेधो वक्तव्यः चि
 पुः लिटः सीपुट् इति सीपुट् प्राप्नोति ॥
 वावाक्यापकर्षात् नचापकृत्यमकिं
 कारणवाक्यापकर्षात् वाक्यापकर्षो
 भामीपुट् सीपुट् वापिष्यते सट् नियो
 स्तपकर्षविज्ञाने सट्पीदानोति योर
 एकर्षो विज्ञायते कृषीष्ट कृषीष्टाः
 युनारेस्यसदृचने युनारेस्यसुक्त
 वः कृषीष्टास्ते कृषीष्टाकोस्ता तका
 रयकारादे लिट् इति सङ्गप्राप्नोति न
 वातिषोः प्राधानभावात्तद्विशेषणेति
 दृष्टाणानवावक्तव्यं किंकारणनिषो

प्रधावभावात् निष्ठावन्प्रधानेन दिशेष
 णातिदृष्टां नैवेविज्ञायेततकारणकार
 दित्तिदृष्टिकथेतदितकारणकारणोऽस्य
 वति नैवेदिदृष्टि यासदृष्ट किमर्थेयाम
 रोहितसुचनेयामरोदिदृष्टचनेपिदर्थे पिति
 वचनानिप्रयोजयति शुशकिमर्थसुदात
 प्रेसुचने उदात्तवचनेच किपिदृष्टमेवशा
 यमानदाताथैवा शुशवैतन्नापयत्ताचार्यः
 आगमासुनदाताभवतीति शुशस्यमित्य।
 योजनेज्ञापकंभवति उक्तैवेतनयामरो
 दिदृष्टचनेपिदर्थसुदातवचनेवेतिशका
 मनेनवक्तव्यसदृष्टपरस्परपदेषुभवति शुपि
 चुलिदभवतीति सोयमेवेनचोपमानाये
 नसिद्धेसतिपदरीयोसेपतमारभेततन्त्राप
 यत्ताचार्यः आगमात्रनदाताभवेतीति
 आतः किमिदंज्ञाकारणदृष्टानियमाथे
 आहोसित्यापके कथंचनियमाथेस्यात्
 कथंचाप्रपके यदिसिजगृहणमनवर्तते
 ततोतियमाथे शुशनिवृत्तेततः प्रापकम्
 कश्चात्रविशेषः ज्ञाकारणदृष्टानियमा
 र्थमितिचेतसिजलकगृहणं ज्ञाकार
 णदृष्टानियमाथेमितिचेतसिजगृहणक

श्री-
 महा-
 भा-
 १५

नैवे आतःसिजलगेतादिति वक्तव्ये
 हमाभूत शुकाधिःशुकाधिःशुस्ततदि
 प्रापके प्रापकमितिचेतस्ययलदाणाप्र
 तिषेयः प्रापकमितिचेतस्ययलदाणाप्र
 तिषेयः प्रापकमितिचेतस्ययलदाणाप्र
 णप्रतिषेधोवक्तव्यः शुभूवन्नितिप्रय
 यलदाणोनजस्रभावःप्राप्तेति एवका
 रकरणेच एवकारकरणवक्तव्ये लटः
 शाकटायनस्येतिनियमाथेपुनःसतिना
 र्थएवकारेण नवचप्रापकेपिसुनिसिद्धे
 विधिरारभमाणोत्तरेणैवकारेनियमाथे
 भविष्यति इष्टेनावधारणार्थःतत्त्वैवका
 रःकर्तव्यःयथैवेविज्ञायेत लटःशाक
 टायनस्येतिनैवेविज्ञापि लटएवशा
 कटायनस्येति किंचस्यात्लटःशाकटा
 यनस्याःनस्यात् शुद्रःशुशुशुशुःशुशुःशु
 दृष्टाणंच लटगृहणंचकर्तव्ये लटः।
 शाकटायनस्येतिनियमाथेपुनःसति
 नार्थोलटगृहणोन आतोदितशतितर्त
 ते नचान्यथाकारादनेनरोदितिशुशु
 दतो लटः शुस्ततदितियमाथेनवचोक्तं
 तस्यकारणदृष्टानियमाथेमितिचेति।

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16

नलकग्रहणेमितिनेपरोषा नल्यजाती
 यस्यानियमः कश्चतलीजातीयः योद्वाभा
 मनेतरः आतश्चसिचश्च यथतदेवकारणं
 नेवकर्तव्यं कर्तव्येचकिंप्रयोजने उत्तराये
 लिङ्गलिराशिषिसार्वधातकमेवेति इतर
 यादिवचनादर्थधातकमेसास्यात् तिउ
 ग्रहणेनचग्रहाणात्सार्वधातकमेसाग्र
 यतत्तद्ग्रहणेकर्तव्यं कर्तव्येचकिंप्रयो
 जने सदेवयोत्तरं तत्रयथास्यात् लट्
 वेनयोत्तरं तत्रमाभूदिति ग्र्यधातकमे
 सायाधातग्रहणे ग्र्यधातकमेसायाया
 त्ग्रहणेकर्तव्यं धातोः परस्परार्थधातकमे
 सायथास्यात् इहमाभूत् वृत्ततस्व वृत्ते
 ति क्रियमाणेवापिधातग्रहणेस्वादिति
 धेयः स्वादीनोप्रतिषेधोवक्तव्यः इहमाभू
 त लृभ्याम् लृभिरितिग्रनकोतोपेक्षेशेषे
 ग्रहणे एवमपिप्रक्रियति वाप्रकामो
 नीतिनशामेति तस्मादातग्रहणेकर्तव्यं
 एवमपिप्रकाम्यतिभूकाम्यनीति प्रामो
 ति तद्विधानात्सिद्धं विहितविशेषणं धा
 तोर्णोविहितश्चिन्तानोः कोविहितः धातो
 रित्येवमेविहितश्चि ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

श्री-
 महा
 भा
 २६

इति श्रीमद्भगवत्पतेजलिमुनिविरचि
 ते व्याकरणमहाभाष्ये तृतीयस्याध्या
 यश्चतुर्थपादप्रथममाह्निके ॥ ॥
 पादश्चतुर्थः समाप्तोयेतत्तोपाध्या।
 यः ओनमः शेषाह्ये आश्रयान्तिपरि
 कात् आश्रयान्तिपरिकग्रहणेकिम
 र्थं आश्रयान्तिपरिकान्त्वादयोयथासुः
 धातोर्माभूवन्निति नैतरस्तिप्रयोजने
 धातोस्तथादादयोविधीयेतेतेपवास्ता
 द्वायकाभविष्यति तिउ.स्तद्धिमाभूव
 न्निनिपकत्वादिवर्त्येप्रस्वादयोविधीये
 ते तेचात्रतिउ.उक्तापकत्वादयश्चिह्न
 त्वाउक्ताश्चन्त्रभविष्यति आवाय
 स्तद्धितिउ.तात्माभूवन्नितिविद्योरा
 दादयोविधीयेतेनचतिउ.तस्यस्तीनेन
 योगोस्ति आणादयस्तद्धितिउ.तात्मा।
 भूवन्नितिग्रपत्वादिवर्त्येप्रस्वादयोवि
 धेयेतेनचतिउ.तस्यापत्वादिविधीयो
 स्ति प्रशापिकर्त्तव्येविद्योगः स्वादेवम
 पिनदोषः आचार्यप्रवृत्तिर्ज्ञापयति
 नतिउ.तादृशादयोभवेनीतिप्रदये
 कचित्तद्विधिविधौतिउ.ग्रहणेकरो

तिष्ठतिशापतेनमविषनोतिउच्चैति
 तउत्तरपदति स्थापप्रतिपदिकग्रहण
 मंगभपदसेत्तार्थं स्थापप्रतिपदिकग्र
 हणोक्रियतेग्रंगभपदसेत्तार्थं ग्रंगभप
 दसेत्तास्थापप्रतिपदिकस्ययथास्थिति
 कपुनरिहोगपदसेत्तार्थंनस्थापप्रति
 पदिकग्रहणार्थःसत्त्वादियु नैतदस्ति
 प्रयोजनेग्रहणव्यवहारयोविधीये
 ते उचितोद्देशभवति अतथात्रवतीति
 यत्तच्छब्दपरत्वेनेतस्मादुत्पत्तिस्तस्यै
 ताःसेत्ताभविष्यति अथापि कश्चिदग्र
 हणःपदमपिनदोषःसियोत्तादायोवि
 धीयेते यत्तच्छब्दपरसियोवर्तनेतस्मा
 दुत्पत्तिस्तस्यैताःसेत्ताभविष्यति अथा
 दिप्रतर्हिअण्दयोपिग्रहणव्योवि
 धीयेते गार्गदिभ्योयत् नशदिभ्यःफ
 गितियत्तच्छब्दपरत्वेनेतस्मादुत्पत्ति
 स्तस्यैताःसेत्ताभविष्यति अथापिक
 चिदग्रहणःपदमपिनदोषःअपत्यादि
 धर्थेअण्दयोविधीयेतेयत्तच्छब्दपरम
 पत्यादिधर्थेषुवर्तनेतस्यैताःसेत्ताभ
 विष्यति स्वाधिकेप्रतर्हिस्वाधिक्यमु

श्री
 महा
 भा

पिग्रहणव्योविधीयेते यत्तदिभ्यःक
 प प्रत्यादिभ्योतियत्तच्छब्दपरत्वे
 ने तस्मादुत्पत्तिस्तस्यैताःसेत्ताभविष्य
 ति यत्तच्छब्दपरःपुनरुत्तरःकस्यतः
 इति अथापिनपावच्छक्तःतावच्छक्त
 तरःप्रकष्टःपुनरुत्तरःपुनरुत्तरःयत्तच्छ
 ब्दपरप्रकष्टेवर्तनेतस्मादुत्पत्तिःतस्यै
 ताःसेत्ताभविष्यतिस्वादियुतर्हिपक
 तादिप्रत्यादयोविधीयेते यत्तच्छब्दपर
 मेकतादिधर्थेषुवर्तनेतस्मादुत्पत्तिः
 तस्यैताःसेत्ताभविष्यति कथंपुनरिहो
 च्यमानाःस्वादयपकतादिधर्थेषुश
 काविज्ञाते एकवाक्यत्वात् एकैवा
 क्यतच्चेदेव यथेकैवाक्यं तच्चेदे कि
 मर्थेनानादेशस्यक्रियतेकौशलमा
 ज्ञमेतदाचार्योदरीयति यदेकैवाक्यं
 त्रानादेशस्यकरोतिअदपिकिंचत्तं
 ग्रहीणामीति यत्तच्छब्दपरलगायं यत्त
 योस्तर्हिलगार्थंस्थापप्रतिपदिकग्रह
 णोक्रियते केनोपपरिशण्णयोयंजौ
 लुकचेतिस्थापप्रतिपदिकान्यस्यल
 ग्यथास्मात् अक्रियमाणोदिस्थाप

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16

प्रातिपदिकप्रयोगप्रकृतेरपिलकप्रसंगे
 न एतदपिनास्तिप्रयोजने यथापरिभा
 शितेप्रत्ययस्यलकस्यलपोभवेतीतिप्र
 त्ययस्यभविष्यति एवमप्रकारसकार
 योःप्रसज्येत कमेसःकैसःपदान्मृणो
 तीतिपरस्परिति उणादयोव्युत्पन्नानिप्रा
 तिपदिकानि वृद्धावृद्धावांस्वरश्चल
 क्षणोचप्रत्ययविधौतत्प्रत्ययाथं वृद्धा
 वृद्धावांस्वरद्वन्तक्षणोतर्दिप्रत्ययवि
 धौतत्प्रत्ययाथं स्यात्प्रातिपदिकग्रह
 णोक्रियते वृद्धान्प्रवृद्धान् प्रवर्णाना
 न् प्रवृद्धान्देःश्चरति एतानिस्था
 प्रातिपदिकविशेषणानियथास्वरिति
 अथाक्रियमाणे स्यात्प्रातिपदिकग्रह
 णोक्तस्योक्तानिविशेषणानिस्तुः समर्थ
 विशेषणानितत्रकोदोषःउदीचोवृद्धाद
 गोत्रान् इहचप्रसज्येत ज्ञानांज्ञात्माना
 मपत्यमिति एतद्वसमर्थं वृद्धम् इहच
 नस्यात् ज्योत्स्नाणांरपत्यमिति एतद्वि
 समर्थमवृद्धं प्रवृद्धाचामवृद्धानिन्
 वृद्धत्वे इहचप्रसज्येत ज्योत्स्नाणां
 रपत्यमिति एतद्विसमर्थमवृद्धं इहचन

श्री-
 महा-
 भा-
 १८

स्यात्तानोच्चास्त्राणामपत्यमिति एत
 द्विसमर्थवृद्धे प्रवृद्ध प्रवर्णान् प्रवृद्धभव
 तीति इहवस्यात् दक्षस्यापत्योदाक्षिति
 एततद्विसमर्थमकारान्त्रप्रवृद्धनस्यात्
 दक्षयोःपत्योदक्षालामपत्यमिति एत
 द्विसमर्थमवर्णान्ते प्रवर्णान्स्वर प्रवृद्धान्
 देरजभवति इहचप्रसज्येत वाचोविका
 ररति एतद्विसमर्थमनदानादिइहचन
 स्यात् सर्वेषांविकाररति एतद्विसमर्थम
 दानादि स्वर द्यचलक्षण द्यचश्चरति
 इहचप्रसज्येत वाचानरनीतिनचानरनी
 ति एतद्विसमर्थं द्यच् इहचनस्यात्तदे
 ननरनीति एतद्विसमर्थमद्यच् अस्मिन्
 पुनःसमर्थविशेषणोसति किं चिदिदं
 गृह्यते भवति आहोसिहोषेतमेव
 स्तीत्याह किं साम्नातरति येन्नातरतीति
 एतद्विसमर्थमपि द्यच् स्यात्प्रातिपदि
 कसंज्ञायाः प्रतिषेधः प्रामोति यद्येषा
 प्रयत्नोद्देशः नृरग्रहणामपिकतेन ता
 वपिहिप्रत्ययानिग्रहणोतावद्यते नहि।
 तः प्रातिपदिकमिति प्रातिपदिकसंज्ञा
 भविष्यति ऊर्ग्रहणोचापिवाते उवर्णा

तादृदिः थीयते तत्रैकादेशः एकादेशो
 कृते तादिवद्वात्प्रातिपदिकसंज्ञाभ
 विषयति यथेष्टउग्रहोद्देशः प्राप्यह
 णामपिनकर्तव्यं प्रातिपदिककारोतादि
 थीयते तत्रैकादेशः एकादेशो कृते तादि
 वद्वात्प्रातिपदिकसंज्ञाभविषयति यस्त
 ह्यनकारोतात् कुचाउल्लिख्योद्देशविशेषेति
 अत्राद्यकारोतादृदिलक्षणेन कुचानात्।
 भेन इस्मिदककृतौ देवविशेषमनुष्य
 विशेषेति इहतावदुल्लिख्यककृभावि
 ति प्राप्यैतद्येतरपरिकेद्वस्त्व इह
 त्वत्पिदेवविशेषमनुष्यविशेषेति ना
 स्तिविशेषः अकारोतादमत्रत्यौसत्यां
 योजनोतादौनियतावदुच्यते इहताव
 दुल्लिख्यककृभाविनापरावौत्तरपरिके
 द्वस्त्वमिति संज्ञाच्छेदसोमिरोधेतत् नचै
 षामेज्ञानापीदेच्छेदः यदुच्यते इहताव
 त्वत्पिदेवविशेषमनुष्यविशेषेति नास्ति
 विशेषः अकारोतादमत्रत्यौसत्यां योजनो
 तादेति स्मरे विशेषः यद्यत्र योजनोतादुत्ता
 निःस्थान् देवविशेषमिरोधेस्वरः प्रसज्येत
 देवविशेषमिति चेत्तेन स्यात्कृषपत्वेति

श्री
 महा
 भा
 १४

षयः एवेदितर्हि पादोत्तरस्यादावुच्यते
 ऊच्यते तत्रच्छेदसमाद्विषयति अ
 धीतिनेरेच्छेदोविवक्षिते काटके काला
 पके मोदके पेणलादके वा किं तर्हि प्रत्य
 यार्थविशेषणमेतत् इह चेत्युच्यते।
 भवतीति एतदपि नास्ति प्रयोजने परश
 वः पादशाब्दसमानार्थः अकारोतः छेद
 सिट्प्रत्यये तस्यासमासस्मेकेपदे एकः
 पाद इत्यर्थः तस्मादुत्तरमिति भविष्यति एवं
 तर्हि द्वाभ्यामभ्यामन्तरणमिति वद्वा
 जेति स्यात्प्राप्यहणमनर्थके प्रातिपदिक
 ग्रहणोल्लिख्यविशिष्टग्रहणान् स्यात्प्राप्यह
 णमनर्थके किं कारणं प्रातिपदिकग्रह
 णोल्लिख्यविशिष्टस्यापि ग्रहणं भवतीत्येवा।
 परिभाषाकर्तव्या कः पुनरत्र विशेषः प
 षावापरिभाषाक्रियेत स्यात्प्राप्यहणवाच्यव
 श्यमेवापरिभाषाकर्तव्या वक्ष्यमस्याः प
 रिभाषायाः प्रयोजनानि कानि प्रयोजने
 सर्वनामस्वरममासतद्विधित्वगलगा
 णं सर्वनामविधिः प्रयोजने सर्वनामत्रः
 सट् इहैव स्थानं येषाम् नेषां यामो तासो
 इत्यत्र न स्थानं नेतदस्ति प्रयोजने आवर्णो

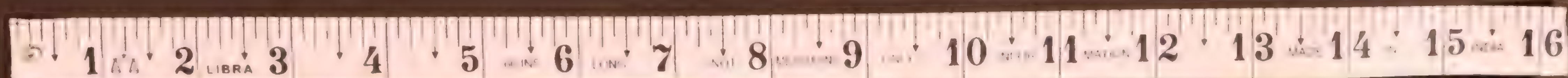
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16

नात द्वाविधीयतेतत्रैकादेशः एकादेशे
 कृतेतादिवद्वातासद्विष्णति इदंतद्वि
 योजनमसर्वनाम्नस्मृतीयाच इहेवम्पा
 तभवताहेतनाभवतोहेतोरिति भव ।
 त्याहेतना भवत्याहेतोरितिनस्यातसर्व
 नाम स्वर कुसूलकूपस्ववशालविलेः
 हेवम्पात कुसूलविलम कुसूलीविल
 मित्यत्रनस्यात स्वर समास द्वितीया ।
 श्रितादिभिः सहसमम्पतेहेवम्पात क
 ण्ठश्रितः कण्ठश्रितः कण्ठश्रिता कण्ठश्रि
 ताइत्यत्रनस्यात एतदपिनास्तिप्रयोजने
 श्रितशब्दकारांतः तत्रैकादेशः एकादे
 शेकृतेतादिवद्वातासद्विष्णति इदंतद्वि
 पूर्वसदृशइति इहेवम्पात पित्रासदृशः
 पितृसदृशः पित्रासदृशी पितृसदृशीत्य
 त्रनस्यात समास तद्विधिविधिः श्रवित
 हस्तिथेनोष्टक इहेवम्पात हस्तिनोम
 मृहः हास्तिकम हस्तिनीनाममृहः
 हास्तिकमित्यत्रनस्यातएतदपिनास्तिप्र
 योजनम एवद्वावेनतत्सिद्धम् एवंतद्वि
 प्रमाणोदयसवययेहनभवति हस्तिद्वयं
 एवंहस्तिनीद्वयसमित्यपियथास्यात त

श्री
 म
 २

श्री
 महा
 भा
 २

द्वितविधिलकतेस्मिद्धवधानिसचइहेव
 स्यात् स्थंडिलशोयी स्थंडिलस्यायिनी
 तत्रनस्यात लक अलक शायवासवा
 सिधकालात् इहेवम्पात ग्रामेवासी
 ग्रामेवासिनीत्यत्रनस्यात मानिनिचवि
 धिप्रतिषेधार्थप्रयोजने विधार्थताव
 त् क्यङ् मानिनोश्चइहेवम्पात दर्शनी
 यमानिनीत्यत्रनस्यात प्रतिषेधार्थमा
 पितृह्यति स्वाह आतोमानिनितस्मि
 न क्रियमाणोइहेवम्पात दीर्घमावमा
 नी दीर्घमावमानिनीत्यत्रनस्यात प्र
 तयग्रहणोपचारेषुचप्रयोजनम् त्वा
 काभाकतेरि इहेवम्पात अणोस्वष्टा
 अणोस्वष्टीत्यत्रनस्यात उपचार अतः
 कृकपिकंसङ्गभइहेवम्पात अयम् कं
 भइहेवम्पात अयमङ्गभः अयमङ्ग
 भीत्यत्रनस्यात एतान्येतस्याः परिभा
 षायाः प्रयोजनानियदर्शमेवापरिभा
 षाकर्तव्या एतस्यांचसत्यानार्थोऽप्य
 ग्रहणोऽतिप्रसंगोऽप्यदर्शयौ अप
 यदविधीवतिप्रसंगोभवति द्विषत्परा
 योस्तायेयः येहभवति द्विषंतपदणि

एवं हि षतीतापश्च पिप्पलात् यजितोः
 फकि अतिः प्रसंगो भवति यथेह भवति
 गायत्र्याः दाक्षाय्याः एवं गौरीयः दा
 क्षेयश्च पिप्पलात् नैष दोषः फगश्च
 यको भविष्यति समासंते प्रचति प्रसं
 गो भवति राजाहः साविभाष्टव यथेह
 ह भवति मद्राजः एवं मद्राजीत्यत्रा
 पिप्पलात् नवा भवति मद्राजीति भव
 ति यदा समासात्तादिकाः लिङ्गलिङ्गि
 मद्राजीत्येतादिकानां समासान् प्रसज्यते
 तत्र को दोषः प्रवद्भावः दितोपश्च तत्र
 मद्राजीत्येतादिकानां मद्राजीति चेष्ट
 ते मद्राजीत्येतादिकानां प्रसंगो भवति
 आत्महतः समानाधिकरणात्तातीययो
 रिति यथेह भवति महाम्रियोऽस्य महा
 प्रियः एवं महती प्रियाश्च पिप्पलात्
 किमुच्यते प्रियादिष्विति यत्र प्रवद्भावः अ
 तिषिद्यते यत्र हि न प्रतिषिद्यते भवि
 तव्यमेव तत्रावेत जितस्वरेति प्रसंगो
 भवति जित्वादिह दानो भवति यथेह भ
 वति दाक्षिः अहिंसेवकायतिः एवं दा
 क्षी अहिंसेवकायतीत्यत्र पिप्पलात् राजः

श्री
 महा
 भा
 २१

स्वरेवास्मात् कुमारयोः अतिप्रसंगो भ
 वति राजाचवास्मात् कुमारयोरिति य
 थेह भवति राजकुमारः राजवास्मात्
 एवं राजकुमारी राजवास्मात् तत्रापि
 स्यात् समासं संचातग्रहोचाति प्रसंगो
 भवति वदोर्नञ्च वदन्तपदभूमियथेह
 ह भवति वद्गोमान् वद्गवमान् एवं
 वद्गोमती वद्गवमतीत्यत्र पिप्पलात्
 किमुच्यते समासं संचातग्रहोचि
 ति यद्यवयवप्रयोजनमेतस्याः परिभाषा
 याः कुसुलकपकुभशाले विलेकुसु
 ली विलमिति तथा विभक्तौ चोक्तम्
 किमुक्तम् विभक्तौ लिङ्गविशिष्टग्रह
 णादिति एते स्याः परिभाषाया दोषः य
 तानि च प्रयोजनानि स्युः एते दोषाः समा
 भूयासां वा तस्मात्त्राद्यो नवापरिभाषा
 या नहि दोषाः संतीति परिभाषा न कर्त
 व्या लेक्षाणां वा न प्रयोगे नहि मिद्वक्ताः
 संतीति स्थालीनां धिष्टीयते न वस्तुमा
 संतीति यवानो षेते दोषाः त्वत्स्वपि साक
 ल्येन परिगणिताः प्रयोजनानामुदाहर
 णमात्रेण कुत एतत् नहि दोषानां लक्ष
 णमस्तीति तस्माच्चायेतस्माः परिभा

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16

श्री-
महा-
भा-
२२

यमेवजातीयकान्त्रेति पतावदुच्चा
तेतिशायनेतमविष्टनौतिइत्येतिगण
चप्रकर्षोस्तिनस्यप्रकर्षमविष्टति अ
स्तिचास्याप्रधानस्यगुणस्यप्रकर्षः ३
ह्यवल्पिषुक्रतरःकृस्ततरश्चि इत्य
प्रधानेगुणस्यचप्रकर्षप्रत्ययश्चयते
एवमग्राश्रुतास्यते उक्तेवा किमुक्तम्
सिद्धेत्तुसियाःप्रातिपदिकविशेषणत्वा
त्सार्थिकावाद्येतिप्रातिपदिकविशेष
णासार्थिकावाद्यः नैवंविज्ञायतेसि
यामभिधेयायामिति कथेत्तद्विसिधेय
न्यातिपदिकं वर्ततेतस्माद्वाद्योभवं
तिकस्मिन्त्रयैस्वार्थश्चि ननुचोक्तंन
समाप्तानेष्टोषश्चितिसमाप्तान्युपि सार्
थिकाः ३भयोः सार्थिकयोः परत्वात्समा
प्तानामविष्टेति कथेत्कालिकेतिप्रत्यय
स्यात्कान्त्यर्थमेतन्मविष्टति कथेद्दरि।
णिकेतिद्विगणशब्दःप्रकृत्यन्तरकथेत्लो
हितिकालोहितिकेति वक्ष्यतेतलेहि
ताल्लिंगावायनेचेति सिधेय सिधायिसु
च्यते काखीभासुलोकतप्लेशब्दःप्रति
हास्तस्त्रीप्रमान्नपुंसकमिति यलोके

दृष्टापतदवसीयते श्येसी अथप्रमान
 इदेनपुसकमिति सासीसचप्रमान तच्च
 तपुसके किंपुनर्लोके दृष्टापतदवसीय
 ते श्येसी अथप्रमान इदेनपुसकमिति
 लिंगे किंपुनस्तत् स्तनकेशवतोसीसा
 लोमशः प्रसूतः सृष्टः उभयोरंतरेयचत
 दभावेनपुसके लिंगातसीपुसयोर्ज्ञान
 भूकेसेटाप्रसज्जते लिंगातसीपुस
 योर्ज्ञानेसतिभूकेसेटाप्रसज्जते यदि
 लोके दृष्टापतदवसीयते श्येसीतिअ
 स्तितइकेसे नत्वावरकुरीः पश्य इह
 चञ्चाः पश्यवधिकाः पश्यवरकुरीः
 पश्येति तस्माच्छसोनः प्रसीतिनत्प्रामो
 ति यदिलोके दृष्टापतदवसीयते अथप्र
 मानिति अस्तितद्वधिकादिप्र त्वद्वाहत्तो
 नसिद्धतः त्वद्वाहत्तयो अलिंगेनसिध्यति
 यदिलोके दृष्टापतदवसीयते श्येसीअथप्र
 मानिति नतत्त्वद्वाहत्तयो अलिंगेनसिद्धि
 तयोर्लिंगेनाथे नापुसकेकभवेतस्मिन् ना
 पुसके त्वद्वाहत्तयोर्लिंगेनाथे किंमिदं
 नापुसकमिति नपुसकेभवेनापुसके त
 दभावेनपुसकमितितदभावेसीपुसलिंगा

श्री
 महा
 भा
 २३

भावेनपुसकलिंगेनाथे अथप्रमान
 तस्मावन अथप्रमानत्वाहत्तयोर्लिंगेदृष्ट
 ये कथंपुनरसन्नामलिंगेनाथेदृष्ट
 स्यात्सिकावत् तद्यथाः त्वधि
 त्वध्याप्याराः पश्येतिनचत्ताः सेति गे
 यर्वनगरेयथा यथागेयर्वनगराणि।
 दस्तोदृष्टेते उपरज्ज्वातोपलभ्येते त
 इत्वाहत्तयोर्लिंगेदृष्टये आदि
 त्वागतवत्सन् अथवायथा आदिगतिः
 सतीतोपलभ्येते तद्वत्त्वद्वाहत्तयोर्लिंगे
 नोपलभ्येते वस्तुतर्हितवच्चतत् यथा
 वस्तुतर्हितानिद्वयाप्योपलभ्येते
 स्तत्तद्वत्त्वद्वाहत्तयोर्लिंगेनोपलभ्येते
 विषमउपन्यासः वस्तुतर्हितानिद्वया
 णिवस्वायायउपलभ्येते त्वद्वाहत्तयोः
 पुनःपेणेनेरशकाराः वासीहत्तादनह
 स्ताः मूलान्यभतिआप्रानहत्तोस्तद्वत्
 वेति तेअपितयोर्लिंगेनोपलभ्येतेकेनैत
 दवसीयते त्वद्वाहत्तयोः सलिंगेनोप
 लभ्येते यदिः प्रकारैः सतोभावानाम्
 पलविर्भवति प्रतिसचिकणोदतिविप्र
 कर्षोत्तर्यतथीनात्तमसाहत्तयादिदि।

यदौर्वल्लदतिप्रमादरिति श्रुतोत्रक
 श्रुतेतद्वयः येनावहावत्तयोः स
 लिगेनोपलभतेकेनैतदवसीयते त
 द्वावत्तयोः सलिगेनोपलभते तयोस्त
 तत्कनेट्टा सीकनेशवट्टासीत्
 वसीयते प्रकृतं ट्टाप्रमानिति यथा
 काशेन ज्योतिषः तथाकाशे ट्टाज्यो
 तिरिति गम्यते ज्योतिर्निमित्तेकाकाशे
 ज्योत्यसे प्रयत्नेन त ज्योत्यसे प्रयत्नेन
 ज्वति सीकृतः शब्दः शब्दकृतं च सीते
 एतदिने रत राश्रये भवति इतरेतराश्रया
 णि च न प्रकल्पते प्रत्यक्षेण विरुध्यते प्र
 त्यक्षेण त्वलपि स विरुध्यते यथाह त्व
 द्वावत्तयोः सलिगेनोपलभत इति तत्र
 खेदियविरोधः कृतो भवति न च नामसं
 दिष्टविरोधिना भवितव्यं तदेव सर्वलि
 गानि ट्टाकौष्यवमाप्ति तदेव त्वल
 पिसंख्येण लिगानि ट्टातटः तदीतटसि
 त्ति कसदा यवमातमर्हति श्येसी प्रये
 प्रमान इदेतत्प्रसक्तमिति तस्मान्न वैपाक
 रणोः शक्यं लौकिके लिगमास्याते शुभ
 शेषकश्चित्कृतो न ज्ञास्येयः कोसौख

श्री
 महा
 भा
 २४

कृतो नः संस्थानप्रसवौ लिगो ज्ञास्येयौ
 स्वकृतो नः संस्थानप्रसवौ लिगमाप्ते
 योकिमिदं संस्थानप्रसवाविति संस्थाने
 स्थायते रोदसीः सूतेः सप्रसवे प्रमानि
 ति न च लौके पि स्थायते रोदसी सूते
 शुप्रमान् अधिकरासाधना लौके
 सी स्थायतासागर्भ इति कर्त्तमाधनं
 प्रमान सूते प्रमानिति इह प्रनरुभये
 भावसाधने संस्थाने सी प्रवृत्तिः शुप्रमा
 न कस्यचनः स्थाने संसी प्रवृत्तिर्वा प्रमा
 न गाना लौकेण शब्दमार्गं शब्दमार्गं
 नो सर्वो शुप्रनमृते यवमात्मिकाः स
 स्थानप्रसवगणाः शब्दमार्गं सचरणो
 धवत्यः यत्रा लीयो सो गणाः तत्रावत
 सयः शब्दमार्गं नृपमिति रसगंधौ न स
 र्वत्र प्रवृत्तिः त्वलपि नित्या नहीह क
 श्चिन्नास्मिन्नात्मनि मरुते मप्यवतिष्ठ
 नेव धेते पादवर्धितव्यमपचयेन वा प्र
 ज्यते यावदपचयेन तच्चोभये सर्वव्य
 शुभये सर्वत्र कृतो वावस्था विवक्षानः सं
 स्थान विवक्षा यो सी प्रसव विवक्षा यो प्र
 मान उभयो भवि वक्षायो न प्रसक्तं तस्यै

कौलोकनोनाम तस्योक्तौवचनेलोक
 तोनामैतद्वनिसीपुमान्प्रसक्तमिति
 शोणवालपिप्रक्तवत् वधिकादिप्रभू।
 यात्परिहारः लपिप्रक्तवद्वक्तिवचनेति
 एवमशोणभवतिनचैतन्नेतद्ये सम
 नीधिकाउच्यतेतिपठित्याचार्यः
 लिंगमशिष्यलोकाप्रयत्नालिंगमेति प्र
 नः पठित्यापकार्येशादात्ताहृष्टे लि
 गात्तमवयवात्तावेतिसेस्यानेस्या
 यमेदीदसीसूतेः सेमसवेप्रमान् तस्यो
 कौलोकनोनामशोणवालपिप्रक्तवत्
 कथेषुनरिरेविज्ञायेतस्त्रियामभिधेया
 योदावादयोभवेतीतिश्राद्धोस्वित्सीस
 मानाधिकारणात्यातिपदिकादिति क
 श्रावविशेषः स्त्रियामितिस्त्र्यर्थाभिधा
 नेचैदावादयोदिवचनवद्भवचनानेक
 प्रत्ययानपपत्तिः स्त्रियामितिस्त्र्यर्थाभि
 धानेचैदावादयोभवेतिदिवर्षनवद्भवच
 नयोरनपपत्तिः कुमार्यो कुमार्यः कियो
 र्यो कियोः किंकारणोपकृतास्त्रीत्वस्य
 एकोयमर्थः स्त्रीत्वेनाम तस्यैकत्वादेकव
 चनमेवप्राप्नोति अनेकप्रत्ययानपप

श्री
 महा
 भा
 २५

निश्च अनेकप्रत्ययोनोपपद्यते गा
 र्ग्यायणी कारीषगेया कालितरा किं
 कारणे एकत्वात्स्त्रीत्वस्य एकोयमर्थः
 स्त्रीत्वेनाम तस्यैकत्वाद्द्वितीयस्य प्र
 योगेननभवितव्ये किंकारणे उक्तार्थो
 नामप्रयोगइति स्त्र्यस्यचप्रतिपदि
 कार्यत्वात्स्त्रियामितिलिङानुपपत्तिः
 स्त्र्यस्यचप्रतिपदिकार्यत्वात् स्त्रिया
 मितिईकारेणप्राप्नोति अस्तत्तद्विस्ती
 समानाधिकारणात्यातिपदिकादिति
 स्त्रीसमानाधिकारणादितिचेद्भूतादि।
 अतिप्रसंगः स्त्रीसमानाधिकारणादि
 तिचेत्तद्भूतादिप्रसंगोभवति भू
 तमित्येवाह्वाणीकारणमित्येवाह्वाणी
 आवपनमित्यमधिकेति स्त्र्यर्थाभिधा
 नेप्रनःटावादिप्रसङ्गाद्भूतावद्भूतमि
 येवाह्वाणीतिनाचस्त्रीत्वेविवक्षितेति
 तद्विषयेतस्य कारणमित्येवाह्वाणीति
 नात्रस्त्रीत्वेविवक्षिते किंतुहिप्रथा
 यो आवपनमित्यमधिकेतिनाचस्त्री।
 त्वेविवक्षितेकिंतुहिसेभूवने षट्सं
 तकेभ्यश्चप्रतिषेधः षड्सं तकेभ्यश्च

प्रतिषेधोक्त्याः पंचब्राह्मणः दशब्रा
 ह्मणः स्याद्याभिधाने पुनस्तद्विषय
 स्तनचात्रसीतेविवक्षितं किंतु हिमेदोति
 वक्षितः स्यात् इहवसीति शिंकारो न प्रा
 मोति नहि तेनैव तस्य सामानाधिकरण्या
 मस्ति सिद्धे तस्यैवाः प्रातिपदिकविशेष
 णत्वास्तार्थ्ये रावादयः सिद्धमेतत्कथं प्राति
 पदिकविशेषाणामस्यैव प्रातिपदिकविशेष
 वादयश्चित्तेनैव विज्ञायते स्यामभिधेया
 यामिति नापि सीसमानाधिकरण्यादिति
 कथं तद्विषयं पठ्यातिपदिकेवर्तते तस्मा
 द्वावादयो भवति कस्मिन्नर्थे सार्थ्यश्चि
 यवापुनस्तस्यैव अभिधेयायामिति न
 नचोक्ते स्यामिति स्याद्याभिधाने चेद्भा
 दयोदिवचनवद्भवचनानेकप्रत्ययानप
 निः स्याद्येव प्रातिपदिकार्थत्वात्सि।
 यामिति लिङ्गावपपद्विधिति नैष दोषः य
 तावच्चोतेदिवचनवद्भवचनयोरनप
 पत्तिरिति गुणवचनस्य चाश्रयतो लिङ्ग
 वचनभावात् गुणवचनानोद्दिशद्वाका
 माश्रयतो लिङ्गवचनानि भवेति तथ्या
 शुक्लवसे शुक्लाशरी शुक्लः केवलः शु

श्री
 महा
 भा
 २६

क्लौकेवलो शुक्लाः केवलानि यदसौ
 द्वयोश्चितो भवति गुणस्य स्यात्तिंगवच
 ने च तद्गुणाणां भवति पवमिह्यपि
 दनो द्वयोश्चितो भवति सीतेन स्यात्तिंग
 वचने च तत्सीतस्यापि भविष्यति यद
 पुच्यते अनेकप्रत्ययानपपत्तिरिति भाव
 स्य च भावशक्तत्वात् भावोभावेन पुच्यते
 तथ्याश्रितिरिति लिङ्गानि मे विष्णु नि मे वि।
 ताविषम उपपत्त्याः शुक्लेन ज्ञातत्वा
 धनभेदात्कालभेदाच्च उक्तेनैकस्यावा
 ह्यसाधने सर्वकालश्रुत्ययः अपरस्या
 भोतरसाधने वर्तमानश्रुत्ययश्चि इह
 पुनरेके सीते शुभैकमुपलभ्यते किं
 तः यद्युपलभ्यते द्वितीयमप्युपलभ्यते
 शुभैकमनमानशये द्वितीयमप्यनुमा
 नादुपलभ्यते कस्यातावद्वचनेनैव गुणो
 येमन्यते सीतेनामद्वयस्य द्वयोश्चितो
 कः संप्रत्ययः पदितवद्गुणसमदाये
 योकागतिः यपते भावाः कृदभिदिता
 लदिताभिदिताश्चिकीर्षागोतेति शु
 यमनेमेतत् कुरमिहिनो भावोदयवद्भव
 ति सीतेन मपि सीतेनाभिहिते द्वावद्विषय

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16

निष्कचनावदोषः स्यात् दृष्टमहिदोष
 समुसखः परिहारः गार्णयाती कमी
 षयेष्वाकालितरेति इहतावदार्णयाती
 निषिक्तरासामर्थ्यात् दीशभविष्यतिका
 रोषगेयेतिवचनाच्चापभविष्यति कालि
 तरेतिनयावकालीतावकालितराकिं
 हिप्रकृष्टकालीकालितरायनच्छेदप
 प्रकृष्टवर्ततेतस्यानक्तसीवमिति कृत्वा
 राशभविष्यति यदप्युच्यते इदुचसीइति
 ईकारो न प्रामोतीति निश्चित नोदतस्मिन्
 किं निपातने सिद्धमवेति केति कुरुभ्यश्च
 ति सीविषयेऽप्युपोरप्रसिद्धिः कारोताद
 र्शनात् सीविषयेऽप्युपोरप्रसिद्धिः खट्वा
 माला किंकारो अकारोतादर्शनात् नरा
 कारोततादृश्यते ननवेयेदृश्यते अतिस्व
 दृष्टिमानइति नैषा अकारोतताच्चापपते
 दुपतं सर्वेषां तस्मिन् सर्वाणां नृवीजानां र्थः
 पदेशः सर्वेषां तस्मिन् सर्वाणां नृवीजानां र्थः
 वर्णान् नृवीजानां र्थः पदेशः कर्तव्यः शशः
 षष्ठशतिमाभूत् पलाशः पलाशशतिमाभूत्
 मेचकः मज्जकशतिमाभूत् तस्मान्निदे तस्मा
 त्तिदमेतत्भवति अथवाशयमकारोतता

श्री
 महा
 भा
 २०

दृश्यतेपंचभिः खट्वाभिः क्रीतः पंचख
 दृः दशाखट्वाः अजायतष्टाप मृदाचा
 महत्पूर्वा मृदाचासहस्रैवेतिवक्तव्यम्
 मृदा अमहत्पूर्वेति किमर्थं महामृ
 दीजातिः जातिमिति वक्तव्यं यादिसह
 तीमृदामहामृदासाहिभवति मृदा
 शब्दः अजादिप्रपद्यते तत्रकः प्रसंगो
 यन्महत्पूर्वात्प्रात नैवप्राप्तोति कोशः
 प्रतिषेधेन तदेते विधिना प्राप्नोति अह्ना
 वनाप्रातिपरिकेन तदेत विधिः प्रतिषि
 ध्यते एवेतस्मिन्नापयन्नाचार्यः भवती।
 दृतेतदविधिरिति किमेतस्मात्तापने
 योजने भवती अतिभवती महती अ
 तिमहती अत्रतदेत विधिः सिद्धोभवति
 जातिमिति वक्तव्यमिति यद्येतन्नापने
 पेचानीदृशाजी अजापि प्राप्नोति अथदो
 षः अजादिभिश्च सिद्धे विशेषविध्यामः
 अजोदीनोयासीति उगितश्च कथमि
 देविज्ञायते उगितः प्रादिकापरादिति
 अहोस्मिन्निदेताप्रातिपरिकारितिकिं
 चातः यदि विज्ञायते उगितः प्रातिपरि
 कारितिसिद्धे भवती महतीति अतिभ

वती प्रतिमदतीति न सिध्यति न देत
 विधिना भविष्यति ग्रहावता प्रातिप
 दिकेन न देत विधिः प्रतिषिध्यति यथा
 विज्ञायते उगिरेगात्यातिपदिकादिति
 सिद्धं प्रतिभवती प्रतिमदतीति न भवती
 मदतीति न सिध्यति अपदेशिवद्भावेन
 भविष्यति अपदेशिवद्भावो प्रातिपदि
 केन उभयथा च निर्गोमतोतिर्यचम
 तीति न सिध्यते किं कर्मणो प्रत्ययग्रह
 णो यस्मात्ते विहितस्तदादेरिद्गोभवती
 ति यथेकस्मिन्त्यास्त अस्ततावदुगि
 तः प्रातिपदिकारिति कथमतिभवती
 प्रतिमदतीति न देत विधिना भविष्यति
 न न चोक्तग्रहावता प्रातिपदिकेन न
 देत विधिः प्रतिषिध्यते नैतत्प्रातिपदिक
 ग्रहणो प्रातिपदिका प्रातिपदिकयोरेतदु
 द्गो अथवा पुनरस्त उगिदतात्यातिपदि
 कादिति कथं भवती मदतीति अपदेशि
 वद्भावेन भविष्यति न चोक्ते अपदेशि
 वद्भावो प्रातिपदिकेनैतत्प्रातिपदि
 कग्रहणो प्रातिपदिका प्रातिपदिकयोरे
 तद्गो यदप्युच्यते उभयथा निर्गोम

श्री
 मद्र
 भा
 २८

नीतिर्यवसतीति न सिध्यति किं कार
 णो प्रत्ययग्रहणो यस्मात्तदादेरिद्गो
 भवतीति नैतत्प्रातिपदिको प्रत्ययाप्र
 त्यययोरेतद्गो कथं वर्णोपगितप्र
 त्ययोपगित धातोरुगितप्रतिषेधः
 धातोरुगितः प्रतिषेधो वक्तव्यः उदा
 स्तवास्त्राणीपकेयत्रमत्रपतितेपीव
 रीतिपूर्वसूत्रनिर्देशो वापिशालमयीत
 इति पूर्वसूत्रनिर्देशो वा पुनर्येदृशः
 पूर्वसूत्रप्रधानस्योपसर्जनमिति सं
 ताक्रियते यावद्द्वयात्पाना इत्यतः
 प्रधानाच्चेति नावृत्तपसर्जनादिति किं
 प्रयोजने अपिशालमयीत इति अपि
 शालमयीते अपिशालावास्त्राणी अतो
 तादिति ईकारोमाभूदिति अथानपस
 र्जनादित्यप्युच्यमाने कस्मादेवात्र न भ
 वति असेतेत्येतदनपसर्जने अनपस
 र्जनग्रहो नाणोते विशेषाते आमेता
 दनपसर्जनादिति किं तर्हि अतो वरिशे
 षाते अणायः अनपसर्जनमिति एतद
 पिनास्ति प्रयोजने सिधामिति वततेते
 नाणो विशेषादपि अमः सिधो यो विहित

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16

इति एवमपि काशकृत्सिनोऽप्येतामी ।
 मांसाकाशकृत्सि काशकृत्सि मयीत्रा
 लानीति प्रामोति अथेग्रामभिषेया ।
 यामाणैकारेण भवितव्यं यच्चायेग्राम
 भिषेयाणामा लमः सः यश्च्युतेऽ
 तद्वस्तुमादीकार इति कृत्वा प्रनभवि
 षति इदं तद्विषयोजनम् प्रधानेन तदे
 तविधिर्यथा स्यात् कुंभकारी नारका
 री अत्र हितमयग्रहणाय स्यात्सतदोदैरि
 हाणं भवतीति अवयवाङ्गमतिः प्रामो ।
 तिकृद्गुणसगति कारकस्यापि ग्रहाण
 भवतीति संज्ञाताङ्गमतिर्भविष्यति कृद्
 ह्यस्य च तेन चैतत्कृद्गुणो कृद्कृद्
 ह्यमेतत् कृदप्ययमण तद्विषयेऽपि पदे
 तद्विषयकारेण तेन समासो भविष्यति यद्येवं
 लभते कृतः स्यात् तन्न नभ्ये किंकारणं
 यत्र हि गतिकारकोपपदानो कृद्भिः सह
 समासो भवतीति समासपवता वद्वति
 समासे च कृते अवयवाङ्गमतिः प्रामोति य
 वयवाङ्गमत्समाकोरोषः कौभकारेण
 सिध्यति यत्र यवणा वृद्धिस्वरौ स्यातां न स्यात्
 दनुपसर्जनाधिकारः जातिशब्दे भवति

श्री
 महा
 भा
 २५

प्रसंगः जातिशब्दे भवति प्रसंगो भवति
 युवती कुंभो गोधारी सिद्धेन जातेरनप
 सर्जनत्वात् सिद्धमेतत्कथं युनपसर्जनादि
 त्युच्यते न जातिरुपसर्जने युनपसर्जना ।
 धिकारे जातेऽरीषिधाने सपार्ष्ण उपसेव्या
 ने युनपसर्जनाधिकारे जातेऽरीषिधा
 ने सपार्ष्ण उपसेव्याने कर्तव्ये सपार्ष्णी
 नवासमासस्यानपसर्जनत्वाच्चातिवाच
 कत्वाच्च शब्दसामान्येन ऋषिधाने नवा
 पषदोषः किंकारणं समासस्यानपसर्ज
 नत्वात् समासोऽत्रानपसर्जने सच जातिवा
 चकत्वात् समासस्यानपसर्जनत्वात् तस्य च
 जातिवाचकत्वात् शब्दसामान्येन ऋषि
 भविष्यति जातेरसी विषयादयोपरादिति
 अथ शब्दत्वापरिहारः वद्वोऽस्मिन्निति क
 त्वाचोदितेन मरुष इति कृत्वा परिहारः ॥
 इति श्रीभगवत्पतेर्जतिभूतिविरचितेन
 करणमहाभाष्ये चतुर्थेऽध्याये प्रथम
 मण्डपे प्रथमाह्निके ॥ ॥ ॥ कारिके
 यी हारिके यो किं पुनः कारणेन सिध्यति
 अननुवयकग्रहणोद्दिनसानुवयककथ
 अननुवयकग्रहणोद्दिनसानुवयककथ

ह्योभवतीतिशेषपरिभाषाकर्तव्या का
 येतस्मापरिभाषायाः प्रयोजनानित्य
 ग्रहणतयद्ग्रहणमाभूत् दिव्यग्रहणोदि
 नग्रहणमाभूत् ननुवेयमपिकर्तव्यातर
 नुवेयकग्रहणोत्तदनुवेयकग्रहणोने
 तिकायेतस्या परिभाषायाः प्रयोजना
 नि यद्ग्रहणोत्तदनुवेयकग्रहणमाभूत् अतग्रह
 णोत्तदनुवेयकग्रहणमाभूत् दिव्यग्रहणोदि
 नग्रहणमाभूत् ननुवेयमपिकर्तव्यात
 दनुवेयकग्रहणो तेतर्ह्येतेपरिभाषेक
 र्त्तव्येककर्तव्ये आचार्यप्रवृत्तिर्ज्ञापयति
 भवतपतेपरिभाषेयद्वयेवामदेवायथा
 वितिययनौद्वितौकरोति ततर्ह्यपसेव्या
 नेकर्तव्येनकर्तव्ये अननुवेयकैरदृशवः
 सियोनास्तीतिकृत्वासानवेयकस्याग्रह
 णोविज्ञासेते ननुचापमस्तिशिलायाद
 इतिनेवसियोवर्तते अयेनद्विसेभाषायाः
 दृष्टेदसीतिपक्षोपिनसियोवर्ततेकिंका
 राणो तत्रसाधुरितिवर्ततेकथेसीनामसभा
 योसाधीष्णात् अतग्रहणानर्थक्येतेदनादि
 डीनमुज्जेतावरीविधीयते शोभारवाद्यो
 डीनितितचास्तिविशेषः अज्जेताडीनोव

श्री
 महा
 भा
 ३-

डीयोवातदेवद्वयेसपत्नसरः नवाजात्यधि
 कारात् नवानर्थक्येकिंकाराणोऽजात्या
 धिकारात् जातेरितितानुवर्ततेयजा
 तार्थायमारभः डीन्सी डीदनफानी तच्चा
 वपंपजातिग्रहणमनुवर्तम् अनधिकार
 हिप्रयोगादाव्यायोडीनप्रसेगः अनुवर्त
 मानेहिजातिग्रहणोपयोगादाव्यायोडी
 नप्रसज्यत वेदमस्तीवेदीशितिर्यदितपि
 सानियेयनमस्तिइदमेवकर्तव्यम् तच्चक
 र्त्तव्यम् तदप्यवपंपकर्तव्ये अकियमाणे
 हितस्मिन्वेदमभगिनीवेदोतिप्रवृत्ताजा
 तिलक्षणेडीघडीपेवायेत डीतिपुनः स
 तिपरताडीनरीषवायेन एवउपसेव्या
 ने एवउपसेव्यानेकर्तव्यम् आठेकर
 णी सभगेकरणी अन्त्यमिदमच्यते ए
 नइतिनजसजीकक एवमस्तलनाना
 मुपसेव्यानुम् नज सज ईकक एवत
 रुणा तलनानानुपसेव्यानेकर्तव्यम् न
 ज सज सेवणी पौसी ईकक शास्त्रीकी
 एव आठेकरणी सभगेकरणी तदा
 ण तलन तहणी तलणी यतश्च आय
 न्यग्रहणोहीपायतः प्रतिषेधाद्येन आप

तयहोकरनेवामहीपायजः प्रतिषेधार्थः।
 इहमाभूत हैणशितदिवक्तयेनवक्तये
 नैवेविज्ञायते कजकरपोयजश्चेतिकथं।
 तद्विकजकरपः यजश्चेति प्राचाम् तद्वि
 तवचनेकिमर्थम् तद्वितवचनधितः प्रा।
 तिपदिकादीकारार्थं तद्वितवचनेक्रियते।
 धितः प्रातिपदिकादिति कारोयथास्यात्
 त नैतदस्तिप्रयोजनम् चित्तरागसामर्थ्य
 देवात्रेकारोभविष्यते यथेवतद्विधितर।
 गसामर्थ्यादप्रातिपदिकादपि कारोभ
 वति एवंप्रातिपदिकादितुस्यानवयंक।
 सामार्थ्यादधितोपिप्रातिपदिकादीकारः
 म्यातयस्यान्यातिपदिकावहत्तौप्रयोज
 नम् किंउत्तरार्थम् अतउज दातिः मातिः
 सर्व सर्वत्रयदाकिमर्थम् प्राचमेवद्विष्णा
 त नैतदस्तिमिहमत्रएवगाउदेतद्विप्रयो।
 जनम् सर्वप्रचायथास्यात् आवद्याय
 नीचापंचाधिनाष्कोयथास्यात् लोहित
 दिप्रणाकल्याणोपसाख्यानमलोहितादि।
 प्रणाकल्याणोपसाख्यानकर्तव्यं शाकला
 यनीयदिपुनर्येशकलशहः लोहितादि।
 प्रपद्यतेनैवेशकं इहदिशाकल्यस्याह्य

श्री
 महा
 भा
 ३१

शः शाकलाः कृष्णादिभोगोऽस्ति।
 श्राननस्यात् एवेतद्विकृष्णानशक।
 ल्यः एवंः काणशहाशकलशहः स।
 र्वः पदितव्यः कताउत्तरश्च्यतेकतश
 हाककलशहः पदितव्यः एवौत्तराता
 देतादी तदेतादीएवौत्तरौग्रहणोतदे।
 तादीदृष्टो येकश्चमरः दयस्तेषाक।
 लाद्यः येकतपर्यतास्तेषाकलपर्य।
 ताः किंप्रयोजनम् म्फाणोतप्रयोज
 नम् तथैवसतिष्ठाणोसिद्धोभवतः क
 रावातशकलः एवंः कताउत्तरश्च्य।
 ते एवौत्तरातदेतादीष्ठाणोतप्र
 योजनंकोरव्या कोरव्यमीहूकयोगस
 रेपसाख्यानं कोरव्यमीहूकयोगसुरे
 पसाख्यानकर्तव्यं आसरीयकल्यः कश्च
 कल्यः आसरीयकल्यः वय वयस्यचन
 मश्चित्तकथं इहोपिपद्यास्यात् वधु
 दी चिरदीति इहकस्मात्भवति उ
 तानशया लोहितपादिका दिवर्षी
 त्रिवर्षेतिनैतानिवयोवारीतिकथेतः
 दिवयोगम्यतेसंबंधात् वयोगम्यते
 पदितद्वियत्रसंबंधादयोगम्यतेतत्रन

भवति इहापिनप्राप्नोति कुमारगतिश्च
 ज्ञापिसेवंधाद्योगमपते कोसोसेवंधः
 योसोपेसामदासं प्रयोगः संधादेवा
 त्रवेयोगमपते इहपुनः संधासंधादि
 हताउत्तानयेति यदाकर्तृत्वेविशेषि
 नेततउत्तरकालवयोगमपते लोहित
 पादिकेतियदावह्वीह्येषाविशेषितः
 ततउत्तरकालवयोगमपते द्विवर्षाविवा
 र्धति यदाद्विवर्षाविशेषितः ततउत्तर
 कालवयोगमपते यदितद्वियत्रसंधा
 देववयोगमपते तत्रभवतिइहापितदि
 प्रामोतिकयेतिनिपातनारेतस्मिद्धुम
 किनिपातनम कथायाः कनीनवेति
 अथ इमोदौप्रतिषेधानुचोते तत्रपक
 शकोवक्तुम कथमेवंवक्ष्यामिपरिमा
 णात्तातहितलुकिदीपभवतीतिवि
 यत्तापीभविष्यति परिमाणोतादेवत
 दितलकिनात्यतइति ततोविस्ता
 चितकंवलेम्येनेतितदितलकिउत्तेव
 वह्वीदेः ह्यसोनकारोलिंगाधिकारे
 ऊयसोनकारोलिंगाधिकारेकर्तव्यउ
 हमाभूत महोधःपरीत्यइति नवासा

श्री
 महा
 भा
 ३१

मामांताधिकारेस्त्रीनहसाति इतरथा
 हिकप्रविधिप्रसंगः नवालिगाधिकारे
 नकारः कर्तव्यः किंकारणाम समासा
 ताधिकारेस्त्रीग्रहणात्समासांताधिका
 रेस्त्रीग्रहाकर्तव्यम् इतरथाहिकविधि
 प्रसंगः इतरथाहिकविधिः प्रसंगेत्
 कस्यापुनरवस्थायाकप्रामोति प्रादी
 पुननेः प्राक्प्रवत्रप्रामोतिकिंकारणं त
 दिदीषिभाषाउत्पनेचतदिदि. विप्रामोति
 उत्पनेचापिनभवितयोकिंकारणं नये
 तातोयोवह्वीहिपियेदेतन नवेधनयेता
 तावह्वीदिः प्रागेवतदिप्रामोति नवा
 चोक्तमनदिदीषिभाषेतिययपितरीषि
 भाषाकस्तविभाषाकपोवकाशः अयो
 वह्वीदिः अयवकः अदीहिकः दीषाव
 काशः विभाषाक यशनकप्रसोवका
 शः ऊगोभीहरोभीकप्रसंगअभ्येश
 मोतियरवातकप्रपात तस्मान्मह्य
 ते नवासमासांताधिकारेस्त्रीग्रहणा
 दितरथाहिकविधिप्रसंगइति दामहा
 य दामहायगातामेखादेः दामहायना
 तामेखादेविलिवक्तव्ये इहमाभूत इह

मावइवेति तत्तुल्यवित्तानाहासिद्धे वा
 हवीहिमिति वर्तते तत्तुल्यवित्तानाहासिद्धे वा
 तादासा उदासिद्धेति भवेत्सिद्धे यदा तत्तुल्य
 षः यदा तत्तुल्यवित्तानाहासिद्धे तदा न सिद्धि
 निउक्ता तदा मया इति ननु च वेतनावत
 यत इवति उक्तमपि वा प्रक्रमणावादा
 मवावेतने अवेतनेषु पिवेतनवपचरो
 दृश्यते तयथा मस्मान्मया वेतनानि स
 येते मया वेतनानि इति तत्तुल्यवित्तानाहासिद्धे वा
 तिवक्तव्ये नवक्तव्ये प्रक्रमणमनुवर्तते कृप
 कृतम् संख्यायादेर्हीति यदतदनुव
 र्तते अथवा यादेरपि प्राप्नोति नैष दोषः सत्य
 दमिनस्तनुवर्तते अथवा यादेरिति निवृत्तम्
 कथं पुनरेकयोगनिर्दिष्टयोः एकदेशान
 वर्तते एकादेशानप्येकयोगनिर्दिष्टाना
 मप्येकादेशानुवृत्तिर्भवति तयथा त
 स्यात्कर्मूतेपीत्यादिकर्मादिभ्यः कृ
 गाद्राहवौपत्तानि रित्यत्र मूलमनुव
 र्तते पाक इति निवृत्ते अथैककथं भवि
 तयम् होहायनौग्रहाः शालायाः हि
 हायना विहायतेति हायनोवयसिस्म
 तः वयोवाचिनः हायनशब्दप्रहारा

श्री.
 महा
 भा.
 ३३

नचैषवयोवाची अथवा त्वेकस्मा
 नभवति तावन्मपि वयोवाचिन एव
 केवलमाम मामकयद्वा किम
 एव न अथवा तादित्येव सिद्धे नित्य
 मायायमाग्भ्याः मामकशब्दात्
 तावन्मपि वयोवाचिन मामिका
 बुद्धिरिति रात्रेया अजमादिभि
 तिवक्तव्ये इहापि यथा स्यात् रात्रि
 रात्रिस्मरिष्यतः रात्रिरात्रिमज्जानतः
 सर्वा रात्रिमहो वितावत्तयमेकातरा
 त्रिकाम अतर्वत् अतर्वत्तिचदि
 तिगर्भमर्तमेयोगे अतर्वत्तिव
 दितिगर्भमर्तमेयोगे अतर्वत्तिवक्तव्ये इ
 हमाभूत् प्रथमेतयापत्तिमतीत्य
 धितीति अथानः पादस्यागममे
 योगे किं प्रत्यदाहियते अतर्वत्ति
 शालाया मस्तीति किंपुनः कारण
 वाक्यप्रत्यदाहियतमपुनः मतप अ
 तिसाभानाधिकरणम् इहापित
 हिनप्राप्नोति अतर्वत्तीति एवंतर्हि
 अतर्वत्तिवयोर्नकर्मत्ववेनिपात
 नात् अतर्वदिति मतमिपाततेवते

सिद्धम् पतिवदितिवत्तन्निपात्यतेम
 तपितः किमेविशेषोपाह गभि
 ण्याजीवपत्न्याच यतस्मिन्विषये वा
 चक्रेदसिनुश्रवः वाचक्रेदसिनुगदक
 याः यतः यतः तवतीदेवानुपैत सात
 वतीदेवानुपैत अन्तर्वेत्तनिवत्त
 अन्तर्वेत्तनिपातनात् गभिण्यजी
 वतयाचवाचक्रेदसिनुगभवेत्
 पतिवतीतरुणावत्सापतिवतीत।
 रुणावत्सायोपत्यनो यत्तसंयोगात्
 चाते तत्रेदसिध्यातिश्यमस्यपत्नीक
 तदिष्टान् पत्नीसंयोजति यत्रयत्त
 संयोगः नैषदोषः पतिशब्दोपमैश्च
 यवाची सर्वेणवगृह्येनपंचमहा।
 यत्तानिर्वर्त्ताः यश्चार्हः सायेप्रातः
 होमचरुंरोराशेनिर्वपतितमेष्टेप।
 त्नीपवमपितयजकस्यपत्नीतिन।
 सिध्याति उपमानासिपद्मम् पत्नीश्च
 वपत्नी विभाषाम यत्तः सप्तवीउप
 सर्जनसमासउपसंख्यानम् यत्तः सा
 एवात् उपसजनसमासेउपसंख्यानं
 कर्तव्यम् ब्रह्मपतिः ब्रह्मपत्नी स्थूला

श्री
 महा
 भा
 ३५

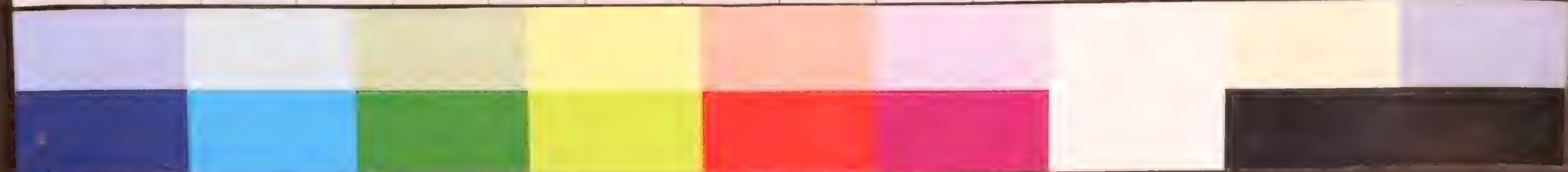
पतिः स्थूलपत्नी वचनाद्भवति नेत्या।
 ह्यश्रितिवचनेप्रयोजनम् किंश्रयापति
 श्रयापत्नी सिद्धेतयस्यः प्रातिपदिक।
 विशेषणानात् सिद्धमेतत्कथम् यत्त
 प्रातिपदिकविशेषणानात् नैवेदित्वा।
 यत्तप्रसिद्धात्प्रातिपदात्तर्हः सोयस
 एवः सप्तवीत्याति शब्दादनुपसर्जना
 दिति कथं तद्विग्रहस्यसिध्यातिपदिके
 एवः तदिदं सप्तवम् सप्तवीत्यातिपदि
 कात्पत्यनादनुपसर्जनादिति एतकतो
 रैव एतकतादीनामुयोगप्रकरणोचव
 तम् एतकतादयः प्रयोगप्रकरणोचव
 कथाः एतकतोः स्त्रीएतकतायी य।
 याहिप्तः कृतवः एतकतः साभवति
 लिङ्गसन्निधौगोनसर्वत्रागमादेशानाव
 चनेलिङ्गलङ्कितकृतप्रयोगः सिङ्गम
 न्नियोगेन सर्वत्रागमादेशानावचने।
 लिङ्गलङ्कितकृतप्रयोगेति पंचेदोश
 देवताग्रहयोगैः पंचाग्निः दशाग्निः किं
 मुच्यतेसर्वत्रागमादिनावचनमिदं।
 कान्त्त्रयपंचमिः क्वावरीभिः क्रीतः य।
 चक्रावा दशाग्निर्वेति लिङ्गग्रहयोगेन

धः सर्वजगमादेशानावचनेलकितक
 नप्रसंगः इत्येवमपिमिहभवतिपंच
 मेनगृह्णानिपंचकः चैतदस्मिन्महोप
 रादिः महोपगृह्णानिपंचकः इत्येत
 हिप्रयोजनं षष्टेनगृह्णानिपंचकः इति मि
 हंतागमादेशानामंगतः स्त्रीप्रकरेण
 वचनात् मिहोपगतकथमगमादेशः
 यइहस्त्रीप्रकरणेऽच्यतेतंगाधिकारेव
 कथाः स्त्रीप्रकरणगृह्णानिपंचकः मि
 हंतागमादेशानामंगतोवचनादित्येव
 दमपिमिहभवति षष्टेनगृह्णानिपंचक
 इति लिंगलक्षितप्रकृतिप्रत्यापनित
 चनम अथवाल्लिङ्गलक्षप्रकृतिप्रत्या
 पतिवक्तव्या लिंगगृह्णानिपंचकः स्त्री
 किवाप्रकृतिप्रत्यापनितवचनमित्येव
 मपिमिहभवति षष्टेनगृह्णानिपंचक
 तिकिंप्रत्ययः स्त्रीप्रकृतिप्रत्या
 पतिवचनमित्येवज्यायः इत्यपिमिह
 भवतिपंचभिः पदभिः कृतिः पंचप
 दुःदशपदमिति तत्रहिदकचनवक्तव्य
 समियोगादिनामन्त्रापाये उभयो
 रथपावः तयथादेवदत्तयत्तदाभ्यामि

श्री
 महा
 भा.
 ३५

दकतवम् देवदत्तापायेयत्तदोपिनक
 रोति वार्तादन् असितपलितयोः प्रति
 षेधः असितपलितयोः प्रतिषेधोव
 कथः असितापलिता कंदसिन्धुमि
 त्येके कंदसिन्धुमित्येकेऽप्यसमितो
 षधीपालिकीर्षवतयोभवेति वार्तादी
 स्थितानेपिशंगाऽपसंख्यानं वार्तादी
 स्थितानेपिशंगाऽपसंख्यानं कर्तव्यं पि
 शंगी जनपदकंद नीलादोषधौ नीला
 दोषदावितिवक्तव्यं नीलादोषधिः प्रा।
 निच जातिनिचेतिवक्तव्यं नीलीगोः
 नीलीवर्वा वासेतायो वासतायामि।
 निवक्तव्यं नीली नीला दोतोगुण गुण
 चनादित्यचनेकोगुणोनाम सत्तेनिति
 शानिपेतिप्रकृतिप्रकृतिप्रकृतिप्रकृति
 यश्चास्तिजज्ञोसत्प्रकृतिप्रकृतिप्रकृति
 पर्याह उपायान्नरायणप्रकृतिप्रकृति
 नेष्यपि वाचकः सर्वलिंगानांइत्याद
 मोगुणः स्मृतः गुणवचनोरीवाचुरा
 मांथ गुणवचनान्त्रीपवक्तव्यः किंवा
 शां अगुदात्तं अगुदात्तः प्रयोजनं
 नि वस्तीतन्वीवरसंयोगोपयश्चप्रतिषे

भः खभंयोगोपधानोप्रतिषेधोवक्तव्यः
 खरुयिपेवाहणी पोइरियेवाहणी पे
 योगादा गोयालिकादीनोप्रतिषेधः गो
 पालिकादीनोप्रतिषेधोवक्तव्यः गोपा
 लिका पशुपालिका किंपुनरिहोहणो
 प्रष्टी प्रवरीकथं पुनरयंप्रष्टशब्दः प्रका
 रान्तः सिधोवर्तते तस्यैवमिदमेनाभिसे
 विधेनयथेवस्योतत्कृतान्त्वानोदते
 नपरिषकोलभतपवेप्रष्टशब्दमपिलभ
 ते यथेवंप्रयोगादाव्यापानदितलव
 चने प्रयोगादाव्यापानदितलव
 कृतव्यः तस्यैवमितिप्रामोतिनतदीदानी
 मिदंभवतिप्रष्टशब्दः प्राचयेइमाइति
 भवतिविभाषालवक्तव्यः प्राष्टीय
 येवेनाथैलका विभाषातदितोत्पत्तिः
 यदातदितोत्पत्तिः तदाप्राष्टीयदानत
 दितोत्पत्तिः तदाप्राष्टी पवमपिलवक्त
 व्यः नान्तरेणतदितलवक्तकेपरार्थश
 होवर्तते यदिपुनः तस्यामेवप्रष्टशब्दो
 वर्ततेकथंपुनस्तस्यामप्रतिष्टमानां
 प्रष्टशब्दोवर्तते यथेवस्योवक्तव्यो
 किंचिन्नापेभन्तकृतान्वयवथनक्तेशा

श्री
 महा
 भा
 ३९

लभतेपवेप्रष्टशब्दमपिलभत सवेत
 समासवचनाच्चाकारोततानपपत्तिः
 सवेतसमासवचनाच्चुकारोततानो
 पपद्यते मेवेतानोसमासः तत्रोतरे
 तान्ताप दापुत्यनैसमासस्याशब्दः
 समस्येत तत्रप्रयोगादाव्यापामका
 रानादिनिर्कारो नप्रामोति सिद्धेति
 याः प्रष्टशब्देनाभिधानात् सिद्धमेतत्कथं
 सोप्रष्टशब्देनाकारोतेनाभिधीयते नन
 चोक्ते प्रयोगादाव्यापानदितलवच
 नमितिनेषरोधः प्राचयेप्रष्टशब्दोप
 यति नान्तस्तदितोत्पत्तिर्भवतीति यद
 येप्रयोगादाव्यापामितोकारेणासिने
 तदस्तिज्ञापके अस्तिराशयेतस्यवच
 नेप्रयोजनमकिंचेनीकमाः तदितान्
 दर्शमेतत्स्यात् यत्तदितोत्पत्तिप्रदापक
 रानितनदितदितानमप्याभवति अथ
 वापुनस्तत्तस्यैवमितिनेनाभिसेवेयेन
 ननुचोक्तमप्रयोगादाव्यापानदितल
 वचनमितिनेषरोधः नावश्यमप्यमे
 वाभिसेवेयोभवेतितोत्पत्तिरिति अथ
 यभिसेवेयोभवेतितोत्पत्तिरिति अथ

तस्मिन्संज्ञेतद्वतिचतुर्भिः प्रकारै
 रनस्मिन्संज्ञेतद्वति नान्स्यात् तादृ
 म्यात् तन्मासीपात् तन्माहचर्यादिति
 नासप्रज्ञावत् मेवाहमेति गिरिदेवते
 तादृम्यात् जरिनेयोतत्रहृदत्तश्याह
 ब्रह्मदत्तेपानिकर्माणिजरिदत्तपितानि
 क्रियेनेत्यतो जरीब्रह्मदत्तश्च्यते त
 न्मासीपात् गंगायाचोषः कृपेगरीक
 ले तन्माहचर्यात् कृतानप्रवेशययशे
 प्रवेशयययवापुनरस्तनमामेवप्रष्ट
 शब्दः ननचोक्तं संवेतसमासवचनाच्चा
 कर्माततानपपतिः नैपरोक्षगतिका
 स्कोपपदानोक्तुहिः सहसमासवचने
 गतिकारकोपपदानोक्तुहिः सहसमा
 सोभवतीत्येषापरिभाषाकर्तव्या कार्ये
 तस्याः परिभाषायाः प्रयोजनानिप्रयोक्त
 नेकादल्याद्यायोश्चभविनिमी सूपवि
 लिमी संवेतानोसमासः तत्रांतरंगान्वा
 य राशुत्यन्त्रेसमासः विलिमाशतुः स
 मस्याने तत्रकादल्याद्यायो मुकाराना
 तिरीप्रप्रामोतिजानेः शीघ्रिधानेप्रयात
 ने व्याचीकच्छपी संवेतानोसमासः त

श्री
 महा
 भा
 ३०

चोतंरंगान्वा य राशुत्यन्त्रेसमासः चा
 शब्दः समस्येते नत्रजोतेरसीविषया।
 दयोपधादकारोतादितिरीपनप्रामो
 ति समासोतस्यात्तेप्रयोजने वहाति
 प्रातिपदिकोतस्यात्तेसमासोत्वग्रह
 णमसमासोतप्रतिषेधार्थमिति तस्मि
 न्क्रियमाणामाषवापिणी व्रीहियापि
 णी संवेतानोसमासः तत्रांतरंगान्वा
 कारानाशीप शीघुत्यन्त्रेसमासः चापि
 नोशब्दः समस्येते तत्रनसमासोतस्येति
 णत्वेनप्रामोति कृदेतानहितेवृहिस्यो
 चकृदेतानहितेवृहिस्योचप्रयोजनेसो
 ऊरिने व्याकोशी मुद्रावयवाङ्मतिः
 प्रसज्येतगतिकारकोपपदानोक्तुहिः स
 हसमासोभवतीतिनरोचोभवति सत्ता
 मप्येतस्यापरिभाषायामवयवाचारस्य
 तिः प्रामोतिर्निकारको प्रत्ययग्रहोत्तम
 सान्मतदोदंशोभवतीति कृदुदो
 गतिकारकयस्यपिग्रहाभवतीति
 संवातादुत्तमिर्भवति इतिरहोषापरि
 भाषातिनेतस्याः परिभाषायाः प्रयो

जनंभवति एतयेवसिद्धेनसिधितिकिं
 कारणं प्रशान्तिपरिकृतात् कृतात्मा।
 निपरिकसेताभविष्यति ननुचेदानीं
 निपरिकसेतामप्येतयापरिभाषया।
 शाक्यमपस्याते नेत्यादृष्टिमुलके
 नोपदेशंभक्तश्चिवाकोपितकप्रसूतो।
 तस्वेचरोषःस्यात् प्रकारकःप्रकारा
 गतिकारकोपपदात्कृतात्तत्तत्प्र
 कृतिसंभवतीत्येषसरोनस्यात् नैषवे
 षःहेप्रशान्तिपरिकसेतेप्रवयवस्यापि
 समदायस्यापि तत्रावयवस्यापिपरि
 कसेतात्तदाश्रयःसरोभविष्यति इह
 पितृहिंसोक्तृदिनेवाक्रोशीतिहेप्र
 शान्तिपरिकसेतेप्रवयवस्यापिसमदा
 यस्यापितत्रावयवस्यापिपरिकसे
 तात्तदाश्रयाप्रवयवात्तानिःप्रसूतेन
 प्रवयवात्तानामन्योकोरोषः कौभक्त
 रोयोनसिधिति प्रवयवस्यादृष्टिसरो
 तो नस्यात्यपोजनमेवेतदस्याःपरिभा
 षायाःउभाभ्यामवलसिधितिश्रवदाता
 योदोषप्रसंगः श्रवदातायोनोदोषा

श्री
 महा
 भा
 ३८

मोतिश्रवदाताब्राह्मणी वर्णादन
 दानातोपधानोनश्चिनेषवर्णावाची
 किंतुविश्विष्टुदवाची एवेत्याह री
 णियस्या वदानानिविषायोनिश्रुक
 मच एतद्विद्विजानोहिब्राह्मणा
 ग्गस्यतदागमिति सूर्योदेवतायांच
 पवकचःसूर्यस्यसोसूर्यो देवताया
 मितिकिमर्थसूरी इदवरुणाहिमार
 णयोर्महत्ते हिमाराणयोर्महत्तव
 तिवक्तव्ये महहिमेहिमानी महेश्व
 णमरुणाणीयवरोषेयवरोषश्चि
 त्तक्तव्ये उष्टेयवोयवानी यवनाति
 णोयवनातिष्णामितिवक्तव्ये यवना
 नी उपाध्यायमानलाभोवउपाध्याय
 मानलाभोवेतिवक्तव्ये उपाध्यायीउ
 पाध्यायानी मानलो मानलानी म
 हुलाक्तेदसितिच महलाक्तेदसिति
 चेतिवक्तव्ये रथीरभत्सहलोनी आ
 चार्यादणान्तेव आचार्यादणान्तेनेति
 क्तव्ये आचार्यानी अर्थरिषाभ्यावा
 र्यतत्रियाभ्याचेतिवक्तव्ये अर्थ आर्थ
 णी त्रिया त्रियाणी कीताकरणा।

क्रीमाकरणापूर्वादितिकिमर्थं गता
 क्रीता अथेनक्रीता कथापूर्वादित्य
 चमानेमुत्रप्रामोति पयोदिक्रीतशब्दः
 करणापूर्वः विभक्ताद्यवर्हितान्वान्न
 भविष्यति यदि तर्हि विभक्तिरपि वाच्य
 यापिका भवति मनसा क्रीतीति नमि
 यति एवं तर्हि तेनैव विज्ञायते करणो
 पूर्वमस्मान् क्रीतशब्दात्सोपकरणपु
 र्वः तस्मात्करणापूर्वान् क्रीतशब्दात् अ
 नुपसर्जनादिति कथं तर्हि करणमस्मि
 त्वातिपरिके पूर्वम् तदिदेकरणापूर्वं न
 स्मात्करणापूर्वात्वातिपरिकात् क्रीतो
 तादनुपसर्जनादिति वद्वोहि सा अ
 तोरात्तेनाप्रतिषेधः अतोरात्तेनात्ता
 स्पप्रतिषेधोक्तव्यः देतजाता स्तनजा
 ता पाणिग्रहीत्यादीनां विशेषे पाणिग्र
 हीत्यादीनां विशेषश्च निवक्तव्यं पाणि
 ग्रहीतोभार्या यस्यायथाकथंचित्पाणि
 ग्रहीते पाणिग्रहीतासा भवति वद्वलेन
 गीतवद्वलेन नोतिवक्तव्यं किमिदं तणी
 लिसेतात्कंदसोऽग्रहणं किंप्रयोजनेष्वद
 विल्लतायर्थं प्रवदविल्लनी प्रवदविल्ल

श्री
 मरु
 भा
 ३५

ना अतोदातादवद्वनजसकालसावादि
 पूर्वान् अतोदातादवद्वनजसकालसमा
 दिपूर्वादितिवक्तव्यं वद्व वद्वकृतानन अ
 कृता ससकृता काल मामजाता सेवत्त
 रजातासावादि सावयानादुःखपाता त
 प्रयाता जानिपूर्वाहा अथवाजानिपूर्वा
 दितिवक्तव्यं सोगाचोसोगाचोपसर्जना
 दित्युच्यते किं सोगं नाम अद्वैतमूर्तिम।
 त्त्वोरात्ताणि स्पमविकारजे अतस्तत्तद्व
 द्देवतस्तत्तत्तथा अतः प्रपाणिनोपि स्वां
 अद्वैतमिति किमर्थं वद्वलोहितानैतदस्ति
 वक्तव्येनेति प्रतिषेधे तद्वति इदं तर्हि व
 द्दकथा मूर्तिमदितिकिमर्थं वद्ववद्विः व
 द्दमनाः नैतदस्ति अतश्चिन्तते इदं तर्हि
 वद्वजाना पाणिस्पमिति किमर्थं अद्या
 सावाशाना अविचारजमिति किमर्थं वद्व
 गुरुः वद्वपिटकानैतदस्ति इह तावत्
 वद्वगुरुदितियुतश्चिन्तते वद्वपिटकेति
 वक्तव्येनेति प्रतिषेधे तद्वति इदं तर्हि व
 द्दशोपा अतस्तत्तद्वद्वेव प्रपाणिस्पच
 णिनिद्वेसोपासेत्तेभवतीति दीर्घकेषो
 रथेति तस्यचेतनतथा अतः प्रपाणिनोपि

ਭੀ.
ਸਦਾ
ਆ
ਪ.

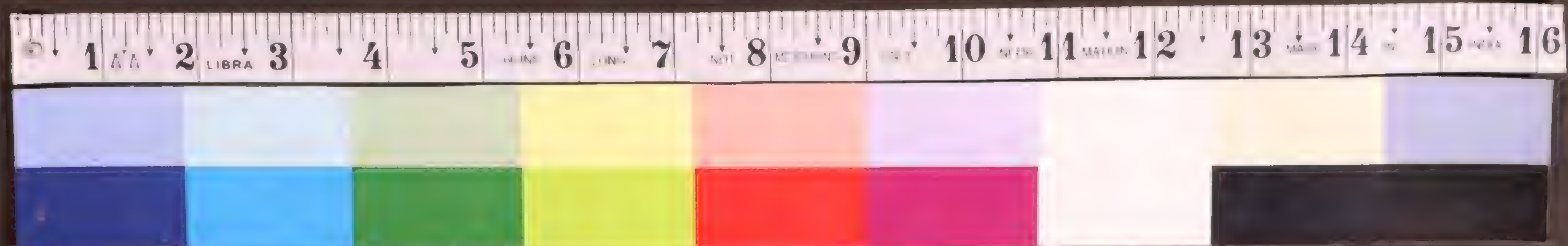
ज्ञापयत्याचार्यः अनेतोदीतादपिभव
तीति स्वांगसमुदायप्रतिषेधार्थं तस्मा
गसमुदायप्रतिषेधार्थं तत्पसर्जनग
होणकर्तव्यं स्वांगायथास्मात् स्वांगस
मुदायान्नाभूत् कल्याणपाणिपादाय
यक्रियमाणेषु पसर्जनगहोणकसारे
वाचनमभवत् स्वांगेह्यतः पसर्जने न स्वा
गसमुदायः स्वांगग्रहोणनगरह्यतेतद्य
थानजनपदसमुदायो जनपदग्रहोण
नगरह्यते काशिकोसलीया इति जन
पदतदवधेरिति बुज्जनमभवत् एतदपि
नास्ति प्रयोजनं अस्वांगपूर्वपदादिति
वर्तते न स्वांगविशेषविषयः अस्वा
ंगपूर्वपदान्तरं यत्स्वांगतदेतादृक् प्रतीति
विति यच्चात्र स्वांगपूर्वपदान्तरं न तदे
नो वद्व्यतीतिः यदेतच्च वद्व्यतीतिः ना
दः अस्वांगपूर्वपदान्तरं स्वांगो न न च
वसिन्योगे वद्व्यतीतिविशेषणोत्तेत्याह
पूर्वपदविशेषणोत्तत् न स्वांगमस्वांग
पूर्वपदे पूर्वपदे अस्वांगपूर्वपदे अस्वांग
पूर्वपदे अस्वांगपूर्वपदादिति पक्षो वेह्यते
सिन्योगे वद्व्यतीतिरविशेषितो भवति च

द्वितीयविशेषितः कथंकारितितु
 तेनैवद्वितीयविशेषिणामः प्रसा
 यात्पदपरंयत् स्तोतेतदेनाद्वित्री
 हेमिति इदंविशेषो जने वद्वित्रीहेमि
 तिवर्तते उपसर्जनमाशयायात् तं
 केशीएकाग्रनिकेशीमालेति नासि
 का नासिकादीनोविभाषायां प्रच्छाच
 नासिकादीनोविभाषायां प्रच्छाचैतिव
 कथं कल्याणप्रच्छी कल्याणप्रच्छाक
 वरमणिविषशरेभ्यो नित्येकवरमणिवि
 षशरेभ्यो नित्यमिति वक्तव्यं कवर कवर
 प्रच्छी मणि मणिप्रच्छी विष विषप्रच्छी
 शर शरप्रच्छी उपमानाद्योच उपमा
 नायत्ताच प्रच्छाचैति वक्तव्यं उत्कृष्ट
 दोषाला उत्कृष्टप्रच्छी सेनेति नासिका
 दिभ्योविभाषायाः सहनन्विद्यमानसर्व
 भ्यः प्रतिषेधो विप्रतिषेधेन नासिका
 दिभ्योविभाषायाः सहनन्विद्यमानसर्व
 भ्यः प्रतिषेधो भवति विप्रतिषेधेनेति
 वक्तव्यं नासिकादिभ्योविभाषायाश्च
 काशः कल्याणनासिका कल्याणना
 सिका सहनन्विद्यमानसर्वलक्षणाय

श्री
 महा
 भा
 धा

प्रतिषेधस्यावकाशः समावा समावा
 विद्यमानमतेति इहोभयं प्राप्नोति स
 नासिका अनासिका विद्यमाननासिके
 तिसहनन्विद्यमानसर्वभ्यः प्रतिषेधो
 भवति विप्रतिषेधेनेनैव प्रकोविप्रतिषे
 धः अथविधिः सप्रतिषेधः विधिप्रतिषे
 धो अथप्रकोविप्रतिषेधः अथमपि वि
 धिर्नमूहनामिव कर्णमानोक्तप्रतिषे
 धविष्यद्वारभ्यते सयथैव वक्तव्यं तत
 लोसेपोपोपथलक्षणं च प्रतिषेधे वाथते
 पदे सहनन्विद्यमानलक्षणमपि वाथे
 न कावर्तिगतिः उक्ततावन्नासिकोद
 र इति वक्तव्यं लक्षणं च प्रतिषेधः प्राप्नोति
 सहनन्विद्यमानसर्वलक्षणं च प्रका
 रणवाच्यं नेतरानिधीनापेतर इति एव
 मियं विभाषा वक्तव्यं लक्षणं प्रतिषेधे वा
 धिष्यते सहनन्विद्यमानलक्षणं न वा
 धिष्यति ओष्ठजं वादं तर्कणं च प्राप्नोति
 मेपोपोपथलक्षणं च प्रतिषेधः प्राप्नो
 ति सहनन्विद्यमानसर्वलक्षणं च मयं
 पवादः पूर्वो विधीनापेतर इति एवमियं
 विभाषा मेपोपोपथलक्षणं प्रतिषेधे वा

धिष्णते सदनत्रविधमानसर्वलक्षणान
 वाधिष्णते दिक्स्वर्गदिक्स्वर्गपदादीषो
 नदातते दिक्स्वर्गपदादीषः घनदान
 त्वेवकत्वे प्राप्तावीप्रत्यक्षसीरीषि
 थानेस्वर्गवापिरीषिषयानदीम्भुमेगः
 इहापिरीषिषयानेदिसतिमुत्तरापिरी
 धिषयादीप्रधानेति प्राक्कल्पाप्रत्य
 ग्ललाहा ननुचेतविशेषाघनवर्तेरन
 घुमेयोगोपराहकत्वेनेति यद्यप्येतेन
 वर्तेरन संयोगोपराहकत्वेनेति एवमपि
 विदिकस्वर्गपदाहकत्वेनेति एवमपि
 स्वर्गपदानदीषामकेरीप्रप्रत्येत नैष
 दोषः उक्तमेतद्योत्सर्गोपवादेविभाषा
 तत्रापवादेतमक्तउत्सर्गोपवादेति अथ
 वादीषयादेशोदीप्रकरिषातेतनार्दि
 दीषोपराहकत्वे नकत्वे प्रकृत
 घनवर्तेनकप्रकृतं घनानदीषिनि
 हेप्रथमानिदिष्टे षोडशनिदिष्टेनचैदा
 शः दिक्स्वर्गपदादिषेषापेचमोदीषि।
 निप्रथमायाः षोडशप्रकल्पयिष्यति तस्मा
 दित्युत्तरयेतिप्रत्ययविधिर्ये नचप्रम
 यविधौपेचमः प्रकल्पिकाभवेति ना

श्री
 महा
 भा
 ४३

येप्रत्ययविधिः विहितः प्रत्ययः प्रकृत
 श्रानवर्तिष्यतिजातेः जातेरित्यच्यते।
 काजातिर्नाम आकृतिप्रहणजातिरिति
 गानोचनसर्वभाक सकृदाख्यातनिष्ठा
 ह्यागोचरवरणोः सह अथवाह प्राद
 भावविनाशाभासतस्यपुणपद्मोः य
 सवतिगोवद्भ्योतौजानिकवयोविउः
 गोचरचरणानिच कः पुनरेतयोर्जी।
 निलतणयोर्विशेषः यथास्वर्गजाति
 तणोतथाकुमारोभायइतिभविनच्यो
 यथोतरेतथाकुमारभायइतिभविन
 च्यो अथासीविषयादितिकथमिदेवि
 ज्ञायते स्यानायामाकृतोयदसीवि।
 षयमिति आदौस्मिन्कचियदसीवि
 षयमिति किंचातः यदिदितायेतसमा
 नायामाकृतोयदसीविषयमिति दोषो
 कुटी पात्रोतिनसिध्याति अथविज्ञाय
 तेकचियदसीविषयमितिमात्वावरा
 का अत्रापिधानेतिप्रकृतकचियद
 सीविषयमितिकथंमात्वावराकेतिप्र
 जारिप्रपादकमेवते अथोपधारिनि
 किमर्थं इमादत्रियाद्यतल्यमिरमच

ते श्रयोपथारिति श्रयोकोपथारित्यपि
 वक्तव्यं इहापियथाप्राप्तं चटकामृषि
 केति यद्यप्यकोपथारित्युच्यते काकीः
 नृकोपिकीशुकोतिनसिथानि प्रसूत
 ह्ययोपथारित्येवकथं चटकामृषिके
 ति श्रजारिपुण्डः कर्तव्यः योपथप्रति
 धेयेगवयद्वयमकयमनुषामनुषा
 मप्रतिषेधः योपथप्रतिषेधेगवयद्वय
 मुकयमनुषाप्रतिषेधो न भवतीति
 वक्तव्यं गवय गवयी द्वय रूपी मुकय
 मुकयी मनुष्य मनुष्यी मनुष्य मनुष्यी पा
 ककली सदकाशशान्तशान्तकेभ्यः पु
 ष्यात्यतिषेधः सदकाशशान्तशान्तके
 पुष्यात्यतिषेधो वक्तव्यः सत्यप्या प्र
 किपुष्याप्रत्ययपुष्याकोऽपुष्या शान्त
 पुष्या शान्तपुष्या एकपुष्या संभस्यानि
 नशापिरेभ्यः फलान् संभस्यानि न
 शापिरेभ्यः फलान् प्रतिषेधो वक्त
 व्यः संभस्याभ्या भस्याफलं अ
 जित अजिनफलं पिरे पिरेफलं श
 ण शाणफलान् मूलान्नजः मूलान्नजः
 प्रतिषेधो वक्तव्यः अमूलान्नजश्चेत्तच्च।

श्री
 मद्रा
 भा
 ५३

ताच्चेति वक्तव्यं येन फलान्ने अतिप्रतिषे
 धो वक्तव्यः त्रिफला इतो जीतिरिति
 तस्मान्ने पुनर्जातिग्रहो किमर्थं श्रयो
 पथारिति वर्तते योपथारित्यप्याप्रा
 त् गौमेयी इतो मनुष्यजातेरिति नृश
 सेत्याने इतो मनुष्यजातेः इज्जपस
 त्वाने कर्तव्यं सौतिगमीमौनिचेनी क
 रतः किमर्थोऽकारो विषेष्णार्थः
 कविशेषणार्थेनाथः नोदथातेरिति
 नोधातेरित्युच्यमाने यवाग्वा यवावे
 इत्युपपिप्रसज्येत अग्रशरीरोच्चाभां
 किमर्थेन उत इत्येवोच्यते का रूपसि
 हिः ब्रह्मवेधः वीवेधः सर्वादीन्नेन
 सिद्धेन सिध्यति गोसियोरुपसर्जनस्य
 तिहसन्ने प्रसज्येत इह च ब्रह्मवेधकं
 ब्रह्मवेधकं च पत्न्युकोरसिद्धिश्चेत्ता
 देशस्यासिद्धत्वाच्चित्तत्कप्रसज्येत
 इह च ब्रह्मवेधः वीवेधः न हतश्चेति
 कप्रसज्येत नैसदोषः यताचरन्त
 ब्रह्मवेधः वीवेधरिति गोसियोरुपसा
 र्जनस्येतिह सन्ने प्रसज्येत उभयतश्चाप्ये
 तोतादिवत् यदप्युच्यते ब्रह्मवेधकं।

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16

ब्रह्मवैवर्तकपुराणे षष्ठतमोऽध्यायः
 देशश्चैव देशस्य सिद्धिर्वात्रिंशत्तमः
 प्रसज्येतेति पदोत्पत्त्या योरेकादेशो सि
 द्धः न चैष पदयोरेकादेशः यदप्युच्यते
 तैश्चैव प्रसज्येतेति न यत्नानो यो वद्मन्त्रो हि
 न्येवेतत् न चैष न यत्नानो वद्मन्त्रो हि शेष
 लक्षणास्तर्हि करणामोतिनस्मादीर्घा।
 चारणोक्तं च ऊरुप्रकरणे प्राणिजाते
 श्वरज्जादीना ऊरुप्रकरणे प्राणिजा
 ते श्वरज्जादीनामिति वक्तुं मुलाहः क
 र्कः प्राणिजातेरिति किमर्थं कृकषा
 ऊः श्वरज्जादीनामिति किमर्थं रक्तः
 नः महितः सहितः सहाभ्योचेति वक्तुं
 सहितोऽहः सहोऽहः कृकषा यत्नानामिदम्
 चाते कृकषा मेरुलोहितकडक मेरुल
 लामधुजवपदयात्तनामिति वक्तुं क
 र्कः कमेरुलः गगालूपीलानवलरमधु
 त्रिपतेन जावतीर्मेगाजत् ऊतरेवा
 यात्तः गदश्चाप पाचयन्श्चाप पाचय
 जश्चापवक्तव्यः शाकेराज्ञा पौनिमा।
 घा तत्रायमप्यर्थः गोकदाशब्दः कौशा

श्री
 महा
 भा
 ध

दिशुपस्यते सनपटितव्यो भवति यदि
 नपस्यते गोकदीश्वर इति संप्रसारणं
 नशामोति इष्टमेतत्संगृहीते गोकदा
 पुत्र इत्येव भवितव्यं पवेहि सौनागाः
 हेति प्यंरः संप्रसारणं गोकदा प्रतिषे
 ध इति आवद्याच्च अनउपधालोपित
 ऊयसो दीर्घपूर्वविप्रतिषेधे अनउप
 धालोपिनो न्यतरस्यामित्यत आह
 सो दीर्घभवति विप्रतिषेधेन अनउप
 धालोपिनो न्यतरस्यामित्यत आह
 शा वद्मन्त्रो वद्मन्त्रो ऊयसो दीर्घ
 वति इत्यस्मावकाशः विभाषा दीर्घ
 दानदीर्घस्य वकाशः दीर्घप्रसंगे उभ
 ये प्राप्तामिति न च सो दीर्घभवति विप्रति
 षेधेन सतर्हि पूर्वविप्रतिषेधो वक्तव्यो
 न वक्तव्यः अनउपधालोपिनो न्यतरस्या
 मित्यत्रोपसो दीर्घभवतीत्यत उच्यते
 चाते आवद्यादजः षष्ठापः अवद्या
 यजः षष्ठापो भवति पूर्वविप्रतिषे
 धेन आवद्यायजश्चापो वकाशः उदी
 चो आवद्या षष्ठावकाशः अत्रानि
 जेतानि गर्गायनी वात्स्यायनी आव

आवृशशान्याचामभयेप्रमोति आव
 द्यायनीष्कोभवतिविप्रतिषेधेन आव
 द्युशरुणोनाथः यजः षः चापरनेव
 उदमपिसिद्धेभवति शाकंराद्यायणी
 यजप्रहणोनाथः षः चायश्नेवगोक
 दशहः कौआदिषुपद्यते गोकस्याय।
 णी नदपिसिद्धेभवतिनतद्विवक्तच नव
 कयेपवेवदामः शचोषः नदितः
 वत्रकसर्वत्रयत्रषः शान्याप्रमोतिषः
 पवनप्रभवतीति ततोलेहितारिकतेते
 भः सर्वत्रशचोचोरीचोच शुणिनः इह
 कस्माचभवति दाक्षी स्नाक्षीति शान्ति
 शायिकोनायेतमशदेननिर्देशः क्रियते
 सचविप्रभतिप्रवर्तनेविप्रभतीनामभा
 वान् प्रकर्षेचेतमेहृत्वादास्यानोपोतमे
 गुरु आदिषिः केनतेनस्याप्रकर्षयद्य
 येतमः प्रकर्षयद्येतमः यद्येतमः
 प्रकर्षवर्तते तद्वत्तस्याप्रकर्षयेगतहो
 ब्रलपते तद्वत्तस्याप्रकर्षः गतशब्द
 स्यात्रलोपोभवति नाविगर्भप्रकर्षा
 स्तिथान्तयोत्रप्रकृते नायमवयवार्थ
 सप्रकर्षः कस्यानर्थात्तयस्यतद्वतो

श्री
 महा
 भा
 ४५

पेदाशतिचेत किंचित्तयाणोहोकि
 लोहृतोत्रनुहृतमपेत्तोहृतमितेतद्व
 वति त्रयाणोहोकिलोहृतोत्रनुहृतम
 पेत्तोहृतमितेतद्वति त्रयाणोहो
 किलोहृतो त्रयाणोहोकिलोहृतो
 चतप्रभतिकर्तव्योवाराद्यायानसि
 धाति वाराद्यायानप्रमोति किंकारणे
 चतप्रभतीनामभावात् विद्यतेस्यस
 रस्तेनविधिश्चासौनस्यते भियतेत्वा
 लस्यसरस्तेनशान्तिशयकेन उपशब्द।
 नउत्तमस्यविधिश्चासौनस्यते शब्दान्
 रमिर्देव्यादृष्टमभेतेरविप्र पवेतर्ह
 मोयदातिशायिकेनसमानार्थस्यमसि
 प्रभतिप्रवर्तते किंप्रनयमणिजोरा।
 देशाद्देशोस्तिरणिज्जभोपरः कश्चावि
 शेषः षास्त्रनादेशेयलोपचने षास्त्र।
 नादेशेयलोपोवक्तव्यः षोदमेव्याख्या
 वाः षोदमेव्याः द्विगुणविधिः द्विगुणिवि
 यः षोदमेव्यायाख्यावाः षोदमेवाः षोद
 मेवानामेवः इतिशान्तिप्रमाणप्रमोति त्र
 स्तनर्थादेशः आदेशेनलोपचने यद्य
 दिशः नलोपोवक्तव्यः षोदलोप्याः शान्ति

लोपेति येषां भावकर्मणोरिति प्रकृ-
 तिभावः प्रसज्येत न वा पदो लोपनिमित्त-
 मन्वात् नैव दोषः किं कारणं छेदो
 लोपनिमित्तत्वात् लोपनिमित्त-
 नानाकृते लोपे षाद्ग्रामोति किं कार-
 णं शुद्धोत्तमयोरित्युच्यते न चाकृते
 लोपे शुद्धोत्तमं भवति शुद्धवाचनस्य
 परः न चोक्तं षाद्ग्रामोदेश्यलोपिति
 गीतयिषि नैव दोषः यत्नावच्छेदे।
 यलोप इति उच्यते किं कारणं प्रवृत्ता-
 वात् यत्नावच्छेदे प्रवृत्तौ भविष्य-
 ति भव्यादेतद्विज्ञेयं प्रवृत्तौ सिद्धि-
 प्रत्ययविधौ सच सिद्धः प्रत्ययविधौ प्रये-
 तद्विज्ञेयं हि यत्निधि उभयमिदं मुक्त-
 मोदेशः पर इति किमत्र ग्राये आदेशः
 त्येत ग्राये कृतपतत् एवं चेव हि कृत्वा
 चार्थेण संप्रतिष्ठितं येषां निर्देशः कृ-
 तः शुद्धपद्युक्तो निर्देशः न न च परस्मि-
 न्मति येषां स्तूपरिहृताः प्रवृत्तौ न च
 लोपः परिहृतः सच प्रवृत्तः प्रवृत्तौ न च
 तव इदं मे चोद्यो न सिध्यति शुद्धवैधौ न
 याकार्यो यस्यादेशः शुद्धवैधौ न कर्त-

श्री-
 महा-
 भा-
 ५८

यौ एकः सामान्यग्रहणार्थः उपरः सा-
 मान्यग्रहणविचारार्थः कसामान्यग्र-
 हणार्थं नार्थः यद्वाविति प्रथमसामा-
 न्यग्रहणविचारार्थं न कर्तव्यः अत्रैव किं
 प्रयोजनं चावश्यं तत्र चावस्थायात् तत्र
 कथं वा पराविधिर्मम तापाममसिद्धे न न।
 चममापि तापामिह न सिध्यति अत्र
 तिज्ञेयं चिह्नकारः ग्रामोति नैव दोषः।
 नैव विज्ञेयं अतो तादकारेतादिज्ञेयता।
 दिक्भोरतादिति कथं तर्हि ग्रायः मुक्ता-
 रः यश्चकार इति कथं तर्हि स्वरः एकादे-
 शात् तत्प्रयोगः स्वरः पिदपि तोर्मम उदात्त-
 नदात्तयोरकादेश उदात्त इति स्थानिवत्ता।
 रितादशो स्वरस्तेदापि इति स्थानिवत्तादिरु-
 दात्त इति चापेक्षितानोदात्तत्वेन न वापित-
 र्हि षोडाश उक्तत्वात् सीत्तपदात्तप्रामोति
 नैव दोषः उक्तेषां पि भवत्येते उक्तमेतत्
 सार्थिकाया दयः उक्तपि सीये भवत्ये-
 व तावा दय इति सिध्यति ममापि तर्हि स्वर-
 वंथ कस्यादेश इत्युच्यते तै न निम्न-
 विद्यति अस्या निवृत्ते दोषो यद्वा हि स्वरमि-
 थ्यति अस्या निवृत्ते दोषः इति स्वरप्रामोति

गौडलोसाशारलोमेति नचेरानीमर्थ
 जरतीयेतभमे हृदिमभविष्यतिस्मरोते
 ति तद्यथाश्रुतेजरत्याः कामयते श्रुते
 नेतिनयापत्रविशेषाद्येकतेव्यस्यादिशे
 षणेतयापत्रविशेषाद्यर्थः शुनवेधेक
 र्त्तव्यः कविशेषाद्यर्थः प्यः संप्रसा
 रणमिति अक्रियोचविशेषोत्रमानवे
 योविशेषवान् अक्रियोचाममविशेषः
 मानवेयस्तविशेषवान् मानवेयेकेस्त
 विशेषवान् पापयायतेकथेनस्यात् पा
 प्यापुत्रइत्यत्रकस्मान्भवति पकोमे।
 स्याद्विशेषां पकोममविशेषांस्यात्
 तयापुनर्दोकर्तव्योयथैकस्मिन्पिमनि
 कः करिष्यतेकिंचातः अत्रास्मिन्सूत्रभेदः
 स्यात् यद्येताभ्यामयः क्रियतेसूत्रभेदः
 कृतोभवतिधितिलिगेप्रसज्यते अथपि
 क्रियतेसिधितरतीकारः प्रामोति रिति
 चेक्रीयतेदोषः अथरित्क्रियतेदोषोभ
 वतिलोत्प्रापुत्रः पोरुणापतिरिति च
 वथानान्तरव्यति अकारेणाववहित
 तान्भवति योनेतरोनधातः सः धातो
 रिति वर्ततेयच्चातेतरोनासौ धातुः यश्च

श्री
 महा
 भा
 ५२

धातुर्नासावेतरः नचेरभयतः साम्प्र
 भयत्रप्रसज्यते नचेरभयः न साम्प्र
 भयत्रप्रामोति यदिपुनर्यथाधातविशे
 षोत यदीहधातः यदातनावायदित
 त्यमेतत् यद्येवपदाधातविशेषाते
 अथापिधातनायइतत्यमेतद्वति उ
 भौप्रधानेयदिनात्रदोषः अथोभौप्रधाने
 भवतः नात्रेदोषोभवति तथाप्रसाद्येत
 तवाक्यतिस्तौ वाक्यतिः वाक्यपुत्रइति
 प्रसारणोप्रामोति धातप्रकरणासौह ।
 स्यानेनास्तीतिनिश्चयः धातप्रकरणा
 सौहस्यानेनास्तीतिहत्यापपनिश्चयः
 क्रियतेअवशपमात्ताययानप्रदणो क
 र्त्तव्ये इहमाभूत् गोभ्यो गोभिः नोभ्यो नो
 भि आन्तार्थेयदिकर्तव्येतेवेतत्करिष्य
 ते उपदेशेयदेजेतेतस्याशित्यान्विष्यते
 उद्देशेवृद्धिशब्दानोत्प्रायोतेभविष्यति
 एवेतत्पदेशइत्युच्यते उद्देशाप्रतिप
 दिकानोनेपदेशः गोवा किमर्थमिद
 म् उच्यते गोवावयवाद्गोवाद्यं गोवावय
 वाद्गोवाद्यमितिचेन्नयनिर्दिष्टप्रामोति इ
 हापिप्रामोति आदिहकारोकापुत्रइती

निपवेतर्हि गोशदेवगोवावयवात् गोश
 दिति वेदचनानर्थकं गोवादिति चेद्वच
 नमनर्थके सिद्धे गोवावयवौवरेतर्हि
 प्रयोजने गुणपोतमपोरित्युच्यते अगु
 णपोतमार्थोपमागमः अगुणपोतमार्थ
 मिति चेत् सर्वेषामनयवत्वात् सर्वप्रसंगः
 अगुणपोतमार्थमिति सर्वेषामवयवत्वा
 त् सर्वप्रसंगोति अगुणपोतमिति सर्वसामान्य
 क्रूर्यरेतसावृणीलोवभूतः तत्रागम्या
 दमैः क्रूरिभिः प्रजनोभ्युपगतः तत्रभ
 वतोयदप्येतानि गोवाणि प्रतोने गोवा
 वयवाः ततश्च प्रतिः प्रामोति तच्चानिष्टे
 तस्मान्नाशनेन योगेन कथेयेभ्यः अ
 गुणपोतमेभ्यश्चाने सिद्धे तौ स्यादिय
 पमेत्यानात् सौ स्यादियपमेत्यानेक
 नेत्ये केपुनरौ स्यादयः ये कौ सौ दयः भा
 रद्वाजीयाः पदेति सिद्धे तत्कलात्वाभो
 गोवाभिमतभास्ति सिद्धमेतत्कथं क
 लात्वालोके शोचदभिमतानोवावयवा
 इत्युच्यते अथवा गोवावयवाः कोभवि
 तमर्हन्ति गोवावयवपुतः कथुगोवा
 दवपुतः योनेतः देवदत्तायास्तद्व्येति

श्री
 मरु
 भा
 धृ

इति श्रीभगवत्पतेजलिमनिविरचिते
 व्याकरणमहाभाष्ये चतुर्थोऽध्यायः
 प्रथमपादे द्वितीयमाह्निकम् ॥ ॥
 समर्थः समर्थवचने किमर्थम् सम
 र्थादत्यतिर्ययास्यात् उपगोरपत्यमि
 ति असमर्थान्नाभूत् केवल उपगोरप
 त्येव दत्तयेति समर्थवचनमनर्थके
 किं कारणं नह्यसमर्थानर्थोभिधाने
 नह्यसमर्थान्नाभूत् यमानेन प्रत्ययेनार्था
 भिधाने स्यात् अनुभिधानात्ततश्चानि
 ने भविष्यति अथ प्रथमवचने किम
 र्थं प्रथमादत्यतिर्ययास्यात् अथ प्रथ
 मान्नाभूत् उपगोरपत्यमिति अपत्य
 शाब्दान्प्रथमवचनार्थके नह्यप्रथमेन
 र्थाभिधाने प्रथमवचनमनर्थके किं
 कारणं नह्यप्रथमादत्यतिर्ययास्यात् तत्र
 प्रत्ययेनार्थाभिधाने स्यात् अनुभिधाना
 ततश्चानिने भविष्यति अथवा वचने
 किमर्थं वाक्यमपि यथा स्यात् उपगो
 रपत्यमपगोरिति वावचने चोक्ते किम
 र्थं वावचनार्थकोचतत्रानित्यत्वात्स
 ति इहापि वावचनमर्थके किं कारणं

नत्रनिरातात्पपयेति इहोपेतो।
 हतिपत्तश्चाहतिपत्तश्च सगवतश्चैत
 जवतिकंचहतिश्च तत्रसाभाविकेह।
 निविषयेप्रत्ययेप्राप्तेवावचनेनकमप
 मभिसेवेधमन्यदतःसेसायाःनचसेत्ता
 याभावाविद्यतेतस्मात्प्राप्यवचनेनयु
 येतत्समर्थप्रदोनेवकर्तव्यो कर्तव्यो
 चकिंप्रयोजने समर्थोऽतर्तिर्यथासा
 त युममर्थाभावेत किंपुनःसमर्थ।
 मयाभिधाने यत्समर्थकिंपुनस्तत्कृतं
 वर्णानद्वैतेकेपदेसौत्पत्तिः वैचमालि
 रितिश्चयवातद्वचनेनेवेकर्तव्यकर्त
 वोकिंप्रयोजने निर्याःशब्दाःनित्येषु
 शब्देषुवाक्यानेनसाधुत्वमत्वात्वाप
 ने प्राग्दीव्य अशुक्तोयेनिर्देशःनस्ति
 त्रकश्चिदीवितिशब्दःपरनेकस्तद्दिदी
 यतिशब्दःकथंनहिनिर्देशःकर्तव्यःप्रा
 ग्दीव्येतिरितिनकर्तव्यःदीव्यतिशब्दो
 यत्कहोस्तिनस्मादेवापेचमी किंपुनः
 कारणविकृतनिर्देशःक्रियते पतज्जा
 पयसाचार्याभवतोषपरिभाषा एकदे
 शविकृतमन्यद्वैतनिकिमेतत्तत्ताप

श्री
 महा
 भा
 धर

नेप्रयोजने एकदेशविकृतेष्टपमेत्या
 नेवोदयिष्यतितन्नकर्तव्योभवति अ
 यथाप्राक्शब्दोयेदिकशाब्दःदिकशाब्दो
 चयोगोपेचमीभवति तत्राप्रथमास
 मानाधिकारातिशयाभावविद्यति अ
 यथावचनेकिमर्थे प्राग्वचनेसकृदि
 धानार्थे सकृदिहितःप्रत्ययःविहितो
 यथासात योगेयोगेयतश्चदोमाका
 धमिति नेतरस्तिप्रयोजने अधिकारः
 प्रतियोगात्तस्यानिर्देशार्थेतियोगेयो
 गउपतिष्टते अधिकारात्सिद्धमितिचेत
 अपवादविषयेताप्राप्तेति अतश्च अ
 नचेतिग्रन्थपिप्राप्तेतिसात्प्राग्वचने
 तस्मात्प्राग्वचनेकर्तव्यो अथक्रियमाणे
 पिप्राग्वचनेकथमिदंविज्ञायते प्रग्दी
 व्यतःयाःप्रकृतयःइहोयाहोस्तित्या
 ग्दीव्येतिपियातिकिंचातःयदिविज्ञा
 यतेप्राग्दीव्यतोयाःप्रकृतश्चित्सपवे
 दोषः अपवादविषयेताप्राप्तेति अ
 यदिविज्ञायतेप्राग्दीव्यतोयोप्राप्तिरसप
 वदोषः अपवादविषयेताप्राप्तेति अ
 यदिविज्ञायतेप्राग्दीव्यतोयेयातिन

दोषो भवति समानेय प्रकृतिविशेषा
 उत्पद्यमानश्चाप्येव यथा न दोष
 स्तथास्तु प्राग्दीयते यथा इति विज्ञा
 यते कृतपतत् तथा ह्येव प्राधान्येनार्थ
 प्रत्यनिर्देशानि तावदावस्थानप्रकृत
 यः पश्यते ततो योका विरेव निमित्तते
 नोपाददीत अथवा पुनरस्तु प्राग्दीयते
 याः प्रकृत इति ननु चोक्तमपवादविष
 येण प्रसंग इति नवाकविहावचनात्
 नवापघदोषः किं कारणं कचिदावच
 नात् यदयं कचिदावचने करोति पी।
 लायावा उदाश्रितो न्यतरस्यामिति तज्ज्ञा
 पयताचार्यः नापवादविषयेण भवती
 तिययेतज्ज्ञापनेनार्थः प्राग्वचनेनाधि
 कारात्सिद्धे ननु चोक्तधिकारात्सिद्धमि
 नितज्ज्ञापयताचार्यः नापवादविष
 येण भवतीति ययेतज्ज्ञापनेनार्थः प्रा
 ग्वचनेनाधिकारात्सिद्धे ननु चोक्तधि
 कारात्सिद्धमिति चेदपवादविषयेण प्र
 संग इति नैष दोषः परिहृतमेतत् नवा
 कचिदावचनारितिकिं पुनः कारणमि
 यानवधिर्हिते नवाककाश्चेवोच

श्री
 महा
 भा
 ५

ते पतज्ज्ञापयताचार्येभ्यो भवतीति कि
 मेतज्ज्ञापने प्रयोजने प्रकृतिविशे
 षा उत्पद्यमानश्चाप्येव दितावा।
 इति पितृमते च्छेदस्य पसेव्यानेक
 तेव वाकवाच्यः सति मन्त्रः पितृम
 त् पितृमन्त्रः पृथिव्या जातौ वक्तव्यौ पा
 र्थिव्या वा देवस्य यजतौ वक्तव्यौ देव
 देवे वहिषष्टिलोपो यज्वक्तव्यः वा
 हिर्भेवोवाह्यः ईकृक्चवक्तव्यः वादी
 कः ईकृक्छेदसिवक्तव्यः वादीकम
 स्तभद्रवः स्यान्मोकारः स्यान्मः प्रका
 रो वक्तव्यः प्रथम्यामः लोमोपत्येव।
 कारो वक्तव्यः इत्युलोमाः शरलोमाः
 वज्रवितिकिमर्थे औलोमः शरलो
 मिः सर्वत्रगोराजादिप्रसंगेयक स
 र्वत्रगोराजादिप्रसंगेयवक्तव्यः ग
 विभवेतगद्ये गोपिदेवाद्ये गोदेवता
 स्यात्पुलोपादयः स्यात्पुलोपादयः
 एपादयेयं विषयलक्षणदणपवा
 दात्पूर्वविप्रतिषिद्धेण पदयः अर्थवि
 षेशलक्षणदणपवादाद्वेति पूर्व
 विप्रतिषेधेन एपादीनामप्रकाशः अ

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16

दिनिदेवतास्य आदिनः अर्थविशेषे
 लक्षणस्यापवादस्यावकाशः इति
 दोलेयः इहोभयप्रामोति दिनेरपरोदे
 नः अपरस्यार्थविशेषलक्षणस्याप
 वादस्यावकाशः दोः अचिन्नहस्तिये।
 नोष्टक आष्टपिकशाऊस्तिके एपादी
 नामवकाशः वाहिस्यते प्राजापत्ये ३
 होभयप्रामोति वनस्यातीनोसमूहः क
 नस्याते एपादयोभवतिविप्रतिषेधेन
 सतर्हि पूर्वविप्रतिषेधोवक्तव्यः
 इष्टवाचीपरशब्दः विप्रतिषेधेपरंपरि
 ष्टेनद्रवति वानस्यामपत्यसमूहयोः
 उत्सादिभ्योयज्ञ आप्रकरणोपीष्माद
 छेदसीतिवक्तव्ये येषं अछेदसीति
 किं त्रिष्टप्येषीययच्छेदसीत्युच्यते यै
 षावेनोमासायुत्रप्रामोतिअछेदसी
 त्युच्यते नैतच्छेदः समीक्षितं काठके।
 कालापके मोदके पैणलादके किंत
 हिप्रत्ययार्थविशेषणमेतत् नचेच्छे।
 दः प्रत्ययार्थोभवतीति सौपुंकिमर्थेन
 जस्तनावुच्यतेननजेदवोच्यतेकाश्व
 सिद्धिः पौष्टे प्रसिद्धिसकारान्तः नशब्द

श्री
 महा
 भा

अप्रत्ययोनसिध्यति संयोगोत्तस्य
 लोपश्चित्तोपः प्रामोति पवेतर्हिने
 वार्थानजानापिस्वनाग्रजप्रकृतः
 सोववर्तिष्यतेनकारस्यागमावक्तव्यः
 अयनकाराममेसति किंस्वातः क
 रिष्यते आहोस्तिरादिः किंचातः य
 दिस्वातः सैणाः वङ्गप्रतोपः प्रामोति
 सैणानोसेवः सेवोकलक्षणोषग्रजि
 जामणिनिग्रामप्रामोति अथपरादिः
 पौष्टे सपवदोषः संयोगोत्तलोपः
 प्रामोति अस्तस्वातः कथं सैणाः सै
 णानोसेवइति उभयत्रलौकिकस्यो
 त्तस्य अद्वयानवेदलौकिकेगोत्रे ईका
 रस्तर्हिप्रामोतिइष्टमेतत्सैणदोत्रेस
 णीपौस्तीत्येवभवितव्ये पवेतर्हिसेना
 गः पठेति नजस्त्रलौककाद्युत्तरुणा
 तलनानामपसेव्यानमितिदिलोपस्त
 दिप्रामोति ननग्वचनान्नभविष्यति
 भवेदिह नग्वचनान्नस्यात् सैणमिति
 इहावल्लपोस्त्रभितिलग्वचनादेवप्रामो
 ति तस्यान्नजस्त्रहोवक्तव्योनजस्त्रेनो
 भवनादितिचेदस्यार्थविप्रतिषेधोवक्तव्यः

स्त्रीत्व प्रवदितिकिप्रनः कारणेन
 सिध्यति श्रमो न जस्त्रजौ प्राग्भवनादि
 त्वच्यते तौ विशेषविहितौ सामान्यवि
 हिते वतिवायेयाता तन्निवक्तव्येनव
 क्तव्येनैः प्रागिति वक्ष्यामि वने प्राप्ति
 निचेद्भाव उपसंख्यानं वनेः प्रागिति चे
 द्वावे उपसंख्यानं कर्तव्यं तन्मावेसीप
 साधो न जस्त्रजौ चैतिवक्तव्यं चक्रास्त
 ल्पसमावेशार्थः स्त्रीत्वे स्त्रीनां प्रसूतं पुं
 स्तत्प्राग्भवति स्त्रीभावः सौते प्रभावः
 पौस्तमिति सूत्रे च भिद्यते यथान्यासमे
 वास्तु नवचोक्तं न जस्त्रजौ भवनादिति
 चेद्दुर्गर्थप्रतिषेधः नैष दोषः आचार्य
 प्रवृत्तिस्तपयिति नवमर्थे न जस्त्रजौ
 भवत इति यदये सियाः प्रवदिति निर्दे
 शो करोति एवमपि स्त्रीवदिन सिध्यति यो
 गापेक्षे जापके त्वत्तौ तवाप्येते नवाप्ये
 ते वदिति त्रिवाचत्वादिति च कारणमप
 वादसमावेशार्थमिति द्विगोः इह क
 स्यान्भवति त्रैविद्यः पंचनदः चातुर
 ति इह तावत्त्रैविद्य इति नैवे विज्ञायते ति
 सो विद्याग्रधीते त्रैविद्य इति कथेन द्विगो

श्री
 महा
 भा
 ५२

वयवाविद्याविद्या विविद्यामधीते
 विद्य इति इहापि पंचनद इति नैवे वि
 ज्ञायते पंचसुतरी प्रभवः पंचनदः
 इति किं तद्विपेक्षानो नदीनां समाहारः
 पंचनदे पंचनदप्रभवः पंचनद इति पा
 कुल इति नैवे विज्ञायते षड्युक्तेषु भ
 वः कथेन द्विगोः कृते पट्कृते षट्
 कृते भवः षाट्कृत इति अजादिग्रह
 णोच कर्तव्ये इह माभूत् पंचगणेशे
 पंचगणमये द्विगोः किं तन्निमित्तग्रह
 णं द्विगोः किं तन्निमित्तग्रहणं कर्तव्ये
 द्विगुनिमित्तो यस्तद्विहितस्तत्प्रभव
 तौतिवक्तव्ये इह माभूत् पंचकपाल
 स्पेदे त्वेते पंचकपालमिति अर्थविशे
 षासेत्येते तन्निमित्तादपि अर्थविशे
 षे प्रत्यये अतन्निमित्तादपीति किं प्रये
 जने पंचसकपाले प्रसूतः पंचक
 पालः पंचकपाल्यासे स्मृत इति विग्रह
 स्तपंचकपाल इत्येव यथास्यात् अथ
 क्रियमाणोपि तन्निमित्तग्रहणं कथं
 विज्ञायते तन्निमित्ते तन्निमित्ते तन्नि
 मित्तादिति आहोसि- निमित्तग्रहणम्

सौतत्रिमितमिति किंचातः यदि ति
 हायेत तस्य निमित्तं तत्रिमिते तत्रिमि
 नादितिक्रियमाणोपितत्रिमितप्रहणो
 त्रप्रानोति अथविज्ञायते सनिमित्तम
 स्पसोयेतत्रिमित्रः तत्रिमिनादिमदो
 घोभवति यथा नदो घस्त्यास्तुक्तप
 तत् यद्यमादयये विशेषासंप्रत्यये
 तत्रिमितप्रहणो कर्तव्ये द्विगोरिति
 नैषपंचमोकातर्हि संवेधपक्षो द्विगो
 स्तद्विज्ञायतु भवति किंचिद्विगोस्त
 द्विगानिमित्तं यस्मिन् द्विगोरित्येतद्व
 तिकसिंशेतद्वतिप्रत्यये इदं तर्हि त
 क्तव्ये अथ विशेषासंप्रत्यये तत्रिमि
 नादपीति एतच्च नवक्तव्ये इहाम्ना
 भिसंज्ञादोसाथे पंचसकपालेषु सं
 स्कृतः पंचकपाला संस्कृतः पंचकपा
 लोपदशकपाल इति तद्वदयोः शब्दयो
 समानार्थयोरेकेन ददः अपरस्मादुक्त
 तिर्भविष्यति अथ विविक्त्यापेन तद्य
 या अवं मस्यमिति विरह्य अथ विकृताद्वा
 उक्त्यतिर्भवति अथ विक्रमिति एवं पंच
 सकपालेषु संस्कृत इति विरह्य पंच

श्री
 महा
 भा
 ५३

कपाल इति भविष्यति पंचकपाला
 संस्कृत इति विरह्य वाक्यमेव त्रेशब्दो
 वेह्वाचो तच्चैवं सति सिद्धं भवति गो
 त्र गोत्रे लगवीति चेदितरे तय अयत्ना
 दप्रसिद्धिः का इतरे तय अयत्ना तुलहि
 मितप्रजादिः प्रजादिनिमित्तं त्वक
 तदितरे तय अयत्ने भवति इतरे तय अयत्ना
 णि च न प्रकल्प्यते विप्रतिषेधात् तल्लक्ष
 विधाने विप्रतिषेधात् तल्लक्षे भविष्य
 ति लकोवकाशः गार्गीः वत्साः विदाः
 उवाः ह्यस्यावकाशः शास्त्रीयो मात्तीयः
 गार्गीयः वात्सीयः इहोभये प्रामोति गा
 र्गीणां ह्यशः गार्गीयाः वात्सीयाः क्षेत्रभ
 वति विप्रतिषेधेनैव एवुक्तो विप्रतिषेधः
 भूमीति चलकप्रामोति वाह्ये चार्थादि
 यीयेते जातिः बहिरंगमेतरेण विप्रतिषे
 दादप्रकृतं भूम्नि प्रामाण्यलकोयदजादौ
 तद्विज्ञातल्लक्षेणास्ति एतद्वीति कुर्वन्त
 मानकालावत्तल्लक्षक यदये भूम्नि
 मस्यल्लक्षः प्रजादौ तद्विज्ञातल्लक्षेणास्ति
 तज्जापयत्तार्थः समानकालाचेना
 विनिश्चयादिवाल्लक्षः प्रसंगो भवत्यल्ल

कच्छस्तथाप्रसिद्धोऽपि यदिवालकः प्र
 सेगोऽलकभवति यथा स्याच्छः प्रसिद्धो
 भवति सर्वमपवादस्य भित्तिविशेषेण
 आह तर्हि ललकः प्रसेगोऽप्रतीत
 ने छेदलगास्तथा साक्षात्पुनरलकः प्र
 सेगो यदि प्रतीत्यते न यथा स्याच्छः प्रलक
 सिद्धो भवति प्रकृत्यापवादविषयत
 न उत्तरो विनिविशते गोत्रस्य वङ्गलो
 पितो वङ्गवचनोत्तमप्रवृत्तौ हेतुयोर
 लकगोत्रस्य वङ्गलोपिनः वङ्गवचनोत्त
 मप्रवृत्तौ हेतुयोरलकवचनः विद्वाना
 मपरेणापवादकः वैदः वैदो किमर्थमिदं
 नमुचीनोवास्तुकिदः मुचीनः च्यते
 नचात्रग्रजादिपश्यामः प्रत्ययलक्षणं
 वर्णाश्रयेनास्ति प्रत्ययलक्षणं एकवच
 ने द्विवचनोत्तमप्रवृत्तौ वङ्गलोपोऽस्ति
 वक्तव्यः वैदस्यापरे वङ्गो माणावकावे
 दाः वैदयोनिदाः मुच्यो वङ्गप्रयत्नो
 वङ्गवचनचमने लङ् प्रामोतिमाभूदेवे
 मुच्यो वङ्गप्रयत्नो वङ्गवचनं च्यते तेपदङ्
 प्रयत्नेतेपदवचनोत्तमविषयति नेवेशको
 रुरुरिरोषः स्यात्कासापप्रभतयः काश

श्री
 मदी
 भा
 ५४

याशतिनैषदोषः यत्तावद्वच्यते गोत्र
 स्य वङ्गो वचनोत्तमप्रवृत्तौ हेतुयोर
 रलकवक्तव्य इति नवक्तव्यः मुचीनो
 वालकसिद्धः मुचीनः च्यते नचात्रा
 दिपश्यामः प्रत्ययलक्षणं न नववो
 के वर्णाश्रयेनास्ति प्रत्ययलक्षणमि
 ति यदि कानिचिद्द्वर्णाश्रयाण्यपि प्र
 त्ययलक्षणं न भवेति तथाच श्रमपि
 भविष्यति अथवा विशेषणालकम
 कालिनेति वक्तव्यं यद्यविशेषणाल
 कमकालिनेत्युच्यते विद्वानामप
 रं वङ्गो माणावकाविदाः मुचापि
 मोतिमुच्यते पुनरस्य वङ्गवचनं तेवमा
 नस्य लकभविष्यति पुनरलक क
 स्यान्न भवति समर्थो नो प्रथमस्य गो
 त्रस्य योत्तमस्य लक्षणं च्यते नैतत्सम
 यो नो प्रथमस्योत्तमस्योत्तमोत्तम
 र्थमुपसंक्रान्त्य वचनं चेत्तदेवेति चेत्त
 मुच्यते भवति निकाः भवति भवति निकाः
 त्सु कश्चिदिकेभ्यो यमर्थं भवति भवति
 काश्रुगोत्तमस्योत्तमस्योत्तमस्योत्तम
 भार्गविकाश्रुगोत्तमस्योत्तमस्योत्तम

एतस्मैव द्वितीयमर्थं संज्ञातमलकम्
 विधायि नात्ययदृष्ट्यते एकवचन
 द्विवचनात्तस्य प्रवृत्तौ वदन् प्रलोपोऽ
 भिवक्तव्य इति मा भूदेवं अज्योवदन्
 यजोवदन् धिनिमुज्जेते यद्वदन् यज्जेते
 यद्वदन् धितो वे भविष्यति ननु चोक्तं नै
 वेशक्यमिह हि दोषाणात् काषण्य
 प्रतिकृतयः क्वापा इति लौकिकस्य त
 त्रमेव प्रवृत्तौ न चैतलौकिके गो
 त्रेययज्जेते यद्वदन् धितो वमच्यते विद
 ता मपरो माता वको वेदः वैदो अत्रा
 पिशो अलगात् लकं वो पिष्यते अ
 लकिचकते प्रनलको निमित्ते नास्ती
 ति कृत्वा प्रनलं भविष्यति उक्तं च कि
 मकम् अपत्यो वा गोत्रे परमप्रकृते
 आपताः आपत्यान्तो वदन् शपात्वा स
 द्वितीयो युवसेतः स चाक्षिपामे को गो
 त्रप्रवृत्तौ नर्थकं च वदन् वचनलोपि
 च सिद्धमिति अत्र विदन्ता मपत्ये मा
 नवका इति विग्रह्यति दशावद्वद
 त्यतिर्भविष्यति विग्रह इति अकिवि
 कस्यायेन हनि एतिलुगचीति चेत्

श्री
 महा
 भा
 ५५

तयस्यायथेष्टप्रसंगाः एतिलुगचीति चे
 त्प्रत्ययस्यायथेष्टप्रसंगेति प्रतिष्ठे प्रत्ययेव
 स्थिते लक अतिष्ठे प्रत्ययस्य प्रवृत्तौ प्र
 मत्येतसि हेतुविशेषेणालगवचने हलि
 प्रतिष्ठेयः सिद्धमेतत्केच विशेषेणालम
 क्ताफलितेति वदन्मिसिध्याते सूत्रतदि
 भियते यथात्मासमेवास्त ननु चोक्तं
 एतिलुगचीति चेत्प्रत्ययस्यायथेष्टप्र
 संगा इति नैपदोषः अचीति नैषापरम
 ममी कानि विविधयस्तमी अजादौ वि
 षय इति तत्रा विविधये लुकि कृतयो य
 तः प्रत्ययः प्रत्ययः प्राप्नोति स ततो भवि
 ष्यति कानि पुनरप्ययोगस्य प्रयोजन
 नि प्रयोजने सो बो रगोत्रेभ्योणादकृत्
 पादाहूते रपत्ये माता वकः पादाहूतः
 पादाहूतस्य पुनः क्वापा पादहूतः स
 दक भागविज्ञोपत्ये मानको भागवो
 तिकरे भागवत्यकस्य पुनः क्वापाः भा
 गविताः दक कृतैकारते रपत्ये मान
 वकः तैकायनेयः तैकायनीयस्य पुनः
 क्वापाः तैकायनाः अजल्लोपे सर्वत्र इत्
 ल्लोपसर्वप्रयोजने शेषावप्यपुनः क्वा

यो यद्यप्येतदुच्यते प्रयत्नैर्न हि एति।
 लुगिमेतच्चक्रियते कथं फलं फिजो
 रत्नरत्नामिति फलं फिजवती प्रवत्ता
 वृद्धवत्ततीति वक्ष्यामि यद्यतर्हित
 वृद्धवत्तदा गार्ग्यायानामो समूहः गार्
 र्ग्यायानक गार्ग्यायानो किंचिद्गार्ग्या
 यानकं गार्ग्यायानो भक्तिरगार्ग्यायान
 को गोत्राय यो बुज्जप्रामोति परिपुनर्पु
 वाहृदवदित्यनेनार्थोतिदिश्यते प्राप्ति
 योर्धोर्धोकोरुनो वृद्धवत्तदर्थो भवतीति
 नदक्तव्यो यद्यप्येतदुच्यते प्रयत्नैर्न हि ए
 तिलुगिमेतच्चक्रियते कथं फलं फिजो
 रत्नरत्नामिति फलं फिजवती प्रवत्ता
 वृद्धवत्ततीति वक्ष्यामि तर्हित वृद्धवत्तदा गार्
 र्ग्यायानामो समूहः गार्ग्यायानकं गार्ग्या
 यानो किंचिद्गार्ग्यायानकं गार्ग्यायानो
 भक्तिरगार्ग्यायानकः गोत्राय यो बुज्ज
 नप्रामोति पवेतर्हिराजनादुज्जमनया।
 बुज्जापकं लौकिकं परं यदयं भुज्जविधौ
 राजममनुष्ययोर्ग्रहणं करोत ज्ञापय
 त्याचार्यलौकिकं परं गोत्रप्रद्वानमिति
 प्रवत्तलौकिकं गोत्रमित्यपवर्धते किं गो

श्री
 महा
 भा
 ५३

त्रोपिमाणावकः गार्ग्यायानः किं गोत्रो।
 पिमानवकः वक्ष्यामि नः यद्येतज्ज्ञाप
 ने गोत्रगवेष्टनः क्वात्रा गोत्रगवीणा गो
 त्राश्रयश्च गोत्रो वृत्तिश्च न प्रामोति सा।
 मृद्धिके पुत्रापके यदि सामृद्धिके पुत्र
 पके गार्ग्यायानो किंचित्गार्ग्याय
 णकं गार्ग्यायानो भक्तिरगार्ग्यायान
 कः गोत्राय यो बुज्जप्रामोति बुज्जिधौ।
 ज्ञापकं शालं को ह्यनः क्वात्राः शालकाः
 इज्जो गोत्रश्चाणनप्रामोति प्रस्तुतं हि वि
 शिषेण कथमप्यगवेष्टनं क्वात्राः गोत्र
 गवीणाः गोत्रेणात्रेने विशेषपिध्यामः
 गोत्रेयश्च विहितश्चि तस्या तस्यैरमि
 त्यप्येपि तस्यैरमित्यप्येप्येण सिद्धः
 तस्यैरविशेषाहोते प्रपत्ते समूहाधिक
 रो निवासश्चि किंचिद्वर्तनीदमुच्यते।
 वाधनार्थं कृते भवत येतमवाधकास्त
 द्वाधनार्थं कथं पुनर्योधिकः शैथिल्ये
 वाधेत उत्तरीः शेषपदासौ योप्यन्त।
 गोः सोपिशेषपदं यद्येतस्मिन्वाधना
 यैमति किंप्रयोजने वृद्धास्यप्रयोजने
 वृद्धानि प्रयोजयति भातो रप्येमानवः

रणामगोरपत्तेशामगमः कथं पुनरिच्छ
 ताप्यवाद्ः शान्तवच्छकोवाधिते तस्य
 प्रहाराभामर्थीत् किमर्थमिदं भवान्
 रुद्धनस्य प्रहारास्येव प्रयोजनमाह अत्र
 शशुतरायेमतिदेशः कर्तव्यः समर्थवि
 भक्तिरपितस्त्ववशमुत्तराये प्रतिनिर्देशः।
 व्या पवतर्हियोगविभागकरणाभामर्थी
 त इतश्चादितस्यापत्तमुत्तरजभवमेव
 दृष्टान्तपुल्लिगेनायेनिर्देशः क्रियते एक
 वचनोत्तेन चनेन पुल्लिगादेवोत्पत्तिः स्यात्
 एकवचनोत्तावसीनपुंसकलिंगाः द्विव
 अवचनोत्ताचनस्यात् तद्विनाशेनिर्देशे
 लिंगवचनमप्रमाणतस्याविवक्षितत्वा
 त् तद्विनाशेनिर्देशेलियवचनमप्रमा
 णोकिंकारणं तस्याविवक्षितत्वात्तनात्र
 निर्देशस्तत्र कथं पुनस्तैववचनामनि
 र्देशः क्रियमेतच्चतंत्रेणात् तत्कारीचभ
 वोहाद्वेषीचनान्तरयकत्वादचनेन निर्दे
 शः कर्तव्यः तद्यथा कश्चिदत्रयोशाति
 कलापेसतपेसपलासमाह रतिनोतरी
 यकत्वात् स्यावरादेयतावरादायतय
 पलास्यत्तजति तथा कश्चिन्नासाथेस

श्री
 महा
 भा
 ५८

शकलान्सकंदकानाह रतिनोतरी
 यकत्वात् स्यावरादायेतावरादाय
 शकलकंदकानाह रति एवमिच्छ
 पिनोतरीयकत्वात्तुल्लिगेन निर्देशः
 क्रियते एकवचनोत्तेन चनह्यत्र निर्दे
 शस्तत्र सर्वनामनिर्देशे विशेषोसप्र
 तयः सामान्यनिर्देशात् सर्वनामनि
 र्देशे विशेषस्यासम्यक्तयः किंकारणं
 सामान्यदेशात् सर्वनाम्नायेतिर्देशः
 क्रियते सर्वनामच सामान्यवाचितेन।
 सामान्यवाचितपद्योत्पत्तिः स्यात् विशेष
 ववाचिनोत्तस्यात् सामान्यवादनास्त।
 विशेषेवचतिष्ठते तद्यथा गोरइवेथा
 जोग्रीवोमीयइति आकृतौ चोरितायो
 द्यो आरेभात्तैभनप्रोक्षणाविशसरा
 दीनिक्रियते विवमउपन्यासः अस्ति
 काराणोत्तेभवतिकिंकारणं असेभ
 वात् आकृत्यवारेभादीनांसेभवो।
 नास्तीति कृत्या आकृतिमद्वचरितेयो
 आरेभादिनिक्रियते इदमप्येवेजाती
 यकमेव असेभवात्तासायवादिनउत्प
 तेः विशेषवाचिनउत्पत्तिर्भेविणति अ

पत्ताभिधानेस्त्रीपुंलिंगास्यसिद्धिर्नये
 सकृन्नात् अपत्ताभिधानेस्त्रीपुंलिंग
 स्यात्प्रसिद्धः किंकाराण्यसकृन्नात् अ
 पत्तेनपुंसकलिंगेतेनपुंसकलिंगास्य
 वापत्ताभिधानेस्यात् स्त्रीपुंलिंगास्यनस्य
 न ननचेरेपुनस्तोदेवचोदितेपरिहृत
 च उपागिस्तत्रचोद्यतेइहपुनरुपान्त्रे
 ताभिधानेचोद्यते सिद्धेनप्रजनस्यवि
 वक्षितत्वात् सिद्धमेतत्कथं प्रजनस्य
 विवक्षितत्वात् प्रजनोत्रविवक्षितःस
 चसर्वलिंगः किंपुनः करणोसमाना।
 योप्रवृत्तौअपत्तेनपुंसकलिंगेप्रवृत्त।
 नःसर्वलिंगः एकार्थशब्दात्तदृष्टे
 लिंगान्ते एकार्थशब्दात्तत्वात् लिंग
 नान्तेदृश्यते तद्यथाप्रघः तारकान्तं
 रोहंकुटीमदृष्टि अवयवात्तचलि
 गात्तन्तेदृश्यते तद्यथा कुरो कुरीरः
 शमी शमीरः श्वश्रु श्वश्रुः अवयवात्
 त्वात्किललिंगान्तेस्यात् किंपुनर्य
 शब्दात्तन्मपि एकार्थो किमर्थमिदम्
 च्यते उत्पादयितारंप्रत्यपत्तयोगान्तस्य
 विवक्षितत्वात् एकवचनेगोत्रेउत्पादयितो

श्री
 महा
 भा
 ५४

त्पादयित्वापत्तेनवृत्ततेतस्यचविव।
 त्तिवत्त्वात् एकवचनेगोत्रेउत्पादयि
 त्वात्पादयित्वापत्तेनवृत्ततेतस्यचविव
 क्षितत्वात् उत्पादयितःसचभिसेवे
 योविवक्षितःउत्पादयितारंप्रत्यपत्त
 योनात्तस्यचोभिसेवेयस्यविवक्षितत्वा
 त् उत्पादयितःउत्पादयितः अपत्ता
 भिधानेप्रामोतिइष्यतेचएकएवस्या
 दितितद्वातेराण्यत्नेनसिध्यतीतिप
 कवचनेगोत्रेएवमर्थमिदमच्यते क
 थंपुनर्ज्ञायउत्पादयित्वा उत्पादयित्वा
 उपत्तेनवृत्ततरिति एवंहिदृश्यतेतो
 केपितामहस्यान्तेगोदास्कमासीनेक
 श्वित्छन्निकस्यायमिति संप्राहदेव
 दत्तस्यपुत्रदत्तस्यवेति उत्पादयितारं
 पदिशतिनात्माने अस्तिप्रयोजनमेत
 त् किंतुहीति तत्रप्रत्ययानाहोत्रप्रति
 षेयोगोत्रेनियतत्वात् तत्रप्रतियोगात्
 गोत्रेप्रतिषेधोवक्तव्यः इतिपरावस्याप
 त्तमिति किंकाराणो गोत्रेनिगन्तत्वात्गो
 त्रेयुयेनिगन्तुक्रियते तेनयस्यासेय।
 यातातोपकथ्यगोत्रेप्रत्ययःप्रमोति

सिपकः स्यात् कश्चात्प्रोक्तः प्रत्ययो
 नात् परमप्रकृतेः प्रोक्तनिर्वक्तव्याश्च
 योगादिप्रोक्तानि प्रत्ययौ च परिहृतौ
 रः परिहृतौ हि चाद्यः ए निचोतहिते
 प्राप्तिरिति तस्य च यथा तत्प्रत्ययान्ते य
 था तदेव विकाराय यव प्रत्ययान्ते हि ती
 ये च तृतीयं विकारं संक्रामति एव
 मिहापितरपत्प्रत्ययान्ते हि तीये च
 तृतीये चापत्संक्रामिष्यति भवेत्सि
 हे गोपगवस्यापत्संक्रामः यत्र स
 पदान्तररूपान्ते सपत्गोत्रे इतरस्मात्
 लनसिष्यति शर्मणापत्संक्राम्यति
 ब्रह्मस्य ब्रह्मनेन ररूपान्ते प्रत्ययः गोत्रे सि
 यात्तनियमः सिष्यो च प्रवृत्त्या नियमो
 न प्रोक्तो गोपगवो माणाविका निय
 मादिषु प्रदृश्यते एको गोत्रे गोत्रा एव
 सिष्यामिति कतरस्मिन्नेत्येदोषः उ
 त्पादयितरपत्प्रत्ययान्ते उपादयितरित
 वन्नदोषः उपादयितरिहापत्प्रत्ययान्ते
 सर्वतउत्पत्त्या भवितव्यं तन्नियमो नोप
 पद्यते अस्ति नियमेनैव दोषः सर्वेषु त
 र्हिपत्प्रत्ययान्ते संप्रदोषः सर्वेषु हि प्रत्यय

श्री
 महा
 भा
 ६

प्रकृतेः सर्वतउत्पत्त्या भवितव्यं तन्निय
 यमउपपन्नो भवति सति नियमेनैव दो
 षा उत्पादयितरिहापत्प्रत्ययान्ते सिष्या प्रव
 र्त्ताः अभिधानेन प्रोक्तिके कारणा य
 उगोत्रसंज्ञा प्रवृत्त्या वा यत गोत्रा एति
 चासिष्यो प्रत्ययो विधीयते ए निचोत
 हिते प्राप्तिः ए निचोतहिते नियमस्या
 प्राप्तिः गार्गीयाणां पत्प्रत्ययान्ते कतर
 स्मिन्नेत्येदोषः सर्वेषु पत्प्रत्ययान्ते
 तावन्नदोषः सर्वेषु हि प्रत्ययान्ते प्रत्यय
 वन्ते उत्पत्त्या भवितव्यं तन्नियमउपप
 न्नो भवति सति नियमेनैव दोषः उपा
 दयितरितरिहापत्प्रत्ययान्ते प्रत्ययान्ते उ
 त्पादयितरितरिहापत्प्रत्ययान्ते परमप्रकृते
 रनेतराद्गोत्रा यो गान्त्रप्रोक्तो एत
 द्वा न प्रोक्तिके कारणा गोत्रादिति नि
 यमात् संततहिंसर्वः पत्प्रत्ययान्ते
 कथं पुनर्ज्ञाप्यते सर्वः पत्प्रत्ययान्ते
 एवं हि यादिकाः पदेति दशप्ररुषान्
 केयस्याग्नेह्येदं दानविधेयं न सोमं पि
 वेदिति यदि पूर्वप्रत्ययान्ते भवेति त
 त एतदुपपन्नं भवति कथं यदुक्ते पि

तामहस्योक्तं गोदारकयासीनेकश्चित्
 कृतिकस्यायमिति सुग्राह्यदेवदत्तस्य
 यत्तदन्तर्गतेति उक्त्यादित्यतश्चापदि
 शानिमात्मानमिति उक्त्यादित्यतश्चापदि
 क्षितासर्वेषां न उदमपत्ते देवदत्तस्य
 स्यात्प्रादयितेति शुभसर्वेषां पत्ते
 शुक्तिमेतेन क्रियते एको गोत्र इति सर्वे
 धामपत्तयो गता प्रत्ययो ता होत्रे प्रति
 धेयार्थमेको गोत्रे सर्वे धामपत्तयो ।
 गतास्य यो ता होत्रे प्रति धेयार्थमेको ।
 गोत्र इत्युच्यते मुक्तिप्रयोजनमेतत् किं
 तं हीति न तत्तायते कपको भवति यो
 वापरमप्रकृतेर्यो नाशनेतरादिति नि
 यमात्रपत्तिश्च नियमश्च नोपपद्य
 ते किं कारणं तर्हि कस्मिन्पत्तेनेक
 प्रत्ययशक्तिः न हो कस्मिन्पत्तेनेक
 प्रत्ययः शक्नोति किं तर्हि उपपत्त्यातरे
 शक्नोत गतास्य यो तदशक्तिः उपपत्त्यात
 रे उपपत्त्यातरे या होता कृत्वा तयात् प्र
 त्ययोतरे प्रत्ययोतरे शक्नोति फलं तादि
 ज्ञ इति तात्पर्यं कृत्वा गिजोर्दशतयी
 प्रत्ययमात्राशक्तिकरस्मिन्पत्तो

श्री-
 महा-
 भा-
 ६१

यदोषः उक्त्यादयि जयपत्तयुक्ते उक्त्या
 दशतयिता वन्नदोषः उक्त्यादयितर्यप
 तयुक्तेन सर्वत्र उक्त्या अभवितव्यं तत्र नि
 यमो नापपद्यते शुभसति नियमेनैष दो
 षः सर्वेषु तर्हि पत्तयुक्तेषु यदोषः स
 र्वेषु च न दोषः सर्वेषु चापत्तयुक्तेषु
 सर्वत्र उक्त्या अभवितव्यं तत्र गोत्राश्च
 यो नियम उपपन्नो भवति सति निय
 मेनैष दोषः उक्त्यादयितरि चापत्तयुक्ते
 सि पाशुवत्याशुभिधानेन प्राप्नोति किं
 कारणं गोत्रमेतां प्रवृत्त्या वा यते गो
 त्रा एतेति च सि यो प्रत्ययो विधीयते
 यदि चोतर्हि तेषां शक्तिः यदि चोतर्हि तेषां
 मोनशक्नोति मायया यत्तासापत्तयमि
 तिकरस्मिन्पत्ते दोषः सर्वेषु पत्तयुक्ते
 षु सर्वेषु पत्तयुक्तेषु ता वन्नदोषः स
 र्वेषु हि उपपत्तयुक्तेषु सर्वत्र उक्त्या अभ
 वितव्यं तत्र नियम उपपन्नो भवति स
 ति नियमेनैष दोषः उक्त्यादयितरि त
 र्हि पत्तयुक्तेषु यदोषः उक्त्यादयितरि प
 तयुक्तेन सर्वत्र उक्त्या अभवितव्यं तत्र नि
 यमो नापपद्यते शुभसति नियमेनैष दोषः

उत्पत्तिरिचोपपत्तेरुक्तोऽर्थः कथं
 उपपत्तिसमवायेनियमोऽत्रमीति
 तः तस्मिन्सर्वस्वः प्राप्तानियमेण
 भविष्यति उपपत्तिरनेन सर्वस्वम
 पत्तादिपितृकमपत्तेरुक्तं तस्मि
 न्सर्वस्वः प्रत्ययाः प्राप्ताः नियमोऽत्र
 भविष्यति एकोऽगोत्र इति यदुच्यते
 सियाचानियम इति पतं वक्ष्यामि गोत्र
 एनियमो भवति सियोनेनियममपि
 सियापुत्रा अभिधानेन प्राप्तोति प
 तं तद्विचक्षामि गोत्रा एनियमो भव
 तिसियो लकपवमपि गोपवीमाणा
 विकाशप्रसन्नतादितीकागोनप्राप्ते
 निमाभूदेवशास्त्रप्रसन्नतामिति
 एतेषु पञ्चमजनेनियमेऽत्र भविष्यति नै
 वेशकोऽद्विदोषः स्यात् काशकृत्स्नि
 नाशे कामीमासाकाशकृत्स्नीतामयी
 तेकाशकृत्स्नावाप्ताः अनेतादितीका
 रः प्रसन्नतामिति नैव दोषः अथेवामभिधेय
 यामा ईकारेण भवितव्यं यथात्रयोऽत्र
 मभिधेयामाणलनः सः पञ्चम्यते उ
 त्पत्तिसमादौ रति कृत्वा पुनर्न भविष्य

श्री
 महा
 भा
 ६२

ते इदं तद्विचक्षामि गोपवीमाणा विकाशप्र
 सन्नतामिति नैव दोषः अथेवामभिधेय
 यामा ईकारेण भवितव्यं यथात्रयोऽत्र
 मभिधेयामाणलनः सः पञ्चम्यते उ
 त्पत्तिसमादौ रति कृत्वा पुनर्न भविष्य
 ते इदं तद्विचक्षामि गोपवीमाणा विकाशप्र
 सन्नतामिति नैव दोषः अथेवामभिधेय
 यामा ईकारेण भवितव्यं यथात्रयोऽत्र
 मभिधेयामाणलनः सः पञ्चम्यते उ
 त्पत्तिसमादौ रति कृत्वा पुनर्न भविष्य

नामवर्तते सर्वेषामपत्यविशेषामप
 त्यमिति यत्तायुच्यते ज्ञातिर्न वर्तते
 काकस्यापत्यं कुरुरस्यापत्यमिति ये
 नैव हेतनापकः काकः तेनैव हेतना
 दितीयश्च तृतीयश्च काको भविष्यति
 यदप्युच्यते सत्यानवर्तते नवानामप
 त्यं दृशानामपत्यमिति सत्यायमपे
 क्षसत्या प्रवर्तते तस्मापेक्षसापेक्षम
 समर्थं भवति शुभमर्थान्त्रभविष्य
 नियदप्युच्यते सर्वनामनवर्तते सर्वेषा
 मपत्यविशेषामपत्यमिति निर्देशमपे
 क्षनिर्देशः प्रवर्तते तस्मापेक्षसापेक्ष।
 मसमर्थं भवति शुभमर्थान्त्रभवि
 ष्यति यत्तावदुच्यते येनैव हेतनापकः
 हकः तेनैव हेतनादितीयश्च तृतीयश्च
 काको भविष्यतीति तेनैव हेतनामहेका
 को भवति कश्चित् किं तर्हि येनैव हेतना
 एतवाको भवति काकस्यापत्यं कुरुरस्या
 पत्यमिति तेनैव हेतनाहतिरपि प्रामोति
 यदप्युच्यते सत्यायमपेक्षसापेक्षप्रवर्तते त
 स्मापेक्षमसमर्थं भवतीति भवति वैक
 र्णविदर्यात्पकरणाहापक्षे निज्ञातेत

श्री
 महा
 भा
 ६३

दाहतिः प्रामोति यदप्युच्यते सर्वेषामप
 त्यविशेषामपत्यमिति निर्देशमपेक्ष।
 निर्देशः प्रवर्तते तस्मापेक्षसापेक्षचास
 मर्थं भवतीति भवति वैक र्णविदर्यात्प
 करणाहापक्षे निज्ञातेत दाहतिः प्रामो
 तिः एवेतर्हि न भिधानाज्ज्ञात्यादिभ्यउ
 त्यतिर्न भविष्यति तच्चावशमनभिधान
 माश्रयितव्यं क्रियमाणेपि हि संज्ञाका
 रिग्रहणाय ज्ञात्यादिभ्यउपपद्यमानेन
 प्रत्ययेनार्थस्याभिधाने भवति तत्रोक्तं
 तयथा कृतसुरतिमापिः केनकापि न
 लिः कृतः शुद्धयेन विदर्यासापेक्षविस्तृत
 समो मनः तदायतिः यादायतिः मापनि
 रितितेदेतदतत्पार्थं संज्ञाकारिग्रहण।
 वाक्यं त्वं प्रत्ययो नाहाप्रतिषेधोक्त
 व्यः गोत्रग्रहणं न करिष्यते एकोपत्ये
 न्यत्ययो भवतीत्येव यदि वेदीनी प्रत्ययो
 तावत्ययः स्यात् यदि गोत्रग्रहणं क्रिय
 ते कथं गार्ग्ययाः वात्स्यायन इति व
 क्यमेवेतत् गोत्रग्रहणं स्यादिति शु
 षापि गोत्रग्रहणं क्रियते एवमपि न दो
 षः नपकग्रहणं न प्रत्ययो भिसेव्यते

श्री
महा
भा
६३

एकोगोत्रप्रत्ययोभवतीति किं तस्मिन् प्रकृ-
तिरभिसेवयते एकाप्रकृतिर्गोत्रप्रत्य-
यस्य तादयति यतिचेरानीप्रत्ययो ताद-
पिप्रत्ययः स्यात् नैकः प्रकृतिर्गोत्रप्रत्य-
यस्य तादयेत् अथवा प्रत्ययानेयेयत्नः
क्रियते न हीनेलोकादियते लोके हि
सोऽप्यो प्रवर्तमाना मपचरेति एकरति
वा प्रथम इति वाच्यं ब्रह्मात्यस्य मोपत्ये
प्रत्ययस्य तादयति तावदेको गोत्र इति ॥
इति श्री भगवत्पते जलि मुनि विरचिते ।
याकराणामहो भाष्ये चतुर्थोऽध्यायः प्र-
थमोऽध्यायः तादयति ॥ अतः
न इजो ब्रह्मा भोऽत्रिपिनो विप्रतिषेधे
न इजो ब्रह्मा ब्रह्मा भोऽत्रिपिनो भवतः
विप्रतिषेधेन इजो वकाशः तदायनिः
यदायनिः इहो भये प्रमोति तामसाय-
ति सामितिकायनिः किनो वकाशः त-
दायनिः सचायनिः इजः सपव इहो भ-
ये प्रमोति म्त्रचकायनिः म्त्रचकायनिः
फिज्जिफिनो भवतो विप्रतिषेधेन इहो
स्मान्न भवति दाहिन्नास्तिः वद्भवन्ना
नदाज्ज नदाज्ज अजो भवति विप्रतिषे-

धेन तदाज्ज सावकाशः पञ्चाकः इजः
सपव इहो भये प्रमोति पोचालः वैदेहः
वैदर्भः तदाजो भवति विप्रतिषेधेन वा-
क्कादिभ्यश्च वाक्कादिप्रभृतिष्वेवोद ।
शने गोत्रभावे लोकि केततोत्पन्नतेषां प्र-
तिषेधः वाक्कादिप्रभृतिष्वेवोदशने ।
गोत्रभावे लोकि केततोत्पन्नतेषां प्रतिषे-
धो वक्तव्यः वाहोरपरो वाहविः यो हि
वाहो नो मवाहवस्तस्य भवति न उस्माप-
नो नाशयनः यो हि न शोनमनास्ति सप्त
भवति सेवेधि शब्दप्रत्ययानां तत्सदृशा
त्यतिषेधा वक्तव्यः स्युरस्यापरो स्यात्
यः यो हि स्युराताम स्यात्सुरिः तस्य भव-
ति प्रत्ययशब्दो न नार्थः सेवेधि शब्दानो
तत्सदृशात्यतिषेधश्चेत्त इदमपि सिद्धं
भवति मात्स्वपि न भ्यो ससा मात्स्वसाय-
न्यामात्स्वरो नि म्थात्सकच सपात्
वासयोरिति वक्तव्यं सोपातकिः यथा
सकिः शुकः प्रमत्तामिदमचाते सया-
त्स्या सवरुदतिषादचं शालविधा वाना-
मिति वक्तव्यं सोपातकिः शुकः वाकठ-
किः चाशालकिः वैवकिः तत्र दिवक्त-

येन वक्तव्यं प्रकृतं तत्राणैवेनानि गो
 त्रैक्यं किमर्थं चकारः स्वार्थः चित्तो
 तउदातो भवतीति तोदात्तत्वं यथासा
 त् अथमकारः किमर्थः जकारो वद
 यः ज्ञातीति हृदियथासात् एकेन
 ककारेणोभयं सिद्धं अवश्यमत्र विशेष
 षण्णार्थान्वेयः कर्तव्यः फजोनसि
 याफकश्च मानेनाशयनः शुभापि
 प्रसज्येत शुभापि फजश्च तेनैव
 मपि शुभाशयनः शुभापि प्रसज्येत तस्मा
 चकार एकर्तव्यः श्रुतोदात्तत्वमपि य
 थासात् चकारे च दानी विशेषणार्थ
 कियमाणो अवश्यं हृदयार्थो वेधाक
 र्तव्यः सच जकार एव कर्तव्यः सूत्रभेदे
 माभूदिति कियमाणोपि चकारे श्रुतो
 दात्तत्वेन प्रामोति किं कारणोपरत्वात्
 ज्ञितीत्याद्युदात्तत्वे प्रामोति चित्करण
 सामर्थ्यादेतोदात्तत्वे भविष्यति जित्कर
 णासामर्थ्यादात्तत्वे प्रामोति अस्त्यज्जि
 त्करणोपयोजने किं हृदयार्थजकारः चि
 त्करणेपि तद्विद्युत्तत्वे योजनमस्ति किं
 विशेषणार्थं चकारः शक्यो विशेषण

श्री
 महा
 भा
 ६५

शीत्योत्वेयं प्राप्ते कृतं चकारानुरोधा
 देतोदात्तत्वं भवति हृदयार्थोऽप्ययः श।
 कोनवेयं प्राप्ते कृतं तत्र जकारानुरोधा
 दात्तत्वे प्रामोति एवेतद्विस्वरेणोपावि।
 भागः करिष्यते इदमस्ति चित्तः चित्तः
 श्रुतउदातो भवतीति ततस्तद्विद्वत्स्य
 तद्विद्वत्स्य चित्तः श्रुतउदातो भवति कि
 मर्थमिदं परत्वात् जित्तीति प्राशुरात्ते
 प्रामोति तदाथ नाथं ततः कितः कित
 श्रुतद्विद्वत्स्य श्रुतउदातो भवति किं पु
 नरत्रस्वार्थं न चकारान्वेयेन पाव।
 ताफजं तात् ज्योविधीयते तत्र जित्ती
 त्याद्युदात्तत्वेन भवितव्यं नैतदस्ति व।
 इष्टत्वेपि कृतं श्रुतोदात्तत्वं यथासात्
 कौजायनश्चिद्वैके चिद्येकयोः फज्ज
 विदधानि वद्वृत्तं केचित्फजं तात्
 किनत्रत्याप्येव च न मेव त्याग्ये हे।
 कयोर्हि फजिसति वद्वृत्तं च फकिं
 जायनामप्येमाणावकः कौजायनः
 कौजायनोः केन यशब्दः श्रूयते एक
 योरित्युच्यमानेन प्रामोति इह कौजा
 यस्याप्येव हृदयो माणावाः कौजायनाः

केनयशो नश्यते हो कपोरि न्ययमा
 नेणान्प्रामोति तदेतन्कथं कृत्वा न्यव
 चनेन्यायो भवति यदि तन्नास्ति याप
 तो वा गोत्रे परमप्रकृतेश्चापनः प्राप
 नः न्जीवेदुशपातवार्थे द्वितीयो प्रवसे
 तः स चासीये पको गोत्रग्रहणार्थं
 कोचवद्भवत्तलोपि पुचसिदमिति
 सति हितमिदं हो कपोरपि फजिति
 वद्भवत्तलोपि पुचसिदमिति तव को
 जायना नापत्यं माणावक इति विग्रह
 ऊं जशदा हो कपोरुत्पत्तिं भविष्यति
 को जायनः को जायनो को जायन
 स्थापत्यं माणावका इति विग्रह ऊं ज
 शदा वद्भवत्तलोपि पुचसिदमिति को जाय
 ना इति शुन् शुन् ध्याने तर्पे इत्युच्चाते
 तदेतन्मिथ्याति को शिको विस्वामित्र
 इति किं कारणा विस्वामित्रस्तपस्तेपे
 नान्धविः स्नामिति तन्भवान्धविः स
 मन्त्रः स पन्नस्तपस्तेपे नान्धविः पुत्रः स्ना
 मिति तन्भवान्गाधिः स पन्नः पु
 नस्तपस्तेपे नान्धविः पौत्रः स्नामिति तन्
 भवान्कशिकोपिः स पन्नः त

श्री
 महा
 भा
 २५

देतदृष्टाने तर्पे न भवतीति कथेतर्हि
 ऋषास्ते तरेनेति यद्येवे शुन् ध्याने त
 र्पे वचनमनर्थके संज्ञा गोत्राधिकारात्
 शुन् ध्याने तर्पे वचनमनर्थके विकार
 णो संज्ञा गोत्रादिकारात् संज्ञा गोत्र इति
 वर्तते कः प्रसंगो यदनेन तरे स्थात् नैव
 प्रामोति नार्था प्रतिषेधेन पवंतर्हि सि
 दे सति यदृष्टाने तर्पे इति प्रतिषेधेन
 स्ति तन्ज्ञाय यत्ताचार्यः वादादिपुये
 नृषयः पदेते तेषमनेतरेपि हति भवे
 तीति किमेतस्मात्तापने प्रयोजने नाने
 उः पुत्रादौ द्विः इत्येतस्मिदं भवति व
 त किमर्थं सिद्धमवाते नार्गादिभ्यो य
 जिते वसिदे लक्ष्मियामिति यदि पुत्र
 स्तत्रैवोच्चाते नैव शक्यं प्रागिरस्यद्गो
 द्विविच्छिद्यते शिवा किमर्थं शिवादि
 भोगाविधौ येन नयथा विदितमेवोच्चा
 ते शिवादिभ्यो यथा विदित इतीयथा
 विदित इतीयथा च माने इज प्रसज्या
 न इज तो यथा विदितः पुनर्वचनमि
 दानो किमर्थं स्थात् येन स्यात्तथा कान्
 हाथनार्थं सदैव नास्ति यत्तथायेत त

शरभस्य मर्षा यो विहितो न वे प्रामोति
 स भविष्यति कश्चा सावणो व उत्तरार्धे न
 हि प्रहृष्टा भ्यो नदी मानवी भ्य इति प्रत्यय
 या विहित इतीयत्तु चामाने फक प्रसतो
 न फगतो यथा विहितः पुनर्वचनमि
 दानो किमर्थं स्यात् येन स्यात्वापकास्त।
 दायतांथे सवेनास्तियस्तवायेत न शर
 भस्य मर्षा यो विहितो न च प्रामोति
 स भविष्यति कः पुनरसावणो व उत्तर
 र्धमेव तर्हि स्यात् ककुसिकुरुभाश्च
 तत्र यथा विहित इतीयत्तु चामाने इज्ज।
 प्रसज्येत इज्ज्यतो यथा विहितः पुनर्व
 चनमिदानीं किमर्थं स्यात् मानरकमेव
 द्यामिकन्यायाः कनीभावमिति यथेता
 वत्प्रयोजने स्यात्तत्रैवेद्व्यात् स्त्रीभ्यो वृ
 क्त्यन्तरुकारः कन्यायाश्च कनीत इति
 इदं तर्हि प्रयोजने यद्यस्ति विषेताशब्दः
 णिवादिप्रपदाते तत्र यथा विहितमिति
 यत्तु चामाने इज्ज प्रसज्येत न परत्वात्तेनो
 ना स्यात्वायेत न शरभस्य मर्षादिज्ज प्र
 सज्येत पुनरसावणो व भवति र
 ष्य रिषस्याणो वृकटको विप्रतिषेधेन न

श्री
 महा
 भा
 ६३

घणः स्याणश्च वृकटको भवतो विप्र।
 तिषेधेन नृषणो वकाशः वासिष्टः वै
 श्यामित्रः वृको वकाशः उलिदौ लेयः
 हो भये प्रामोति त्रिचित्रात्रेयः वृकटको
 भवतो विप्रतिषेधेन स्याणो वकाशः
 मकरिका मकरिकः वृको वकाशः
 णिकेरः इहो भये प्रामोति णिकेरः
 मोहलिकेरः वृकटको भवतो विप्रति
 षेधेन वृको वृको वृकटको वृको वृको
 वृको वृको वृको वृको वृको वृको
 तिषेधेन वृको वृको वृको वृको वृको
 शः दानेयः गोमेयः वृकः संपवश्चो भ
 ये प्रामोति नदी नादेः दासी रासरः वृ
 को वकाशः देरापवादेयः मदवादेयः
 वृकः संपवश्चो भये प्रामोति नदी
 वेयः वृकटको भवतो विप्रतिषेधेन न
 वर्षाणः पुनर्वचनमन्यनिवृत्त्यर्थः न
 वाप्यप्रको विप्रतिषेधः यो यस्मा
 णो वृकश्चुकि काराणो वृषाणः पुनर्व
 चनमन्यनिवृत्त्यर्थं सिद्धमात्र उत्तमे
 णो वतस्य पुनर्वचनपतनयोजने येमेत
 दपवादाः प्रामोति नदी नादेः स्यथे

वतदपवादमिजंवायेतपवेठकपिवा
 यत नसाटविभोतिवधानेआदिप्रति
 षेयः नसाटविभोतिवधानेमुआदि
 भः प्रतिषेयोक्तवः नवकेयः मयेण
 वादाः हवोनिधोन्वायेतशतिपवमय
 मृष्टा ३ जेतदपवादवाधिष्यतेप्रये
 वाणप्रतोविप्रतिषेयः योयेदकः टक
 टजोशुकिंकाराणो टकः पुनर्वचनम
 न्यतिहमर्थे सिद्धोत्रकस्त्रीभोदगि
 तेवतसपुनर्वचनपतत्योयोजने येमे
 तदपवादः प्रामवेतितदाथनार्थे सय
 येवतदपवादतनापिकाणोवाधतेप
 वेदकद्वजावपिवायेत तस्मान्नापि
 काणिमुद्यजशतिवक्तव्यमयेपवादः
 हवोनिधोन्वायेतशतिपवभयेदकः त
 न्नापिकाणोतदपवादवाधिष्यते ३
 षेयकवसिर्कुवाणः सेनोनाम्पः ३
 षेयवसिर्कुवाणः सेनोनाम्पः भव
 तिविप्रतिषेयेन ३ ष्यणोवकाशः वा
 सिष्टः ण्यण्द्वारिषाणः जातसेनोना
 मधिः ततः ३ भयेप्रामोतिणोभवतिविप्र
 तिषेयेन जातसेनः प्रेयकाणोवकाशः

श्री-
 महा
 भा
 ६८

श्याकल्कः चैत्रकः ण्यण्द्वारिषाणः
 नोनामोयकः तस्मादुभयेप्रामोतिणो
 भवतिविप्रतिषेयेन ३ भयेप्रामोतिणो
 णोवकाशः वासदेवः शानिरुद्धः ण्य
 ण्यसपवविषयकसेनोनामवलिः त
 स्मादुभयेप्रामोतिणोभवतिविप्रतिषे
 येन वयकसेनः कुर्वणोवकाशः
 नाकुलः साहदेवः ण्यण्द्वारिषाणः
 सेनोनामकुतः तस्मादुभयेप्रामोति
 णोभवतिविप्रतिषेयेन भेमसेनः से
 नोनामोभवतिविप्रतिषेयेन नातोप्र
 विषयकभीमेभ्यशतिवक्तव्ये मात कि
 मर्थेस्त्रीलिङ्गनिर्देशः क्रियते नसेभ
 भूतसेनोवोच्चाते स्त्रीलिङ्गोयोमान्ना
 वस्तस्माद्यथायादिहमाभूतः सेमि
 मोतेसेमाना सेमानरपरोमात्रः क
 याइदेविप्रतिषिद्धे कोविप्रतिषेयः
 प्रपत्यमितिर्वर्ततेयदिचकन्यापत्य
 प्रथापत्यतकन्या कन्याचापत्येति
 विप्रतिषिद्धे नैवविप्रतिषिद्धे कयेक
 न्याशब्दोयेप्राभिसंवेथद्वैकेभिसंप्र
 योगेवर्तते याचशदानोप्रागभिसंवेथा

न्प्रसासहस्रेप्रयोगेगच्छतितस्योक्तया
 शब्देवर्तते कथायाः कथोक्तयः क
 थाभिसन्तायाः सुदर्शनायायदयदय
 तेकानोनःसोभो इदमेवैवेवस्योय
 हणोप्रविचार्यतेस्योग्रहणोनस्योय
 तयग्रहणोवाचास्योशब्दग्रहणोवा
 स्मर्यग्रहणोवा किंचातःपदिशब्द
 ग्रहणोमर्थग्रहणोवाइतिउपेति
 उःएकपार्थवः उषिकडोशिजः
 दस्तदाइदः सुत्रापिप्रानोतिमुय
 प्रतियग्रहणोत्वाभेयोवैमात्रेय
 इतिनसिध्यामुस्तप्रत्ययग्रहणाक
 थोत्वाभेयोवैमात्रेयइति सुभा
 दिमुपाठः करिष्यते वडवायाह्वे
 वाचः वडवायाह्वेठवक्तव्यः व
 डवायाःह्वेःवाइवेयः सुणाऊ।
 त्वाकौकिलान्तरतःकौचःकौ।
 किलः शुभकसितरोमत्र उषि।
 घारवक्तव्यः मूषिकायाःप्रमान
 सौषिकारःमृगाःप्रमानमार्गिरः
 गोधायाःप्रमान गोपेरःचटका
 याःउल्लिगेननिर्देशःकर्तव्यःइ

श्री
 मद्रा
 भा
 ६५

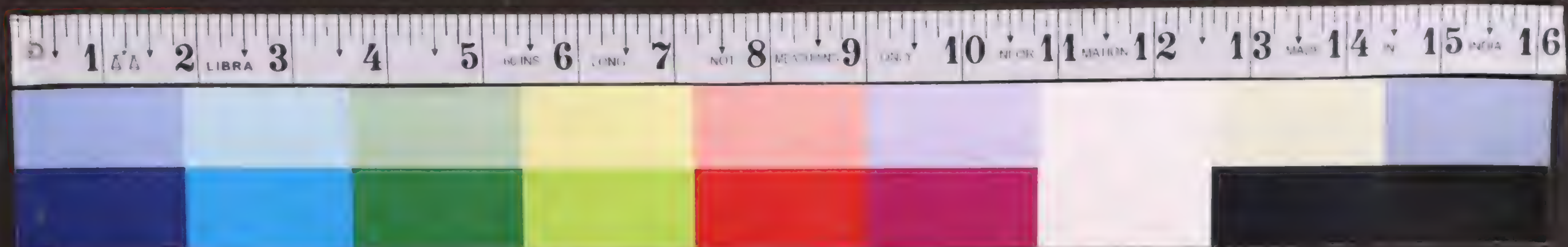
हापियथास्यात् चटकस्यापमेवाटकेरः
 यदिपेलिगनिर्देशःप्रियतेचटकस्याप
 तेचाटकेरतिनसिध्याति प्रानिपरिक
 ग्रहणोलिगविशिष्टस्यापिग्रहणोभवती
 तेवेभविष्यति सिध्यामपमेवत्वक्तव्यः
 चटकायामुपमेस्योचटका आरय आ
 रयवचनमनर्थकेरकामिद्वत्तात् आरय
 चनमर्थकेकिंकारणोरकामिद्वत्तात् गो
 थायाकारांतरकप्रत्ययः एवंतद्विमि
 देमनियदाकारेणस्तितन्तापयमाचा
 र्यः अमेभोपमेभवतीति किमेतस्या
 ज्ञापनेप्रयोजने दोहारःपोरारइमेतति
 हेभवतीति तद तदाभारत्यचनेका।
 तदानाम अनियतप्रेस्तामुगदीनावा
 दकिंकेनविहितेपितृषसईकिलोपइ
 त्यचते एतदेवज्ञापयति भवतिपितृ
 षसईमितियेदकिलोपेशस्तिमात्
 दकिलोपइत्यचतेतदेनसिध्यानिमा
 त्वस्यस्योयइतिनेषदोषा एवंवद्व्यामिपि
 तृषसङ्काए दकिलोपःनतोमात्त्वस
 सुमात्त्वसश्च पितृषस्यइतेनद्रव
 तीतिकिंप्रनस्तत्त्वकाएदकिलोपश्च ग

न राजोपत्येजातिप्रहणं राजोपत्येजा
 तिप्रहणंवक्तव्यं राजस्यो नामजातिः
 कमाभूत् राजानं इति वास्तव्यन्वचन
 मनर्थकं प्रत्ययार्थाभावात् यन्वचन
 मनर्थकं किं कारणं प्रत्ययार्थाभावात्
 किमिदं प्रतिपत्त्यार्थाभावादिनिप्रव्याप्ति
 भावादभावात् अथप्यमिति वर्तते अत्र
 पत्येचापि सपत्ये भान्नव्यशब्दो वर्तते
 पत्याभावात् अत्र जावदपत्ये सपत्ये
 अत्र भान्नव्य इति कथं पामाणा भान्न
 व्योति उपमानात् इदं भान्नव्य इति
 नव्यः गोत्रे किमर्थोपाकारः हृद्यर्थः
 जिगतीति हृदियं यास्यात् गार्गीजात्सः
 गोत्रस्यियाः प्रत्ययस्योपाकारमनर्थकं
 हृद्यत्वात्पतिपरिकल्प गोत्रस्यियाः प्र
 त्ययस्योपाकारमनर्थकं किं कारणं
 हृद्यत्वात्पतिपरिकल्प हृद्यमेवैतत्पति
 परिकल्पे लमर्थस्तद्विपाकारः कर्तव्यः
 लगेतमहदंतत्र हृदियं यास्यात् हृते
 जात्सः लगेत्यमिति चेत् लकप्रतिषे
 धात् लगेत्यमिति चेत् तत्र किं कारणं
 लकप्रतिषेधात् प्रतिषिध्यते लक

श्री
 महा
 भा

गोत्रे लगेत्यमिति विवक्षितत्वादप्रतिषेधः
 ईकारेणाव्यवहितत्वात्पतिषेधो न प्रा।
 मोति व्यवहितत्वादप्रतिषेध इति चेत्
 न पुंवद्भावात् व्यवहितत्वाप्रतिषेधे
 तत्र च किं कारणं पुंवद्भावात् पुंवद्भावा
 भवति तस्मात् हृते पुंवदेव वतीति कि
 नर्थे तणाकारः कर्तव्यः गार्गीभाष्ये
 स्य गार्गीभाष्ये हृदि निमित्तमेति पुंवद्भा
 वप्रतिषेधो यथा स्यादिति गोत्राद्युत्पत्ति
 यामिति वचनादप्रयोजने गोत्राद्युत्प
 त्तिस्यामिति वचनादप्रयोजनमेतद्वति
 नास्ति चार्थः अत्रेव शब्दादस्यिया प्रयो
 जने पुंवदशब्दादस्यियाः प्रयोजनमे
 वेतद्वति तस्मैव शब्दात् अस्ति गार्गी
 स्त्री उपरिष्ठाद् द्वावेव शब्दौ यावद्वेः
 पितृवेषाच्च यावता यावद्वेः शब्दादस्यिना
 स्ति गार्गी हृद्वाहकसौ वीरे पुंवद्वच पा
 द्यहृतिः ईमचत्तोर्येयाः तत्राद्यो योयः
 कृत्यनपवपरः सौ वीर गोत्रपवमथा
 सौ हृदयोरपि पादो किमर्थोपाकारः हृ
 द्यर्थः जिगतीति हृदियं यास्यात् पा
 द्वाहते जात्सः पादाहतः प्रत्ययस्य।

णिकृत्वा शक्यं हृदयात्प्रातिपदिक
 म् पौडाहते प्रत्ययस्य णिकृत्वा मन
 धे के किं कारणं हृदयात्प्रातिपदिक
 स्पृहदमेव तस्यातिपदिके प्रेवडावप्र
 तिषेधार्थेन प्रेवडावप्रतिषेधार्थेण
 कारः कर्तव्यः पौडाहताभायीश्रमणो
 दाहताभायी हृदि निमित्तस्येति प्रेवडा
 वप्रतिषेधो यथा सादिति उक्ते वा कि
 म् क्ते गोत्रादृशसिध्यामिति वचनाप्र
 योजने प्रेवडावप्रतिषेधार्थः प्रयोजन
 मिति कुर्वी वामरथस्य केदादिवत्स
 रवर्जने वामरथस्य केदादिवडावक
 त्वाः किमविशेषणानेत्याह सरेवर्जय
 त्वा किं प्रयोजने वामरथस्य क्कात्राः वा
 मरथाः केदादिभोगोत्रतिप्रयथासा
 त् यदि च केदादिवदिन्युच्यते प्रत्ययस्य
 घननिदिष्टं भवति तत्र को दोषः वामरथा
 वाङ्मलोपो न प्राप्नोति वामरथानामे
 चः सेवात्कालतापो प्रजतिनामणि
 तप्रनप्राप्नोति यदि प्रनः यत्तरिमुच्य
 ते एवमपि प्रकृताश्रयमनदिनिष्टं भ
 वति तत्र को दोषः वामरथाः क्कात्राः

श्री
 महा
 भा
 ३१

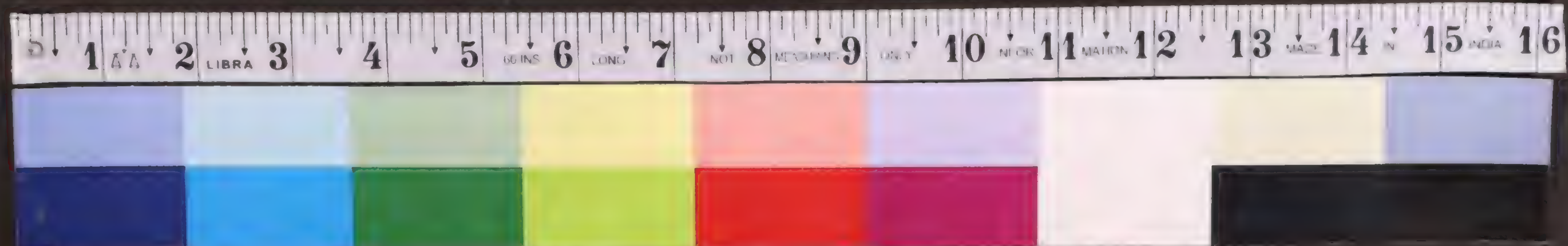
वामरथाः क्कात्रादिभोगोत्रतिप्रयथा
 नप्राप्नोति प्रकृतार्थक एवादिवदि।
 तेव कथं वामरथाः वामरथानामेव
 इति यदये सरेवर्जमिमांस्तज्ज्ञापय
 त्वाचार्यः प्रत्ययाश्रयमप्रातिपदिके भ
 वतीति उदी उदीचामिज्जिपोतत्तो
 एव वचने उदीचामिज्जिपोतत्तोः प्र
 णवक्तव्यः तात्ताः यदि प्रनस्येतत्त
 शब्दः शिवादिप्रपद्येत शिवादि रि
 तिचेतज्ज्ञापविधिः शिवादि रि तिचे
 त्तापो विधेयः तात्ताः सिद्धं तदीचो
 वाणवचनात् सिद्धमेतत्कथं उदी
 चोवाणवचनात् उदीचोवाणोभव
 तीति वक्तव्येण न मुक्ते योजनः प्राप्नो
 तिसततो भविष्यति कौसल्यमिमि
 दे कौसल्यकर्मियेयो विरुक्तयोः ग्रहणं
 क्रियते न कौसल्यकर्माराभ्यामुदागम
 इति सुमन्यमिदमच्यते कौसल्यक
 मार्याभ्यां चेति फिज्जप्रकरणोदयको
 सलकर्मरक्कागवृषाणां पुत्रादिष्ट
 स्येति वक्ते दण दणव्यापतिः कौसल्य
 कौसल्ययणि कर्तार कर्मार्थायणिः
 क्कात्रा क्काणायनिः हृषवार्थायणिः

यदिपुटक्रियतेपुटिकृतेप्रनादिता
 दोदेशोनप्राप्नोति इदमिह संप्रयोगे
 पुटक्रियतामोदेशादितिकिमवक्तु।
 व्यापरादादेशः नित्योपुटकृतेषा
 देशप्राप्नोति कृतेपिप्राप्नोतिपुटप।
 नित्यः प्रत्ययकृतेआदेशोप्राप्नोति।
 न्यस्यानकृतेषावातरस्यचप्राप्तवनि
 धिरनित्योभवतिप्रतंगस्तद्धिपुटका
 प्रतंगताऽन्यनिसन्त्रियोगेनपुट
 न्ययेन उतन्नेप्रत्ययेप्रकृतिप्रत्यया
 वाधिरस्येगस्यादेशोच्यतेआदेशो
 प्यतरेगः कथं वक्ष्यतेतत्प्रायन्ना
 दिष्टपपदेशिद्वचनेसरसिद्वयमिति
 प्रनवकाशस्तद्धिपुट पवेतद्विष्टो
 तः करिष्यतेरागव्यायनिः शार्ङ्गणो
 नप्राप्नोति प्रस्तनद्विष्टादिरेव नव
 चोक्तपुटिकृतेप्रनादितादोदेशोन
 प्राप्नोति नेषदोषः सिद्धत्वादियस्य
 पुटवनात्सिद्धिपितिचेकथं पुटवा
 दिष्टयेतिवक्तव्यं तन्नाद्विक्तव्यनव
 कथ्येचेनमन्त्रियोगः करिष्यते पुट।
 किंचयज्ञानित्यामोति किंचान्यदोदेश
 इति वाकिना यदिप्रभयेकृदपरादि

श्री-
 महा-
 भा-
 २२

पुः क्रियते कृदिप्रत्ययोदशोदशानप
 पतिरनादितात् कृदिसतिप्रत्ययोदे
 सदशोनोपपद्यति किंकारणमनादि
 तात्कृदिकृतेप्रनादितादोदेशोनप्राप्नो
 ति पवेतद्विष्टोवातः करिष्यते सर्वोते
 नलोपवचने यदिसर्वोतः क्रियतेन
 लोपोवक्तव्यः चार्मिकायनिः परादो
 प्रतः सतिनलोपः प्राणिपदिकोतस्य
 तिनलोपः प्राप्नोति प्रस्तनद्विष्टादि
 रेवननचोक्तकृदिकृतेप्रनादितादोरे
 शोनप्राप्नोति सिद्धत्वादियस्यकृद्वच
 नात् सिद्धमेतत्कथं कृद्विष्टयेति
 वक्तव्येतिवक्तव्येनवक्तव्येचेनसि
 त्रियोगः करिष्यतेकृद्वचकिंचयज्ञा
 नित्यामोति किंचान्यत्यामोतिआदेशः
 सिध्यतिमूत्रेतद्विमिष्टे यथास्यासमे
 वास्त ननचोक्तसर्वोतेनलोपवचने
 मिति नेषदोषः क्रियतेनन्यासपव
 चमिद्विमिष्टोनेलोपयेतिकारिभ्यः
 जः किञ्जगोशद्विप्रतिषेधेन कारिभ्य
 इज्भवतीत्यस्माकिज्भवतिविप्रति
 षेधेन कारिभ्य इज्भवतीत्यसावका।

शः प्रापस्कारिः लोहकारिः फिजोवे
 काशः तापमायनिः समितिकायिनिः
 श्लोभयेप्राप्तोतिनायिनायनिः फिज
 भवतिविप्रतिषेधेन मनो अपत्यैकुत्ति
 तेमृदेमनोत्पत्तिकः सूरतः नकार
 स्यतमृथ्यनस्तेनमिधतिमाणावः यदि
 पुकस्योतः कियतेमानुषः वदुप्रलोषः
 प्राप्नोति मानवाणां संचाकलोषमि
 जामातिशयाप्राप्नोति अस्ततर्हिप
 रादिः कियतेमानुषीयुजेतादिशकारो
 नप्राप्नोति अस्ततर्हिस्वोतपवकथे
 मानवाः मानवाणां संचातिउभयत्रलो
 किकस्यशृङ्गा नैवेतलौकिकेगोत्रे
 इह तर्हिमानवकमितिहलयेतिप
 लोपः प्राप्नोति परादावपोषदोषः य
 दितलस्तदितयेतिहलरदणोनन
 देगविशेषणशकाविज्ञाते इहहिदो
 षः स्यात् वृकारोपन वातकीशरीर
 नितस्मात्तुभाष्यामेववक्तव्यं प्रकृष्य
 केराजस्यमनुष्यपुत्रानइति शुप पौत्र
 प्रभृतिगोत्रसंज्ञायामप्यपत्यविरुद्धा
 तस्यपौत्रप्रभृतिगोत्रसंज्ञाभवतीतिव

श्री
 म
 २३

कृत्ये गगौपिहिकेचित्यभृतिपौत्रकु
 शिकोपितवमाभृदिति ततस्त्विक्त
 योनवक्तव्यं समर्थानांप्रथमादेतिव
 तते समर्थानांप्रथमस्ययदपत्येपौत्र
 प्रभृतीतिविज्ञायते जीवदंष्ट्रं वक्तु
 त्सितेगोत्रसंज्ञेभवतीतिवक्तव्यं गा
 र्ग्यस्तमसिजात्मा वाग्यस्तमसिजात्मा
 कापुनरस्यकुत्स्यापित्लोकेत्यापदे।
 शवतामुस्वतेजसाभवितव्यं यइदा
 नोपित्मान्स्वतेजोभवतिसउच्यतेगा
 र्ग्यस्तमसिजात्मान्वेपित्त्यापदेश
 मर्हमीति जीव जीवतितवेषेयुवे
 निपौत्रप्रभृत्यपेक्षेच जीवतितव
 शेषेयुवेतिपौत्रप्रभृत्यपेक्षेवक्तव्यं त
 तस्त्विक्तव्योनवक्तव्यं पौत्रप्रभृतीति
 वर्ततेतदति एवेतर्हिवाच्येपौत्रप्रभृ
 तिइतिवर्ततेइति किमेतस्यान्वाया
 नेप्रयोजने नचदेवदत्तयेदेवदत्त।
 स्यापत्यदेवदत्तिरिति युनेतरयद
 पत्येतस्यपुत्रसंज्ञामाभृदितिदेवद
 त्तस्यातर्हिपौत्रपुत्रसंज्ञाप्राप्नोति एत
 दपिपौत्रप्रभृतिभवति एवेतर्हि न

पौत्रप्रभृतीत्यनेनापत्यमभिसेवयते
 पौत्रप्रभृतिर्यदपत्यमिति किं तद्विदे
 शेषोपिसेवयते पौत्रप्रभृतिवेषेपत्नी
 ततिर्यदपत्यमिति एवमपिदेवदत्त
 स्यहोपुत्रोत्तयोः कनोयसिप्रवसेत्ता
 प्रामोति भ्रातरिज्यायसीतिपवेतस्य
 पत्यमेवाभिसेवयते नतुपौत्रप्रभृ
 तिसमानाधिकरणमपत्ये नैवेक्तिता
 यतेपौत्रप्रभृतिर्यदपत्यमिति कथं
 तद्विपौत्रप्रभृतेर्यदपत्यमिति बृहस्प
 चसृजनं बृहस्पचसृजायोपवसेत्ताप
 त्त्या नत्रभयंतोमार्गायाणाः नत्रभ
 वतोवात्स्यायनः कापुनरिहसृजा
 पुवसेतोकेरिपिते सृजेत्यपचर्यते
 नत्रभयंतोपुवतेनोपचर्यमाणः जी
 ताभवेति आप्तोवायोत्रे अथवा
 पत्योमोत्रसेतोभवतीतिवक्तव्यं परम
 प्रकृतेशापत्यः भवतीतिक्तव्यं आप
 त्याजीवदंशपात्साथेद्वितीयोपवसे
 तः आपत्याजीवदंशपात्साथेद्विती
 यः प्रत्ययोवक्तव्यः पुवसेत्तशुभवती
 तिवक्तव्यं सचासियो सचासियाभव

श्री
 महा
 भा
 ७४

तीतिवक्तव्यं एकेभ्योत्रप्रदाणानर्थ।
 कंच एवेकतापकोमोत्रप्रदाणम
 नर्थकेभवति वद्ववचनलोपिप्रचसि
 हे वद्ववचनलोपिप्रचसिदेभवति न
 त्रविदानामपत्येमाणावकइतिविदह्य
 विदर्शदात् हेकयोक्त्यतिभेविष्णति
 वेदः वेदो वेदस्यपत्येवद्ववोमाणावका
 इतिविदह्यविदर्शदात् वद्वह्यति
 भेविष्णतिविदाः वात्य शुभप्रदाणकि
 मर्थं भ्रातरीतिवर्ततेसपिइमात्रयथा
 स्यात् शुभस्यविरतरप्रदाणकिमर्थं
 जीवनः जीवतिपथास्यात् स्तेमास
 त स्तेदिगार्ग्येवभवितव्यं शुभ
 गोत्रहृनोः समावेशोभवति उताहो
 न किंचप्रामोतिनह्यमेकसेत्ताथि।
 कारः किंचातः गोत्रहृनोसमावेशोको
 शास्तस्मिन्भवेत् गोत्रहृनोः समा
 वेशोकोदोषः तत्कृतप्रामोति गोत्रा
 प्रयाविथयोह्यपिप्रामुवेति या।
 स्तायनः लाह्यनयः यस्कारिभ्यो
 गोत्रइतिलकप्रामोतियस्कारिनरा।
 योस्तिनहृनोत्तनवर्तनात् यस्कारिप्र

नरोऽपि किंकारो नपुनीयानवर्तनात्
 नपुनीयानवर्ततेकप्रके ननौत्प।
 लिभाइति रोषोरोविदयोचालाःनपुनी
 यानवर्तनात् यदिनपुनीयानवर्ततेप्र
 यःविदाःपेचालामानेवकारितिनसिप
 ति सेवदमवर्तिष्यतेनलोत्तलिभस्त
 दाजस्यवक्त्रतेनैवास्तियोत्तभवति
 तोत्तलिभोएविन यस्मादिभ्योरोक्ते
 भवतिइतिन तोत्तलिभाइतिलिहते
 यजिजोश्चात्रिभ्युक्तवसिष्टगौतमोपि
 रोभाश्चलभवतिइतिनेत्यपिनिवृत्ते
 इतर्हि काव्यायनीयस्यकाशःकोष्ठा
 यनीयःकरावादिभ्योरोक्तेनप्राप्ते
 ति काव्यादिभ्योश्चाप्राप्तेति कणा
 दिप्रनदोषोस्तिनपुन्यस्तिततःपरे क
 णादिप्रदोषोनास्ति किंकारो नपु
 न्यस्तिततःपरे काव्यादिप्रयोविहित
 स्तदेतात्प्रतिपदिकादिद्योते यश्चात्र
 कणादिभ्योविहितःनतदेतेप्रतिपदि
 केपर्यंचप्रतिपदिकेनामकोणादि
 भ्यःइदन्तर्ह्यपरावस्यापरोपरादि
 तिगोत्रमेतस्मात्रियमाचनयोनप्राप्ते

श्री
 महा
 म
 २५

ति एकोगोत्रेप्रतिपदे प्रतिपदमत्र
 प्रत्ययाविधीयेते गोत्राष्टनसिप्या।
 मितितदेतातर्हिनेकःप्रत्ययाप्राप्ते
 ति गोत्राष्टनिचसेतस्मेत गोत्राष्ट
 निचतस्मेत किंयकश्चेव गोत्रेन
 ह्यलगतःसप्तमपिप्राप्तेति शुक्ति
 पुनर्मुनिलगितोवलभविद्यतिने
 वशात् फकफिजोदेविष्यात् शा।
 लेकेष्टनःछात्राःशालेकायाः फ
 कफिजोरन्यतरस्यामितिन्यतरस्य
 प्रवोपसजेत तस्माद्यवसेत्ता।
 यो गोत्रसेत्तायाःप्रतिषेधोवक्तव्यः
 नवक्तव्यःतन्विषामुकःतःक्रिय
 तेसनियामकोभविष्यति जीव
 तित्वेपेपपरोप्रवसेत्तायामेवभवती
 ति यदितर्हिप्रवसेत्तानभवतिप्रव
 नेइतिगोत्राष्टनविभपसेनसिप्ये।
 ति गार्ग्यायानोममृद्गोत्राष्टन
 के गार्ग्यायानोकिंविद्वर्माणयानके
 गार्ग्यायानोभक्तिरस्यगार्ग्यायानकःयो
 राष्टयेवुत्तनप्राप्तेतिवुनियोजापके
 वुनविधावेनज्ञापके यदित्रिपौ।

शालेकेष्टनः क्वात्राशालेकाः ३ जो गो
 ३ इत्यानप्रमोति युस्ततस्त्रिविधेष
 णाकथमोपगवेष्टनः क्वात्राशोपग
 वीयाः ३ जो गो ३ इत्यानप्रमोति नैष
 दोषः गोत्राणां जेतिशेषविषयामः गो
 त्रेयश्चिद्विदित्तिनाम्यस्मिन्सपिंश
 निरतरेजीवति जनपदं त्रिविधेकरा
 जानसेचप्रतिषेधार्थं त्रिविधादेकराजो
 दितिवक्तव्यं किंप्रयोजनसेचप्रतिषेधा
 र्थं संचान्नाभूत पेचानानामपत्तेर्विदे
 हानाममन्यमितितत्तद्विवक्तव्यं नवक्त
 व्यं नह्यतेरेणावद्वपुलकेपंचालाश्च्यत
 इवति यत्तस्माद्वपुलकेपंचालाश्च्यत
 स्यात्तु पुवप्रत्ययश्चनस्यलकव तस्मि
 श्रुतम्भविष्यति यदेतद्विदित्तेकराणा
 मतेमालवानामपत्तमित्यत्रापिद्वौड
 कोमालवाश्चि नैततेपोदासेवाभव
 ति कर्मकरेवा किंतद्विदित्तेषामेकस्मि
 श्रित यावत्तानेधामेवकस्मिश्चित्त यस्त
 स्माद्वपुलकेपंचालाश्च्यत स्यात्तु पुवप्रत्य
 यश्चनस्यलक तस्मिश्चालुग्भविष्यति
 प्रयत्नत्रिविधप्रदानकिमर्थेइदमाभूत

श्री
 महा
 भा
 २२

विदेहोनामब्राह्मणः तस्यापत्तेर्विदेहिः
 क्षत्रियप्रदानार्थं कोचोक्तं एवेतावद
 कं वाक्कादिप्रभृतिप्रयेषोदर्शनेगोत्र
 भावेत्सौकिकेतन्योन्यत्रेतेषांप्रतिषेध
 इति उपरमक्तं चनभिधानादितिति
 त्रियसमानशब्दाज्जनपदानस्यराज्य
 पत्तवत् क्षत्रियसमानशब्दात् तस्या
 राजन्यपत्तप्रतिषेधोभवेतीतिवक्तव्यं पे
 चालानोराजापोचाल्य पुरोररावक्तव्यः
 पौरवः पौरोर्राणावक्तव्यः पौष्टाः जन
 पदशब्दाद्विदित्तिप्रदानं क्षात्रमगतः प्र
 तौज्य इत्येतेविप्रतिषेधेन श्रुताः ज
 द्वापइत्येतेभवेतिविप्रतिषेधेन
 श्रुतावकाशः श्रुतावकाशः श्रुतावका
 शः श्रुतावकाशः सावीर्यः इदोभयेप्रमोति
 दावीः तार्दीः सावकाशः मेघधः इदो
 भयेप्रमोति नीपोनेधः इजोवकाशः
 श्राजमीदिः श्राजकीदिः चनासरचइत्ये
 भयेप्रमोति लघुः कोदिः चरः ऊरुणा
 दिभ्योऽणः ऊरुः ऊरुणादिभ्योऽणोभा
 तिविप्रतिषेधेन नरोवकाशः श्रावेन्यः
 कौतः श्रावेन्यः श्रावेन्यः श्रावेन्यः

तस्मादभयप्रमोति नेशः ज्ञाता केवले
 वोजादिभ्यो लवचने चोराद्यै केवो।
 जादिभ्यो लवचनः किंप्रयोजने चोराद्य
 र्यै चोः केः केः केः तलः केवो जालक
 अतश्च इह कस्माच्च भवति अथवा सौ
 तीर्यो अतश्च चते न चेषोकारः न देत
 विधिना प्रमोति अतश्च नरे पठति अत
 इति तदेता गुणमवेत्यादिभ्यो लवचना
 त् अतश्च नितदेतस्याग्रहणं किंकारणं
 अथवादिभ्यो लवचनात् यदयमवेत्या
 दिभ्यो लवचनं नित्तपयत्वाचार्यः वा
 त्रतदेतविधिर्भवति पश्चादिभ्यो लव
 कवः परः रतः आसरी यौधेयादिप
 तिषयो ज्ञापके पश्चादिलकः यदयेन
 प्राशपभर्गादि यौधेयादिभ्यो इति प्रतिषे
 धे शास्त्रि तन्तापयत्वाचार्यः भविताया
 यादिभ्यो लविति ॥ ॥ इति श्री
 भगवत्पतेजलिमनिविरचिते व्याकरणे
 महाभाष्ये चतुर्थे पादस्य चतुर्थे भा
 ङ्गिके पादस्य चतुर्थे ॥ ॥ ॥
 तेन रक्तं रागात् रागादिति किमर्थं देव
 तेन रक्तं वसे रक्तादीनामर्थो भिधाने प्र

श्री
 महा
 भा
 ५५

यविधानादुपाधानर्थको रक्तादीना
 मर्थो भिधाने प्रत्ययविधानादुपाधिय
 ह्नामनर्थके नत्परागादुपाधानेन
 प्रत्ययेनार्थस्याभिधाने स्यात् अनभि
 धानात्तत्तु नतिर्न भविष्यति लात्प्रो
 च्छकप्रकरणो शकलकंदगाभ्याम
 पसेत्याने षकप्रकरणो शकलकंदगा
 भ्यामपसेत्याने कर्तव्ये शाकलिकं
 कादिभिकं नीत्याग्रह नीत्याग्रह
 कवः नीत्याने नीते पीतातकन् पी
 ताकन् कवः पीतेन रक्तम् पीतके पी
 तकशब्दो वा प्रकृत्येते तस्मान्न लव
 कवः हरिदासहारजनाभ्यामनवक्तव्यः
 न हरिदासहारजनाभ्यामनवक्तव्यः
 हारिदे महारजनम् रागादिभ्यो तेन
 वेदेन सिद्ध्यति हारिदो ऊककुरस्य
 पादो काषायो गदभस्य कर्षि इति उप
 मानात्सिद्धे हारिदाविव हारिदो कषा
 याविव काषायो नत्तत्रेता अथुक्तो
 निर्देशः योगो दिनामभवति ययोः स
 विकर्षविप्रकर्षौ सः नित्येदिकालनत
 त्रकथेति निर्देशः कर्तव्यः नत्तत्रेता

चेदमसोयोगान्प्रयुक्ताकालेप्रत्यवि
 धाने नक्षत्रेणचेदमसोयोगान्प्रयुक्ता
 कालीययोगोभवतीतिवक्तव्यं प्रथमा
 युक्तः प्रथमपुक्तश्चेदमाः प्रथमकालेपौ
 षीरात्रिः तत्रोत्तरपदलोपः तत्रोत्तरपद
 लोपोवक्तव्यः प्रथमपुक्तशब्दादिप्रयोगो
 विधीयते लिङ्गवचनानपपत्तश्च लिङ्ग
 वचनयोश्चानपपत्तिः चेदमसोपलिङ्ग
 वचनेचतद्वक्तृभावेनप्रामोति कालयो
 न्निदे प्रसूनक्षेत्राप्रुक्तकालश्चेव
 ननवोक्तमुपुक्तोयेनिर्देशः योगोहिना
 मभवति ययोः सन्निकर्षविप्रकर्षौसः
 नित्योदिकालनक्षत्रेति नैषदोषः प्र
 थमसमीपगतेचेदमसिप्रथमशब्दोवर्तते
 तेनतत्संज्ञकेनकालोविशेष्यते तथा
 चसंप्रत्ययः पदेचक्रुतालोकेसंप्रत्ययो
 भवति प्रथमसमीपगतेचेदमसिवक्ता
 रोभवेतिप्रथमायमचाधिरयेति ल
 वविशेषे इहकस्मान्नभवति पौषीरा
 त्रिः पौषमहः अविशेषइत्युच्यते विषे
 शश्चात्रगम्यतेरात्रिरित्युक्तेग्रहर्नेतिग
 म्यते अद्विरित्युक्तेरात्रिर्नेतिगम्यते इह

श्री
 महा
 भा
 २८

नर्हिनप्रामोतिअथप्रथमइतिअत्रापि
 द्विविशेषोगम्यते अथेत्युक्तेनलोपस्य
 इतिअथप्रथमविशेषोगम्यतेअविशेषो
 पितगम्यते अथेत्युक्तेनजायतेसत्रे
 वादिवावेतियतोविशेषस्तदाप्रयोज
 कभविष्यति इहापितर्हियद्यपिवि
 शेषोगम्यतेअविशेषोपितगम्यते रा
 त्रिरित्युक्तेनजायतेकदेनियतोविशे
 षस्तदाप्रयोजप्रामोति पवेतर्हिन
 क्षेत्राप्रुक्तकालश्चनवर्तते नक्ष
 त्रेणप्रुक्तकालस्यापष्टिचदिकात्म
 नः विशेषकः पुनः कालो नक्षेत्रा
 युज्यतेअहोरात्रः इहकस्मात्प्रुक्तव
 द्वावोभवतिप्रवणारात्रिः निपातता
 देतन्निदे किंनिपातनेविभाषायात्
 श्लीप्रवणार्कात्किंकीर्तयेत्प्रम्यइति दृ
 ष्टंसाम दृष्टंसामकलेदेक दृष्टंसामे।
 सत्रकलेदेकवक्तव्यः कलिनादृष्टेक
 लेयेमासगीयते अथारथाह सर्वत्रापि
 कलिभ्यादृष्टवक्तव्यः अग्निनादृष्टमा
 येयमुग्रौभवमाग्नेये अग्नेःसमाग्नेये
 अग्निदेवताग्रुमाग्नेयः कलिनादृष्टे
 कालेये कालेरागतेकालेये काले

भवेकालेयं कालेसकालेयं कालि
 देवतासकालेयश्रुः दृष्टेसामनि
 जानेचापेरितद्विविधोयते दृष्टे
 मनिज्ञातेचापेरितद्विविधोयते दृष्टे
 सामनिज्ञातेवपुणरितद्विविधोयते
 उपानसोदृष्टेमास उपानसमउपाने
 शातभिषजिज्ञातःजातभिषजःशात
 भिषजःशातभिषःतीयादीकक नी
 यादीकककककःद्वितीयाकःताती
 यीकःनविद्यायाःद्वितीयाविद्येयेव
 गोत्रादेकवदिष्टते उपगवके दृष्टे
 मनिज्ञातेचापेरितद्विविधोयतेती
 यादीककनविद्यायागोत्रादेकवदि
 ष्यते वामदेवाउपउपोकिमर्थोउ
 कारःडितीतिलोपोययासात् नै
 तदक्षिप्रयोजने यद्येतिलोपेनाप्ये
 त्तिहे पवेतद्विसिद्धेसुनिययनौडि
 तौ करोतिनःजापयत्ताचार्यःभवत
 एतेपरिभाषेयनबेथकग्रहोन्नमा
 ववेथकस्यउदनबेथकग्रहोन्नचन
 तदनवथकस्यग्रहमिति किमेतस्य
 जापनेप्रयोजने शुवासदेवमेतत् सि
 द्धभवतिसिद्धेयेतिलोपेनकिमर्थो

श्री
 महा
 भा
 २५

ययनौरितौ ग्रहोमातदर्थभूदामदे
 वानननस्यैर परिहृतोरथःपरिहृतोर
 यश्रितितदिकोतग्रहो परिहृतोरथउ
 त्पत्रतेदेकोतग्रहोकर्तव्यं येनपरि
 हृतोरथोरथकोतश्चेत्सभवतीतिवक्त
 वं इहमाभूतपुनैःपरिहृतोरथश्रितिश्र
 नभिधानातपोउके प्रयेयोगःशको
 वकते कथेपोउकेवली पोउकेवति
 नौपोउकेवतिनश्रित इतिनेतन्मन्त्रो
 यनसिद्धेपोउकेवलोमास्तीतिपोउकेव
 ली कौमारशकौमारसर्ववचनश्रुभ
 यनःसिद्याप्रसर्वतेकौमारसर्ववचन
 श्रुउभयतःसिद्यप्रसर्वतश्रितिवक्त
 वं प्रसर्वपतिक्रमारीपतिरूपपत्रः
 कौमारोभनौक्रमारी प्रसर्वपतिःपति
 सपपत्राकौमारीभायाकौमारसर्ववच
 नेक्रमारीप्रणाविधीयते प्रसर्वतेय
 दातस्याःक्रमारीभवतीतिवा अथवा
 क्रमारीभवकौमारःयद्येवेकौमारीमा
 र्येतिनसिद्धति प्रयोगातस्याभिधाने
 प्रयोगास्याभिधानेभविष्यति कौमार
 सभायाकौमारीति सास्मिन्मौल सास्मि

पौर्णमासीति संज्ञाग्रहसंज्ञा सास्मिपौर्ण
 मासीत्यत्र संज्ञाग्रहसंज्ञा कर्तव्यं शुभं
 ज्ञायोगरीयानुपसंयोगः शुक्रियमा
 णोहि संज्ञाग्रहसंज्ञायोगरीयानुपसंयोगः
 शुक्रियमाणोहि संज्ञाग्रहसंज्ञायोगरीयानु
 पसंयोगः कर्तव्यः एतन्मासार्थमास
 योरितिवक्तव्यं एतत् शुभमाभूतयोषी
 पौर्णमासी शुक्लिपंचदशमत्र इति संवत्स
 रपंचमोतिवक्तव्यं एतत् भूतकमासे।
 माभूदिति तत्तद्विक्तव्यं नवक्तव्यं इति
 करणः कथ्यते तत्तद्विक्तव्यं कथ्यते
 येनिलोपः कस्मादभवति इकारोच्चार
 णमासं ज्ञातं अथ यत्कारणं यद्विः
 कथ्यते तत्तद्विः कर्तव्यः यदि नावत्
 किमाकादेशः कस्मादनुवृत्तिरिति भवि
 तव्यं अथ न किमः कायानुवृत्तिरिति भ
 वितव्यं अथ काययपि किमः उभयथा
 कस्माद्यनुवृत्तिरिति भवितव्यं सर्वथा हि
 सर्वनाम संज्ञाक्रियत सर्वशुभप्रज्ञापतिः
 प्रज्ञापतिश्च कः अथ अत्र यद्येव किमः
 अथपि न किमः उभयथा कायानुवृत्ति
 ति भवितव्यं संज्ञासंज्ञनयो हि सर्वना

श्री
 महा
 भा
 र

मसंज्ञाप्रतिषिद्यते संज्ञावैषातत्र भव
 तः प्रापो न प्र अथ यदपो न प्रिये अ
 पानपिये हविः कथ्यते तत्तद्विः कर्तव्यः
 अपो न पाने नृहृदि अपान पाने नृहृदि
 अपो न मपान नृभावः कस्मान्न भवति
 प्रतिसन्त्रियोगेन नृकांतत्त्वमच्यते
 तेनासत्प्रत्ययेन भवितव्यं क्वच क्व
 प्रकरणे पौर्णालीपुत्रादिभ्य उपसंज्ञा
 ने क्व प्रकरणीये पौर्णालीपुत्रादिभ्य उप
 संज्ञाने कर्तव्यं पौर्णालीपुत्रीये तां
 चिंदवीये शतरुद्रादयश्च कश्च कर्मव्या
 तरुद्विद्ये शतरुद्राद्विद्ये कालेभ्यो भवत
 त् कथमिदं विज्ञायते भवेये प्रत्यये वि
 दितो भवेति कालेभ्यः सास्यदेवते
 तस्मिन्नर्थे इति आहोसि कालेभ्यो भ
 वेये प्रतिया विदितो भवेति सास्यदे
 वते तस्मिन्नर्थे इति कश्चात्र विशेषः
 कालेभ्यो भवे प्रत्ययमात्रप्रसंगः यदि
 विज्ञायते भवेये प्रतिया विदितो भवेति
 भवेति कालेभ्यः सास्यदेवते तस्मिन्न
 र्थे इति प्रत्ययमात्रेण नोति यः कालेभ्यो
 भवेत्तस्मिन् विभागे प्रतियपि कया वा

संगः शुश्रूषितायतेकालेभ्योभवेये।
 प्रत्ययाविहितभूतभवेति सास्यदेव
 नेत्यसिन्धुर्धेतिप्रतिपरिकमात्राया
 भवेति सिद्धेत्तुभयनिर्देशात् सिद्धमे
 तत्कथंउभयनिर्देशःकर्तव्यःकाले
 भ्योभवत्कालेभ्योभयनिर्देशः
 कर्तव्यःनकर्तव्यःभवदितिनिवृत्ति
 निर्देशोयं यदिचयाभःप्रकृतिभ्योपे
 नविशेषणोनप्रतिपाविहितास्ताभ्यः
 प्रकृतिभ्यःतेनविशेषणोनसास्यदेव
 नेत्यसिन्धुर्धेति नतोमीभवत्क
 तास्यःशुश्रूषितप्रकृतिमात्रादस्यःप्र
 त्पयामात्रेवासात् नामीभवत्कताः
 स्यःमहाएजःदकप्रकरणोतरस्मिन्
 नेतश्च नयज्ञादिभ्योपसोखानेक
 नेये नवयतोवर्ततेसिंकार्सेनावया
 जिकःपाक्यजिकःपूर्वमासादा
 पूर्णमासादावक्तव्यःपूर्णमासेव
 तेतेस्मिन्कालेपोर्णमासीतिथिःपि
 तृव्य पितृव्य मातृलेतिकिंनिपातिते
 पितृमातृभ्योभ्रातरिव्यउलचौ पितृ
 मातृभ्योभ्रातरियदलचौप्रत्ययौनिपा

श्री
 महा
 भा
 र

येतेपितृःभ्रातापितृव्यःमातृःभ्रा
 तामातृला मातामहूपितामहेतिकिं
 निपातिते मातृपितृभ्योपितरिरामह
 न्मातृपितृभ्योपितरिरामहनप्रत्य।
 योनिपातिते मातृःपितामातामहः।
 पितृःपितापितामहा मातरिषिचमा
 तामही पितामही महोवक्त्रेदस्यान
 होवग्रहदर्शनात् महोवापुनरेषभ
 विष्णुतिच्छेदस्यान होवग्रहदर्शनात्
 छेदस्यान होवग्रहोदृश्यतेपितामहा
 इति अवेष्टेष्टेसोऽहसपरीसरः शु
 देमृष्टेसोऽहसपरीसचयेतेप्रत्य।
 यावक्तव्यः अविमोदः अविदुसः अ
 विपरोसः तिलात्रिष्फलातिजपीडो
 तिलात्रिष् फलातिजपीडोवक्तव्य
 तिलपिजः तिलपिजः पिजच्छेदसि
 रिचपिजच्छेदसिरिचवक्तव्यःतिरि
 जंदेगनते भिक्षादिषोणा किमर्थेभि
 दादिषुप्रवतिशब्दःपच्यतेनतस्य।
 समूहश्चेवसिद्धे नसिद्धातिश्रान्ता
 तादिलक्षणोजपातःतदायनार्थंशु
 तउत्तरेपठतिभिक्षादिषुवतिग्रहणा

नर्थको प्रवद्रावस्यसिद्धतात्ययवि
 थो भिन्नारिषुप्रवतिप्रहामनर्थके
 किंकारणोप्रवद्रावस्यसिद्धतात्ययवि
 थो प्रवद्रावोत्रभविष्यतिभस्मादेतदि
 तेप्रवद्रवतीतिमिद्विप्रत्ययविथो भि
 न्नारिषुप्रवतिप्रहामनर्थके किंका
 रणोप्रवद्रावस्यसिद्धतात्ययविथो प्र
 वद्रावोत्रभविष्यतिभस्मादेतदिनेप्रव
 द्रवतीतिमिद्विप्रत्ययविथो गोत्रोत्ताप
 श्रद्धाश्चेतिवक्तव्यं ब्रह्मावासमोहावा
 र्थके अज्ञोबुजस्त्वप्रतिषेधार्थं अज्ञो
 बुजभवतिस्त्वविप्रतिषेधेन अज्ञोवका
 शः कपोतकापोने बुजोवकाशः त्वात
 कायनिकेशोभयेप्रामोति शौणवके
 कापरवके बुजभवतिस्त्वविप्रतिषेधे
 न सतदिस्त्वविप्रतिषेधोवक्तव्यो नवक्त
 व्यः तदोतेतत्तद्वैपिबुजपरमज्ञेवा
 यतश्चि अथवाश्रुवाचीपरशब्दः विप्र
 तिषेधेपरैरिष्टेप्रवतीति एकत्रविप्र
 तिषेधोत् एकत्रभवतिविप्रतिषेधेनको
 वकाशः सक्तसामुके अज्ञः सपवशो
 भयेप्रामोति शापकुलिके शौनिकिके

श्री
 महा
 भा
 ८२

एकत्रभवतिविप्रतिषेधेन केदमाय
 ज्ञ गणिकायाश्चेतिवक्तव्यगणिका
 णोसमूहो गणिके ब्राह्मण किमर्थं
 ब्राह्मणादिभ्योयन्त्रिथोयते नयजप्र
 कृतः सोनवर्तने नस्तुतिविशेषोत्रा
 ह्मणादिभ्योयन्त्रायनोवातेदेववृषे
 सप्तवसरः एवेतद्विद्यन्तिमतिप्रह्ला
 णादिभ्योयनेशास्त्रितन्नापयमाचा
 र्यः अथेभ्योयनेभवतीति किमेत
 स्यात्तापनेप्रयोजने यन्प्रकरणोदृष्टा
 उपसंख्यानं इतिबोदयिष्यतितचकते
 व्यभवति यन्प्रकरणोदृष्टाउपसंख
 नेकर्तव्ये दृष्टानोसमूहः दृष्टाः घु
 हः ग्रामजन ग्रामसमूहायाभ्योचेति
 वक्तव्ये जगता मक्षयता अक्रः खः
 अक्रः खोवक्तव्यः अक्रोसमूहः अही
 नः क्रतौक्रताइतिवक्तव्ये इहमाभूत्
 आक्रायधुतपाप्मानोभासरात्तातम
 नवः पाप्माः सा पाप्माः सनवक्तव्यः
 पश्यतोसमूहः पार्श्वम् यदिमचक्रिय
 तेइत्सेज्ञानप्रामोति एवेतद्विज्ञाद्वक्तव्यः
 खेस्किदिखेडियप्रकोत्तक किमर्थं।

त्वेदिकादिमूलकशब्दः पद्यतेनान
 दातादेरित्येवमिदं नसंशयि चाषो
 लकयोच्छेदस्याप्रदानप्रयोगेऽप्य
 ने चाषाणिकिकिदेविता यद्वत्कैव
 दन्तिनैतयोः कुर्यादसिद्धामृदिकोत्तरे
 षण्ते यत्रचदृष्टतत्रैतावनदात्रा
 यदेतद्विप्रयोजने शुभमौल्ययोगे
 तत्रगोत्राश्रयोवृज्जप्रामः तदाथनार्थ
 पत्तदपितास्तिप्रयोजने वद्वचनो
 मानोसामृदिकः वद्वचलक तत्र
 लकिकतेनदातादेरित्येवमिदं नसि
 द्यति गोत्रीलगवीतलकप्रामोतिशु
 जसिद्धिरनदातादः कोषः तद्वत्कामा
 लवात अनथातादेरित्येकजसिद्धः कि
 मर्थतद्वत्कमालवशासः त्वेदिकादिपु
 पद्यते गोत्राश्रयोवृज्जप्रामः तदाथ
 नार्थः गोत्रादुज्जनवतहोत्रे गोत्रादुज्ज
 भवतीत्यर्थे नवत्तद्वत्कमालवशासो
 गोत्रे नचगोत्रसमदायोगोत्रगुहोत्रन
 रस्यते तयथा जनपसमदायोगजनप
 दगुहोत्ररस्यते काशिकोसलोपाशति
 वृज्जनभवति तदेतविधिनाशानोतितदे

श्री
 महा
 भा
 ८३

तान्नसंशयः परिगणितेषु कार्येषु त
 देविधिः नचेदेतत्रपरिगणिते सापके
 स्थातदेतमे पवेतद्विज्ञापयत्वाचार्यः
 भवतीह नदेतविधिः तथाचापिशलो
 विधिः पवेचापिशलोविधिः पवेचकता
 प्रापिशलोराचार्यस्याविधिमुपपद्येभ
 वति येनरननिकमत्तादपति येद्वत्तो
 समूहोयेनके अननितिकिमर्थं य
 येद्वत्तोसमूहः प्रापौनवे सेनायोनिय
 माथवा अथवानियमार्थायमारभः
 तद्वत्कमालवकशब्दान्तेनायामेवक
 माभूत् तद्वत्कमालवकमन्यदिति।
 यथावाप्येतवाजवृज्जा अथवात्तापय
 त्याचार्याः पूर्वोपिबुज्जपरमजेवाधतइ
 ति ननचेत्तेगोत्रादुज्जवचतहोत्रमिति
 तदेतविधिनाशानोति तदेतान्नसंशयः
 इतितापकेस्थानदेतमे पवेतद्विज्ञापय
 त्याचार्यः भवतीह नदेतविधिरितिकथं
 पुनरेतत्तभयेशकंतापयिते भवति
 चतदेतविधिः पूर्वेष्वुज्जपरमजेवाधत
 इति उभयेताप्यते अत्रप्रकरणोत्तद्वत्क
 मालवान्तेनासेत्तायो अत्रप्रकरणोत्तद्व
 कमालवान्तेनासेत्तायामितिलक्यो हो

इकमालवीसीमावेत दौदकमालव
 कममदिति पाशादिभ्योऽपाशात्
 एषमवात प्रथमातादर्शनादसम्
 हः प्रथमातातानामदर्शनाप्रप्रकोये
 साम्प्रतिकेप्रवातपाशापाहः प्रथमा
 रवातादृशेते नतदौदानीमिदंभवति
 वापेतिप्रोब्रवेत गीत्रोवातोवापेति
 अथवाप्रथमाताप्रथिदृशेते तद्यथा
 एवोवातः उतरोवाताः सर्वतोवाताः वा
 तवोवादिशोदश इतिवक्तव्यं एतादिभ्य
 इतिवक्तव्यं गवलिनीऽकिनी कुंउमि
 नीति विषयेषु विषयाभिधानेनन
 पदेलावचनविषयात् विषयाभिधा
 नेननपदेलावचनविषयादकवाः
 अंगानेविषयः अंगः वेगाः सत्ताः उ
 राः गोधायादिभ्योवा गोधायादिभ्योवे
 वइतिवक्तव्यं गोधारः गोधारयः वासा
 नः वासानयः शैवः शिवयः राज्यादि
 भ्योब्रज राज्यादिभ्योवाब्रजवक्तव्यः
 राजयः राजयकः देवयानवः देवयान
 वकः विलवनादिभ्योनितात् विलवना
 दिभ्योनितामिलवक्तव्यं वैलवनकः वा
 वरोपपुत्रकः आत्मकामेयकः तनदौ

श्री
 महा
 रा

देवद्रवक्तव्यं नवाभ्येयसनिवासवि
 षयताविवासविवक्षापोलप विषय
 विवक्षापोप्रत्ययोभविष्यति इदंदि
 प्रयोजने एवेतास्याशदितोविधि
 इहविभाषेति पतदपिनास्तिप्रयोजने
 यावतापरमिषेयसनिवासविषय।
 अथभिषेयसनिवासविषयतातनि
 वाक्षापोलप विषयविवक्षापोप्रत्ययः
 सोस्यादिरितिच्छेदः प्रत्ययविधानेन
 प्रेमकात्तार्थोपसंख्यानकर्तव्यं वि
 द्येयवैष्टभे छेदः अथप्रभेजगतेव
 जागतेतदधीतेतत्तद किमर्थमिमा
 बुभावयौ निर्देशेतेन योथोमेवम
 यसौ योवेमधीतेयसौ नैतयोराव
 षपकः समावेशः भवतिद्विकथिते
 पादेपठति कृत्यादि अत्रासीत्युच्य
 ने कात्यवशानिमाभानियेवेसामग
 मावेष्टविशकइतिप्रामोतिनेषरोषः
 तादर्थ्यानाह्वयभविष्यति उवर्था
 यमवशमिहउवशानधीतेऽस्मिन्
 कः यत्तमधीतेपास्तिकः यशदानीमौ
 विद्यकापास्तिकंचापीतेतत्तकयंभवि
 तव्यं यैविधिकोपास्तिकइत्येवभवित

श्री
महा
भा
८५

यं कथं तस्येदं प्रतिपालक तस्येदं प्रति
पालकतयः नस्येदं प्रतिपालक सतदि
वक्तव्यः नवक्तव्यः इहाप्याभिस्तथा
ये ओविद्यकमधीते उवथाप्यधीते
विद्यकरति तवदेवोशब्दयोः समानार्थ
योरेकेन विग्रहायुपरमात् उतानिभवि
ष्यति अविस्विकृत्यायेन तद्यथा अवे
होममिति विग्रहायुपरमात् उतानिभवि
भवत्तविकमिति एवमुवथाप्यधीते
इति विग्रहायुपरमात् उतानिभविष्यति
ओविद्यकमधीते इति विग्रहायुपरमात्
व विद्यालक्षणकल्पमूलादस्त्व
देरिककस्ततः विद्या वायसविद्यिक
लक्षणगोलक्षणिकः आश्वलक्षणी
कः कल्प पाशकल्पिकः मानक
ल्पिकः मान सूत्रवाग्विस्तविकः अक
ल्पादेरेतिकिमर्थे कल्पसूत्रः विद्याया
नेगद्वयमसंसारं विद्वेति वक्तव्ये
गविद्यः द्वात्रविद्याः धामेविद्याः सो
सर्गविद्यः त्रैविद्यः आत्मानाद्विद्यिकेति
हासपराणेभ्यश्चुदवक्तव्यः यावत्की
तिकः प्रयोगविकः यायानिकः आत्मा
न आत्मापिकावासवद्विकः सोमनो

विकः ऐतिहासिकः पौराणिकः स
र्वसादेदिगोश्वलासर्वसादेदिगोश्वलो
वक्तव्यः सर्वदेवः सर्वतेशः सेवानिकः स
मेग्रहः पंचकल्पः द्वितेशः अत्रसूलेत्ता
लक्षणो सर्वसादेदिगोश्वलः इकम्पदो
तरपदाच्छतेष्वधिकतयाः अत्रवा
ह्यअर्थयोगशकोकते कथमबाल
णी अत्रवाह्यमाणनः इतिनेतन्नातथि
केनसिद्धे वर्मत्तादि अत्रकोयेनिर्देशः
अधीतेवेदेतिवर्तते नचवर्मेतोनामा
त्येयमस्ति नैषदोषः साद्वर्षानाक
ह्यभविष्यति वसेतचरितमध्ययनेव
सेतोप्ययनेमिति प्रोक्तास्तक अत्रको
येनिर्देशः प्रोक्तादिनिभवितव्ये सोमो
निर्देशः सूत्रकोपयात्सेत्वाप्रकृते
रितिवक्तव्ये इहमाभूत् माहावार्तिक
कालः एक छंदोकिमर्थमिदमच्यते
अत्रवाभिधेयशासितान्वात् छंदोवा
ह्यमाणानात्सुयवचने अत्रवाभिधे
यमनिर्देशभवति पाणिनीयमितिवा
वति पाणिनीया इतिवाअत्रवापिधीय
स्यानितान्वात् छंदोवाह्यमाणानामप्यनि
त्यताप्रमोतिश्चनेचनद्विषयनेवस्या।

दितित्तोत्तरेणवयत्ननसिद्धातीति
 दोषास्मान्नोतद्विषयवचने एवमर्थ
 मिदमच्यतेअपिप्रयोजनमेतत् किं
 हीति तत्रयथाधिकारेतद्विषयप्रसंगः
 तत्रयथाधिकारतद्विषयताप्रामोति
 योतेवेदेतिवर्ततेतनाथोत्वेदिशेषेव
 तद्विषयतास्यात् येनउपचारासूत्रन
 स्यःयथेहभवतिपाणिनीये महत्सु
 विहितमितिपवमिहापिस्मात्कदमह
 त्सुविहितमिति सिद्धेनशोकाधिकारेत
 द्विषयवचनात् सिद्धमेतत्कथंशोकाधि
 कारपवतद्विषयतावक्तव्यतेनशोके
 छंदोब्राह्मणान्यथोत्वेदिशेषेतिनत
 ह्यथोत्वेदिशेषेकृतंयं ननुचेह
 णिक्रियतेपरायमेतद्वति तस्यीनेन
 हेदेतिपवेतद्विषयवदिहछंदोब्राह्मण
 ग्रहणोतावेनशथोत्वेदिशेषेकृतं
 यं ननुचेहणिक्रियतेपरायमेतद्वति
 तदेदेनतद्विषयतिपवेतद्विषयवदिह
 छंदोब्राह्मणग्रहणोतावेनशथोत्वेदिश
 णग्रहणं मनचतत्रापिक्रियतेपरायमेतद्व
 वति प्रमाणशोकेप्रब्राह्मणकल्पशोन
 कारिभिर्छंदसीतिइहवाछंदोग्रहण

श्री
 महा
 भा
 ८६

क्रियते तत्रवाथोत्वेदिशेषेकृतंकोन
 उविशेषः याज्ञवल्क्यादिभ्यःप्रतिषेधः
 याज्ञवल्क्यादिभ्योप्रतिषेधोवक्तव्यःया
 ज्ञवल्क्यादिभ्योप्रतिषेधोवक्तव्यःया
 किंप्रोक्ताधिकारेतद्विषयताक्रियतइ
 मतोयाज्ञवल्क्यादिभ्यःप्रतिषेधोवक्त
 व्यःनत्याह सर्वथायाज्ञवल्क्यादिभ्यः
 प्रतिषेधोवक्तव्यःइतिवाप्रोक्तेतद्विष
 यःअथाइतिप्रोक्तेतद्विषयोभवती
 निवक्तव्यं इतिनिःप्रोक्तेतद्विषयोभव
 तीत्युच्यते पैगीकल्पःअत्रापिशामोति
 काशयककोशिकग्रहणंकल्पेनि
 यमार्थेइष्टं काशयककोशिकाभा
 मेवइतिःकल्पेनद्विषयोभवति ना
 न्येभ्योइति एकापिकाणादीनांतद्वि
 षयनानप्रामोति नैतिरोपाःवर्ततेन
 वीयाःयदिपुनःछाण्ड्यःप्रोक्तेनद्वि
 षयाभवेतीत्युच्यते एवमपिपैगीकल्पः
 अत्रापिशामोतिकाशयककोशिकग्रह
 णोचकल्पेनियमार्थमित्येव एवमपि
 त्मणिकाणोतद्विषयतानप्रामोति को
 शःकांकतःपौराःपण्यलाराःछाण्ड

श्री
महा
भा
८३

दयश्चाप्यौत्सगिकानप्येवेदित्रोरेव
वायेदन् येनेउपचारास्तत्रवायेरन्ति
तिरिणाशोक्ताः शोकारनिप्रस्तुतदिवि
शेषा ननचोक्तेपातवत्कादिभ्यः प्रति
षिद्धइतिवदतेतत् यास्तवत्कादिभ्यः
प्रतिषेदस्तत्कालनादिनि तत्रैववक्त
येतद्विषयतावनभवतीति कथंकाश
पिनः कौशिकनश्तिरतिः प्रोक्तेनिद्विष
योभवतीत्यचमानेवशेषकाशपकौ।
शिकग्रहाणकलेनियमार्थेदृष्टं त
देवेरातीविध्यंभविष्यति कथंपारा
शिराणाभितवः शालालिनोनराः शुभ
पितद्विषयताचेत्यनवर्तिष्यते नदस्मि
नतेननिनम्यति सुधरभकिंप्रनयमे
कयोगः शास्त्रोस्तिन्नायायोगाः किंचा
तः यथेकयोगः देदातत्रापीत्यामानव
तिः कर्तव्या नह्येकयोगेनवृत्तिर्भवति
कथंजायतेयदयेतदधीतेतदेतिदि
स्तद्ग्राहकरोति शुभनायायोगाः प
रतिनेत्रमादिनक्रमणायदेवमर्वात्म
योदेशनेतरेपविषयेष्णात यथेकेमि
तथास्त सुस्ततावदुस्तदेकयोगाः ननु

चोक्तेदेशीतन्नास्त्रीगमानवृत्तिः
कर्तव्या नह्येकयोगेनवृत्तिर्भवति
इति एकयोगीप्यनवृत्तिर्भवतिक
थंजायतेयदयेतदस्यास्तस्मिन्निति
मत्तवितिद्विस्तत्प्रहाणनकरोति शु
भनयपीतेतदेतिप्रमादवत्तमाचापे
स्यशक्त्यमकर्तं शुभवापुनः सतत्याना
योगाः ननचोक्तमोरतिरेवमायनक
मणाययेवमर्वात्ममर्थादेशतस्येवविष
यस्यादितिनेषयोगाः गोप्यवदधिकाराः
तद्यथागोप्यप्रवृत्तिर्नसर्वचोषगच्छ
तितद्वदधिकाराः शोरज्ज शोरज्जविधे।
मृज्जपविप्रतिषिद्धं शोरज्जविधेर्मत्तव
भवतिविप्रतिषेधेन शोरज्जोवकाशः क
कतरकातने मत्तपेवकाशः उदेवभव
ती मषकावतीश्चोभयेप्राप्तेतिइत्यम
तो इमतो मत्तवभवतिविप्रतिषेधेनम
नोशुवकज्जगात शुभग्रहाणकिमर्थे
शुभवावृत्तः शुभग्रहाणविशेषाणां।
विज्ञायेत वक्तव्योपारितिमुयाक्रिय
माणोशुभग्रहाणवक्तव्यप्रहाणकस्य
विशेषाणां मत्तवविशेषाणां तत्र

कोदोषः इहापि प्रसज्येत सात्त्विकता
 निवासोमात्मावाते नयामत्र किं
 येन योमतवविधीयते नतदस्यास्य
 सिद्धिर्नामतवित्तवसिद्धे नयामत्र
 वचने मतर्थावधानात् नयामत्र
 वचने कियते मतर्थावधानात् ग्रयेम
 त्वर्थावधीयते सविशेषविहितः माया
 नविहिते मत्रपेवायेन निर्वेत्तादिर्धे
 निर्वेत्ताद्यर्थेन योमतववचने कियते
 निर्वेत्ताद्यर्थे प्रमतवयासात् ऊर्मुदम
 हिषाश्चेति वक्तव्यमहिषान् नशरीनाऊ
 क्क यदि प्रत्यङ्कटपारिक्रियेत कुरि
 प्रत्यङ्गदेहितादेशान्नपपतिः रनादि
 तान् ऊर्दिमतिप्रतिपादेहितादेशात्
 पपतिः ऊर्दिक्रियेनादितादेशान्नप्रा
 मोति एवेतर्हि सुवीतः कुरिष्यते सुवीत
 ह्मस्यते यदि सुवीतः सुसत्त्वकृत्यो कुञ्ज
 कीयाः परादोषवः सति केना इति सूत्रे।
 सिद्धे भवति अस्मत्तदिपारिः ननचो
 के कुरि कृत्येनादितादेशान्नप्रा मोति सि
 द्धेत्तादिष्यत्तुटचनान् सिद्धमेतत्कृत्ये
 कुरादिष्येति वक्तव्येन नदिवक्तव्येन

श्री
 महा
 भा
 ८८

वक्तव्येन वक्तव्ये सविशेषात् सिद्धे सत्रि
 योगः करिष्यते कुर्येयन्नश्रुयते सत्रि
 योगानामचकारः कर्तव्यः ऊर्दिक्रिये
 श्यात्तन्मात्रेति प्रादेशः सिद्धिर्नामत
 हि भियते यथात्मासमेवास्तननचोक्त
 सुवीते ह्मसत्त्वमिति निपातनादेतत्सिद्धे
 किं निपातने कुञ्ज ह्मसत्त्वचेति तत्तर्हि
 सुवीते सति निपातने कर्तव्ये परादोषे
 षदोषः यदि तत्केना इति ह्मसत्त्वतत्का
 रिमात्रे शक्त्यात्ते इहापि प्रसज्येत म
 दीकृत्यः परीवारः ऊर्मादीकामनोति
 तस्माद्भाभ्यामेतद्वक्तव्ये ऊर्माद्वसते
 चेति ॥ ५ ॥ इति श्रीमद्भगवत्पतेजसि
 सनिविरचिते व्याकरणमहाभाष्ये च
 तर्थाभाष्ये षड्वितीयांशे प्रथममा
 ण्डिकम् शेषे शेषे इत्युच्यते कः शेषः
 अपत्यादिभ्योपेयेष्वर्थाः सशेषः किम
 र्ये पुनः शेषग्रहणोपेयाद्यो यथा
 स्यः सार्थो मा भूविति नैतदस्ति प्रयो
 जने इदेतावदयं प्रष्टव्यः सुणादयः सा
 र्थीकस्मात्तन्भवेत्तीति अयत्पारिस्वर्थ
 पुत्रनादयो विधीयन्ते तेन सार्थानभवि

ष्यति इमेतर्हिज्ञानादिस्मर्यप्रविधीये
 तेतेनसाधेनभविष्यति कथेप्रनवि
 होवमानाचादयोज्ञादिप्रशक्यावि
 ज्ञाते अनुवतिष्येतीतत्रचादयःस्य
 नवतेतेचादयःयायापराप्रकृतिसूया
 स्मयाःसर्वसर्वप्रत्याःप्रामवेति एव।
 तर्हिज्ञातादिष्येप्रचादीनपेक्षिणाम
 हे प्रकृतववङ्गनोपेक्षप्रपक्षमानोप
 मनेनरेयोमपेक्षने वङ्गनोपेक्ष
 भवति तथया कथादिप्रशयाविधान
 प्रयोगशतिसामान्यकेसविशेषकंसर्वम
 पेक्षने प्रथवाप्रनरस्तनवतिः ननुवा
 केयायापराप्रकृतिःतस्याःतस्याःपूर्व
 र्वप्रत्याःप्रामवेतीति नेषदोषःसर्व
 नवनिष्यते राखवारपाराहावोशमा
 शालनौ यथावारपाराहावोप्रयादि
 भोदकज्ञ राखवारपाराहावो ग्रामापी
 यज्ञानिष्ठतउत्तरेपदति शेषवचने
 चादीनामपत्यादिप्रप्रमेगार्थे शेषव
 चनेकियतेशेषेचादयोयथासुः प्रपत्या
 दिप्रमाभूवतनितिकथेचप्रामवेति त
 सोदेवचनान्प्रमेगः तसोदेविशेषायेने

श्री
 मन्त्र
 भा
 ८५

उपनेसमूहोविकारोनिवासश्चि विप्र
 निषेधास्तिहे प्रणादयःक्रियताचादय
 इति प्रणादयोभविष्यतिविप्रनिषेधेन
 वापरत्वाहादीनो नवाप्रकोविप्रनिष
 थाःकिंकारणपरत्वाहादीनो विप्रनि
 षेधेपरमित्यच्चेते पूर्ववाणादयेःपरेचा
 दयःपरेणादयःकरिष्येते सूत्रविपरी
 मप्रकृतोभवति प्रणायवादनाप्रानि
 षयेचादिप्रमेगः प्रणायवादनाप्रचा
 दीनामविषयेचादयःप्रामवेतीति ने
 षदोषःप्रचार्यप्रहृतितापयति नातिव
 षयोचादयोभवेतीतिपरयेफेच्छचेति
 फेच्छाच्छेपयति नेतरस्तितापके कि
 नयेमेतत्पान सौवीरगोत्रेस्तिनिबं
 ते नफ फिन्नेतेसौवीरगोत्रमस्तिगोत्र
 हांसामूहिकेषज्ञापके देवतातव
 हांसैषविप्र आम्नापणप्रहांसैवा
 सिकेपुराणवाचारावापारादिरही
 तादपि प्रवापारादिरहीतादपीति
 वक्तव्ये पारावागोणःकथादि ग्रामावे
 तिवक्तव्ये ग्रामेयकःतर्हिद्वक्तव्येन
 वक्तव्येकथादिप्रोक्तनिप्रमादि

तेतदनवर्तिष्यते कुलकुक्षिग्रंथो
 गःशकोवर्ते कथेकालेयकःकुल
 स्थापने कुक्षिग्रीवातकनफजःकुल
 स्थापनेकोलेपशतिभविष्यति कुक्षिग्री
 वारपिफजेतातकनभविष्यति कथेषु
 वाहल्यदिपरिभाषेतिवक्तव्ये वाहल्यनो
 ओदोयनोपदोयनो रेकोरग्रमनष्यति
 किमर्थेकोकवकोमनष्यःरेकोरमनष्य
 ह्माणनर्थकोचमनष्यततस्ययोलम्बि।
 थानात् रेकोरमनष्यग्रहणमनर्थके
 किंकारणमनष्यतस्ययोडुन्निथाना
 त्ग्रंथमनष्यमनष्यस्येचवृज्विधीय
 तेमवायकोभविष्यति पत्तनहिताप
 यत्ताचार्थः ग्रमनष्यमनष्यस्येफरा।
 तोभवत्तति मनष्यस्येफरातोत्ताप
 कमितिचेन्नानिश्चयात् ग्रमनष्यस्येफ
 रातोत्तापकमितिचेन्नकिंकारणोअ
 निश्चयात् नह्यमनष्यमनष्यस्येफ
 राणाविष्येते किंतर्हिउजेवष्यते अ
 णग्रहणोचर्थाकच्छादिभोविधाना
 त् अणग्रहणोचानर्थकेकिंकारणोअ
 क्छादिभोअणविधानात् कच्छादिप

श्री
 महा
 भा
 ५

टादशोणभविष्यति अथयानोपरिग
 नोकोर्तव्ये अमेदकनसिचोअस्यवि
 धिर्ध्यायान्स्मृतः अमा अमानःइह
 इहयःकुकुलःनसि ततस्तःयतस्तः
 अयत्रयःतत्रयःइतरथाहोतगहोप
 रिष्टपारुतानोप्रतिषेधोवक्तव्यःस्मात्
 ओतगहःओपरिष्टःपारुतरे तमेभुवे
 तपनेःभुवेवक्तव्यःनित्यःनिसोगत
 तजक्तव्यइतिनिष्टाः अणालोवक्त
 व्यः अणालःसमनसःह्रादेनोवक्त
 व्यःहरेतःउतरादाहज उतरादाहज
 वक्तव्यःओतगहः अथयानस्याविष्ट
 स्योपसेखानेच्छेदसि अथयानस्यित्य।
 अविमृष्टाच्छेदस्योपसेखानेकर्तव्येअ
 विष्टोवधेतेदाह अथयतीरदृष्टोत्तरप
 दोदीवाग्रामकोपयवियेहृदाकोविप्र
 तिषेधेन अथयतीरदृष्टोत्तरपदोदीवा
 ग्रामकोपयवियेहृदाकोविप्रतिषेधे
 न अथयतीरदृष्टोत्तरपदोदीवाग्राम
 कोपयवियेःहृदाकोभवतिविप्रतिषे
 धेन अथयानापभवतीतस्यावकाशः
 अमानःकस्यावकाशःशालीयोमाली

यः श्रावणभयं प्रमोति श्रावणीयः ती
 रोत्तरपदादाजभवती तस्यावकाशः
 कस्तूरी कस्तूरी कस्तूरी सपववाय
 सतीराडभयं प्रमोति वायसतीरीयः
 हृषोत्तरपदाजभवती तस्यावकाशः
 दाः चारणारहृषोत्तर हृषोत्तराजसि
 सपवमाणि हृषोत्तरभयं प्रमोति तेचा
 पिच्छं परतापोपयलक्षणे भुजवाय
 ते माणि हृषोत्तरः उदीवाशसाश्वक
 तोतोदातादभवती तस्यावकाशः
 शिवपुरः शैवेपुरः हृषोत्तरसपववाउवक
 षाडभयं प्रमोति वाउवकषीयः कोप
 दादणभवती तस्यावकाशः निलीनकं
 नैलीनकः कस्तूरी सपव डौलकाडभयं
 प्रमोति डौलकीयः तेभ्यश्चिदौ तेभ्य
 सपवोदिभ्यः हृषोत्तरभवतो विप्रतिषेधे
 नभ्यवायसपवभवती तस्यावकाशः प्रमा
 नः हृषोत्तरद्वयोरवकाशः कारनरीकी
 कारनरीका श्रावणामवाहीकशमस्त
 स्माडभयं प्रमोति श्रावणोश्रावणोती
 रोत्तरपदाजभवती तस्यावकाशः का
 खतीरे कस्तूरी हृषोत्तरद्वयोः सपवका

श्री
 महा
 श्री

स्तीरोनामवाहीकशमस्तस्माडभयं प्रमोति
 प्रमोति कास्तीरीकी कास्तीरीका हृषो
 त्तरपदाजभवती तस्यावकाशः चारण
 रहृषो वारणरहृषो हृषोत्तरद्वयोः सपव
 दाशहृषोनामवाहीकशमस्तस्माड
 भयं प्रमोति तौचापिहृषोत्तरद्वयोपरता
 योपयलक्षणे भुजवायते दाशहृष
 कः उदीच्यतावचवहवोतोदाताद
 जभवती तस्यावकाशः शिवपुरः शै
 वपुरः हृषोत्तरद्वयोः सपव शाकलना
 मावाहीकशमस्तस्माडभयं प्रमोति
 शाकलिकीशाकलिका कोपयाद
 णभवती तस्यावकाशः निलीनकं
 नैलीनकः हृषोत्तरद्वयोः सपवसौम
 केनामवाहीकशमस्तस्माडभयं
 प्रमोति तौचापिहृषोत्तरद्वयोपरताको
 पयलक्षणे कोपायते सौख्यकीयः न
 वादजादीनोच्छापवादनादिष्वे
 चाभावादिनरेषो नचार्थो विप्रति
 षेधेन किं कारणं दजादीनोच्छाप
 दादनात् दजादयः च्छापवादः तदि
 ष्वेचाभावादिनरेषो तदिष्वेकच

विषयेनभावीनामभावः कोपयाद
 एः पुनर्वचनमन्यनिवृत्त्यर्थं अयेचा
 प्युक्तोविप्रतिषेधः कोयकोपयाद
 एच्छाचकिंकारणे कोपदाराः पु
 नर्वचनमन्यनिवृत्त्यर्थं अयेसिद्धेया
 एउत्सर्गीणवतस्यपुनर्वचनमेतस्य
 योजने येनेतदपवादः प्राप्तवन्ति
 द्वायनायंसययेवतदपवादमनेवा
 धते एवंछमपिवायेततस्मात्तोदा
 नेकोपदप्रतिषेधः तस्मादेतोदातेको
 पदादजः प्रतिषेधोवक्तव्यः मध्येपवा
 दः पूर्वोविधीन्वाधेतश्चेवेकोपयाद
 ए अजेवापिष्यतेकेनवापिष्यतेका
 वोदेशेकालादज्ज्ञातगोदेशेरज्
 कालादज्ज्ञेयतइवतिविप्रतिषेधे
 नच्छावकाशः पालीयः मालीयः
 गोदेशेरजभवतीत्यस्यावकाशः नि
 षादकईः नैषादकईकः इहोभयं
 प्राप्नोति दासिकईकः कालादजम
 वतीत्यस्यावकाशः अर्थमासिके सो
 वत्सारिकेच्छासपवमासाडभयेप्रा
 णोति मासिके नक्षत्राणच्छाडवति

श्री
 महा
 भा
 २१

विप्रतिषेधेन अणोवकाशः पौषक
 सपव सातेरुभयेप्राप्नोतिमोवातः
 अथ्यात् हफल्सलोकाद्वतोविप्र
 तिषेधेनद्वलोवकाशः दोषातने दिवा
 तने च्छासपव मातः शब्दाडभयेप्रा
 णोति प्रातस्तने शरीरावयवायतक्का
 ड्वतिविप्रतिषेधेनयतोवकाशः दे
 से ओषे च्छासपवपादडभयेप्राप्नो
 तियये वर्गाताश्चाश्वेयत्त्वोच्छाड
 वतोविप्रतिषेधेन यत्तत्त्वोवकाशः
 प्रह्वरवर्णः प्रह्वरवर्णीणः च्छासपव
 वासुदेववर्णीडभयेप्राप्नोति वासुदेव
 वर्णः वासुदेववर्णीणः वरुचोतोदा
 तादज्ज्ञाड्वतिविप्रतिषेधेनरजोव
 काशः नत्तनने नतानतिकः च्छा
 सपव सामस्तीडभयेप्राप्नोतिसामत्ति
 कः आयस्यानेभ्यमक च्छाडवति।
 विप्रतिषेधेनरजोवकाशः शौक्तिके
 गौत्मिके च्छासपव आपलीडभ
 येप्राप्नोति आपणिकः विद्यापोनिसे
 वेधेभ्योबुज्छाड्वतिविप्रतिषेधेन
 बुजोवकाशः औपधायके ऐनामह

के कृष्णसपवश्होभयेप्रामोति आ
 चार्यके मानलके मतसज्ज्वाइवति
 विप्रतिषेधेन दजोवकाशः होन्
 के सासके कृष्णसपवश्होभयेप्रामो
 ति शास्त्रके मानके नृण्यदौक्ताइ
 वतिप्रतिषेधेन नृण्यमयदौस्वकाशः
 देवदत्तनृणे देवदत्तमये कृष्णसपव
 चाप्रदत्ताइभयेप्रामोतिवाप्रदत्तनृणे
 वाप्रदत्तमये अवितादुक क्ताइवति।
 विप्रतिषेधेन इकोवकाशः प्राष्टिक
 शषकुलिकः मोदकिकः कृष्णसपव
 पभ्यसाइभयेप्रामोति पायसिकः गो
 ब्रह्मरियावेभ्योवदत्तनुज् क्ताइव
 तिविप्रतिषेधेन बुजोवकाशः ग्लौव
 कायनः त्रैगर्तकः कृष्णसपवश्होभ
 येप्रामोति गार्गकः वात्सकः मानव
 कः गिनिरेतेवासित्रात्प्रोभ्यः क्ता
 इवतिविप्रतिषेधेन गिनेरवकाशः
 हारिद्विगाः होत्रविः कृष्णसपवश्
 होभयेप्रामोति आरुणिनः शान्याय
 णिवः पत्रपूर्वादनक्ताइवतिविप्रति
 षेधेन अजोवकाशः ३९ः ३०९ ३०९

श्री
 महा
 भा
 २३

शो कृष्णसपवश्होभयेप्रामोति वा।
 मीवामेवामीरये देहाहैरमैकनिक
 योः क्ताइवतिविप्रतिषेधेन बुजोवका
 शः अदिनकलिकाकृष्णसपवश्होभ
 येप्रामोति काकोल्लकिकाश्चावरादि
 कागौत्रवराणादुज् क्ताइवतिविप्र
 तिषेधेन बुजोवकाशः ग्लौवकायने
 ग्लौवकायने कादके कालापके क
 ष्णसपवश्होभयेप्रामोति गार्गके वा
 त्सके मोदके पौणलादके कावारीने
 ग्लौवयेः कावारीभ्योभवति इजोण
 भवतीत्यस्यातुज्भवतिविप्रतिषेधे
 न कावारीभ्योभवति इजोणभव
 तीत्यस्यावकाशः कावारीः देहमाणा
 वाः दादाः देहमाणावाणावाः बुजः स
 एवश्होभयेप्रामोतिकाणुकं दाद
 के दज्जिदाभ्यामोदेशेदज्जितेनद
 वतिविप्रतिषेधेन दज्जिदयोरवका
 शः कावर्तविकी रोदेशेदवतीत्यस्या
 वकाशः निषादकृषकः इहोभयेप्र
 मोति नापितवास्तकः दज्जभवतिवि
 प्रतिषेधेन नवादजोनवकाशपत्तान्

श्री
महा
भा
य

नवाशीविप्रतिषेधेन किं कारणं दृष्टो न
वकाशतात् प्रनवकाशः दृष्टो न जिघो
वाधिषेतेन न चेदानीमेवावकाशः प्रकृ
मः यद्दृष्टमनवर्णोतेवाहीकग्रामः सदृ
ज्जिदयोवकाशः यद्वद्वसवर्णोतम
वाहीकग्रामः सदृजोवकाशः यद्दृष्टम
र्णोतमवाहीकग्रामः सदृजोवकाशः य
द्वद्वसवर्णोतेवाहीकग्रामश्च तस्मादभ
वयेप्रामोति पवेतर्हि नोपमस्य विप्रति
षेधस्योपानेभः कस्यतर्हि कस्य हेतुः
कालादिति ननु च तत्राप्यवकाशः प्र
कृतः यद्दृष्टमनवर्णोतमस्य स्यावका
शः यद्वद्वसवर्णोते सदृजोवकाशः य
द्वद्वसवर्णोतेवाहीकग्रामश्च तस्मादभ
वयेप्रामोति पवेतर्हि वद्वद्वसवर्णोतम
नने किं कियते यावद्वा तत्त्वस्मिन् नो गी
वद्वद्वसवर्णोतेति यदेतस्मिन् नो गी वद्व
ग्रहोतदनवकाशे तस्यानवकाशता
दयुक्तो विप्रतिषेधः योपदप्रस्यादीत्ये
ज्जिद्वद्वसवर्णोतमस्य विप्रतिषेधेनो
पथादुज्जभवतीत्यावकाशः सोकाशपम
सोकाशकः दृष्टो न जिघोः सपव दृष्टो न

येनामवाहीकग्रामस्तस्मादभयेप्रामो
ति दृष्टो न जिघोः सपव दृष्टो न जिघो
स्यावकाशः माताप्रस्यकः दृष्टो न जिघो
योः सपवपातानप्रस्येनामवाहीकग्र
मः तस्मादभयेप्रामोति पातानप्रस्यकः
प्रोतादुज्जभवतीत्यावकाशः को।
चोपरकः दृष्टो न जिघोः सपव नादीप्र
रेनामवाहीकग्रामस्तस्मादभयेप्रामो
ति नोदीप्रकः वाहोतादुज्जभवतीत्या
स्यावकाशः वातवहं वातवहकः दृष्टो न
दिदयोः सपवकोककुडीवहं नामवाही
कग्रामस्तस्मादभयेप्रामोति कोककु
डीवहकः ओष्ठजः बुज्जभवति विप्रति
षेधेन ओष्ठजोवकाशः नैवाहकः प्रकः
बुजः सपवपातानमायो रुभयेप्रामोति
आवीतमावकः जनपदानामकातो
ओष्ठन्योभवति विप्रतिषेधेन शुक्रसा
वकाशः शुक्रः शुक्रकः ओष्ठनः सपव
जिघोनामजनपदः तस्मादभयेप्रामो
ति जिघोवकः शुक्रोवकाशः अपिक
आधिकः ओष्ठनः सपव इत्याकवोनाम
जनपदस्तस्मादभयेप्रामोति पैत्ताकः

नवावुजपवादतादणः नवार्योविप्रति
 धेयेनकिंकारणो बुजपवादतादणः
 जपवादोण बुजपवादतादणः को
 पदादणोकाताच्छाः कोपधारणभव
 तीयेतस्मात् शुकोरोजाकोभवतिवि
 प्रतिधेयेनकोपधारणभवतीत्यस्मात्
 काशः निलोनकं नैलीनकः शुकोरोजा
 कोभवतीत्यस्मात्काशः आरोहणकं
 आरोहणकीयः ब्राह्मणकोनामजनप
 दः तस्मात्प्रभयेप्रामोति ब्राह्मणकीयः
 यन्बुजशुकोभवतिविप्रतिधेयेन यन्
 नोबुजभवतीत्यस्मात्काशः पारोयन्ने
 पारोयन्कः क्षुण्णपवप्राष्टकेनामय
 न् तस्मात्प्रभयेप्रामोतिप्राष्टकीयः नवा
 क्षुण्णपवचनेच्छापवादनिवृत्त्यर्थे न
 वार्योविप्रतिधेयेनकिंकारणो क्षुण्णप
 वचनेच्छापवादनिवृत्त्यर्थे सिद्धोक्त
 वहाच्छरेवतसपुनर्वचनपतत्ययोम
 ने येयेतदपवादः प्रामोतिनहाधनार्थे
 सयथैवागोस्तदपवादोवाधतेपवमिम
 मपिवाधिते जनपदजनपदव्योबुजो
 विधानेवपवमशान्यसंज्ञाः जनपदतव

श्री
 मद्य
 भी
 मय

धोर्बुजोविधानेप्रवयवमात्रात्यामो
 ति मोजेनामावाहीकशामः तस्मिन्म
 वोमोनीयः पवेतर्हिजनपदादेवजन
 पदावयेः जनपदादितिदेवचनार्थको
 जनपदादितिदेव शुवधिप्रहणमन
 र्थकं सिद्धजनपदादित्येवर्देतर्हिप्रये
 जने जनपदाजनपदावयेः बुजेवय
 शास्यास्मात् यदमत्यामोतितन्नाभूरि
 ति किंचामत्यामोतिच्छः गतोत्तरप।
 दाच्छविधेर्जनपदान्बुजपूर्वविप्रति
 धिद्विमितिवदतिर्देवविप्रतिधेयोप
 दितव्योभवति अरण्य प्रत्यत्यमिदम
 च्यतेमनसश्चि यथायविहारमन
 व्यहसिधितिवक्तव्यं आरण्यकः यथा
 आरण्यकोधायः आरण्यकोविहारः आ
 रण्यकोमनसः आरण्यकोहस्तीवागो
 मयीधितिवक्तव्यं आरण्यकागोमयाः
 आरण्ययोग्यः विभाषाकुरु कुरुपुग
 योभ्योवावचनोप्रवचनस्योबुजिधा
 ने कुरुपुगोभ्योवावचनात् मनस्य
 तस्यायोर्बुजितेत्तद्वतिविप्रतिधेयेन
 कुरुपुगोभ्योवावचनस्यावकाशः

श्री-
महा-
भा-
रत

कः श्लोभयेनामिति व्रगर्तकः वृज्म
वनिर्द्विप्रतिषेधेन सतर्हिर्द्विप्र
तिषेधो वक्तव्यः न वक्तव्यः उक्तमवधि
ग्रहणस्य प्रयोजने तनपदाजनपर
वधेर्बुजवयस्यासात् यदन्यस्यामिति
तन्माभूदिति गहादि गहादिप्रत्ययि
वीमध्यसममभावः गहादिप्रत्ययि
वीमध्यसममभावो वक्तव्यः प्रत्ययि
वीमध्योभवः मध्यमीयः वराणसेषेधेन
निवासलक्षणोत्तराणामेवेधेन निवा
सलक्षणोत्तराणामवक्तव्यः त्रयः प्राच्याः त्रय
उदीच्याः त्रयोमाध्यमाः सर्वे निवासल
क्षणाः ब्रह्माद ईकारोत्तादपो निवक्त
व्ये श्लोपियथास्यात् ऐलीयीकः त
नर्हि वक्तव्येन वक्तव्यं अकेकांतग्रह
णोकोपयग्रहणोसौसकार्यं अके
कांतग्रहणोकोपयग्रहणो कर्तव्यं किं
प्रयोजने सौसकार्यं सौसकार्यः ५
इति श्रीमद्भगवत्पतेजसि सति विर
चिते व्याकरण महाभाष्ये चतुर्थ्या ॥
ध्यायसहितोत्तरपादे द्वितीयादिके ॥
पादश्चतुर्थः शुक्लदशमोऽप्रत्ययवि

कप्रतिषेधः यदि पूर्वोक्तप्रतिषेधः य
 दिष्टोक्तः कादेशप्रतिषेधोक्तव्यः
 शौवस्तिके तोतादितिकादेशः प्राप्नोति
 अस्तनक्षिपरादिः ननु चोक्तं अस्तनक्षिपरा
 देशानपपविरनादिनादितिसिद्धेत्वादे
 शान्तरचनात् सिद्धमेतत्कथं तदग्रा
 दिष्टमेतिवक्तव्यं सन्निधोगाहाग्रयवा
 चेन सन्निधोगाः करिष्यते तद् किंच य
 आगत्यामौति किंचागत्यामौति आरे
 शः सर्वत्र हेमेतस्याणितलोपवचना
 नर्थको हेमः प्रकृत्यंतरत्वात् हेमेतस्या
 णितलोपवचनमनर्थकं किं कारणं हे
 मः प्रकृत्यंतरत्वात् प्रकृत्यंतरं हेमश
 वः आनयप्रकृत्यंतरं पवेत्याह हेम
 च हेमशानीगतिकर्णो तस्मादेतौम
 चप्रकृत्यंतरित्युलोपदर्शनाच्च अलो
 पः खलपि दृश्यते पक्तिः हेमत्वेति अ
 परग्राह हेमेतस्याणितलोपवचनम
 नर्थकं किं कारणं हेमः प्रकृत्यंतर
 त्वात् अलोपदर्शनाच्चोक्तवचनं अस्त
 न्मशमेव सिद्धे साये चिरपिरुत्तरादिभ्य
 रुलोपवक्तव्यः विरत्ने परुत्ने परारिते

ओ
 मदा
 भा
 मर

प्रगमाच्छेदस्यगलोपश्चवक्तव्यः प्रत्न
 मात्माने अग्रादिपञ्चाग्रिमः स्मृतः अ
 ग्रिमे अदिमे पश्चिमे अग्रसायेचिरयोः
 किं निपात्यते सायेचिरयोर्मकारोत्त
 प्रत्ययसन्निधुत्वे सायेचिरयोर्मकारोत्त
 न्मप्रतिपत्तिमुत्तियोगेन निपात्यते सा
 यतनेचिरतनेनेतदस्ति प्रयोजनेमका
 रोत्तः सायेशब्दः यदि मकारोत्तः कथं।
 सायाङ्गः सायमोक्तोपलोपः सायमः
 अङ्गोमलोपोवक्तव्यः कथं सायतवे
 तरेचेतिवक्तव्यं कथं साये साये वास
 मस्यामिति वक्तव्यं अग्रप्राङ्प्रगयोः
 किं निपात्यते प्राङ्प्रगयोरेकारोत्त
 ने प्राङ्प्रगयोरेकारोत्तने निपात्य
 ते प्राङ्प्रगयोरेकारोत्तने नैतदस्ति प्र
 योजने समस्या अलकासिद्धे भवेत्सि
 द्ध्यया सममीयदात्तया विभक्तयः
 तदानसिद्धित्वयत्ने किमुक्तं त
 द्गादेशानपपविरनादिनादितित
 दिक्तेतरनादिनात् आदेशानप्राप्नो
 ति एवं तद्विपूर्वोक्तः करिष्यते पूर्वोक्ते
 विसर्जनीयः यदि पूर्वोक्तः विसर्जनी

यः यदि पूर्वोक्तो विसर्जनीयो वक्तव्यः
 प्रातस्तने पुनस्तने परादौ पुनः सति
 त्वरवमानयो विसर्जनीय इति विसर्ज
 नीयः सिद्धो भवति अस्ततर्हि परा
 दिः ननु चोक्ते तद्विद्वत्तु अत्रादिना
 दोदशो न प्राप्तोतीति सिद्धेनादिष्ट
 स्यात्तद्वचनात् सिद्धेमेतत्कथं तद।
 आदिष्टेति वक्तव्यं ततर्हि वक्तव्ये
 न वक्तव्ये अथवा चेन्नयोगः करि।
 छे तद्वक्तव्यं चान्यत्प्राप्तोति किंच
 न्यत्प्राप्तोति आदेशः विभाषा पूर्वार्ह
 एण परादौ भाग्यं सचेतवचने सम।
 मो अथवा भाग्यं पूर्वार्ह एण परादौ
 भाग्यं सचेतवक्तव्यं किंप्रयोजने सम
 मो अथवा भाग्यं समम्प्राप्तवक्तव्यं
 स्यात् पूर्वार्होतने उपपन्नोतने तत
 र्हि वक्तव्यं न वक्तव्यं आचार्यप्रवृत्तिर्ज्ञो
 पयति भवत्तत्सममीति यदयेचका।
 तने प्रकालनाम्न इति समम्प्राप्तवक्त
 व्यास्ति अथवा चने ज्ञापकमिति चेद
 व्याप्तात्सममी प्रमेगः अथवा चने ज्ञाप
 कमिति चेत्तद्व्याप्तात्सममी प्राप्तेति दो

श्री
 महा
 भा
 २४

घातने दिवातने अस्तव्यापारितिल
 कभविष्यति इत्यादि कथामेति सू
 र्वार्होतने अपरादौतने अथवा तने
 केवापिष्यते इत्यादिवायेत दिवातनम
 दोषातने समानाश्रयोत्तरं अथवा वा
 यते कथुसमानाश्रयः यः प्रत्ययाश्रयः
 अथवा च प्रागेव प्रत्ययोत्तरं तलाभवति नति
 ह्यति इह हि सत्यप्रत्यये तलाभवति नति
 वल्लि अथवा काभवति नति तत्र च प्रत्यय
 एव नास्ति कुतो लकभविष्यति सैषात्ता
 पकीनासतीति भक्तिराकृष्यते सायणे
 ह्यधिक्यं भवति पूर्वार्होतने तमपरा
 दौतने नति एवमिह्यापि स्यात् दोष।
 तने दिवातने एवेतर्हि नद्वयः अथवा
 चने ज्ञापकं भवत्तत्सममीति किंतु हि भ
 वति सवेयता इत्यतिरिक्ति किंप्रयोजनं
 ते तद्यथावत्सममीति प्रत्ययादिति वर्त
 ते सामर्थ्ये च सवेतेन ज्ञापकमिह क
 थं स्यात्प्रातिपदिकादित्यपि वर्तते त
 त्र कुत एतत्सवे तद्व्याप्तिर्भविष्यति न
 पुनर्द्व्याप्रातिपदिकादिति कथं यत्तदु
 द्वाहवावर्गस्य द्वाजलचोदप्रत्यय

विद्योतन्नेप्रत्ययार्थमिति समर्थस्ययद्
 द्वेष्ट्याप्रतिपरिक्रमिणेवमेतद्विज्ञाय
 तेयद्यपेत्तज्जाणतकथेद्विपदः आग
 ते द्विपादृणं शृष्टौहः आगते षष्ठवार
 णं कौलालपञ्चागते कौलेलोपाचूणे
 वप्रषः आगते पणिवहूणं पद्मवः ऊ
 रू आकारलोपः प्रसारणमित्येतेविध
 यः प्राप्तवन्ति लुकिक्तेनभविष्यति
 इहमिहसंप्रथार्यं लुक्क्रियतो नलो
 पश्चनिकिमचकर्तव्यं यत्तत्रलोपः प
 त्वेनहिर्मिहसंप्रथार्यं नलोपः क्रिय
 तोमहितोत्पत्तिरितिकिमचकर्तव्यं य
 रत्तत्रलोपः अस्मिदो नलोपः तस्यासि
 द्धत्वात्तद्विदोत्पत्तिर्भविष्यति परिगणि
 ते उकारेण नलोपोसिद्धः नचेदेतत्रप
 रिगणपते कथेसचिधिरितिसर्वविभक्ते
 तः समासः सपोविधिः सुचिधिः सवेला
 द्विधिरितिः तत्रजातः किमर्थंजातादयो
 र्यानिदिश्येते ज्ञातादिष्वर्थेषुचादयोय

श्री
 महा
 भा
 १०

आस्यस्वार्थमाभूवन्निति नेतरस्ति
 प्रयोजने शेषश्चितिवर्ततेनस्वार्थेन
 भविष्यति अतउत्तरेपदति तत्रत्वा
 तादिषुवचनेनियमार्थे नियमा।
 र्थोयमारंभः ज्ञातादिष्वेवचारयोय
 आस्यइहमाभूवत् तत्रास्तेतत्रयेते
 इतिपदिनियमः क्रियतेदार्ढदाः स
 कथवः औत्सावलोपावकइतिमसू
 तेनामभवति यत्तत्रापकृष्णाभाव
 क्रियते नचपावकउत्सावत्तादेवीप
 कृष्णाभावक्रियते अत्रशेषराथनादी
 निप्रतीक्ष्यणितस्मान्नार्थेनियमेन
 कस्मान्नभवतितत्रास्तेतत्रशेषमइति
 अत्रभिधानात् तत्रावश्यमनभिधा
 नेअपित्येक्रियमाणेष्वपिह्यर्थनिर्दे
 शयत्रज्ञातादिष्वस्यमानेनप्रत्ययेना
 र्थस्याभिधानेनभवति नभवतितत्रप्र
 त्ययोत्पत्ति तद्यथाअत्रत्या यन्नतिह
 दामूलादागतइतिनतहिदानींज्ञाता
 दयोर्था निर्देष्टव्याः निर्देष्टव्याश्चकिं
 प्रयोजने अपवादविधानार्थंवाप्राह
 षष्ठ्यं प्राहविज्ञातः प्राहविक्रमा

श्री
महा
भा
१२

भूत प्राद्विभवाः प्राद्वेषणाः चला
हृदयः यान्ति ते तानि निरपवादा मया
निदेशानि तानि शक्यानि कर्तुं कृत
तत्र हीत कुशलाः सौ चो देवदत्त रति।
अविष्टात्प्रकरणे चिन्तयेत्तरीरोहि
णीभः सियासपसेत्वा न कर्तव्यं चि
त्राया ज्ञाना चिन्ता सौ देवती रीवती सीरो।
हिणी रोहिणी सौ फल्गुण पषादा भोद
नो फल्गुण पषादा भोद नो वक्तव्यो फ
ल्गुणी पषादा उपदधानि अविष्टा
दा भोदकृण अविष्टादा भोदकृण वक्त
व्यः अविष्टादा पषादीया सतर्हि वक्त
व्यः नवान्तरे भोवद्भले लखचनान्
नवावक्तव्यः किं कारणं नन्तरे भोवल्
खचनान् नन्तरे भोवद्भले लखिरो वम
त्रलभविष्मति प्रायभवः प्रायभवश्च
तामनर्थके तत्र भवेन कृतत्वात् प्राय
भवश्च तामनर्थके किं कारणं तत्र।
भवेन कृतत्वात् पोहिगष्टे प्रायेण भवति
तत्र भवो सौ भवति तत्र तत्र भवश्चोपपि
हे नमिष्टातिष्ठ नित्यभवः प्रायभवः अ
नित्यभवः प्रायभवश्चिन्तयेत्तत्कसंश

षेवतल्ये ये भवो मत्तसंशये तत्र भवे।
त्याये मयते सौ चो देवदत्त रति ते नैतत्
ल्ये सोपि ह्यवश्यमदकदीशादीयति।
क्रामति अथैतद्भवापाय भवे उदाहर
णं ग्राये मयते तत्र भवे किं मदाहरणं
यत्र नित्ये सौ चो प्रासादाः सौ चो प्रा
कारा रति एवं तर्हि तत्र भवश्चिन्तयेत्तत्क
जिह्वा मूलो गले ह्यो विधीयते मयथा
तस्मिन् दृष्टापचारो गलीय कृमिति भव
ते वे प्राय भवे पि भविष्मति र्देतर्हि प्रयो
जने प्राय भवश्चिन्तयेत्तत्क उपजान् एक
णी नो वधे के वक्षति मया भव एव य
था स्यात् तत्र भवे मा भूत् उपजान् भ
वे गतिनि अथैतन्ती तत्र भवश्चिन्तयेत्तत्क
तिशरीरावयवा यद्विधीयते सौ चो क
स्मान् भवति अतः भिधानात् यथैव
तर्हि न भिधानात् यत्र भवते वदरापि न
भविष्मति कोशश्च विकारे दत्त विकार
रे कोशाद्वक्तव्यः कोशाया विकारः को
शये सा भूतेत्यर्थानपपत्तिः संभूत रति
सुच्यमाने यस्यानपपत्तिः स्यात् न ह्यरः
कोशे संभवति किं तर्हि कोशाया रोवि

कारः यदि विकारः स्यात्ते भस्मयपि
 शनोति भस्मापिकोशविकारः अथसे
 भूतइत्युच्यते माने क्रिमौ कस्मात्भवति
 क्रिमिरपिकोशे संभवति शुभमभिधाना
 न यथैव तद्धिनभिधाने क्रिमौ न भवत्ये
 वे भस्मयपिन भविष्यति अर्थश्चापपत्रे
 भवति कलाप्य शुभकोपे निर्देशः का
 लारिति वर्तते न च कलापी नाम कालो
 स्ति नैष दोषः साहचर्यानां च बोधवि
 ष्यति कलापि सहचरितः कालः काला
 पी काल इति तत्र भवः तत्रैव वर्तमाने पु
 नस्तत्र ग्रहणो किमर्थं तत्र प्रकरणे पु
 नर्वचने कालनिवृत्त्यर्थं तत्र प्रकरणे
 तत्र पुनर्वचने क्रियते कालनिवृत्त्यर्थं
 कालाधिकारो निवर्तते न काको वा
 शपतइत्येवाधिकारो निवर्तते को वा
 भिसंबंधः यत्र ग्रहणं कालाधिकारं
 निवर्तयेत् पक्षे भिसंबंधः काका भिसे
 वदेतत्र ग्रहणमनवर्तते तत्र ग्रहणं
 तत्र ग्रहणमनिवर्तके भवति नास्ति।
 त्रिवर्ते कालाधिकारोपि निवर्तते मे भो
 ज्यप्रकरणोपरि मत्वादिभ्य उपमेत्याने

श्री
 महा
 भा
 १२

ज्यप्रकरणोपरि मत्वादिभ्य उपमेत्याने
 कर्तव्ये पारिमत्वे पारिहृत्ये अवाधी
 भावाविधान उपकृतादिभ्य प्रतिषेधः
 अवाधी भावाविधान उपकृतादिभ्यः
 प्रतिषेधो वक्तव्यः उपकृतः उपमूलः
 उपशालः येन अमलमिदमद्यते समा
 नम्यतदा देव्युत्पात्तादिपुचेष्यते स
 मानस्य समामिकः तदा देः समानगा।
 मिकः समानदेशिकः अथात्मादिपुचे
 ष्यते अथात्मिकः आधिदेविकः आधि
 भौतिकः ऊर्ध्वदशाष्टदेहाश्च दक्षकृत्यः
 ऊर्ध्वदमिके ऊर्ध्वदेहिके लोकोत्तरपर
 ष्यच दक्षकृत्यः पैदल लोकि के पादलो।
 किके मातृपाश्च न सौमीयः मातृपाश्च
 येताभ्यो तसेताभ्यो श्रीयो वक्तव्यः मातृ
 तीयः पाश्चतीयः ऊर्ध्वनक्षपरस्यच ई
 यो वक्तव्यः जनकीये परकीये इयः का
 र्येयं धर्म्य मर्षीयः मर्षमीयो प्रमयोत
 स्या मर्षमीयो वापि वक्तव्यो माध्यमः मा
 धमीयः मध्यमपाद्मिन एव स्यात् म
 ध्यशब्दो मध्यममापद्यते दिन एव।
 स्यान्माययो वक्तव्यः मध्यं दिव उदायनि

एषानोत्कृष्टकृत्यः प्रसूयमानजिना
 तस्या मुनिनोत्कृष्टकृत्यः उत्तमजि
 नः सिंहाजिनः व्याज्जिनः वासोदेवः
 पोचजसोभीर्यचपश्यतेतस्या
 किमर्थंभवत्याख्यानयोपुगपदपिका
 रः क्रियते भवत्याख्यानयोपुगपददि
 थोपवादविधानार्थः भवत्याख्यान
 योपुगपदधिकारः क्रियते उपवादवि
 थानार्थः पुगपदपवादोवदामीति कि
 म्च्यतेपवादविधानार्थ इति नपुननि
 देशार्थोपिप्पान् कृतनिर्देशोह्यताव
 र्थोपकस्तत्रभवति अपरस्तस्येदमि
 तिप्रथयाख्यानव्यनाप्रोहोक्रियते
 भवार्थं किमच्यतेभवार्थमिति नपु
 नयाख्यानार्थमपिप्पान् व्याख्यातेहि
 वचनामिदं व्याख्यानेहिमयेतरेणव
 चनेमिदं यस्यातिव्याख्यानमित्येतद्व
 तितस्याज्जतिर्भविष्यति किंप्रयेत
 इवनिव्याख्यानव्यनामयइच्यतेभवा
 र्थमिति नव्याख्यानार्थमपिव्याख
 यानव्यनामोप्रहोक्रियतेइहमा
 भूत पादलिपुत्रस्याख्यानेसकोस

श्री
 महा
 भा
 १३

लीनि प्रथक्रियमाणोव्याख्यानवा
 नामोप्रहोक्रियमाणोव्याख्यानभवतिप्र
 वशोह्यानेव्याख्याने पादलिपुत्रवा
 पवयवशायवेइइशाप्रसूयकारा
 इतिसत्यमेमेतत् कुचितकाचित्य
 स्तनरागतिर्भवति प्राग्ग्रेयेष्टेपा
 प्रस्तनरागतिर्भवतिनिरुक्तेव्याख्या
 यनेव्याकरसेव्याख्यायतश्च्यते न
 कश्चिदाहपादलिपुत्रव्याख्यायतइ
 ति भवेमेवेपुत्रकृत्यः प्रविष्टोमस
 व्याख्यानेकृत्यः प्रविष्टोमः राजसूयः
 वाजपेयः सतर्हिदकृत्यः नवकृत्यः
 तादर्थ्यानाच्छाद्यम तादर्थ्यानाच्छे
 भविष्यति प्रविष्टोमार्थं प्रविष्टोमः
 राजसूयः वाजपेयः कृतः कृतप्रहो
 किमर्थं इत्येभ्योयस्यच्यमानेयप
 वसेतोभूतकार्यतास्ततश्च्यतिप्पान्
 प्राविष्टोमिकः राजसूयिकः वाजपे
 यिकः यत्रचयजशोमिनावयति
 कः पाकयतिकः इहवस्यात् पोचो
 दनिकः शानोदतिकः कृतप्रहोप्र
 नः क्रियमाणो नदोषोभवति वाइना

मात्वातग्रहणोसेवानविहोता।
 र्थम् नामात्वातग्रहणोसेवानवि।
 ग्रहीतायेदृष्टे नामिकः प्राव्याति
 कः विदुः प्रकोयेनिदेशः नत्यसोवि
 उरायभवति किंतु बालवायायभ
 वति विदुः सेक्षियते एवेतहि बाल
 बोयोविदुः वालवायोविदुः राहमा
 पद्यते न्यस्यामात्वातयोवकः प्रक
 र्णतेरेमेववा अथवा प्रकृतेतरेविदु
 रशब्दो बालवायमा नवेतत्र बालवा
 येविदुः राहमाचरेति नवेतत्रेति चे
 द्दुयाज्जितरीवउपाचरेत् नद्यथा
 वाणिजीवाराणसीजितरीत्युपाच
 रेति एवेतपाकराणालवायावि
 उरेत्युपाचरेति बालवायोविदुः चप्र
 कृतेतरेमेववा नवेतत्रेति चेदुपाम
 जितरीवउपाचरेत् अभिनिमुप्र
 कीयेनिदेशः चेतनावतपतदेवति नि
 मुक्रमणोवाप्रक्रमणोवाहारेवीचेतने
 कथेतहिनिदेशः कर्तव्यः अभिनिमुक्रम
 णोद्वारमिति सतहिनिदेशः कर्तव्यः नक
 र्तव्यः अचेतनेषुपि चेतनावउपवारो

श्री
 महा
 भा
 १५

दृश्यते तद्यथात्रयमस्यकोणः आ
 भनिस्मृतः अयमभिप्रविष्टति अ
 धिकृत्य अधिकृत्यतेयुषेलवा
 त्यायिकाभ्यावहत् अधिकृत्यक
 तेयुषाश्चत्यायिकाभ्यावहलंवि
 कृत्यः वासवेदतासमनोनरा नवभ
 वतिभैमरापोशिष्टं देदेवासरा।
 दिभ्यः प्रतिवेयः देदेवासरादिभ्यः
 प्रतिवेयोवकः देवासरम् राहो।
 सरम् देवासरम् राहोसगीसोम्यप्र
 भिनित्वाभिनयोः कोविशेषः न
 तामोनामपत्रसप्रत्ययतेप्रजिनोवा
 मयवदेवैरुचितम् वासदेवा किम
 र्णवासदेवशब्दादुत्तिथीयते नगो
 उत्तत्रियास्त्रिभ्योवहलवृत्तिरेव।
 सिंहं नयस्त्रिभ्योवहलवृत्तिरेव।
 पङ्क्तोवावृत्तोवावृत्तेवृत्ते सपवव
 सरः इदेतहिप्रयोजनं वासदेवश
 ह्यप्येवेनिपातेवक्षामीति अथा
 वानैषात्त्रियास्त्रिभ्योवहलवृत्तिरेव
 तः जनपदिनाम् सर्ववचनेकिमा
 र्थे सर्ववचनेप्रकृतिनिर्हासार्थम्

सर्ववचनेक्रियतेप्रकृतिनिर्हासोऽर्थे
 प्रकृतिनिर्हासोयथास्यात् तच्चम-
 द्दृष्टयम तच्चमद्वृत्त्यर्थेदृष्टय-
 मादोभक्तिरस्य मादोदाभक्तिरस्यम
 इकश्चेव यथास्यात् तच्चोभक्ति-
 रस्यवार्ज्याभक्तिरस्यवृत्तिकश्चेव
 यथास्यात् नेन श्रोतृप्रदणमन-
 र्थकम् तत्रादर्शनात् श्रोतृप्रदणम
 नर्थकमकिंकारणं तत्रादर्शनात्
 ग्रामेग्रामेकारकेकालापकेवश्रोत-
 तेतत्रादर्शनात् नवतत्रप्रत्ययोदृष्ट-
 ते ग्रथेवदर्शनात् यत्रचदृष्टयतेग्र-
 थः सः तत्रहृत्तेग्रथश्चेवसिद्धे क-
 रोऽर्थतर्हीदेवक्तये नहिहंदासि-
 क्रियेयेनित्यानिहंदासीति हंदा-
 र्थमितिचेतस्य हंदाऽर्थमितिचे-
 तस्यमेतद्वतिग्रामेग्रामेकारके
 कालापकेवश्रोतते तत्रादर्शना-
 त् नवतत्रप्रत्ययोदृष्टयते ग्रथेवदर्-
 शनात् यत्रचदृष्टयतेग्रथः सतत्रहृ-
 तेग्रथश्चेवसिद्धे हंदाऽर्थमेवतर्ही-
 देवक्तये ननुचोक्तंनहिहंदासिद्धि-

श्री
 महा
 भा-
 १५

येतेनित्यानिहंदासिति यथेय्येयानि
 त्थः योत्तसौवर्णानुसूवेसन्तिन्यातद्दो-
 शुनद्वति कारकेकालापकेमोदके-
 येयलादकमितिनतर्हीदानीमिद्वक्त-
 येवक्तयेवकिंप्रयोजने यत्नेनश्रोत-
 चतेनहृत्ते माधुरीहृत्तिः यदिनस्य-
 निवंधनमस्ति इदमेवक्तयेतत्रवक्तये
 तदपिब्रह्मवक्तये यत्नेनश्रोतनच-
 तेनहृत्तेनवत्तेनश्रोत नारस्त्वेकाये-
 त्तादृकाश्रोतः कालापि प्रत्यक्षका-
 रिदिग्रहणा प्रत्यक्षकारिदिग्रहणकर्त-
 ये श्रोतवास्येतेवासिभ्योमाभूदिति वन-
 हिक्तयेनवक्तयेकलापिडायनग्रहण-
 पके वैशेषायनोतेवासिप्रप्रत्यक्षकारि-
 हणायययंकलापिवाडायनग्रहणकरो-
 तिनन्ताययत्याचार्यः नोतेवास्येतेवास्ये-
 वासिभ्योभवतीतिकथं कलापके वैश-
 षायनोतीवासीकः कदातेवासीवाडा-
 नः वैशेषायनोतेवासीकलापी यदिवाते
 वास्येतेवासिभ्योपिप्राप्त कलापिडायन-
 हणामनर्थकस्यात् नमूत्रेकलापिप्रहणा-
 कर्तये नशोनकारिप्रहणपिनः पदित-
 यः यथेत्यत्राचार्यः नोतेवास्येतेवासिभ्यो

श्री-
महा
भा
१-६

कृत्वा लादिभ्योऽनुत्तमेतायामित्येव
 इति श्रीमद्भगवत्पतेर्जलिमन्त्रिवि
 रचिते व्याकरणमहाभाष्ये चतुर्थेऽध्या
 योऽष्टमोऽध्यायः प्रथममाह्निके
 तस्येदं तस्यैवमिति सत्रिहितिः प्रामिः त
 स्यैवमिति सत्रिहितेऽप्रामिः किंकार
 णा इदमः प्रत्यक्षवाचित्वान् इदमित्ये
 तत्प्रत्यक्षवर्तते तेनैवैव स्यात् तस्यैवमि
 तिन स्यादिति तस्यैव नदिति न स्यात् सि
 ङ्हेत्युपयोगावष्टीतत्र सिद्धमेतत् कथं
 ययोगावष्टीप्रवर्तते तत्रैति वक्तव्यम्
 अनेतरादिपुत्रप्रतिषेधोक्तव्यः त
 स्यानेतरः तस्यैवमीपशति किंययोगा
 वष्टीप्रवर्तते न इति तेनेतरादिपुत्रप्रति
 षेधोक्तव्यः सिद्धे तपरिगणानात् सि
 ङ्हेतकथं परिगणानेकतेनैव स्वेष्टम
 जनपदमनवेषेभ्यः त्रैष्टमजनपदम
 नवेषेभ्यश्चितिवक्तव्ये सोऽत्रः मायकरः
 ग्राम जनपद आंगकः चांगकः जन
 पद मनवेषे दैवदत्तः याज्ञदत्तः पञ्चाङ्ग
 ह्ये पञ्चाङ्गास्तश्चितिवक्तव्ये आश्रमं शौच
 म् गार्हपत्यं दद्यादशौचं रथादशौचं

इतिवक्तव्यं आश्रयं गौरयं गार्द
भरये वहेस्तरविह वहेस्तेताराव
क्तव्यः उद्वक्तव्यः सेवोदः सेवोवहि
श्रीयः शरीरज्ञभवं श्रीयः शरीर
रज्यक्तव्यः भसेत्ताचवक्तव्यः श्रीधर्म
समिधायोपानेधेणवक्तव्यः समिध
माधानोमंत्रः समिधीनोऽरुक् चराणा
दुर्माशययो चराणादुर्माशययोरिति
क्तव्यं कदानोपमं आशयोवाकादकम्
कालापके मोदकम् पेणलादकमि
ति तन्नहीदेवद्वक्तव्यं नवक्तव्यं सू
त्रेनहिमियतेयशान्तासमेवास्त नन
चोक्तं तस्येदमिति सन्निहिते शतिरिति
किमिदेभवाप्रत्ययार्थमेपातभते न
पुनः प्रकृत्यर्थमपियथैवहीदमित्ये
तत्प्रत्ययवर्तते पवतदिशतस्योदो
वर्ततेनेनेहैवस्यात् तस्येदमिति शुभा
सुषोत्पन्नस्यात् शुभाविशेषः
पकशेषनिर्देशोभवति शुभाचाप
षाचस्यचेत्यहपितर्ह्यकशेषभव
नितश्चातवदरचेइदमित्येचयदपु
चोते घनतरादिपुवप्रतिषेधोवक्त

श्री
महा
भा
१०

यः घनमिथानादनेतरादिमूयतिभवि
षति इंडाडवैरेदेवासरादिभ्यः प्रतिषे
यः वैरेदेवासरादिभ्यः प्रतिषेधोवक्तव्यः
देवासरम् राक्षसरे सेचा सेचादिषु
चोषग्रहणं सेचादिषुचोषग्रहणक।
नये गार्ग्योचोषः वात्सोचोषः किमर्थो
णाकारः वृद्धार्थः त्रिणातीतिवृद्धिर्था।
स्यात् सेचादिषुप्रत्ययस्यनिकरणात्
र्थकोवृद्धत्वात्पदिक्त्वा सेचादिषु
प्रत्ययस्यनिकरणात्तन्मर्थकेकिंकारणं
वृद्धत्वात्पदिक्त्वा वृद्धमेवैतत्पदि
पदिक्त्वा लिंगप्रवृत्तावप्रतिषेधार्थं
लिंगप्रवृत्तावप्रतिषेधार्थंस्तत्कारः
कर्तव्यः लिंगार्थवैरोमेवज्ञावप्रतिषे
धार्थं वैरोस्यात्पुनर्वैरोस्यात् वृ
द्धिनिमित्तमेतिषेवप्रतिषेधोयस्यात्
न रवेकोपिजलहास्तिपदादणकोपि
जलहास्तिपदादणवक्तव्यं कोपिज
लाः हास्तिपदाः आश्रयार्थकमेकतो
पशुप्रावक्तव्यः शुभार्थलोपमः शुभार्थ
णाश्रया इरमाश्रयार्थमाश्रयार्थ
कार्येचवत्प्रावक्तव्येवसेनादिषु

श्री
महा
भा
१८

नास्मभदितमर्देति अन्यदेतोयमाहात्म्यम् ।
 हानस्य तस्य निवर्तमाने पुनस्तस्य ग्रहणोक्ति
 मर्थं तस्य प्रकरणे तस्य पुनर्वचनशेषकनि
 वृत्तं तस्य प्रकरणे तस्य पुनर्वचनक्रियते
 शेषकनिवृत्तं शेषिकानिवृत्तेतकथं
 च प्राप्तुवेति तस्य देवनात्यसंगः तस्येदे ।
 विशेषात्तेन प्रपत्तममृष्टोतिषास्तेविका
 ररति किमर्थं मिदमुच्यते वाथेतोऽर्थं कृतं भ
 वेत् येन स्यात्वाथकानर्थक्याय तार्थं कथं ।
 पुनरशेषिके वाथते उत्सर्गः शेषपवासा ।
 योहि उत्सर्गः सोपिशेषपवके पुनः शेषा
 कारणाविकारावयवयोः प्राप्तुवेति यावता
 सर्वमस्यापवादार्थात्ते इह वन किंचिदुच्य
 ते हलसीराहगीमिति कथं पुनरिक्ता
 प्यपवादः प्राप्तुवनशब्दो वाधितम् तस्य
 ग्रहणामामर्थ्यात् किमिदं मदानयारस्य
 तस्य ग्रहणस्यैव प्रयोजनमाह न प्रमः ।
 सर्वस्यैव योग्यं अवश्यमुत्तरार्थार्थेति
 देशः कर्तव्यः समर्थविभक्तिरपितस्त्व
 प्रमुत्तरार्थानिर्देष्टव्याप्रकृता समर्थवि
 भक्तिरनुवर्तते तस्येदमिनिनवासंप्रत्या
 यः इयतासूत्रेण शेषिकानो निवृत्तेः न

हिक्काकोवापान्तरेवाधिकारानिवर्तते।
 यावत्त्वयिविकारावययोः शेषिकाने।
 ष्यति मरुतासूत्रानिहतिवक्तव्या अत्र
 यवेवाप्रागप्यधिहृदोभ्योनिहतिः अत्र
 यवेवाप्रागप्यधिहृदोभ्योनिहतिरिष्टा।
 तत्रचनिहतिप्रामोति पादलिप्रवकाः।
 प्रासादाः पादलिप्रवकाप्राकाराश्च अत्र
 आमयदोश्चप्रतिषेधानुपपत्तिमयइत्सर्गा
 न आत्मयदोश्चप्रतिषेधोनापपद्यते
 परिष्पतिविप्रतिषेधम् आत्माहृदात्म्य
 इतिमविप्रतिषेधोनापपद्यते किंकार
 गोमयइत्सर्गा न निहतिप्रहिप्रोधिकेप्रवृ
 द्हात्मयइत्सर्गाः पचादः उत्सर्गापवादः।
 याश्चाप्रुक्तोविप्रतिषेधः अनुवर्तते।
 ह्योत्सर्गापवादप्रतिषेधोनाह अनुवर्तते।
 मानेप्रोधिकेप्रवृद्वहृत्सर्गाः तस्या।
 आमयदापवादो अयदाविप्रतिषेधोना
 यद्विष्पति यत्तावद्वच्यतेनवासंप्रत्ययः
 इयतासूत्राणोषिकानोनिहतेः नाह।
 ज्ञातइहमः सिद्धोज्ञातस्येदमित्येव
 सोयंप्रनस्तस्यप्रज्ञाननस्यसापवाद
 स्यात्ताः प्रमेरोइमेनिरपवादभ्रमाणाप्रति

श्री.
 महा.
 भा.
 १५

पादयति तत्रयेनावदितीयास्तानपवा
 दत्वाहापिष्पते चेत्तृतीयास्तानपवात्
 येचतुर्थीस्तत्रयेचित्तरस्तादपवादाः
 अनेतराविधीवाधेतश्चि पवमिमेतवा
 पिष्पतेकेचिन्मयेपवादाः पूर्वानिधी।
 नार्धेतश्चि पतावेतश्चि तेस्यः यद्वतत्
 तीयाश्चतुर्थीवानपेचमाः संनिनपष्टाः
 यद्वच्यतेअत्रयवेचप्राणोषधिहृदो।
 भ्योनिहतिरुच्यते तत्रकः प्रमेरोयद
 प्राणोषधिः हृदोभ्योनिहतिः स्यात् य
 दपुच्यतेआत्मयदोश्चविप्रतिषेधानप
 पत्तिर्मयइत्सर्गारितिमाभृदिप्रतिषेधः
 पुरस्तादपवादाअनेतरानिधीवाधेतश्च
 नेवमप्राज्ञेवापिष्पते मयदेनवापिष्प
 ते अत्रयव किमर्थेविकारावयवयोर्भ
 मपदधिकाराः विकारावयवयोरुक्तं
 किमुक्तं तत्रतावद्वक्तं भवेत्याख्यातयो
 पुगपदधिकारोपवादविधानार्थः कृत
 निर्देशोरित्यादिनि इहापि विकारावय
 वयोपुगपदधिकारोपवादविधानार्थः
 कृतनिर्देशोपवादार्थोतस्येदमिति वि
 स्ताकिमर्थेविकारादिपुगजीशकाः पावः

पश्यते नकोपरादात्तेवसिद्धे विल्ला
 दिप्रगवीप्रकाशहोमयदप्रतिषेधार्थम्
 मयउनामोभूदिति अनुदाना अनुदाना
 देरजोविधानेप्राप्रदानोदीवउपसंख्या
 ने अनुदानादीरजोविधानेप्राप्रदानो।
 दीवउपसंख्यानैकनयेऊवलीकोठ
 ले वदरी वादरम् ततद्विवक्तव्येन
 वक्तव्ये विनिघातेकृतेनदानादेरि
 तेवसिद्धे नसिद्धातिकिकारणो प
 दस्यनुदानादिने पदस्यविनिघा
 तः सवतेचपदम् व्याप्राणिपरि
 काचप्रत्ययोविधीयते नवासमर्थ
 स्यानुदानादिनात् नवाकर्तव्यम्
 किंकारणो समर्थस्यानुदानादिनात्
 समर्थमनुदानादिनेनविशेषयिष्वा
 मः नैवेशक्यम् इदंचप्रसज्येत वा
 चोकिरश्वेतहिममर्थमनुदानादिश्व
 चनस्यात् सर्वेषोविकारइतितस्मा
 न्नैवेशक्यम् नचेदेवमुपसंख्यानैक
 नयेनकर्तव्यम् आचार्यप्रवृत्तिज्ञाप
 इतिपावत्येवद्वितीयस्यसुरस्यप्राइभी
 वनावग्रेव एवेसचिनिघातइतियद

श्री
 मद्वा
 भा
 ११

येमिह्नादिप्रगभिणीशब्दस्यपाठप
 तत्ययोजनमनुदानादिलक्षणोन्।
 माभूदिति यदिचपदस्यविनिघातः
 गर्नशब्दोयमाप्रदानः तस्मादिनेता
 यः प्रत्ययः प्रमोतिसुतावत्स्यात् त
 स्मिन्नवस्थितेविनिघातः तत्रकोन
 दात्तदिलक्षणास्याजः प्रसेगः यस्यनि
 ताचार्यः पावत्येवद्वितीयस्यसुरस्यप्रा
 इभीवः तावत्पद्वेस्यविनिघातइति
 श्रुतीभिह्नादिप्रगभिणीशब्दपरति
 पदग्रहणोकिमर्थे पदग्रहणोपरिमा
 णार्थे पदग्रहणोक्रियतेपरिमाणा
 र्थम् वाक्यस्यमाभूत् अनुदानेप
 दमेकवर्जमिति मय किमर्थेन
 योरित्युच्यतेमथैहेतयोर्वचनमपवा
 दविषयेनिवृत्त्यर्थं मयद्विरेतयोरि
 त्युच्यतेप्रपवाददिष्येयुनिवृत्त्यर्थ
 यास्यात् विल्लमये वल्लम् पतयो
 रित्यर्थनिर्देशोदृष्टव्यः हेतुविजा।
 नीयाम् योगोर्वाप्रत्यययोर्वतित
 दाचार्याः सत्तद्वत्त्वोवाचष्टे पतयोमि
 त्थनिर्देशइति जित किमर्थमिद

मच्यते विकारावयवयोः विकाराव
 यवप्रकृत्या तदप्रतिषेधार्थम् नि
 तश्च तत्प्रयोजनविधानम् विकारो
 विकारेण प्रज्यते प्रवयवेनावयवः
 विकारावयवयोः विकारावयवप्रक
 त्वात्प्रयोजनोति इत्यतश्चो-वस्था
 रिति तच्चोत्तरेण यत्नं न सिद्धति मय
 दप्रतिषेधार्थं नितश्च तत्प्रयोजनो
 विधाने एवमर्थमिदमुच्यते नवारुण
 ह्यवयवे समुदायशब्दो विकारे च प्रक
 तिशाब्दस्तस्मान्नयउभावः न वेतस्य
 यो जतमस्तिकिकारणम् इष्टेभ्यव
 यवे समुदायशब्दः तद्यथा पूर्वपांचो
 लाः तैलेभक्तम् अक्षानीलः कुल
 इति विकारे च प्रकृतिशब्दः विकारे
 च प्रकृतिशब्दो दृश्यते तद्यथा शाली
 नं भुक्ते मुहैः शालिविकारे मुहैः विकारो
 ति तस्मान्नयउभावः तस्मान्नय
 उतो न भविष्यति नैतद्विधायकत्वेन
 वे समुदायशब्दोक्ति नास्तेति विकारे
 वा प्रकृतिशब्द इति किंतु हि विकारा
 वयवशब्दोपि तस्ति ततउत्पत्तिः प्रानो

श्री
 महा
 आ

निविकारादेव वशाद्वा त्वसंगतिचेन्न
 तेनानभिधानात् विकारावयवश
 द्वात्संगतिचेत् तच्च किंकारणम्
 तेनानभिधानात् न हि विकारावयव
 शब्दात्प्रयोजनार्थस्याभिधाने स्यात् अ
 नभिधानात्ततउत्पत्तिर्न भविष्यति त
 चावश्यमनभिधाने प्रपितये स्यात्
 च नम् तस्मान्नययोनान्तरवक्त
 वाः यदि त्वगच्यते कथं गोमये भक्तये
 वयमाने कापि न्यौरस इति अत्यत्र
 गोमया इव पाप्मलात्तरवक्तवाः इह
 तद्विज्ञेष्टको अनेनारितोकारो न प्रा
 मोति इष्टमेव तत्संगतिरोतत्संगति
 तम् औष्टिकेनैव भवितव्यं एव हि सौ
 नागाः पदेति बुद्ध्या कृतप्रसंग इति इ
 ह तद्विज्ञा लाशो समिदिति न पसर्जनल
 ताण ईकारो न प्राप्नोति मा भूदेवम् अ
 न्योन पसर्जनमिति अनेनादनुपसर्ज
 नादित्येवं भविष्यति न वेशात्प इह हि
 दोषः स्यात् काशकृत्तिना प्राक्तो मोमा
 साकाशकृत्ता ज्ञाता एति अनेनादि
 नीकभः प्रसंगे ततस्मादस्तेनानभिधा

तादिमेव इह न हि कापोतरसशनिषा
 णीशवेनोपपद्यते नैव रोषः इदं ता
 वदयेप्रष्टव्यः अथ यो सौवायः कपो
 तः सलोमकः सपक्षयः न च संप्रति
 प्राणिनि कथेतत्र प्राणी शब्दो वर्तत इ
 ति अथ मयमेतत्प्रकृत्यावयवविकारा
 भवेतीति इहापि न दोषो भवति क्रीत
 कथमिदं विज्ञायते क्रीतयोः प्रत्यया
 विहितान्ते भवेति परिमाणदिका
 रावयवयोरिति आहोस्त्रिभिर्माणा
 त्क्रीतेये प्रत्यया विहितान्ते भवेति वि
 कारावयवयोरिति किंचातः यद्वि
 ज्ञायते क्रीतेये प्रत्यया विहितान्ते भवे
 ति परिमाणदिकारावयवयोरिति प्र
 त्ययमात्रे प्राप्नोति अथ विज्ञायते परि
 माणा न क्रीतेये प्रत्यया विहितान्ते भ
 वेति विकारावयवयोरिति प्रकृति
 मात्राया भवेति तस्मात्क्रीतवत्परिमा
 णादेशो च क्रीतवदिति वक्तव्यं तन्न हि
 वक्तव्यं न वक्तव्यं क्रीतवदिति विनिनि
 देशो ये यद्विचयाभः प्रकृतिभ्यो येन
 विशेषणो न क्रीतेये प्रत्यये विहितान्ता

श्री
 महा
 भा
 ११२

भः प्रकृतिभ्यः तेन विशेषणो न क्रीते
 प्रतिया विहितान्ता भ्यः प्रकृता भ्यस्ते
 न विशेषणो न परिमाणादिकारावयव
 यो भवेति ततो मी क्रीतवत्कृताः स्युः
 अथ हि प्रकृतिमात्रादाः स्युः प्रत्ययमा
 त्रादाणां शमी क्रीतवत्कृताः स्युः अ
 णो वृद्धा न्मपट् अणो वृद्धा न्मयदित्ये
 तद्वति विप्रतिषेधेन अणो वकाशः
 तित्तिरीकः तित्तिरीक मयदो वकाशः
 काष्टमयम् इहो भये प्राप्नोति शाक
 मयम् ओरजो न दाता देरजश्च ओरजः
 अन्नदाता देरजश्च मयद्वति विप्रति
 षेधेन ओरजो वकाशः अनेन अन्न
 उचम् मयदः सपव इहो भये प्राप्नोति
 दारुणे अन्नदाता देरज भवतीत्यस्या
 वकाशः जरहताः जरहता मयदः स
 पव इहो भये प्राप्नोति आस्त्रमये म
 यदः प्राणपन्निप्रतिषेधेन मयदः प्रा
 णपन्न भवति विप्रतिषेधेन प्राणपन्नो
 वकाशः मर्धमर्धम् मयदः सपव इ
 हो भये प्राप्नोति चापम् प्राणपन्न भव
 तिविप्रतिषेधेन नवानवकाशजादया

दोमयद् नवैषप्रकोविप्रतिषेधः यो
 यमजोमयट्टुकिंकारणम् अन
 वकाशानात् अपवादोमयट्टु अने
 वाधिष्यते सकथमनवकाशः यद्य
 नवर्तेते शेषिकाः अथानिवृत्ताः शो
 धिकाः हृदमाश्रुदातेमयट्टोवकाशः
 प्राणजश्च अवाचापि प्रकोविप्रतिषे
 धः सोयमयट्टु प्राणजश्च किंकारणं
 अनवकाशानात् अपवादोमयट्टु
 व अनवकाशोमयट्टु मयट्टोवोरजम
 नदातादेरेजेचवायतेपरेप्राणजम
 पिवायते तस्मान्मयट्टुनेप्राणिप्र।
 णिप्रतिषेधः तस्मान्मयट्टुविधानेप्राणि
 भः प्रतिषेधोवक्तव्यः सतद्विवक्तव्यः
 नवक्तव्यः मयट्टुपवादः पूर्वान्विधीन
 वायतेतत्तैवमयट्टु गोरजमनदा
 तेरेजेचवापिष्यतेवयेतदस्मिन्मयट्टु
 यादाः पुरस्तादपवादोऽस्तिमानुवृत्ते
 शेषिकाः पुरस्तादपवादोऽनेनैव
 यनश्चेवमया अनेवापिष्यतेमयट्टु
 नवापिष्यतेअनदोनेरजः प्राणजवि
 प्रतिषेधेन अनदातादर्शनः प्राणज

श्री
 महा
 भा
 १३

भवतिविप्रतिषेधेन अनदातादे
 रजभवतीत्यस्यावकाशः जरह
 हः जरहस्य प्राणजः सपव ३
 होमयेप्राप्तेति कपोत कपोतम्
 प्राणजभवतिविप्रतिषेधेनकः
 पुनरविशेषः तेनवाप्त्यनेनवा
 सापवादकः दारितेनस्यादिहृत
 णात् स्वाविधोविकारः शोर्ववि।
 यम् कले फलेनवचनानर्थ
 कप्रकृत्यातरत्वात् फलेनवच
 नमनर्थकेकिंकारणं प्रकृत्यो।
 तरत्वात् प्रकृत्योतरत्वात्प्रकृत्यो
 हः फलेवर्तेते एकांतदर्शनात्
 प्राप्तेति एकांतदर्शनात्समेग
 तिचेत् हतेनवचनम् एका
 तदर्शनात्समेगतिचेत् हतेन
 वक्तव्यः हतोपिहिलेकांतः
 लपृच लपृप्रकरणफलयाक
 शुषामपमेव्याने लपृप्रकरण
 फलयाकशुषामपमेव्याने ला
 पृप्रकरणफलयाकशुषामपमेव्या
 नेकतेत्यो श्रीहयः यवाः भाषाः

मङ्गः नित्यः प्रथममूलप्रवहलः
 प्रथममूलप्रवहलः लखतयः म
 ल्लिकाकरवीरम् विसं मृणाले
 नभवति पादलानिमूला ॥ ॥
 इति श्रीमद्भगवत्पतेजलिमुनिवि
 रचिते व्याकरणे महाभाष्यवर्तणे
 स्याप्यायस्य वृत्तीयपादे द्वितीयमा
 न्दिके पादे अतृतीयः प्राग्वहेतव
 कः एकप्रकरणेन दाहेति माशब्दा
 दिभ्यः उपसंख्यानं एकप्रकरणेन दा
 हेति माशब्दादिभ्यः उपसंख्यानं क
 त्वं माशब्दिकः नैत्यशब्दिकः
 कार्यशब्दिकः आहोप्रभृतादिभ्यः
 आहोप्रभृतादिभ्यः दृग्वक्तव्यः प्रा
 भृतिकः पायाधिकः एकैकैस
 म्नादिभ्यः एकैकैसम्नात्तादिभ्यः
 दृग्वक्तव्यः सौख्यनिकः सौख्यवि
 कः सौख्यशब्दिकः गच्छतापदाग
 दिभ्यः गच्छतापदागदिभ्यः दृग्व
 क्तव्यः पारदागिकाः गौरुतल्लिकः
 आकशान्दहन् इहकेषांचित्सादि
 तिकेषांचित्सादि तत्र न
 तापते केषांमसाम्भिति ॥ ॥

श्री
 महा
 भा.
 १५

कंकेपाचिदर्थमिति तत्र किंवाच्यपरिगण
 ने कर्तव्यं आकषपदीदिभ्यो भस्मादिभ्यः क
 शीलसूत्राश्च प्रावसण्यात्किशरदधितः घ
 डेनेदगधिकारे विभाषाविवधान् विवधा
 चैतिवक्तव्यं वैवधिकः त्रैमस्त्रियम् नित्य
 ग्रहणं किमर्थम् विभाषामाभूत् नैतद
 स्ति प्रयोजनम् एवंस्मिन्नेव यो मे विभाषा
 ग्रहणं निवर्तते इदं हि प्रयोजनम् त्रैमस्त्रि
 न्यवचने विषयार्थम् निरूपणेनेमवविषय
 मेव यथा स्यात् केवलस्य प्रयोगो माभूत् य
 स्ति प्रयोजनमेतत् किं तर्हीति तत्र यथा
 धिकारे तद्विषयप्रसंगः तत्र यथा धिकारे
 द्विषयनाशमिति निवर्तते इति वर्तनेनेन नि
 हतपदग्रं नमन्विषयस्यात् यमिष्यकारस्त
 स्यात् स्यात् कृत्रिममहस्तविदितमिति य
 वेतर्हि भाव इति प्रकृत्यमवक्तव्यः कुदि
 माभूमिः सेकिमोसिरित्येवमर्थं ततो
 वक्तव्यं त्रैमस्त्रियवतिरिति ततो नित्यम्
 निरूपणेनादिमन्त्रिकिमर्थम् निरूपणेन
 मिमन्त्रियेव यथा स्यात् केवलस्य प्रयो
 गो माभूदिति त्रैमस्त्रियम् वृत्तीदितिः य
 येयोगाशक्तोक्तम् कर्तव्यं चर्तव्यं

चूर्णानशतिशतिनैतत्तत्तधिके नसिद्धम्
 चूर्णादिति लवणालक लवणाञ्जव
 चनानर्थकारसुचाविज्ञान लवणाञ्जव
 चनमनर्थककारणम् रसवाचिनात्
 रसवाचलवणाशब्दः नैषमसृष्टनिमित्त
 कः शानश्चरसवाचीप्रसंसृष्टदर्शनाम्
 प्रसंसृष्टेपिहिलवणाशब्दोचतेतत्तत्तया
 लवणाक्षीरेलवणापानीयमिति संसृष्ट
 चादर्शनात् संसृष्टेपिचयेदानापेलभ्यत
 तेदाह्यलवणाः सूर्यः श्रुलवांशाकमि
 तिलवणालक प्रयच्छतिगर्भम् अयको
 घनिर्देशः यदमावत्तदव्यवहृत्तानित
 र्गर्भम् कथंनहिनिर्देशः कर्तव्यः प्रय
 क्तिगर्भायेति सनहिनिर्देशः कर्तव्यः
 नकर्तव्यः नादर्शनाच्छब्दोभविष्यति ग
 र्भायगर्भम् गम्याशब्दलोपोवा मेम्याश
 ब्दलोपोवाइष्टव्यः द्विगुणमेरपादितिप्र
 यच्छतिद्विगुणिकः त्रैगुणिकः हृदेहृया
 र्थभावः हृदेहृयोर्भावोवक्तव्यः वार्थ
 र्थकः धर्मवर्तित्थमात्रु अर्थमात्रेति
 वक्तव्यम् आथमिकः कृतोन्न नृनरा
 भ्यामज्जेतिवक्तव्यम् नृथर्मीनारीनरम्भा

श्री.
 महा.
 भा
 ११

पिनारीविशमितिरित्लोपश्च अजवक्तव्यः
 विशमित्यर्थमम् वैशसं विभाजयित
 गिलोपश्च अजवक्तव्यः विभाजयितर्थ
 मम् वैभानिम् शिल्पम् किंयस्यष्टदं
 गः शिल्पसमार्दगिकः किंचातः कंभका
 रेशोमोति एवंतस्मिन्नपदलोपोवाइष्टव्यः
 शिल्पम् मृदंगवादनेशिल्पमस्यमार्दमि
 कः पैटिमिकः शक्तिमेकनच्यते नकगेवा
 च्यते शक्तियष्टेरीकारेनकशब्दश्चइत्य
 यः नसिद्धानिविभाषावैवहिशक्तिय
 एगरीकारः अपिचकेमाईतिह्रस्वत्प्रस
 जेत एवंतहिश्कृत्वातेकात्रूपसिद्धिः
 शाक्तीकोयाष्टीकः सर्वादीर्घत्वेनमि
 हं नसिद्धानियस्यतिलोपः प्रामोति इ
 कारोच्चारणासामर्थ्यान्नभविष्यति य
 दितहिप्रामुवन्विथिरुच्चारणासामर्थ्या
 द्वायते सर्वादीर्घत्वेनमयिनप्रामोतिय
 विधिप्रत्युपदेशानर्थकः सविधिर्वाथा
 ते मस्यनविधिनिमित्तपवनासौवायते
 यस्यानविधिनिमित्तपवनासौवायते य
 स्यतिलोपेवप्रतिश्कारोच्चारणमनर्थ
 कम् सर्वादीर्घत्वेननिमित्तमेव शक्ति

किंयस्यास्तिमतिः स्यास्तिकः किंचानः
 चौरशामोति एवंतहिस्तिलोपोत्रदृष्ट्यः
 अस्तीत्यस्यमतिः आस्तिकः नास्तित्यस्य
 मतिः नास्तिकः दिष्टमित्यस्यमतिर्दिष्टि
 कः कुर्यादिः किंयस्यकुर्यात्पारां शीलंम
 कुर्यात् किंचानः राजप्ररुषेप्राप्तीतिपवंता
 पुतरपदलोपोत्रदृष्ट्यः कुर्यात्किंचान्म
 गुरुकुर्यात् गुरुणापि कुर्यात्कुर्यात् शि
 षणागुरुकुर्यात्नमरियात्पः हिने हिनेम
 लाइतिचतुर्थीनिर्देशः हिभत्ताइतिचतु
 र्थीनिर्देशः कर्तव्यः इतरथाहिनिर्देशान
 भवति हिनशब्देनचयोगीचतुर्थीविधीय
 तेसाशामोति सतहिचतुर्थीनिर्देशः कर्त
 व्यः नकर्तव्यः एवंचक्षामिहिनेभक्ष्यात्
 दस्तेननोदीयतेनिपुक्ततस्माइति तद्
 हति वहन्यभिधानेरथशकटहलसीरे
 भ्यः प्रत्ययविधानानर्थक्यंविहितत्वा
 त वहनीत्यभिधानेरथशकटहल
 सीरभ्यः प्रत्ययविधानमनर्थक्यंकिंकारा
 णंविहितत्वात् विहितोत्रप्रत्ययात्स्यद
 मितिशब्दमेदादविधानम् शब्दमेदाद
 वधिःसभवति अत्रोहिशब्दोवहति

श्री
 महा
 भा.
 ८५

अत्रोहिरथस्यवोदेतिशब्दमेदादविधा
 नमितिचेदर्थोअथयत्नयत्यविधानस्या
 र्थसामान्यात्सिद्धम् शब्दमेदादविधान
 मितिचेत् अर्थाश्रयःप्रत्ययविधिःयप
 वार्थारथंवहनिसपवरथस्यवोदेतितरा
 र्थसामान्यात्सिद्धम् इदंतहिप्रयोजनम्
 योहोरोचहतिमहिरथः योहोरोच
 योवोदमहिरथः तेनसनिलगभवति अ
 नेनसनिकस्मात्रभवति प्राग्दीयानश्च
 ते संज्ञायांजन्माः किंनिपात्यते जनन्या
 नीभावोनिपात्यते यश्चप्रत्ययः जन्मइति
 निपातनानर्थक्यं येनमीनिर्देशात् ज
 न्माइतिनिपातनेमनर्थक्यम् किंकारणं
 येनमीनिर्देशात् जनीशब्दादप्याचमी
 इदंतहिप्रयोजनम् सर्वकालःप्रत्ययवि
 धिर्यथाविज्ञायेत जनीवहतिजन्माः ज
 नीवोदोरोजन्माजनीमवाकत्तजन्माः इ
 ति विध्यन् विध्यत्करणान विध्यत्क
 रणानभवितव्यम् इतरथाह्यनिप्रसंगः
 अथनवीत्युच्यमानेनिप्रसंगोभवतिइह
 पिप्रसंगेन शर्कराभिविध्यतिकंदकेवि
 ध्यतीतितनहिक्तव्यंनवक्तव्यं कस्मान
 भवतिशर्कराभिविध्यतिकंदकेविध्यती

तिप्रनभिधानात्तरदपति ररदपतिना
 संप्रकृत्यच्यते तत्रचदप्रिनाशवपि
 प्रामोति रदिणाप्रिपिरदपतिनामं
 पुन्यते एवेतद्विरदपतिनामं पुन्यत
 इत्यच्यते सर्वश्रुतदपतिनामं पुन्यत
 त्रप्रकर्षगतिविज्ञास्यते समाधायो।
 यो ररदपतिनामं पुन्यत इति कश्चुसाधो
 यः यस्मिन्पत्नीसंयानाः क्रियेते शुश्रवा
 ररदपतिनामं पुन्यत इति कश्चुसाधो
 यः यस्मिन्पत्नीसंयानाः क्रियेते शुश्रवा
 यवासेत्तायामिति वनेते मन्त्र्येमासास
 नन्वोरनेतराथोवा मासतन्वोरनेतरा।
 योवेतिवक्तव्यं मधस्मिन्नास्ति मधस्मि
 न्नेतेतरमितिवा मधवः माधवः लगा।
 कारोकारेफाश्चस्वकारोकारेफाश्च
 प्रत्ययावक्तव्याः लक मयः तपः मतः पु
 कारः श्वः कुर्जः श्वकारः शुचिः श्वकारश्च
 शुक्रः वसोः समूहवशुक्षरसमूहक्षर
 सउपसंख्यानं शुक्षरसमूहक्षरसमूहक्षर
 संख्यानं कर्तव्यं जेमावयेति चतरक्षरं
 शुक्षरश्रीषडिति चतरक्षरं येयनामह
 निपेचाक्षरं येजेति शुक्षरं शुक्षरोपषट्
 कारः एषवैसमरशाक्षरक्षरदस्याः प्रजा
 पतिर्पञ्चमनविदितः क्कंदसिवद्भभिर्व

श्री
 महा
 भा
 ॥७

सत्त्वैरुपसंख्यानं क्कंदसिवद्भभिर्वस
 त्वैरुपसंख्यानं कर्तव्यं द्दसौगतास
 वद्भभिर्वसत्त्वैः शुप्रिरेशोवसत्त्वै तन
 स्त्रिपसंख्यानं कर्तव्यं नकर्तव्यं स्वार्थ
 विज्ञानान्निदं स्वार्थविज्ञानान्निदमे
 तन वसवपवसत्त्वैः पोत ॥ ॥
 इति श्रीमद्भगवत्पतेजलिमतिविरचि
 तेव्याकराणामहाभाष्ये चतुर्थोऽध्यायः।
 यस्यानचत्तृथणादेप्रथममाहिके ॥
 पादश्रुतार्थः प्राककीतोक्तः प्राग्वचने
 किमर्थं प्राग्वचने किमर्थं प्राग्वचने
 उक्ते किमर्थं तत्रतावदुक्ते प्राग्व।
 चनेसकृद्विधानार्थं अधिकारात्तिद
 मितिचेदपवादविषयेण प्रसेगइति
 हापि प्राग्वचने क्रियेते सकृद्विधानार्थं
 सकृद्विहितः प्रत्ययो यथास्यात् योगे
 योगेन स्यग्रहो माकारमिति नेतद
 स्तिप्रयोजने अधिकारादप्येतन्निदम
 अधिकाराप्रत्ययोगेन स्यानिर्देशार्थः
 नियोगेऽपि न्येते अधिकारात्तिदमि
 तिचेदपवादविषयेऽप्युक्तेः प्राग्व
 रात्तिदमितिचेदपवादविषयेऽप्युक्तेः प्रा

मोतिउगवादिभोयत् कृञ्चेतिहोपि
 प्रामोतिनस्मात्प्राग्वचनेकर्तव्यं अथ
 क्रियमानेपिप्राग्वचनेकथमिदंवि।
 त्तायनेप्राक्कीतायाः प्रकृतइयति
 आह्वसितप्राक्कीतायर्थाशति किं
 चानः यदिविज्ञायतेप्राक्कीतायाः
 प्रकृतइयति सपुत्रदोषः अपवादविष
 येकप्रसंगशति अविज्ञायतेप्राक्की-
 तायेर्थाशतिनदोषोभवति समानोर्था।
 प्रकृतिविशेषादप्यमानोयकृवाधि।
 ष्यते प्राक्कीतायेर्थाशतिविज्ञायतेया-
 यानदोषस्तथास्तु कृतपुनततथासु
 यमवधित्वेनार्थप्रतिनिर्दिशति इतरा-
 ष्याद्विद्वद्वास्तवप्रकृतयः पदाते ननो।
 यांकाविद्वद्वधित्वेनोपाददीन अथवापु-
 नरस्तप्राक्कीतायाः प्रकृतयशति न
 चोक्तमपवादविषयेकप्रसंगशति न
 वाक्चिदावचनात् नवेषदोषः किंवा
 राणं क्वचिदावचनात् यदयंक्वचिदाव-
 चनकमेतिविभाषाद्विरूपादिभ्यः त-
 ज्ञापयत्प्राचार्यः नापवादविषयेकोभ-
 वतीति यथेवंनार्थः प्राग्वचनेन अथि

श्री
 महा
 भा
 ११८

कारास्मिद्धम् ननुचोक्तंअधिकारात्सि।
 हमितिचदपवादविषयेकप्रसंगशति।
 परिहृतमेतत् नवाक्चिदावचनादि।
 ति अकिमर्थमिवानवधिः क्रियते न
 प्राग्यजनस्येवोच्यते एवंतद्विज्ञापयत्प्रा-
 चार्यः अर्थस्वयंभवतीति किमेतस्यज्ञा-
 पनेप्रयोजनम् समानार्थप्रकृतिविशे-
 षादप्यमानोयकृवाधते उगवादि।
 भोयत् यज्ज्यावजः पूर्वविप्रतिविद्धम्।
 सनउ गृणानहंप्रयोजनम् यज्ज्यावजोभ-
 वतः एवंविप्रतिषेधेनकिंप्रयोजनम् स-
 नउ गृणानहंप्रयोजनम् यमोवकाशः
 शक्यं परणये अजोवकाशः वाज-
 दारवम् सनउ गेनामचमविकारः तस्म-
 इभयंप्रामोति सनंगचर्म ज्यस्यावका-
 शः औपानत्यम् दारु अजेः सपुत्र उपा-
 नजामचर्मविकारः तस्मादभयंप्रामोति
 औपानत्यचर्म यज्ज्योभवतः एवंविप्र-
 तिषेधेन फज्जत् फज्जवान् एवंविप्र-
 तिषेधेनभवतीतिवक्तव्यम् फज्जोवका-
 शः क्वादिष्यानितापानिअजः सपुत्र
 क्वादिनीमचर्मविकारः तस्मादभयंप्रा-
 मोति क्वादिष्येयचर्मफज्जभवतिपूर्व।

विप्रतिषेधेन ह विरहणादिभ्यो विभा
 वायन् ह विरहणादिभ्यो विभाषाया
 इवतिष्ठेति विप्रतिषेधेन अन्त्रविकारो
 भ्यश्च अन्त्रविकारेभ्यश्च विभाषाया इव
 वतिष्ठेति विप्रतिषेधेन अन्त्रविकारेभ्य
 अविभाषाया अन्त्रविकारः सूर्यः सूर्यः
 यनः संप्रवरहो भये प्रानोति सकृच्छा
 यात्राः यद्भवतिष्ठेति विप्रतिषेधेन स
 तर्हि विप्रतिषेधेन सतर्हि पूर्वविप्रति
 षेधो वक्तव्यः न वक्तव्यः इत्येवाचीपर
 शब्दः विप्रतिषेधे परे यदि हेतु इवतिष्ठ
 येनाभिप्रायेण वादिप्रपञ्चने उच्यते ना
 भिनभवेति तत्रोच्यते नामेन भवे प्रत्य
 यविधानानपपत्तिः एकस्य भावान् ना
 भेन भवे प्रत्ययस्यानपपत्तिः किं का
 राणां प्रकृत्यभावात् विक्रितेः प्रकृता
 वभिधेयाणां प्रत्ययेन भवितव्यं नहि ना
 भिसंज्ञकायाः विक्रिते प्रकृतिरस्ति भेदे
 वदितव्यं इत्यवकाशात् मे इत्यवकाशेन
 प्रच्यते सिद्धे तत्र शास्त्रादिप्रवचनादस्य
 तेन सिद्धमेतत्कथं शास्त्रादिप्रवचनमि
 दं परित्याज्यः तत्र ह्यस्य तेन वक्तव्यं नाभि
 देव भवति नभ्यो कः पुनरिहोपमार्थः

श्री
 महा
 भा
 (१२)

यत्र दत्तधारणपरिवर्तनेना अपर्याह य
 तदेतन्नोपाजनमिति न नहीदानीनाभिनभ
 वेति वक्तव्यम् वक्तव्यं किं प्रयोजनम् या
 येनाप्यवेति वक्ताणितर्ह्यमने प्रहिना
 भिसंज्ञिकाया विक्रितेः प्रकृतिरस्ति या
 निचापि परवेति वक्ताणितर्ह्यमपीदेव क
 र्त्तुं दृष्टाने हि समुदायावयवस्य दृष्टक
 र्त्तुं तस्य यानां लोकादेव निगुणोत्तरयोगा
 अविचारशब्दो दृष्टाने तस्य यानां वैभौतको
 दृष्टः त्वादितरेषां लमिति तत्र यावत्सम
 दायेति भवेति विद्यति अथ योनभ्यार्थो ह
 दः कथं न भवितव्यं नभ्यो ह दः नभ्यो
 शिष्येति नभ्यान्लावचने नभ्यान्ला
 वक्तव्यः सतर्हि वक्तव्येन वक्तव्यः नाद
 र्थात्मा ह्येव भवेति नभ्यान्लावचने नभ्यान्ला
 केवलाश्च अथ योगः शक्यो न के कथम्
 प्रीतिशान्ते केवलमिति निपातनादेतन्नि
 दं किं निपातनं अथारिमाणा विस्तारि
 कावलेभ्यो न हितलकोति इदं तर्हि प्रयो
 जने संज्ञायां निवृत्त्यापीति इह माभ्य
 तर्के वलोपाजनां एतदपि नास्ति प्रयोज
 ने एतदपि नास्ति प्रयोजने

वस्तुप्रमाणक्रियतेपरिमाणेचसंज्ञैच वि
 भाषाहवि किमिसेप्रामेविभाषायाहो
 सिदप्रामेकथेचप्रामेउवाणादिन्यवानि
 तेप्रामेस्यववाप्रामेहविरपपादिभ्योप्रामे
 विभाषाप्रामेनित्योविधिःवरयास्तेउला।
 शरीराव यत्प्रकरणोरथाच यत्प्रकरणो
 रथाचेनिवक्तव्ये रथायहितारण्या स्व
 लयव सुषशब्दोयमकारोतोगरह्यते वृष
 नशब्दश्चापिनकारोतोलि तस्योपसंख्य
 नेकर्तव्ये सुषशब्दश्चादेशोक्तव्यःहसेहि
 तमिति विरह्यवृषमिनेवयथास्यात्त
 णात्रलनशब्दोनकारोतोगरह्यते आल
 णशब्दश्चाप्यकारोतोलि तस्योपसंख्य
 कर्तव्ये ब्रह्मनशब्दोदेशोक्तव्यःब्रह्म
 णोभ्योहितमिति विरह्यब्रह्मणमिने
 वयथास्यात् तर्हि वक्तव्येन वक्तव्ये स
 मनार्थावेनाहपेशब्दोवृषशब्दश्च ब्रह्म
 नशब्दोब्रह्मणशब्दश्चातोश्चसमाना।
 यौ एवेत्याहकृतेनचरसिब्रह्मन् कृते
 नचरसिनिब्रह्मणोति तत्रह्योशब्दयोःस
 मानार्थयोरेकेनविग्रहः सुपरस्याह्य।
 निर्भविष्यतिशुविरविकन्यायेनतद्यथा

श्री
 महा
 भा
 (२)

अवेर्मासमिति विरह्याविकशब्दाह्य
 निर्भविष्यति आविकमिति शर्मिह्यापि
 हृषायदिनमिति विरह्यवृषमिति हसे
 हितमिति विरह्यवाक्यमेव तथात्रल
 णोहितमिति विरह्यब्रह्मणमिति आ।
 ह्योभ्योहितमिति वाक्यमेव हि भविष्य
 ति त्रैशब्देहास्माभिः साध्यं तच्चैवमि
 ष्यति आत्मनिशुभोगोत्तरपदात्तविवि
 धानेनिर्देशः पूर्वपदार्थद्वितत्वात् भोगो
 त्तरपदात्तविविधानेमुनिर्देशः आगम।
 कोनिर्देशः मुनिर्देशः किंकराणो पूर्व
 पदाश्चद्वितत्वात् उत्तरपदार्थप्रधानस्य
 त्वरुषः पूर्वपदार्थद्वितेऽनुप्रत्ययश्रुते
 पितृभोगाययद्वितेऽप्रामोतिपित्रंचद्वित
 ष्यते एवेतर्हिभोगेनन्यन्ययोभिधस्यते
 भोगेनरितिचेद्वावचने भोगीनरितिय
 दिप्रत्ययोविधीयतेवावचनेकर्तव्यम
 मात्भोगीणःपितृभोगीणःमात्रीयः
 पित्रीयःइत्यपियथास्यात् राजाचार्य
 भ्योनितो राजाचार्यभ्योनित्यमिति वक्त
 व्ये राजभोगीनः आचार्यभोगीनः आ
 चार्यदत्तावक्तव्ये आचार्यभोगीनः

किमोगीमनप्रत्ययोविधीयतइत्यनोरा
 नाचार्याभ्योनित्यमितिवक्तव्यं चेत्पाहस
 र्वथागनाचार्याभ्योनित्यमितिवक्तव्यं ३
 हचग्रामाभिभोगीनः सेनानिभोगीनः
 त्पुनरपदनिमित्तैर्हस्तगनेशमोति ३हच
 अतमोगीनरम्यपोभीतिः ३नेशमोति सू
 त्रेचभिद्यतेयथान्यासमेवास्त नचवोक्तं
 भोगीनरपदान् एविधानेनिर्देशान् ए
 र्वपदार्थहितत्वादिति नैषदोषः शुभेभो
 गशाहोस्त्वद्वयपदार्थकः तद्यथाभोग
 यानयेदेशइत्युच्यते यस्मिन्गावः सस्या
 निचवनेनेशुस्त्रियापदार्थकः तद्यथाभो
 गवानयेजाह्मणइत्युच्यतेयः सम्यक्स्त्रा
 नादीः क्रियाश्रुतभवति तद्यः क्रियापदार्
 थकः तथेदेग्रहणायश्रुतिस्त्राभः क्रि
 याभ्योहितः सेवेयादसौपित्रेपिहितोभ
 वति यदिसेवेयादसत्तद्वयपदार्थस्य
 हणो योद्विपित्द्रव्यायहितः सेवेयादसौ
 पित्रेपिहितोभवतिशुभवाभोगशब्दः शरी
 रवाच्यपित्तद्यथाशुद्धिरिवभोगैः पयनि
 वद्धमिति एवंपित्तशरीरायहितः पित्त
 भोगीणइति एविधावेपचजनाउपसे

श्री
 महा
 भा

१२१

एवानेवविधानेपंचजनाउपसेवानेक
 र्त्तव्यं पंचजनायहितः पंचजनोतः समा
 नाधिकराणइतिवक्तव्यं योद्विपेचानोज
 नोजनायहितः पंचजनीयः सभवतिस
 र्वजनादुज्ज सर्वजनादुज्जलश्रुतवक्तव्यः
 सर्वजनायहितः सार्वजनिकः सर्वजनी
 नः समानाधिकराणइतिवक्तव्यं योद्वि
 सेवेषोजनायहितः सर्वजनीयः सभवति
 महाजनात्रितो महाजनात्रितं वक्तव्यः
 व्यः महाजनायहितः महाजनिकः तस्य
 रुषइतिवक्तव्यं वद्धवोदोमाभूरिति म
 हानजनोस्यमहाजनः महाजनायदि
 नः महाजनीयः यदितर्ह्यतिप्रसंगाः से
 तोत्पणादिः क्रियते आत्मनोमेत्यपदिक
 र्त्तव्यः आत्मनिश्रुतभोगीनरपदान्
 मानाधिकराणइतिवक्तव्यं योद्विविधेषो
 जनायहितः विश्वजनीयः सभवति।
 शुभमतमेतदनभिधानादाद्यत्तामेतम
 विद्यतेति इहापिनार्थउपाधिग्रहणं
 इहाप्यनभिधानादेवनमविद्यतिसर्वप्र
 रुष सर्वाणामवावचने सर्वाणामवेति
 वक्तव्यं सार्वः सवीयः पुरुषादयेतिवक्त

वा पौरुषेयोवयः श्रुत्यामिदमुच्यते प्र
 रुषाहयति प्ररुषाहयविकारसमूहने
 नकृतेष्विति वक्तव्यं वयपौरुषेयोवयः
 विकार यः पौरुषेयोऽर्थविषयसमके स
 मूह पौरुषेये समागते तेन कृतप्ररुषे
 ण कृतपौरुषेये तदर्थविकृतदर्थमिति
 कृत्यनामभ्युज्ज तदर्थमिति कृत्यना
 मभ्युज्जवक्तव्यः इदमर्थमेवेदमदिके गो
 रमदिके काशेरुयसिके नवाप्रयोजने
 नकृतत्वात् नवावक्तव्यः किं कारणं प्र
 योजनेन कृतत्वात् यद्दीदमदार्थमिदम
 हस्तप्रयोजने इत्येव सिद्धे स्वरूपे
 दिउपपत्त्यमिति प्रत्ययान्नपपत्त्यभावात्
 उपपत्त्यमिति प्रत्ययस्यानपपत्तिः किं का
 रणं उपपत्त्यभावात् विकृतेः प्रकृतावभि
 येयायां प्रत्ययेन भवितव्यं नचोपपत्तिरिति
 कायाविकृतेः प्रकृतिरस्ति यदि तदर्थो
 गतदौपदेयमित्युच्यते सिद्धेन कृतेन
 स्थायेन वचनान् सिद्धमेतत्कथं कृतेन
 स्पष्टार्थेन वक्तव्यः उपपत्त्यने उपपत्त्यम
 सिद्धिसूत्रे तद्विधिधाने यथास्याममवा
 स्त ननचोक्तमपपत्त्यमिति प्रत्ययान्न

श्री
 महा
 भा
 122

पपत्तिरुपपत्त्यभावादिति नैष दोषः श्रुय
 मपदिशब्दे स्तेष्वकर्मसाधनः उपपत्त्य
 ने उपपत्तिरिति प्रकृतिभावासाधनः उपपत्त्य
 नमपि पत्तिरिति नचोभावसाधनस्तस्य
 देशद्वारा एवमपि न सिद्धाति किं कारणं
 विकृतेः प्रकृताविति वर्तते प्रकृति क
 तिप्रद्वारा निवर्तिष्यते तच्चावपे निव
 र्त्त्य इदार्थमतया च इदार्थतावत्वा
 लेयास्ते इत्याः उत्तरार्थं ह्यभोपानदो
 र्थः शार्धभोवत् इति प्रयत्नदर्थमिति
 नवर्तते किंचार्थो नवत्वावाटमर्थस्त
 दस्य तदस्ति सादिति वक्ष्यति तत्तदर्थं
 आसा प्रासादो देवदत्तस्य सात् प्राका
 रो नगरे स्यादिति यदि तत्तदर्थमिति
 नवर्तते अथ भोपानदो र्थः अथ भार्थो
 र्त्त्यः उपपत्त्यदर्थस्तत्कृतक इत्यत्रापि
 प्राप्नोति एवमपि नवर्तते प्रकृतिवि
 कृतिप्रद्वारा ननु चोक्तवत्त्वमभयोः न
 सिद्धिः कुमन्तर्भवो विकारे मत्वाह व
 त्वमभयोर्न सिद्धातीति यदि तावत्प्र
 कृत्यमर्देन भवति सविकारः वेभीत
 कोऽप्यः सादिरेच शालमिति न सिद्धा

नि अथ मनमेतदेवगुणोनपुनरेवि।
 कार इति वल्लभमयोरपिसिद्धेभवति
 शांतातरपुनरहितेइलावालेयाः शांता
 रश्मिश्चैरुत्सः स्याधभ्यः शोपयेतेन
 सिद्धितिवचनात्त्वार्थकोभविष्यति तद
 स्पतदसिन्नाहृदणोकिमर्थे इहमा
 भूत्यासादोदेवदत्तस्य प्राकारो नगरस्य
 स्यादिति शक्याथैलितोतिवक्तव्यं नैत
 दसिद्धिदानोमवत्पुनरेनपुनयरुपाधिभ
 वेति विशेषणस्यविशेषणमिति एवं
 तदीतिवक्तव्यः क्रियतेननश्चेद्विवक्षाभ
 वति विवक्षाचदयीपुस्तिकायोकोविब
 द्वा शुक्लिलौकिकीप्रयोकोविबक्षाप्रो
 योकासद्यासत्तायास्त्रिगुणास्त्रिगुणा
 निरुपा मरुज्जमत्तानस्त्रिगुणाज्जशादा
 नप्रपत्तेलौकिकीविवक्षा यत्रप्रत्ययस्य
 संप्रत्ययः प्रायश्चित्तिलोकोव्यपदिश्यते
 प्रासादोदेवदत्तस्य स्यात् प्राकारोदेवदत्त
 स्य स्यादिति नात्रोत्तरमात्रेन प्रत्ययेन प्र
 त्ययसंप्रत्ययः स्यात् यद्येवेतार्थः स्यात्त
 त्तेन नहिप्रासादोदेवदत्तस्योत्तरमात्रेन
 नेनप्रत्ययस्य संप्रत्ययः स्यात् आहोदय

श्री
 महा
 भा

(23)

अकिमर्थोमेवायाः एवकप्रहणेक्रिय
 तेनमेवापरिमाणमेवतत्रपरिमाणप
 र्मुदासादेवपुंदासोभविष्यति आहो।
 द अथकिमर्थोमेवायाः एवकप्रहणे
 क्रियतेनमेवापरिमाणमेव तत्रपरिमा
 णपुंदासादेवपुंदासोभविष्यति प
 र्वेनहिंसिद्धेसतियत्सावायाः एवकप्र
 हणकरोतितत्तापयत्ताचार्यः अथासं
 व्याश्रुत्यापरिमाणमिति किमेतस्यज्ञाप
 णप्रयोजने अपरिमाणविस्तारिनाचि
 र्नाचितकेवलेभ्योननदितलकीति हा
 भ्योशताभ्योकीताद्विशतापरिमाणपुंदा
 सनपुंदासेनभवतीति यद्येतज्ज्ञाप्यते
 तदस्यपरिमाणोमेवायाः सैज्ज्ञासंयच्छ
 ज्ञाप्यतेनेतिविशेषणोनप्रकल्पतेपा
 रिमाणोयामेवेति इहवकीतवत्परिमा
 णादिति मेवाविहितस्यप्रत्ययस्याति
 देशोनप्रकल्पते शमस्यविकारः शतः
 शतिकः साहस्रद्विति यत्तावच्चतेएत
 ज्ञापयत्ताचार्यः अथासं व्याश्रुत्यापरि
 माणमिति नैतज्ज्ञापकन्यायेन्यायसिद्ध
 मेवैतत् अन्यैवहिमेवात्यपरिमाणमि

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16

भेदमात्रं संख्याद्वयं शेषीकृतं यथा परि-
 माणं सर्वसंख्याभेदमात्रं वीति परि-
 माणं च सर्वतः सर्वतोमानमिति चातः प-
 रिमाणं प्रत्यक्षानुप्रत्यक्षानुसमानाह-
 तेः न कुनश्चिद्विशेषो वागम्यते नैवोन्मा-
 नतः न प्रमाणतः न परिमाणतः किंप्र-
 मरुत्मानम् किंप्रमाणम् किंपरिमाणम्
 ऊर्ध्वमानं किलोन्मानं ऊर्ध्वयन्मीयते तद-
 न्मानम् परिमाणं च सर्वतः सर्वतोमान-
 मिति चतः परिमाणं कुनप्यत न परिमर्ष-
 तोभावे च तते आया मस्तु प्रमाणं स्यात्
 आया मविवक्षायां प्रमाणमिति तद्वति-
 संख्या वा स्यात् सर्वतः आतश्च संख्या सर्व-
 तोवास्या भेदमात्रं वीत्येषानैषामानकु-
 तश्च न एवं च कृता संख्या या प्रहणं क्रिय-
 तेष्टक यदप्रच्यते संख्यायाः संज्ञा
 संज्ञा स्यात् यनेष्विति विशेषणं न प्रक-
 ल्पत इति आह या परिमाणं या संख्या
 ति न वास्ति संख्या परिमाणं तत्र वचना-
 दियतो विवक्षा भविष्यति यदप्रच्यते
 की तव परिमाणं दिनि च संख्या विदि-
 तस्य प्रतियस्यानिदेशान् प्रकल्पत इति

श्री-
 महा-
 भा-
 १२४

संख्याया पतिवत्तत्रवक्तव्यं किंप्रनरिमेदगा-
 दयः प्रागर्हाद्वेति आहोस्ति सहाहं क-
 श्चात्रविशेषः दगादयः प्रागर्हाद्वेति न-
 द्विधिः दगादयः प्रागर्हाद्वेति अर्हभगाद-
 यो विधेयाः शतमर्हति शतः शतिकः सा-
 हस्र इति वसेवचनात्सिद्धम् इहयः शत-
 मर्हति शतं तस्मावसेभवति तत्र सोम्यास-
 वस्य प्रभृतय इत्येव सिद्धम् वसेवचनात्सि-
 द्धं मिति चेत्तमासौ दनिको दिसप्रामिः च-
 सेववचनात्सिद्धमिति चेत् मासौ दनिकादि-
 सप्रामिः मासौ दनिको तिथिः अत्र क-
 शिकः कालापसृष्टिकः तथा गुणानां य-
 दि प्रश्नो भवति किमयं वास्तवोर्हति आ-
 तः शतिकः साहस्रः नैषिद्वेति न सिद्ध-
 ति सततहिमहाहं आहो अद्भुतनादि-
 सतिप्रसंगः आहो अद्भुतनादिसतिप्रसं-
 गो भवति भोजनमर्हति यानमर्हति कि-
 मुच्यते भोजनदिसतिप्रसंग इति यदाह-
 दादिभ्य इत्युच्यते अवश्यं मासौ दनिका य-
 योगनिर्माणः कर्तव्यः तद्वदति ननः केदा-
 दिभ्यो नित्यमिति तस्मिन् कियमाने भोज-
 नादिसतिप्रसंगो भवति उक्तं वा किमुक्तं

अनभिधानादिति अनभिधानाद्भोजनादि
 मृत्युतिनभविष्यति अथवायोमविभागे
 नकरिष्यते कथंमांसोदनिकोतिथिः ये
 तच्छ्रिकः कालायष्टिकः अस्मिन्दीय
 तेअस्माश्चिपवमेतस्मिन् अथवाप्र
 नः संतप्रागहीत नवचोक्तदगादयः प्रा
 गहीष्टेदेहविविधिरितिपरितमेततव
 खेवचनात्सिद्धमिति नवचोक्तवसुवच
 नात्सिद्धमितिवेत्तासौदनादिष्वप्रामिनि
 ति तथागुणाणां परिप्रश्नोभवति कि
 मयं ब्राह्मणोहिति शतमहंतिशतः प्रा
 तिकः साहस्रः नैरिककश्चिन्नसिद्धतीति
 अस्मन्दीयतेअस्माश्चिपवमेतस्मिन्
 असमासे असमास इति किमर्थम् यम
 णिस्केणाकीर्तयामनिस्केकम् नैतदस्ति
 प्रयोजनं निस्केणाह्यत्ययाविधीयतेक
 प्रमंगोयमरमनिस्केणाह्यत्यात नैवप्रा
 मोतिनार्थः प्रतिषेधेनतदतविधिनप्राप्ति
 ति ग्रहणावनाशतिपरिकेनतदंतविधिः
 प्रतिषिध्यते अतउत्तरं पदति निष्कादिष्व
 समासग्रहणात्तापकं सर्वत्रतदंताप्रतिषेध
 ण निष्कादिष्वसमासग्रहणक्रियतेतापक

श्री
 महा
 भा

(24)

र्थं किञ्चाप्यम यत्तत्तापयत्तावायः एत
 त्दंतविधेः प्रतिषेधो नभवतीति किमे
 तस्य तापनेप्रयोजनम् प्राम्बनेदन्तिप्र
 तदंतविधिः सिद्धोभवति नेतदस्तिप्रयो
 जनम् ग्रहणावनाशतिपरिकेनतदंतवि
 धिप्रतिषिध्यते नचदन्तिप्रयोकावित्यक्त
 निर्गृह्यते इदंतद्विप्रयोजनं आहारादोप
 क्कसांखापरिमाणादुगिति परमंगोप्र
 केनकीर्तयामनिस्केकमित्यत्रतदेनवि
 धिः सिद्धोभवति यत्तदपिनास्तिप्रयोजनं
 विधौप्रतिषेधः प्रतिषेधोऽप्ययम् एतंत
 द्विज्ञापयत्तावायः इतउत्तरंतदंतविधेः
 प्रतिषेधो नभवतीति किमेतस्य तापने
 प्रयोजनम् पारायणातरायणांचाश्रयण
 वर्तयतीतिद्वेपारायणिकः त्रैपारायणिकः
 अत्रतदंतविधिः सिद्धोभवति यत्तदपिना
 स्तिप्रयोजनम् वक्ष्यतेतप्राग्बतेः सांख्य
 एवंपदानांतदेनग्रहणमलकीति एवं
 वतद्विप्रयोजनम् त्वलश्रवमायनिलवष
 ब्राह्मणश्चेति राजमाषेभ्योहितंराजमाषं
 कलनित्यं प्राग्बतेः सांख्यएवंपदानांत
 ग्रहणानलकीतिवचकं पारायणत

रायणचोदायणवर्तयेति हेणायणिकः
 त्रेणायणिकः शुलकीतिकिमर्थेदाभ्यो
 मृणभ्योऽङ्गीतेहिमृणं त्रिमृणं हिमृणक
 मेहिमृणिके त्रिमृणिके शतच शतप्रति
 सेधेयुशतत्वेप्रतिषेधः शतप्रतिषेधेयुश
 तत्वेप्रतिषेधोनभक्तोतिवक्तव्ये इहमाभू
 त शतेनकीतेशतं शादकशतमितिसेवा
 याग्रभिउतेत्युतिवक्तव्ये इहपिययासा।
 त कतिभिः कीतेकतिकं किंपुनःकारणे
 नसिद्धानियेनापानेतिप्रतिषेधः प्रामोति
 तिप्रतिषेधाइतिग्रहणामितिचेत् शुर्थव
 रुहणान्तिहेमतउवतिशुर्थवतलिशाह
 स्येतइहणो नचउतेलिशाहोयवान न
 पापरिभाषेइहशकाविज्ञाते नहिकेवते
 नप्रत्ययेनार्थोगम्यतेकेनतर्हिप्रकृतिके
 न कृतह्यपापरिभाषाभवति कारयेनानि
 सेवानग्रहणानि ततर्हिउतिग्रहणकर्त
 व्ये शुर्थग्रहणानिदमितेवननचोक्तै
 पापरिभाषाइहशकाविज्ञाते नहिकेव
 तेनप्रत्ययेनार्थोगम्यतेकेनतर्हिप्रकृ
 तिकेनेतिकेवतेनापिप्रत्ययेनार्थोगम्यते
 कथेयुनयत्यतिरेकाशामिति वनोरि क

श्री
 महा
 भा
 (24)

स्यामिहियतेनकरत्याह तत्कनोय
 हणोकरतेव शुक्रियमाणोहिकणोयह
 णप्रत्ययाधिकमात्यमयोवेविज्ञायेत दि
 करणसामर्थ्यादादिर्भविष्यति प्रसभ्य
 द्विकरणप्रयोजने किंरितइतिईकारोय
 शास्यात् अकारोतप्रकरणईकारः नच
 षोकारोतः पवमपिकृतपतद्विकरणसा
 मर्थ्यादयमादिर्भविष्यति नपुनरकारो
 तप्रकरणसमनकारोनादीकारः स्यात्
 तस्मात्कनोयहणोकरतेव प्रकृतमनव
 र्तेकप्रकृतेसेवायाशुतिशदेनायाः क
 त्रिति तद्वैप्रयमानिदिष्टेषुहीनिर्देष्टेन
 चेदार्थः वनोरितेष्टापेचमीकत्रितिप्रय
 मायाः षंशीप्रकृत्यपिणति तस्मादित्य
 न्नस्येतिप्रत्ययविधिरये नचप्रत्ययविधौ
 पंचमः प्रकृत्यिकाभवेतिनायेप्रत्ययवि
 धिः विहितः प्रत्यय प्रकृतश्चानवर्तते
 विज्ञानि शुमेतायामितिकिमर्थे विश
 निकः त्रिशकः कथेचावकनभवति स
 एवायाः कनभवतीतिशुतिशदेनायाशुति
 प्रतिषेधः प्रामोति तत्प्रचार्यप्रवृत्तिज्ञाप
 इतिभवत्यत्रकनिति यदयेविशानिका

नावशतिप्रत्ययोतनिपाननेकरोतिवि
 शोत्तरवत्तापकेसात् नेसाहयोगाये।
 दत्तापकमितिप्रत्यययोगविभागःक
 रिष्यते विशातिविशयोक्तमभवति न
 तोहनमेजायामिति कंसा दिदन्त्रयोच्च
 दिदन्त्रयोच्चैतिवक्तव्ये अधिकः अधिको
 कार्वाणपणाद्विषयेकार्वाणपणादिवज्ज
 वक्तव्यः वाचप्रतिरोदेशः कार्वाणपणाश
 ह्यवक्तव्यः कार्वाणपणाकोप्रतिकः प्रति
 को प्रत्ययार्थोलेक्युक्ते किमुक्ते तत्र
 तावद्वक्ते दिगोलेकितत्रिमित्यविशेषात्
 प्रत्ययेनत्रिमितादपीति इहापिदिगोले
 कितत्रिमित्यग्रहो दिगोलेकितत्रिमि
 त्यग्रहोक्तव्ये दिगोत्रिमित्यस्तदि
 तस्तस्यत्वकभवतीतिवक्तव्ये इहामा।
 भूत द्वाभ्यामूर्वाभ्यामोनेदिशोपिके अ
 र्थविशेषात्प्रत्ययेनत्रिमितादपीति अर्थ
 विशेषात्प्रत्ययेनत्रिमितादपीतिवक्त
 व्ये किंप्रयोजनेद्वाभ्यामूर्वाभ्यामोनेदिश
 र्थे द्वयोर्मूर्वायोः समाहारोदिशोदिशोर्वा
 कीतमितिदिशोदिशोर्वामित्यवयवा।
 सात् अथक्रियमाणेपितत्रिमित्यग्रह।

श्री-
 महा-
 भा-
 १२०

लोकयमिदेविज्ञायते तस्यनिमित्तत
 त्रिमित्तत्रिमितादितिग्राहोस्त्विति
 मित्तमस्यसोयेतत्रिमित्तः तत्रिमित्तःदि
 त्तिकिंचातःयदिविज्ञायते तस्यनिमि
 तेतत्रिमित्ततत्रिमितादितिक्रियमाणे
 पितत्रिमित्तग्रहोत्रप्रामोति अथवि
 ज्ञायतेसुनिमित्तमस्यसोयेतत्रिमित्तःत
 त्रिमितादिमित्तयोभवति यथानदो
 षस्तथास्तकृतपतपतयदयमाह अथ
 विशेषमेप्रत्ययेनत्रिमितादपीतित्त
 हितत्रिमित्तग्रहोक्तव्येनकर्तव्ये दि
 गोर्वातिनैषांपचमी कातर्हिषयोदिगो
 स्तद्वत्तस्यत्वभवति दिगोर्वास्तद्वित्तःकिं
 चदिगोस्तद्वित्तोनिमित्ते यस्मिन्त्रिमित्तदि
 शरितोतद्वित्तप्रत्ययेइदंनद्विवक्तव्ये अ
 र्थविशेषात्प्रत्ययेनत्रिमितादपीति पत
 त्तनवक्तव्ये कथमिहास्माभिःत्रैशदो
 साधे द्वाभ्यामूर्वाभ्यामोनेदिशोर्वा दिश
 र्वामोनेदिशोर्वामिति तत्रद्वयोःसमाना
 र्थयोरेकेनविग्रहः अथरसाद्वयतिर्भे।
 विद्यति अथरविक्रमायन तयथाप्रवे
 मासमितिदिशोदिशोर्वादिशोर्वात्तत्तिर्भेव

श्री-
महा
भा

125

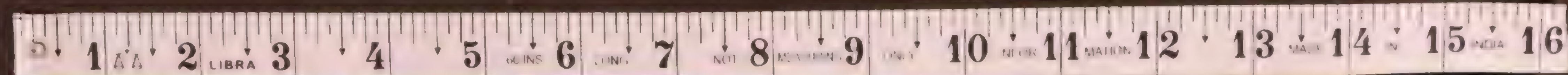
[illegible]

चशाते शुभपशाते शुभर्यशाते पं
 चशाते पंचशाते द्वित्रिर्वादाच
 द्वित्रिर्वादाचेतिवक्तव्ये द्विशाते
 द्विशाते द्विशाते त्रिशाते त्रिशाते त्रि
 शाते तेनकीने तेनकीनेमिति करणा
 न तेनकीनेमिति करणादिति वक्तव्ये
 इहामाभूत् देवदेतेनकीने यज्ञदेतेन
 कीनेमिति युक्तेकातातयुक्तेकाता
 दिति वक्तव्ये इहामाभूत् देवदेतेनपा
 णिनाकीने यज्ञदेतेनपाणिनाकीनेमि
 ति सौख्येकवचनद्विगोत्रोपसंख्यानसं
 ख्यायाश्चिवक्तव्ये इहापियथास्यात्
 पंचभिः कीनेपंचके समके किंपुनः कर
 णानसिद्धतिपकवचनोनादिति वक्ष्यति
 तस्यायेप्रस्तारपकषः एकवचनोनात्
 एकवचनोनादिति वक्तव्ये इहामाभूत्
 सूर्याभ्योकीने सूर्यैः कीनेमिति द्विगोत्रो
 त्रिवक्तव्ये इहापियथास्यात् द्वाभ्योसूर्या
 भ्योकीनेद्विसूर्ये त्रिसूर्येमिति यथेकव
 चनोनादित्युच्यते मूढैः कीनेमौक्तिके मा
 षैः कीनेमाधिकमिति नसिद्धति परिमा
 णसंख्येयायदेकवचनेनतः तत्रैक

श्री.
 महा
 भा.

१२२

वचनोनादिवक्तव्ये तस्मिंश्चक्रियमाणे
 वक्तव्ये कस्मान्नभवति सूर्याभ्यो।
 कीनेषुः कीनेमिति उक्तं वा किमुक्तं
 नभिधानादित्यथेवेकरणादकर्तेकाता
 दित्यमिनवक्तव्ये कर्तेकर्तेकाताहाकस्मा
 न्नभवति युनभिधानादेव तस्यानिमित्तं सं
 योयोत्यानयोः कोविशेषः संयोगोनाम
 भवति यादृक्किमाभेदावाक्केदेवापमे
 वापार्त्तं वा तस्यानिमित्तप्रकरणेवातपित
 यैस्त्वभ्यः शमनकोपनयोरुपसंख्यानसं
 तस्याशमनेकोपनेनातिके पतिके स्रष्टि
 के स्रष्टिपानाचेतिवक्तव्ये सानिपतिके
 गोत्रोचोसंख्या यत्प्रकरणेब्रह्मवचनं स्रष्टि
 यत्प्रकरणेवत्प्रवचनं स्रष्टिपसंख्यानसं
 ब्रह्मवचनं संयोगाब्रह्मवचनं स्रष्टिपानो
 वा तस्मिन्ब्रह्मवचनं स्रष्टिपदीयते स्रष्टिपति
 च तदस्मिन्दीयते स्रष्टिपसंख्यानसंकर्त।
 यो पंचवद्विगोत्रोचोवालाभोवाक्क
 लोवाउपदाया दीयते स्रष्टिपचकः समकः
 शुश्रूकः नचकः तत्राहुपसंख्यानसंकर्तये
 यदियंकीनेपतेतस्मिन्ब्रह्मपिनदीयते तत्र
 तदस्मिन्दीयते तस्मिन्ब्रह्मपिनदीयते तत्र

करणोनेताडपसंख्यानं दनप्रकरणे
 ताडपसंख्यानं कर्तव्यं द्वितीयकः सः
 तीयकः किंप्रनः काणोनसिद्धति
 राणादित्युच्यते नचनत्तराणानम् अ
 नैतत्पर्यवपन्नम् एराणां नामार्थः नदर्थः
 माह यस्तीयशब्दः सापि एराणार्थः सा
 र्य एराणानान् सार्थभावेन न संभवे न
 श्रुतीति दोगमदणव तत्पवतति दोग
 णारणवेति वक्तव्यं दोगाणपवति दोगाणि
 दोगाणी कुलिजा कुलिजाश्चुति सिद्धे
 लकावशुद्धानर्थको पूर्वस्मिंस्त्रिकभा
 वात् पूर्वस्मिन्त्रियोगे सर्वपवत्रिकोऽ
 श्यते द्याकवकी द्यादकीना द्यादकीति
 तदस्य परिमाणम् संज्ञायां सार्थउत्पायः
 संज्ञायां सार्थप्रत्ययः न्यायपंचैवपवकाः
 शाकुनयः निकाः शालकायिकाना
 समकोवलवृक्षः ततः परिमाणानि
 ततः पराः प्रत्ययः परिमाणानिवक्ता
 यः पंचकः संचः दशकः संचः जी
 वितपरिमाने च जीवितपरिमाणोच्यते
 संख्यानं कर्तव्यम् षष्टिजीवितपरिमा
 णमस्य षष्टिकः सामतिकः जीवित

श्री.
 महा
 भा
 (३)

परिमाणोच्यते नर्थकं वचनं कालादिति
 सिद्धत्वात् जीवितपरिमाणोच्यति वचन
 मनर्थकं किं कारणं कालादिति सिद्ध
 त्वात् कालादिनिवसिद्धम् इह यम्यव
 ष्टिजीवितपरिमाणोच्यते नर्थकं भूतोभव
 ति तत्र नमधिष्ठभूतोभूतोभावेन वसि
 द्धम् अवश्यं चेतदेव चिन्तये इह वचने हि
 लकप्रसंगः इह वचने हि क्रियमाणाल
 कप्रसंगेन हि योष्टिकः विषाष्टिकः
 अनेन सतिलकभवति तेन सतिलकस्मा
 त्रभवति आर्हादित्युच्यते न सिद्धति न दो
 मेकालशब्दाः किं न हि संख्याशब्दाः ३
 मे इमे पिकालशब्दाः कथं संख्यासंख्ये
 ये वर्तन्ते यदि न हि योषः काले वर्तन्ते सा
 कालशब्दः रमणीयादिषु तिप्रसंगो भव
 ति रमणीये कालभूतः शोभने कालभू
 त इति अथ मनमनकाले दृष्टः कालदृ
 ष्टः कालदृष्टः शब्दः कालशब्दः काले
 योन्याभिनशतीति रमणीयादिषु तिप्र
 संगो न भवति जीवितपरिमाने नृपसंख्या
 ने कर्तव्यं इह चोपसंख्यानं कर्तव्यं वर्षा
 शविको वापि स हस्विक इति न हि वर्षश

नशाहः संख्या किं तर्हि संख्येये वर्षशत
 शाहः पंचतर्हि संख्येये भोपि दशने त्वारश
 तद्यर्थः संख्येये भोपि दशने त्वारश
 प्रयोजने त्वारशताद्यर्थः त्वारशान्तिको
 शिः त्वारसहस्रिकोराशि संख्येये तर्हि दो
 षः उहवचने हिलकप्रसंग इति न वृमः
 यत्र क्रियमाणो दोषः तत्र कर्तव्यमिति किं
 तर्हि यत्र क्रियमाणो न दोषस्तत्र कर्तव्यम्
 कचक्रियमाणो न दोषः परमहीनं तत्
 ह्यपसेखाने कर्तव्ये कालादिरो वसिदे
 न न चोक्तं तसि द्यति नेमे कालाशब्दः किं
 तर्हि संख्याशाह इमे इति इमेपि कालशब्दः
 कथं संख्या संख्येये वर्तते न नो चोक्ते यदि
 तर्हि योयः शाब्दः काले वर्तते स कालशब्दः
 रमणीयादिषु प्रसंग इति उक्ते या किमु
 के पुनर्भिधानादिता पुनर्भिधानादमणी
 यादिषु तिनै भविष्यति स्मोमेन विधिः पे
 चदशाद्यर्थः स्तोमेन विधेयः किं प्रयोजन
 पेचदशाद्यर्थः पेचदशास्तोमः समरशा
 स्तोम इति ॥ ॥ ॥ इति श्रीमद्भा
 वराते जलिसुनि विरचिते व्याकरणमहा
 भाष्ये पेचमस्यायाय प्रथमपादे प्रथमः

श्री-
 महा-
 भा-
 १३६

ममाक्रिके ॥ ऐक्यविंशतिः इमे विं
 शत्यादयः सप्रकृतिकारसप्रत्ययकाश्च
 निपातने तत्र न स्तायते का प्रत्ययः कः
 प्रत्ययार्थ इति तत्र वक्तव्यमियं प्रकृत्य
 रथे प्रयोये प्रत्ययार्थ इति इमे व्रमः दिंश
 द्यादये दशार्थाभिधानिनः सार्थशानि च
 प्रत्ययो निपातने विंशदे द्वौ दशतौ विं
 शतिविंशत्यादयो दशदर्थे चेत्समानव।
 च नानुपपत्तिः विंशत्यादयो दशदर्थे चे
 त्समासो नोपपद्यते विंशतिगवमिति
 किं कारणं द्वायमनभिहिते तस्यानभि
 हितत्वात् षष्ठोऽशमोति षष्ठे तच समासे
 सुर्वे निपतति तत्र गोविंशतिरिति शमो
 ति न चैवं भवितव्यं गोविंशतिरिति भवि
 तव्ये च विंशतिगवे तन्न सिद्ध्यति इह च विं
 शत्युत्पत्तिश्च त्वारिशत्युत्पत्तिस्तमानाधिकार
 णालक्षणाः समासो न प्राप्नोति वचने च वि
 धेये विंशतिर्द्वयोदशतो हित्वा द्योर्द्वि
 चनमिति द्विवचने प्राप्नोति एवेतर्हि प
 रिमाणानि चेत्पुनः सार्थप्रत्ययविधानं
 परिमाणानि चेत्पुनः सार्थप्रत्ययो विधेयः
 विंशकः स च विंशकः स च इति षष्ठो

वचनविधिष्व षष्ठीचविधेया गवांवि
 शानि इयमभिहितेनस्याभिहितवान्
 षष्ठीनप्रामोति अनुारेभोवाप्रतिपदिक
 विज्ञानाद्ययासहस्रारिप्रुतारेभोवाप्र
 नः विंशत्यादीनांमाणाः कथं सिद्ध्यतिप्र
 तिपदिकविज्ञानान् कथं प्रानिपदिक।
 विज्ञाने विंशत्यादयः प्रुच्युत्त्रादिप्रति
 पदिकानियथासहस्रारिप्रु तद्यथासह
 समप्रुतमंजुदेन्यवेदमिति नवानुगमः
 क्रियतेभवतिचानभिधाने यथासहस्रा
 रिधित्यच्चेते प्रुप्रसहस्रादिषुपिकथंभ
 वितयेसहस्रेगवां सहस्रेगावः गोसह
 समितिवावताप्रपिनसंदेहः नासूयाक
 र्त्तया यत्राप्रुतगमः क्रियतेतत्रचोक्तंवि
 शत्यादयोदशदशैवेत्समासवचनानप
 पत्तिः वचनेचविधेयेपरिमाणानिचेत्प्र
 तः स्वार्यप्रत्ययविधानेषष्ठीवचनविधि
 येति नैषदोषः समदायोविंशत्यादयोभ
 विधेति किंत्वक्तव्यमेतत् नहिकथमन्यथा
 मानेगोमने संचरतिवर्तते संचः संमूहः
 समदायश्चनयोतरेपततेविंशत्यादयः
 समदायाः संतोभाववचनाभवेति भाव

श्री
 महा
 भा

(३२)

वचनाः संतो गुणवचनाभवेति गुणव
 चनासेताद्यवशिष्टाभवेत्यनैर्गुणवच
 नैरन्येष्वगुणवचनेप्रकटाविहारात्।
 णिविशेषकोभवति तद्यथापदः प्रुक्त
 इति कदाचिद्गुणानागुणोविशेषतेपद
 स्पुक्तइति तद्यथातावद्व्यतिविशया
 दयोदशदशैवेत्समासवचनानपपत्ति
 रिति नदासामाधिकरणेगुणागुणि
 नोः वचनपरिहारस्तुतिष्ठततावतपरि
 माणानिचेत्यनः स्वार्यप्रत्ययविधानमि
 तिसंहननेवृत्तः संहननेवर्तिष्यतिसेत्वा
 संहनवतेद्वयसंहननेवर्तिष्यते प्रुप्र
 ष्ठीतिगुणानागुणोविशेषते वचनपरि
 हारउभयोरेव यदितस्मीमेविंशत्यादयो
 गुणवचनाः सथमिभिरेमेयतावचनेभवि
 तयो प्रुमेप्रुतगुणवचनादव्यस्यलिंगस
 व्येप्रुतवर्तते तद्यथाप्रुक्तवसे प्रुक्ता
 शब्दो प्रुक्तः केवलः प्रुक्तोकेवलौ प्रु
 क्ताकेवलाइति यदसौद्वयप्रितोभवति
 गुणस्तस्यपक्षिगंवचनेतद्गुणाप्यभिभव
 ति शिवत्याद्यः प्रुतनानवर्ततेप्रुमेपिप्र
 णवचनानावश्येद्वयस्यलिंगसव्येप्रुत

तंते तयथा गावोयने पुत्राश्रपत्तो रेश
 ग्रीदेवता विष्टेदेवादेवता यावेतस्तेषां
 वाशितामनयेति सर्वेते दक्षिणासमस्या
 इति अथानवमौदेवः शक्येवक्तं वा
 केशेभ्यः कामेन विष्टातो इहकदाचिद्
 णः प्राथामेन विवक्षितो भवति तयथा
 पेचोऽपशान्तिर्तोर्णानि पेचवृक्षोऽपशान्ति
 निर्तोर्णानि पेचफलकशान्तिर्तोर्णानि
 अथैष्टमसिभिर्पुष्टमिति ततपयोपुष्टे
 तेष्टसिगाः प्रकृषाप्रप्येनेगणस्तत्त्वप्र
 थामेन विवक्षितो भवति इहतावद्वावोय
 नमिति धिनोतेर्यने एकोगणः सप्राथामे
 न विवक्षितः पुत्राश्रपत्तमिति अपतना।
 दपत्ते एकोगणः सप्राथामेन विवक्षितः
 इराग्रीदेवता विष्टेदेवादेवतेति द्विदैष्ट
 यकर्मणोदेवः तस्मात्सार्थतत् एकोग
 णः सप्राथामेन विवक्षितः यावेतस्तेषां
 शितामनयेति सर्वेते दक्षिणासमस्या इति
 दक्षेदक्षिणाः एकोगणः सप्राथामेन विव
 क्षितः विशाखादिप्रचाप्येकोगणः सप्राथा
 मेन विवक्षितः तस्यैकत्वादेकवचने भवि
 ष्यति अथैतद्विंशत्यादिप्रभाववचनेपुरो

श्री
 महा
 भा
 133

षः गोविशान्तिनीयतामित्युक्ते भावानय
 नेचोदिते इत्यानयनेन प्राप्नोति नैष दोषः
 इदेतावदयं प्रष्टव्यः अथैष्टगौरनूवेयोना
 ग्रीषोमीय इति कथमाकृतौ चोदितायोद
 योऽपरे भणाले भनप्रोक्षणा विषसनादीनि
 क्रियेतेष्टसंभवान् आकृतावारं भणदी
 नो संभवो नास्ति इति कृत्वा कृतिसहच
 रिति द्रव्येष्टां भणदीनि क्रियेते इदमप्ये
 वेजानोयकमेव अष्टसंभवज्ञानयनसा
 इत्यानयने भविष्यति अथवायातिरेकात्
 केदा पेयो केदादिपथिभ्यो विष्टदृश
 नात्रित्यग्रहणार्थकं केदादिपथिभ्यो
 विष्टदृशनात्रित्यग्रहणमनर्थकं विष्ट
 होपिष्टपत्ते केदमर्हति पेयानेराकृतौ
 निविकाराद्यंतर्हि निरग्रहणं कर्तव्यं वि।
 कमेण विष्टहोमाभूदिति विरागविरागच
 पेयो न निरग्रमिति विकाराद्यमिति चेदकत्वा
 दिभिस्तत्त्वे विकाराद्यमिति चेत् अकत्वा
 दिस्तत्त्वे तद्वति अथवा अकत्वादिभिः।
 विकारे विष्टहो न भवत्येवमाभ्यामपि न भवि
 ष्यति किंप्रतीक्षाकर्तव्यं निरग्रहणं कि
 यतेष्टहो विष्टद्वयकर्तव्यं न क्रियते इह क

तं वा क्रियते पक्षपदमाप्नोयुः न सन्नियो
 राशिष्टानोऽप्यत रापाद्ये उभयोरप्यभाक्
 तद्यथादेवदत्तयजदत्ताभ्यामिदेकतेव्ये दे
 वदत्तापायेयजदत्तोपिन कुरुते यज यज
 त्तिभ्योतत्कर्मो हेतोः सपसेत्त्वाने यजति
 भ्योतत्कर्मो हेतोः सपसेत्त्वाने कर्तव्ये य
 जकर्मो हेतियजियो देशः क्रुतिकर्मो
 हेति श्रान्तिर्जीने कुले पायायणो तदन्त्य
 तीत्यनिर्देशः शुगमको निर्देशः शुनिर्देशः
 पायायणो कोवर्तयति यः परमकरोति न
 रायाणो कोवर्तयति यश्च प्ररोशो निवपति
 तत्रादर्शनात् न च तत्र प्रत्ययो दृश्यते ३
 उपनोऽप्यदर्शनात् उपनोऽप्यप्रत्ययो दृश्य
 ते यः परायणमर्थो न स पायायणिक उच्य
 चते यस्माद्येण यजते स नौमायणिक उ
 च्यते यश्चैवार्थो न यश्च परमकरोति उ
 भौतौ चर्तयतः यश्च यजते यश्च प्ररोशो
 निवपति उभौतौ चर्तयतः उभयश्च कस्मा
 न्भवति शुनभिधाने योजने योजने गच्छ
 नीति कोशशत योजनशत योरुपसेत्त्वाने
 योजने गच्छनीत्यत्र कोशशत योजनशतयो
 रुपसेत्त्वाने कर्तव्ये कोशशत गच्छनीको

श्री
 महा
 भा

(३४)

शशतिकः योजनशत गच्छनीति यो
 जनशतिकः ततो भिगमनमर्हतीति
 च ततो भिगमनमर्हतीति च कोश
 शत योजनशत योरुपसेत्त्वाने कर्तव्ये
 कोशशत दधिगमनमर्हतीति कोशश
 तिको भित्तः योजनशत दधिगमनम
 र्हेति योजनशतिको गुरुः उत्तर आह
 न प्रकरणो वारिजंगलस्थल कोतारश्च
 वेपदा उपसेत्त्वाने आह न प्रकरणो वा
 रिजंगलस्थल कोतारश्च वेपदा उपसे
 त्वाने कर्तव्ये वारियं गच्छति वारिप
 थिकः वारिपथेनाह न वारिपथिके वा
 रिजंगल जंगल पथे गच्छति जंगलप
 थिकः जंगल पथेनाह न जंगलपथि
 के स्थलस्थल पथे गच्छति स्थलपथि
 कः स्थल पथेनाह न स्थलपथिके को
 तार कोतार पथे गच्छति कोतारपथिकः
 कोतार पथेनाह न कोतारपथिके यत्र
 पथशेक पथो भव यज यथ शेक पथ
 भोचेति वक्तव्यं यज पथे गच्छति यज
 पथिकः यज पथेनाह न यजपथिके
 शेक पथे गच्छति शेक पथिकः शेक

श्री
महा
भा

भिः उपसंख्यानं कर्तव्यं महानाम्नीनां
ब्रह्मचर्यं महानाम्नि कंतं चरतीति च त
चरेतीति च महानाम्नादिभ्य उपसंख्यानं
कर्तव्यं महानाम्नी चरति महानाम्नि
कः आदिन्यत्र नित्यः नैष प्रुक्तो निर्देशः
तचरतीति महानाम्नो नाम ब्रूचः न च
नाञ्चर्यं ते ब्रतेनासाञ्चर्यं ते नैष दोषः सा
हचर्यानां कृत्यं भविष्यति महानाम्नी
सहचरित ब्रतं महानाम्नो ब्रतमिति अ
वात्सरीत्यादिभ्यो गितिर्वक्तव्यः अवा
तरदीप्तीति लब्रती अष्टचत्वारिंशतोऽथ
अ अष्टचत्वारिंशतोऽथ अगिति प्रव
क्तव्यः चातर्मासकः चातर्मासो अथ
किमिदं चातर्मास्यानामिति चतर्मासा
ण्यो यज्ञेन तत्र भवे चतर्मासाण्यो वक्तव्यः
यज्ञेन तत्र भवत्येतस्मिन्त्रये चतुर्ष्वमासे
प्रभवानि चातर्मास्यानि संज्ञायामासे
ज्ञायामाणवक्तव्यः चतुर्ष्वमासे प्रभवा
चातर्मासः तस्य दत्ति आख्यायज्ञां ।
किमर्थं तस्य दत्तिण्यज्ञेभ्य इत्यत्र च
मानेय एव संज्ञो भूतकायज्ञास्तन उप
तिः स्यात् यागिणो मिकाः राजसूयिकाः

यत्र वा यत्र शब्दोक्ति नवयन्ति कः पाक
 यन्ति कः इह न स्यात् पौचौरनिकाः रा
 शौदनिकाः आख्यायदो प्रकः क्रियमा
 णानदोषो भवति ये च सेतीभूतकायत्ता
 ये च न सेतीभूतका यत्र च यत्र शब्दोक्ति
 यत्र च नास्ति तदा व्यापारोक्तिर्भवति
 तत्र च दीपने कार्यग्रहणमनर्थकं तत्र भ
 वेन कृतत्वात् कार्यग्रहणमनर्थकं किं
 कारणं तत्र भवेन कृतत्वात् यदि मासे
 कार्यमासे तद्भवे भवति तत्र तत्र भवत्वे
 वसिदे किमिदं भवान् कार्यग्रहणमेव प्र
 त्याचष्टे न पुनर्दीपने ग्रहणमपि यथैव हि
 यन्मासे कार्यं तन्मासे भवे मेवं यन्मासे दी
 यते तदपि मासे भवे भवति तत्र तत्र भवमि
 त्येव सिद्धे न तन्मासे दीयते किं तद्विद्यते मा
 से पवेतर्हि पञ्चैषि कमधिकरणं विज्ञास्यते
 पवेतर्हि योगविभागे नरकालमिदं पठित
 वं तस्य दक्षिणा यत्तावेभ्यः तत्र च दीप
 ने ततः कार्यं भवत् कालादिति व्युत्पदि
 भ्योऽपि अणप्रकरणेऽपि पदादिभ्य उपसंख्य
 ने अणप्रकरणेऽपि पदादिभ्य उपसंख्याने
 कर्तव्ये श्रीणीमायाप्रकरणे निवृत्तौ

श्री
 महा
 भा
 136

दिभ्योऽपि समयस्तदस्य प्राप्ते ऋतोरात्र
 योजने विशाखापादादाप्येवं दृश्यो रि
 ति तत्र न ज्ञायते कतरस्मिन्ने प्रकरणे स
 र्वत्र व्युत्पत्तिर्भोऽपि भवतीत्युक्ता अग्रिप
 दादिभ्यश्चेति वक्तव्यं अग्रिपदे दीयते का
 र्यं वा अग्रिपदे पैलपदे समयस्तदस्य प्रा
 प्ते ऋतोरात्र अग्रिपादादिभ्यश्चेति वक्तव्यं
 उपवस्त्रायातोऽप्युपवस्त्रं प्राशितायातो
 सिप्राशिचं प्रयोजने विशाखापादादाप्ये
 व दृश्योऽपि अग्रिपादादिभ्यश्चेति वक्तव्यं च
 उग्रप्रयोजनमण्यचोरे अग्रप्रयोजनमण्य
 आह अत्र प्रकृतप्रकरणे विशिष्टमिदं
 रुद्रिप्रकृतेरनात्सर्वपदा उपसंख्यानं
 कृतप्रकरणे विशिष्टमिदं रुद्रिप्रकृतेऽप्य
 नात् सर्वपदा उपसंख्यानं कर्तव्यं वि
 शिष्टेऽहान् प्रवेशनीये हृदि प्रणयणीये
 पदि गोप्रपदनीये अश्वप्रपदनीये रुद्रि
 प्रासादोद्गणीये स्वर्गादिभ्यो यत् स्वर्गा
 दिभ्यो यद्गुक्तव्यः स्वर्गं यत् यथाऽपि अ
 ण्णवाचनार्थिभ्यो लकृतव्यः अण्ण
 द्वाचने सस्ति वाचने पैकागारि पैका
 गारातिपातनानर्थकं प्रकरणान्तपका

गारात्रिपाननमनर्थकं किंकारणात्
 दृजप्रकरणाद्व्यकरणसो नवतिष्ठते
 इदं तर्हि प्रयोजने चौरतिवक्ष्यामीति
 इह माभूत् एकाराप्रयोजनमस्याभितो
 रितियेतावत्प्रयोजनेणादेकाराप्रयोजने
 वक्ष्यात् आकाश आकाशात्रिपानना
 र्थकं दृजप्रकरणात् आकाशात्रिपानना
 नर्थकं किंकारणात् दृजप्रकरणात् दृजप्र
 करणात् सो नवतिष्ठते इदं तर्हि प्रयोज
 ने एतस्मिन् विशेषे निपातने करिष्यामीति
 समानकालस्यायने विवक्षा यामिति आ
 कालाद्व्य आकालाद्व्य दृजवक्तव्यः आ
 कालिकः आकालिका आकालिकी ते
 न तस्य इदमप्रकृतं वर्तते किमत्र प्रकृतं य
 तत्तृतीया समर्थं क्रियेत्ता भवतीत्यत्र
 ते कथंच तृतीया समर्थं नाम क्रियाया
 रित्येतदुक्ते नैष दोषः सर्वपदेशाद्वागु
 समुदाये वर्तते ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शू
 द इति तपः कृते च एतद्वाङ्मणालक्षणम्
 तपः कृताभ्यायो दीनो ज्ञाति ब्राह्मण एव
 सः तत्र गौरः शुचाचारः पिगलाक्षः क
 पिलकेश इति एतान् व्याभ्येता रान् ब्राह्म

श्री
 महा
 भा
 136

श्री
 महा
 भा
 137

एष गणनं कुर्वति समुदाये प्रविशद्वाः
 प्रवृत्ता अवयवे वेषपिवर्तते तद्यथा पूर्व
 षोचालाः उत्तरेषोचालाः तैलेभुक्ते च ते
 भुक्ते शुक्लो नीलः कृष्ण इति एव भये सम
 दाये ब्राह्मण शब्दः प्रवृत्तो वयवेषपिवर्त
 ते यदि तर्हि तृतीया समर्थं विशेषते प्र
 यार्थः शुविशेषतो भवति तत्र को दोषः
 तृतीया समर्थं तत्क्रियावाचिनो गणत
 ल्यत्वेऽपि प्रत्ययः प्राप्नोति पुत्रेण तस्यः
 स्पृलः पुत्रेण तस्यः पिग इति शुस्ततर्हि
 प्रत्ययार्थं विशेषणो यत्तत्क्रियाचेत्सा
 भवतीति एवमपि तृतीया समर्थं मवि।
 शेषते भवति तत्र को दोषः तृतीया समर्थं
 दक्रियावाचिनः क्रियान्त्येऽपि प्रत्ययः प्रा
 प्नोति स्पृलेन तस्यः पुत्रः स्पृलेन तस्यो
 यतीति नैष दोषः यत्तत्क्रियाचेत्सा
 भवतीत्यत्रोते तत्तत्क्रियाचसंमिते तस्ये।
 यदि च तृतीया समर्थं मपि क्रियार्थं पि
 या तत्तत्क्रियाचेत्सा भवति शुयवापन स्त
 यत्तत्तृतीया समर्थं क्रियाचेत्सा इवमेव
 ननु चोक्ते प्रत्ययार्थः शुविशेषो भवती
 तितत्र को दोषः तृतीया समर्थं क्रिया

वाचिनोऽप्यतस्तत्पिप्रामोति प्रवेष्टा
 तत्पः स्पृलः प्रवेष्टातत्पः पिगलः इति
 नैवदोषः यत्तत्तीयासमर्थक्रियाचेत्सा
 भवतीत्युते तत्तत्पचसंमितेतत्प यदि
 तत्तीयासमर्थमपि क्रियाप्रत्ययार्थोपि क्रि
 यातत्तत्पभवति किंपुनरत्रत्यापः
 तत्पार्थविशेषणमेव ज्ञापयः कृतपतत्
 एवेवैवदिकृत्वाचार्येणामुत्रेपरितेवति
 नास्मान्नाधिकरणं तद्वत् अपिचाय
 येषुवनेः पारो न कर्तव्यो भवति क्रिया
 यामये भवेत्तिगोसाव्याभ्यो न योद्यतेत
 त्रनयेव किमर्थमिरमच्यतेन तेनत
 त्यक्रियाचेदतिरित्येवमिहे नसिद्यति
 तत्तीयासमर्थान्नत्रयदायेन कर्तव्यो क्रि
 यामयः करोतिनराप्रत्ययउत्पद्यते नच
 कराचिदिवशादेनयोगात्तत्तीयाविधेय
 ते ननचसममपिनविधेयते एवेन
 दिसिहेसतिपरिवशादेनयोमेसमर्थेता
 स्तितन्तापयत्याचार्यः भवतीवशादेन
 योगोसममतिक्रियेतस्तत्पनेपयोज
 ने देवेविवनामवाह्योविवनाम एव
 प्रयोगउपपन्नोभवति तदहं किमर्थ

श्री
 महा
 भा
 136

श्री
 महा
 भा
 137

मिदमच्यते नतेनतत्पक्रियाचेद
 तिरित्येवमिहे नसिद्यति तत्तीयास
 मर्थान्नत्रयदायेन कर्तव्यो क्रियामयः
 करोतिनराप्रत्ययउत्पद्यते इहपुन
 द्वितीयासमर्थोदात्तादीयोक्रियाया
 मर्हति कर्तरिनिश्चितवत्ताथानेप्रत्य
 यउत्पद्यते नत्राह्मणवद्भवतेतत्पत
 द्विहनेत्राह्मणमर्हति उपसर्ग प्रथम
 हणोकिमर्थ नउपसर्गच्छेदसिधाता
 वित्यचेतथान्वेशात्तुः शब्देचकार्यस्य
 भवः शब्देकार्यस्य संभवादर्थकार्यनि
 ज्ञास्यतेकः पुनर्थानर्थः क्रियाइदंतर्हि
 प्रयोजने उत्तरपदलोपोयदाविज्ञायते
 थातकृत्वर्थथातपर्यतिकः पुनर्थान्
 कृतोर्थः साधनेकिंकृतेभवतिसाधने
 येभवोद्विगसंख्याभ्योपोद्यतेतद्वतानि
 तद्वतः निगतानिनिवतइति स्त्रीपुंसा
 भ्योचत्पसंख्याने स्त्रीपुंसाभ्योवत्प
 संख्यानेकर्तव्योस्त्रीवत् पुंवदितिकिंपु
 नः कर्मणो नसिमिद्यति इमोनजसजो
 प्रागभवतादित्यच्यते तौविशेषविहितौ
 त्वतलौवायेयाता वाचचनेच वेतिचव।

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16
 LIBRA LONG NOT MEASURING ONLY INCHES MADE IN INDIA

कृत्ये किंप्रयोजनेन न स ज्ञावपि यथा ।
 स्यात्तोसीभावः स्यात्तो पुंभावः पौंसमिति
 अपवादसमावेशादासिद्धे अपवादसमा
 वेशादासिद्धमेतत् यथैववमतिच
 प्रभृतिभिरपवादैः समावेशोभवत्येव
 माभ्यामपि भविष्यति नैवेत्युपपत्त्यापत्ति
 तिनापि धर्मसूत्रकाराः पठेति श्मनिच
 प्रभृतिभिः स्याद्वैः समावेशोभवति ३
 नि किं तर्हि आचत्वादित्येतस्माद्यन्त्रादिन
 निजप्रभृतिभिरपवादैः समावेशोभवति
 नचेतान्माभ्यन्तरोपतावप्यत्राभ्यन्तरोप
 अपवाददेशा अपवादाभवेतीति पतये
 वनत्तानोमः अपवाददेशा अपवादाभ
 वेतीति प्रपिचकृतपतदेतावप्यत्राभ्यन्त
 राविति तदुपनः सुवोवास्यातोपरोवा पठे
 तर्हि वक्ष्याम्यत्रादिन वचकारकरो
 प्रयोजने न न स ज्ञावपि समावेशोभव
 तितिनस्य भावयन्मभिप्रायादिषति प्रसे
 राः तस्य भावयन्मभिप्रायादिषति प्रसे
 गोभवति इहापि प्राप्नोति अभिप्रायोदेव ।
 दत्तस्य मोक्षेऽपु येनोभावस्तेनोभावः ३
 ज्ञाः पुत्रे विधिष्येति सिद्धे तस्य स्यात् ।

श्री
 महा
 भा
 १३६

श्री
 महा
 भा
 १३७

सभादयोऽश्वनिवेशस्तदभिधानेन तस्मिं
 गुणोक्तयोऽप्यस्येव भवितव्यं नचाभि
 प्राप्तादीनां भावाद्येदेव दत्तशब्दः किंप्र
 तर्ह्ये के गणाः शब्दस्य रसश्च गंगा
 गुणाः अतोऽयं किंप्र न स च्छब्दः ।
 दिभ्योऽयमाहोसिद्धनयत् गुणाणां
 भावादयोऽश्वनिवेशोऽर्जुनत्वापश्च
 स च्छब्दादिभ्योऽयमिति अतः स च्छब्दः
 दिभ्योऽयं तद्विपर्ययपक्षेण पश्येत्
 लपिविशमिति स्यात्प्राप्तातेन स्य स्यात्तान
 च्छब्दादिभ्योऽयमिति अतः स च्छब्दादिभ्यो
 इत्ये तत्तन्मात्रगम्यं तद्यथा शेषविषय
 स्यतीतो हृदि कासौ ज्योतिषोऽतिरिक्तो
 सावनपनः इह स मानेव स्यात्परिहो
 चात्तत्तावभवतिलोहस्य अतः कथा ।
 सानोयन्ततो विशेषस्तद्व्ये तथा कथि ।
 त्पशन्नेव च्छिन्नतिकथि स्येवमानोपिन
 छिन्ननियन्ततो विशेषस्तद्व्ये तथा कथि
 देकेऽपि प्रहोरावपवर्गकरोति कथि
 हारशनेनापिन करोति यन्ततो विशेष ।
 स इत्ये अथवा यस्यागुणोत्तरस्येपि प्राप्ते
 वत्सतत्तेन विद्वन्तेतद्व्ये किंप्र न स ज्ञे

तद्भावस्तत्र तद्यथाग्रामलकादीनां
 लानोरकादयः पीतादयश्च गुणाः प्रादुर्भ
 वेति ग्रामलकेवदरमित्येवभवति अत्र
 शीतलपिनिर्वचने गुणसद्भावोद्वयमि
 त्ति यदि तर्हि षष्ठीसमर्थोद्देशो प्रत्ययउत्प
 ष्यते किमियतासूत्रेणपतावद्वक्तव्येष
 ष्ठीसमर्थोद्देश इति षष्ठीसमर्थोद्देश इति
 नीयत्युच्यमानेदिगुणारजः त्रिगुणार
 जः अत्रापिप्रामोति किं कारणं गुणाश
 होयेवक्तव्यः अतोवसमेषवयवेप्रवर्त
 ने तद्यथादिगुणारजः त्रिगुणारजमि
 ति अस्मिद्व्यापदार्थकः तद्यथागुणा
 नयेदेशाश्च्यतेयस्मिन्नावः सम्पानिच
 वर्यते अस्मिन्नावमेवर्तनेतद्यथायोय
 चाप्रधानोभवति सद्यद्गुणाभूतावय
 मत्रेति अस्मावारेवर्तने तद्यथासम्यक्
 संस्कृतमंत्रेणगावदित्युच्यते अथवास
 र्वत्रैवगुणाशब्दः समेषवयवेप्रवर्तनेतद्य
 था दिगुणामप्यवनेमित्युच्यतेचर्वागु
 णानक्रमगुणाप्यपेक्षानसंदितागुणा
 वर्वागुणाश्चयथेवगुणावदन्मितिगुणा
 शब्देनोपपद्यते नस्तत्रसम्यक्प्रदशोऽगुणाः

श्री
 महा
 भा
 136

श्री
 महा
 भा
 137

समाभवेति नावशं वर्धमानपवपरिणा
 दतएवतासाम्येभवति किं तर्हि प्रकृति
 नोपि आतश्च्युक्तिः यो हि मद्भ्रमो
 लवणप्रस्येनित्तिनेत्रादौ प्रकृष्यात् य
 दितावदेरन्त्रेनादः अतयेमात् अथानि
 नेत्रादौ नग्याशाणपात् शुक्लादिप्रवर्त
 भावाद्दृष्टिर्नशोति अत्रुक्तेषुक्तेति
 निकिंप्रनः कारणं शुक्लादयपवोदाहि
 येते नप्रनहंतादयोपिहृत्ते हृत्तेति
 अस्माद्विशेषः उभयवचनापेक्षेद्व्यवैवा
 द्भ्रंशोच्यतेद्व्यवचनास्ततोऽतिभेवि
 ष्यति दित्यादिप्रवर्तित्वाभावाद्दृष्टिर्न
 शानोतिदित्यते शोभिद्वत्तमितिअत्रापि
 कश्चित्प्रायमकल्पिकोदित्योशोभिद्वत्त
 अनेनकितोक्रियोगुणोवाकश्चित्करोति
 सउच्यतेदित्यन्तपतत् शोभिद्वत्तपत
 त एवेदित्याः कुर्वन्ति एवेदंभिदाः क
 रोति कुर्वन्ति यस्मादिप्रायमकल्पिको
 न्योपेभिद्वत्तपवर्तिभावाद्दृष्टिर्नशो
 ति तेषदोषः यथैवतथाकथेदित्कः प्र
 योगपदेवदृष्टिरपिभविष्यति यदासर्वभा
 वाः स्वनभावेनसेतिसतेषांभावस्तदभि

पातेकिमेभिस्त्रिभिर्भावग्रहणैः क्रियते
 एकोनशब्दः प्रतितिदिशते ह्यभ्यामर्थः
 यदा सर्वशब्दाः सेनायै न भवेति सेनेषो
 मर्थ इति तदभिधाने त्वत्त्वो भवति इति
 कथं नैव मत्प्रभवति न हिते न रक्ते रा
 गादिनात्र शब्दे न रक्ते प्रत्यया उच्यते श
 हे प्रसेभवा इके भविष्यति तत्र ह्यन्यतर
 कर्तव्यं सूत्रे च भिद्यते यथा न्यासमेवा
 स्त नमचो केतस्य भाव इत्यभिप्रायादि
 घति प्रसंगः इति उक्ते वा किमक्ते मुनभि
 धानादभिप्रायादि घृत्तानि न भविष्यति त
 तत्त्वभ्यो न जसमासः पूर्वविप्रतिषिद्धे
 तत्त्वोत्तरो सिद्धार्थं तत्त्वभ्यो न जसमा
 सो भवति पूर्वविप्रतिषेधेन किं प्रयोजने
 तत्त्वोः स्वरसिद्धार्थं तत्त्वोः स्वरसि
 धिर्पश्यान् तत्त्वो रवकाशो भाव
 स्पवचने प्रतिषेधस्यावचने ब्राह्मण
 ने ब्राह्मणात् न जसमा सस्यावकाशः
 प्रतिषेधस्यावचने भावस्यावचने शुद्धा
 ह्मणः प्रवृत्तः उभयवचन उभयप्रा
 मोति शुद्धाह्मणत्वे शुद्धाह्मणात् न
 जसमा सो भवति पूर्वविप्रतिषेधेन स

श्री
 महा
 भा
 136

श्री
 महा
 भा
 136

तर्हि पूर्वविप्रतिषेधो वक्तव्यो न वक्तव्यः
 नात्र स्तत्त्वोत्तरो प्राप्नुतः किं कारणं अस्मा
 र्थात् कथमस्मा र्थात् सापेक्षसमर्थभ
 वतीति यावता ब्राह्मणशब्दः प्रतिषेधम
 मपेक्षते न जसमा सो पितर्हि प्रामोति किं
 कारणमस्मा र्थादेव कथमस्मा र्थासापे
 क्षः समर्थभवतीति यावता ब्राह्मणश
 ब्दो भावमपेक्षते प्रथानमत्र नदा ब्राह्मण
 शब्दो भावपेक्षते प्रथानमत्र नदा ब्राह्म
 णशब्दो भवति भवति च प्रथानस्य सा।
 पेक्षसापि समासः इदं तर्हि प्रयोजने न।
 न जसमा सो दजो भाववचनाः सरोत्तरपद
 स्य मिति वक्ष्यति तत्र व्यवस्यार्थमिदं
 कथं वा छेदसि न जसमा सो वक्तव्यः नि
 दीयेतो वैयमो जानद्याशास्ते अप्युक्तो
 यो नित्वा वशिष्ठिस्तित्वा योता मनप
 त्तो भवेदिदं पुक्तमदाहरणमयो नित्वा
 याशिथिलत्वाय इदं पुक्तं पश्यामिति
 नलोपसमासभावात् गतास्ति किं तर्हि उ
 त्तरपदभावात् शास्ते न पश्यामिति
 न जसमा सो दजो भाववचना सरोत्तर
 दस्यार्थं न जसमा सो दजो भाववचनो

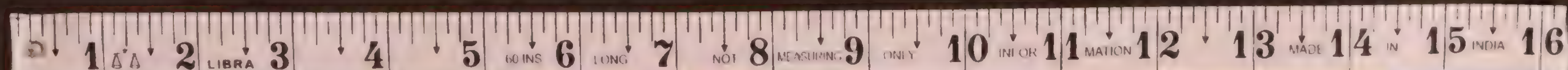
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16
 LIBRA LONG NOT MEASURING ONLY INCHES IN INDIA

भवतिविप्रतिषेधेन किंप्रयोजने स्वरो
 नरपदवृत्त्यर्थे स्वरायुत्तरपदवृत्त्यर्थे
 स्वरायुत्तरावत् अथवा अथदिमा उत्तर
 पदवृत्त्यर्थे अथवा अथकात् अथवा
 र किमर्थप्रकारः अथकर्षणार्थः तत
 तावत्कृष्यते नैतदस्तिप्रयोजने प्रकृ
 तौत्तरतावत्प्रतिषेधेन अतउत्तरपठति
 अचतोदितचकारकराणामपवादसमावे
 शाथं अचत्वादितचकारकराणामपवाद
 तेष्वपवादसमावेशार्थं इतिचप्रभृति
 भिरपवादैः समावेशोपपत्त्यात् नैतद।
 स्तिप्रयोजने आत्वादित्येव इतिचप्रभृ
 तिभिरपवादैः समावेशोभविष्यति इदं
 हिप्रयोजने आत्वायाः प्रकृतयः ताभ्यश्च
 ततलौग्यशास्त्रात् यत्तच्चोच्यतेपतदपि
 नास्तिप्रयोजने आत्वादित्येव आत्वायाः
 प्रकृतयस्माभ्यश्चततलौभविष्यतः यत्
 चोच्यतेइदं हिप्रयोजने आत्वायेयास्त
 ततलौग्यशास्त्रात् यत्तच्चोच्यतेपतदपि
 नास्तिप्रयोजने आत्वादित्येव आत्वाये
 यास्तततलौभविष्यतः यत्तच्चोच्यतेइ
 दं हिप्रयोजने आत्वायाप्रकृतयस्ता।

ओ
 मस
 भा

142

भाश्चततलौग्यशास्त्रात् यत्तच्चोच्यते
 पतस्तिविषयेप्रत्ययउत्तराद्येन किंकृतं भ
 वति स्त्रीपुंसाभ्यामन्तलोपसंख्यानयो
 दितेनन्वक्तव्यं भवति ननजसर्ववात्
 कस्याप्येप्रतिषेधः ततलोपिनाह नैतद
 स्तिप्रयोजने इत्येतेन नजसर्वान्तरुषात्
 तलौग्यशास्त्रात् अथवा अथवा अथवा
 तेष्वपठति ननजसर्वान्तरुषात्प्रतिषे
 धः ननजसर्वान्तरुषात्भावप्रत्ययस्य
 तिषेधोक्तव्यः नैतदस्तिप्रयोजने परि
 यणिताभ्यः प्रकृतिभिर्उत्तरोभावप्रत्ययो
 विधीयते नचनन्वक्तव्यं सर्वप्रकृ
 तिरित्येतेन तदेतविधिनाप्रामोति यद्वा
 ताप्रतिपदिकेन तदेतविधिः प्रतिषिध्य
 ते यत्तद्विदितेताविधिरस्तिप्रत्येनपरो
 हितादिभ्योयगितियेतावत्प्रयोजनेना
 त् तत्रैवाप्येव्यात्पत्येतादिभवति न
 न्जसर्वान्तरुषात्तेति एवेतद्विज्ञापयमा
 चार्यः उत्तरोभावप्रत्ययो न्जसर्वान्तरु
 षाद्भवतीति नेष्यतेनन्वक्तव्येन अ
 विद्यमानाः एष्यवोसाश्च एष्यः एष्यो
 भावः एष्यते एष्यन्ता एवेतद्विज्ञा

यश्चाचार्यः उत्तरोभावप्रत्ययोत्पत्त्या
 तुरुष्वाद्भवतीति नेषतेतत्तावेवेष्ट
 ने परमः पृथपरमपृथः परमपृथोः
 भावः परमपृथतेपरमपृथता एवेत
 हितापश्चाचार्यः उत्तरोभावप्रत्ययः
 ऐत्ताद्भवतीति किमेतत्तापनेप्रयोजने
 नज्जसमासादजोभाववचनः स्वरोनरप
 दहृद्यर्थमित्युक्ततद्वपपन्नेभवति एत
 दपिनास्तिप्रयोजने आचार्यप्रवृत्तिर्ज्ञा
 पश्चित्सर्वपवतद्विताः सापेक्षाद्भवतीति
 यदयेनजोगुणप्रतिषेधसंपाद्यतद्विज्ञा
 लमर्थोस्तद्वितारणाद् पृथ्यादि वावच
 नेकिमर्थं वाकिमपियथास्यात् नेतर
 स्तिप्रयोजने प्रकृतमहाविभाषानया
 वाक्यमपिभविष्यति इदेतद्विप्रयोजने
 तत्तलावपियथास्यातोपतरपिनास्तिप्र
 योजने आचनारितौतस्माद्यत्तात्तला
 वपिभविष्यतः अतउत्तरपठति पृथ्यादि
 भ्यावावचनमाप्तमावेगार्थं पृथ्यादि
 भ्यावावचनेक्रियते गुणसमावेशार्थं अ
 तासमावेशोपयथास्यात् पार्थवे प्रथिमा
 गुणवचन ब्राह्मणदिप्रचातवर्णादीना

श्री
 महा
 भा

(४३)

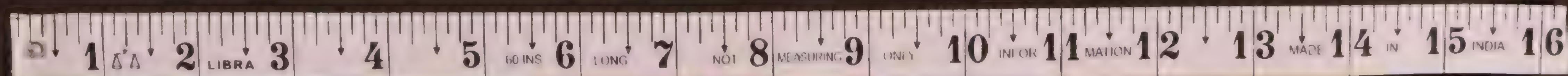
पुपसेखान् ब्राह्मणदिप्रचातवर्णा
 दीनामुपसेखानेकर्तव्यं चातवर्णापम
 चातवर्णे अर्हतेनेचे अर्हतेनेचये
 चवक्तव्यः अर्हद्भावः अर्हते अर्हीती
 ति स्तेनाय किमिदंनलोपेवर्णाग्रहणं
 अर्होवित्सेवातग्रहणं किंवातः यदि
 वर्णाग्रहणंस्तेयं नलोपेकृतिप्रयोरेशः
 प्रामोति अथसेवातग्रहणंसेतस्यलोपः
 प्रामोतिसिद्धोत्सयसेतिलोपेनैव तत्र
 रंभसामर्थ्यात्सर्वस्यैवभविष्यति ह्यय
 न ब्राह्मणप्रकरणोत्रियस्यलोपश्च अ
 ताप्रकरणोत्रियस्योपसेखानेकर्त
 व्यलोपश्चवक्तव्यः अत्रियस्यभावः अ
 त्र ॥ ॥ ॥ इति श्रीमद्भगवत्प
 तंजलिमुनिविरचिते व्याकरणमहाभा
 ष्येपंचमाध्ययस्यप्रथमपादे द्वितीयमा
 क्रिकम् ॥ ॥ ॥ पादश्चप्रथमवि
 भाषातिलमाधोमाभेगाणामाः तिलदि
 भाः खज्जच तिलादिभाः खज्जचेनितक
 व्यं तिलो नैलोने किमर्थमिदमुच्यतेनय
 तामुक्तेषांनानोभवेनदेवैवनिर्देशसि
 द्धे नसिध्यतिक्रिकारणं उमाभेगयोरथा

मनात् यस्यानोभवनत्वेत्वेति ननु
 ते ननु भाग्ये याने च प्रयत्नान्तेत
 हाने न चैतेन प्रयत्नान्तेत न हि यज्ज
 योक्तव्यं न कर्तव्यं प्रकृतमनवर्तनेक
 प्रकृते यस्यानोभवनत्वेत्वेति ननु
 दिनद्वयान्तेत जीह्वालोदक यवयव
 कषटिकायत्न एवमेति त्वननपिप्रभो
 ति सैव समवर्तमाने यस्यानोभवने।
 दोषाद्यज्जीह्वालोदक भवने यस्या
 नोभवने दोषाद्यज्जीह्वालोदक यवयव
 कषटिकायत्न यस्यानोभवने दोषाद्यज्जीह्वालोदक
 विभाषाति
 लमायोगाभंगान्मयः भवनेत्वेत्वेति ननु
 प्रयत्नान्तेत यस्यानोभवनेत्वेत्वेति ननु
 यद्यप्येकगतयोपिकाराः यस्यामेतन्ना
 उत्तमोत्तमत्वात्कृतितदधिकाराः
 यस्यामेतन्नात्तु कर्माकरणात्कृत
 तापसादेविज्ञायते यद्योत्सर्गाणाप्रसा
 कस्यानोभवनेत्वेत्वेति ननु चकार।
 स्यात्कर्मादेविज्ञायते यद्योत्सर्गाणाप्रसा
 त्वजोदरयत्नोवायकोभविष्यतः यद्यो।
 उत्सर्गाणाप्रसाकस्यापसादेवायकोभवति
 यद्यप्येतेन देवतापयत्नान्तेत च नामवि

धयः न चानवर्तनादेव भवेतीती किं
 न हि यत्नाद्भवति यद्यवायत्नामुक्तेया
 यानोभवनेत्वेत्वेति ननु वसिष्ठे ननु
 चोक्तं न सिद्धति किं कारणोऽमाभगा
 योन्यात्वादिति नैष दोषः धिनोत्तयो
 नं यत्नेचापि धिनतः यद्यवायत्नाः सन्त
 दशानियान्यानि विभाषा निलमाद्योभं
 ग्रनभः यस्यासत्त्वसंस्तुत्यदर्शनाः त्व
 संस्तुति किं निपात्यते संस्तुतिस्म।
 स्यात्तलोपः संस्तुतिस्मस्येतलोपोनि
 पात्यते संस्तुत्यदर्शनः संस्तुतीनः य
 नपदसंज्ञान्नयानयने यद्यत्तु चाने
 तत्र न जायते कः यः को य इति यः
 प्रदक्षिणं यनयः प्रसवो प्रदक्षिणोने
 यः यः प्रसवोनेयः यनयः प्रदक्षिण
 प्रसव्यामिनां शाराणां यस्मिन्परेः प
 दानामसमावेशाः सोमानयः यः न
 चीनः शारः परोवरपरस्य परोवेति।
 किं निपात्यते परोवेति परस्योवचनेप
 .परोवेति परस्य उन्नेति पात्यते परस्यैव
 गिति प्रामोति शक्येभ्यः पेन निरेशः य
 यवानेदेविज्ञायते परस्यैवेति पात्यत इति

श्री
 म
 म
 म
 (

श्री
 म
 म
 म
 (

कथं तर्हि परस्परशब्दपक्षादेशानि
 पातयति अथपरेति किं निपात्यते
 परपरतयाणो वपराणो च परस्परभावः
 परपरतयाणो च परस्परभावो निपात्य
 ते परोश्च परतरोश्चानुभवति परस्परौ
 लः समो समो विजायते इह समो समो
 विजायते समो समेनागौः सुयोयात्
 प्रातिपदिकेण रितिलकप्रामोति समो
 समो विजायत इति यलोपवचनादल
 कविज्ञाने समो समो विजायत यनियो।
 लोपवचनादलकविज्ञाने भविष्यति य
 द्येयलोपेणास्ति तच्चापश्चाचार्यः ना
 ब्रह्मभवतीति समो समो विजायत ३।
 नियलोपवचनादविज्ञाने भिति चेत्
 तदपदस्य लग्वचने समो समो विजाय
 त इति यलोपवचनादलकविज्ञानमिति
 चेत् उत्तरपदस्य लवक्तव्यः सिद्धे तद
 र्वपदस्य यलोपवचनात् सिद्धमेतत्कथं
 इवपदस्य यलोपोक्तव्यः युनत्पत्तात्
 रपदस्य च वावचने युनत्पत्तात् इवपदस्य
 उत्तरपदस्य च यलोपोक्तव्यः समो सा।
 मो विजायते समाया भिति वा आरावीनः

श्री
 महा
 भा
 (४)

किं निपात्यते गोरान्ते वपराणो च परस्पर
 गोः प्रतियानात् कारिणिपः गोश्चा
 र्पूर्वपदान् आतस्य गोः प्रतियानात्
 कारिणित्वे निपात्यते आतस्य गोः प्र
 तियानात्कर्मकरोति आरावीनः शाली
 नको किं यः शालायामदृष्टः स शाली
 न कृपो वादकार्ये तत्कौपीने नेत्याह
 उत्तरपरलोपोत्रदृष्टः शालाप्रवेश
 नमर्ह्यदृष्टः स शालीनः कृपावतरा।
 लमर्ह्यकार्ये तत्कौपीने आतेन जी।
 वनोत्पद्यते किं वातेनामनानाजाती
 यः अनियतवृत्तयः उत्सेधजीविनः
 तेषां कर्मणा जीवितानां जानीयाः
 अनियतवृत्तयः उत्सीनिथजीविनः
 संज्ञाज्ञानास्तेषां कर्मवाते आतकर्म।
 णा जीवति वातीनः हेयगवीने संज्ञा
 पो हेयगवीनमिति किं निपात्यते एषो
 गो दोहस्य हि येषु प्रादेशः संज्ञापोतस्य
 विकारे एषो गोथो हस्य हि येषु प्रादेशः
 देशो निपात्यते संज्ञापो विषये तस्य वि
 कार इत्येतत्सिन्नर्थे एषो गोथो हस्य वि
 कारः हेयगवीनचने संज्ञाया भिति

किमर्थं ह्योगोरोहसाविकारउद
 श्रितं शुभमाभूति पत्तातिः मू
 लश्रितवक्तव्ये पक्षसामूलपत्तातिः त
 नद्विवक्तव्येनवक्तव्ये प्रकृतमनवर्त
 नेकप्रकृते तस्यापाकमूलेपीलादिक
 र्णादिभ्यः ऊपाजादिविधितद्वन
 वर्तते पाकेपिप्रामोतिमूलश्रितवर्तते
 पाकश्रितिवर्तते कथं पुनरेकयोगानि
 दिष्टयोरैकदेशोभवर्तते एकदेशोवति
 वर्तते एकयोगानिदिष्टे नामपेकदे
 शानवर्तते भवति तद्यथासाक्षाद्यपार
 शीप दामद्वयनोतावेत्यत्रसाक्षाद्वेदि
 त्वनवर्तते अत्रयादेवित्यनित्यते विन
 न्भ्यानानामोनसह इहानानेति स।
 हायोग्यतेहोदिसिधिसिधोप्रकृतम
 येयेमपतः ननसह सदेतिनेषदोषः
 नायेप्रत्ययार्थः किंनविप्रत्ययविशेष
 एमेतत् विनमित्यथाभ्यामसहवाचि
 भ्यानानामोनभवतः कस्मिन्नर्थेसार्थे
 इति वेशालच्छेदापचौकस्मिन्नर्थे
 शातद्वयोविधीयतेनमहेतिवर्तते
 भवेत्सिद्धे विशालेष्टेविशोकदेष्टे

श्री
 महा
 भा
 १४५

गोश्रित इहतावत्संकटमिति संगता
 र्थोगम्यते प्रकटमिति प्रगतार्थोगम्य
 ते प्रकटार्थोगम्यते उक्तमिति उक्तार्थ
 र्थोगम्यते एवेतद्विधाधने शातजादयो
 विधीयते किंवक्तव्यमेतत् नद्विकथ
 मन्वयमानेगम्यते उपसर्गोभ्याश्चेति
 धीयेते उपसर्गाश्च पुनरेवमात्मकाः य
 त्रकश्चिक्रियावाचेशब्दः प्रपञ्चने त
 त्रक्रियाविशेषमाहः यत्रहि नप्रपञ्च
 ते समाधेनातत्रक्रियामाहः तपते उप
 सर्गोभ्याविधीयमानाः समाधेनापक्रि
 यायां भविष्यति एवमपि भवेत्सिद्धम
 विशालेष्टेविशोकदेष्टेष्टे इति तदेत
 वसिद्धानि विशालोविशोकदशति प
 तदपिसिद्धेकथं प्रकारो मन्वयोयः वि
 शालाश्रुत्यस्तः विशालः विशोकदेष्ट
 स्मस्तः विशोकदशति समोदश्चकट
 च्च कटचप्रकरणोश्रुत्याहृति लोमा।
 भ्योरजसि कटचप्रकरणोश्रुत्याहृति
 लोमाभ्योरजस्यपसत्त्वानेकर्तव्ये श्रु
 ताहृ श्रुत्याहृदकः निल निलकटः उ
 मा उमाकरा भेगायाश्च भेगायाश्चेति

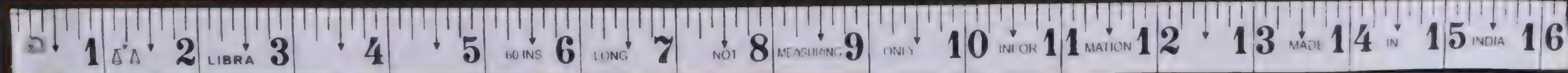
श्री
महा
भा

1 2 LIBRA 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16

रुद्रे ज्ञानरुद्रे प्रमाणलः प्रमाजी
 लोचकव्यः शमः दिष्टः वितस्तिः दि
 गोर्नितो दिगोर्नितो लोचकव्यः दिष्टो
 मे त्रिशमे दिष्टिः दिष्टिः दिष्टिः वितस्ति
 विवितस्तिः विमर्षमिदमुच्यते सेशये
 आविणोवत्यतितयाये पुरुस्तादपक
 र्चः उरुस्तोमे उरुस्तोमे वक्तव्यः पंचद
 शः स्तोमः समदशस्तोमः शक्तुनोर्ति।
 निः शतशानोर्तिनिः शतशानोर्तिनिर्व
 क्तव्यः त्रिशानोमासाः पंचदशीनोर्धमा
 सः विशानोश्च विशानोश्चेति वक्तव्ये वि
 शानोर्गिरसः प्रमाणापरिमाणाभ्यां मे
 त्वयश्चापि सेशयेमात्रवक्तव्यः शम
 मात्रे दिष्टमात्रे वितस्तिमात्रे प्रमात्र
 म् कृत्वमात्रे पंचमात्राः दशमात्राः व
 त्वेतात्सार्थद्वयमात्रमात्रचौतुर्जनम
 वनेतात्सार्थद्वयमात्रमात्रचौप्रमाणो
 वक्तव्यो वक्तव्येतात्सार्थद्वयमात्रमात्र
 वक्तव्ये यावदेवयावदपुंसयावन्ता
 त्रे यत्तदेतेभ्यः परिमाणवत् किमर्थं
 परिमाणान्यत्र न प्रमाणा इति वर्त
 ने पंचतद्विष्टमिदं सति यत्परिमाणान्तरं

श्री
 महा
 भा

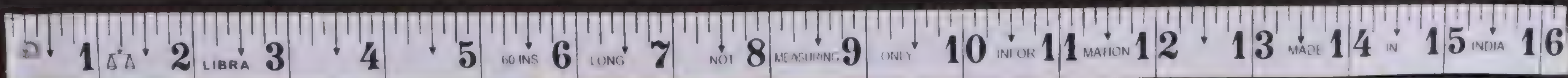
लोकरोति तज्ज्ञापयत्याचार्यः प्रम
 त्रमाणमन्यपरिमाणमिति ज्ञावताव
 र्थवैषम्यान्निर्देशः यथागच्छते नैत
 ज्ञापकस्याप्यमन्यमन्यमाणमन्यपि
 माणमिति उक्तोऽत्र विशेषः मात्राय
 प्रत्यक्षाताय एवं वक्तव्यमात्रादीनां
 प्रतीक्षातो न भवति भावः सिद्धश्च शा
 वतोः ज्ञावतावत्मात्रादीनां भावः
 सिद्धो भवति वत्तश्चकरोपुष्पदम्भ
 द्वां ह्येदमिदं दृष्टे वत्तश्चकरोपु
 ष्पदम्भयो ह्येदमिदं दृष्टे उपसंख्या
 ने कर्तव्यं नत्वा बोध्यो दिव्यो न वाणि
 वो न ज्ञातो न जनिष्यते न्वावतः पुरु
 वसौ यत्ते विष्टस्य मावतः नत्वा दृष्ट
 समत्सदृशस्येति किमिदं भोवोक्तं
 केन विहितं किमिदं भोवत पश्ये
 चत्तमुच्यते एतदेव ज्ञापयत्याचार्यः
 भवितिकिमिदं भोवत विनि यथेति
 मिदं भोवत यो बोधते शास्त्रि शुद्धा।
 वायोगविभागः कर्मिष्यते किमिदं
 भोवत इति वर्ततः बोधश्चित्तव्या
 स्य गोभवतीति किमः सारापरिमा

तोऽतिव वक्तुमिति वक्तव्यं इहमाभू
 त कियान् कियेनोत्तरं हि वक्तव्यं नव
 क्तव्यं किमिति न तस्य प्रश्नो वर्तते प्रश्नश्च
 निजायते प्रतिज्ञातं च च वक्तव्यं हेतुयोः
 पुनर्निर्ज्ञाते निर्ज्ञानयोः हेतुयोः परि
 प्रश्नो न परिप्रश्नाभावात् किमेव नास्ति
 कृतः प्रत्ययः संज्ञायाश्च वक्तव्यं यत्र ३
 इह कस्यान्वयवति बहुवाच्यवाच्यस्याः
 संख्यायाश्च वक्तव्यं वक्तव्यं वक्तव्यं
 नवकान्तिरिति वक्तव्यं वक्तव्यं वक्तव्यं
 वक्तव्यं ननचेयमस्ति संख्याते वक्तव्यं
 संख्याते वक्तव्यं वक्तव्यं वक्तव्यं वक्तव्यं
 प्रत्ययः वक्तव्यं वक्तव्यं वक्तव्यं वक्तव्यं
 यो भवतीति वक्तव्यं इहमाभूतं पेचाव
 यवाः दशावयवाः वक्तव्यं वक्तव्यं वक्तव्यं
 मानेन वक्तव्यमिति कस्यान्वयवति पे
 चाव वक्तव्यं वक्तव्यं वक्तव्यं वक्तव्यं
 येषां वक्तव्यः वक्तव्यं वक्तव्यं वक्तव्यं
 एतास्मिन् वक्तव्यं वक्तव्यं वक्तव्यं वक्तव्यं
 केचन वक्तव्यं वक्तव्यं वक्तव्यं वक्तव्यं
 वक्तव्यं वक्तव्यं वक्तव्यं वक्तव्यं
 न भवति वक्तव्यं वक्तव्यं वक्तव्यं वक्तव्यं

श्री-
 महा-
 भा-
 (५५)

ते किमर्थं मुदान् इत्युच्यते उदातो य
 यास्यात् नैतदस्ति प्रयोजने प्रत्यय
 स्वरेणाप्येष सरः सिद्धान्तमिति चि
 तोत्तरं उदातो भवतीत्युच्यते उदातो
 नित्युच्यते उदातो इत्युच्यमाने कृतपत्त
 श्वारे रुदातं न भविष्यति न पुनरुत्तरो
 नि उदातवचनसामर्थ्यात् यस्यां
 मः सरस्तस्य भविष्यति कस्यां
 माः प्रादेः येन चि स्य पुनश्चि त्सरेण
 वसिद्धे तस्मिन् अधिकमिति दशात्तः
 इह कस्यान्वयवति एकादशमात्रा
 अधिकान्ति कर्षणप्रातश्चि
 धिकं समानजातौ समानजातावधिक
 इत्युच्यते अथेह कस्यान्वयवति एकाद
 शकर्षणप्रातश्चि अधिकान्ति विसर्ग
 ति इष्टं शतसहस्रं शतसहस्रं शत
 धिक इष्टं अथेह एकादशं शतसह
 स्रमिति कस्याधिकं भवितव्यमिति
 स्यात् संख्यातदाधिक्येन कर्तव्यं मनोमम
 यदि तावच्छतानि संख्यायंते शताधिक
 भवितव्यं अथ सहस्राणि सहस्राणि
 भवितव्यमिति उच्यते परिमाणशब्द

नामधिकाधिकरणभावादनिर्दे
 शः विधनेपरिमाणशब्दानामधि
 करणभावादनिर्देशः ग्रामकोनिर्दे
 शः पुनिर्देशः नलोकादशानोशतप्र
 थिकरणो सिद्धेत्येवमनिर्देशात्सि
 द्धमेतत्तयेपेवमनिर्देशात्पेवमनिर्दे
 शः कर्तव्यः नसाधिकमिति सतस्ति
 पेवमनिर्देशः कर्तव्यः यद्यपि तावद्वा
 पकोविधिविकेवाधिकरणत्वेसेभवो
 नास्ति शेषाधिकमधिकरणवित्तात्
 ते एकादशककारणमात्रादुपस्थित्युक्ति
 नशते एकादशशतमिति शतेविशते
 च घृतप्रमाणकिसये शहृणो घृतप्र
 णोप्रत्ययप्रमाणयस्यात्सतदादेशिका
 र्थे शहृणो नप्रमाणकियते प्रत्यय
 हणो यस्यात्स विदितस्तदादेशरेतस्य
 चप्रमाणभवतीति इदमप्रामेति एक
 त्रिंशो शते इत्येते च त्रापि स्यादिति तच्चा
 तरायत्वेन सिद्धतीति घृतप्रमाणे प
 वमर्थमिदमच्यते यस्मिन् प्रयोजनमेतत्
 किंतु ही विसेवाप्रमाणं च सेवाप्रमाणं
 च कर्तव्यं इह माभूत् यो विंशदधिकस्ति

श्री
 महा
 भा
 १५२
 १५

नशत इति सेवायागणस्य नियमानेमे
 यद् निमाने गणानि निमाने गणानीति
 वक्तव्यं किं प्रयोजने गणेषु माभूदिति
 भूयसः भूयस इति वक्तव्यं किं प्रयोजने
 भूयसो वाचिकायाः सेवाया उत निर्ण
 र्णात् सुलोयसो वाचिकायाः सेवाया
 या उत निर्माणभूदिति एकोनतरश्चेत्
 एकश्चिदन्तरो भवतीति वक्तव्यमिह
 माभूत् दौयवानोत्रय उदश्चित इति स
 मानो समाना मिति वक्तव्यं इह माभूत्
 एकोयवानो अथर्ष उदश्चित इति तन्ना
 ही देवद्वयवक्तव्येन वक्तव्यं यत्तावद्वा
 ने गणानीति वक्तव्यमिति वक्तव्यं य
 णोश्च कस्यान्त्र भवति उक्ते वा किमक्ते
 अनभिधानादिति अथेति वर्तते भूयस
 इति वक्तव्येन वक्तव्यं सुलोयसो वाचि
 कायाः सेवाया उत निर्णः कस्यान्त्र भवति
 अनभिधानात् एकश्चिदन्तरो भवती
 ति वक्तव्यमिति वक्तव्यमिति वक्तव्यं
 कस्यान्त्र भवति दौयवानोत्रय उदश्चित
 इति तन्ने विमक्तिर्निर्देशः यदप्युच्यते स
 माना मिति वक्तव्यमिति वक्तव्यं कस्या

न्नभवती कोयवानामर्थ उदधितः
 निमुनमिधानात् निमुनेनापि दृश्यते
 नियमेनापि प्रत्ययो दृश्यते हिमयायवा
 इति किंपुनरिह निमाने किं निभयेयात्
 तावदभयेत्यजते सममेवमेतत् क्वचि
 न्काचित्प्रसन्नतरागतिभेदति तद्यथा
 समानेन्योपायविक्रीणीतेयवविक्री
 णीतइत्युच्यते नच कश्चिराह कारणा
 णाविक्रीणीतइति अथवायेनाभिग
 म्यतेतन्निमाने यथाभिगम्यतेतन्निमेय
 मितितस्यपरोपः च तस्यापरागतिप्र
 सेगः तस्यापरागतिप्रसेगोभवतिइह
 पिप्रामेति पंचानोमदिकाणां पुराणोच
 दइति सिद्धंतमेवापरावचनात् सिद्ध
 मेतत्कथं सत्यापरागतिवक्तव्यं एव
 मपिचदकं प्रामेति सत्यायेपसावद्वि-
 रयतिममेत्रेतिवक्तव्यं एवमपिद्वितीये
 यथायममेत्रेतिप्रामेति सर्वेपेहिनेषां।
 भाव्यात्मेवाप्रवर्ततेचरमोपजातेहर्वसि
 ज्ञानपरागतेइतिवक्तव्यं एवमपिपकाद
 श्रीहृदयेमोविहृकतीइदंतीयेदश
 दशमानीतिनसिध्यति सूत्रेचभिद्यतेय

श्री
 महा
 भा
 १५८

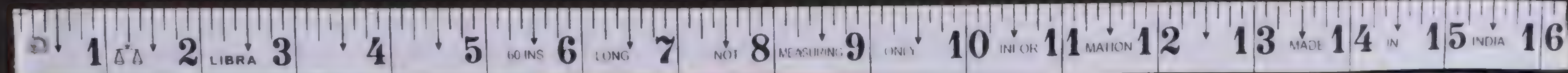
ध्यात्वा समेवास्तनवचोक्तं तस्यपूर
 णातिप्रसेगइत्यतिप्रसेगइतिपरि।
 हृतमेतत् सिद्धंतमेवापरावच
 नादिति तत्तर्हिमेवाप्रहणं कर्तव्यं
 नकर्तव्यं प्रकृतमनवर्ततेकप्रकृते
 सत्यायापरागतिमानमयदिति ए
 वेतर्हिनेयेहृतिरुपात्तभ्यतेकिंतर्हि
 हृतिस्थानमिदमपात्तभ्यतेहृतिरेव
 प्राप्नोति किं कारणं प्रत्ययायाभावा
 त नैषदोषः वचनात्कार्यकोभविष्य
 ति अथवा सर्वस्याः सत्यायाः परोपेता
 याइत्यतिवक्तव्या इतराच सत्यायादे
 शोवक्तव्यः अथवास्तेनेयेकत्तशब्दो
 दृष्टव्यः चतुर्थेपेवशब्दः अथवासर्वेपे
 वस्यादयो न्योन्यमपेक्ष्यते यथेवंहिती।
 यथावेष्टमइतिप्रामेतिभवत्येव प्रकृत
 याहृदिः सर्वावतिः प्रायेणालक्ष्यते ए
 रोमस्याक्तयेहृतिवचनादिलक्ष्यते त
 स्याः पूर्वोक्तायाः सत्याः भवततर्हितः
 आदेशो नरा सत्यायायाभविष्यति
 स्तेनैवाकृत्तशब्दोयेष्टवस्याप्रतराय।
 दि सामर्थ्यं चतयानस्यास्तस्यायाभ

विष्पति प्रयोगे वाच्यमाश्रित्य सर्व
स्मिन्वाद्ये यदि प्रवर्तते तथा मा
यावन्निर्भवति एतन् न ह्यनोवाचिका
संख्यादृशाश्चैकशब्देन युक्तान् भ
योत्यायावाचीशास्त्रानिदर्शने नोपाद
मात्वादेमं मन्त्रादिपुण्यादिस्त्रिदेशः
मन्त्रादिपुण्यादिक्रियते तत्रिदेशः कर्त
व्यः प्रयादिभिर्भवतीति वक्तव्यं शुक्रि
यमाणो हि प्रत्ययाधिकारात्प्रयोगेति
जायते तत्रकोटोऽयं प्रत्ययान्तो हि सरे
दोषः प्रत्ययान्तो हि सति स्मे दोषो भवति
विशतितमः पञ्चसुतः प्रसज्येत विशति
तमश्चित्तेषु सतर्हि मन्त्रिदेशः कर्त
व्यः न कर्तव्यः प्रकृतेश्चोपहणमनव
र्तते क्व प्रकृतेश्चोपहणोऽरितितद्देश्य
मानिर्दिष्टे षष्ठे निदिष्टे न वेदाध्यः नोत्रा
दियेषां च मीः रिति प्रत्ययाद्याः षष्ठी
कल्प्यते तस्मादिष्यन्त्येति प्रत्यय
विधियेन च प्रत्ययविधौ पञ्चमः प्रक
ल्पिका भवति नायं प्रत्ययविधि विहितः
प्रत्ययः प्रकल्पितश्चानवर्तते षट्कति
कतिपयचमसो यकचतुरक्षयथातना

श्री
महा
भा
(५२)

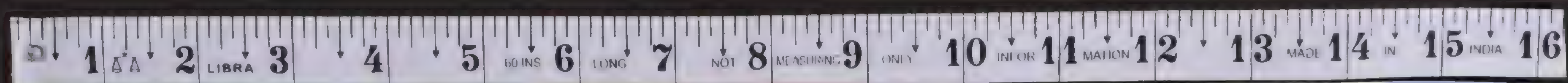
यत्तल्लोपश्च चतुरक्षयनौ वक्तव्यौ
आदितरल्लोपश्च वक्तव्यः त्रयं त्रयं
अथ किमर्थं यदयकोऽथ कक्रियेते
न सर्वे शः ववास्यात्प्रयोगे ववायदृक्
कोऽथ ककरणोपरो विधिप्रतिषे
धार्थं यदयकोऽथ ककरणक्रियेते
दोतविधिप्रतिषेधार्थं पदानविधये
पदानविधिप्रतिषेधार्थं पदानविध
येतावत् पणामयानिये च यानि भवे
निरयः समश्च पदानानि नलोपोय
यास्यात् पदानविधिप्रतिषेधार्थं षष्ठः
पदमेति जज्ञेते माभूरिति इह च चत
र्थ इति एतन्निविसर्जनीयो माभूरिति
वज्रहगगामे च यतिशुक् वज्रक
तिपयवत् नो लिङविशिष्टा इत्यतिः
वज्रकतिपयवत् नो लिङविशिष्टा इत्य
तिः वज्रवक्तव्याश्चापि यथास्यात् वा
कीनोपराणीव इति यो वज्रकतिपय
वत् नो लिङविशिष्टा इत्यतिः सिद्धा क
थं प्रातिपदिकग्रहणो लिङविशिष्टस्या
पि ग्रहणो भवतीति प्रवदन्नेव प्रव
द्भावश्च वक्तव्यः वक्तव्यो नोपराणीव इति

यो किमर्थेन भवति तद्विधेयं प्रवृत्त
 नोत्तरेव सिद्धं मस्योत्तरेव जातौ च त
 द्विभवे भवति न चात्र मजादिपणमः
 किं कारणं त्रिभुक्त्यावदित्यात् ३
 दमिदं प्रथमं विभक्तिक्रियतां पुं
 दावर्तनिकिमतं कर्तव्यं परत्वात् पुं
 वः त्रिभुक्त्या कर्तव्यं पुं वद्वेष्टा
 मोति कति त्रिभुक्त्या नित्यः शुभ
 कर्तव्यं पुं वद्वेष्टा मोति कति कर्तव्यं
 रस्य च प्रथमं विधिरिति विधि भवति
 पुं वद्वेष्टा कर्तव्यं कर्तव्यं उक्तं त्रिभु
 चिपेभ्यो न त्रिभुक्त्या उक्तं उक्तं प्रथ
 ये प्रकृतिप्रथमं वाचिप्रथमं वाचिः पुं
 वद्वेष्टा पुं वद्वेष्टा कर्तव्यं उक्तं त्रिभु
 शुभप्रथमं विधिरिति विधि भवति पुं
 गयोः परत्वात् पुं वद्वेष्टा कर्तव्यं
 देः शुभप्रथमं विधिरिति किमर्थं एक
 वद्वेष्टा कर्तव्यं पुं वद्वेष्टा कर्तव्यं एक
 वद्वेष्टा कर्तव्यं पुं वद्वेष्टा कर्तव्यं एक
 कर्तव्यं कर्तव्यं भवति एक वद्वेष्टा
 वद्वेष्टा कर्तव्यं विधि भवति एकः
 प्रथमं विधिरिति विधि भवति न वद्वेष्टा

श्री
 महा
 भा

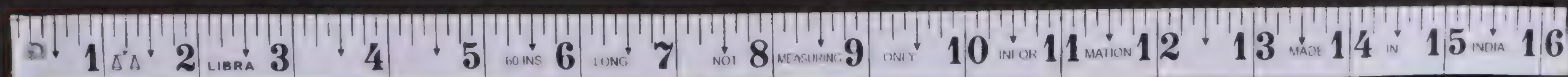
त्रिभुक्त्याः प्रतिषेधेन तदेतद्विधिना प्रा
 मोति यद्वाप्यवता प्रातिपदिक तदेत
 विधिः प्रतिषिध्यते एवेतद्विज्ञापयता
 चायेः भवतीह तदेतद्विधिरिति किम
 तस्य तापने प्रयोजनं एकविंशतित
 मः एतन्निर्देश भवति मतोऽस्य कर्तव्य
 म्नाः कर्तव्यं कर्तव्यं कर्तव्यं कर्तव्यं
 न कर्तव्यं कर्तव्यं कर्तव्यं कर्तव्यं
 वः इह पियथा स्यात् शुभप्रथमं क
 यथा भवेत् किं प्रनाकारो न सिध्यति
 प्रातिपदिकत्वात् सिद्धेन प्रातिपदिक
 विज्ञानो सिद्धमेतत्कथं प्रातिपदिक
 विज्ञानात् कथं प्रातिपदिक विज्ञाने
 स्वरूपं शाब्दात् शाब्दमेतत्तद्विचिन्नात्
 स्वरूपं शाब्दमेतत्तद्विचिन्नात्
 म्नायेत्यवामशाब्दः स पदार्थः किं पुन
 रमेवाम्नायशाब्दः शुभमेव शोभिता
 कर्तव्यं कर्तव्यं म्नायशाब्दानामा
 भावं स्वर्वाणाम् सर्वेषां कालनियत
 त्वात् स्वराम्नायेनियतः शुभप्रथमं
 वद्वेष्टा कर्तव्यं वद्वेष्टा कर्तव्यं
 तस्य वामशाब्ददेशः स्वर्वाणाम्नाये

श्री
महा
भा.

222

शीतमितशीतम् उष्णमितोष्णं आशु-
 कर्तव्यानर्थोऽप्येतावयः करोतिसञ्च-
 तेऽशीतकश्चित्यः प्रत्ययश्चकर्तव्यः न-
 र्थाः नाश्वकरोतिसञ्चतेऽसकश्चिति
 अधिकम् अधिकमिति किं निपातिते
 अथाहृदस्योत्तरपदलोपः कंश्च अथा-
 हृदस्योत्तरपदलोपश्चकंश्चप्रत्ययः अ-
 थ्याहृदं अधिकम् भवोक्तिम् अथा-
 हृदोद्देशः त्वार्याम् अधिकोद्देशः ।
 त्वार्यामिति इदं च न विद्वन्ति द्रोणो ना-
 थ्याहृदोत्तरे अधिकोद्देशो न त्वारीति
 गत्यर्थानाहितः कर्तव्यं विधीयते पा-
 र्श्वेनान्विक्रिति किं यस्मात्पार्श्वेनान्वि-
 तिसपार्श्वकः किंचितः राजप्रसवे प्रा-
 मोति एवंतस्मिन्तरपदलोपोऽवकव्यः
 पाश्चमिवपार्श्वे यज्जनोपायेनावेष्ट-
 वोनर्था न नृज नान्विक्रतिसञ्चते पा-
 र्श्वकश्चिति अथाशूस्तदेशजिनाभ्यं रज-
 जौ किं यः अथाशूलेनान्विक्रतिसञ्च-
 तेपार्श्वकश्चायः शूलिकः किंचितः ।
 शिवमागवते प्रामोति एवंतस्मिन्तरपद-
 लोपोऽवकव्यः अयः शूलमितायः शू-

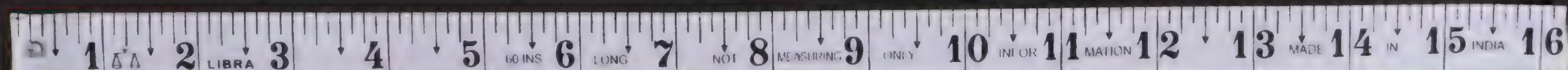

लसञ्जनोपायेनानेष्टानर्थाप्रभा।
 वेनाविहितिसञ्ज्ञातेऽप्यः शूलिकः
 ति तावतिष्ठेग्रहणमिति लया ताव
 तिष्ठेग्रहणमिति लयावननार्थकः।
 विभाषाप्रकरणात् तावतिष्ठेग्रहण
 मितिलग्नवनमनर्थकिंकारणम् वि
 भाषाप्रकरणात् प्रकृतमहाविभा।
 षातयेतत्सिद्धम् तावतिष्ठेनृहण
 तिश्चित्तकच तावतिष्ठेनृहणाती
 लयसंज्ञानेकर्मयं लग्नवक्तव्यः।
 छेनृहणातिषट्कः शूललमस्यवे।
 यनेकारभे शूललमस्यवेयननिर्देशः
 शूललमस्यवेयनेकरभइति निर्देशः।
 गमको निर्देशः अनिर्देशः निहतस्य।
 शूललवेयने शूललवत्स्यवेयने शू
 ललवत्तासौयत्तायते सिद्धतद्वद
 निर्देशाच्च सिद्धमेतत्तस्य तद्वद
 निर्देशः कर्तव्यः लकवक्तव्यः शूल।
 लेवेयनमिति सतद्विद्वदनिर्देशः क।
 तव्यः इत्यन्तातरेणयस्य हतिर्भतित।
 तस्य निमित्ततायकत्वे नचातरेणशू
 ललेवेयनेप्रवर्तते अथवासाहचर्य

श्री
 महा
 भा-

५५

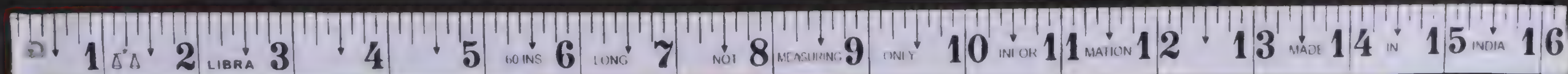
ताकृद्यभविष्यति शूललमस्यवेयनेव
 यनवेयनमिति तदस्मिन्ननेप्रायेसंज्ञा।
 याम् वदकेभ्य इति वदकीभ्य इति वक्त
 व्यः वदकिनी श्रोत्रियं कृदधीते किं।
 तिपात्यते श्रोत्रियं कृदधीत इति वाक्य
 र्थपदवचनम् कृदधीत इत्यस्य वाक्य
 स्याथे श्रोत्रियनिरोतत्पदनिपात्यते
 कृदसोवा श्रोत्रभावस्तदधीत इति च
 कृदसोवा श्रोत्रभावस्तदधीत इत्यस्मिन्न
 येव श्रुतं कृदधीते श्रोत्रियः श्राद्धमनेन
 भुक्तमिति दनो इति दनोः समानकाल
 ग्रहण इति दनोः समानकालग्रहणक
 र्त्तव्यम् अथ भुक्तेषु श्राद्धिक इति।
 माम्भूदिति उक्तेवाकिसुक्ते अथ भिधाना
 दिति साक्षाद्दृष्टिसंज्ञायां संज्ञाग्रहण।
 दिसमर्थम् विभिः साक्षाद्दृष्टमवति य।
 श्रुददालियमैश्वरीयतेयश्रोपदस्यत।
 समवेप्रत्ययः प्रामोतिसंज्ञाग्रहणमा
 मर्णाह्निकर्गाकयोर्भवति क्षेत्रेय।
 चपरक्षेत्रेविकित्पाः किं निपात्यते दो।
 यच श्रोत्रियवत् क्षेत्रियवश्रोत्रियवनि
 पात्यते परक्षेत्रेविकित्पाश्चेत्यस्य वाक्य

स्पष्टेक्षेत्रियजिनेतयनिपात्यते प
 रदेजाहातत्रविकित्पइतिपरलोपोच
 अ परदेजाहातत्रविकित्पइत्यस्यवा ।
 कस्याप्यपरलोपोनिपात्यते वध्यप्रत्य
 यः परदेवेचिकित्पः क्षेत्रियः ॥ ॥
 इति श्रीमद्भगवत्पतिजलिमुनिविरवि
 तेकाकराणमहाभाष्येपंचमस्याध्याया
 स्याद्वितीयपादेष्वष्टममाहिकम् ॥
 तदस्यास्यस्मिन्नितिमतम् किमर्थमि
 मावुभावर्थातिरिष्येत अस्यास्मिन्निति
 नययस्याभवतितस्मिन्नपित्प्रत्ययव्य
 स्मिभवतितस्यापित्प्रत्ययव्यति नैतयोगवण
 कः समावेशः भवतिहिदेवदस्यगावः
 नचतातस्मिन्नाशनाभवेति भवतिवपने
 तेवृक्षाः नचतस्यातेभवति अस्यास्तिग्रह
 णाकिमर्थम् सत्तायेयत्तयेयस्यास्यात्
 नैतदस्तिप्रयोजनम् नसत्तायेयत्तयेय
 भिवरतिइदंतदिप्रयोजनम् संप्रतिस
 तायायस्यास्यात् भूतभविष्यत्सत्तायो
 माभूत गावोस्यासन् गावोस्यभवेतार
 इतिनतहीदानीमिदंभवती गोमाना
 सीतगोमानभवतेति भवतिनतेतस्मि ।

श्री
 महा
 भा
 १५

नाकोयदित्येतस्मिन्नाकोस्यात् यथेहा
 स्तेःप्रयोगोनभवति गोमानयदमानि
 ति पवमिहापिनस्यात् गोमानसीत्
 गोमानभवितेति सतिचाप्यस्तेः प्रयोगे
 यथेहवहवचनंभूयते गावोस्यासन्गा
 वोस्यभवतितारइति पवमिहापिभूय
 त गोमानासीत् गोमानभवितेति कात
 हीयंवाचोयुक्तिः गोमानासीत् गोमा
 नभवितेति पवमिहावाचोयुक्तिः नैवागा
 र्वमन्नाकण्यते किंतहिगोमन्तैषाकै
 ण्यते किंतहिगोमन्तैषाकण्यते अ
 स्यप्रवर्तमानकालोस्तिः कथं तस्मि
 नभविष्यत्कालनायमते धातुसमुद्रेश
 तयाइति इदंतदिप्रयोजने अस्तिप्रका
 यस्यास्यात् अनेतरादियुक्तान्माभूत इ
 तिगावोस्यानेतराः गावोस्यसमीप
 ति अमास्यार्णत सापीक्षसमर्थभवती
 नियथैवतद्विक्रियमाणोस्तिग्रहोय
 सामर्थ्याद सापीक्षसमर्थभवतीनेत
 रादिषुनभवति पवमक्रियमाणोपिना
 भविष्यति अस्त्यत्रविशेषः क्रियमाणो
 स्तिग्रहोनांतरेणानृतीययणपदस्यप्र ।

योगमनेतरादयोर्थागम्यते अथेहेक।
 स्मानभवतिवित्रगः शवत्तुरितिवह।
 वीहिलोकतामसतर्था अथेहेकस्मा।
 त्रभवति वित्रगावोसंतीतिव्रतः क
 स्मात्रभवति अवयवात् अहोसित्तमा।
 दापात् अवयवात्कस्मात्रभवतिअसा
 मर्थात् कथमसामर्था मसापीद्वयस
 मर्थाभवतीति समुदायात्तदिकस्मात्र
 भवति अत्रातिपरिकृतात् ननःचभोः
 आहृताप्राप्ताणिप्रवर्तते नयथास
 एवमेतिवर्तमानेनयथास्यचसमा।
 सोभवतिसत्यमेवमेतत् आहृतिस्त।
 प्रत्येकंपरिसमाप्यते यावत्तत्परिसा
 माप्यतेप्रातिपरिकृतितावत्तत्तत्।
 त्याभवितव्यम् अवयवेवैतत्परिसमा
 प्यतेप्रातिपरिकृतितावत्तत्तत्तत्तत्तत्
 समुदाये अथेहेकस्मात्रभवतिपदमा
 वोस्यसंतीतिपंचगुः दशगुरितिप्रत्ये
 कसमर्थात् समुदायादप्रातिपरिक
 र्तात् नैतत्कारम् अत्रेपिहिप्रत्ययाणां
 उत्पद्यतेगास्तद्विजः तयथाहमातरः
 पंचनापितिरितिनेवद्विगुः कस्मादिः

श्री
 महा
 भा.
 ५७

वह्नीहिः अपवादत्वाद्विगुः प्रामोतिश्रे
 तरेगात्तच्चवह्नीहिर्भविष्यति कान्त।
 रेगात्तच्चवह्नीहिर्भविष्यति कान्त।
 शिष्टेनपदार्थेद्विगुः नस्मिन्प्राप्यत।
 हितेस्तिग्रहणोक्रियते यदितरिति।
 प्रसंगाः सन्तिवह्नीहावप्यस्तिग्रह।
 णोक्तंयं अस्तिप्रकाशयथास्यात् अ
 नेतरादिप्रकाशामृदिति अथसन्तित
 हितविधावपिनाथोस्तिग्रहणोत्तमत्वा
 मेवमेतत् क्रियतेतिदानींतद्विधविधा
 वस्तिग्रहणम् तद्विक्रियमाणामपिप्र
 त्ययविधयेनोपपद्यते अस्तिमोर्वति
 मतव्यथास्यात् किंचकाराणामप्यात्
 अत्रातिपरिकृतात् नैवदोषः अथयमे
 मेयोस्तिशब्दः नैवास्तेल्ले कथमयथा
 तम् विभक्तिःसप्रतिरूपकाश्चनिपाता।
 भवेतीतिनिपातज्ञानिपातोद्यमिति
 व्ययसेत्ता एवमपिनप्राप्तिर्किंचकाराणां
 अस्तिमामानाधिकरणेपमतविधीयते।
 नचोस्तरस्तिमामानाधिकरणमस्तिन
 देतद्विक्रियमाणामपिप्रत्ययविधयेनो
 पायर्थम् तस्माद्विगोस्तद्विह्यप्रति।

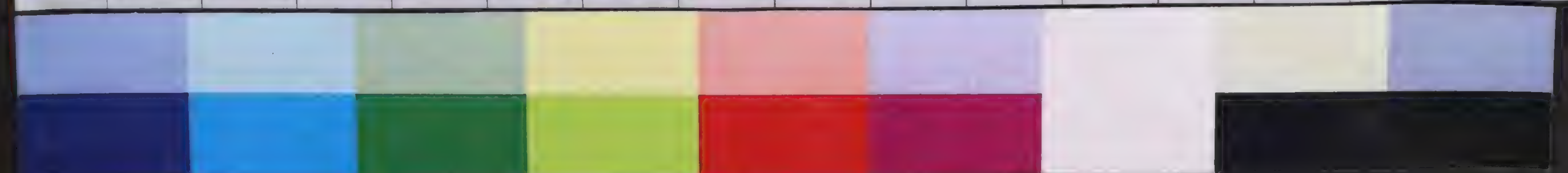
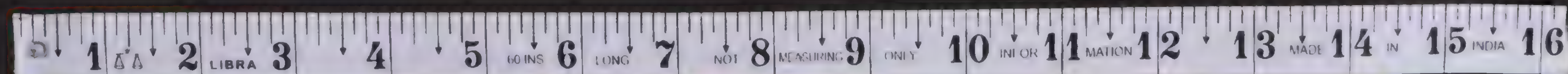
वेधोवक्तव्यः यदि तत्रास्ति सर्वत्र मत
 र्थप्रतिषेध इति सति हि तस्मिन्नेव
 सिद्धम् अथ मतार्थीयान् मतार्थीयेना
 भवितव्यं किं कारणम् अर्थगत्यर्थः
 शास्त्रप्रयोगः अर्थसंप्रत्याययिष्यामी
 ति शास्त्रः प्रयुज्यते तत्र केनोक्तस्यार्थस्य
 द्वितीयस्य प्रयोगेन भवितव्यं किं कार
 णं उक्तायां नाम प्रयोगात्ति न तद्दीदानी
 मिदं भवति देहि मतीशाला हस्ति मती
 उपत्यकेति भवति पार्श्वे तत्र तिः पक्षे
 दाहने समर्थे वर्तते समर्थे वाह
 ने पक्षे वर्तते पक्षे वर्तते अथ मत
 र्थान्मतप्राप्तवत्तम् गोमतेति संति
 यवमतेति संति नितभवितव्यं किं का
 रणं यस्या गोमतः संतिगावोपितस्य सं
 ति तत्रोक्तो गोभिरभिसंबन्धे प्रत्यय इति
 कृतान्तिद्विजो न भविष्यति न तद्दीदानी
 मिदं भवति देहि मतीशाला हस्ति मती
 उपत्यकेति भवत्यर्थं तत्रेव वादार्थान्तेह
 तिः पक्षे वाहने समर्थे वर्तते सम
 र्थे वाहने पक्षे वर्तते इति उक्तापित
 हि पक्षे वाहने समर्थे वर्तते अथ ।

श्री
 महा
 भा

५४

(५८)

जातीयकः खलपि गोभिरभिसंबन्धे प्र
 त्ययः अथ जातीयकस्तद्वत्तायेनैव ख
 लपि हेतुनैव हाकं भवति गोमतेति सं
 संति यवमतेति संति नितेनैव हेतुना
 हतिरपि शास्त्रोक्तितस्मात्त्वार्थीयान्
 तयः प्रतिषेधोवक्तव्यः तच्च पिवव
 ता समानवत्ता सत्प्रतिवक्तव्यम् भ
 वति हि देहि मतीशाला हस्ति मती
 उपत्यकेति शेषिका न तवार्थीया ह्ये
 धिको मतवर्धिकः सत्प्रत्ययाने
 सः सनेतान् सन्ति पते किं पुनरिमे म
 तप्रभृतयः सन्तात्रे भवेति एवं भा
 वितमहंति मन्तप्रभृतयः सन्तात्रे
 चेदतिप्रसंगो मतप्रभृतयः सन्ता
 त्रे चेदतिप्रसंगो भवति इहापि शास्त्रो
 ति श्रीहिरण्यवदोपेति तस्माद्वादि
 ह्यप्रसंगो कर्तव्यं के पुनर्भूमादयः भू
 म निदा प्रशंस निरुपयोगो निशयः सं
 संग इति भूमा मोमान् यवमान् ति
 दा संवादे की कज्जदावती प्रशंसा त्वा
 पवान् वागवान् निरुपयोग दीशिणो
 हत्ता कंदकिनो हत्ताः अतिशय उद ।

रिणीकया संमगदेहीकरी ततर्हिभू
 मादिग्रहांकर्तव्येनकर्तव्ये कस्मान्न
 भवति वीहिरस्ययदेस्येतिउक्तंवाकि
 सुक्तं शुनभिधानादिति इतिकरणाः
 त्वत्पिक्रियतेततश्चदिवदा भूमा।
 दियुक्तस्यैवभवति विद्वत्तामोमान
 यवमानिति भूमादिपुक्तस्यैवमनाक
 ष्यतेनहिकस्यचिह्नोनास्ति सावादका
 ककुदावतीतिनिंदायुक्तस्यैवसत्ताक।
 ष्यतेनहिकस्यचिह्नोनास्ति सावाद।
 की ककुदावतीतिनिंदायुक्तस्यैवसा
 त्ताकष्यतेनहिकस्यैवसावादिति
 नृपवान् वीहिराविति प्रशंसायुक्तैव
 सत्ताकष्यते नहिकस्यचिह्नोनास्ति
 दीरिणोवत्ताः इतिनिरयुक्तस्यैव।
 सत्ताकष्यते नहिकस्यचित्तीरेना
 स्ति उदरिणीकयेतिशुनिशययुक्त
 स्यैवसत्ताकष्यते नहिकस्यचिह्नोना
 नास्तिपावतीभिः त्वत्पिक्रियतेवाहये
 हप्रजनानिकल्पेतेतावतीनांसत्ताक।
 ष्यते नहिकस्यचिह्नोनास्तिमृधिरपिकल्पे
 ते कस्यचिह्नोनास्तिनकल्पेते सन्मा।

श्री
 महा
 भा।

त्रेवर्षिदर्शनात् सन्मात्रेवपुनःपुनःर
 धिमानेपदर्थयति यवमतीभिर्द्वयेप्रो।
 दनेति गुणवचनेभ्योल्क गुणवच
 नेभ्योमतपोलुगवक्तव्यः शुक्लः क्लृप्त
 ति अद्यतिरेकान्तिहम नहिगुणोय।
 णिनेयभिचरति अद्यतिरेकान्तिहमि
 तिचेदृष्टेयतिरेकः अद्यतिरेकान्तिह
 मितिचेतदृष्टनेयतिरेकः तद्यथा य
 दस्यशुक्लरति तद्यथाचलिगवचनसि।
 दिः एवंचक्रवालिलगवचनानिमिहान
 भवति शुक्लवसे शुक्लाशारी शुक्लो
 केवलैः शुक्लोकेवलौ शुक्लाः केव
 लाः इतियदसौद्वयप्रितोभवतिगुणः
 तस्ययत्तिगवचनेचतद्गुणस्यापिभवा
 ति रसादिभ्यश्च किमर्थमिदमुच्यते न
 तदस्यास्तिस्मिन् मतविशेषसिद्धे र
 सादिभ्यः पुनर्वचनमनविहस्ये।
 रसादिभ्यः पुनर्वचनंक्रियतेमतवे।
 वयथास्यात् अन्यमतपीयामाभू
 वनिति नैतदस्तिप्रयोजनम् दृष्टे।
 तेहिरसादिभ्योनेमतपीयाः तय।
 था रसीराजा उर्वशीवहृदिगायः

यः स्यात्कोनाप्रति प्राप्तिस्थादातो
 लज्जयतरस्याम् इहकस्यानभवतिवि
 कीर्षास्यास्ति जिह्वास्यास्ति इति च
 एणमादितिवक्तव्यं तज्जदिवक्तव्यं नव
 क्तव्यं कस्यानभवति चिकीर्षास्यास्ति
 जिह्वास्यास्तीति अनभियानात् सि
 ध्यादिभ्यश्च सिद्धादिप्रवायकारात्
 नितेभ्यो लुच्चासुक्ते इति तौ प्रासवतः
 इति वनोचने षुते लज्जयतरस्यामिति
 समुच्चयः लज्जयतरस्यामिति समुच्च
 यो नमाविषालचमतेत्युति पिच्छादि
 भ्यस्तदानीना नानायोगकरोति तज्जा
 पयत्वाचार्यः समुच्चयोनविभाषेति य
 दिहिविभाषाया नानायोगकरणम्
 नर्थकं स्यात् तदानीन्तनपि पिच्छादिष्वे
 पपदेत् नैतदस्ति तापकम् अस्ति ह्य
 नानायोगकरणो प्रयोजनम् किं तदा
 दिप्रयायनकरणं तापकम् समावेश
 स्यादयेतदादिभ्यः पिच्छादीनां नाना
 योगकरोति तज्जापयत्वाचार्यः सम
 उच्चयोनविभाषेति यदिह विभाषाया
 नानायोगकरणमनर्थकं स्यात् पि

श्री
 महा
 भा.
 १५०

कादिनपितंदादिष्वेवपदेत् नैतदस्ति
 प्रयोजनम् अस्ति ह्यनानायोगकरणं
 प्रयोजनम् किं पिच्छादिप्रयायनकारे
 तानितेभ्य इति नौमाभूतामिति या
 नितहिनकारे तानितेभ्यो पादोत्तापकमे
 व वस्य पुनर्वचने सर्वविभाषार्थम् वस्य
 चावत्त्वपि पुनर्वचने कियते सर्वविभा
 षार्थं केषां हो न्यतरस्याम् एतदपि ता
 पयत्वाचार्यः समुच्चयोनविभाषेति य
 भ्यानिन्याये मेके शुद्धभ्यानिन्याये मि
 ते के न्यतरस्याग्रहणामिकेनिकषे वि
 भाषार्थमययोगः कियते विभाषमयो
 येति यो नित्यास्तभवति लोमादिषा
 मादिपिच्छादिभ्यः अनेन च न प्रकरणे
 देहान्दसत्वे न प्रकरणे देहा उपमाया
 नकर्तव्यं न सत्वे च कर्तव्यं रज्ज्वाः शुभ्रा
 ल्पमिदमच्यते शाकीपलालीदृशेणो न
 सत्वे चेति वक्तव्यम् शाकितम् पलालि
 ने रज्ज्वाः विषगिर्युत्तरपदलोपश्चात्
 ते संये विषगिर्युत्तरपदलोपश्चात्
 रपदलोपश्चात् ते संये वक्तव्यं विषकग
 तान्यस्य विषयाः प्रज्ञाग्रहादीभ्योः

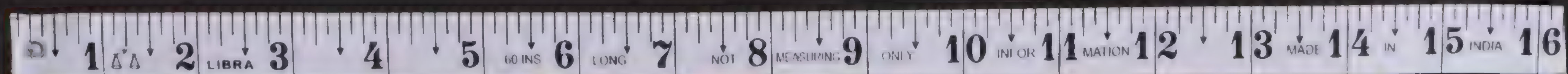
तेन हतेत्येतिवक्तव्यं वार्त तपःसह-
 स्वाविभोनीनो किमर्थतपःशब्दादि
 तिथीयतेनासेनादित्येवसिद्धम् तपसो
 विनचनमगिविधानात् तपसोविनचने
 क्रियतेअविधानात् अथतपःशब्दाद-
 गिविधीयतेसविशेषविहिताः सामान्य
 विहितेविनवायतेति आणव आणप्रक
 रणोत्पत्तस्वादिव्यउपसाखाने आणप्रक
 रणोत्पत्तस्वादिव्यउपसाखानेकर्तव्यम्
 ज्योत्स्वाः तामिस्रः कौटिलः कौतपः वे-
 पादिकः ऊषिसर्विसुक्तमयोरः अथेम
 पुशरासेवदवपदाष्टकः अस्तिरस्ति
 वाची आनसुरमवाची अधिमपुत्रवा-
 हिमपिदेमपुरमितिप्रपञ्चेते तयोमस-
 वाचीतयेदेशहणम् यदिद्विद्वयपदाष्ट-
 कस्यग्रहणस्यादिहापिप्रसज्येत मय-
 मिनचुदेस्तीतिप्रकरणोवमुवकुन्ते
 यउपसाखानम् रप्रकरणोवमुवकु-
 न्तेयउपसाखानेकर्तव्यम् एवरः मुवा-
 रः कज्जरः नगाञ्चनवाचेतिवक्तव्यं क-
 पादिभ्यउतिवायेसरम् पांश्यम् साधे-
 वापेद्वेवार्ताः यथायेस्यामलादयः षण्ण

श्री
 महा
 भा

१५

१५२

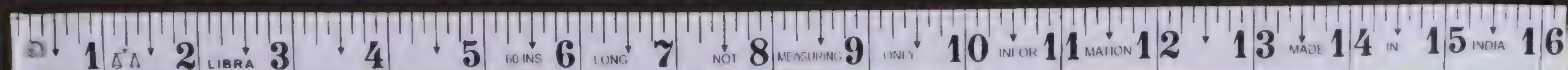
मलः पिशंगः पिशंगिलः केशोद्देशो
 तरस्याम् वेप्रकरणोमगिहिराण्यभा-
 मुपसाखाने वप्रकरणोमगिहिराण्य-
 भासुपसाखानेकर्तव्यं मगिहिरा-
 ण्यवः कुंदसीवनिपोच कुंदसीरेवेनि-
 पोवक्तव्योवश्चमत्तश्च रथीरभृन्महला-
 नीगविष्टे समंगलीरिवेवधुः अतावा
 नोमचवानमीमहेउहाचउदतीच मेधा
 रथाभ्यामिरनिगे मेधारथाभ्यामिरनि-
 येवक्तव्यो मेधिरः रथिरः अपरश्चाह
 वप्रकरणोमगिहिराण्यपिदृश्यतेइतिवक्तव्यं
 विवावः ऊरावः इष्टकावम् रजः क-
 षासनिपर्वदोवलच वलप्रकरणोम-
 गिहिराण्यमे वलचप्रकरणोमगिहिरा-
 ण्यपिदृश्यतेइतिवक्तव्यं मोतवलः पुत्रवलः
 उत्तंगवलः अतइतिद्वेनो इतिद्वेनोरे-
 काक्षरात्यतिषेयः इतिद्वेनोरेकाक्षरा-
 त्यतिषेयोवक्तव्यः स्ववान् विवान् अ-
 तस्यमिदमुच्यते एकक्षरात्कृतोजातेः
 समम्योचनतोम्योपकाक्षरात् वि-
 वान् स्ववान् कृतःकारकवान् हारक-
 वान् जातेः हतवान् स्ववान् वाञ्चवान्

समं च न तौ स्मृतौ दंश प्रमाणालाये
 सतीति यदि कृतो नेत्यनेन कार्याहारी
 तिभविष्यति तया यदि ज्ञाते नेत्यनेन ते
 इली नेत्यलिकः इति न सिद्ध्यति एवंत
 दिनाये समुच्चयः कृतश्च ज्ञातीत्येति किं
 न हि ज्ञातिविशेषणमेतत् कुरुक्षाम
 कृत्या ज्ञातिरिति कथं कारकवान् द्वार
 कवानिति अनभिधानात् न भविष्यति य
 येवेनार्थेनेन कथं सवान् खवान्
 वृक्षवान् व्याघ्रवान् देशप्रमाणालाये
 सतीति अनभिधानात् न भविष्यति व्रीह्या
 दिभ्यश्च तेदादिभ्यश्च इति वाच्यः शि
 त्वादिभ्यश्च कथं वापदादिषु किंप्रयोजने
 नियमांश्च इतिरेव शित्वादिभ्यः इकेत्रे
 वयावदादिभ्यः शित्वा इवावदादिभ्यः
 नियमावचने निवर्तकत्वात् शित्वा इव
 त्वादिभ्यो नियमावचने किं कारण
 निवर्तकत्वात् किं निवर्तकं अनभिधा
 ने एकगो एवीह विप्रम नित्यग्रहाणां
 किमर्थं विभाषामाभूदिति नैतदस्ति प्र
 योजनम् एवंस्मिन्नेव योगे विभाषाग्रहा
 णानि हतम् एवंतद्विमतियत्रित्यग्रहाणां

श्री
 मद्रा
 भा
 १४२

करोति तज्ज्ञापयत्याचार्यः प्रागेतस्मा
 योगादिभाषेत्यनवर्तत इति अद्याना
 इति नवर्तते उताहो न किंचानः यद्यन
 वर्तते एकैगविकोनमिष्यति समा
 सोते कृतं भविष्यति गोशकटिनौ न सि
 द्ध्यति अथ निवर्तते इहापि प्राप्नोति गो
 विंशतिरस्यास्तीति निवर्तते कस्मान्न भ
 वति गोविंशतिरस्यास्तीति अनभिधाना
 त् नृपादा हतप्रशस्योपि यप्रप्रकर
 णोपि दृश्यते यप्रप्रकरणेभ्योपि दृश्य
 त इति वक्तव्यं हि साः पदताः गुणपाः ।
 ब्राह्मणाः वक्तुं कुरुविन्दप्रकरणेष्टा
 मेवला द्वयोभयरुजा हृदयात् दीर्घ
 श्च कुरुविन्दप्रकरणेष्टा मेवला
 द्वयउभयरुजा हृदयरेतेषां दीर्घा
 श्च विष्टेति वक्तव्यं शुष्टा शुष्टावीमे
 त्वा मेवलावी द्वयद्वयोवी उभय
 उभयावीरुजा रुजावी हृदय हृदया
 वी ममेणाश्च ममेणाश्च इति वक्तव्यं मा
 मीवी सर्वत्रामयश्च सर्वत्रामयस्योपसे ।
 त्वानेकं तव्यं ग्राम्या वी शुगवेदाभ्या
 मारकन् शुगवेदाभ्यामारकन् वक्तव्यः

शुभारकः वंदारकः फलवहीभ्यामिना
 वृ फलवहीभ्यामिन्नवक्तव्यः फलितः
 वहितः हृदयश्चालरत्नमस्या हृदयः
 श्चालरत्नमवक्तव्यः हृदयः हृदयः
 धी हृदयिकः हृदयवान् शीतोसत्
 प्रभस्त्रसहस्रतिवाल शीतोसत्
 भनत्रसहस्रसिन्नर्थवचालवक्तव्यः
 वः शीतोसत्ः इत्थालः तत्थालहिमा
 श्वेत्तवक्तव्यः तत्रसहस्रतिस्मिन्नर्थदि
 मेलः वलाचलोः वलाचलोवक्तव्यः
 तत्रसहस्रतिस्मिन्नर्थवलूलः वलात्मा
 मृदेन वातोसत्तमृदेन मत्रसहस्रतिमेम
 स्मिन्नर्थवक्तव्यः वामूलः तत्र
 पर्वमरुद्याम् पर्वमरुद्यात्प्रवक्तव्यः
 पर्वतः मरुतः दद्यातिवक्तव्यः दद्याति
 वक्तव्यः पर्वतस्तेद्विद्यति मरुतोमरु
 तः आनयद्वौवहभाषिणि ऊत्तिम
 तश्चित्तवक्तव्येयादिसम्यक् वक्तव्यः
 तेवाग्मीयेवतत्रभवितव्यं नतहिवा
 क्तव्यं नवक्तव्यं नानायोगकरणासाम
 र्णानभवितव्यं सामिन्नर्थे समा
 स्मास्तीतिनैषदोषः नायंप्रत्ययार्थः

श्री
 महा
 भा

॥५५॥

(५३)

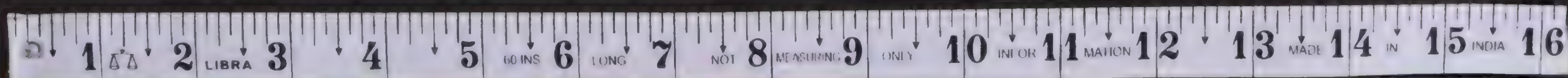
किं तर्हि प्रकृतार्थविशेषणमेतत् सा
 मिन्नर्थे निपात्यत इति वातानीमा
 राभ्योक्तं पिशाचश्चेति वक्तव्यं पि
 शाचकीवैश्रवाणाः प्रकृतार्थे देशे
 इन् प्रकरणोवलाहकहृत्सर्वपदादुप
 साख्यानं इन् प्रकरणोवलाहकहृत्सर्व
 पदादुपसाख्यानं कर्तव्यं वाहवली ऊ
 रुवलीसर्वदेशे सर्वदेशेति वक्तव्यम्
 सर्वायनी सर्ववीजी सर्वकेशीनटः अ
 र्थाश्चासन्निति अर्थाश्चासन्निति
 तिवक्तव्यं अर्थाश्चासन्निति किम
 र्थं अर्थवान् तदेगाच्च तदेताश्चेति वा
 क्तव्यं धान्यार्थी हिरण्यार्थी किमर्थमि
 देन तदेतविधिना सिद्धम् ग्रहणावता
 प्रातिपदिकेन तदेतविधिप्रतिषिध्यते
 पर्वतहीन्नेन सहसमासो भविष्यति
 धान्येनार्थी धान्यार्थी हिरण्यार्थी मि
 समासो न प्रमेति यदि प्रनययते
 गितिः स्यात् एवमपि क्रियामेणावक्त
 वीणोभ्यान् तूलीचाण्यासीनेतत्समर्थ
 नाचरन्नाभिप्रयेन गम्यते अर्थाश्च यम
 नेतेति अत्र न स्यात् पर्वतहीनमर्थिना

होमोवदयपदार्थकः तयथा अर्थः
 तानयदेशश्चयते यस्मिन्नावः सस्या
 निवर्तते अस्ति क्रियापदार्थकाभा
 वसायनः अर्थनमर्थः इति तयः क्रिया
 पदार्थकस्तस्येदंशुतां यत्तुवहवाश्र
 थिकः प्रत्यधिकः इति सिद्धम् इति ।
 श्रीमद्भगवत्पञ्चनलिमनिविरचिते
 व्याकरणमहाभाष्यपदसंख्याया
 षड्वितीयमानिकम् ॥ ॥ पा
 द्मद्वितीयः प्राप्तिशोविभक्तिः वि
 भक्तित्वे किं प्रयोजनम् विभक्तित्वे प्रयो
 जनमित्यतियः सिद्धो भवति यद्येवम्
 किमेतत् कप्रेः संदीयते कार्यमासः ।
 अत्रापि प्राप्तिनैवोक्तं किमुक्तं वि
 त्तौतवर्गप्रतिषेधोतदिनश्च इदमो
 विभक्तिस्वरश्च इदमोविभक्तिस्वरश्च
 योजनम् इतः इह इदमस्तृतीयादिवि
 भक्तिरुदात्ताभवतीत्यस्यः सिद्धो भ
 वतित्यदादिविषयश्च प्रयोजनम् इतः
 यतः ऊत्र ऊतः विभक्ताविति तदादि
 विषयः सिद्धो भवति किं सर्वनाम वक्तु
 ग्रहणोमाव्याग्रहणकर्तव्यं इहमाभूत

श्री
 महा.
 भा

१५४

वदौ वदोरिति अथ किंमर्थम् किं अ
 संख्यानं वियते न सर्वनामश्चेवसिद्धे
 द्यादिप्रतिषेधा किमत्र संख्यानं विय
 ते यत्तदोक्तं कायेनकारः श्रूयते न कचि
 न् श्रूयते लोपोऽप्यभवति न लोपोऽप्रा
 तिपदिकान्तस्येति यदिन कचिच्छ्रूयते
 किमर्थं श्रूयते अनेका लमर्थस्येति
 सर्वादेशो यथास्या क्रियमाणोऽपि वैत
 कारे सर्वादेशो न प्राप्नोति किं कारणा
 वलेपे कृते इदमिह संप्रदायं नलोपः ।
 क्रियतां सर्वादेशा इति किमत्र कर्तव्यं
 यत्तानलोपः अस्मिन् नलोपः तस्यापि
 हत्वात् सर्वादेशो भविष्यति परिगणिते
 प्रकारेण नलोपो सिद्धः न चेदं तत्र परि
 गणयते यत्तन्नास्त्य एव सिद्धमेतत्तत्
 आकृते सर्वादेशो प्रातिपदिकसंज्ञा प्रा
 प्नोति न चाकृतायां प्रातिपदिकसंज्ञा
 यो नलोपः प्राप्नोति न दान् एव सिद्धे
 भवति नैतदस्ति प्रयोजनं अलोपस्य
 विषयो भवति नैतीत्याकारवचने ।
 प्रयोजनं नैतीति कृत्यान्तेत्यानकारे
 सर्वादेशो भविष्यति अस्याप्यदकारः

म्पाकारवचने सामर्थ्यप्रयोजनम् किं
 मयेनेकरदेशः प्राप्तंतिहायनार्थं।
 तद्यथा मोक्षसमः कावितिमकारः
 म्पाकारवचनसामर्थ्यादनुस्वभादयो
 वाच्यंते तस्मात्त्रकारः कर्तव्यः कियते।
 न्यासपत्र प्रश्निष्टनिर्देशाय अ अ आ
 सोनेकालसर्वस्येति सर्वादेशो भविष्य
 ति एतदश्रितियोगविभागः एतदश्रि
 तियोगविभागः कर्तव्यः एतदपत
 इत् एतेतावादेशमवतः रथोः ततः
 अनुश्रुभवन्यतवशितिकेनविहिते
 यकारादावेतदश्रित्युच्यते एतदश्रि
 अथमउमात्यानेकर्तव्येनकर्तव्ये एत
 देवतायश्रितिभवत्यत्रमिति यदये।
 यकारादावादेशास्ति ऊतोवाव।
 लेतन्तापकादश्रुनुर्मविष्णोतीति न
 पुनर्यपतामावविशेषविहितस्यका
 रादिस्तस्मिन्नादेशः स्यात् इदमायका
 रादिविशेषविष्णमः इदमायस्यका
 रादिरिति पंचम्या तस्मिन् समम्यासु
 इदंविचार्यते इमेतस्मिन्नादयो विभक्त
 देशवास्यः परेवेतिकथवादेशाः स्यः

श्री.
 महा
 भा.

154

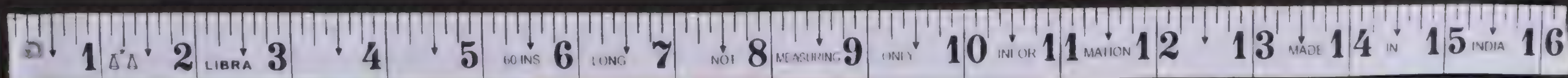
कथंवापरेयदिपंचम्याः समम्याः ३।
 निषेहीततत्रादेशाः अथपंचमी ततः
 परेऊतः संदेहः सम्पत्तिनिर्देशः स्यः के
 श्चोत्रविशेषः तस्मिन्नादयो विभक्त्यादे
 शास्तेत्सबलकस्वरत्नमायादिविधि
 प्रतिषेधः तस्मिन्नादयो विभक्त्यादेशा
 येन सबलकस्वरदीर्घतौत्रमायादि
 विधीनो प्रतिषेधोवक्तव्यः सबलक
 ततस्मोयनस्यः तत्रत्योयनस्यः सपो
 दात्तप्रतिपदिकयोरितिसबलकश
 मोतिसबलक स्वर तदा यदा आनु
 दात्तौ सपितृण्यौ यत्येवस्वरः प्रमा।
 ति गुणा कस्मात् ऊतः चेति निर्गुणाः
 प्रामोति दीर्घतस्मिन्तर्हि अतोदीर्घी
 यजिसपिचेति दीर्घत्वे प्रामोति एतत्ते
 पुनरनुवचनेकलेपित्वेत्वे प्रामोति
 ऊतकस्मिन् ऊतगोदेशेचेरित्योत्वे प्र
 मोति स्मायादिविधि तस्मात्ततः त
 स्मिन् तत्र ३. सिद्धोस्मात् स्मिन्नावि।
 तस्मायादयः प्राप्तंति पंचमीनिर्दे।
 शान्तिहेमतपरिपदिपरेसमानशब्दा
 नोप्रतिषेधोवक्तव्यः तस्मात्तत्पति य

श्री
महा
भा.

155

आप्निति यद्वाच्यते सर्वोभयार्थेन द्वय
 यं यावत्सर्वतः तावत्परितः यावदभ
 यतः तावदमितः इतराभ्योपि दृश्यते
 इह कस्मात्तत्र भवति सः तौ ते भवदादिः
 भिर्योग इति वक्तव्यं के पुनर्भवदयः भ
 वान् दीर्घायः देवानोऽप्यियः आशुष्मान्
 निति स भवान् तत्र भवान् ततो भवा
 न् ते भवेतम् तत्र भवेतं ततो भवेतं ।
 तेन भवता तत्र भवता ततो भवता तस्मै
 भवते ततो भवते तस्माद्भवतः तत्र भा
 वतः ततो भवतः ततो भवतः तस्मिन्
 भवति तत्र भवति ततो भवति सदी
 र्घायः तत्र दीर्घायः ततो दीर्घायः तं दी
 र्घायुषं तत्र दीर्घायुषम् स देवानोऽप्यियः
 तत्र देवानोऽप्यियः ततो देवानोऽप्यियः ।
 तं देवानोऽप्यियः तत्र देवानोऽप्यियम् त
 तो देवानोऽप्यियम् स आशुष्मान् तत्र
 शुष्मान् तत्र आशुष्मान् तत आशुष्मा
 न् तमाशुष्मते तत्राशुष्मते तत आशु
 ष्मते अथना अथनेति किं निपात्यते
 इदमोद्भावः युनाचप्रत्ययः इदमोवा
 लोपः अथनाचप्रत्ययः अस्मिन्का

ले अथनादानी च इह दानी इदमस्त
 तीयादिविभक्तिरुदात्ताभवयेत्येष
 रः प्रामोति दानीमिति निपातनात्सुर
 सिद्धिः दानीमिति निपातनात्सुरसि
 द्धिर्भविष्यति आश्रुदात्तनिपातनेकरि
 ष्यतिसनिपातसुरोविभक्तिसंस्थेक
 थकोभविष्यति अन्तेवा किमुक्तं आ
 दोसिद्धिमिति तदोदात्तं तदोदात्तव
 चनेकिमर्थमविहितत्वात् तदोदात्तव
 नमनर्थकं किं कारणं विहितत्वात् वि
 दितोऽप्रत्ययः संबन्धात्कियत्तदः का
 लेचेति तयोदात्तं नाचकदसि तयो
 रिति प्रतिपदिकनिर्देशः ततोयोरि
 ति प्रातिपदिकनिर्देशोऽप्युक्तः द्वेषः
 विज्ञानीयात् योग्योदात्तप्रत्ययेवेति
 तदाकार्यः सहृदमस्तत्वाच्चेत्यो
 रिति प्रातिपदिकनिर्देशश्च सद्यः
 परुत्तरार्थेषु सद्यश्च किं निपात
 ते समानस्य सभावोऽयं आह निसमा
 नस्य सभावो निपातनेऽयं प्रत्य
 यः अह्यभिधेयसमानेति सद्यः
 परोत्तरार्थेति किं निपातने एवमेव

श्री
 महा
 भा.
 (५३)

तयोः परभावोऽदानी च संवत्सरे एव।
 एव तयोः परभावो निपातनेऽदानी
 च प्रत्यये संवत्सरीभिधीयते एवमि
 संवत्सरे परुत्त एव तयोः परभावो येष
 मश्नेति निपातने इदमः साण इद
 मः समसा प्रत्ययो निपातने संव
 त्सरेभिधीये अस्मिन् संवत्सरे येषमः
 पर्यचीति किं निपातने परस्मादेय
 विरहति परस्मादेयविरप्रत्ययो नि
 पातने अह्यभिधेय परस्मिन् हति
 पर्यविः अथेति किं निपातने इद
 मोदावयश्चाह वि इदमोदावो निपा
 तनेऽयं प्रत्ययः अह्यभिधेये अस्मि
 न्नरुनिश्चय एव परत्येयुरत्यन्तर्युति
 तरेयुरपरेयुर धरेयुरुभयेयुरुत्तरेयु
 रिति किं निपातने एव तयोः तरेत
 रायराधराभयोत्तरेभ्यो यस्य सच एव तयो
 न्यन्तरेतयोराधराभयोत्तरेभ्यः यस्य
 च प्रत्ययो निपातने एवमिन्नहति।
 एवयुः आत्यस्मिन्नहतिप्रत्ययः आ
 न्यन्तरस्मिन्नहतिप्रत्ययः अथरस्मिन्न
 हतिप्रत्ययः अथरस्मिन्नहतिप्रत्ययः

उभयोस्ते उभयेयः उभस्मिन्नहनि
 उभयेयः यश्चोभयात् यश्चोभयणा
 हादकवः तस्मान्नतषभ्यउभयः
 दिक्शब्देभ्यः इहकस्मान्नभवति ए
 नसिद्धेशेवसतीति नैषदोषोदेवाति
 शेषोमेतत् दक्षिणोत्तराभ्यामुत्त
 सत् किमर्थमसृज्यतेनतस्वरेव
 चते तत्रायमपथः सपथश्चकारोत्त
 कर्तव्योभवति प्रत्यसरेणैवसिद्धेका
 रूपसिद्धिः दक्षिणोत्तराभ्यामुत्तरा
 श्याग्रामस्य दक्षिणोत्तराशब्दावका
 रोत्तः शब्दप्रत्ययः भवेत् सिद्धे
 दाशकायैतौ यदात्तावत्कारो
 त्तोत्तः शब्दप्रत्ययः भवेत् सिद्धे
 दानसिद्धाति तदापिसिद्धम् कथं
 वदोवेनकथंयदवः तसिल्लादिषा
 किंरुतमवतिनसिद्धाति भाषितप
 सव्यपेवदवः नतौभाषियुक्तौना
 नुवमोः दक्षिणोत्तराशब्दप्रत्यय
 भाष्येते ममानायाकाकृतौयदावितप
 समित्ययते आकृत्यनरेवतौभाषिते
 युक्तौदक्षिणाउत्तरेति दिक्शब्दोद

श्री
 महा
 भा

१५८

दक्षिणाउत्तराशब्दो यदिपुना
 दिक्शब्दाप्रत्ययवस्थाः शब्दासः कथं
 यानिदिगापदिष्टानिकार्याणिदिष्टा
 यदायवस्थावत्तेति यदितर्हि योयोदि
 शिवर्ततेसदिक्शब्दः रमणीयादिष
 तिप्रसंगोभवति रमणीयादिक शो
 भनादिगिति अथमतमेतत् दिशि
 दृष्टोदिष्टः दिष्टः शब्दः दिक्शब्दः
 हः दिशोयोन्याभिवर्ततीतिनरमणी
 यादिषतिप्रसंगोभवति पुंवद्भावस्त
 नप्राप्नोति एवतर्हिसर्वनामोवति
 मात्रेपुंवद्भावोवक्तव्यः दक्षिणाउत्तर
 एवोत्तमित्येवमथम् विशेषणा
 ण्यस्तर्हि कविशेषणार्थेनार्थः वा
 एतदस्यप्रत्ययेमतिवहीउत्तप्रत्यय
 येनेत्यमानश्चापिप्रसज्यते त
 नतोयमान यतोग्रामात् अप्युप
 दिष्टात् पश्चादित्येकिंनिपात्यते अ
 परमप्यभावः आच अपरमप्य
 श्चभावोनिपात्यते आचप्रत्ययः पा
 स्यात् दिक्पूर्वपरमव अपरम
 चयश्चभावोवक्तव्यः आच दक्षिणा

यश्चात् उत्तरपश्चात् अथोत्तरपदानां च
 समासे अपरपश्चात् अथोत्तरपदानां च
 तापश्चात् अथोत्तरपदानां च
 परत अपरपश्चात् अथोत्तरपदानां च
 यः पनयनांतरस्यात् अपरपश्चात् अथोत्तरपदानां च
 गमः अथोत्तरपदानां च
 इत्येवद्विनालीयादिविशेषेण इत
 उत्तरमेव च अपरपश्चात् अथोत्तरपदानां च
 तां वाच्ये अपरपश्चात् अथोत्तरपदानां च
 तादाव किमर्थं शुक्राः स्वार्थः वि
 तांत उदात्ता भवतीत्येतादात्तं यथा
 स्यात् नैतदस्ति प्रयोजनं एकान्ये
 तत्रार्थः समासो न चकारेणावयवे
 यनप्रत्ययेनैव सिद्धे विशेषणार्थं स
 हि क्व विशेषणार्थेनार्थः अथवादि
 तपतेदिक शब्दाज्जुतरपदानां हि
 कश्चि सांख्यया विचार्येया विचार्य
 यश्च्यते को विचार्यः विचार्य
 यः विचार्यः यश्च्यते को विचार्य
 एकाहस्ति विधिनिशामाति एवत
 हि या विचार्य विचार्यतम यात एव
 मातं या विचार्यतम यात एव

श्री
 महा
 भा

148

तिवक्तव्यः प्रनर्थात्तेषां एव भावः
 कियन्ते देवदत्तः कं मुपात्रोपाणिना
 ओदने भुंक्त इति नैत्याह कारक एव
 क्वमेतत् यत्तद्दिमत्काल्ये भुंक्ते सा
 यं भुंक्त इति नैत्याह काल एव क
 त्वमेतत् यत्तद्दिमत्काल्ये भुंक्ते उभे
 त इति नैत्याह एव क्वमेतत्
 कस्तद्दिवावर्ण्य एव भावः कारक
 गोप्रवर्ती विशेषः क्रियाययेव प्र
 कारेयं भवति विधयुक्तगताश्च
 कारेयं भवति एव विधे एव युक्त प
 वेगते एव प्रकारे इति एकाहार्थः
 मुजन्त्यतरस्याम् सहभावेयं मुज
 सहय मुजवक्तव्यः पैकैयं राशिः
 ऊरु सतद्दिवक्तव्यः नवक्तव्यः अ
 धिकराणां विवालाश्च्यते नवावा
 ण्यमपवाधिकराणां विवालो यद्ये
 कमेव के क्रियते अनेकमपि यद्येकं
 क्रियते सोऽप्यधिकराणां विवालाः हि
 ज्ञेयं यमुज यमुजताश्च साधे उदरं
 ने यमुजताश्च साधे उदरं एव सव
 विधेयः यद्यिदं यानि संशये देया

नि मापे पाशपापिकुत्तितग्रहा-
 णं पाशपापिकुत्तितग्रहाकर्तव्यं
 पथितयोहियाणः तत्रमाभूदिति।
 अथवैपाकराः पारीरतः कृशोया
 करणोचशोभनः कर्तव्यवैपाकरा
 पाशइतिनकर्तव्यं यस्मिन्गणस्यभा
 वद्वेषोहेतिवेषस्तदभिधनेनस्मि
 न्गणोवक्तव्येप्रत्ययेनभवितव्यम्
 नचकारस्यभावाद्द्वेषवैपाकराश
 हः पुराणाद्वागीतीयादन पुराणग्र-
 हाणकामकर्तव्यं कथं नत्तरेण।
 पुराणातीयेनः शब्दोस्ति यत्रदोषा-
 स्यात् ननुवायमस्तिमावतीयः।
 पार्थीयः इति अर्थबहुहोना-
 नर्थकस्यैतेवमेतस्यनभविष्यति
 उत्तरार्थतद्विष्टराग्रहणकर्तव्यं
 प्राक्चैकादशभ्योह्येदस्येतिष्टर-
 णायथास्यात् एकादाकिनश्चास-
 हायेएकादाकिनिश्चिद्विबहुषे
 प्रत्ययोविधेयः एकाकिनौ एका-
 किनइति किंप्रनः काराणानसिध-
 ति एकाशब्दोयंसाव्यापदं संख्या।

श्री
 महा
 भा.

१७-

याश्चसंख्योयमर्थः सिद्धंतसंख्यारे
 शेषवचनात् सिद्धमेतत्कथं हिपक्ष-
 र्थायाः संख्यायापकशब्दप्रदेशो।
 वक्तव्यः असहायसहायकशब्दश्चा-
 देशोवक्तव्यः असहायएकाकी अ-
 सहायौ एकाकिनौ असहायापकि-
 नइति सिध्यतेसूत्रतद्विभिचनेयथा
 न्यासमेवास्त ननुकोक्तमेकादाकि-
 निविद्विबहुषेप्रत्ययविधानमिति
 नैसंदोषः अथमेकशब्दोस्त्ववसे।
 एवापदं एकः द्वौबहुवइति अस्म-
 न्पार्थवर्तते सथमाधोयुग्यएकास्ती-
 एकाश्रमाश्रयः अस्त्यसहायवा-
 चीतव्यापकाग्रयः एकफलानि-
 एकाकिभिः सूर्यकोजितमितितयो
 सहायवाचीतस्यप्रयोगः ॥ ॥
 इतिश्रीमद्भगवत्पुनर्जलिमुनिविर-
 चितेवाकराणामहाभाष्येपंचमस्या-
 ध्यायसप्तमीपदप्रथममन्त्रिक-
 ॥ ॥ अतिशयेनमतिहृनो अति-
 शासनरत्नचने किमिदमुतिशाय-
 नइतिइत्याः सूत्रनिवहाः क्रियते।

यावत्तु ज्ञातव्यं कथंति शयश्चिन्ता।
 वदति शायनश्चिन्ता प्रकथं।
 प्रत्ययउत्पत्तयेत्याप्रातिपदिका।
 दिति वर्तते आप्रतिपदिकादि।
 निवर्तते आप्रतिपदिकप्रक
 र्थे आप्रतिपदिकप्रकथं नव।
 शतप्रकथप्रकथं नव। शतप्रमे
 भवादेयकार्यविज्ञातकः पुनः प्र
 तिपदिकाद्यः इत्यम नवप्रकथं
 ने यत्नदियताः यवमपि शायनह
 ताकतेत्येवमपि प्रातिपदिकार्थं
 गुणोपितकृतयत्नदियताः प्रकथं
 विद्यति नपुनः इत्यमप्रकथं चिन्ति
 यमाणोचापि गुणग्रहणकृतं य
 ज्ञातकृत्तमाभूदिति नतहीदानी
 मिदभवति अपुनः इत्यमपि यो।
 अतिप्रस्थाना अधानोकागतम
 तिसमानगतायैपायथा अपुनः
 अधानोकाः प्रथमः पापीयाप्र
 तिप्रस्थानायेमः अधानोकागतम
 इति कृत्तारयेमोक्षवर्तते सर्वे मेकि
 चित्यप्यतिशयमेव कागतमइति।

श्री
 महा
 भा

१७१

अहंविप्रकर्षश्चिन्तित्वं इहमाभूत्।
 महत्तमं यम महानहिमकानिति ज्ञाते
 नैतिवत्तु इह माभूत् हतोयमहो
 यमिति नतहीदानीमिदंभवति गोतः
 गोतः अश्वतरः अश्वतरिति नैवजातेः
 अश्वः कस्यतस्मिन्नाम्योरवशाक।
 देवहति गोतरोयंयः शकदेवहतिमी
 रं च मौरियंममोममोविजायते गोते।
 रं योममोममोविजायतेस्त्रीवत्साच।
 अश्वोयंयश्वतारियोजनानिगच्छति
 अश्वतरोयंयोयोजनानिगच्छति न।
 अतिप्रस्थाना अधानोकागतम
 यत्नप्रकथंमाभूदिति नैवदायः यत्न
 वदचनेगुणग्रहणकृतं यत्नकृतं य
 मप्रकथंस्तिनइत्यमप्रकथं ज्ञायते य
 वदित्यप्येतेलोके इहसमानायामे
 विस्तारेचपट्टायावेवभवत्किञ्चि
 कस्यानमाद्यस्यगुणान्तरंत्वपि।
 शल्पितउत्पादमाणादयोतरेणाप्रदा
 लयेति अनेनशुद्धयोतकेकवेति अ
 अनेनफालेमनेनमाध्यामिक यद
 पुन्यतेक्रियमाणोचापिगुणग्रहनेम

मानगणग्रहणकर्तव्यं शुक्लातह।
 सेमाभूदितिनकर्तव्यं समागुणायवा-
 स्यर्थाभवति नसाद्याभिदूष्येस्यैतवा
 चकेनतलपुन्यतयनवशुक्लातह
 उग्रयमानोवाचकः स्यात् यदपुन्यते
 अथविप्रकर्षशितवक्तव्यमिति नम
 कृत्यन्त शुभ्रविप्रकर्षयनस्यर्थाभवा-
 ति नहीनिष्पद्यनः समनिष्पद्यनेनस्य
 र्थते यदपुन्यते जीतेनेतिवक्तव्यमि-
 तिनवक्तव्यं जननेनयाप्राप्यतेमाज्ञा-
 तिः नचैतस्याधिस्यप्रकर्षस्तः किंप्रा-
 नरेकशेणकाले शुभ्रसिन्नानाकिवा-
 तः यथेकप्रकर्षोनापद्यते नहिने
 नैवतस्यप्रकर्षोति अथनानासमा-
 नगुणग्रहणकर्तव्यं शुक्लातहले।
 माभूदिति एकैकल्पेतेनविशेषव-
 त् किंकृतविशेषः अत्यन्तमरुता-
 कृतः अथवापुनरस्तेकनिविशेष
 चननुचोक्तंयथेकप्रकर्षोपपद्य-
 ते नहिनेनैवतस्यप्रकर्षोस्तीतिग-
 णांतरेणवच्छादताप्रकर्षोभविनि-
 ष्यति यदपुन्यतेतस्याजिनस्येवप्र

श्री-
 महा-
 मा
 १७२

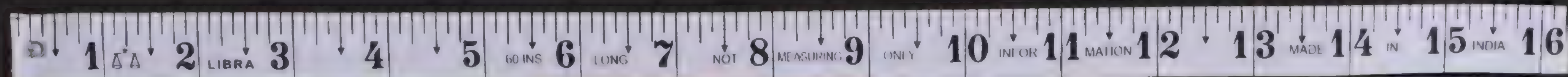
क्रियाग्रहणकर्तव्यमसायनप्रकर्षे।
 माभूदितिनकर्तव्यं सायनेवैश्वेन
 चद्वयस्यप्रकर्षपकारोस्तः अथवा
 पुनस्तनानाननुचोक्तं समानगुणग्र-
 हणकर्तव्यं शुक्लातहलेमाभूदितिन
 कर्तव्यं समानगुणायवस्यर्थाभवति
 नसाद्याभिदूष्येस्यैतवाचकेनतल
 पुन्यतयं नवशुक्लातहलेउग्रय-
 मानोवाचकः स्यात् किमेतापुनरु-
 त्तमाभवितये द्वितीयोतादतिश-
 यमानान् शुक्लमतिशेतिशुक्लत-
 रः कृष्णमतिशेतिशुक्लतरः यदि।
 द्वितीयोतादतिशयमानान् वीलो-
 तिशेतेकाली कालितरः प्रामोति
 कालितरस्येयते तथाकालीति
 शेतेकालम् कालतरप्रामोतिका-
 लितरस्येयते तथागार्ग्यतेगार्गी-
 नगार्गतरः प्रामोतिगार्ग्यतरइतिवे-
 यते तथागार्गीतिशेतेगार्गी ग-
 र्गितराप्रामवेति गार्गतरस्येयते य-
 वेतद्विप्रयमानात्साधिकोभविष्य-
 ति कालोनेशेतिकालतरः काल्य

ति शो निका सितं गार्गो ति शो निका
 र्गो नरः गार्गो ति शो निका र्गो नरः या
 दि प्रथमा तात्पर्यार्थकः कस्मिन्
 ग कि शो नितं अति निमित्तं वयः
 तिक तावय सि प्रथम ति तीये प्रामो
 ति तापो क तात सी त सि नु भ वि षा ति
 दा व पित हि न प्राप्नोति इति पि स्त्री
 ते भवं ते व दा चा दयः उक्तं मे तत्त्वा
 थिका दा ता दयः ति दी व पित हि प्रा
 मो ति प वे त हि ग णो भि र्भी यते पदा
 म पि लि ग व च ना नि सि षं ति शुक्लं
 तरे शुक्ल तरे शुक्ल तरे शुक्ल तरे
 इति आश्रय तो लि ग व च ना नि भ वि
 षं ति गुण व च ना णा णा ह्या ना मा श्र
 य तो लि ग व च ना नि भ वे ति त य था
 शुक्ल वस्त्र शुक्ला णा दी शुक्लः कं व
 लः शुक्ल कं व लो शुक्लः कं व लो
 इति य द मो द र्शो प्रो तो भ व ति गुण
 स्त म्प य लि ग व च न च त ह्या म्प य
 भ व ति अथ वा क्रिया भि र्भी यते पदा
 म पि लि ग व च ना नि सि षं ति आ
 श्रय तो लि ग व च ना नि भ वि षं ति ।

श्री
 महा
 भा.

१०३

एवमपि प्रदिर्वचने प्रामोति यथैव
 ह्यति शो ने य श्रु ति श य ने उ भौ तो त म्प
 थि यो भ व तः शो ति स्कर्मे कः शु क र्मे
 का अ पि मो प स र्गः शु क र्मे का भ व ति
 क र्मा प दि षा वि थ यः क र्मे स भा व का
 नो क र्मे स क्रिया णो भ वे ति क र्त्तृ स भा
 क श्रु शो निः शु थ य ये व द्वि ती यो ता
 उ प तिः प्र थ मा ता दा सा थि कः त य
 गु णो भि र्भी य ते शु थ पि क्रि यो किं
 त मे त दि य ता सू त्रा णा प्रा हो सि द त्त
 र सि प द्मे भू यः सू त्र क र्त्तृ यो ग त मि
 ता ह क थ य दा सा व द्वि ती यो ता उ
 स तिः प्र थ मा ता दा सा थि कः त य
 स लो व द्र ल मि ते व स त्र त्प द्म वि ष
 ति य दा गु णो भि र्भी य ते त दा म्प य सि द्ध
 मे व य दा पि क्रि या त दा म्प य सि द्ध मे
 व शु थ वा ति श भे य ती त्प ति श्रु त्तः
 कः प्र यो त्प र्थः गु णा गु णि ने प्र यो
 ज ने ति कः पु न रि ह्म णो र्थः इ ह्यो
 य त्र भ व ति शो ने सो त त्र गु णा शु गु णा
 नि शो र ते यो र्थः का रि लो षा वा नि
 द श यः स मी ति तः शो र्थो ना स्ति

वक्तुं कारितां च वीमिने गुणीना।
 गुणसंयोगाद्गुणावागुणिनायदिशभि
 यजेत संयोगाकारितायां भविष्यति
 इहाम्पि सत्त्वाणि वस्त्राण्यस्यापि स
 द्माणि पितृत्वादातिशायिकः प्रामो
 ति अतिशयेन वद्ग्रीवाभुक्तं किमुक्तं
 एवं यदातिशयिकाद्ग्रीवादिः सत्त्वा
 वस्तुतया यथः उत्तरपदातिशयश्चाति
 शायिको वद्ग्रीवादेः वद्वाच्यतया यथै
 ति इह गीष्वात्तानि वस्त्राणि सर्वा
 णि प्रकर्षा प्रकर्षशक्तानि तत्र एवं मये
 द्यापरे हेतुवते तत्र शुक्लशब्दात्तया
 तिः प्रामोति शुक्लशब्दादेव वेद्यते।
 शुक्लतराण्यशुक्लभावप्रकृतेः प्रत्यय
 विज्ञानं शुक्लतरे शुक्लशब्दास्मि ता
 स्मादुत्पत्तिर्भविष्यति नैतद्विवदाय हे
 शुक्लतराण्यशुक्लशब्दास्मि तास्ती
 तिकितदिशुक्लतराण्यशुक्लशब्दापिनस्ति।
 तत उत्पत्तिः प्रामोति तदेताच्च साध्या
 कंदमिदृशानम अतएव मायेति तदे
 ताच्चास्मि शायिका ता कंदमि साध्या
 शानि शायिकात्प्रपत्ते देवोक्तः सवि।

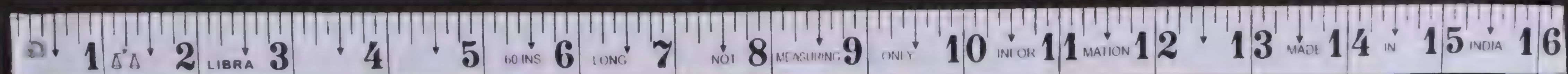
श्री
 मा
 भ

श्री
 महा
 भा-

७६

१००

ताशाययनश्रेष्ठतमायकर्मणो यवे।
 तहि मयमाकुलशब्दात्तदेव परापेक्ष
 इत्यतिवेकया मध्यमशुक्लशब्दः
 एवं मेवेता प्रकृष्टः परमेवेता नूनः न
 च नूनः प्रवर्तते अथ वीत्यतोलुम
 विष्यति वाचकेन त्वलपुनतये न
 शुक्लतराणा इत्ययमात्ता वाचकः
 स्यात् न त्वलपि वद्ग्रीवा प्रकर्षतराणा
 भवितव्यं केन तद्विमतमप्येवं मायार्थ
 मातो यमुत्र गैलभते मितः परस्मिन्
 तामिति न च नूनः प्रवर्तते अथ दामा
 यमः एवं मायिकं लभते मितः पर।
 स्मिन् न तामेति यथा मायः स्थिते
 ये अस्मत्तापि तत्र तस्मान्नायशब्दो
 भविष्यति वाचकश्चेत्ययोक्तव्यो वाच
 कश्चेत्युपपत्ताम् दिवचन दिवचन
 इत्युच्यते तत्रेदेन सिध्यति देतो एष
 देताः स्थित्यतराः पादिपादस्य पाणि
 सज्जमायतौ अस्माकं देवदत्तस्य च दे
 वदत्तो भिन्नयतर इति यदि पुनर्यथै
 पददश्यते तत्रायमप्यर्थविभक्त्या
 पयदयहो न कर्तव्यं भवति इहापि

साकाशपदकः पारलिपुत्रकाश्वभू
 यतगतिर्यथापदशपवसिहे नैव।
 ज्ञातीयकाद्यैताशकाविज्ञाने ३।
 हापितहिप्रसत्येसाकाशपकाना
 पुत्रकानापादलिपुत्रकाप्रभिरुपता।
 माइति अवप्रावितपि विभज्योपप
 रग्रहणाकर्तये योवहनेविभगस्तद
 र्थं साकाशपकेभ्योपादलिपुत्रके।
 भ्यश्चमापुराप्रभिरुपनरति तत्तहि।
 ह्यपीपदशतिवक्तव्यं नवक्तव्यं नो।
 देणारिभाषिकसद्विवचनस्यग्रहण
 म किंतुहिप्रतग्रहणम उच्यतेव
 चने हयोवचनेदिवचने पदमपि।
 तरवीयसुनोरेकद्वयस्यरुक्षपक
 षयोरुपसाद्याने तरवीयसुनोरेक
 द्वयस्यरुक्षपकषयोरुपसाद्याने
 कर्तव्यं परुद्रनामद्वयसीत यदुतर
 पेषमइति सिद्धतगणप्रधानतात्
 सिद्धमेतद्व्यंगणप्रधानोयनिर्देशः
 क्रियतेगणान्तरयोगाच्चात्यन्तभव।
 तितयथातमेवगणान्तरयुक्तवत्ता
 राभवेति अन्योयभवात्रसेपन्नरति।

श्री
 महा
 भा.
 १३५

अज्ञादी पदकारः किमर्थः विवर्णार्थः
 नैतदस्तिप्रयोजनं सिद्धेविधिराम
 मानोतेरेनैवकारनियमार्थोभविष्य।
 ति इहेतोवधारणार्थः तद्विषयेव।
 विज्ञायते अज्ञादीगुणवचनादेवेति
 मेवविज्ञायअज्ञादीपदगुणवचना।
 दिति किंचस्यात् व्यंजनादीगुणव
 चनात्रस्याताम् प्रशस्य इदमप्रकृतं
 तते किमत्रायुक्तं अज्ञादीगुणवचना
 देवीसुक्ताप्रगुणवचनानामपुत्राया
 गदेशउच्यते नैवदोषः पतज्ज्ञापय।
 तिभवतपम्योपिज्ञादीइति यद्यम
 जायोरादेशोप्राप्तिपदमपितयोपि।
 तिवक्तव्यं प्रशस्यस्याज्ञादीरिति यदि
 पुनरयेविधिविज्ञायेतनैवणकंयज
 नादीहिनस्याताम् उपार्थीनाचुमेक
 रस्यात् प्रवर्तव्यनादजायोः ननुचेते।
 विशेषाप्रवर्तव्यंयन् यद्यप्यनुवर्तव्ये
 तेव्यंजनादीतहिनस्याताम् पदेतस्या।
 चार्थप्रवर्तित्वापइतिभवतपम्योपि
 वतनेप्यज्ञादीइति यद्यमजायोपिदे
 शोप्राप्ति ननुचोक्ततयोरितिक्तव्यं
 नवक्तव्यं प्रकृतमज्ञादियग्रहणमनुव

तेने कप्रकृतमजादीगणावचनादेवि
 ते नहैप्रथमानिदिष्टसमीनिदिष्टे
 नचेदाथः अर्थादिभक्तिविपरिणा
 मोभविष्यति उच्चानिदेवदत्तस्यगृहा
 णि आमंत्रयसेनेदेवदत्तमितिगम्यते
 देवदत्तमगावोश्चादिरापम आयो
 वेथवेयः देवदत्तमितिगम्यति प्रस्ता
 त्पदीनिदिष्टसदृशीत्यथमानिदिष्ट
 चभवति एवमपिप्रस्तात्यथमानि
 दिष्टसदृशीत्तसमीनिदिष्टेभविष्य
 ति प्रणमा स्त्रीलिङ्गायनिदिष्टः।
 कियते एकवचनातेनचतेनस्त्रीलि
 णादिवागतिप्रादकवचनाप्रनपे
 सकलिगातद्विवचनबहुवचनाता।
 अमस्यान् नैषदोषः नाथप्रत्ययार्थः
 किंतहिप्रकृत्यर्थविशेषणमेतत्
 प्रणमायायत्यातिपदिकवर्ततेन।
 स्मारूपभवति कस्मिन्नेत्यस्यार्थः।
 तिस्राधिकवाच्यप्रकृतोलिङ्गवचना
 यनवर्तते प्रकृतोलिङ्गवचनाभावा
 तिरः प्रकृतेरभावचन प्रकृतोलिङ्गव
 चनाभावानिरः प्रकृतेः रूपयोश्रभा।
 दोवक्तव्यः पचतिरूपे पचतोत्रूपम

श्री
 महा-
 मा

८५

सिद्धंतक्रियाप्रधानतात् सिद्धमेतत्
 यं क्रियाप्रधानेमाख्यातं इयप्रधाने
 नमेतियत् क्रियाएदस्तिराश्रयः।
 किदेवदत्तः करोतिपचतीतिइयएदः
 कृताश्रयैकतरोदेवदत्तः वाकारः।
 कोयोहारकः यदियदितद्विहाकि।
 यद्विवचनबहुवचनानिनसिध्यति प
 चतः यवेतीतिनैतानिक्रियापेक्षाणि
 किंतहिस्वाधनोपेक्षाणिइहापितद्विहा
 मुवेति पचतिरूपम् पचतोत्रूपे पच।
 तिरूपमिति तिराक्तकान्त्याभिसंवेधा
 स्यनभविष्यति एकवचनमपितद्विन
 प्रामोतिसमयाद्विष्यति द्विवचनव।
 इवचनान्यपितद्विहामुवेति यवेतस्यैक
 वचनमुत्सर्गः करिष्यतेतस्यद्विवहेम।
 योयाद्विवचनवउवचनेग्रपवाद्योभवि
 ष्यतः एवमपिनपुंसकवक्तव्यनव
 क्तव्ये लिङ्गमणिष्यलोकाश्रयनानि
 तस्य ह्यल्लादिभिउपमाख्यानेनकर्तव्ये
 ह्यल्लरूपः वोगरूपः दस्यः रूपमितिहि
 हंतप्रकृत्यर्थवस्यैववचनान् सिद्धमे
 तत्तथै प्रकृत्यर्थस्यैववचनान्

हपलपुष्पयम् अण्यपलादमरं पि
 वेत चौरपुष्पयम् अण्यमलाः अज।
 नंदयेत दस्युपुष्पयम् अण्यपुष्पयं
 दितपिवत ईषदसमासो क्रियाप्रथा।
 ननात लिगवचनानुपपत्तिः पषदस
 मासो क्रियाप्रथाननात लिगवचन।
 योरनुपपत्तिः पट्कल्या पट्कल्या
 पट्कल्या इति ईकोषमर्थ ईषदसम
 सिनीमतस्य कलादेकवचनमेव प्राप्ते।
 ति प्रकृत्यर्थतविशेषात्तात्सिद्धे नै
 षट्पदः नायेप्राप्त्यर्थः किंतु प्रकृ
 त्यर्थविशेषात्तात्सिद्धे नै ईषदसमासो
 त्यातिपदिकं वर्तते तस्मात्कल्यादयो भ
 वेतिकस्मिन्नेष्यार्थ इति स्वार्थिकात्
 प्रकृतितो लिगवचनानुवर्तते प्रकृत्य
 र्थेवल्लिगवचनानुपपत्तिः गृहकल्या
 द्वात्ता तलकल्या प्रसन्नो ययस्कल्याय
 कागृरिति सिद्धे तत्तत्तद्व्यञ्जनपर्येष्टे प्र
 त्यविधानात् सिद्धमेतत्कथं तत्तत्
 वयेपषदसमासिन्वये इतरपदार्थो
 प्रत्ययो भवतीति वक्तव्यं सिद्धे नै सूत्रे
 हि भियते यथायासमेवास्त नवचो।

श्री
 महा
 भा

(2)

कमेपदसमासो क्रियप्रथाननात्सिद्धि।
 गवचनात्रपपत्तिः रिति परिहृतमेत
 त् प्रकृत्यर्थविशेषात्तात्सिद्धिमिति।
 ननु चोक्तसिद्धिमिति प्रकृत्यर्थेवल्लिग
 वचनानुपपत्तिरिति नेषट्पदः आचा।
 र्यप्रवृत्तिता पशति स्वार्थे काप्रतिव।
 र्तेते लिगवचनानीति यदयं पचः।
 सिध्यामजितिही प्रहणो करोति यये
 तज्जाप्यते वद्गुणोदात्तावद्गुणैले प्र
 सन्नावद्गुणैवागृरिति प्रीतिप्राप्ते।
 ति नाप्यतिवर्तते किंपुनरिहोदाद्वर
 णो पट्कल्यामट्कल्या इति नेतदस्ति
 निर्ज्ञातस्यार्थस्य समासिर्भवति विम।
 मासिर्वागुणाश्चानिर्ज्ञातः इदं हि क।
 ल्यादात्तात्तलकल्या प्रसन्नो ययस्कल्या
 यवागृरिति इयमितिर्ज्ञाते इदं हि।
 कृत्येभ्यस्तकल्यामिति क्तात्प्रत्य।
 यविधानानुपपत्तिः कस्यभूतलक्षणा
 तात्कल्यादीनां वा समासिवचनात्।
 क्तात्प्रत्ययवियेनानुपपत्तिः कस्यभूतल
 क्षणात्तात् भूतलक्षणाः कः कल्या।
 दीनां च समासिः वचनात् विममा।

निवचनाच्चकल्यादयः नवाभिसेभवा
 यद्भूतकालशुभ्यादिसमाप्तिश्च सि।
 हेतोः प्रमाणाभूतवद्वचनात् सिद्धमे
 तत्कथं प्रमाणाभूतवद्वचनात् सिद्धमे
 तेभविष्यति इदं वाच्यं दाहराणां पदा
 कल्याणमृत्कल्याण इति ननु चोक्तम् नि
 नीतस्यार्थस्य समाप्तिर्भवेति विस्मया
 निर्वर्ग गुणानिर्वाहानि लोकाद्ये।
 वहारेदृश्याणां निर्वर्तनं तथैवाप
 द्भूतं यद्वासाणां इति च ते याल्लग्नो।
 पायेनार्थं निर्वर्तयति पदकल्याण।
 मित्युच्यते योनित्वाकरोति इदं वाच्यं
 दाहराणां गुरुकल्याण इति ननु कल्या
 प्रसन्नं यद्यस्तुत्यायवापुमिति ननु चो
 क्तं इदं मय्यनिर्वाहमिति लोकाद्वयं
 निर्वाहं विभाषमप्ये विभाषग्रहणं
 किमर्थं विभाषावद्भूतस्याप्यतः व
 ह्वाभूतवाक्यमपि यथाप्यतः नैत
 दस्तिप्रयोजनं प्रकृतमस्य विभाषात
 यावाक्यं भविष्यति इदं हि प्रयोजनं
 कल्याणयोषयास्यः एतदपि नास्ति प्र
 योजनं वह्नपुच्यते कल्याणयोपित

श्री.
 महा
 भा.

135

उभयं वचनाद्विषयतिनैवं शक्यं शक्ति
 यमाणासनवकाशो वह्नकल्यादीन्
 वयेत कल्याणोपनवकाशास्तव
 नाद्विषयति सावकाशाः कल्यादयः
 कौवकाशाः तिरेः तावकाशाः अथ
 सुप्रहणां किमर्थं सवेता इत्यनिर्य।
 यास्यात् प्रातिपदिकान्ताभूदिति नै
 तदस्ति प्रयोजनं नास्त्यविशेषः सु।
 वेता चेत्तौ सत्याप्रातिपदिकादासवे
 ता इत्येतौ सत्यापदसेत्ता प्रामोति ननु
 च प्रातिपदिकादप्युत्तमौ सत्यापदसे
 ता सिद्धाकथं आरभ्यते नः का इति।
 तच्चावश्यं कर्तव्यं सवेता इत्येतौ सत्या
 नियमार्थं तदेव प्रातिपदिकादप्युत्त
 मौ सत्याविध्यर्थं भविष्यति यथेवमि।
 हापि नार्थः सप्रहणो न इहापि नास्ति
 विशेषः सवेता इत्येतौ सत्याप्रातिप
 दिकादा इदं हि प्रयोजनं सवेता इत्यनि
 र्यथाप्यतः तिरेः तावकाभूदिति एतदपि
 नास्ति प्रयोजनं ह्यप्रातिपदिकान्ताभू
 ते प्रतः अत्र पदति वह्निसप्रहणां एव
 तत्र तिरे विधानात् वह्निसप्रहणां।

क्रियते सर्वत्र तिरोविधि विज्ञायते नेन दक्षि।
 प्रयोजने प्रकृतेति ग्रहणमनुवर्तते कप्र
 कृते आतिशयेन तमविष्टनोति ३ अति
 एवंतद्विद्वत्सिद्धिग्रहणात् सर्वत्र तिरोवि।
 धाने वद्विद्वत्सिद्धिग्रहणात् सर्वत्र तिरोवि।
 वर्तते तद्विद्वत्सिद्धिग्रहणात् ननु च तिरोवि।
 णानिवर्तते अत्र प्रमुत्तरार्थमनुवर्तते अ
 व्ययसर्वनाम्नामकनप्राकटेरिति प
 चति किन्त्यातकि ३ रोवमर्थे यदि स
 प्रग्रहणं क्रियते सरोनसिध्यति वद्वपर
 वः पवेसरः प्रसज्यत वद्वपद्वश्चित्ते
 घाते पद्विधातिज्ञाचार्यः चितः सप्रकृ
 तेः वद्वकनर्थे मिति सरोकथं सरः प्राति
 पदिकत्वात् प्रातिपदिकत्वात् सरोभवि
 घाति अथ तत्र ग्रहणं किमर्थं तत्र ग्रहणं
 नित्यसर्वार्थं तत्र ग्रहणं क्रियते नित्येष्ट
 र्वायथा स्यात् विभाषामभूदिति नेन
 दक्षिप्रयोजने न विभाषाग्रहणं नद
 र्वायमभिसंवध्यते विभाषावद्वज्जभव
 तियदा च भवति तदा सर्वो भवतीति ३
 तद्विप्रयोजने प्रागप्येव लिखितं वचनं च
 तद्वत्तत्रापि प्रत्यये यथा स्यात् वद्वगुणे

श्री-
 महा
 भा-
 १०५

द्वात्ता वद्वतैले प्रसन्नो वद्वपयोस्य
 वाग्वरिनिपतदपि नास्ति प्रयोजने सा
 र्थिकोये सार्थिकाचप्रकृतितो लिंग
 वचनानुवर्तते एवंतद्विद्वत्सिद्धिमति
 यत्र ग्रहणं करोति तज्ज्ञापयत्वाचार्यः
 सार्थिकाचप्रकृतितो लिंगवचनानु
 वर्तते एवंतद्विद्वत्सिद्धिमति यत्र ग्रह
 णं करोति तज्ज्ञापयत्वाचार्यः सार्थि
 काचातिवर्तते लिंगवचनानुवर्तते कि
 मेतस्य ज्ञापने प्रयोजने गुडकल्यादाद्य
 तैलकल्यादाद्यस्य पयस्कल्यादाद्य
 रित्येतत्सिद्धे भवति तस्मादिभ्यः कल्या
 यो विप्रतिषेधेन तस्मादिभ्यः कल्या
 यो भवेति विप्रतिषेधेन तस्मादीनामव
 काशः प्रकर्षस्य वचनमीषदसमाप्तेर
 वचने पद्वतरः पद्वतमः कल्यादीनाम
 वकाशः ईषदसमाप्तेरवचने पद्वकल्या
 म्पद्वकल्याः उभयवचने उभये प्राप्तेति
 पद्वकल्यातः पद्वकल्यातराः कल्याद
 यो भवेति विप्रतिषेधेन पद्ववमीषदस
 माप्तेः प्रकर्षतयादिः प्रत्ययः प्राप्तेति प्रा
 कृतेरवचनप्रकर्षश्चात्र तस्मादिरीषत्

धानत्वात् तमारिरीयत्पथानादपिभ
 तियस्यप्रकर्षोस्ति तस्यप्रकर्षेभविष्य
 तिकस्यचप्रकर्षोस्तिप्रकृतेरेव अथा
 य किमयेसुवेतस्यशकदेभवेति अ
 होस्तिइत्याश्रयतिपदिकस्य इतःसे
 देहः उभयेप्रकृतमन्तररुक्काविशे
 षयिते किंचातःपदिसुवेतस्यप्रका
 काभिरसिकाभिः पुष्पकासु अस्मका
 सुप्रवकयोः अवकयोरितिनसिधति
 अथप्राश्रयतिपदिकस्य त्वयका म
 यकानयकि मयकि अत्रापिप्रामो।
 ति अस्तसुवेतस्यकये पुष्पकाभिः
 अस्मकाभिःपुष्पकासु अस्मकासु
 वकयोः आवकयोः अनुकारभकारा
 दावितिवक्तव्यं अत्रप्रकरणोत्तलीका
 काम् अकचप्रकरणोत्तलीमःकामव
 क्तव्यः अमितयकित्तलीकामेउत्त
 श्रुतचितिते शीलोकोमलोपश्च शी
 लोकोवक्तव्यःमलोपश्चवक्तव्यःतल्ली
 श्रुतःतल्लीकःइदमितितित्तलीनोति
 अमितकृतेशप्रामोतिवक्तव्यं वक्तव्यं
 केवद्विक्तव्यःकल्यादयःप्रामवेति उ

श्री
 मरा
 भा

150

चकैःनीचकैः अकचकृतेकादयःप्रा
 नवेतिनचअवक्तव्यकचोपवादाः
 अपवादत्वादायेकाभविष्यति अत्र।
 इजकत्तवानादप्रोत्ताइपस्यप्रति
 षेयःसमानेदेशेअपवादैरुत्सर्गाणां
 साधनेभवतिमानादेशान्नाप्रामोति
 नचोक्तत्वात् उक्ताशानामप्रयोगइति
 अत्रवक्तव्यकत्तवानाश्रयणप्रकृ
 त्तिर्नभविष्यतिकवियेस्तमादयःपु
 र्वविप्रतिषिद्धे कवियेस्तमादयोभवे
 तिसर्वविप्रतिषेधेनकवियेखकाशः
 कुत्सितारीनावचनेप्रकर्षस्यावचने
 पट्टकःइदकःतमादीनामवकाशःप्र
 कर्षस्यावचने कत्सितारीनामवकाशः
 पट्टतरःपट्टतमःउभयवचनेउभयेप्रा
 नोति पट्टतरको इदतरकःतमादयो
 भवेतिविप्रतिषेधेन कदाचिद्विचका
 दयःकदाचिद्विचकादयोभवेति कि
 न्नकतरं विचकतमं एकदेशिप्रथा
 नश्चसमासःकवियेभवतिविप्रतिषेधे
 न अथपिपत्तिका अर्थकेशातद्विक्ता
 उत्तरपदार्थप्रधानश्चसंज्ञायांकविष्य

यं उभयपदार्थप्रधानसमासः कवि
 ये भवन्ति विप्रतिषेधेन किं प्रयोजने सं
 ज्ञायोकनिर्णयं संज्ञायोकन्यासा
 न् नवग्रामके नवराष्ट्रके नवनगर
 के कदाचिद्देहः कदाचिद्देहो भवति
 सप्तम्योपकाविति कुत्सिते इत्तु
 क्षितकः धनकम्पितक इति स्वशब्देनो
 क्त्वा त्वय्योन्यामोति नैष दोषः कु
 क्षितस्थानके पायो भविष्यत् न कम्पि
 नस्य कुत्सितो यद्यस्यार्थमभिधाय शब्दो
 निरपेक्षो इत्यस्य समवेते समवेतस्य
 वचने लिङ्गे वचने विभक्तौ च अभिधा
 वतान् विशेषानपेक्षमानश्रुत्स्वमा
 त्मान् प्रियकुत्सितारिषु पुनः प्रवर्तते
 सो विभक्त्यतः कथं पुनरिदं विज्ञायते
 कुत्सितारो नार्थ इति अहोसि कुत्सि
 तारिसमानाधिकरणस्याविपरिका
 तिकश्चा विशेषः कुत्सितारो नो मर्थे
 चेति गवचनानुपपत्तिः कुत्सितारी
 नामर्थे चेति गवचने योरनुपपत्तिः प
 ट्टकम् पट्टका पट्टकः पट्टको पट्टका
 इति पकोयमर्थः कुत्सिते नाम तस्यैके

श्री
 महा
 भा
 (८८)

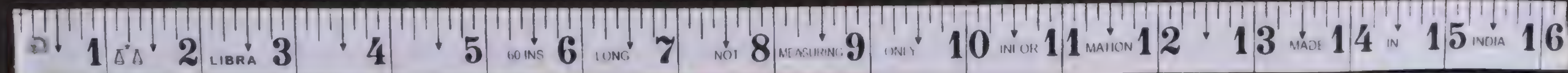
त्वादिकवचनमेव ग्रामोति अस्तुर्हि
 कुत्सितारिसमानाधिकरणस्यातिप
 दिकादिति कुत्सितारिसमानादिह
 करणादिति चेत्तत्प्रसंगो यथादावा
 दिषु कुत्सितारिसमानाधिकरणादि
 ति चेदतिप्रसंगो भवति यथादावारिषु
 कथंचदावारिषु उक्ते सीमानादिक
 रणादिति चेद्दूतादिषु प्रसंग इति इहा
 पितृप्रसंगो भवति इदं चतुर्के इदं
 लके इदं शब्दात्प्रामोति सिद्धं तयेन कु
 क्षितारिवचनेन तद्युक्तात्सार्थप्रत्ययवि
 धानान् सिद्धमेतत्कथं येन कुत्सिताद
 योर्थागम्यते तद्युक्तात्सार्थप्रत्यये भ
 वतीति वक्तव्ये सिध्यति सूत्रं तर्हि भिद्य
 ते यथान्यासमेवास्तु ननु चोक्ते कुत्सि
 तारी नामर्थे चेति गवचनानुपपत्तिरि
 ति नैष दोषः नायं प्रत्ययविधिः किं त
 र्हि प्रकृत्यर्थविशेषणमेतत् कुत्सिता
 दिषु यस्यातिपरिके वतते तस्मात्कादयो
 भवेति कुत्सित्वे सार्थ इति सार्थिका
 च प्रकृत्यतो लिङ्गवचनानुपपत्तिः
 राजादाहर्षम् चतुर्थालोपो वक्तव्यः

दृष्टान्तिदत्तकः वृद्धस्यनिकः प्राजाप
 तिदत्तकः प्राजापतिकः अनुजादौच
 लोपोवक्तव्यः देवदत्तकोदेवकः य।
 नदत्तकोयत्तकः लोपः पूर्वपदस्यच
 पूर्वपदस्यलोपोवक्तव्यः देवदत्तकोदे
 वदत्तकः अनुप्रत्ययेतथैवेष्टः देवदत्तो
 दत्तः यत्तदत्तोदत्तः उवाणादिलस्य
 च उवाणादिलस्यलोपोवक्तव्यः भा
 नदत्तकोभानलः वसुदत्तकोवसुलः
 अथटकग्रहणोकिमर्थे नशतिकृते
 जादाविरोवसिदेरकग्रहणामरिद
 तीयतेच्छविथानार्थे टकग्रहणोकि
 यत्तेतकद्वितीयतेच्छविपिर्यथास्मात्
 वायुदत्तकोवायुकः पितृदत्तकः पितृ
 कः अजादिलक्षणादिमाथितिकादि
 वेदनिप्रसंगः अजादिलक्षणादिसति
 माथितिदिवत्प्रसंगेन तद्यथा म।
 थितेपापमणमाथितिकः इत्यकार
 लोपेकृतेतोतादितिकोदेशानभवमे
 वमिहापिनस्यात् द्वितीयादचोलो
 पेसंयत्तरद्वितीयत्वेनदोर्लोपोवच
 ने द्वितीयादचोलोपेकर्तव्येसंयत्त

श्री
 महा
 भा

१८२

रद्वितीयत्वेनदोर्लोपोवक्तव्यः ललोः
 ललिकः कहेः कदिकः शेवल वरुणा
 दीनात्तीयात्सचाकृतसंयोना वरुणा।
 दीनात्तीयालोपउच्यतेसचाकृतासंयो।
 नोवक्तव्यः स्वपराशोः स्वपरिकः स्वपरि
 यः स्वपरिलः इष्टउगुलिः षडिक इति रा
 जादिलोपेकृतेपरसंज्ञानप्रामोति तत्रा
 कोदोषः जम्भतेनस्यात् षडिकेजशत्त
 उक्ते किमुक्ते सिद्धमचः स्थानिवत्तादि
 तियथेवं वाचिकादिषुपदवृत्तप्रतिषेधः
 वाचिकादिषुपदवृत्तप्रतिषेधोवक्तव्यः
 वागाशोवाचिक इति सिद्धमेकास्तिरसु
 र्वपदानामन्तरपदलोपवचनात् सिद्ध
 मेतत्कथं पकाक्षरपूर्वपदानामन्तरप
 दलोपोवक्तव्यः इत्यापितार्हिशामोति ष
 उगुलिः षडिक इति षषशजादिवचना
 त्सिद्धे षषशजादिवचनात्सिद्धमेतत्तु
 ल्येहस्येकिमर्थमिमानुभौग्रथोनिदिशे
 तेनयदल्यहस्यमपितत् यच्चहस्यमल्य
 मपितत् नैतयोरावणकः समावेशः अ
 ल्येहने अल्येनैलमित्युच्यते नकश्चिदा
 हस्येहनेहस्येनैलमिति तथाहस्यापरः
 हसः शाकट इत्युच्यतेनकश्चिदाहस्यः

श्री
महाराज

١٥٣

अतिज्ञातेवङ्गप्र हेकयोपननिज्ञातेनि
ज्ञातत्वाहेकयोःपरिप्रश्नो न परिप्रश्ना
भावात्किमेनास्ति कुतः प्रत्ययः एका
चप्राचो प्राग्वचने किमर्थं विभाषाय
यास्यात् प्राग्वचनानर्थकोचभाषप्र।
करणात् प्राग्वचनमनर्थकं किंका
राणां विभाषाप्रकरणात् प्रकृतमहा
विभाषातयेतत्सिद्धे अवक्षेपणोक्तं।
अवक्षेपणोक्तनविधायते कुत्सितैकः
कपतयोरर्थयोर्विशेषः अवक्षेपणो
क्तो कुत्सितैकमवक्षेपणोक्तैक
कुत्सितैकराणां येनयत्कुत्सितैरपि।
कुत्सितैः तत्रकुत्सितैरेवसिद्धे एवं
तर्हिपक्षे कुत्सायामपादेयतेतर्हि
दाहरणं व्याकरकेणानामायेयात्तिके
केतनामापो यत्स्वकुत्सायामपादी
यतेतत्तत्रोदाहरणं देवदत्तकोयत्तद
नक्तुलम्मतये किमिदंमन्त्रेणत्व
च्यतेनलगेवोच्यते लिङ्गसिद्ध्यर्थम्।
नष्टेनलवच्यतेनैववच्यते बर्धिकेवव
धिके वाखरकुटीवाखरकुटी जीवि।
कार्येचापणो अपाणप्रत्ययतेतत्रेदेन
सिद्ध्यति शिवःस्वयःशिवालशतिके

कारणां सौरेरिहापार्थिभिर्वाः प्रक
 स्थिताः भवेतामसन्नात यास्तेताः से
 प्रतिपत्तायास्तासभविष्यन्ति समासा
 चतद्विषयात् तदित्यनेन किंप्रतिनि
 दिष्टतेहः कथेषुनः समासोनामह
 विषयः स्यात् एवेतद्दीर्घार्थः यदि न
 हि समासोपीवार्थप्रत्ययेपिसमासो
 नोक्तत्वात्प्रयोतप्रामोति एवेतद्दिहा
 विमाचयोंकाकागमनमिवताला
 तनमिवकाकतालपतत् काकता
 लपतनमिवकाकतानीये शुभिनि
 हि शुणोशोशोश्चवचने शुणोशोश
 होत्रग्रहाणकर्तव्ये गोत्रादितिवक्त
 व्ये इहमाभूत् शुभिजितोमूर्तः शु
 भिजितः स्यात्पीपाकरतिगोत्ररतिवक्त
 व्येकिंप्रयोजने शुभिजितकः गोत्राशु
 योवज्रयथास्यात् गोत्ररतिक्रमकम
 कर्तव्ये कथमाभिजितकः गोत्रादप्रसा
 र्थिकः गोत्रमेवभवति ॥ ॥ इति श्री
 मद्रावत्यतेजसिनिविरचिते व्या
 करणमहाभाष्ये पंचमसंस्थाययस्य हि
 तीयमाह्निकम् ॥ पादश्चतुर्थः ॥
 पादशतस्य संख्या देवी शमायोजनलो

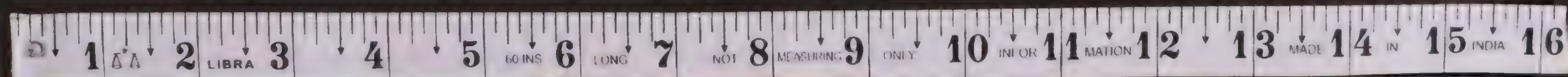
श्री
 महा
 भा

पञ्च पादशतग्रहणमनर्थकमप्यत्रापि
 दर्शनात् पादशतग्रहणमनर्थके किं
 कारणं अन्यत्राविदर्शनात् अन्यत्रापि हि
 बुज्जदृश्यते हिमोदकिकोददाति हिमोद
 किकोददातीति स्पृलादिभ्यः कन्प्रकर
 णोच्चेचहृदतोरुपसंख्यानं कन्प्रकरणोच्चे
 चहृदतोरुपसंख्यानं कर्तव्यं चेचकः ह
 हकः अनत्येनानत्येनगतौ कर्तात् तमा
 दयः पूर्वविप्रतिषिद्धे अनत्येनगतौ कर्ता
 त तमोदयो भवेति पूर्वविप्रतिषेधेन च ।
 नत्येनगतौ कर्तात् कन्भवतीत्यस्याव
 काशः अनत्येनगतौ चने प्रकर्षणावच
 ने भिन्नके छिन्नके तस्मादीनामवका
 शः प्रकर्षणवचने अनत्येनगतौ चने
 पदतरः पदजमः उभयवचने उभयेपानो
 ति भिन्नतरके छिन्नतरके तस्मादयो भवे
 ति पूर्वविप्रतिषेधेन तदतोच्चसार्थक
 वचने तदेतावत्सार्थकवचने तदेताव
 त्सार्थकवक्तव्यः भिन्नतरके छिन्न
 तस्कं तस्मात्तस्मिन्मिवचने प्रतिषेधात्
 र्थको प्रकृतिभिहितत्वात् तस्मिन्वचने
 प्रतिषेधोत्पत्तिकः किंकारणं प्रकृतिभि।

हितज्ञान प्रकृत्याभिहितः सोऽर्थः इति कृ
 ताकनभविष्यति अवलम्ब्य अथ तस्य दा
 त्त्ययविधानानुपपत्तिविग्रहाभावात् अ
 थतरपदात्ययविधेः अनुपपत्तिः किं का
 राणं विग्रहभावात् विग्रहएविकातदि
 तोत्पत्तिः नचाट्युत्तरपदेनविग्रहोदृश्यते
 तस्मात्तत्रेदमितिसंयोजनं तस्मात्तत्रेदि
 तास्मिन्नर्थेसंयोजनप्रत्ययाभवतीतिवक्तव्यं
 राजनिर्देशं राजार्थिने यदिसंयोजनक्रियते
 इतिज्ञानप्रामोति इहवचनार्थीनम् भव्यीन
 मितिग्रंथेतिइयत्तदोपपत्ताम् सूत्रेव
 विद्यतेयथासासमेवास्य तनुवोक्तं अट्यु
 त्तरपदात्ययविधानानुपपत्तिः विग्रहा
 भावादितिनेषदोषः अस्ति कारणा येनात्रवि
 ग्रहोमवेति किं कारणा नित्यप्रत्ययेकेप्रन
 नित्यप्रत्ययाः तमादयः प्राक्कवः ज्ञादयः
 प्राग्वनग्रामादयः प्राट्मयदाः ब्रह्मतीजा
 येताः समासोताश्चेति एवेतद्विनायेप्रत्यवि
 धिः रूपालभ्यते किंतु हिप्रकृत्यदपालभ्यते
 अथुत्तरपदाप्रकृतिनास्तीति किं कारणां वि
 ग्रहादर्शनात् विग्रहएविकासमासहतिः
 नचाधिवविग्रहोदृश्यते एवेतद्विब्रवीहि

श्री
 महा
 भा
 १८५

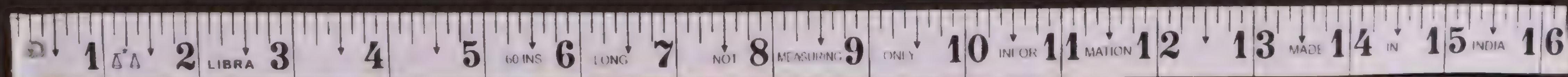
भवविषयि अभिप्रायार्थः किं हतं भ
 वति भवति वैकृष्टिदृष्टपविग्रहोवद्ब्रवी
 हिः तद्यथाशाभवेमात्रमस्याः स्वसत्य
 निनैवशाकेइहदिमहर्षीनमितिप्रावे
 कश्चप्रसज्येयाता एवेतद्विग्रहार्थमात्रो
 मुविष्यति एवमप्यथेः पूर्वनिपातः प्रा
 मोतिराजदंतादिप्रपाट्कविष्यते अथा
 वासममीसमासोयमधिः पञ्चोऽधिप्रप
 दातेविभाषाच्चैः दिक्ग्रहोकिमर्थं वि
 भाषान्वरेस्त्रियामितियस्यमनेप्राची
 नावास्ताणी अवाचीणांशिवेति अथा
 पिप्रसज्येत दिक्ग्रहोपनः कियमा
 नेनदोषोभवति अथस्त्रीग्रहोकिमा
 र्थं यावतादिक्शब्दः स्त्रीविषयवभव
 ति भवतिवैकृष्टिदिक्शब्दः अस्त्रीविष
 योपितयथाप्राक् प्राचीने प्रत्यक् प्रा
 तीचीनम् उदक् उदीचीने तावः स्त्रिय
 म् स्त्रीग्रहोकिमर्थं नस्तार्थिकोयंसा
 धिकाच्चप्रकृत्यतो लिङ्गवचनानुवर्तते
 ते एवेतद्विग्रहसंज्ञितयत्स्त्रीग्रहोकरे
 तितन्तापयताचार्या एवेस्तार्थिकाश्रुति
 वर्ततेपिलिङ्गवचनानीति किमेतत्सत्ता
 एनेप्रयोजने गट्कल्यादादातेलकल्या

प्रसन्ना यस्य सत्त्वाश्चापि नित्यतन्निदे
 भवति एकस्य वसकस्य देशोऽप्यभासप्रहा-
 तियद्गानिर्वर्तनं किं प्रयोजनम् पुनः प्र-
 नराहतिः नचैकस्य पुनः पुनराहतिर्भवति
 अथ क्रियाग्रहणमवर्तते उताहो न किं
 चरको न वत्ता तदमर्थः इह माभूत् य-
 को भुक्त इति अथ किं प्रयोजनं वर्तमानेपि
 क्रियाग्रहणोऽहं कस्मान्न भवति एकः पा-
 क इति एव योऽप्यपियोगयोः अथ कस्मा-
 न्न भवति द्वौ पाकौ त्रयः पाकाः चत्वारः पा-
 काः पंचपाकाः दशपाका इति नैतत् कि-
 याग्रहणं किंतु द्विद्वयगणम् किंतु हि-
 द्रयगणानमेतत् कथं कुरुमिदितोभा-
 वोद्वयवद्वतीति इहापि द्वयगणानामप्रा-
 मोति संकटकृतासंज्ञकमिति एव यो-
 ऽप्यपियोगयोः द्विभक्त्या द्विभोक्तव्यम्
 त्रिभक्त्या त्रिभोक्तं पंचकृतो भुक्ता पंच-
 कृतो भुक्तमिति द्वयगणानां न प्रामोति ररि-
 त्वत्त्वपि पुनः पुनराहतिः अभाहतिः हि-
 राहतिः सकृदि नित्यम् त्रिराहते द्विराह-
 तिः पंचतस्मिन् वर्तते अभाहतिः ग्रहणाना-
 त् पुनराहतिः अभाहतिः किंतु हि अभा-
 मावी आहतिः एव च पंचप्रत्यभिमावी परे

श्री.
 महा
 भा.
 (८५)

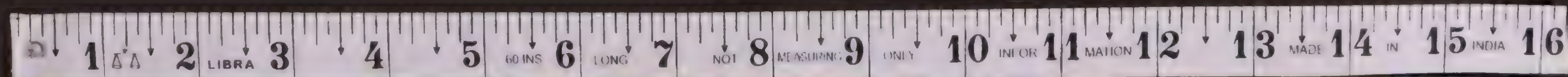
व एवैष प्रत्यभिमावो यदप्युच्यते अनुवर्तमा-
 ने चापि क्रियाग्रहणोऽहं कस्मान्न भवतिः प-
 कः पाक इति एव योऽप्यपियोगयोः द्वौ-
 पाकौ त्रयः पाकाः पंचपाकाः दशपाकाः
 इति परिहृतमेतन्मतेन त्रैतक्रियाग्रहणं किंतु
 हिद्वयगणानामेतत् कथं कुरुमिदितोभा-
 वोद्वयवद्वतीति ननु चोक्तमिहापि तद्वि-
 द्वयगणानां न प्रामोति संकटकृतासंज्ञक-
 कृमितिः एव योऽप्यपियोगयोः द्विभक्ता-
 द्विभोक्तं त्रिभक्त्या त्रिभोक्तमिति पंचकृ-
 तो भुक्ता पंचकृतो भुक्तमिति द्वयगणाना-
 मप्रीतीति क्रियागणानां द्विविधमिति एव
 कुरुमिदितोभावोद्वयवदपि भवति क्रिया-
 वदपीति देवतादेवतांतादिस्य च तेन त्रैदं न
 सिद्ध्यति पितृदेवतामिति न हि पितरो देवा-
 तानैष दोः दिव्यैश्च कर्मणो देवः तस्मात्
 स्मार्थतन् एव च कृत्या देवदेवतामपि सि-
 द्धं भवति देवतत्वं तल्लिङ्गवचनेन त-
 ल्लिङ्गलिङ्गवत्कथं देवता किं पुनः कारणं
 न सिद्ध्यति देवशब्दः पुंलिङ्गः स्त्रीलिङ्ग-
 ऽप्येव स्त्रीलिङ्गाश्च प्रकृतौ तौ लिङ्गवचना-
 यनुवर्तते उक्ते वा किं मुक्तं स्त्रीलिङ्गाश्च
 तिवर्तने लिङ्गवचनानीति तादितान्

नो लोहिताङ्गिगवायनेवेतिवक्तव्यं लो॥
 हितिका लोहिनीका इति अक्षरसमूहकं
 दस उपसंख्यानं कर्तव्यं अक्षरसमूहकं द
 उच्चारयेति चतुरक्षरं अक्षरशेष इति च।
 त्रम् अक्षरशेष इति चतुरक्षरं ये यजाम
 ह इति पंचाक्षरं यजेति चतुरक्षरं द्यक्षरो व
 षट्कारः षष्ठैः सप्तदशाक्षरः कुं दस्यः प्रा
 जायतिः यत्तमनुविहितं कुं दस्य वद्भिर्व
 सवैः कुं दस्य वद्भिर्वसवैरुपसंख्यानं क
 र्त्तव्यं हस्तो एषा सवद्भिर्वसवैः अग्निशि
 षो वसवसेरुपसंख्यानं कर्त्तव्यं अग्निशि
 वसवस्य उक्तं वा किमक्तं स्वार्थे वित्ताना
 त्तिष्ठमिति अप्रयोग्यमानाः अप्रयोग्यमानाः
 सत्रकेषु त्रैकैकयोः सिकताया हनः कि
 विरसिरो देगाती केन कश्चित्पिक विता
 ये अमुष्णायाम् अमुष्णायाम् अमुष्णायाम्
 षोऽष्टम्योऽष्टम्योऽष्टम्योऽष्टम्योऽष्टम्योऽष्टम्यो
 वसति वा जपुर्वचस्य वाचयवचस्य
 निष्कैवत्यो उक्त्यो उक्त्यो सज्जगामिः
 सजनस्तमिः स्तोमैज्जगामि वद्येन वंश
 णोनयेभिः नवैर्वचस्योपायः एते त
 नष्टएवै एवै एवै एवै एवै एवै एवै एवै
 सप्रएवैः सप्रएवैः अग्निवः एवै जज्जगामि

श्री
 महा
 भा
 (८०)

सयविष्ठा यविष्ठा यविष्ठा यविष्ठा यविष्ठा
 हययविष्ठा यविष्ठा यविष्ठा यविष्ठा यविष्ठा
 यविष्ठा यविष्ठा यविष्ठा यविष्ठा यविष्ठा
 तिसमावत् गृह्णाति समं गृह्णाति समा
 वदेवयेते हस्तो समावद्दीर्घावहति समा
 समावद्दीर्घाणि वहति समानियश्चनत्रलो
 के यश्चिनेयश्चिनेयश्चिनेयश्चिनेयश्चिनेय
 सनस्वाश्च उवस्वाश्च उवस्वाश्च उवस्वाश्च
 मनावाश्च प्रत्यवावक्तव्याः नृत्तम् नृत्तनेना
 वितने त्रश्च पुराणो प्रात् त्रश्च पुराणो प्रा
 क्तव्यः नमनावाश्च प्रत्यवावक्तव्याः मत्त
 प्राप्ता यत्तने प्रीणा नाना तयुक्ता कर्मणा
 णा तदित्यनेन किं प्रतिनिदिष्यते प्रागेवा
 यदेववाचा व्याह्रियते तत्कर्मणा क्रियते
 अनप्रकरणो कलालचरुटिषादवेजला
 मित्रेभ्यः कुं दस्य उपसंख्यानं कर्त्तव्यम् कौ
 लालः कुलालः वहटः वाहटः तिषादः
 नेषादः वेदालाः वोडालाः अग्निवः मित्रा
 कुं दसिधेयो वक्तव्यः मित्रेयेयेयनस्व गुण
 मित्राश्च गुणमित्राश्चेति वक्तव्यम् मेव
 अग्निवः सामार्थ्यनुजावराष्टकचाव
 ष्ठाग्रस्तो वदेयाते वेक्तव्यं वारिवस्तुता

मायणग्रहायणसेतपतानिपार्श्वे सत्रा
 ण सात्रायं अनुजावरः आनुजावरः अनु
 शुक्रः आनुशुक्रः वनष्पाचारलोत्र रातो
 वः विपात वैपातः विरुत वैरुतः वरि
 वस्तुतः अग्रायण आग्रायण अग्रहायण
 आग्राहायण सेतपतः सेतपतः आग्रीध
 साधारणादन् आग्रीधसाधारणादन् वक्र
 व्यः अग्रीधम् साधारणः अवयवसमहर्द्रो
 छेदसिञ्जवक्रव्यः आवयवसेरमेतैमारुते
 गर्म जवसूरमर्तयविष्टेभ्योयत् नवसूरम
 तैयविष्टेभ्योयद्वक्तव्यः अन्वयम् सूरसूर्यः
 मर्तमर्त्यः यविष्टयविष्टाः लेसायः लेसायो
 वक्रव्यः लेसास्तद्व्यतरणः नमप्रकरणे
 आद्यादिभ्यश्चपसेव्यानम् कर्तव्यं सवीरः
 वक्रव्यार्थकमकारकादन्तरस्याम् व
 क्रुशोदेहिअनिष्टेषुआदिरिषुमाभूत् द
 हेपुप्राशिञ्जदिरिषुयथात् अल्पशोदेहिप्रा
 शिञ्जदिरिषुमाभूत् प्रतियोगे तस्यप्रकरणे
 आद्यादिभ्यश्चपसेव्यानं कर्तव्यमप्रादितः म
 यतः अततः कृभस्तिदिविधावभूततद्वा
 वेरुणम् कृभस्तिदिविधावभूततद्वाव
 ग्रहाणकर्तव्यम् दशमाभूत् संपद्यतेय

श्री.
 महा.
 भा.

वाः संपद्यते शालयति अशुक्रियमाणे
 अभूततद्वावगाहणे इहकस्मात्भवति स
 पद्याते अस्मिन्नेत्रे शालयति प्रकृतिविव
 लाग्रहाणवाकर्तव्यं समीपसिभ्यश्चपसेव्या
 नेकर्तव्यम् समीपं भवति अभाषी भवति
 क्रिपुनः कारणेन सिद्धाति नह्यसमीपे स
 मीपी भवति किं नहि अस्मीपे समीपस्य भ
 वति नत्रहि वक्रव्यं न वक्रव्यं स्यात् आता
 छेदं भविष्यति अत्रात्र किमर्थं प्रकारः
 स्वार्थः चिंतयंत इरात्रो भवतीति अतोदात्रो
 यथास्यात् नैतदस्मिन् प्रयोजनम् पकाजाय
 नत्रार्थः स्वरेणावकारेणात्रवेयेन प्रत्ययस्य
 रेणवसिद्धम् अतः इतरं पदं तिगविविदि
 त्वरणा मविशेषणार्थं मराविक्रमोक्रियते
 विशेषणार्थं कविशेषणार्थं नार्थः लाहितादि
 राजभ्यः कुपिडा इति त्वयमाने इरात्रोपि
 प्रसृत्येन अर्धवक्रुणो नार्थकस्येवमेत
 स्थन भविष्यति इदेतद्विप्राप्नोति वाभाष्टि
 याम् निहितोदविपुतत् तस्माच्चकारः क
 र्तव्यः मद्रात्र भद्राचेति वक्रव्यम् भद्राचरो
 तिसमासीतः अन्तग्रहाणो किमर्थम् अतोय
 आस्यात् नैतदस्मिन् प्रययपरत्वेनापे

तन्निर्देहं इदं तद्विप्रयोजने तद्गुणान्
 ग्रहणायथास्मात् कानिपुनः तद्गुह
 णनगुहणायप्रयोजनानिप्रयोजन
 मययोभावादिगुहं तत्पुरुषवद्गुहो
 हि संज्ञाप्रययोभावप्रयोजने उपरा
 जे अधिराजे प्रययोभावप्रयोजनः
 नपुंसकलिंगो भवति निनपुंसकलिंग
 नायथास्मात् नैतदस्तिप्रयोजने लिंग
 मशिष्यलोकाप्रयत्नालिंगा इदं तद्वि
 प्रयोजने नाययोभावादतोत्पत्तवत्त्वा
 इत्येवविधिः यथास्मात्प्रययोभावः
 दिग्दिगुसंज्ञाप्रयोजने पंचगवे द
 शगवे दिग्प्रयोजनः नपुंसकलिंगो भ
 वतीति नपुंसकलिंगा यथास्मात् नै
 तदस्तिप्रयोजने लिंगमशिष्यलोकाप्र
 यत्नात् लिंगा इदं तद्विप्रयोजने हि प्र
 रोविप्ररी दिगोरकारांतादिनिर्देशाय
 यास्मात् एतदपि नास्तिप्रयोजने प्रश
 द्वायमकारोतस्तेन समासोतो भविष्यति
 यतश्चुक्राकारोतः एवेयाद् दैमेस
 धिदेहकृतसंचयानि प्राणि यत्नो विनये
 तिकोपमिति इप्रविप्ररी दिगोरका

श्री
 महा
 भा
 १८१

गंतादिर्कारो यथास्मात् दिग्देहं देह
 संज्ञाप्रयोजने वाक्यचंसकतचं
 देहप्रयोजनः नपुंसकलिंगो भवति।
 नपुंसकलिनायथास्मात् नैतदस्तिप्र
 योजने लिंगमशिष्यलोकाप्रयत्नाति
 गाय इदं तद्विप्रयोजने कोशानिषप्र
 कोशानिषदिनी देहोपतापगर्ह्यात्मा।
 गिायादिनरितः इति यथास्मात् देहं त
 त्पुरुष तत्पुरुषसंज्ञाप्रयोजने पश्म
 भुगउत्तभुगपरवल्लिगतायथास्मात् नै
 तदस्तिप्रयोजने लिंगमशिष्यलोकाप्र
 यत्नालिंगा इदं तद्विप्रयोजने निर्धुरः।
 प्रययेतत्पुरुषप्रकृतिसंभवतीति प
 चसुरो यथास्मात् तत्पुरुषवद्गुहो हि
 वद्गुहो हि संज्ञाप्रयोजने उच्चैर्धुरः
 चैर्धुरः वद्गुहो प्रकृता पूर्वपदे भव
 तीत्येव यथास्मादिति नष्टजनात् इदं
 विप्रतिषिद्धं कोवेप्रतिषिद्धः परिग
 ताभाः प्रकृतिभाः समासोतो विधि
 यतेन च तत्र काचित्प्रजनोता प्रकृति
 र्हिते नैतद्विप्रतिषिद्धं नैवेविज्ञाय
 तेयाभाः प्रकृतिभाः समासोतो विधि

यते नचेताः पूजनेनाभवतीतिकथं
 तर्हि नचेताः पूजनापरो भवेतीति स
 जायासतिग्रहणकर्तव्यं सराजायति
 राजा कृमाभूत् परमगवः उतमगवः
 प्रागवद्भूतिग्रहणव प्रागवद्भूति
 ग्रहणवप्रागवद्भूतिहेतिचवक्तव्यं
 इहमाभूत्स्वतः प्रत्यक्ष इति किमः वेप
 लेप इति किमर्थं इहमाभूत् कस्यराजा
 किराजा लेप इति शक्यमकर्त कस्यत्र
 भवति कस्यराजा किराज इति तत्ताण
 निपरोक्तयोयोः प्रतिपरोक्तस्येतिव।
 इद्वीहोसंख्येयं उजवद्भूतप्रकरणोसं
 ख्यायास्तनुरुषणोपसंख्यानं निमिशा
 ये उजप्रकरणोसंख्यायास्तनुरुषणोप
 संख्यानं कर्तव्यं किंप्रयोजनेनिमिशा
 यर्थं निमिशातिवर्षाणि विप्रत्यारिणा
 विप्रत्यारिणिकरलोपात् प्रत्यप्रथिक
 लोपादिति वक्तव्यं इहमाभूत् एकाधि
 काविंशतिः एकविंशतिरधिकविं।
 प्रातिः प्रत्ययादिति वक्तव्यं इहमाभूत्
 गोविंशतगोचनारिणारिति तर्हि वक्त
 व्यं यद्यप्यतश्च्यते प्रत्यवेनर्हि प्रत्यरा

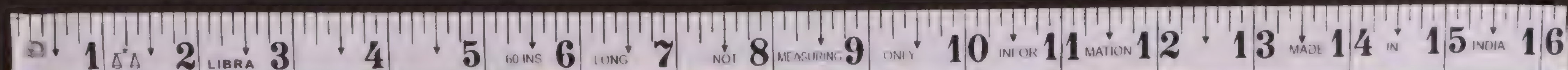
श्री
 महा
 भा
 १५०

धिकलोपादितेतत्रकियते अस्करं प्र
 नक्षत्रिकथमिमिदं विज्ञायते नवेद
 तः समासो भवति अहोसिचवद।
 तः समासायेति किंचातः यदि विज्ञा
 यते वेदत्तपरंतः समास इति सिद्धे अत
 एवः अतएव इति इदं तने सिध्यति
 दृढहरयमतयति अस्तनवेदतः स
 मासायेति सिद्धे दृढपरत इति इदं
 नसिद्धिं अतएवः अतपरिति इ
 दं तर्हि नैव विज्ञायते नचेदत्तपरंतः
 समास इति नापिन वेदतः समासाये
 इतिकथेतर्हि नचेदत्तपरिति एव
 चकृत्वा नात्र वेदत्तहरतः समास इ
 तिविज्ञायते नाणतः समासायेति
 अथ चोभयोर्न भवति अदर्शनादित्य
 चेतत्वेन न सिध्यतिः केवरातः अर
 शनादिति शक्यमकर्त कथं ब्राह्मण
 क्षिप्रप्राणप्रादिति वक्तव्यं अचतरं
 प्रायास्तयो वद्भूतिहयः अदृष्टाचतण
 अचतरः विदृष्टाचतणोपि चतरः स
 दृष्टाचतणोपि चतरः ततः परेपकाद
 शब्देहाः सीपे सथेन नृदृष्टकसामना

३. मनसातिप्रवदारावोवष्टीवपद
 ष्टीवनकेदिवरादिदिवाहृदिवततोय
 यीभावः सहजसासहजसे तातल
 तुरुषः निश्चितेयः निःशेषसत् त
 तः पद्यीसमासः प्ररुषसाप्रः प्ररुषा
 शुभे जातदयउत्ताताः समानाधिकर
 णाः जातउत्ताजातोलाः महान्उत्ता
 महोत्ताः बहुउत्ताहोत्ताः ततोवायो
 भावाः पुनः समीयस्यपुने ततः सम
 मीततुरुषः गोष्टेष्टाश्च गोष्टेषुः च
 तरोचप्रकरणोत्पाभ्यामपसेव्याने
 चतरस्यचप्रकरणोचितपरमेताभ्याम
 पसेव्यानेकर्तव्ये विचतरः उपचत
 रः ब्रह्मदक्षि मत्पराजाभ्यांचेतिवक्त
 व्ये मत्पवर्चसम् राजवर्चसे अहः स
 वैश्वरूपदण्डेदार्थे अहग्रहण्डेदार्थे
 यैश्चैव किमचनेद्वेदार्थमिति नपु
 नस्तत्पुरुषार्थमपि स्यात् तत्पुरुषा
 भावाच्चद्विगमेतद्वददितत्पुरुषोक्ति
 अहोहपतेभ्यः अहोवचनानर्थक्येवा
 क्रष्टकेवोरेवेतिनियमवचनो अह
 वचनमनर्थके किंकारणो अहोहो

श्री
 महा
 भा
 १५५

रेवेतिनियमार्थमविष्णति अनसंता
 अनसंतात्रपुंसकात् छंदसिवेतिवक्त
 व्ये ब्रह्मसमेदेवच्छंदसेदेवच्छंदः वज्रवी
 द्यौ किमर्थेष्वचप्रत्ययान्तरेकियतेव द
 च्प्रकृतः सोनवर्तते अतउत्तरपठति
 षचप्रत्ययान्तरेकरणमनेतोदानार्थम्
 षचप्रत्ययान्तरेकियते अनेतोदानार्थ
 म् अनेतोदानाः प्रयोजयेति चक्रस
 कथीचक्रसकथीति द्विविधोकिम
 र्थमूर्धः षचप्रत्ययान्तरेकियते नदच
 प्रकृतः सोनवर्तते मूर्धश्चवत्तचनेअ
 नेतोदानार्थमित्येव द्विमूर्धः त्रिमूर्धः अ
 षष्टराणीत्यपिप्रधानष्टराणीग्रहणाम
 पिप्रधानष्टराणोग्रहणकर्तव्ये प्रधाने
 याष्टराणीतिवक्तव्ये इहमाभूत् कल्या
 णीपंचमीयस्यपक्षस्यकल्याणपंचमी
 कः पक्षइति अष्टेद्वकथेभविताव्ये
 कल्याणीपंचमीयाष्टराणीकल्या
 णीचंचमाशयइतिभविताव्येयाचपोष
 प्रधाने नेतर्नक्षत्रउपसेव्यानेनेतर्नेद
 चउपसेव्यानेकर्तव्ये पुष्यानेशः मृग
 नेशः छंदसिचनेतरूपसेव्यानेकर्त

वे बृहस्पतिनेत्राः सोमनेत्राः मासाइ
 तिप्रत्ययसर्वपदादितिभिः मासाइति
 प्रत्ययसर्वपदादितिभ्यः पंचकमासि
 कः दशकमासिकः षड्कमासिकः शु
 ज्नासि त्वरावराभ्यां नमस्तवाः त्वर।
 णाशितिनामुर्ध्वानां ग्रहिना इति नेग
 माः शितिनाः अर्ध्वानाः ग्रहिनाः उ
 पसर्गाश्च वेर्गैश्चित्तवाः विग्रः वेः खोव
 क्तवाः अचिवादे शोवक्तवाः त्वित्वाः
 ऊयसोः ऊयसो नडिः स्त्रीग्रहणोऊय।
 सः अत्रिः स्त्रीग्रहणो कर्तव्ये इहमाभू
 त महोथाः पञ्चमरतिगेथसोइ गेथ
 सोत्तेनदेकोतग्रहणो गेथसाइतेनदे
 कोतग्रहणो कर्तव्ये इहमाभूत शोभ
 नागेथाग्रससंगेथः प्रापणिकः अथा
 नलितेकशेभवित्तये यदिनावरादन
 गानेतदधिसमीहितेसंगेपिगितिभवि
 त्तये अथयत्यकीर्त्तिसंगेयइतिभवि
 त्तये शेषादिशेषादित्यच्यतेकशेषाना
 मयाभाः प्रकृतिभ्यः समासोत्तोनविधी
 यतेसशेषः यदन्त्यशेषः किमर्थेपुनः
 शेषग्रहणोक्रियतेयाभाः प्रकृतिभ्यः

श्री
 महा
 भा
 (५२)

समासोत्तोविधीयतेताभ्यः कप्रमाभू
 दिति नेतदस्तिप्रयोजनेयेप्रतिपदे
 विधीयतेतपवतत्रवाथाकाभविषो
 नि अत्रवकाशाविथयोवाथकाभ
 वेतिशावकाशाच्चसमासोत्ताः कोव
 काशः विभाषाकश्यदानकप्रसोव
 काशः कप्रप्रसंगउभयेप्रामोति पर
 त्वाहाकप्रामोतितस्माच्छेषग्रह।
 णोकर्तव्ये किंप्रनरिंदेषोषग्रहणो क
 वयेदे यस्माद्वृद्धीहेः कप्र नविहि
 तइतिग्रहोस्वितसमासोत्तापेक्षोय
 स्माद्वृद्धीहेः समासोत्तोनविहित
 इति किंचातः यदिकवपेक्षेअत्रचः
 वहुचइत्यपिप्रामोति अथसमा
 सोत्तापेक्षे अत्रकंसामवहुकंस
 कृमिनिनसिथति अस्तकवपेक्षे
 कये अत्रचोवहुचरतिविशेषण।
 तदकये अत्रचोमानवेवहुचर
 णाख्यायामितिइह तर्हिऊयसो नडि
 स्त्रीग्रहणोत्तोरिते तस्मिन्क्रियमा।
 णोपिप्रामोति एवेतर्हिनेवकवपेक्षे
 नापिसमासोत्तापेक्षेकिंनरिंदेअनेत

रोयोवद्भ्रीह्यधिकारः सोपेक्षते
 नेतरेवद्भ्रीह्यधिकारेयस्मादद्भ्रीह्ये
 समासोतो न विहित इति कथमन्यत्रो
 वहच इति वक्तव्यमेवेतत् अत्र चोमा
 णवेवद्भ्रीह्यधिकारो यामिति इयस
 अइयस उपसर्जनदीर्घत्वे च इयस उ
 पसर्जनदीर्घत्वे च वक्तव्यं वद्भ्रीः अ
 पसोऽप्यत्र चोमासी विद्यमानश्चेय
 सी प्रवद्भ्रीह्यधिकारे प्रवद्भ्रीह्यधिकारे
 ति इयसो वद्भ्रीह्यधिकारे प्रवद्भ्रीह्यधिकारे ॥
 इति श्रीभगवत्प्राज्ञेति मतिविरचि
 ते व्याकरणसंभाषणे चमस्याध्याय
 सप्तम्यध्याये प्रथमोऽध्यायः ॥ ॥
 ये च मोऽध्यायः समासः एकाचोद्देश
 यमस्य एकाच इति किमयेवद्भ्री
 हिः एकः अत्र चोमासी विद्यमानश्चेय
 एकाच इति आदेशो सितत्वरुषो
 ये समानाधिकरणाः एकः अत्र
 एकाच एकाच इति किंचातयदिव
 द्भ्रीहिः सिद्धं पणच पणच इत्याय
 आरेति न सिध्यति अथ तत्वरुषः
 समानाधिकरणसिद्धे इत्याय आरे

श्री
 महा
 भा
 (२३)

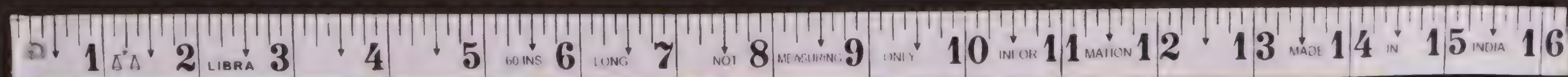
ति पणच पणच इति न सिध्यति अत उत
 रं पठति एकाचोद्देशप्रथमस्येति वद्भ्री
 हि निर्देशः एकाचोद्देशप्रथमस्येति वद्भ्री
 वीहि निर्देशो ये एकवर्णेषु च कथं
 एकवर्णेषु पदेशिवचनाम् अपदेशि
 वदेकस्मिन् कार्यं भवतीति एवमेकव
 र्णेषु द्विवचने भविष्यति एकाचोद्देश
 भवति इत्युच्येत तत्र न ज्ञायते कस्य
 कोचोद्देश भवति इति वदति सिद्धिः
 तोर न भ्यासस्येति तत्र न ज्ञायते कोचः
 इति विज्ञायते यदि या तोरेकाचः सि
 द्धं पणच पणच जज्ञागाः पुपुषी
 विद्यतेति न सिध्यति या तोरिति न ज्ञा
 एकाच समानाधिकरणाः स्यो या तो
 रेकाच इति किं तर्हि अत्र यावयौ गेष्वा
 स्यो या तोर्य एकाच अत्र यव इति
 य अत्र यव यो गा स्यो सिद्धे जज्ञागा
 र पुपुषी विद्यतेति पणच पणच इति
 न सिध्यति एषोपि द्विपदेशिव
 द्भावेन या तोरेकाच यव यव इति भ
 वति एकाचोद्देशप्रथमस्येति न

श्री
महा.
भा.
(८४)

होपितत्रनिजप्रसङ्गसिद्धिर्वचनेसिद्धेरूपं ।
 दोषाश्चनसंतिश्चप्रसङ्गसिद्धिर्वचनेरूपं न
 सिध्यति दोषा अपिनसंतिश्चकारणम् ।
 द्विवचनेरूपं न सिध्यति दोषाश्चभवंति ।
 निकारसिद्धिर्वचनेभवेरूपसिद्धे दोषा ।
 स्तभवंति तत्रकोदोषः तत्रजस्रचने तत्र
 तस्रभावोवक्तव्यः अनेनितः पर्यवेतिष्ठः
 अभ्यस्ताज्जेर्नसम्भवतीति तस्रभावो न ।
 प्रामोतिजकारेण व्यवहितत्वात् स्रस्व ।
 स्रश्चनसिध्यति नेतिजति यत्परिवेवि
 षति अभ्यस्तानामारिरुदाज्ञोभवतीत्यज्ञा ।
 टौलसर्वथातकश्चेष्टस्वरोनप्रामोतिश्चद्रा
 वः श्रद्धावोपितसिद्धानि नेतिजतियत् ।
 रिवेविष्यति श्रद्धास्तदित्यद्रावो न प्रामो ।
 ति नुप्रतिषेधः नुप्रतिषेधश्चनसिध्यति
 नेतिजतपरिवेविशत आभ्यस्ताद्धतरीनि
 नुप्रतिषेधो न प्रामोतिजकारेण व्यवधानात्
 शासुहानिश्चशासुहानिश्चभवति समुदा
 यैकावः शासंहीयते सिद्धे तत्तत्समुदाये
 कताव्यासाहानेः सिद्धमेतत्कथम् तत्र
 मुदायैकावतात्किमिदं तत्समुदायैकाव
 त्वादितितत्समुदायः तत्समुदायः पक्वा

श्री.
महा.
भा.
१५५

नमरभ्यते किं ते स्पस्थाने भवति ग्राहोसि।
द्विष्टयोग इति कश्चाद्विशेषः स्थाने दिव
वने णिलोपवचने समुदायादेशत्वात् स्था
ने दिवचने णिलोपो वक्तव्यः ग्राहिटत्वात्।
शिशत् किं कारणं समुदायादेशत्वात्
समुदायस्य समुदाय आदेशः तत्र संप्रसार
त्वात्पृक्तुतिप्रत्ययसमुदायस्य नष्टः सणिभ
वतंत गोरनित्यति णिलोपो न प्राप्नोति
दमिह संप्रसार्यम् दिवचने क्रियतां णिलो
प इति किमत्र कर्तव्यम् परत्वासिलोपः।
नित्ये दिवचने कृते पि णिलोपे प्राप्नोत्यकृते
पि अनित्ये दिवचने अन्यस्य कृते लोपे प्राप्नो
त्यन्यस्या कृतशब्देन रस्य च प्राप्तुर्विधिरिति
त्यः तत्र कृते णिलोपे दिवचने चेति नृपातिदे।
शो दिवचने द्विष्टयोगेन दिरेव दिराहृत
ति कृतपि दिवचने तस्य सिद्धो लोपः दिः दि
इति तत्र पुनर्णिलोपो न सिध्यति यच्च सत्य
इति दिवचने यच्च सत्यः न्नस्य दिवचने चोप
नतदिहापियोत्यम् किं पुनस्तत् सत्यं
न्नस्य वेदशः सत्यतिटः दीर्घकृतसंप्रसार
णस्य तमधिकस्य दिवचनात् समुदायादे।
शब्दसंप्रसार्यत्वात् वेदपस्य सन्ते यउं तेव।

निवेसति जेव न्यन इत्यभ्यासादातोवेतं वसि
 ध्पतिदिष्टयो गोतम एव शब्दोदियवृत्त इति।
 सिद्धमदिष्टयो गोदिवेचनमिति वेसाकारण।
 कारादेरेव वनेति निमित्तः सेहे इत्यादेशोदि
 गवृत्तपत्तेन सिद्धातीति वक्तव्यम् स्थानेश
 व्योतरेविधीयत इति सिद्धम् लिस्मिन्निवृत्त
 चादेशो गृहान इति प्रतिसमाधानम् उद्वेने।
 यनलोपेदिष्टयोगे सपदशब्दकाच दिग
 वृत्त इत्युल्लिखितमगमो वक्तव्यः वेभिदिता
 वेभिदिनमपकावउपदेशो नृदातादितीह प्र
 तिषेधः प्रामोति स्थानेषु न दिवने सति समु
 दायसमुद्ययशब्दः नउसेप्रमुग्यत्वा
 न्यकृतिप्रत्ययसमुदायस्य नष्टः सम्भवति।
 यपकाच उपदेशो नृदात्रः दिष्टयोगेचापि
 दिवने सति नष्टः एकाग्रहो नो नो
 विशेषविधामः एकाग्रो गदिति न च प
 कैकमप्यत्रो गं समुदायेवाकापरिसमा
 भिस्तयोगसंज्ञा भविष्यति कृतपतत शा
 स्त्राहानेः एवं हि शास्त्रमहीने भवति इदीवे
 त्वप्रतिषेधश्च ३३ दीर्घत्वस्य प्रतिषेधो व
 क्तव्यः जरीग्रहीता जरीग्रहीतम् गृहोति
 दिदीवे इति दीर्घत्वं प्रामोति स्थानेषु न हि

श्री.
 महा.
 भा.
 १५६

वेचले सति न दोषः समुदायस्य समुदाय।
 आदेशः नउसेप्रमुग्यत्वा न्यकृतिप्रतियसमु
 दायस्य नष्टः सगृहिर्भवति दिष्टयोगेचापि
 दिवने सति न दोषः गृहिणो गं विशेषवि
 धामः गृहे रंगादिति न च वैकैकमप्यत्रो गं
 समुदायेवाकापरिसमाभिस्तयोगसंज्ञा
 कृतपतत शास्त्राहानेः एवं हि शास्त्रमही
 ने भवति पदादिविधप्रतिषेधश्च पदादि
 लक्षणास्पवविधेः प्रतिषेधो वक्तव्यः सिधे
 च सुस्ताप सान्यदाद्योरिति धनप्रतिषेधः
 प्रामोति स्थानेषु न दिवने सति न दोषः
 समुदायशब्दः नउसेप्रमुग्यत्वा न्यकृ
 तिप्रतियसमुदायस्य नष्टः सपदादिर्भव
 ति दिष्टयोगेचापि दिवने सति न दोषः
 सुशतिरुभ्योपापदेविशेषविधामः सुशति
 रुविधिस्तदादिसंबन्धे न च वैकैकमप्यत्रो
 गं विधिः समुदायेवाकापरिसमा
 भिस्तयोगसंज्ञा कृतपतत शास्त्राहानेः
 एवं हि शास्त्रमहीने भवति तावेव सुशति।
 ज्ञो योततः परोसेव च प्रकृतिराया आदि
 गृहणो वक्तव्यम् समुदायपदत्वमेतेन
 च अजादेदितीयस्य द्वितीयस्येति श्रवण

मजादेरितिकर्मधार्यात्वेवामीद्वितीयस्ये
 निशकमकर्तृम् कथम् अजादे रितिनै
 षावद्ग्रीहः षष्ठीग्रहणरिष्यस्य अजादिः अ
 जादेरितिकेन हि कर्मधार्यात्वेवामी अत्र
 आदिः अजादिः अजादेः परस्येति नञोत्तरे।
 णाद्वितीयग्रहणं द्वितीयस्यैव भविष्यति दि
 तीयद्विवचने प्रथमनिवृत्तिः प्रामत्वात् दि
 तीयस्य द्विवचने प्रथमनिवृत्तिः प्रामत्वात् दि
 तीयस्य द्विवचने प्रथमस्याचो निवृत्तिर्वक्तव्या
 अदिरिषति अशिषिषतीति किं कारणम्।
 प्रामत्वात् प्रामोति एकाचो द्विप्रथमस्ये
 ति नञच द्वितीयद्विवचने प्रथमद्विवचनेन
 बाधने कथमन्यस्योच्यमानमन्यस्य बाध
 के स्यात् अस्मिन्निवृत्तिसंभवे बाधने भ
 वति अस्मिन्निवृत्तिसंभवे यद्वा भवे स्यात्
 नवा प्रथमवित्ताने हि द्वितीया प्रामिरदि
 तीयत्वात् नवावक्तव्यम् प्रथमवित्ताने
 हि द्वितीयस्याप्रामिः किं कारणम् अदि
 तीयत्वात् नदीयानी प्रथमद्विवचने कृ
 ते द्वितीयो द्वितीयो भवति कस्तर्हि तृतीयः
 तद्यथा द्वयोरासीनयोस्तृतीय उपजायमा
 नेन द्वितीयस्तदा द्वितीयो भवति कस्तर्हि

श्री.
 म. हा.
 भा.
 १५७

तृतीयः नहा किं विदुष्यते अकृते द्विवचने यो
 द्वितीयस्तस्य भवितव्यमिति किं तर्हि कृते दि
 वचने यो द्वितीयस्तस्य भविष्यति अनां भस
 ममेव स्यात् अदेः प्रथमस्य द्विवचने हला
 दिशेषः द्वितीयस्य द्विवचने हलादिशेषः
 उयाणामकाराणां परद्वयमग्रिषतोत्ते
 तद्वयं स्यात् नानां भसममदैः प्रथम।
 स्य द्विवचनमहलादिशेष इत्यम् द्वितीय
 स्य द्विवचनमहलादिशेषः इत्यमद्वयोस्का
 रयोस्मावर्णादीर्वत्यम् अभासस्यासवर्ण
 इतीयजादेशः इयद्विषतीत्येतद्वयं स्यात्
 ओर्लोच्च उवोर्लोच्यतोति नाविद्यायां शास्त्र
 प्रतिपत्तिर्भवितुमर्हेति यदावादिविकारे
 लोत्यविकाराभावः यथावा आदिविका
 रे अलौत्यविधिर्न प्रामोति एवं द्वितीयदि
 वचने प्रथमद्विवचने न भविष्यति विष।
 मद्रयन्यासः नाप्रामे अलौत्यविधादादि
 धिरारभ्यते सतस्य बाधको भविष्यति इद
 मपि एवं जानौ यकमेव नाप्रामे प्रथमद्विव
 चने द्वितीयद्विवचनमाभ्यते तदा यकं भवि
 ष्यति यदप्युच्यते अस्मिन्निवृत्तिसंभवे वा
 यने भविष्यति अस्मिन्निवृत्तिसंभवे यद्वा भवे स्यात्

तस्यपि संभवे वाप्यनभितयथादिपि वा
 स्यातोभ्योदीपतातज्जोर्दिन्यायेति सत्य।
 पिसंभवेदधिदानस्य कवचनेन विवर्तकं भ
 वति यवमिहापि द्वितीयदिवनेन सत्यपि।
 संभवे प्रथमदिवचनं दधिप्यते तत्र हवे।
 स्यादोति द्विजो बंजनस्य निवर्तकव्या।
 ग्रहिरिषति ग्रहिशिषति यथेवाचोति
 वृत्ति भवत्येवं बंजनस्य पिति वृत्तिः प्रा।
 प्रोति तत्र हवेति द्विजो बंजनानि वृत्तिरस्य
 सनात्पूर्वस्य तत्र हवेति द्विजो बंजन
 स्यानि वृत्तिः सिद्धाकृतः आशासनात्पूर्व।
 स्यानेह वयं प्रवस्य प्रतिषेधे शिष्यः किंतहि
 दिवचनमारभामहे बंजनानि पुनर्नटभा
 र्यावद्भवति तय शानदानां सिवोरंगगता।
 योयः पृच्छति कस्य पुं कस्य पुं यमिति ते
 तेन वतवेत्पुङ्गवः पवं बंजनान्यपियस्यस्य
 चः कार्यमुच्यते तेने भजेने नेदरिप्रतिषे।
 थाव यस्माच्च नेदः संयोगादय इति प्रति।
 येदेशांलित लायत्वा कार्यः न हवेति द्विजो
 बंजनस्य निवृत्तिर्भवतीति तत्र द्वितीयाभा
 वे प्रथमादिवचने प्रतिषिद्धत्वात् तत्र द्विती
 यस्यावः अभावे प्रथमस्य दिवचनेन प्रामो

श्री.
 म. हा.
 भा.
 १५८

निग्राह्यतः ग्राहः किंत्कारणं प्रतिषिद्धत्वात्
 ग्राहादेर्द्वितीयस्येति प्रतिषेधान् सति तस्मि
 न प्रतिषेधः सति द्वितीयस्य दिवचने प्रथम।
 स्य प्रतिषेधो वक्तव्यः सति तस्मिन् प्रतिषेधे
 ति चेद्वलादिशेषे दोषः सति तस्मिन् प्रतिषे
 धे इति चेत्तद्वलादिशेषे दोषो भवति हला।
 दिशेषेपि सत्यायेतायस्य लोपः स्यात् ३ हेव।
 स्यात् पपाव पपाद ३ हन स्यात् ग्राहतेः ग्रा
 हरिनि लोकवद्वलादिशेषे लोकवद्वला
 दिशेषे सिद्धम् तयथा लोके ३ श्वरस्याताप
 यति ग्रामाद्ग्रामान्मनुष्याग्रानीयेतौम् प्रा
 कृगो गंशमेभ्यो ब्राह्मणा इति येषु तत्र ग्नुमे
 प्रब्राह्मणान् संतिततः कस्यानयने भवति।
 यथा तत्र क्वचिदपि ब्राह्मणः सत्सर्वस्य नि।
 वर्तको भवति यवमिहापि क्वचिदपि हन
 ग्राहः सन् सर्वज्ञानाय स्य निवर्तको भविष्य
 ति क्वचिदन्यत्र लोप इति चेद्विद्वचनम् कृ।
 विदन्यत्र लोप इति चेत्तद्विद्वचनमप्येव प्रामो
 ति दिवचनेपि क्वचिदपि द्वितीयः सन् सर्वत्र
 प्रथमस्य निवर्तकः स्यात् तस्मादल सति।
 तस्मिन् प्रतिषेधे इति चेत् ननु चोक्तं सति।
 स्मिन् प्रतिषेधे इति चेद्वलादिशेषे दोष इति

श्री.
महा.
भा.
१५५

म आर्यो वैभवेयः देवदत्त इति गम्यते पुरस्तात्
 त्वष्टी निदिष्टी निदिष्टं सदर्यादिति यानि दिष्टं
 प्रथमानि दिष्टं व भवति पवमिहापि सूरसा
 त्वथमानि दिष्टं सदर्या त्वष्टी निदिष्टं भविष्यति
 निदुभं आभ्यस्तत् आभ्यस्तं संतापं सदवच
 नम् आभ्यस्तं संतापं सहगृहणं कर्तव्यम्
 उभे आभ्यस्तं सहेति वक्तव्यम् किं प्रयोजन
 म् अथ पुदात्र चेष्टयग प्रसेगार्थम् आशुदात्र तं
 सहभूतयो र्यथा स्यात् एकैकस्य मासूरिति
 यस्मिन्नेवाभ्यस्तकार्ये दोषस्तदेव पदितम्
 अतुदातं पदमेकवर्जमिति नास्ति यो राप
 दो संभवति पर्यायः तर्हि अस्येत पर्यायस्य
 पूर्वस्या तावत्परेण रूपेण व्यवहितत्वावभेदि
 यति परस्य तर्हि स्यादिति अत्राद्या व्यर्थं प्रह
 तिर्तापतिन परस्य भवतीति अदयं विभेत्ता
 दीनोपिति प्रत्ययात् पूर्वपुदात्रे भवतीत्याह प
 वमपि व्यवधानात् पूर्वस्यापकात् परस्या
 उच्यते वेदभ्यस्तानामादिकदात्रो भवतीति
 तत्राप्यवरोधः पर्यायः पुनरुच्यते न स्मात्सह
 गृहणं कर्तव्यं न कर्तव्यं उभे गृहणं क्रियते
 तत्सहा र्थं भविष्यति अस्त्यत्र उभे गृहणस्य
 प्रयोजनम् किमउभे गृहणं संविनिर्देशा

श्री ग्रंथेणासुभेगुरुतां प्रकृतमः संतिनि
 देशः कथमदेशतिवर्तते इति प्रोक्तम
 यत्र उभे शब्दौ पश्येते तत्र भास्य संज्ञायथा
 स्यात् इह मा भूत इति संज्ञा न पश्येत्
 पश्यति किंच स्यात् अत्रावोत्तमप्रतिषेधः
 जसभाव इत्येते विषयः प्रसज्येत् अत्रावे
 तावद्वेदः सममेवो गविभागः कविता
 इह मस्ति अत्रावस्ति इति तत्रात्मनेपदेषु
 आत्मनेपदेषु चात्रावति अतस्तत्त्वभयोर्गो
 गयोश्च शेषः यदस्य च तेन प्रतिषेध इति प
 कादेशे कृते व्यपवर्गाभावात् भविष्यति
 इह मिरुहं प्रधार्यम् एकादेशः कियतां नु
 तिषेध इति किमत्र कर्तव्यं परत्वात् नु प्रतिषेधः
 नित्य एकादेशः कृते विन्यु प्रतिषेधे नित्य ए
 कादेशः कृते विन्यु प्रतिषेधे प्रामो न्यकृते
 विप्रामोति एकादेशो नित्यः अतस्तत्त्वकृते
 नु प्रतिषेधे प्राप्नोत्या स्यात् कृते शब्दांतरस्य
 च प्राप्नोति विन्यो भवति अतस्तत्त्वगता
 हि एकादेशः कोतरे गतावर्णावाप्तिर्येका
 देशः विधि विषयेते प्रतिषेधः विधिश्च नमः
 सर्वनामस्थाने प्राक् सर्वनामस्थानोत्प
 त्तेरेकादेशः तत्रोत्तरेकादेशः एकादेशः

श्री
 महा
 भा.
 २०

श्रेष्ठते व्यपवर्गाभावादेव नु प्रतिषेधो वभ
 विष्यति यदस्य च तेन जसभाव इति एकादेशः
 श्रेष्ठते व्यपवर्गाभावादेव न भविष्यति प
 कादेश इत्यत्र तेन केन वात्रेकादेशः अतिना
 नात्रोतिभावः सामोति किं कारणम् जसभा
 वेन वाच्यते नात्र नु सभावः प्रामोति किं का
 राम शपाव्यवहितत्वात् एकादेशे कृते
 नास्ति व्यवधानम् एकादेशः पूर्वविधौ स्यात्
 निवधवतीति व्यवधानमेव किं पुनः कारणं
 निमित्तवानेति रेकादेशे तावत्त्वतीक्ष्णते न
 जस्तावत्तेव निमित्तमस्तीत्यंतिभावेन भवि
 तव्यम् इहापि न हि तावत्तेव निमित्तमस्तीत्यं
 तिभावः स्यात् अनेति जः परं वे विप्रतिनि
 स्तुतिभावे कृते स्थानिवद्वाक्तिग्रहणे
 न गृहणाज्जसभावो भविष्यति अथवा यथा
 पिच निमित्तवानेति रयंतस्य जसभावोपवादः
 न वापवादविषयमुत्सर्गो भित्तिविशेत पूर्वस्य
 पवादश्च भित्तिविशेति पश्चात्सर्गः प्रकृत्य
 वापवादविषयेतत्तत्सर्गो भित्तिविशेत न
 तावदत्र कदाचिद्विभावो भवति अथवा देवम
 भावं प्रतीक्षते तावत्त्वपि क्वचिदभ्यस्तानां
 के आनेतर्पमस्ति सर्वत्र विचार व्यवधानम्

तेनातेनावशंविकारानाशः प्रतीत्यः क
 चित्का कचिक्लनकविदेकादेशनस
 यथैवमलकोप्रतीत्ये पवमेकादेशमा
 पिप्रतीत्ये पवेतहीदमिदेवपदेशं महा
 चापीनयपदिशानि किं स्थानिवद्भावेणो
 निवद्भावेणो निवद्भावात्तवधानं तवधा
 नावस्थितिर्द्वैविध्येण निवद्भावः नवा
 यंपदेष्वविधिः पूर्वस्मादपि विधिः पूर्ववि
 धिः नदेतदसति प्रयोजने उभेग्रहणं महा
 र्थं विज्ञाप्यते कथं कृतं कैकस्याभ्यस्तसं
 ताप्रामोति प्रत्येकं वाक्यपरिसमाप्तिर्द
 ऐति तयथाहृदिगुणसत्प्रत्येकं भवतः
 ननु वायमप्यस्ति दृष्टान्तः समुद्रायेवाक्य
 परिसमाप्तिः तयथागर्गाः शतं दं संतां
 इति अर्थिनश्चुराता नो हिराणेन भवन्ति
 नच प्रत्येकं दं यतिमत्येतस्मिन् दृष्टान्ते
 यदि तत्र प्रत्येकमित्युच्यते इहापि सदृश
 दृष्टान्तकृत्ये अथ तज्जातरेण प्रत्येकमि
 निवचनं प्रत्येकं गुणहृदि संज्ञे भवतः श
 हापि नाथः सदृशदृष्टान्तं जलित्यादयः
 जलित्यादिषु समग्रदृष्टान्तं वेवीत्यर्थं जल
 त्यादिषु समग्रदृष्टान्तं समजलित्या

श्री
 महा
 भा.

21

दयोभ्यस्तसंज्ञा भवन्तीति वक्तव्यं किं प्र
 योजने वेवीत्यर्थं वेवीतरभ्यस्तसंज्ञाया
 शास्त्रात् बोध्यते अपरिगणने वाग
 णातत्वात् न वा र्थः परिगणनेन अस्त्वा
 गणात्तादभ्यस्तसंज्ञा इहापि तर्हि प्रामो
 ति आरः शास्त्रं अस्त्यभ्यस्तकार्या
 णाकस्मान् भवन्ति भूयिष्ठानि परस्मै
 पदेषु आत्मनोपदीचायं सरस्तीहि प्रा
 मोति यच्चाण्यभ्यस्तकार्यमात्मनेपदेषु
 सरः तत्राप्यस्यानुदात्तेते कृतेनास्ति
 विशेषः यात्तसुरेणानुदात्तत्वे सति
 अभ्यस्तसुरेणानुदात्तत्वे सति
 दृष्टानुविधिश्च कुरुदसि भवति चर्करी
 तमभ्यस्तमेव दृष्टान्तहि प्राप्नोति यस्त
 अभ्यस्तकार्याणां कस्मान् भवन्ति भू
 यिष्ठानि परस्मैपदेषु आत्मनेपदीचायं
 सरस्तीहि प्राप्नोति यच्चाण्यभ्यस्तकार्य
 मात्मनेपदेषु सरः आन्दिशोरिति प्रति
 षयवचनसामर्थ्यात् भविष्यति अथ
 वा समैवेमेधातवः पदं ते जल अभ्यस्त
 संज्ञा भवति इत्यादयश्च षट् जलित्यादयः
 यः षट् तज्जादीनाम् तज्जादिषु कुरुदः

तयग्रहणं तजादिप्रकृतः प्रत्ययग्रह
 णाकर्तव्यं कृतसितजादीनादीर्वाभव
 तीतिवक्तव्यं प्रत्ययग्रहणवक्तव्यं अ
 स्मिन्प्रत्ययश्रितिवक्तव्यं इहमाभूत् ता
 नोत्तशब्दान्तरादीन् अनारंभोत्ताः पा
 रिगतवात् अनारंभोत्ताः कृतसिदी
 र्चतस्यमायः कृतः अदि गितत्वात्
 नहि कृदीत्तः दीर्घवर्णपरिमाणेन
 कर्तव्यं किंकारणमयेषामपि दर्श
 नात् येषामपि दर्शनात् चर्चनारभ्यते।
 तेषामपि कृतसिदीर्चत्वेन प्रपतेत यथा
 एरुषः नाशक इति अनेकांशान् येषा
 मप्यारभ्यते तेषामपि नैकांशान् यस्मिन्
 नेव प्रत्यये दीर्घत्वेन प्रपते तस्मिन्नेव च दी
 र्घत्वेन प्रपते तयथा उक्थ्यापारंभात्
 दालः उक्थ्यापारंभमहाव इति वा।
 लिरियोतो धातो रिति किं प्रर्थं ईहाव
 केनैतदस्ति प्रयोजनं लिटीत्युच्यते न
 वात्र लिट्येव प्रणामः प्रत्ययलक्षणोत्त
 लयत्वात् तस्मिन्निजिप्रत्ययलक्षणस्य प्र
 तिषेधः इदं तद्विप्रयोजनं सख्वासावि
 शृण्विरे लिटिर्द्विवचने जागर्तव्यं वचने

श्री
 महा
 भा.

2-2

लिटिर्द्विवचने जागर्तव्यं वचने योजा
 गारतमृचः कामयेते योजतागारतमृचः
 पालयेति अनभासनेति किमर्थं कृतं
 नोनावनुषमोयदीदेनोच्यते नोनाव।
 आभासप्रतिषेधानर्थकं कृतसिवावव
 नात् अभासप्रतिषेधश्चानर्थकः किं
 कारणं कृतसिवाववनात् अवप्रपेकं
 दसिवादेभवतः इति वक्तव्यं किं प्रयोजनं
 आदितात्याचिषामह इति प्रयोजनं विषा
 चिषामह इति प्राप्ते देवदातिप्रियाणि
 ददातिप्रियाणि मवदवादात् मववादा
 दात् सनरुतात् वीरवहात् वीरवहात्तया
 यावता चेदानीं कृतसिवादेभवत इत्य।
 व्यतेयान् ग्रहणं नापि नार्थः कस्मान्भा
 वति सख्वासाविशृण्विरे इति कृतसिवा
 वचनात् कृतसिवावचनेनैतत्तिहम् न
 हेतुश्च ग्रहणं साव्यासिकेति एतत्ता।
 वत् सख्वासाविशृण्विरे इति किमियं पृथ
 आहोसित समजीकृतः संदेहः समा
 नोनिर्देशः किंचातः परिषदीसम्यजन
 एहिर्द्विवचनेन भवितव्यं अथ सममीस।
 न्यतोः पतः एवं एहिर्द्विवचनेन भवितव्यं

कश्चातिशेषः सम्यगेपरतश्चित्तेद्विद्वि
 वचने परादितात् सम्यगेपरतश्चित्तेन
 इदः द्विवचनेवक्तव्यं आदिटिषतिप्रणि।
 शिषति किंप्रनः कारणांनसिध्यति परा
 दितात् इदपरादिः हेतेश्च हेतेश्च ईदः द्वि
 वचनेवक्तव्यं ईदपरादिः जेनवीयते ननुव
 यस्यापिसम्युतएद्विवचनेतस्यापिस्था।
 निवभावसम्यगतिईदिस्यानिवद्वावातई
 दोद्विवचनेनसिध्यति नैषदोषः द्विवचन।
 निमित्तेचिस्थानिवदित्युच्यते नचसौहि।
 वचनस्यनिमित्तेयस्मिन्नपिद्विवचनेयस्या।
 पिद्विवचनेसम्यगेद्विवचनस्यनिमित्तंभव
 तितस्मादीदोद्विवचने तस्माद्भाभ्यामपि
 ईदः द्विवचनेवक्तव्यं यस्याभयेदीपोनतत्रै
 कस्याभ्याभवति एकाचउपदेशेनुदात्तादि
 त्पदेशवचनमनुदात्तविशेषांचेत्यनइ
 दप्रतिषेधोत्तरेचउपदेशेनुदात्तादिस्य
 पदेशवचनमनुदात्तविशेषांचेत्यनइ।
 प्रतिषेधोवक्तव्यः विभिन्नविहित
 तिद्विवचनेकतेउपदेशेनुदात्तादेकाचः
 श्रूयमाणादिनिइदप्रतिषेधोनाश्रमाति।
 असुतहि सम्यगेतस्यसम्यगेतस्येतिवेद।

श्री
 महा
 भा
 २३

शोः सम्यगितिः सम्यगेतस्येतिवेत्त श्रुणो।
 सनि अनिटः द्विवचनेवक्तव्यं इत्यत्तमा
 गाभृगभिः सजोषाः यस्यापिसम्यगे।
 परतोद्विवचनेतेनाप्यत्रवश्यमिटः श्रुभा
 वेयत्ताकार्यः किंकारणं श्रुणोद्विप्रति।
 पदेमिद्विधीयते स्मिद्विज्ञांमतीति
 तेनैवयत्नेनहितोयद्विवचनभविष्यति श्रु
 णवानेतदणः दूषं यजेरेषकादसावर्णि।
 लोपः तस्यएतत्पदेमये तस्यामिदमश्रु
 तिप्रामोसवातोचरुः रितिप्रामेः श्रुवाधि।
 नीरुगाणाः एतगाणाइत्येवंप्रामे इकतीर
 मध्वरस्यनिष्कृतरिमधुरस्येतिप्रामे श्रु।
 वारुदस्यभेषजीश्रिवारुदस्यभेषजीति।
 प्रामे श्रुप्यर्थोवैगम्यतेकः पुनरशेषः
 श्रुणोतिर्वाभिकर्मा पदेनद्विधेन्यस्य।
 प्रपेथवर्तते कथं पुनरन्योनमायस्यार्थे
 वर्तते कथंयजिरपेथवर्ततेवद्वर्थाश्रु
 पिधातवोभवतीति यद्यथावपि प्रकीर
 णोद्विद्वेदनेवापिर्वर्तते केषांनपतीति
 ईदिस्यतिचोदकायावृत्तासदृष्टः श्रुणो
 वापिदृश्यते श्रुमिदीशोवर्षपीडमहा
 तोमुतस्यावयंति करोतिरभूतप्राडर्भा

ज्यावेदः निर्मलीकरणेऽपि दृश्यते ए
 हेऽकुरुणादौ कुरु उन्मृद्यतेति गम्यते निते
 पणेचापिवर्तते कटेऽकुरु वटेऽकुरु आ
 प्रमानमितः कुरुस्याप्येति गम्यते यवत
 हि दीर्घकृत् प्रसारणाच्च वेमधिकस्य हि व
 चनात् दीर्घवेदिवचनाधिकस्य न सिद्ध
 ति विधीयति तस्यैव नित्यमुदायस्य स
 मुदायश्रादेशः तत्र संप्रमुखात्वात् कृति।
 प्रत्ययसमुदायस्य नः समेन भवति तत्रा
 जेतानां सतीति यज्जेतानां सनि दीर्घवमि
 ति दीर्घवेन प्रामोति इदमिह संप्रयार्थं हि
 वचने कियतो दीर्घवमिति किमनुकर्तव्यं
 परत्वादीर्घवे नित्यं हि वचने कृतेऽपि दीर्घे।
 तेषामोति प्रकृतेऽपि प्रामोति दीर्घवमपि।
 नित्यः कृतेऽपि प्रामोति अकृतेऽपि प्रामोति
 अनित्ये दीर्घवे न हि कृते हि वचने प्रामोति
 किं कारणं समुदायस्य समुदायश्रादेशः
 तत्र संप्रमुखात्वात् कृति प्रत्ययसमुदाय
 स्याज्जन्तानां सतीति दीर्घवेन प्रामोति हि।
 वचनमप्यनित्यं अतः स कृते दीर्घवे प्रामो
 तित्यस्या कृतेऽप्यंतरस्य प्रामुख्ये विधिरा
 नित्यो भवति उभयोरनित्ययोः परत्वादी

श्री
 महा
 भा

2-6

चेतं यतर्हि नाकृते हि वचने दीर्घवे तत्र।
 सिध्यति न ह्यपि दीर्घकृते हि वचनाधि।
 कस्य न सिध्यति जिघांसति जेचन्येति किं
 कारणं समुदायस्य समुदायश्रादेशः तत्र
 संप्रमुखात्वात् कृति प्रत्ययसमुदायस्य न।
 एतौ सौ हेति भवति तत्राभ्यासादेति ह का
 रणेति कृते प्रामोति कृते संप्रसारणाच्च।
 हि वचनाधिकस्य न सिध्यति न ह्यपि।
 जोह्यते समुदायस्य समुदायश्रादेशः त
 त्र संप्रमुखात्वात् कृति प्रत्ययसमुदायस्य।
 न हो सौ ह्यति भवति तत्र चः संप्रसारणम
 भास्तस्येति संप्रसारणं न प्रामोति नै
 षदोषः दृश्यतितत् हः अभ्यस्तनिमित्त
 सेति पावतावेदां नीहः अभ्यस्तनिमित्त।
 स्यत्यने सोऽप्येवो भवति यत्कृते यतर्हि
 नाकृते हि वचने दीर्घवे तत्र सिध्यति घवे।
 व हि वचनाधिकस्य न सिध्यति यिपत्ता।
 ति यिपत्तिसमुदायस्य समुदायश्रादे
 शः तत्र संप्रमुखात्वात् कृति प्रत्ययस्य
 दायस्य नः समेन भवति तत्राकाहा
 तस्य अतः प्रकारस्यति घवे वचन प्रामो
 ति इदमिह संप्रयार्थं हि वचने कियतो

तमिति किमत्र कर्तृसंभवात् तत्त्वम् एवं
 अस्ति देवत्वम् सिद्धासिद्धयोश्च नास्ति संप्र
 थारणा आश्रयोश्चाप्यस्य विधिप्रतिषे
 थः आश्रयः अथेष्टाभ्यस्तो विधिः आश्रयः
 संप्रतिषेधः ईप्संति ईर्ष्याति ईर्ष्यात् नपेष्टान्
 रोत्सर्गः रेकृन्निति किंचिन्मात्रं अत्रावो नम
 प्रतिषेधो न सभावरत्नो विधयः प्रसन्ने
 न नैव रोषः उक्तापरिहाराः संज्ञाप्रयेदेम
 मुदायादेशात् कलाप्रयेवापदेशश्चास्ति
 अत्रातसंज्ञाशयेवेव कोर्यममुदायस्य सम
 दायादेशात् कलाप्रयेवापदेशः किं
 कारणमग्रामिप्रवात् अग्रिमिप्रभूतमेवेदं
 भवति तीरोदकवत् न यथा तीरोदेके संज्ञ
 के अग्रामिप्रवात् अपते कियत् सीरे कियत्
 दकमिति कस्मिन्नावकाशे तीरे कस्मिन्व
 काशे वोदकमिति एवमिष्टाग्रामिप्रवात्
 ज्ञायते काप्रकृतिः कः प्रत्यय इति कस्मि
 नावकाशे प्रकृतिः कस्मिन् प्रत्यय इति न
 उक्तो दोषः सखिकलीति कृतादीनि न सि
 यंति इदमिह प्रसंगं प्रथमं दिवने किय
 नो कृतादीनीति किमत्र कर्तृत्वोपरत्वम्
 कसादीति सर्वत्रासिद्धे कृतादीनि सिद्धा

श्री.
 महा.
 भा.

2-4

सिद्धयोश्च नारिपसप्रथारणापवंतर्हिष्टयज्ञा
 सिद्धीपमदियमदिवचन इति वक्रवत् न तत्रा
 वशेव वक्रव्यं विभाषिताः प्रयोजयेति दोग्धादो
 दादेति यावता चेदानो हर्षत्रासिद्धीपमदि
 वचन इत्यवते सोऽप्यदोषो भवति यदुक्तेन
 सिद्धिर्ती इह स्थाने दिवेव प्रेणिलोपोपरि
 हताः सन्त्यदोः परतो दिवचनं वक्रव्यमस
 न्देन स्यादिवचने हेने कृतमपरिहृतम् तत्र
 सन्त्यदोः स्यादिवचने दिव्ययोगे तेषोपपत्तोति
 दोषः तत्रेदमपरिहृतम् सन्त्यदुप्रतिषेधः
 तिपनस्यापि सन्त्येपरिहारे वदति उभयमि
 शेषावात् न सिद्धमिति कथं जीवीयते वदतो
 तत्र यदुप्रकरणे हेति हिंसायां जीति दास्यान्मा
 दा दास्यानिति किं निपाते दाशोर्वसादिते
 दप्रतिषेधो दाशोर्वसो दिवेदप्रतिषेधो निपा
 तेने दाशोर्वसः दाश्वयः एते दाश्वान् साक्षा
 निति किं निपात्यते सहीदीर्ववे किंचदि
 वेदप्रतिषेधो वसाङ्गबलाहकः साक्षात् सी
 दानिति किं निपात्यते मिहेंदं वचय्य सर्वयो
 किंच सर्वयोः दिवेदप्रतिषेधो दीर्ववे वसीद
 स्तोकाय न नयाय मउ ययेयमिदमीदः सेस
 यो वगमते कः पनर्मस्यः मिहति मीनक

मांशतः किमइतमपित्तानाम् मारुथमि
 तिचेमिहेस्तदर्थवान्निदम् मारुथमितिचेत
 मिहेस्तदर्थवान्निदम् मिहिरपिमरुथेवर्त
 ते कथं पुनरन्योन्यामात्रमर्थवर्तने कथंमि
 हिमरुथेवर्तने बहुधाप्रपञ्चानां भवतिप्र
 पुनरन्यत्रापि क्वचित्प्रायेमिहिवर्ततेराती
 तिदिवचनप्रकरणे कृत्वादीनां केदिवचप्रक
 रणे कृत्वादीनां के उपसंख्यानं कर्तव्यं च कृत्वा
 मविच्छिदम् च कृत्वा समिति कारितिविवा
 क्यम् इहापि यथास्मात्तुभ्यः यपरिति च
 दिवलिपतिवरीनामव्याकृताभासस्य चरिव
 लिपतिवरीनामविदेभवतः आकृष्टभासस्यो
 विवक्तव्यमचरावरः चलाचलः पतापतः वरा
 वदः हंतेर्वचहंतेः अविदेभवतवश्च आकृ
 ष्टभासस्येतिवक्तव्यम् चनाचनः पादेलिल
 कृदीवश्चाभासस्योक्त पादयतेरविदेभवतः
 स्मिलकृदीवश्चाभासस्योक्त पादयतेरविदे
 कृत्वागमश्चितिवक्तव्यमपादपदः दिवचनेय
 णयवायावादेशलोपोभासलोपिलोपकि
 किनोहतेभ्यः पाणयवायावादेशलोपोपथा
 लोपकि किनोहपिभाः दिवचनेभवतिपूर्ववि
 प्रतिषेधेन दिवचनस्यावकाशः विभिदतः वि

श्री.
 महा.
 भा.
 २५

मिदुः यणादेशस्यावकाशः दध्यत्र मथत्र इहोभ
 यंप्राप्नोतिवक्तः चक्रुः अथवायावादेशानाम
 वकाशः चयः चायकः लवः लावकः दिवच
 नस्याप्यव इहोभयंप्राप्नोति विवायविचयि।
 य ललाबल्लविथ आलोपस्यावकाशः गो
 दः दिवचनस्याप्यव इहोभयंप्राप्नोतिपपतः।
 पपः तस्यतः तस्युः उपथालोयथावकाशः
 प्रोक्ताद्वेमपिज्वम् दिवचनस्याप्यव नगम
 तः जग्मुः जज्वतः जज्वः गिलोपस्यावकाशः
 काशणाहारणा दिवचनस्याप्यव इहोभयं
 प्राप्नोति आदिदत्तआशिशात् उत्तस्यावका
 शः निष्टुतीः पिंदाः दिवचनस्याप्यव इहोभयं
 प्राप्नोतिदृष्टेयथाजगदिः मित्रावहणेतत दि
 वचनेभवतिपूर्वविप्रतिषेधेन तर्हिपूर्वविप्र
 तिषेधौवक्तव्यः नवक्तव्यः इष्टवाचीपरशहाः
 विप्रतिषेधेपर्यदिष्टं न द्रवतीतिदिवचनात्प्र
 सारणातथावादि विकाररीतेवेतोतगणहृदि
 विधयः दिवचनात्प्रसारणातथावादि विकार
 रीतवैतवोतगणहृदिविधयोभवतिविप्रति
 षेधेनदिवचनस्यावकाशः विभिदतः विभिदुः।
 संप्रसारणावकाशः उमम् इहोभ
 यंप्राप्नोतिइजतः इजः नैतरस्तिग्रस्तजवि।

वचनमदिवचनेकृतेपरस्परप्रसक्तितीतिभवि
 ष्यति पूर्वस्यालिरिभ्यासस्योभयेषामितिइदं
 हिंसोप्यनेइदेकापराहणोभयतःइतिरिति
 ननुचोक्रम यस्तत्रदिवचनेदिवचनेकृतेप
 रस्परप्रसक्तितीतिभविष्यति पूर्वस्यालिरिभ्या
 सस्योभयेषामितिनसिधितनसंप्रसारणोसंप्र
 सारणमितिप्रतिषेधः प्रामोतिप्रकारेणाव्यव
 हितताभविष्यतिपकारेणकृतेनास्तिव्यव
 धानम् एकादेशः पूर्वविधेयस्यानिरितिस्था
 निवद्वावादावधानमेव पदेनहिंसमाजनांग
 ग्रहणम् तत्रोदयिष्यतिग्राह्यस्वकाशः
 ग्राह्यस्त्वादादिवचनस्यसपव इहोभयेप्रामो
 तिजलि मन्त्रेयावारिविकाराणामवका
 शः नमतिस्त्रोतिमिच्छतिदिवचनस्यसपव इहो
 भयेप्रामोति ननाम मन्त्रोसिधेदरीत्वस्या
 वकाशःमाश्रीयति विधीयति दिवचनस्यस
 पव इहोभयेप्रामोति येगीयतेजेजीयतेजेही
 यतेइतस्यावकाशःपीयते गीयते दिवचन
 स्यसपवइहोभयेप्रामोति येगीयते इतोत्वयो
 रवकाशः ग्राह्योर्णम निश्रीःपिंशः दिवचन
 स्यसपवइहोभयेप्रामोतिग्राह्योर्णतेनिपोष
 र्धतेग्राह्योस्वकाशः चेतारोःदिवचनस्य

श्री.
 महा.
 भा.
 २-७

सपवइहोभयेप्रामोति विचार्य विवेचिष्य
 स्वेत्तावलस्तेविष्य नैतरक्तिप्रयोजनम्
 ग्रह्यइदिवचनं दिवचनेकृतेपरस्परप्र
 सगुणहृदीभविष्यतः इदं हिं प्रयोजनम्
 यायइययिष्य ननुवात्रापस्तदिवचनम्
 दिवचनस्यसपवसगुणहृदीभविष्यतः नसि
 धितिसंतरेगतात् सवर्णदीर्घतेप्रामोति ।
 दार्ढ्यदीर्घत्वलीयोभवतीतिगुणहृदीभवि
 ष्यतः किंवक्तव्यमेतत् नरिक्थमनव्या
 मानेगम्यतेआचार्यप्रवृत्तिर्तोयइतिवाणी
 रोगंयलीयोभवतीति यदयमभ्यासस्यास
 वर्णइत्यसर्वोपग्रहोकरेतिक्थं कृत्वा ।
 आपकेमनसंतरेणप्रणहृदीप्रसवर्णय
 तोभ्यासोस्तिनैतरक्तिर्ज्ञापकम् गुत्यार्थम्
 नतइतः इष्टयतिइवोणाउवोणाथयत्र
 हिंदीर्घइणः कितीतिदीर्घेणालिपतस्याप्य
 लिखनेप्रयोजनम् किमसवर्णदीर्घत्व
 वाधनार्थमेतस्यात् यथैवतहिंसवर्णदी
 र्घत्ववाधनार्थमेतस्यात् यथैवतहिंसव
 र्णदीर्घत्ववाधनेयंयथादेशमपिवाधेत य
 त्तेतहिंयथादेशेयोगविभागकरिष्यते इदं
 मल्लिवाणोपाभवति ततपरमेकावः

३॥ पणभवेति ततः सुसंयोगपूर्वस्य
 नेकाचरस्यैव सर्वस्य ग्रहणमेव तर्हि ता
 पकम् ननु चोक्तम् संसर्गमेतत्स्यादिति
 न हो कमुदाहरणमसंवाग्यहणं प्रयीज
 यति पवमपि स्यादिव द्वावा दियः न प्रा
 मोति ग्रहसत्यपि विप्रतिषेधे वावना स्या
 निव द्वावाः कथमेवेतन्मिथ्यति येनादिदि
 द्याः दवः सर्वस्य विधिप्रतिस्था निव द्वावः
 आदि द्यां चोचः सर्वो भवतीति ॥ ॥
 इति श्रीभगवत्पतेर्बलिनृनिविरचिते
 करणमहाभाष्ये पणस्याध्यायस्य प्रथम
 पादप्रथममाहिकम् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 प्रसारणोपपत्तौ सदावतिप्रसंगः य
 उः संप्रसारणोपपत्तौ नदावतिप्रसंगो
 भवति उपपत्तौ संप्रसारणं भवति का
 रीषगंध्यापुत्रकलम कारीषगंध्यापति
 कलम वगियहस्यमिदम् वर्णग्रहण
 यत इवति यस्मिदि विस्तरदाविति का
 चेदेवर्णग्रहणं वर्णग्रहण इति चेन्न
 नेप्रतिषेधः वर्णग्रहण इति चेत्तदेतत्
 सेधः पुत्रपत्येनेप्रतिषेधो वक्तव्यः पुत्रपत्ये
 नेप्रसारणं प्रामोति कारीषगंध्यापरम

श्री.
 महा.
 भा.

३३ः करीषगंध्यापरमपतिकौमुदगा
 न्यापरमपुत्रः कौमुदगान्यापरमपतिः
 किंकारणम् यद्विहितरादिविधिर्न भव
 तितत्र तदेतविधिना भवितव्यम् सिद्धे
 तृत्रपदवचनात् सिद्धमेतत्कथम्
 त्रपदवचनात् पुत्रपत्यो ह त्रपदयोति
 तिवक्तव्यम् तत्र हि वक्तव्यं न वक्तव्यम्
 पूर्वपदमुत्रपदमिति संवेधिशब्दावेतौ
 सति व पूर्वपदे तत्रपदमित्येतद्वति
 सति चोत्रपदे पूर्वपदमिति न चात्र पुत्र
 यती उत्रपदमत्रापि तर्हि न प्रामोति
 कारीषगंधीपुत्रः कारीषगंधीपतिरिति
 न तत्राप्यत्र पूर्वपदमस्ति च ३. तमेतद्वत्
 पदम् कथं प्रत्यप्युक्तं यस्मात्सतदा
 देर्ग्रहणं भवतीति यदि प्रत्यग्रहणं य
 स्मात्सतदा देर्ग्रहणं भवति त्वच्यते परम
 कारीषगंधीपुत्रः परमका मुषगंधीपति
 रिति तिनमिथ्यति प्रत्यग्रहणं यस्मा
 त्सतदा देर्ग्रहणं भवतीत्यस्ती प्रत्ययेन प
 स्ती प्रत्ययेनेत्यच्यते अतिक्रान्तः कारीष
 गंध्यामतिकारीषगंध्याः अतिकारीषगं
 थस्य पुत्रः अतिकारीषगंध्यापुत्रः अति

कामुषगंधपतिरिताप्रप्राप्तेति आ-
 स्तीप्रत्ययोनानुपसर्जनेन येषु पसर्जन
 स्तीप्रत्ययोभवत्येकातत्रपरिभाषा प्रत्यय
 ग्रहणोपस्मात्तदादेशं भवतीति व्यंज-
 नेयावन्तोयान्तेषां संवेद्यो संप्रसारणं प्रा-
 मोति वाराहीपुत्रः तत्राप्रत्ययस्य प्रति-
 घेयः तत्राप्रत्ययस्य स्यात्प्रतीषेधोवक्त-
 व्यः यथा गृहीतस्यादेशावचनादप्रत्यय-
 स्थेसिद्धम् निर्दिष्टमानस्यादेशाभवेत्ती-
 नेवमप्रत्ययस्य सार्जनं भविष्यति प्रत्यय-
 विकारेण सदेशस्य वा ग्रथवानेत्यवि-
 कारेण सदेशस्य स्यात्कार्यं भवतीत्येषा-
 परिभाषा कर्तव्याः कः पुनरत्र विशेषः यथा
 वापरिभाषा कियेन प्रुता यस्यास्य वा प्र-
 तिघेय उच्येत अथ प्रमेयापरिभाषाया-
 कर्तव्या वरुच्येत तस्याः परिभाषायाः प्र-
 योजनानि कानि कानि प्रयोजनेन सप्र-
 सारणो संप्रसारणम् न संप्रसारणो संप्रसा-
 रणमिति पत्रवक्तव्यं भवति कथं वाधेः वि-
 द्या प्रत्ययविकारेण सदेशस्य कार्यं भवती-
 तिन दोषो भवति नैतदस्ति प्रयोजनम्
 कियते पत्रव्यासपत्रसोतमहतो दीर्घवेप्र

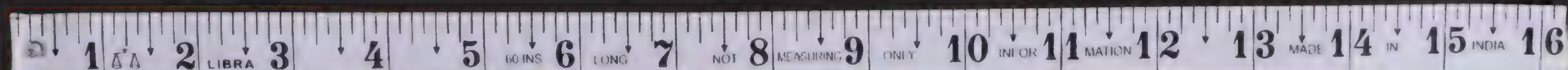
श्री.
 महा.
 भा.
 २५

योजनम् पयोसिपशोसिपउत्पस्यापि।
 प्रामोति प्रत्ययविकारेण सदेशस्य स-
 कार्यं भवतीति न दोषो भवति पत्रदपि।
 नासिप्रयोजनम् नोपधाया इति तत्रवर्त-
 ते एवमपनोसिमनोसिउत्पस्यामोति
 सोतसंयोगेन नोपधाविशेषपि व्यामः।
 सोतस्य संयोगस्य नोपधापाइति एवम-
 पि हेमशिरोसिधेन शिरोसिधुत्रापि मा-
 तिनेषहस्यते हंसः कः पुनराहहस्यते हं-
 स इति किं तर्हि हनो हंसः हन्पधातमि-
 त्यनो हंसः एवं तर्हि सर्वनाम स्यात् इति व-
 र्त्तते सर्वनाम स्यात् परतया सोतसंयोगो-
 विशेषपि व्यामः सोतसंयोगेन नोपधाम्
 सर्वनाम स्यात् परस्य सोतसंयोगस्य नोप-
 धाया इति अन्कारान्न स्यात् लोपे प्रयोजन-
 म् तत्तत्प्राप्तत्वा इत्यत्रापि प्रामोति प्र-
 त्ययविकारेण सदेशस्य कार्यं भवतीति
 न दोषो भवति पत्रदपि नास्ति प्रयोजनम्
 अनाप्रकारे विशेषपि व्यामः अनाप्रकार-
 इति एवमपि अनाप्रकारेण सदेशस्य कार्यं
 नि अनाप्रकारेण विशेषपि व्यामः अ-
 नाप्रकारेण अनाप्रकारेण सदेशस्य प्र-

योकार इति पवमणनादत्ता यमसद्व
 गोत्रप्रामोति एवंतर्हि कार्यकाले संज्ञा
 परिभाषम् यत्र कार्येनोपस्थितं दृष्टं
 ग्रस्युपस्थितमिदं भवति यविभमिति
 ज्ञादिपरतया ग्रतकारं विशेषयिष्यामः
 ग्रनाग्रकारम् यज्ञादिपरतया योकार इ
 तिमृजेतुं द्विविधो प्रयोजनमन्वयमारं ग्रोपि
 वृद्धिः प्रामोति ग्रनेत्यविकारे ग्रन्त्यसदेशस्य
 स्य कार्यं भवतीति नरोपो भवति एतदपि
 नास्ति प्रयोजम् यथा परिभाषितमिदं
 गुणवृद्धी इति कपवृद्धिर्भवति यव
 मपि मिमार्जयिष्यतीत्यत्रापि प्रामोति ग्र
 स्तस्यापि ग्रभासनिहोसेन ह स्वतं भवति
 वसोः प्रसारणो वसोः प्रसारसोच प्रयोज
 नम् विद्वः पश्य विद्वकारस्यापि प्रा
 मोति ग्रनेत्यविकारे ग्रन्त्यसदेशस्य कार्यं
 भवतीति नरोपो भवति एतदपि नास्ति प्र
 योजनम् निर्दिश्यमानस्य ग्रदेशा भवेता
 न संप्रसारणो संप्रसारणमिति प्रतिषेधो भ
 विष्यति इद्वारेण व्यवहिततान् प्रामोति प
 वेतर्हि निर्दिश्यमानस्य ग्रदेशा भवेतीत्ये
 तत्र भविष्यति यदादीनोच प्रसारणो प्रयो

श्री.
 महा.
 भा.
 २८-

ननस्युनः पश्य ग्रनासुनः यकारस्यापि प्रामो
 ति ग्रनेत्यविकारे ग्रन्त्यसदेशस्य कार्यं भ
 वति इति नरोपो भवति एतदपि नास्ति प्रयोज
 नम् न संप्रसारणो संप्रसारणमिति न भविष्य
 ति प्रतिषेधो भवति उकारेण व्यवहिततान्
 प्रामोति एकादेशे कृते नास्ति व्यवधानम्
 प्रयोजनम् एकादेशः पूर्वविधौ स्थानितुं न
 नीति स्थानितुं वादावधानमेव एवंतर्हि
 समानागग्रहणोत्तत्र वादपि विधिं वोरुप
 थाग्रहणम् वोरुपथाग्रहणोत्तत्र न कर्तव्यं भ
 वति वोरुपथाग्रहणोत्तत्र न कर्तव्यं भ
 वति ग्रविभमवान् ग्रनेत्यविकारे ग्रन्त्यस
 देशस्य कार्यं भवतीति नरोपो भवति एतद
 पि नास्ति प्रयोजनं क्रियते न्यासराव ग्रादि
 न्यदादि विधिं संयोगादित्योपकुतस्तत्तत्राव
 यवगतेषु निपुमराः ग्रादिविधावति प्रसंगो भ
 वति धातादेः यः सः णीनः इहैव स्यात् स्यात्
 नेता इह न स्यात् सिचतीति आदि न्यदादि विधि
 रिहैव स्यात् तत्र सः त्यदस्य इत्यत्र स्यात् तत्रा
 दिविधिं संयोगादित्योपकुतस्तत्तत्राव
 यमित्यत्र स्यात् संयोगादित्योपकुतस्तत्तत्राव
 न पत्तापक्रममित्यत्र स्यात् कन्वत्तत्राव

न वयेपित्तवचनेषु ग्रन्थस्यकारणसंप्रसा
 रणोमाभूदिति ननुचवेजगद्गणदेववयेःपित्त
 पित्तवापिबवेववभासःयकारस्यप्रसारणप्रति
 षेयःसिद्धःनसिध्यति किंकारणम कितौति
 तत्रावर्तनतपवममपिवयेःपित्तवचनेषुभास
 पकारस्यप्रसारणंनप्राप्तोतिकिंकारणम हला
 दिशेषेणवाप्यतेतात्रहलादिशेषः प्राप्तिकिं
 कारणंवदत्यतेतत् अभाससंप्रसारणंहलादि
 शेषवादिप्रतिषेधेनेति सवधवयेयकारस्यप्र
 सारणप्रतिषेधः पित्तभासार्थः नत्तापनार्थः
 पित्तभासार्थरतिवेत्ताविशिष्टत्वात् पित्तशु
 भासार्थरतिवेत् तन्न किंकारणमशुविशि
 ष्टत्वात् अविशेषेणमप्रतिषेधः निवृत्तेनचकि
 तीतिश्रातश्चाविशेषेण वैज्ञेयिहिपित्तवचने
 षुभासप्रसारणंनेष्यते वदौवविद्येति विरु
 त्तियहणोवेत्त्वपिप्रतिषेधेकिपतेनचविरुतिः
 पुक्कतिगुरुणाति लियुभास गृहिहृष्टति
 हृष्टतिभृजतीनामविशेषः यदुच्यते हृष्टते
 रविशेषरतितन्वयमरेफस्यप्रसारणंनस्या
 हकारस्यप्रसज्येत रेफस्यपुनःप्रसारणंनस्य
 रदवस्यस्यानिवद्वावात्संप्रसारणंसेप्रसार
 णमितिप्रतिषेधः सिद्धोभवतितस्मादक्रयम्

श्री.
 महा.
 भा.
 २१२

गृहिहृष्टतिभृजतीनामविशेषरति अथो
 भयेषोगृहणोकिमर्थम् उभयेषामभास
 संप्रसारणंयथास्यात् वविस्वपियजारी
 नोवेतिनैतदस्तिप्रयोजनम् प्रकृतमुभयो
 षोगृहणमनुवर्तते गृहिज्यावयिवयिव
 द्विविवतिहृष्टतिभृजतीनोरितिच वविस्व
 पियजारीनोकिचित्तिचयुनुर्ततेयजारीनो
 रित्यपिसंप्रसारणंप्राप्ति नैवदोषः संवद
 मनुवर्तिष्यतोवविस्वपियजारीनोकितिग
 हादीनोरितिचवविसपियजारीनोकितिन
 तोवविस्वपियजारीनोकिनितनोत्तियुभा
 सस्योभयेषोकितीतिरितौतिनिवृत्तम् अथ
 वामोरकमतयोधिकाराः नयथासंदृकात्र
 तस्त्वोत्तस्त्वगच्छंतिनदधिकाराः अथ
 वायकोयोगः कविष्यतेवविस्वपियजारीनो
 दिति गृहीज्यावयिवयिवद्विविवतिहृष्टे
 निहृष्टतिभृजतीनोरितिच ततः लियुभा
 सस्येतिनचैकयोमोत्रुवर्तिभवति अथवा
 उभयेनिवृत्तम् तदपेक्षितमहे उदेतर्ष
 भयेषोगृहणस्यप्रयोजनमुभयेषामभास
 स्यसंप्रसारणमेवयथास्यात् यदस्यत्या
 मोतितत्ताभूदिति किंचान्यत्प्राप्तिहला

श्री.
महा.
भा.

213

दिशेषः शुभासस्य संप्रसारणं हलादिशेषा
द्विप्रतिषेधेनेति वक्ष्यति सर्वविप्रतिषेधेन
यदित्यो भवति शुभासस्य संप्रसारणं हलादि
शेषादिप्रतिषेधेनेति वक्ष्यति सर्वविप्रतिषे
धेनपरित्यो भवति शुभासस्य संप्रसारणं हला
दिशेषादिप्रतिषेधेन शुभासस्य संप्रसारणं
हलादिशेषाद्विप्रतिषेधेन शुभासस्य संप्रसारणं
संप्रसारणस्यावकाशः उपानुवाय हलादि
शेषस्यावकाशः विभिदतः विभिदुः इह भ
यंप्रामोति विद्यायः विद्याधिष्ठः शुभासस्य
प्रसारणं भवति सर्वविप्रतिषेधेन सतर्हि
वविप्रतिषेधो वक्तव्यः न वक्तव्यः न वा संप्र
सारणं प्रायवलीयस्तदन्वत्रापि न वक्तव्यः
किं कारणम् संप्रसारणवलीयसंवादन्य
त्रापि संप्रसारणम् संप्रसारणाय च वली
यो भवतीति वक्तव्यम् अन्यत्रापि नावस्य
मिहैव किंप्रयोजनम् प्रयोजने रसालोपः
स्वरपताः रमभृष्टः भृष्टान् संप्रसारणं व
प्रामोति रभावश्च परत्वादसंभावः स्यात् संप्र
सारणं वलीयो भवतीति वक्तव्यम् संप्रसा
रणं यथा स्यात् आलोपजहवतः जहवः
प्रसारणं च प्रामोति आलोपश्च परत्वात्

लोपः स्यात् संप्रसारणं वलीयो भवतीति
वक्तव्यम् संप्रसारणं यथा स्यात् संप्रसा
रणाय च वलीयो भवतीति वक्तव्यम् स
र्ववयवा स्यात् यश्च वक्तव्यः शुभः संप्र
सारणं च प्रामोति यद्देशश्च परत्वादि
यद्देशः स्यात् संप्रसारणं वलीयो भवे
तीति वक्तव्यम् संप्रसारणं सर्ववयवा स्या
त् संप्रसारणं कृते सर्ववयवा प्रामोति यद्देश
देशश्च परत्वाद्यादेशः स्यात् संप्रसार
णाय च वलीयो भवतीति वक्तव्यम्
सर्ववयवा स्यात् नेतानि संप्रयोजनं
नानि यद्वा वक्तव्ये रमिति इह मिह मि
संप्रयायेम रभावः कियतां संप्रसारण
मिति किमत्र कर्मव्ययम् परत्वाद्भावः
नित्यं संप्रसारणं कृते पिरंभावे प्रामोत्य
कृते पिरामोति रभावो पिरंभावे कृते पिर
संप्रसारणं प्रामोत्य कृते पिरंभावे प्रामोत्य
ऊकारेरेफः तस्य बोधया याच्य प्रामोति
शुभो पिरंभावः न हि कृते संप्रसारणं
प्रामोति न हि वक्तव्यं कादेशावर्णप्रहारो
न गृह्यते अद्यापि गृह्यते एवमप्यनित्यः
उपदेश इति वक्तव्येन तच्चाप्यवश्यमुपदेश

ग्रहणमनुवर्तमानं श्रीभूज्यतस्तेवम
 र्थम् आलोपयद्गुणितिनित्यप्रसारण
 मंतरंगेहर्षवमन्तरेतदन्त्यार्थप्रसारणो
 नयप्रयववलीयोभयतीतिवक्तव्यं हर्ष-
 विप्रनियोधोवक्तव्यः उभयेनवक्तव्यम्
 उक्तमभयेषां ग्रहणस्यप्रयोजनम् उभये
 यामभ्यासस्यसंप्रसारणमेवयथास्यात् य
 दन्यत्मानोतितन्माभूदित्यवेः कदादि
 त्वमनस्यजगतिप्रसारणार्थम् अवेः क
 दादित्वमनसिवक्तव्यं किंप्रयोजनं गुण
 णितिप्रसारणार्थम् गुणणितिप्रसा
 रणयथास्यात् उद्विक्ता उद्विक्तेनम् उ
 द्विक्तेनम् गुणसीतिकिमर्थम् उरु
 च्याः कंदकाः सापिप्रतिवर्तयद्ग्रहणं
 कामकर्तुम् कथम् रिताजिवर्तनेन
 चान्यत्सापेदिदं लिख्यते दत्तप्रवृत्तः नवशः
 वशयतिप्रतिषेधः वशयतिप्रतिषेधोव
 क्तव्यः संप्रसारणस्यवाच्यतेकृमाभूत्त
 हः उग्रंतीतिमन्तरेवक्तव्यः नवक्तव्यः प
 रीतिवर्तने पवन्तरेवावहेयरीतिवर्तने
 इति नैतदन्त्याख्येयमधिकाराग्रवर्तना
 इति पषपवन्त्यापः पडनग्रधिकाराग्रव

श्री.
 महा.
 भा.
 216

वर्तेरविति श्रुतं याके किं निपापते प्राश्रयो
 श्रभावः प्राश्रयोः श्रभावो निपापति तीर
 रुविष्णोरिति वक्तव्यम् श्रुते तीरे श्रुते हविः
 कृमाभूत्तप्राणायवाग्ः श्रुतायवाग्ः
 तिप्राश्रवादन्यथसोः श्रुतेः श्रुतमन्यवहेतो
 रिति वक्तव्यम् इकमाभूत्तप्राणितेहीरेवदत्ते
 नयनदत्तेनेति प्यायः पीप्राश्रवादन्यथसोः
 उग्रवादेभ्यसोरिति वक्तव्यम् प्रापीनोयः
 प्रापीसमयः किंप्रयोजनम् नियमार्थम्
 प्राश्रुवादेभ्यसोरेवकृमाभूत्तप्राणान
 म्प्रसारितुमभयतो नियमप्रायेइहयः प्रा
 उग्रवादेकोभ्यसोः प्रभ्यसोरेवाग्रवर्तिति
 कृमाभूत्तप्राणानोयः प्रप्राणमयः प्राश्रु
 वाच्चैषनियमोइहयः भवति हिपीनेत्ताव
 मवीनाग्रगुल्यः प्रप्रापीनमादाकृत्येति
 विभाषाचेत्तेतिदिश्रभासलक्षणप्रतिषे
 धः चेत्तिगुभासलक्षणप्रसारणीप्रासो
 तितस्यप्रतिषेधोवक्तव्यः शिथिलतः शिथि
 युः किंप्रयते आसलक्षणस्येतिनवनः कि
 लक्षणमाधिकिलक्षणमपिदिश्रमोति
 किलक्षणमाधिकिलक्षणमाधिकिप्रमोति
 नहि किलक्षणमाधिकिलक्षणमाधिकिप्रमोति

श्री.
महा.
भा.
२१५

संप्रसारणो भवतीति किमर्थं योगविभाग
णोचसंप्रतिषयार्थः णोचसंप्रतिषयेह
प्रसारणं यथा स्यात् नृणां विषयिणी अत्र
हवत् इकांशतः कारणेन सिध्यति कः
अभ्यस्तस्येति च तेन चेतन कः अभ्यस्तस्य
सतर्हि ह्ययतेः क्यतेनेभ्यस्तस्य कथ
म् एकावदे प्रथमस्येति एव तर्हि कय
ते अभ्यस्तस्येति च तेन चेतन क्यतिरेभ्य
स्तस्य कथस्तर्हि ह्ययतेः क्यतिरेवात्र
भ्यस्तस्य एकावदे प्रथमस्येति एवमपि प्र
भ्यस्तनिमित्तं अत्र अभ्यस्तस्येति प्रसारणार्थम्
अभ्यस्तनिमित्तं इति वक्तव्यम् किं प्रयोजन
म् अत्र अभ्यस्तप्रसारणार्थम् अत्र अभ्यस्तस्येति
प्रसारणं यथा स्यात् नृणां विषयिणी अत्र
अभ्यस्तप्रसारणोत्पत्त्या संप्रसारणप्राप्तिः
अभ्यस्तप्रसारणो प्राप्तिमति अभ्यासप्र
सारणस्या प्राप्तिरिति चेत् न संप्रसारणो संप्र
सारणमिति प्रतिषेधः प्रसज्येत ननु च
चक्षितत्वात् न भविष्यति समानादे प्रसारणप्र
तिषेधः समानादे प्रसारणप्रतिषेधान्यति
षेधः प्राप्तेरिति समानां गृह्यमाणं तत्र बोद्धे
पि न कुर्यात् प्रतिषेधार्थं व कुर्यात् प्रतिषेधः

थार्थेचभ्यस्ततिविज्ञश्चिद्वचम क्वायक
 मिद्वतिक्वायकीयतिक्वायकीयतेसन निक्वा
 यकोपिपतिइतिइतिसनहिनिमित्रराहउ
 पादेयः नसंतरेणानिमित्रशब्देनिमित्राया
 वगम्यतेग्रंतरेणानिमित्रशब्देनिमित्रार्थी
 वमम्यते तद्यथादभिउपसंप्रत्यक्षोन्नरः न
 रविमित्रमितिगम्यते नरलोदकपादरो
 गः पादरोगनिमित्रमितिगम्यते आपुर्वे
 हंतमयाप्रधानिमित्रमितिगम्यतेप्रथवा
 शुकारोमवर्णीयः शुभस्त्वस्मिन्नस्मिन्
 यमभ्यस्तः शुभस्त्वस्मिन्निप्रथवाभ्यस्तस्मि
 नितिनेषाक्यति समानाधिकरणावष्टो
 कानहिंसंवधवहीशुभस्त्वस्मिन्स्योक्तयति
 किंवाभ्यस्तस्मिन्प्रकृतिः कः शुभ
 स्त्वस्मिन्प्रकृतिरित्येगविविभागस्तकर्त
 व्यपवनशुद्धयतिः भ्यस्तप्रकृतिः किंत
 हिंकाययतिः शुभस्त्वस्मिन्प्रथमशुभायाम
 इतिकिंनिपात्यते स्वर्थः लङ्ः आत्मनेप
 दानामध्यमध्यप्रवृद्धिवचनेआत्मिसेप्र
 सारणमकारलोपप्रतिपात्यते इदंवि
 स्मोयदपस्त्वर्थेयाम अस्वर्थेयामितिभा
 वायां श्रुपश्रुतश्रुतश्रुतस्वर्थेतिदिश्या

श्री.
 महा.
 भा.

215

त्मनेपदानामध्यमप्रवृद्धिवचनेआत्मिसेप्रसारण
 मकारलोपप्रतिपात्यते इदंविस्मोयदपस्त्वर्थेयाम अस्वर्थेयामितिभा
 वायां श्रुतमितिकिंनिपात्यते श्रीणानैकेआभा
 वणिभावातिप्रत्येने कपनः आभवः शिभा
 वः सोमेषाभावः शुभावाः शुभप्रतिभावः
 नतहीदानीमिदंभवति श्रितः सोमइतिवद्
 वचनेआभावः ततहीदानीमिदंभवति श्रिता
 नोर्गहाइतिमोमवक्तृत्वेआभावः शुभप्रतिभा
 भावः नसेप्रकिमर्थमिदमुच्यतेद्विविधपि
 यज्ञादीनांवसेप्रसारणमुक्तम् तत्रयवेतो
 यणः सर्वेषांप्रसारणोपामोति इत्यनेव
 परस्वस्यात्रहर्वस्येतिज्ञातरेणयत्नमनसि
 यति नसेप्रसारणोपामोतिमोमवक्तृत्वेआभावः शुभप्रतिभा
 दमच्यते किमन्येवेविधयोनभवेतिप्रतो
 दीर्घोयतिसुपिवेतिमुपिवेतिचदाभ्यामका
 रमात्रस्पर्दीर्घत्वेकस्मान्नभवेति शुभप्रतिभा
 शेषः इयमत्रपरिभाषोयतिहने शुलोत्पत्त्ये
 तिनवचेदानीमेतयापरिभाषयाइहशक्यम्
 मपस्यानम् नेत्याहु वविस्वपियज्ञादीनां
 मत्तः यणास्तिपवंतहिंनंविकारेत्तस
 देशस्यकार्यंभवतीति शुभप्रतिभाषोयण

श्री.
महा.
भा.
२१०

तस्यभविष्यतिनेतस्याः परिभाषायाः संति
प्रयोजनानि पर्वतहिंशाचार्यप्रवृत्तिर्ज्ञाययः
ति नसर्वस्ययाः संप्रसारणंभवतीति वद
यः प्यायः पीभावंशास्तिकयं कृतात्तापकपी
भाववचनपतत्ययोननम आपीनोभुः आपी
नमभुः एतद्वपयेयथास्यादितियदितियदिवा
वसर्वस्ययाः संप्रसारणंस्यात्पीभाववनये
कस्यात् संप्रसारणं कृते संप्रसारणपरम्व
वेवद्वपोरिकारयोः सर्वगं दीर्घवेचसिदेवृप
स्यात् आपीनोभुः आपीनमृधुः इतिपश्यति
ज्ञाचार्यः नसर्वस्ययाः संप्रसारणंभवतीति
ततः प्यायः पीभावंशास्तिकेनतदस्तिज्ञापः
कम् सिद्धविधिरभ्यसाराणांज्ञापकार्योभ
वति नवप्यायः संप्रसारणंनसैथ्यति संप्र
सारणोहिसत्वेनस्यप्रसज्येत ज्ञापकमेवक
थम् प्यावरतिनेषास्यानेषष्टीकानहिंविशे
षणाषष्टीप्यायः योयणिति तदेतज्ञापत्या
चार्योनः सर्वस्ययाः संप्रसारणंभवतीति
यदयेप्यायः पीभावंशास्तिकपवमपिनैकांति
कमेतत् पवावन्ताप्यतेनसर्वस्ययाः संप्र
सारणंभवतीति तत्रकृतपतत परस्यभवि
ष्यतिनष्ट्वस्येति उच्यमानेप्येतस्मिन् कृतः।

एतत्परस्यभविष्यतिनष्ट्वः पूर्वस्येति ।
एकयोगलक्षणोवत्वपिसंप्रसारणंन
श्रुतितावत्परमभिनिर्देतमष्ट्वमभिनिर्
हृत्तमेवप्रसक्तस्यवानभिनिर्देतस्यप्रतिषे
येननिर्देतः शक्ताकर्तम ननुतिहृत्तस्य
योहिभक्तवंतेत्रपात्माभुक्तइतिकितेनक्त
तेस्यात् अथायिष्ट्वमभिनिर्देतपरमप्य
नभिनिर्देतमेव तत्रनिमित्तसंप्रसारणपप
चः नसंप्रसारणंसंससारणमिति यत्राव
उच्यते उच्यमानमप्येतस्मिन्कृतपतत
रस्यभविष्यति नष्ट्वः पूर्वस्येतिइहेगीते
नवेष्टितेननिमित्तितेनमहतावासूत्रोपनि
वेयेनाचार्याणामभिप्रयोगस्यते ततयत्र
देवताययतिपरस्यभवतिनष्ट्वस्येति यद
येनसंप्रसारणंसंप्रसारणमितिप्रतिषेये
शास्त्रि यदुच्यतेएकयोपलक्षणोवत्व
पिसंप्रसारणोवत्वपि संप्रसारणंपरिताव
त्परमभिनिर्देतमष्ट्वमभिनिर्देतम् प्रस
क्तस्यवानभिनिर्देतस्यप्रतिषेयेननिर्दे
त्रिः शक्ताकर्तमिति अस्तदयोरनभि
निर्देतः तेनदयंस्यप्रतिषेयेशिष्यैः किं
तहिंप्रसारणप्रयंयथाप्रोतिः तस्यप्रति।

वेधः नतः दृश्यते प्रतिषिद्धे यणादेशेन सिद्ध
 मयदपुत्रायेन यापि पूर्वमभिनिवृत्तमप्य
 रथानभिनिवृत्तम् नतनिमित्तसे प्रयोनप
 पत्रे इति तादृश्यान्नाच्छदां भविष्यति तद्यथा
 इहास्यां स्यात्तादृशः पदमित्रादिप्रसारणार्थं
 प्रसारणम् यणाप्रसारणार्थं प्रसारणम्
 सिद्धप्रतिषेधो भविष्यति मुच्यसे प्रसारणम्
 निवर्तमानेषु सः संप्रसारणगुरुणा किम्
 र्थम् संप्रसारणं निवर्तमानेषु सः संप्रसा
 रणमनोत्पन्नप्रसारणप्रतिषेधार्थम् संप्र
 साधारणं निवर्तमानेषु सः संप्रसारणगुरु
 णापतस्य योजनम् विदेशस्थमपि प्रसा
 रणान्तस्यापि प्रतिषेधो यथा स्यात् व्यथो
 स्तिरि विवच्ये नैतरस्ति प्रयोजनम् हला
 दिशेषा पवादोचप्रसारणम् इत्यतर्हि सु
 युवमद्योनामतर्हि ते घृणाद्यने उच्यमाने
 येतस्मिन्मिथ्याति किं कारणं उकारेण
 अवहितत्वात् एकादेशे कृते नास्ति व्यवा
 यानम् एकादेशे पूर्ववियौ स्यात् निवृत्तव
 नोति स्यात् निवृत्तवादावयानमेव पवंतर्हि
 समानो गगुरुणां समानो गगुरुणां वक
 तव्यमनसंप्रसारणं संप्रसारणं समानो गगर्हि

श्री.
 महा.
 भा.
 २१८

वक्रव्यम् नत्रोषोषविरोधः नत्रोषोष
 विरोधो भवति उपोषया उपोषधी नवा
 यस्यां गस्य प्रसारणप्रामित्यसिद्धिप्र
 तिषेधात् नवापषदोषः किं कारणम्
 यस्यां गस्य प्रसारणप्रामित्यसिद्धितीयश
 मिः साप्रतिषिद्यते तत्र वसिः कृत्वा वंगम्
 कृत्वा तेषु विभक्तौ मुच्यते वायस्यां गस्य प्रसा
 रणप्रामित्यनेन किं कियते यावद्व्याख्या
 मकृत्वा नभिनिवृत्तं प्रतिषेधो भवतीति
 मुच्यते वावसे रभिनिवृत्तमनतदावसोः यदा
 चवेसे रभिनिवृत्तम् नतदावसोः यदा च
 वसे रभिनिवृत्तम् नतदावसो भवति मुच्य
 वायस्यां गस्य प्रसारणप्रामित्यनेन किं
 कियते यावद्व्याख्यादसिद्धे वदिरंगलत्वात्
 मतरंगलत्वात् इति सिद्धत्वाद्दिरंगल
 द्वागास्य वससंप्रसारणस्यां तरंगलत्वा
 ताः प्रतिषेधो न भविष्यति अवित्रे कृत्वा
 यदादिलोपच्छेदसि अवित्रेः संप्रसार
 णवक्रव्यम् उत्र यदादिलोपच्छेदसि
 कृत्वा नृचैस्तु कृत्वा नृचैस्तु च्छेदसीति
 किम् नृचानि रयेर्मप्येतौ वक्रव्यम् रवे
 र्मयतौ वक्रव्यं प्रसारणं वक्रव्यम् आरेण

नेतनोवशम् नवभवतीरपिपुष्टिवचनः
 कल्याणः संज्ञायाम् कल्याणः संज्ञायाम् नो
 प्रसारणं कर्तव्यम् कल्याणं ते यशोविजः ॥
 कावः कल्याणम् संज्ञायामिति किम् क
 ल्याणम् कल्याणम् वशात्प्राप्तम् न स्यात् वशा
 त्प्रसादं शक्यम् कर्तव्यम् न स्यात् न स्यात् किं
 तिवेत् प्रसारणं भवतीति वसिष्ठम् न कथं
 संप्रसारणं वक्तुं उच्यते शोचति च नम
 सर्वाङ्गीर्षवे न सिद्धम् अवतः ववः इव
 तः इवः वयेरिति नित्यं यकारस्य प्रसार
 णप्रतिषेधः ऊयतः ऊयः प्रसारणे वेहमा
 थम् न स्यादेवमिति सिद्धं भवति यथेवम्
 ववौ ववियेति न सिध्यति न्ययि चेताने
 न चकारेण लिख्यते न कथ्यते न सिद्धि
 त्वे प्रसारणप्रतिषेधे प्रमेयैकितिविना
 षा प्रारभ्यते ॥ ॥ इति श्रीमद्भगव
 त्पतेर्जलिमुनिविरचिते वाकराणामहम
 षेष्ठसंस्कृतम् ॥ ॥ सप्तमपादे
 द्वितीयमाहिकम् आदेव उप कथमिदं
 विज्ञायते सूत्रपदेशादुक्तितो कितौ ॥
 कितौ सूत्रपि प्राप्नोति यद्विज्ञायते ॥
 जेतं यदपदेशात् नित्यं भवति ननु च य

श्री.
 महा.
 मा.
 २५

जेतं यदपदेशात् नित्यं विज्ञायमाने सूत्रायि
 प्राप्नोति यतः पितृपदेषु वद्वेन यजेते
 भवत्यपदेशो यवता व्यवदेशिवद्भावः न
 नुचेत्तु उपदेशात् नित्यं विज्ञायमाने न दो
 षः अशितो न च तेन वाचा शितं यशाम
 नमुचककारपवापित् न ककारे भवि
 तव्यं किं कारणम् नतिवशं नमस्य स
 शाधिकरणो न स्यात्पक्षगतिः न स्यात् न
 वयुक्ते चान्यस्मिन् न स्यात्पक्षगतिः न स्यात्
 तथा स्यात्पक्षगतिः न स्यात्पक्षगतिः न स्यात्
 मानयेत्पक्षगतिः न स्यात्पक्षगतिः न स्यात्
 लोपमानीय कृती भवति पदमिदं यश
 तीति शब्दप्रतिषेधात् न स्यात्पक्षगतिः न स्यात्
 दृष्टो कार्ये विज्ञायते किं दतो न्यदशित
 शित्त्वं दृष्टं प्रत्ययः इह न हि लोपमानीयम्
 स्वेष्टमानीयम् वेत्तवानीयम् शोचिषानी
 यम् परमादयादयः प्राप्तवन्ति ननु यते
 तं यदपदेशात् नित्यं विज्ञायमाने परमादया
 दयः प्राप्तवन्ति संत आयादिषु कृतेषु स्यात्
 निवद्भावादेज्जगत्पक्षगतिः न स्यात्पक्षगतिः न स्यात्
 यति ननु च यदपदेशात् नित्यं विज्ञायमा
 ने परमादयादिषु कृतेषु स्यात्पक्षगतिः न स्यात्

शुद्धाणामग्रहणादावेभविष्यति न भविष्यति
 अनलिधौ स्यादिव द्वावः अविधिप्रायम्
 यदित्येते जने यदुपदेशा इति विज्ञायते मा ३
 नः हतवानित्यत्रापि मा मोति भवते वा ज्ञात
 म अवाणक स्यात् भवति पूर्वतमसी भवति
 न सिध्यति इदमिह संप्रधार्यम् आत्वे किय
 तो पूर्वतमिति किमत्र कर्तव्यम् परत्वात्
 र्वतम् एवं तर्हि इदमिह संप्रधार्यम् आत्वे
 कियतो संप्रसारणमिति किमत्र कर्तव्यम्
 परत्वादावमनित्यं संप्रसारणमकृत्यप्यात्वे
 प्रामोतकृतेऽपि प्रामोति आत्वं मपि नित्यं कृ
 तेऽपि संप्रसारणो प्रामोतकृतेऽपि अनित्यमा
 त्वेन हि कृते संप्रसारणो प्रामोति किं काशा
 न अंतरंगं पूर्वतनतेन वाध्यते यस्य वल
 ताणांतरेणानिमित्तं विरुन्यते न दनित्यं भव
 ति न च संप्रसारणमेवावस्थानिमित्तं विरुंति
 अवशं लताणांतरे पूर्वतं प्रतीत्यम् उभयो
 र्नित्ययोः परत्वादावम् आत्वे कृते प्रसारणे
 प्रसारणपरत्वं च कार्यकृतज्ञात्यनरा
 त्वेन भविष्यति अथापि कथं विद्वानित्यं स्या
 न् पदमपि न रोषः उपदेशग्रहणं न करिष्य
 तियदि न कियते चेतास्तोता अत्रापि मा मो

श्री.
 महा.
 भा.
 २२०

निश्चाचार्यप्रवृत्तिर्ज्ञाययति न परति सिद्धक
 स्परवः आत्वं भवतीति यदेयं कीजी सो स्या
 वित्वावं शास्ति नेतस्मिर्ज्ञायकम् निय
 मार्यमेतस्यात् कीजी नो स्यादेवेति यत्र
 हिंसीनातिमिनोतिरीत्यपि वेत्यत्रपन
 ग्रहणमनुवर्तयति इति तर्हि ग्लैग्ला
 नीयम् स्वेच्छानीयम् वेज्वानीयम् शो
 निशानीयम् परत्वादायादयः प्रामुवंति अ
 त्राणाचार्यप्रवृत्तिर्ज्ञाययति न प्रामुदायः
 आत्वे वाधेति यदयमपि नीतिप्रतिवे
 थं शास्ति यद्विवायेन शित्यपि वायेन
 अथवा पुनरस्तेन उपदेशा इति ननु चोक्त
 मस्वेच्छानीयम् स्वेच्छानीयम् वेज्वानीयम्
 शो निशानीयम् परत्वादायादयः प्रामु
 वंतीति अत्रापि शित्यतिषेथोक्तपकः
 न प्रामुदाय आत्वे वाधेति आतश्चुपसे
 त्वाने आत्वे ये चुपसे त्वाने कर्तव्यमत्र
 लिमस्वेच्छानीति प्रतिवेथः प्रामोति ने
 यरोषः नेने विज्ञायते सकारतयस्योयं
 शित न शित अशित अशित नीतिकथं न
 हिंसाकार इति शित शित नाशित अशि
 त अशित नीति यदेवं स्तेनैव इत्यत्रापि प्रा

मोति अत्रापि शशिशिवति किंपुनरपेय
 बुदासो यदस्य दितरति ग्राहो सित्यस्य
 ये प्रतिषेधः शितिनेति कश्चात्र विशेषः
 अशित्यकादेशे प्रतिषेध आदिवत्तात् अ
 शितिपकादेशे प्रतिषेधो वक्रवः ग्लायेंति
 ग्लायेंति किंकारणो आदिवत्तात् शिरशि
 तोरेकादेशः अशिता आदिवास्यात् तत्रा
 स्यत्यत् शितरति कृत्वा आवे प्रामोति प्र
 त्ययविधिः प्रत्ययविधिश्च न सिध्यति स
 स्तः सस्तः आकारान्तलक्षणः प्रत्ययवि
 धिर्न प्रामोति अनिष्टप्रत्यये वस्थिते आ
 त्तम् अनिष्टप्रत्ययस्य अवाणं प्रसज्येन
 अभासरूपम् अभासरूपे वनसिध्यति वि
 जग्लेमस्ते उवाणं भामना प्रामोति अव
 वावाव प्रतिषेधश्च अवावीनोच प्रतिषेधो
 वक्रवः ग्ले ग्लानीयम् ग्ले ग्लानीयम् नो
 ज्वानीयम् शोनिशानोयम् परवादापा
 दयाः प्रामेवति अस्ततर्हि प्रसज्य प्रतिषे
 धः शितिनेति शिति प्रतिषेधे अलकोर
 यमोत्थानमररीधे अथ शिशीने दिवो नो
 वृष्टिं मरुतो रवीथम् लुकत्राधेना देवानि
 जरो वृकस्य शिषाने सुगोरत्तसे विनिक्षेपे

श्री.
 महा.
 भा.
 २२१

घटोघः इह तावत् दिवो नो वृष्टिं मरुतो रवी
 थमिति नैतदेतत्तस्मिन् रूपम् कस्यतर्हि गते
 णाकमस्यः शिशीने सुगोरत्तस्य तिनैतच्च प
 ते रूपम् कस्यतर्हि शीरु शान्त्यर्थे वैगम्यते
 कः पुनः शान्त्यर्थः शपति निशाने वर्तते तो शी
 रुपि शान्त्यर्थे वर्तते कथं पुनरस्योनामस्यस्य
 र्थे वर्तते कथं शीरु शान्त्यर्थे वर्तते वक्रवः
 अपि धातवो भवेतीति तदोप्यावपिः पुकि
 रणो हृष्टः चेदनेवापि वर्तते केशावपतीति
 ईरिस्ततिया जानोदनामस्य हृष्टः प्रेणोचापि
 वर्तते अपि र्वा इतो वृष्टिमीदे मरुतो सुतश्चा
 वयन्तिः करोति रभूत प्रादुर्भवितुं निर्म
 लीकरणोचापि वर्तते हृष्टे कुरुपादौ कुरु उ
 त्तरदानेति गम्यते निक्षेपणोचापि वर्तते वरेक
 रुद्रप्रमानमितः कुरुस्थापयेति गम्यते सर्व
 षामेष परिहारः शितां त्यज्यते नचात्र शिते
 पश्यामः प्रत्ययलक्षणो न नलमन्तात्तस्मिन्ति
 ति प्रत्ययलक्षणस्य प्रतिषेधः प्राधमिन्नित्य
 रे वक्ष्यते न भविष्यति अथवा प्रसज्यपर्यु
 सः ननु वक्रवः अत्येकादेशे प्रतिषेध आदिव
 त्तादिति नैष दोषः पकादेशः सर्वविधो स्यात्
 निवदिति स्थानिवद्वावाद्यावधानमयदपि प्र

त्वयि विधिरिति आचार्यप्रवृत्तिर्ज्ञापयति भव
 नेनेत्येभ्यः आकारो न लक्षणाः प्रत्ययविधि
 रिति यदयेदा वामश्च न्यूनो कवाथनार्थः ।
 शास्त्रियरपि शुभ्रासह्यमिति प्रत्याख्यायने
 सयोगश्चापि क्रियते एवमपिन दोषः कथं
 लिटीत्यनुवर्तते द्विलकारश्चायं निर्देशः लि
 टिलकारादिति एवंच कृत्वा साप्यदोषो भ
 वति यदुक्तं आतपस्यसंख्यानमिति श्रुः
 यवायावप्रतिषेधश्चेति शिष्यतिषेधो ज्ञाप
 कः नायारय्यात्वे वाधेन तत्रति प्रातिपदिकप्र
 तिषेधः प्रातिपदिकानां प्रतिषेधो वक्तव्यः
 गोभ्यामगोभिः नौभ्याम नौभिरिति सतः ।
 द्विवक्तव्यः नवक्तव्यः आचार्यप्रवृत्तिर्ज्ञाप
 यति न प्रातिपदिकानां सावे भवतीति यद
 पंरायोरुत्तीत्यावेदासिनेतदस्ति ज्ञापक
 म् नियमाद्यमेतस्यात् रायो हस्यो वेति य
 त्र्यातो मशसोरित्यावेदासिनेतस्याप्यस्ति
 ववने प्रयोजनम् किम् अविद्वदिवाधना
 र्थमेतस्यात् शसिप्रतिषेधार्थं च तस्मा
 द्वातिपदिकस्य प्रतिषेधो वक्तव्यः नवक्तव्यः
 यावधिकारात् प्रातिपदिकस्याप्यभिः याव
 धिकारात् प्रातिपदिकस्यात्वेन भविष्यति कि

श्री.
 महा.
 भा.
 २२२

कारणं सथा तोरिति वेदानवर्तकप्रक
 तम् लिटिधा तोराभ्यामस्येति श्रुत्या ।
 पिनिद्वयम् एवमपिन दोषः उपदेश
 त्वयते उद्देशश्चातिपदिकानां नोपदे
 शः कीदृशानाम् आवर्णोत्तीयते रुपसं ।
 व्यानम् पुल्लेवनशास्त्रीनोकराणोः आ
 वेणोत्तीयते रुपसं व्यानं कृत्यम् पुल
 ल्भनशास्त्रीनोकराणोः किं प्रयोजनम्
 पुल्लेवनी चार्थशास्त्रीनोकराणोच तित्वा ।
 मातेयस्यात् प्रातःसेवने तावत् कस्मासे
 लाययते जटाभिरालापयते श्मश्रुभिरा
 लापयते शालिनीकराणोपेतावर्तिका
 मुन्नाययते रथीरयिनमपलापयते सि
 यतेर सिध्यतेरज्ञानार्थस्य सिध्यतेरज्ञा
 नार्थस्येति वक्तव्यम् इतरथा ह्यनिष्टप्रसे
 अपारलौकिक इति स्वकामाने अतिष्टं प्र
 सज्येत इहापि प्रसज्येत अत्रेसाधयति द्वा
 त्वागोभ्योदास्यामीति श्रुतिपुनरयं सिध्य
 ति क्वचिज्ज्ञानार्थवर्तने अस्तीत्याहु तय
 र्यः स्तापसे मेययति ज्ञानमस्य प्रकाशय
 तिसान्येवैव कर्माणि मेयर्पति ज्ञानमस्या
 प्रकाशयेति इत्यभिनातिभिनीति मीत्या

न्यादीनामात्रउपदेशवचनमप्रत्ययविध
 र्थः किंप्राप्तेरितिमात्रउपदेशिवद्वावोव
 क्रयः उपदेशावस्थायामात्रेभवतीति
 वक्रयम् किंप्रयोजनंप्रत्ययविधार्थम्
 पदेशावस्थायामात्रेकृतेऽष्टः प्रत्ययवि
 धियुष्मादितिकेषुतः प्रत्ययाउपदेशि
 वदावेप्रयोजयंतिकाः कासावत्वप्रयोज
 यंति किंकारणम् एवत्युच्यते त्रवकेहे
 नस्तिनाबन्त्यतिथयस्तदितेप्रयोजयंति।
 एवावदायः आतरतिनाः सिद्धोभवतिना
 चन अवरायोवर्तनेग्रानरतिवजसिद्धोभ
 वति किंचभोः आतरतिवतउच्यतेनावल्ना
 षतइत्युच्यते आतस्तवित्तापते कथमवि
 शेषेणावत्युत्तरीः तस्यउवर्णाताउउवर्णा
 ताश्चात्रपावपकादौतत्रोपदेशावस्थायामा
 त्रेकृतेयवादस्यनिमित्तनास्तीति कृत्वाउत्त
 रीणाचनसिद्धोभवतिपवंचकृतानचग्रान
 इत्युच्यतेग्रानश्चवित्तायने चनश्चवर्षट
 वदानम् सवदानम्ग्रानरतिः शुचसिद्धो
 भवतिइदेविप्रतिषिद्धम् तदुच्यतेपचउदे
 तिययेवपचोनोपदेशेग्राणोपदेशो नपवेः
 एवः उपदेशेचेतिविप्रतिषिद्धम् नैतद्वैप्र

श्री.
 महा.
 भा.
 २२३

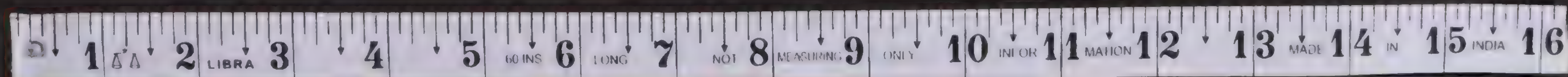
तिषिद्धम् आहायमेवउपदेशरतिपचोवने
 पदेशः अथोपदेशोनपचपचविषयंविना
 स्मामपत्रिषयइति तत्ररूपदेशग्रहणोक्तं
 व्यनकर्तव्यम् प्रकृतमनुवर्तनेकप्रकृतम्
 आदेवेउपदेशेतितीतितद्वैतप्रकृतिविशे
 षणाम् विषयविशेषणोर्नचहार्थः नचान्या
 र्थेप्रकृतमन्यार्थंभवति नावल्लन्यकृत
 मनुवर्तनादन्यद्वति नहिगोथामयंती।
 सर्पणादहिर्भवति यत्रावदुच्यतेनचान्याथं
 प्रकृतमन्यार्थंभवतीतिप्रत्यार्थमपिप्रकृ
 तमन्यार्थंभवति तद्यथाशाल्यार्थंकुल्पाःप्र
 णीयंतेनाभ्युपगमीयेपीयते उपस्पृश्यतेच
 शाल्यश्चभावंतेयदप्युच्यते नावल्लन्य
 कृतमनुवर्तनादन्यद्वति नहिगोथामयं
 तीसर्पणादहिर्भवतीतिभवेद्वैद्वेदेनदेवे।
 स्यात् शत्रुस्तावत्लयेनयेनाभिसंवय्यतेन।
 स्पतिशेषकोभवति सुक्कोगोः सुक्कोश्च
 तिनितिमीलियोत्तलवोः प्रतिषेधः निमि
 मीलियोत्तलवोः प्रतिषेधोवक्रयइषडिम
 यम् सविमयम् निमयोवर्तनेतिनिमयः
 मसीईषत्यमयमसप्रमयमप्रमयोवर्तनेप्र।
 मयः मीलीईषदित्यम सवित्यम वि

ल्योवर्तते विलयः विभाषाली किमिदं ली
यतेरिति लिना तिलीयस्य कानिदेशः विभे
नेहं हेतभयश्चि किमर्थम् कुं विकयेवंभा
ययति हेतभयश्चिमाने यत्र प्रामोति पत
दपि हेतभवम् हेतभयश्चिनेव विज्ञावनेहे
तोर्भयम् हेतभयम् हेतभयश्चि कथं नहि
हेतवेव भवत हेतभयम् हेतभयश्चि यदिस
पवहेतः तद्वयम् भवति स्तिरु शोर्म् ग्रुपि
ग्रहणम् ग्रुमिसग्रहणो कर्तव्यम् सरिफ
लीति वक्रव्यम् किमिदं सति प्रत्याहारश्च
हाणं कसवि विज्ञावप्रत्याहारः सनः प्रुभ
तिग्रामादिशेउ कारान किंप्रयोजनम् कि
सतिषेथार्थम् कृतस्यमाभूतस्त्वरुभा
रुत्तस्त्वरुभिः देवस्त्वरुभाम् देवस्त्वरुभिः उक्तं
किमक्रंथातोः स्रष्टुग्रहणोतव्यवित्ताना
स्तिदमिति शीर्षनक्षत्रम् शीर्षनक्षत्रसिप्रकृ
त्येतरशीर्षनक्षत्रसिप्रकृत्यत्वेरेष्टव्यम् किं
प्रयोजनम् ग्रुदेशप्रतिषेथार्थम् ग्रुदेशो
मावितापिप्रकृत्येतरं यथावितायेत किं
स्यानग्रुकारोतस्यक्षेत्रसिप्रवणं नस्या
शिरोमेघीः यशोमेघावम् उदंतेशिरोमिन
दिः तदाग्रुवर्णाः शिरः येवतदिते येन

श्री.
महा.
भा.
२२३

श्री.
महा.
भा.
२२४

दिते येवतदितशिरसग्रुदेशायम् येवत
दितशिरसग्रुहणो कर्तव्यम् किंप्र
योजनम् ग्रुदेशार्थग्रुदेशो यथाविता
येते प्रकृत्येतरं मावितापि किंवस्यान य
कारोतदिते ग्रुस्कारोतस्यप्रवणं प्रस
ज्येत शीर्षणोदिमाव्योभवति शीर्षणः
स्वरः वाकेशेषु वाकेशेषु शिरसशीर्ष
नभावो वक्रव्यः शीर्षणः केशाः शिरसा
केशाः ग्रुविशीर्षः ग्रुविपरतः शिरसाशी
र्षभावो वक्रव्यः हास्तिशीर्षः स्थोलीशी
र्षः स्थोलीशीर्षः यैल्लोशीर्षः छंदसि
चशिरसः शीर्षभावो वक्रव्यः द्वे शीर्षे
तिरुहास्तिशीर्षाः वैल्लोशीर्षाः शिरसा
ग्रुहणोनग्रहणान् शीर्षनभावः प्रामोति
ग्रुस्तनक्षत्रदितश्चिदिलोपोभविष्यति न
सिध्ति येषाभावकर्मणोरिति प्रकृति
भावः प्रसज्येत यदि युनये वितदितशिरस्ये
न किंकृतं भवति उतिशीर्षनभावेकृते
दिलोपेन सिद्धम् नैवं शक्यम् उदहिस्थल
शिरसश्चदम् स्थोलीशीर्षमिति ग्रुजाणीप्र
कृतिभावः प्रसज्येत तस्मान्नैवं शक्यम्
नचेदेवं शिरसो ग्रुहणोनग्रहणाक्षीर्षन्मा

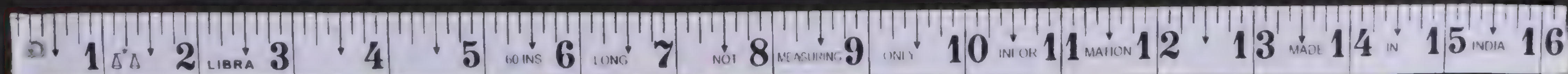

वः प्रामोतिपातिकपदोषः कतरस्मिन्
 लेख्यद्विधौ नो भवति ग्रामिजोर्वादेशः स्या
 त्ग्रामिजभ्यां वापरान्तिनययतावरणिजो
 रादेशस्तदेषोपः यदास्यग्रामिजभ्यां परोत्तर
 दादोषो भवति ग्रामीजभ्यां व्यवहितत्वात् न
 भविष्यति पदत्रोशमप्रभृतिवित्युच्यते
 ग्रामप्रभृतिश्चपिदृश्यते शालारोषणीर
 दोषणीयावते महादेवः यदादिप्रमोस्य
 सूत्रोमुपमोखाने पदादिप्रमोस्यत्त्वात्
 पसंख्यानकर्तव्यम् पञ्जीक्षणीमोस्यवत्या
 उमायाः सोमपवर्त्याः इतिपदप्रामोस्यम्
 एतद्वत्समर्थेननासमर्थम् इतिप्रामो
 स्यत्त्वं सकिंनतेद्विद्वानवृथिव्याग्रविधिस
 शु ग्रामिजानुष नसामिकायायत्रसद्व
 देषु यततसमवेष्टपतः नासिकायानम्
 भावोवक्रव्यः यतवस्यम् तसन्तः तद्व
 नत्तरः ग्रवर्णानमरपौरितिवक्रव्यम् इह
 माभूत् नासिकोवर्णाः नासिकोनगरम्
 तत्रहिंवक्रव्यम्पवक्रव्यम् इहतावन्ना
 सिकोवर्णा इतिपरिभाषादिबुधदः कवि
 ष्यतेनासिकोनगरमितिसंकाशादिप्रपा
 दः करिष्यते धातुदेशः सः धातुग्रहणः

श्री.
 महा.
 भा.
 २२३

श्री.
 महा.
 भा.
 २२५

किमर्थम् इहमाभूत् योऽनपेक्षः धरिकः
 ग्रथादिग्रहणोक्तिमर्थ इहमाभूत् पेष्टा
 पेष्टम् नैतदस्तिप्रयोजनम् अस्त्वसत्
 म् सत्वेकदेशाउत्रस्यादेशसकारस्येति
 धवंभविष्यति इदंतर्हितलपितम्
 इदंवाप्युदाहरणम् पेष्टा पेष्टम् ननुवोक्त
 म् अस्त्वसत्सत्त्वं सत्त्वोक्तेरुत्तरात्
 देशसकारस्येतिधवंभवतीति नैवेष्टा
 कम् इहहिपेक्षतीतिधवस्यासिद्धत्वात्
 धदोः कस्मीतिकत्वेनस्यात् सादेशस्यथा
 तद्विकृतीनां प्रतिषेधः सादेशस्यथातदि
 वृत्तकृतीनां प्रतिषेधोवक्रव्यः सवात
 धोरीयति धिबु धीवति वक्रवक्रते स
 व्यातृतावन्वक्रव्यः उपदेश इतिवर्तते
 ते उदेशप्रतिपरिकानामनोपदेशः
 ययवंनार्थोधातग्रहणोनकस्यान्वभवति
 धोऽमधः धः धिकः उपदेश इतिवर्तते उ
 देशप्रतिपरिकानां नोपदेशः धिवे
 पिदितीयोवर्णाः दकारः यद्विदकारः नही
 यतइतिनसिध्यति पवंतर्हिचकारः यरि
 यकारः इहदृष्टतिदेहीयतिइतिनसिध्य
 ति पवंतर्हिद्विधौहिद्वैकस्यउदकारो

द्वितीयः अपरस्यकारः यस्यकारस्तस्य
 एवं प्रमोति एवंतर्हिद्विषकारकोटिनुष्ण
 क्लीकिं कृते भवति सर्वसमते कृते परेण
 सविपाते एवं भविष्यति नेवशकाम इहरे
 अलिदहीवतिमपुलिद वक्राते हनस्या
 सिद्धतात् उस्मिथुदितिपुद प्रसन्नेन एवं
 नहिंयकाराहीद्विषक्रीकिंयकारोनश
 यते लमनिदिशेयकारः अथकिमर्थ
 षकोरमुदिपतस्यसकारादेशः क्रियते
 नसकारपवोपदेशते लवृथम इत्याह
 कथंमुदिशेयगायंकारमुपदिपका
 रमादेशमुक्तालुनोपायेन वत्तेनिर्वते
 यति आदेशप्रत्यययोरिति उतरथाहि
 येषां वत्तमिषातनेपोन उग्रुणो कर्तव्यं
 त केपुनः षोपदेशायातवः परितव्याः अ
 थः कोत्रभवतः पुरुषकारः यद्यतोरापा
 देकिंविच्छकावक्तम् तदुच्यताम् अंतरे
 णापिपदेकिंविच्छकावक्तम् कथंमुज
 देत्यपराः सादयः सर्वेषोपदेशाः स्मि
 दिसरिसरिसजिसययप्रमृपिसृजिह्व
 स्यासे कृसवर्जम् णोमः अथकिमर्थं
 कारमुदिपतस्यसकारादेशः क्रियतेन

पु
 मह
 भा
 २३

श्री.
 महा.
 भा.
 २२५

नकारपवोपदिपते लवृथम इत्याह अवि
 शेवेणायेगाकारमुपदिपतस्यनकारम
 देशमुक्तालुनोपायेन वत्तेनिर्वतेयति
 उपसर्गादसमासेपिणोपदेशस्येति उतर
 आहियेषां वत्तमिषातनेपोन उग्रुणो क
 र्तव्यं स्यात् केपुनः षोपदेशायातवः प
 रितव्याः कोत्रभवतः पुरुषकारः यद्यतोरा
 पादेकिंविच्छकावक्तम् तदुच्यताम् अंतरे
 णापिपदेकिंविच्छकावक्तम् कथंमुज
 देत्यपराः सादयः सर्वेषोपदेशाः स्मि
 दिसरिसरिसजिसययप्रमृपिसृजिह्व
 स्यासे कृसवर्जम् णोमः अथकिमर्थं
 कारमुदिपतस्यसकारादेशः क्रियतेन

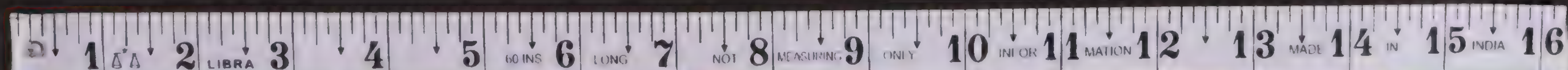
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16
 LIBRA LONG NO. MEASURING ONLY INCHES MADE IN INDIA

त्वाच्चपरताच्चकिलोपेकनेवलाघभावा
 यलोयोनप्रामोतिपवंतर्हिप्रत्ययलक्षणो
 नभविष्यति वर्णाश्रयेनास्तिप्रत्ययलक्ष
 णम् यदिवाकानिबिद्वन्पिबर्णाश्र
 याणिप्रत्ययलक्षणो नभवन्ति तथावा
 दमपिभविष्यतिअथवापवंवत्यामिलो
 पोव्योर्वलिततः वेद्यंतस्यनयोश्च
 व्योर्लोपोभवति ततः अष्टकस्यअष्ट
 कस्यवल्लोपोभवतिवेरित्येववल्लोपाप्र
 सिद्धिः कुरुभाववचनात् वल्लोपाप्र
 सिद्धिः असेमाणामजोरानुरिति किं
 कारणम् ऊउभाववचनात् व्योः प्र
 उननासिकेचेत्तदप्रामोतिप्रतिप्रसे
 गोव्रश्चादिषु व्रश्चादिषुप्रतिप्रसंगोभ
 वतिउहापिप्रामोति व्रश्चनः व्रीहयः
 वेणुर्नि उपदेशसामर्थ्यान्निदम उप
 देशसामर्थ्याद्व्रश्चादिषुलापोनभवि
 ष्यति उपदेशसामर्थ्यान्निदमितिचे
 त्नेप्रसारणाह्लादिशेषेषुसामर्थ्यम्
 उपदेशसामर्थ्यान्निदमितिचेत् अ
 स्त्यन्यदुपदेश ॥ ॥

पु
 मह
 भा
 २३

श्री.
 मदी.
 भा.
 २२०

उनासिकः यवमपिधानेतस्यप्रतिषे
 धः धानेतस्यप्रतिषेधोवक्तव्यः इतिदि
 विधिवि धानेतस्यवार्थवद्गुह्यत् अ
 र्थवतोविशदस्यप्रदणंनधानेतोयवा
 न् वास्यवाउनासिकतासिद्धे अथवा
 कारस्यवेदेमउनासिकस्यप्रदणं सेति
 हियणः साउनासिकानिरनुनासिकाश्च
 हस्याव्यो यदिप्रनरयमष्टकलोपः सं
 योगांतलोपोविज्ञायेत किंकृतंभवति
 हिहलएकप्रदणंनिसोअप्रदणंनक
 र्त्तव्यंभवति हलांतदएकलोपः संयो
 गांतलोपेअतलोपाभावोयथा पचमिति
 हलांतदएकलोपः संयोगांतलोपश्चेन्न
 लोपाभावः राजातत्तासंयोगांतलोपस्या
 सिद्धतात्रलोपेनप्रामोतिप्रतिप्रसंगेति
 तद्यथापचन् यजनित्यत्रसंयोगांतलोप
 स्यासिद्धतानलोपोभवति नैषदोषः अत्र
 कार्यप्रवृत्तिताययतिसिद्धाः संयोगांतलो
 पलोपइति यद्वयेनहि संबद्धोरितिसेव
 दोप्रतिषेधेनास्ति इहापितर्हिप्रामोति
 पचन् यजन तस्यजातीयस्यतायकंभव

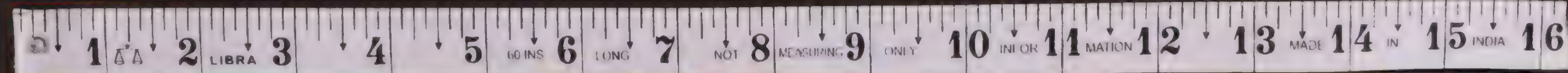

ति कश्चनस्यजातीयः यः संबुद्धावानेत
 रः बसादिषु दत्तं संयोगादिलेखवली
 यस्तात बसादिषु च न सिध्यति उवा
 सत यत्तु किं कारणं संयोगादिलो
 पवलीयस्तात संयोगातलोपात्तं योगादि
 लोपावलीयानिति यथाकाष्ठतद्वृत्ति
 तयथाकाष्ठतद्वृत्त्यसंयोगातलोपात्तं
 योगादिलोपावलीयान्भवति नन्वदत्तं
 कृतेन भविष्यति अस्मिदेतत्तस्यासिद्धता
 त्यामोति सिद्धकोरे पठिते बसादिषु द
 त्तं सादीयेति न त्रसौ दीयेति न त्रसौ
 दीयां दत्तं करिष्यते बसादिषु दत्तं सिद्ध
 मित्येत यवमप्यपदोत्तत्ताप्रामोति प्रथा
 सावर्ण्यपदे भवति राजातत्तानलोपेक
 तेविभक्ते अवर्णोप्रामोति सैवोभयतः स
 शारत्तभवति राजे लोपो नियमवचनात्
 राजे लोपो वक्तव्यं अपि भवति न भवति
 गभेवान् किं पुनः कारणं न सिध्यति निय
 मवचनात् राजे लोपो न सिध्यति न भवति
 ति नैव दोषः राजे लोपो न सिध्यति न भवति
 योपेवं कोर्तयते रप्रत्यये कोरिति प्रामोति की

५
 मह
 भा
 २१६

श्री.
 म. भा.
 हा.
 २२८

तं शतिवेष्टते यथा लक्षणमप्रयुक्ते रोक्तु
 व रोक्तुवक्तव्ये अभिनोऽ संयोगातलोप
 स्यासिद्धतादप्रयुक्तोत्पत्तेन प्रामोति नवासे
 युगातलोपस्यासिद्धतात् नवावक्तव्ये ।
 किं कारणं संयोगातलोपस्यासिद्धतात्
 संयोगातलोपस्यासिद्धतादत्तप्रतीत्युक्तेन
 प्रामोति नवा संयोगातलोपस्यासिद्धता
 न नवावक्तव्ये किं कारणं संयोगातलोपस्या
 तेसिद्धतात् संयोगातलोपस्यासिद्धः यथा
 हरिवोमेदिनमिति यथा हरिवोमेदिनेत्ता
 त्प्रसंयोगातलोपस्यासिद्धो भवति सयवत
 दिंदोषः संयोगातलोपस्यासिद्धतात्
 दत्तप्रकलोपः संयोगातलोपो विज्ञाते न
 दिक्ष्यते हि दत्तप्रकाशदोषो न सिध्यति
 लोकतयमेव परः कस्यात्संबुद्धः संबुद्धो
 पेरतरादिभ्यः प्रतिषेधः संबुद्धो पेरत
 रादिभ्यः प्रतिषेधो वक्तव्यः हेकातरत हे
 कतमत किञ्च्यते कतरादिभ्यः प्रतिषे
 धो वक्तव्यमिति यथा प्राक् सप्रयुक्तेन प्र
 एकाधिकारस्य निवृत्ततात् निवृत्ता एका
 धिकारयुक्ततरादिभ्यः प्रतिषेधो वक्तव्यमिति
 युक्तो एकाधिकारो निवर्तते नैत्याद त
 तस्यामर्थं सचावश्यमएकाधिकारानि

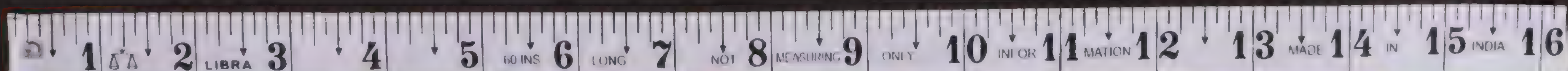

वर्यः किमर्थः अभिलोपोपयासात् हेऊं
 हेपोठ निहनेपिवेप्रकाधिकारेप्रमोतो
 येनप्रमोति किंकारणेनहिलोपःसर्वोप
 हरी माभूत्सर्वेसलोपःप्रलोपः प्रलोपस
 विषयोभवतीत्येवमलोपेकतेहयोरकार
 योःपरस्परसिद्धेसात् हेऊंइहेहेति यथेतले
 भूतकृतेसात् ततनसभ्येकिंकारणे अत्र
 हितस्मादित्यत्रस्याहेःपरस्येकारस्यलो
 पःप्रमोति अकारलोपेचसतिमकरनरीचो
 यनिसपिचेतिरीचतेहीऊंइहीयोदाभित्यत्र
 पे यवेतर्हिहलोपःसर्वहिलोपः तद्धल्लरहो
 कर्तव्येनकर्तव्येप्रकृतमनुवर्तते कथाकृते ह
 न्याभ्योहीसांसातिस्यएकैहलिति तदैप्रथमा
 निर्दिष्टे महीनिर्दिष्टेनचेदार्थः नैवदोषः यद्
 कृत्वादित्येवापेवमी हलित्यस्याःप्रथमायाःव
 हीप्रकृत्यपिप्राति तस्मादित्युत्तरस्येति यवम
 यिमयोः श्वेसवर्णहीचतेकृते हेऊंशदेपी
 ताइत्यनरूपेप्रसंगेन अभिश्वेतमत्रथापिके
 भविष्यति प्रमोत्युत्तेनवाशसेपश्याम प
 केदेशविकृतमनयवभवतीति अथचेरमि
 हसेप्रपापे संबुद्धिलोपःक्रियतांशति किम
 वकर्तव्यं परत्वादेकादशः पवमपेकादशक
 तेयपत्नीभावात् संबुद्धिलोपोनप्रमोतिमे

पु
 मह
 भा
 २१

श्री.
 म.दा.
 भा.
 २२५

तादिवप्रावेनयवगोभविष्यति उभयःप्राप्र
 येनोतादिवत् नोभयःप्राप्रयःकरिष्यते कथं
 चैवेविज्ञायते हसदतरस्यसंबुद्धिलोपोभव
 तीति कथंनर्हि कृत्वाइतरालोलोपभवतीति
 सचेत्संबुद्धिरिति इतरादिभ्यःसतोदप्रतिषेधो
 वक्तव्यः नवक्तव्यः उक्तेवा किञ्चकै सिद्धमनुना
 सिकोपपत्तादिति यवमपिरलोपःसाधोया
 प्रमोति इत्तराणादावयवाइत्तरादीनामि
 तिवत्पसि तत्कारणाहा अथयानिदकारिक
 रिष्यते सनर्हितकारःकर्तव्यःक्रियतेमसप
 च दितकारकोनिरेशः अत्ररादिभ्यःपति यव
 मपिलोपःप्रमोति विदितविशेषणकृत्प्रहण
 यस्मादुस्मात्सुविचिहितेति अएकसंबुद्धिलोप
 लोभसतिविशतिषेधेन अएकलोपस्यावकाशः
 गोमानयवमान लोकोवकाशः अत्रेत इहंभ
 येप्रामोति तद्वास्त्राकृते यद्वास्त्राकृते सं
 बुद्धिलोपस्यावकाशः अथेवापो लकस्यपवेहो
 भयेप्रामोति हेअप्रहेनतलम्भवति विप्रतिषे
 धेवक्तव्यः नवक्तव्यनदालोकपालकोलेगवधा
 रणात् यथानर्तस्यतरति नद्यायोविप्रति
 षेधेनकिंकारणम् लोपलकोलेगवधा
 रणात् लोपलकोदिलगवधा अथसत

नवनेप्रयोजनम् किमसंप्रसारणहत्वारि
 शेषेभुक्तेष्वकारस्यप्रवाणयथास्यात् न
 केणः वृत्तावान् वृत्तिविशेषिणि
 नवावहिरेगलक्षणानात् नवापतचपो
 जनमस्तिकिकाशणाम् बहिरेगलक्ष
 णानात् बहिरेगाः संप्रसारणहत्वारि
 षाः अतरेगो लोयः अस्मिन्वहिरेगमंतरं
 गोअनारेभोवा अनारेभोवापुनर्वलोयः
 स्यात्वाः कश्चम आमेमाणाम् जीरदानु
 रितिआमेनाणजीरदानुरितिवालोपा
 त् आमेमाणजीरदानुरितिचोदसादाण
 लोपासिद्धम् यथासेस्यानोगयस्फावः
 तद्यथासेस्फावनः संस्फानः गयस्फावः
 नः गयस्फानः इतिवेष्टकस्यद्विजायः
 योः प्रतिषेधः द्विजायः प्रतिषेधोव
 क्रयः द्विजायः किमुच्यतेद्विजा
 ययोः प्रतिषेधोवक्रयः इतिपदाष्टकमेव
 अतभवतिवैकिल्याचार्यः क्रियमाणाम्
 पितोदयेनितहाकर्तव्यम् द्विजायः
 वाप्रतिषेधोवक्रयः इतिवैलोयेद्विजा
 ययोः प्रतिषेधोनुवासिकपरत्वात्वेलो
 पेद्विजायः अप्रतिषेधः अनर्थकः

श्री.
 महा.
 भा.
 २३०

तिषेधः अप्रतिषेधः लोपः कल्प्यभव
 ति अनुनासिकपरत्वात् अनुनासिः
 कपरत्वात् अनुनासिकपरस्यविश्व
 स्यग्रहणम् नवात्रानुनासिकपरोवि
 शब्दः अह परश्चात्रविशब्दः ययनुना
 सिकपरस्यग्रहणमित्युच्यते हतस्य
 कश्चनप्राप्नोतिनह्येतस्मादिशब्द
 नुनासिकपरं पश्यामः अनुनासिकप
 रत्वादितिनेवविज्ञायते अनुनासिकः
 परोयस्मान् लोपमनुनासिकपरः अनु
 नासिकपरत्वादितिकथं तर्हि अनुना
 सिकः परोयस्मितोयमनुनासिकपरः
 अनुनासिकपरत्वादितिपवमपिप्रिय
 विस्मरेतिअत्रप्राप्नोति अस्मिदोत्रयते
 लोपलोपपणावायावेजादेशोभ्यस्य
 यानेऽस्यतर्हिततुयान्वाविवाचरति
 अनुदुष्टतर्ह्यलोपलोमाल्लगवधार्य
 तेपवतिहापिशेच्छंदसिचययोगः प्र
 कोवकम् कश्चमयेतीतेवातिनाजीसव
 स्थानानाधिगानामहर्वसवर्णोनाप्येतः
 सिद्धम् नसिध्यतिनुमाद्यवहितत्वात्
 हर्वसवर्णोनाप्राप्नोतिकेदसिनपुंसकस्य

पुंवद्वावोवक्रयः सधोर्दहणाति मधो
 स्मृमाउवामतेऽनेवमधमनिपुंवद्वावे
 ननुमोनिबुद्धिः नमिनिबुद्धेर्द्वसवर्गो
 नसिद्धम भवेत्सिद्धम ग्रहेनत्रीतेवा
 जितात्रीरतिरदतनसिद्धितानापि
 नाम इतिपद्मपिसिद्धम कथंमाम
 मिकेष्टवसवर्गोक्तेषथस्यापुनः
 धिकः सवर्गोभविष्यतिपदमपि
 जसिगताः प्रामोतिवत्तनेतन प्रसा
 दिष्टुर्वेदेवावचनम प्राज्ञोवदुपधा
 याइतिहसस्यपिति नकिपूर्वतेनपुंस
 कोपसर्जनहसवेदिगुसरश्च नकि
 वीतेनपुंसकोपसर्जनहसवेदिगुसर
 अनमिधतिग्रागरासिद्धम थाना
 राकुलिच्छत्रम निकोशाविक्रम
 निकोशासिद्धमिनिदिगुसरः पंचा
 रत्निच्छत्रम दशरत्निच्छत्रम नकि
 तेनजेतवादेतेविषयानप्राप्नुवेति नधाव
 दिरंगलदण्णाताननवापषराषः किंका
 रागंवहिरंगलदण्णातान बहिरंगलद
 णस्तक अंतरंगापतेविषयः प्रसिद्धव
 बहिरंगमेतरेगइतदिप्रामणिपत्रः से

श्री
 महा
 भा.

236

नानिपत्रः इतिहसतेकृतेनकप्रामोति
 ग्रामणिपत्रादिपुवाप्रामिः ग्रामणिप
 त्रादिपुवतकः प्रामिः किंकारागंवदि
 रंगलदण्णातानदेवअथवापरादिः करि
 ष्यते परादोसंयोगादेरित्यतिप्रसंगः परा
 दोसंयोगादेरित्यतिप्रसंगोभवति अप
 द्यायातवान्यस्यसंयोगादेरित्येतेप्रसंगे
 न विलोपवचनम वेप्रलोपोवक्रयः
 अशिवित सोमसुत अष्टकस्यतिविलो
 पोतप्रामोति नैषदोषः अष्टकग्रहणं
 करिष्यतेयदिनक्रियते दर्विः नागदः
 अत्रापिप्रामोति अनुनासिकपरस्यति
 शब्दस्यगुरुणम अहपरप्राउविशश्च
 पवमपिसनकस्यलोपः प्रामोतिवि
 दिश्यमानस्योदशाभवेत्येवंनभविष्य
 तिइदमप्रतिषेधः इदमप्रतिषेधोवक्र
 यः परीतत्सतकस्यबलारिनदण्णा
 इष्टप्रसंगेन पवतस्यभक्तकरिष्यते
 मक्रेस्वरः अथभक्तः सरेदोयोभवतिर
 धिक्कादयमिमपद्धादयतितुःतिउ इ
 तिनिज्ञातो न प्रामोतिननुवतगवातिर
 नतकः पंथनियानः प्रामोतिकिंकारण

म नतिवपुक्तमनसदृशाधिकरणोत्त
 आत्यर्थगतिनस्यकैवपुक्तैवाग्रन्य
 सिंस्तत्सदृशोकार्यंवितायते नथास
 यो गमोततयथाग्रवाहणामोनयेत्
 केवाहणोसदृशोपुरुषमानयति नासौ
 लोभमानोयकृतीभवति पवमिहा पा
 निरितिप्रतिषेधादन्यसिंस्तिसदृशोका
 र्यंवितायतेकिंयान्यदतिउसदृशोपदम
 संहितायोग्रययोगः शक्योवक्तुमकथ
 मधिकरणानामविप्रकारेव्यापकम शो
 पशेषिकं वैषयिकमितिशास्त्रस्यवशहे
 नकोन्योभिसंबन्धोभवितमहेति ग्रन्थ
 दत्तउपश्लेषात्उकोयतावि अविउपशि
 ह्यस्येतिनज्ञातरेणसंहिताग्रहणसंहि
 तायामेवभविष्यति आरु.माशेप्रग्रथ
 किमर्थमाहु.मानोमानुबन्धकयोर्निर्दे
 शः क्रियतेग्रु.माशेमानुबन्धकनिर्दे
 शो गतिकमप्रवचनीयप्रतिषेधसंप्रत्य
 यनार्थः आरु.माशेमानुबन्धकयोः नि
 र्देशः क्रियते आरु.गतिकमप्रवचनी
 यसंप्रत्ययार्थः आरु.प्रतिषेधसंप्रत्ययार्थः
 इदमाभूत् आख्यायमानयति प्रमा

श्री.
 महा.
 भा.
 २३२

छंदः दीर्घत्वंरंतादादीर्घात्पदान्नादादिम
 जनादीनांछंदसि दीर्घत्वंरंतादेत्यत्रवि
 श्वजनादीनांछंदस्यपसंख्यानेकतयम्
 विश्वजनछत्रम् विश्वजनछत्रम् नव्यापे
 क्रुरवोपसम् नव्यापेक्रुरवोपसम् उको
 घणाउविमर्थेइदमाभूत् अग्निविदत्र सो
 मसदत्र नैत दक्षिजश्चतमत्रवाथकेभ
 विष्मतिजशम्यहणोसेनसिद्धेपाणमत्रप
 श्वा अग्निसिद्धमत्रजश्चतमत्रमत्स्यासिद्धताया
 णादेशः प्रामोतिपश्यापरांतोहलप्रसुर्व
 यश्चापरांतोहलप्रचसुर्वस्त्वस्यवपामोति
 पचतीतिपवंतहिंदीर्घस्ययणादेशंवत्स्या
 मि नदीर्घग्रहणोक्ततयोनकतयम् प्रकृ
 तमनुवर्ततेकप्रकृतमदीर्घात्पदान्नादेति
 तद्वेपंचमीनिर्दिष्टेषोनिर्दिष्टेनचेदार्थः
 अकैत्वेषाममीदीर्घादितिपंचम्याःष
 षोप्रकलापिष्यति तस्मिन्नितिनिर्दिष्टे
 तस्मिन्नितिनिर्दिष्टेपुर्वस्येतिभवेत्सिद्धम
 क्रुमार्थत्र ब्रह्मवन्धयमितिइदेतनमिष्यति
 दध्यत्रेतिहसतिप्रकृतम् हसग्रहणम
 विप्रकृतमनुवर्ततेकप्रकृतम् हसस्यवि
 ति कृतिनमितियदितदनुवर्ततेदीर्घात्

दंतोदाहसावेति हसादपिपदोतादिभा
 याप्रामोति संवंधवद्वासांवेथानुवृत्तिः
 करिष्यते हसस्यपितिकृतिनकच्छवसे
 हितायाम् हसस्यपितिकृतिनके आउ
 माहोश्चहसस्यपितिकृतिनकदीचात्परो
 तांदा हसस्यपितिकृतिनक उकोयता
 वि हसस्येतिवर्तने पितिकृतिनगिति।
 निवृत्तम् इदं हि प्राप्नोति वयनेवायकः
 स्वतन्मन्वावकः शुयारयोत्रवाथकाभः
 विषेति इदं हि प्राप्नोति खदेदः मालेदः
 सदेउकामालेउकागुणमुदिवायम ग
 णाहदीयुत्रवाथिके भविष्यतः इदं हि
 प्रयोजनम् उकः शुविपणेवपथास्यात् य
 दन्यथाप्रामोतिनन्नाभूदिति किदात्यन्ताप्रो
 तिशाकलमसिद्धिपसमासयोः शाक।
 लप्रतिषेधेदोरपिष्पतिसनवक्रव्याभव
 तियणादेशः स्रतपूर्वस्य च यणादेशः
 स्रतपूर्वस्यैतिवक्रयम् शुमेनउन्दुशु
 ग्रापिदम् पटोउदकमगरानउदकम् शु
 ग्राउदकापापराणपराशुग्राउदकापापराण
 उग्राणा पयनवाणाकिपुतः काराणेन
 सिध्यति शुसिदसना सतविकारो।

श्री.
 मरा.
 भा.
 २३३

वेमौ सिद्धज्ञानः सरसंयिषकयेतायने
 यदयेस्त्वतप्रगत्याश्वीतिस्त्वतस्पृक्का
 तिभावंशास्तितन्नापयत्याचार्यः सिद्धः
 स्रतः सरसंयिषकयेकलात्तापकम् स
 तोहिकापिणाः कार्येणभवितव्यम् इदं
 नहिंप्रयोजनम् दीर्घशाकलप्रतिषेधा।
 र्यमदीर्घवंशाकलेवमाभूदिति यतद
 पिमास्तिप्रयोजनम् आरभ्यनेसतपूर्वस्य
 यणादेशः तयोः पावविसेहतायामिति
 देवदीर्घशाकलप्रतिषेधाहोभविष्यति
 तत्रवक्रव्यभवतिननुवतस्मिन्नपुत्रमा
 नरदेनवक्रव्यभवति शुवश्यमिदं वक्र
 यम् यौस्त्वतपूर्वाविदुतावस्तविका
 रौतदर्थमभाहोनरदेदमभाहोइतिदम्
 होउउह भाहोइतिहेति यदितस्येनिबंध
 नमस्तिइदमेववक्रयम् तत्रवक्रयम्
 तदप्यवश्यं सगर्भवक्रयम् शुनेनहि
 सत्यदात्रस्परितपोवशाः स्परितोनुदात्र
 स्येत्येवमरः प्रसज्येतलेनपुनर्नसतिसि
 द्धताउभविष्यति यदितद्विदस्यनिबंधन
 मस्तिनदेववक्रयम् इदं वक्रयम् न
 नुवोकेइदमेववक्रयम् यौस्त्वतपूर्वा

विरतावस्तविकारोत्तरार्थम् होइइंस्म
 होइंस्मेतिच्छेदसमेतत् इष्टानविधिच्छेद
 सिभवति यत्र हि नच्छेदसमहोइंस्म
 होइंस्मेतिच्छेदसमेतत् इष्टानविधिच्छेद
 दसिभवति यत्र हि नच्छेदसमहोइंस्म
 म साम्यगायति यद्यपि हिच्छेदसिद्धस्या
 नुप्रयोगः न अत्र नसिद्धेयगामप्रपञ्च य
 म्नापरातो हलवमस्यैवः दीर्घस्य गार
 सइति प्रहसवेयव्यागुणाद्दिवाध्यम
 उक्तवैवयः शकलभाकसमासेतरार्थम्
 नतभगवांश्चकार सामर्थ्ययोगावहि
 किंचिदस्मिन् प्रणामि शारे यदनर्थरूप
 म् गोनोविप्र वानादेशोऽस्यानिर्देशः वा
 नादेशोऽस्यानिर्देशः कर्तव्यः शोकारोकार
 योरिति वक्तव्यम् प्रकारेकारयोर्माभूदि
 तिसनर्हि कर्तव्यः न कर्तव्यः वातगृहणोन
 करिष्यते एवः प्रत्यये प्रयादयो भवतोत्पे
 वसिद्धम् यदियान् गृहणोन क्रियते चेप
 म् ज्ञेयमित्यत्रातिशयोक्तिर्न यद्वैष्णोऽस्या
 त्पार्थक्येन विद्यमानार्थमविष्यति त्रिज्योरे
 वपचरति नयोस्तर्हि गार्थादन्त्रापि
 प्राप्नोति देयं पापमन्त्रेणैव ल इति उभये

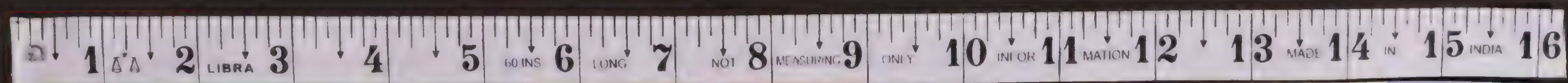
श्री.
 महा.
 भा.
 २३४

तोनियमो विज्ञास्यते दिज्योरेव पवः नयो।
 अशकार्यपवेति इहापितर्हि नियमावशा
 प्रोक्तिलक्ष्यम् पवम् अथपलायम् अ
 वशपायम् तत्प्राजातीयसन्निवमः कम्प
 तत्प्राजातीयः यथा प्राजातीयकः दिज्योरेव
 कथं प्राजातीयकश्च दिज्योरेव प्रकारः पव
 मपिरायमि कतिरेयतीतीत्यत्रापि शमो।
 नि रायिच्छादमः इष्टानविधिच्छेदसिभव
 ति गोष्टुताच्छेदसि गोष्टुतोच्छेदस्य पसार्व
 नेकतेयम् अत्रात्रातिशयवृत्त्यावृत्तेन ग
 वतिमुत्तमम् गोष्टुतिमित्येवान्यत्र उधप
 रिमाणोव अथपरिमाणोच गृहणादुपसं
 ख्यानं कर्तव्यम् गृह्णति मात्रमध्याने गतः
 गोष्टुतिमात्रमित्येवान्यत्र धातोस्तन्निमित्त
 स्पेव एवकारः किमर्थः नियमार्थः नैतद
 स्ति प्रयोजनम् सिद्धे विधिरभ्यमासाः
 अन्तरेणैवकारे नियमार्थो भविष्यति इष्ट
 नोवधारणार्थस्तर्हि यथैव विज्ञापेन धा
 तोस्तन्निमित्तमेवेति मैव विज्ञापि धातोरे
 वतन्निमित्तमेति किंच स्यात्प्रयातोस्त
 त्तिमित्तमनस्यात् शोकवन्तरुपिवन्
 कार्यासङ्गि कुचस्तवर्गे तदित्यनेन।

किं प्रतिनिर्दिश्यते स एव क्रोणात्पर्यः ३४
 माभूत्केपतोयात्म्यं केनयमित्यर्थः
 नवास्तिक्यम् भयप्रत्ययेव भयार्दिश
 करणोद्दृष्ट्याप्युपपत्तित्वानेकतयम्
 हृदयाः प्रापः अवादेशेव अवादेशेभ
 वन्तीति वक्तव्यं हृदयशरीरस्य हृदयाप्रा
 पः शरीरादेते च शरीरास्य पशूनभिवा
 तकः स्थानं शरीरं हृदयमिदम् शरीरं हृद
 यान्वादेशोक्तव्यः ह्युपनः शिरमेतत्
 हृदयाज्जन्ती शरीरमित्यर्थः प्रापः शरीरं जन्ती
 शरीरमिति शरीरं हृदयमिति दर्शयते शरीरं हृदयमि
 ति वक्तव्यं शरीरं हृदयमुपावर्ति ॥ ॥ ३
 निष्प्रीभग्नयेतज्जलिमुनिविरचिते वाक
 रणमहाभाष्ये सप्तम्यायायस्य प्रथमपा
 देतृतीयमाहिकम् एकः सर्वपकवचने
 किमर्थम् एकवचने सप्तम्यादेः प्रतिषे
 धार्थम् एववचने कियते एकप्रादेशोय
 द्यास्यात्सप्तम्यादेः शरीराभूतामिति गवा
 दव्यवत्कर्मचोदनायामद्वयोरेकस्याभिनि
 वृत्तेः नवापतयोजनमस्तिकिकारणा
 म् इववत्कर्मचोदनायामद्वयोरेकस्या
 भिनिवृत्तेः एकप्रादेशोभवत्यति नय।

श्री.
 महा.
 भा.

आद्येषु कर्मचोदनायो द्वयोरेकस्याभि
 निवृत्तिर्भवति कर्मचोदनायो अनयोः
 ह्यनयोः कटेकुरु अनयोर्मृत्तिर्योचरे
 कर्तितिनवोच्यते एकमिति एकं वासौ
 करोति किमपुनकारणम् द्वयोश्च कर्म
 चोदनायो द्वयोरेकस्याभिनिवृत्तिर्भवति
 तच्चैकवाक्यभावात् एकवाक्यभावाद्द्वयो
 रेकस्याभिनिवृत्तिर्भवति अतश्चैकवाक्य
 भावात् व्याकरणोपि स द्वयोः स्थानिनो
 रेकप्रादेशोभवति जरातरमवाविमवासा
 यथायाश्च भस्वजेरोपथायोऽमन्यतरस्या
 मिति पञ्चावड्यते एकवाक्यभावादिति
 तत्रार्थीत्यकरणादालोके द्वयोरेकस्याभि
 निवृत्तिर्भवति अर्थोवासे केन भवति प्रक
 रणोवातवभवति इदमेकमेव कर्तव्यमि
 ति अतश्चार्थान्यकरणादव्याकरणोपि
 स द्वयोः स्थानिनो द्वावदेशोभवनः र
 दाम्योति ह्यतो नः सर्वस्य वदः उभोसाभ्याम
 स्येति कथं पञ्चद्वयाकरणोपि द्वयोश्च
 योः स्थानिनो रेकप्रादेशोभवति जरातर
 द्विद्य विप्रमाद्यपथावाश्च भस्वतेरोरुपा
 ययोऽमन्यतरस्यामिति इह तावत् जरातर

द्यविमतामपथावापयधवेति स्तोत्रा
 द्ययैनास्तिशेषः सवर्गादीवतेनसिद्धम् ३
 हभसुनेरोपथपोरमनरस्यामिति वद
 नेतत् भसुनेरोपथयोर्लोपः आगमोऽष्ट
 विधीयते इति यदुवातेयात्प्रकरणहेति
 तत्रकिंकारणम् एकवाक्यभावादेव हि
 लोकेद्वयोरकस्याभिनिवृत्तिर्भवति अत
 एकवाक्यभावान् अगदिभवाग्राम्येण
 सलपादसप्रकरणतमागनेष्वीत अत
 योः पलयोः करेकुरुचुनयोर्मत्तिरेयो
 र्दरेकुरुचि एवमेवासौकरिष्यतिक
 येयदुक्तेवाकरणोपि स्यादुयोः स्या
 निनोद्वादादशोभवतः स्तुभाभिनिहातो
 नः सर्वस्यवदः उभोवाभ्यासस्येतिरहता
 वतराभाभिनिहातो नः सर्वस्यवद इति हे
 पतेवाकोकथयोगविभागः करिष्यति
 र्दुभाभिनिहातो नः ततः सर्वस्यवद इति
 उभोवाभ्यासस्येति उभोग्रहणसामर्थ्या
 द्वावेवादे शोभविषयतः नत्रावयवेषां
 यमंप्रत्ययोयथा लोकेनत्रावयवेषां
 यमंप्रत्ययः प्रामोति यथा लोकेनयथा
 लोकेवसेनेवायत्वेसीनदधीतेतिसह

श्री.
 महा.
 भा.
 २३६

नः शास्त्रार्थ इति कृत्वा पुनः प्रवृत्तिर्नभा
 वति तथागर्भाष्टमे ब्राह्मण उपनेय
 निसकृत्पनीयकृतः शास्त्रार्थ इति कृ
 त्वा पुनः प्रवृत्तिर्नभवति तथात्रिहृदये
 गमाभिर्द्विरावाभिरुपपश्येदिति
 स कृत्पश्येत्पकृतः शास्त्रार्थ इति कृत्वा
 पुनः प्रवृत्तिर्नभवति एवमिहापि वदे
 कृतः शास्त्रार्थ इति कृत्वा मालेरादिषु न
 स्यात् सिद्धेत्यर्थोपदेशनेन वयथा लो
 किकवरिकेऽ सिद्धमेतत्कथम् यमो
 पदेशानसिद्धेऽसंभयमर्थोपदेशनेवा
 स्मिन्शास्त्रे अतवयवेन शास्त्रार्थः संप्र
 तीयते यथा लोकि कवरिकेऽपुनरुप
 लोकि कवरिकेऽपुनरुप कृतो मेष लोकेता
 वत् सर्ववया ब्राह्मणाः प्रत्ययेयः ब्राह्म
 णानहंतव्यः सरानपेयेति ब्राह्मणमात्रे
 त्वन्यीयते ब्राह्मणमात्रेन रुन्त्ये सुग
 मात्रेन पीयते यदि वा वयवेन शास्त्रार्थः
 प्रत्ययः स्यात् एकैव ब्राह्मणमहकायको
 चसुरामपीतान्यत्र कामचारः स्यात् तथा
 सर्ववया ब्राह्मणाः प्रत्ययेय इति सर्ववयो
 मात्रे प्रत्ययीयते यदि वा वयवेन शास्त्रा

र्थसम्पत्तयः स्यात्तर्कस्य वयसंप्रत्यया
 यान्यत्र कामचारः स्यात्तथावेदेवत्वमिदं
 संतेज्ज्ञातृणां गृहीतृणां भिः कृतमियंने
 नेति अस्याथाननिमित्तं संतेजसंतेजस्य
 ते यदिवावयवेन शास्त्रार्थसंप्रत्ययः स्या
 त् सकृदिष्टा पुनः पुनरित्यानप्रवर्तेत
 मयप्रेहलोकोऽप्यदिश्यते अवयवेना
 पिशास्त्रार्थसंप्रत्ययो अवयवेनापिकेयं
 पुनरिदमुभयैव लभ्यते लभ्यमित्याह क
 षमिरुताकतं वसंतेज्ज्ञातृणां गृहीतृणां
 तर्तिपुर्णं धानेयतुल्यप्रतिपत्त्यर्थं सक
 र्थायकृतः सास्त्रार्थः प्रतिपत्तुं पतुल्य
 मिति कृत्वा पुनः प्रवृत्तिर्न भवति अतोऽत्र
 वयवेन शास्त्रार्थः संप्रतीयते तथागर्भा
 धृमेवास्मात्तु यनेयति उपनयनसंस्कार
 र्थम् सकृच्चासावुपनीतः संस्कृतो भ
 वति अतोऽत्रावयवेन शास्त्रार्थः संप्रती
 यते त्रिहं रथं गमा निरदि रशब्दाभिरु
 पस्पर्शोदिति उपस्पर्शने शौचार्थं सकृच्चा
 सावुपस्पर्शविभवंति अतोऽत्रावयवे
 न शास्त्रार्थः संप्रतीयते इह वेदादीनां ज्ञातृ
 नेतरेतदः सरावपेयेति ज्ञातृणां वयसं

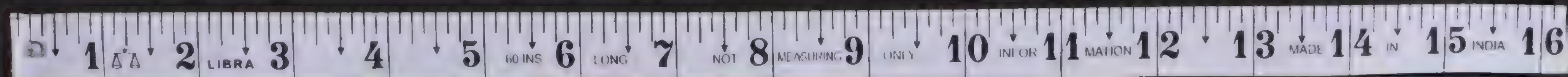
श्री
 महा
 भा

रायानेव महानदोष उक्तः सदा ज्ञातृणां वयसं
 वेदरामानसावेव प्रसक्तः अतोऽत्रावयवे
 न शास्त्रार्थः संप्रतीयते तथा पूर्ववदात्रा
 ज्ञातृणां प्रत्ययेय इति पूर्ववयस्य प्रत्यया
 नेदोष उक्तः प्रत्ययानेगुणः कथं कथं प्रा
 ण्य उक्ता मिति पुनः स्थविरायाति प्रत्य
 यानाभिवादाभ्यां पुनस्तत्प्रतिपत्त्यतः
 तिसंबन्धवयोमात्रे प्रसक्तः अतोऽत्रावय
 शास्त्रार्थः संप्रतीयते तथा वसंतेज्ज्ञातृणां
 गृहीतृणां भिः कृतमियंनेति उज्यायाः
 किंवित्प्रयोजनमुक्तम् किं सर्वलोकेषु
 शरस्यने ज्ञायाभूतोपशोभत इति तच्चिदि
 तीयस्य प्रतीयस्याप्रज्यायाः फलेभा
 वितमर्हति अतोऽत्रावयवेन पदेन शास्त्रार्
 थसंप्रतीयते तथा शब्दापि पित्ताने
 योगेव किंवित्प्रयोजनमुक्तम् किंप्रकः
 शब्दः सम्यग्ज्ञातः शास्त्रानितः संप्रत्यक
 सर्वलोके कामधुग्भवतीति यथैकः श
 ब्दः शास्त्रानितः संप्रत्यकः सर्वलोके का
 मधुग्भवति किमर्थे द्वितीयं तृतीयं च
 तृतीयं च प्रयुज्यते न कामा योत्तरमिरस्ति
 अथ पूर्वपरग्रहणो किमर्थम् पूर्वपरग्रह

परस्मादेशमनिषेधाद्यं सर्वपरशरुणं।
क्रियतेयस्मादेशप्रतिषेधाद्यं परस्मादे
शोनाभूत् आह्वारिकयेवमामोनिषे
वमीनिर्दिष्टादिप्राप्तयेवमीनिर्दिष्टादि
यस्यकार्यमुच्यते नयथाज्ञातरूपसंगेभ्यो
पश्येदिति पक्षोनिर्दिष्टाद्यं पक्षोनिर्दिष्टा
येवसर्वपरशरुणंक्रियतेपक्षोनिर्दिष्टोप
थाप्रकल्पेऽग्रनिर्दिष्टोहिषद्याथाप्रसि
द्धिः श्रुतिप्रमाणोद्विष्टपरशरुणोपस्थाप
स्याप्रसिद्धिः स्यात् कस्यस्यानेयागिनस्य
नेषदीपः श्रुतिप्रमाणवमीप्रवोतिसत्र।
स्याः पक्षोप्रकल्पविषयति तस्यादित्यत्र
स्येति नयथाज्ञातेषामसमीश्रान्तस्या
त्यपेवस्याः पक्षोप्रकल्पविषयति तस्मिन्नि
र्तनिर्दिष्टेष्टवस्येति पक्षेनहिंसिद्धेसन्निय
त्यवपरशरुणंकरेतिनज्ञापयन्वाचार्यः
नोभेषुगमाकल्पिकेभवतरति किमेतस्य
सायनेप्रयोजनम् पदुक्तंससमीपेचस्यो
आभावाद्भयत्रपक्षोप्रकल्पमिः तत्रोभ
यकार्यप्रसंगान्निसनदोषोभवति श्रुता
दिव्यकिमर्थमिदमुच्यते श्रुतादिवद्वच
नमामिदंसादेशवचनान् श्रुतादिवदित्य

श्री.
महा.
भा.
२३८

द्यतेग्रामिप्रस्थापमादेशः क्रियतेसने।
सर्वग्रहणोनग्रहणोनग्रहणतेनापिपरश
हणोनतथाद्यादीरोदकेसंग्रहेग्रामिप्र
तात्रापिदीरग्रहणोनग्रहणतेनाप्युदक
रुणोनरुणतेचग्रहणंसादितितज्ञाने।
णायत्नेनसिध्यतीत्यंतादिवद्वचनम् पक्ष
मर्थमिदमच्यतेश्रुतिप्रयोजनमेतत्
किंतदितितत्रयप्रमाणतादिवत्रनिर्देशः त
त्रयस्यातादिवद्वचनेननिर्देशः कर्तव्यः
ग्रहणतवद्वचनिस्रष्टादिवद्वचनीतिवक्त
व्यं सिद्धेनसर्वपरशिकागतं सिद्धमेत
त्कथं सर्वपरशिकागतं सर्वपरशोरिति
वर्ततेसर्वस्यकार्येप्रत्येनवत्परशकार्ये
प्रत्यादिवत् श्रुत्ययत्रोभयमाश्रीयतेकिं
तत्रसर्वस्यांतवद्वचनीति आहोसित्यत्र
स्यादिवद्वचनिसुमयतथाश्रयेमोनादिव
त् किंवक्तव्यमेतत्तद्विद्वत्समन्यमा
नगम्यते लौकिकोपेक्षंतः तद्यथा
लोकेद्वयोस्तत्त्वबलपरेकः प्रमाणोभव।
निसतयोः पक्षीयताकार्येकरेति यद्यत
तत्रोभयपक्षेयतः नानदित्यवका।
येभवतः यद्यसावविरोधाधीभवत्यभा।

योर्नकरोति किं नः कारणमुभयोर्न
 करोतियोगपद्यासंभवात् नास्ति योग
 यद्येसंभवः प्रयोजनवत्कानिप्रयोजनानि
 नियोजनप्रयोजनम् न क्वचिद्वर्षदाह
 त्रियाते द्वादशान्तिकः पूर्वपदोत्तरपदयो
 रेकारेशः पूर्वपदस्योत्तरवद्वतीति यथा।
 शक्यते कर्तुम् न क्वचिद्वर्षदाहभव
 तीकृतहिंसात् यत्र ह्येतयोर्कारेशोव
 पूर्वपदं भवति त्रयोदशान्तिकः प्रत्ययेका
 देशः पूर्वविधो प्रयोजनं मयि पिवति शि।
 दशितो देशः शितो न वद्वतीति यथा शका
 नेकतम शितोतिपिवादेशः कृतहिंसा
 त यत्रेकारेशो न भवतीति पिवतीति वै
 भक्तस्यान्ते प्रयोजनम् दीर्घेण सग
 येण उत्तरपदविभक्त्योरेकारेशः उत्तरप
 दस्योत्तरवद्वतीति यथा शक्यते कर्तुम् य
 काजत्रपदं गोभवतीति कृतहिंसात्
 यत्रेकारेशो नास्ति दीर्घाणामसुगण
 णाम् अदसंज्ञेन प्रयोजनम् अमीश्व
 अमीश्वसाते अमृश्व अमृश्वसाते अ
 दसिभक्त्योरेकारेशः अदसोत्तरवद्वतीति
 यथा शक्यते कर्तुम् अदसोत्तरवद्वतीति

श्री.
 महा.
 भा.

238

एतद्वद्वतीति कृतहिंसात् एतदेकारेशो
 नः अमीश्वसाते अमृश्वसाते अमृश्वसाते
 नैप्रयोजनम् कार्यादर्थान्तरितोरेका
 देशास्तोत्तरवद्वतीति यथा शक्यते कर्तुम्
 सतिस्वरितमिति कृतहिंसात् यत्रेकार
 देशो न कायः हायः स्वरितं विप्रतिषेध
 धात् स्वरितं करिष्यते एकारेशात्कि
 मत्र कर्तव्यम् परत्वात् स्वरितं भवति।
 विप्रतिषेधेन नैषपक्षो विप्रतिषेधः नित्य
 एकारेशः कृतेपि स्वरितं चेष्टामोति अकृ
 तेपि चेष्टामोति अन्वयकारेशः अन्वया
 सरस्य कृते स्वरितं चेष्टामोति अन्वया स
 रस्या कृते स्वरितं चेष्टामोति सरसि च स
 वशात् सुवर्णितो भवति अन्तरगत
 र्हेकारेशो न तर्गतत्वात् वाच्यमप
 कारेशः परस्य स्वरितं न स्वरितं न
 यन्तरेण कथं वद्वतीति परद्वयोपरि
 माणाद्यमिति उभयोर्न तर्गतयोः परत्वात्
 रितं न स्वरितं न कृते प्रोत्तरयन्तः स्वरिता
 युक्तयोरेकारेशः स्वरितो भविष्यति।
 लिङ्गनिमित्तं अहंकाराद्वा अहंकारात्तिपरि
 कृष्टहोनिगविशिष्टस्यापि अहंकारो भव

तीत्येवमत्रारितं भविष्यति पूर्वयसोतो
 राजत्वं प्रयोजनम् गुणोदकम् मथितोद
 कम् पूर्वयसोत्रपदयोरेकादेशः पूर्वय
 स्यात्तत्त्ववित्तियथाशक्त्येकत्वं उदके
 केवले पूर्वयसोतो राजत्वं भवतीति कतर्हि
 स्यात् यत्रैकादेशिना उरस्ति श्रिदकम्
 स्तिपकादेशस्यावकाशः देशग्रामच्छया
 ग्रामरहोभये प्रामोति मथितोदेकम् गु
 णोदकम् पूर्वयसो पूर्वयसो नैरात्रत्वं तोरा
 तत्त्वं भवति विप्रतिषेधेन सवावशेषविश
 तिषेधः प्राप्तिवित्तयः पकादेशो हि सरिता
 प्रसिद्धिः पकादेशो हि रितस्याभावः स्या
 त यो हि मन्त्रेण सत्रपकादेशः पका
 देशो कृते पूर्वयसो तोरा तत्त्वं भविष्यतीति
 सरितत्वेन स्यनमिष्यति सरितो वातुदा
 तोपदराविति गुणोदकम् मथितोदक
 म् कृतेन प्रकृतिसरत्वं प्रयोजनम् प्रा
 रिता प्राणिता कृत्स्नोरेकादेशः गतेन
 वदवित्तियथाशक्त्येकत्वं गतिकारको
 पपदात्कृतेन उत्रपदम् कृतिसरत्वं भवती
 ति कतर्हि स्यात् यत्रैकादेशो न प्रकारकः
 प्रहारकः प्रकरणम् प्रकरणम् कृतेन प्र

श्री.
 महा.
 भा.
 २४०

कृतिसरत्वं विप्रतिषेधान् कृतेन प्रकृ
 तिसरत्वं भविष्यति विप्रतिषेधेन कृते
 न प्रकृतिसरस्यावकाशः प्रकरणम्
 दकादेशस्यावकाशः देशग्राम रहोभ
 ये प्रामोति प्रादिता प्राणिता कृतेन
 तिसरत्वं भविष्यति विप्रतिषेधेन सवाव
 शेषविप्रतिषेधेन प्राप्तिवित्तयः पकादेशो
 सप्रसिद्धिरुत्रपदस्यापरत्वात् यो हि न
 न्यते प्रकृत्यपकादेशः पकादेशो कृतेन प्र
 कृतिसरत्वं भविष्यतीति कृतेन प्रकृ
 तिसरत्वं तस्यनमिष्यति किं कारणम् उ
 त्रपदस्यापरत्वात् नहीदानीमेकादेशी
 कृते उत्रपदं परं भवति ननु वानादिब
 द्रावेन परम् उभयतश्चाप्येनां तादिवत्
 उत्रपदवद्विषेकादेशात् उत्रपदवद्वि
 षेकादेशाद्भवति विप्रतिषेधेन उत्रपद
 द्वाद्वेवकाशः पूर्वयसोत्तकः उपरयैग
 तंकः पकादेशस्यावकाशः देशग्राम ल
 पाग्राम रहोभये प्रामोति पूर्वयसोत्तकः
 उपरयैग तंकः उत्रपदवद्विषेकादेशात्
 विप्रतिषेधेन पकादेशप्रसंगस्त्वेतरेगव
 तीत्यस्तान् पकादेशस्तु प्रामोति किं।

काराणं च तं गवलीयस्मात् अंतरंगं व
 लीयो भवतीति न तत्र कोटिः न तत्र द्वि
 थानम् न तत्र द्विर्विधेया नैषोपः आवा
 यं प्रवृत्तिर्नापयति सर्वपदोत्रपदयोस्ता
 वत्कायो भवति नैकादेश इति पदयं नै
 स्वपरस्येति प्रतिषेधे शास्त्रिकं च कृत्वा ता
 पकम् इदेदावचौ न त्रैकोयस्येति लोपे
 न हियते अत्र पदकादेशो न घनचक्रे
 इः संयत्रः तत्र कोटिः प्रसंगः पश्यति
 लाचार्यः सर्वपदोत्रपदयोस्तावत्कार्यं
 भवति न तो नैदस्य परस्येति प्रतिषेधे शा
 स्त्रिग्रन्थादिवत्संकातिप्रयोजनानि आदि
 वत्प्रत्ययसंज्ञाप्रयोजनम् आदि वत्
 प्रत्ययसंज्ञाप्रयोजनम् अशीति वा
 मुति दिवचनादि वचनयोरेकादेशो
 दिवचनस्यादि वद्वतीति यथा शाक्ये
 कर्तम् इदं रेदि वचनं प्रत्ययसंज्ञं भवती
 ति कृतहिं स्यात् यत्रैकादेशो न उपासी
 ति जननीति समिप्यविधिप्रयोजन
 मस्य हतेति सति सप्तमयोरेकादेशः
 सप्तम्यादि वद्वतीति यथा शाक्ये कर्तम् स
 संते परमिति कृतहिं स्यात् यत्रैकादेशो

श्री.
 महा.
 भा.
 २४६

न ह्यस्मिन् सत्तस्मिन् सति सति
 यदेति यजेति तिर तिरोरेकादेशो लि
 उ आदिवति यथा शाक्ये कर्तम् तिरे
 ते पदमिति कृतहिं स्यात् यत्रैकादेशो
 न भवति पदमिति तिरे आत् त्वदामाला
 इति आवनापेरेकादेशः आचः आदि
 वद्वतीति यथा शाक्ये कर्तम् आवना
 लोपो भवतीति कृतहिं स्यात् यत्रैका
 देशो न कुंचा उस्मिहादेव विष्ठा इति आ
 दृग्रहोपरमिथोप्रयोजनम् अवाहते
 कदाहते आउ नागरेकादेश आउः आ
 दि वद्वतीति यथा शाक्ये कर्तम् आ
 शेयमहन आत्मनेपदे भवतीति कृतहि
 स्यात् यत्रैकादेशो न आहते आदृग्रह
 ते आदृग्रहो ह्यदिविधोप्रयोजनम् अ
 द्यै हि ह्यदे हि आचः अयशा ह्यस्यै
 कादेशः आचः आदि वद्वतीति यथा शा
 क्ये कर्तम् तेम आदृग्रहदिर्भवतीति
 कृतहिं स्यात् यत्रैकादेशो न ऐदि ह्य
 देत प्रातिपदिकते वप्रयोजनम् धारयः
 पारयः कृदकृतोरेकादेशः कृतया
 दिवद्वतीति यथा शाक्ये कर्तम् कृदेते

प्रातिपदिकमिति कृतं हिंसात् यत्रैका
 देशेन कारकः द्वारकः तन्मासादीनां ह
 सते च भासादीनां ह सते च तादिवतीति
 वक्तव्यम् केचन रभासादयः च भासा
 हे वाच्येन हीनपुंसको यस्य न न ह सतानि
 शुभसहस्रम् उपेयोत्त उपोवापकृते
 ह सत्पम् उपोत्पने प्रोत्पते च वाच्येन ही
 नपुंसको यस्य न न ह सतानि च वाच्येन आ
 लात्र कुमारीदम् किशोरीदम् आरा
 शसीदम् धानाशकलीदम् निष्कौ
 शोवीदम् निर्वाराणासीदम् शुभासोही
 वाच्येन हीनपुंसको यस्य न न ह सतानि
 हराद्वसवे प्राप्नोति नवावहिरेगल
 लतात् नवापतद्वक्तव्यं किं कारणम्
 म् वहिरेगललतात् च तरेगो ह सवे
 वहिरेगापते विधयः प्रसिद्धे च वहिरेगमे
 तरेगे वर्णाप्रविधौ ववर्णाप्रवः विधौ
 च नानादि वद्वतीति वक्तव्यं किं प्रयोज
 नम् प्रयोजनत्वदाभिः नवावासाया
 प्रसिद्धिः इह स्पष्टाभिः मालाभिः शुतो
 भिसपेक्षभवति निपसभावः प्राप्नोति ने
 वरेण नपरकरणा सामर्थ्यावविधौ

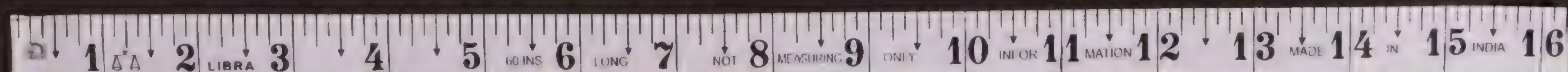
श्री.
 महा.
 भा.
 28

ति शुक्तन्यतपरकरणं प्रयोजने किमकी
 लालपाभिः शुभेयाभिः नवाव आतरोण
 लरत्योत्तं प्राप्नोति अस्याप्रसिद्धिः य
 दोतादीति सर्वते प्राप्नोति नवातादृषा
 तिदेशान् नवावक्तव्यमकिं कारणम् अ
 तादृषातिदेशान् नेह तादृष्यमतिरिष्य
 ते रूपाप्रयत्ने विधयः शुतादृष्यावभा
 विद्येति वक्तव्यं किमर्थमिदमुच्यते
 घततकोरसिद्धवचनमादेशलताप्रति
 पेथार्थम् उत्सर्गलताभावाच्च घतत
 कोरसिद्धममुच्यते आदेशलताप्रतिपे
 थार्थम् उत्सर्गलताभावाच्च आदेश
 लताप्रतिपेथार्थेतावत् कोसिवा
 त् पोतिवत्पकादेशो कृते इति प्र
 तं प्राप्नोति असिद्धतावभवति उत्सर्ग
 लताभावाच्च अधीत्यपेक्ष्यपकादेशो
 कृते ह सस्येति तद्वन्न प्राप्नोति असिद्धता
 वति अस्ति प्रयोजनमेतत् किं न हीति
 तत्रोत्सर्गलताप्रसिद्धिरुत्सर्गाभावात्
 तत्रोत्सर्गलताप्रसिद्धिरुत्सर्गाभावात्
 अधीत्यप्रकं कारणम् उत्सर्गाभावात् ह स
 स्येति च नवावहसं पश्यामः नवावहसं

सिद्धवचनात्सिद्धम् अस्मिन्वचनात्सिद्ध
 मिति चेन्नान्यस्यासिद्धवचनादन्यस्यभावः
 अस्मिन्वचनात्सिद्धाभिनेतृनकिंकारणम्
 नान्यस्यासिद्धवचनादन्यस्यभावः नहान्य
 स्यासिद्धवचनादन्यस्यादुर्भावोभवति न
 यथा नहि देवदत्तस्य हनिरित्येव देवदत्तस्य
 प्रावर्भावोभवति तस्मात्स्थानिवद्वचन
 अस्मिन्वचनस्यास्थानिवद्वचनोवक्रव्यः
 अस्मिन्वचनं अर्थान्यप्रेत्यस्थानिवद्वचनः
 कोसिचत् योसिचत् इत्यसिद्धत्वम् स्या
 निवद्वचनानर्थक्यम् शास्त्रासिद्धत्वात्
 स्थानिवद्वचनमनर्थकम् किंकारणम्
 शास्त्रासिद्धत्वात् नानेनकार्यस्यासिद्ध
 नेक्रियते किंतु हि शास्त्रासिद्धत्वमनेन
 क्रियते एकादेशात् संप्रसारणीयसिद्धः सं
 प्रसारणीयसिद्धपकादेशो भवतीति
 निवक्रव्यम् शक्यं परिवीर्य संप्रसा
 रणार्ति हृदेच्छत्रम् हृदच्छत्रम् हृदेच्छत्र
 मप्रदेच्छत्रम् रिद्धग्रपवेच्छत्रम् अग्रवेच्छ
 त्रम् अग्रवेच्छत्रम् अग्रवेच्छत्रम् संप्रसा
 रणीयसिद्धः पसेनपरायोरकादेशस्या

श्री.
 महा.
 भा.
 २४३

सिद्धवचनात् संप्रसारणीयसिद्धप
 कादेशः कुतः पदोत्पत्तयोरेकादेशः
 स्यासिद्धवचनात् पदोत्पत्तयोरेका
 देशः अस्मिन्वचनोभवतीत्युच्यते नवायं
 पदोत्पत्तयोरेकादेशः यदियदोत्पत्तयो
 रेकादेशः अस्मिन् संप्रसारणीयसिद्धि
 सुपिप्लवागोपयिष्यते प्रामोति न गीव
 थिं प्रुति यदोत्पत्तयोरेकादेशः अस्मिन्
 घते प्रुत्येकदेशमात्रमसिद्धम् यदियदोत्प
 त्येकादेशमात्रमसिद्धम् शक्यं परि
 वीर्य अत्र घतेन प्रामोति अस्मत् हविशे
 षणकथम् संप्रसारणीयसिद्धिसुपिप्ल
 लागोपयिष्यते नैषदोषः प्रान्प्रुत्त
 हागोत्तपकमेकादेशनिमित्तान्यतु प्रति
 षेधस्य यदोत्पत्तयोरेकादेशमात्रमसिद्धम्
 पदनिमित्तान्यतु प्रामोति न गीव
 त्रान्प्रुत्तमेकादेशनिमित्तान्यतु प्रामोति न गीव
 थिं प्रुति यदोत्पत्तयोरेकादेशमात्रमसिद्धम्
 यदियदोत्पत्तयोरेकादेशमात्रमसिद्धम्
 तीयस्यापकम् किंचित्तु ज्ञातीयम् य
 कप्रो यदोत्पत्तयोरेकादेशमात्रमसिद्धम्
 प्रामोति उदिति चेन्नान्यस्यासिद्धत्वमप्र
 युक्तं अथवा नैवेदितायने सर्वस्य च पदा

देः परस्वपदंतसेति कथं न हि परस्व
 पददेः पूर्वस्वपदंतसेति आङ्गणः गु
 णगुहो किमर्थमनयादेको भवतीत्ये
 वायते आदेको अंतगुणा केन आदेक
 अंतगुणः केनेदानीं भविष्यति विद्वेदः
 मालेदः विद्वेदकममालोदकं मस्थाने
 नरेन मोदिसः स्थाने प्राप्पमाणानां अंत
 रनमया शो भवतीति यदोतावपित हि
 प्रामुतः यदोनौ नैवित्तुक्रौ यदोनौ नभ
 विष्यतः किं कारणम् यविषेदोतावुचो
 तेरहृतरिखर्यः मालव्यं अरकारः
 प्रामोति अकारो नो भयानरः उभयो
 योतिरनमस्तेन भवितव्यम् नव अकार उ
 भयो रेतस्मः आकारस्तु हि प्रामोति आ
 कारो न तिथानौसः आकारो यिन भविष्य
 तिकिं कारणम् अतिथानावाकार उच्य
 तेन विषमार्थं भविष्यति अकारो यो धाता
 वेव नान्येति स्तुनस्तु हि प्रामोते स्तु अ
 विषये स्तुतः विषये स्तुत उच्यते यरावमवि
 षयः भवितव्यमेव तदा स्तुतेन श्रोतयानि
 चतर्मांशं देत हि प्रयोजनम् श्रोतयानि
 स्मिचतर्मांशानां स्थानि नां विचतर्मांशानां

श्री.
 महा.
 भा.
 २४४

आदेशा मा भूविति विद्वेदः विद्वेदः
 विद्वेद उदकं म विद्वेदकमसद्वेदेषास
 देव्या विद्वेदः विद्वेदः विद्वेदः विद्वेदः
 देवका विद्वेदः विद्वेदः विद्वेदः विद्वेदः
 कायनः विद्वेदः कायनः विद्वेदः कायनः
 विद्वेदः कायनः विद्वेदः कायनः विद्वेदः
 गोविद्वेदः कायनः विद्वेदः कायनः विद्वेदः
 स्थानि नां विद्वेदः कायनः विद्वेदः कायनः
 वेतित परवाज्जने स्तुतः तपरे गुणा
 दौ ननु चतः परः अस्मात्तोयं न परः नेत्या
 ह तादयि परः तपरः यदित्तादयि परः
 परः अरोररर देवस्यात् यवः स्तुतः ल
 वः पवर्तन्य न स्यात् नैव तकारः कस्म
 हिंकारः किंकारे प्रयोजनम् अथ त
 कारे किमप्युपसं देहार्थं स्तुतः दका
 रोपि अथ मुविस्त्वार्थं स्तुतः दका
 रोपि गोविद्वेदः शोयामप संवाते दीवत्त
 वाथनार्थम् अथ गोविद्वेदः शोयामप संवा
 नं कर्तव्यम् अथ गोविद्वेदः शोयामप संवा
 रं दम् नरेदम् अथ गोविद्वेदः शोयामप संवा
 तरेदम् किं प्रयोजनम् दीवत्त वाथनो
 र्थम् सवर्णदीवत्तमा भूति नवाव

दिरेगललगावात नवाकर्तयम् कि
 काशाम बहिरंगललगावात बहिरंग
 दीर्वतंत्रंगोयगाः मुसिद्वववहिरंग
 मेतगो आदेकप्रेतगाः केनस्यानेता
 मोहिमः पदेतोनेवितावकाहकारोमे
 भयंतरः आकारोनेतिथितामस्तुतप्र
 विषयेस्तनः येतपीवितमांशालपर
 नाउनेस्तः पत्येयइकिमिदः मेत्य
 तोरूपग्रहणम् आहोमिदालग्रहणा
 म किंवातः यदिग्रहणोसिदंउपेति
 पुतिउपेति उपेमीनममिभ्यति अथथा
 नग्रहणोसिदमेतग्रहीति किंतदिह
 लीकाराहोहृदिप्रतिपेथः इतिइकारा
 होहृदेः प्रतिपेथोवकथः उपेतः येतः यो
 गविभागास्मिदम् योगविभागाः कथिष्य
 तिहृदि रवितनः पत्योपत्योः पत्योपत्यो
 प्रयविहृदिभवंति ततः ऊरिऊरिच
 हृदिभवंतीति यामपि आहनः पत्यः
 उपेतः येतः इत्यपिप्रामोति आई पर
 रूपमेववाथकंमदिप्रति माप्राप्तेपर
 रूपश्यंहृदिगरभ्यते सायथापरिपर
 पेवाथनेपवमादियारूपमविवायेन नै

श्री.
 महा.
 भा.
 264

षरोषः येनताप्राप्तेनसवाथनेभवति
 नवाप्राप्तेपरिपररूपश्यंहृदिगरभ्य.
 ते आदिपररूपेपुनः प्राप्तेवाप्राप्तेव
 यवापरस्तादपवाद्यनेतरानिधीवा
 येतइत्येवमियेहृदिरेपररूपेवाधि
 ष्यते आदिपररूपेनवाधिष्यते अह्या
 हृदिन्याम् अह्याहृदिन्योहृदिर्वक्रया
 आहोहृत्प्राहहोरोवेषेष प्रातऊ.
 हृऊरऊरिपयपयइत्येतेपुहृदिर्वक्र
 व्या प्रोहः प्रोहः प्रोहः प्रेषः प्रेषः स्वा
 दीरेणिसात इर इदिन इतीत योहृदि
 वंक्रया सैरम् सैरीरिन्त्रारुणेशका
 मकर्तमकप्येसैरी इतिनेननपनर्थाये
 नमिहम् सैरोस्यास्तीतिसेरीअतेदर
 तीयासमामे अतेवततीयासमासेव
 दिवेक्या स्वातानः इः तानेः अतइति
 किम् सावितनः इः वितनः तृतीयाग्रहणं
 किमर्थम् परमतेः समासइतिकिमर्थ
 म् त्वानेनतेः प्रवत्सतरकंवत्सवसना
 नावणी प्रवत्सतरकंवत्सवसनावाव
 नावत्राणोहृदिर्वक्रयाः प्रप्राणम् वत्स
 तर वत्सतराणाम् केवलकंवलोणी

म वसनवसनातीम अणदशभांच
 अणो वृद्धिर्वक्तव्याणां म दृष्टाणीम
 आदृष्टकिमर्थस्कारः वृद्धेरकर्षणा
 यः नैतदस्ति प्रवोजनम् प्रकृतावृ
 द्धिरुवर्तिष्यते इदं हि प्रयोजनम् आ
 दृष्टः अविबुद्धिरेव यथा स्यात् यदन्यथा
 प्रोतितत्वाभूदिति किंचान्यत्वात् नोतिव
 ररूपम् उपोभाउसादः यद्व्युत्पत्तिः
 येथे चोदयिष्यति सनवक्तव्यो भवति उ
 पसर्गादृष्टाविति किमर्थं इह माभूत्
 प्रथमं भवनम् उपसर्गादृष्टिविधौ यावत्
 दृष्टाउक्तम् किमुक्तं गत्यसर्गमेताः
 क्रियायोगे यत्क्रियायुक्तप्रत्ययस्ते प्रती
 तिवचनमिति क्रियमाणो वायिधातुप्रत्य
 यो प्राकृतक इति प्रामोति यत्क्रियायुक्त
 प्रत्ययस्ते प्रतीतिवचना उभवती इदं न
 हि प्रयोजनम् उपसर्गादृष्टिधातौ वृद्धि
 रेव यथा स्यात् यदन्यत्वा नोति तत्त्वाभू
 दिति किंचान्यत्वा प्रोतिह सत्वम् अन्य
 क इति अतिरसा उपसर्गादृष्टिः सर्ववि
 प्रतिषेधेनेति रोदयिष्यति स एव विप्र
 तिषेधो न परित्यज्यो भवति छेत्तकः से

श्री
 महा
 भा
 २४५

वृद्धिगुणः छेत्तकभवतीत्यस्मात्संबुद्धिगुणो
 भवति विप्रतिषेधेन छेत्तकभवतीत्यस्याव
 काशः इत्यतिसंबुद्धिगुणस्यावकाशः
 प्रयेवायो र्हो भये प्रामोति प्रयेच्छत्रमग्र
 यच्छत्रम् चापोच्छत्रमवायोच्छत्रम् संबु
 द्धिगुणी भवति विप्रतिषेधेन सतर्हि विप्र
 तिषेधो वक्तव्यः नवावहिरेगलक्षणात् न
 नवावक्तव्यः किं कारणम् वहिरेगलक्ष
 णात् नवावहिरेगलक्षणात् न कुग्रतरेग
 लक्षणाः सवृद्धिगुणः युमिद्वेव वहिरेगमे
 तरेग इति युतरेणापि विप्रतिषेधसंतेरेणा
 पि चेतोपरिभाषातिदम् कथमइह मिह
 संप्रथाप्ये संबुद्धिलोपः क्रियतां प्रसारि
 किमत्र कर्तव्यम् परत्वाद्गुणः नित्यसंबु
 द्धिलोपः कृतेपि गुणो प्रामोत्य कृतेपि गु
 णोपि नित्यः कृतेपि संबुद्धिलोपे प्रोक्त
 तेपि प्रामोति युनित्योगुणः नहि कृते सं
 वृद्धिलोपे प्रामोति तावत्तेव केनानेन सं
 नतनका भवितव्यमनस्य स्यात्स एव तेन
 तकः संबुद्धिगुणः नवावहिरेगलक्ष
 णात् नवावहिरेगलक्षणात् नवावहिरेगलक्ष
 णादीनां प्रसारणात् नवावहिरेगलक्षणात् नको

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16
 LIBRA LONG NOT MEASURING ONLY INCHES IN INDIA

भनंतिविप्रतिषेधेनसंप्रसादादीवस्यातका
 शःहनःनीनःसंवीतःनकोवकाशःप्र
 विवित सेमसतइहोभयंप्रामोतिशकह
 सुपरिवीपु गिलोपस्यावकाशःकारणा
 हाभाष नकसपवइहोभयंप्रामोति प्र
 कार्यगतःप्रहार्यगतःप्रलोपस्यावका
 शःप्रविहीषिता विकीषितम नकः
 सपवइहोभयंप्रामोति प्रविकीर्षगतः
 प्रनिहीर्षगतःप्रभासगुणादयप्रत
 कोभवेतिविप्रतिषेधेनके पुनरभासगु
 णादयःइसलावेतगुणाःइसतस्याव
 काशःययतःपशुःनस्यतःनस्युःव
 कःसपवइहोभयंप्रामोति अपवचनः
 अपयतःप्रतसातकाशःचक्रनःनरुः
 नकःसपवेहोभयंप्रामोतिप्रवचनरु
 अपवचनरुःइतस्यावकाशःपियत्तवि
 पियत्तवि नकःसपवइहोभयंप्रामोति
 विच्छादपियतिविच्छादपियतिगुणा
 वकाशःलोत्तयते पोष्टयतेनकःस
 पवइहोभयंप्रामोति चेच्छिपते चोक्त
 छने ययादेशयइहाःपणादेशरा
 इहाभवेतिविप्रतिषेधेन ययादेश

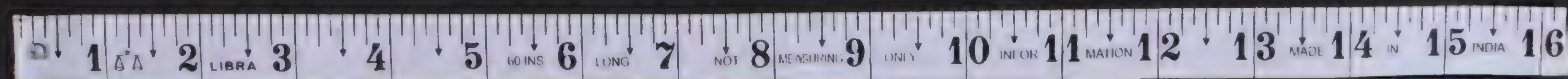
श्री.
 महा.
 भा.
 २६०

सावकाशःदथाउमथउग्राइहास्यावक
 शःब्रह्मंदःब्रह्मोदकमरहोभयंप्रामो
 ति इहोउसतोउ इहोउग्राइहिविप
 यप्रयाणादेशाहवेतिविप्रतिषेधेन उ
 रुहोरकाशःआस्तीर्णम् निष्टर्णपि
 राःपणादेशस्यावकाशःचक्रनःचक्र
 इहोभयंप्रामोति इहोउग्राइहिविप
 जवहणोनतरिःकिरति गिरतिगुणा
 इहोउरवकाशःचेतागोःयणादेशस्या
 सपवइहोभयंप्रामोति वयनमवायकः
 लवनम् लायकःभलोपयावप्रति
 पदिकप्रपसमासोतोदाप्रतिइतिस्म
 णोकादेशप्रयाणादेशाहवेतिविप्रति
 षेधेन भलोप स्यावकाशःगार्ग्यःवात्स्यः
 पकादेशपणादेशपोरवकाशःदधीरः
 मधुष्टःदथाउ मधुउ इहोभयंप्रामोति
 इहोउग्राइहाःस्नादी स्नादयणाःप्र
 विभलोपपकादेशाहवेतिविप्रतिषेधे
 न अविभलोपस्यावकाशःदाहिःदा
 हायणाःस्नादिःस्नादायणाःपकादे
 शस्यावकाशःदेशप्रम हायाप्रमा
 इहोउकामाहोपगवःइहोभयंप्रामोति

गोमेयः गोमः यान्तरस्यावकाशः पट
 ति पटति पकादेशः यणादेशयोः सप
 वरहोभयंप्रामोति अर्थश्रीषा श्रीच्छा
 प्रातिपदिकसंख्यावकाशः ग्रामः मासः
 पकादेशयणादेशयोः सावरोहोभयंप्र
 मोति प्रमुदकम् सुहाय्यम् प्रत्ययस
 रस्यावकाशः विकीर्णः शीपगवः पका
 देशयणादेशयोः सपवरहोभयंप्रामो
 ति विकीर्णयम् शीपगवार्थम् समासो
 तोदातस्यावकाशः राजपुरुषः ब्राह्मण
 केवलः पकादेशयणादेशयोः सपव
 रहोभयंप्रामोति राजवेपथ्यम् राजवेद
 रुते उदात्तनिवृत्तिसंख्यावकाशः नदी
 कुमीरी पकादेशयणादेशयोः सपवर
 होभयंप्रामोति कुमार्यर्थम् कमार्यरु
 ते ग्रहलोयोर्चापघातके पकादेशादि
 प्रसिद्धेन ग्रहलोपस्यावकाशः विकी
 र्णः चित्ता विकीर्णम् पकादेशस्यावका
 शः पचति पटति उहोभयंप्रामोति वि
 कीर्णकः जिहीर्षकः ग्रालोपस्यावका
 शः पचिषोमम् दृदिर्गाः पकादेशा
 वकाशः यान्ति योति उहोभयंप्रामोति य

श्री.
 महा.
 भा.
 २४८

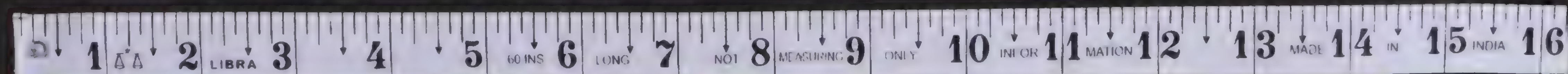
यत ययुः तस्यतः तस्यः इयउवङ्गा
 वृद्धिरित्किन्मिन्त्वंपरविकाराश्च प
 कादेशयणादेशाभ्यां भवेति विप्रतिवे
 येन इयउवङ्गोऽवकाशः प्रियोऽप्रियः
 भवोऽभवः पकादेशयणादेशयोऽवका
 शः सपवरहोभयंप्रामोति वित्तिविव
 पित्तियमलुलवः पुपुवृणावङ्गोऽव
 काशः वेतामोः पकादेशयणादेशयोः स
 पवरहोभयंप्रामोति साधवायीसवायी
 नपुंभावकोधुर्धुः शयिताशयितम् दि
 नोवकाशः अग्नीनाम् इंदुनाम् पकादे
 शयणादेशयोः सपवरहोभयंप्रामोति
 ब्रह्माणाम् सत्माणाम् अग्नीनोऽइन्दु
 कितोवकाशः साधवायीसवायी पका
 देशयणादेशयोः सपवरहोभयंप्रामो
 ति दायकः धायकः पितोवकाशः अश्वणी
 जतनी पकादेशयणादेशयोः सपवरहो
 भयंप्रामोति अस्थानि दधीनि प्रियम्
 एवीनि ब्राह्मणकुलानि सर्वपरविका
 राण्यमवकाशः होतापोतापो पकादे
 शयणादेशयोः सपवरहोभयंप्रामोति
 नेष्टोहातारो अग्नेदम् उज्जपदविकारः

श्रेयस्वत्कथम् उन्नयः विकाराणामव
 काशः समीपमदृश्यम् यकारदेशाणादे
 शयोः सपवर्तहोभयेप्रोतिनीयम् दीप
 म् यदीपम् प्रथमं गौतोमशोः गौतोतिरि
 प्रविषेधः गौतमतिरिप्रविषेधोवक्तव्यः प्र
 विनवम् अकरवम् सतर्हिक्तव्यः नवक्त
 व्यः गोप्रहणोकरिप्रतेग्रागोतर्निवहा
 मि गोप्रहणोयोक्तवसेसंख्यानम् गोप्रह
 लोयोक्तवसेसंख्यानम् गोप्रहणसमा
 प्राचप्रतिषेधः समासाप्रतिषेधोवक्तव्यः
 विप्रपश्यं प्रवत्तपश्यं ननुवर्तते
 ननुवर्तमाने समासाप्रतिषेधोवक्तव्यः न
 वक्तव्यः हसनेकतेनभविष्यति इतिह
 संप्रधार्यम् आतेक्रियतां हाववमिति
 किमत्रकर्मव्यपवादावम् नवावहि
 गलत्तावात् नवावक्तव्यम् किंकारण
 नवावहिगलत्तावात् नवावगमावम्
 अंतरेगोदसवम् अतिदेववहिरेगवत्
 रेगो ननुवग्रागोतर्त्युच्यमानेसमासा
 त्प्रतिषेधोवक्तव्यकथं हसनेकतेन
 भविष्यतिस्मानिवहावात्प्रोतिनीयवो
 तर्त्युच्यमानेपिस्थानिवहावात्प्रोतिनी

नेत्याहप्रनलियोऽस्यानिवहावः आगोत
 इत्युच्यमानेनदोषः प्रतिषिध्यतेस्या
 निवहावः गोप्रहणोक्तवसेसंख्याननिष
 द्भवतीति सपवर्तहिदोषः गोप्रहणयो
 रूपसंख्यानमिति सूत्रेवभियनैयथान्या
 ममेवास्त ननुचोक्तम् गौतोमतिरिप्र
 तिषेधरिति सबधिकारात्सिद्धम् सपीत
 नुवर्तनेकप्रकृतम् वासुप्यायिषिले
 रितियदितरनुवर्तनेऽपिविभाषाप्रमे
 ति सबप्रहणमनुवर्तनेवाप्रहणनिवृत्त
 म् कथंप्रनरेकयोगनिर्दिष्टवोरैकदेशो
 नुवर्तते यकारेश्वेवनिवर्ततेयकारो
 वेकदेशानुवर्तितेयकारेयकारो
 एनामप्येकदेशानुवर्तितेयकारेयकारो
 पिनावप्यमिहैवक्तव्यम् अलगाधिका
 रः प्रागाननु उन्नयपदधिकारः प्रागेगा
 धिकारात् एतेषुपदयोऽप्यानेवद्वितली
 यस्तात् अमिश्रपदयोऽप्यानेकतेनयम् यो
 पश्यकिंकारणो नसिध्यतिवृत्तिवती
 यस्तात् यकारादिसः प्रागोति नवान्
 वकाशान् नवाकर्मवम् किंकार
 णम् अन्तर्काशान् अन्तर्काशमा

श्री.
 महा.
 भा.
 २४६

तं हृदि वा दिव्यते सावकाशमात्मनः कावे।
 काशः द्यौः गच्छत्युत्तमो वगच्छत योश्च
 सर्वनामस्थाने हृदि विधेया किं प्रयोजनम्
 मयवर्द्धेति दर्शनात् ययवर्द्धादनेशानंभ
 मोरुतस्यः यावता देवानो योऽपि सर्वनाम
 स्थाने हृदि विधेया यन्नवकाशमात्मनः हृदि
 वा विद्यते यद्विपरपरस्परप्रकरणेन तौ
 विनिपात उपसंख्यानम् परस्परप्रकरणे
 तत्रात्येनयोः वकारो निपात उपसंख्या
 ने कर्तव्यं न वेत्ते न वेत्ते वकारादिति
 किमर्थं मत्वा तत्त्वात् निपात इति किं
 अर्थमत्र वा नित्यं न वा निपातैका
 त्वात् न वा वक्तव्यम् किं कारणम् निपा
 तकत्वात् एकपदार्थनिपातः तैवेति
 पदेनानि योगे परस्परवक्तव्यम् इह ३ ३
 वेहयपयप्रयेव अनियोग इति किम
 र्थम् इहैव भवमाद्यगाः अत्रैव तमिहैव
 वयं मवीगः शकंधारिप्रवशकंधारि
 प्रवपरस्परवक्तव्यम् शकंधः शकंधः
 कलशराकलरा सीमयेतः सीमंतः के
 शेवेव वक्तव्यम् योहि सीमः ग्रंतः सीमो
 तः समवति तौ नो हयोः समासे वा ओं

श्री.
 महा.
 श्री.
 २५.

तौ हयोः समासे वा परस्परवक्तव्यम् स्थ।
 लोतः स्थूलोतः सूक्ष्मोतः सूक्ष्मोतः
 विवोही विवोही पमन्नादिप्रवक्ष्यंति।
 पमन्नादिप्रवक्ष्यंति परस्परवक्तव्यम् अ
 याते मन्नादयामि प्रपोवो मन्नादयामि
 ओमाशे अ किमर्थं प्रकारः पदीत्येतद
 उक्तव्यते किं प्रयोजनम् इह माभूत्
 आरुष्यात् अर्ष्यात् अय्युष्यात् अय
 ष्यात् कदाप्यात् नैतदस्ति प्रयोजनम्
 अयर्ष्यादित्येवं भवितव्यम् पदे हि सौता
 गाः पदेति चोनर्थको न धिकादात् प
 दीति स्थोमादुः लारः प्रतिषेधः वृत्तिप
 रस्परवक्तव्यमाशेऽप्यादः परस्परप्रतिषेधः
 कथः ओं श्रीयत् ओं कारीयत् ओं दीयत् ओ
 हीयत् सतहिवक्तव्यो न वक्तव्यः उक्तमाद
 ओन्वचकारकरो प्रयोजनम् आदः
 अविहृदिरेव यथा स्यात् यदन्त्याधोति
 तन्माभूरिति किं वा न्यायो निपरस्परम्
 उक्तपदेन अयर्ष्यादिति किमर्थं काउ।
 साको सा प्रवत्तारिति शक्यमकर्तम्
 कस्यान्वभूतिवा उसाको सा प्रवत्तारु
 लो नानर्थक्ये विधेया परिभाषा इह शक्या

विज्ञातम् इह हि दोषः स्यात् भिद्योऽम्
 भिद्युः किं या उम किं पुः इति पवंत हि
 लतापुति प्रतिपद्योः प्रतिपरीक
 स्येवेतेवं न भविष्यति उत्रार्थं न ह्ये
 दोतग्रहणं कतेयम् अतोऽग्रोऽपदे
 ताञ्चयास्यात् इह माभूत् देशग्रम् त
 पायमिति अथ काञ्च इतावने काज्य
 हणोऽग्रदीपम् इतावने काज्यग्रहणं क
 तेयम् किं प्रयोजनम् अदर्थं इह माभू
 त् अदिति जापेदितस्योत्पत्तयानि
 त्पमासेदितेराविपरदपेव कथम् यदप
 टायति अकारोऽनानुकरणाद्वा अथवा
 अकारोऽन्तेन अनुकरणम् भवेत्सिद्धम्
 यदा अकारोऽन्तेन अनुकरणम् भवेत्सिद्धम्
 दानमिथ्यानि विज्ञास्यदित ह्यत्र यः नात
 स्तदित उत्यत्यते अकः सव सवर्णादीर्घ
 वेऽऽति ईवावचनम् सवर्णादीर्घवेऽऽ
 ति ईवाभवतीति वक्तव्यम् होत्स्वका
 रः होत्स्वकारः होत्स्वकारः होत्स्वकारः
 चनम् होत्स्वकारः होत्स्वकारः होत्स्वकारः
 होत्स्वकारः होत्स्वकारः इति ॥ ॥
 इति मद्रगवत्पतेन जलियुति निश्चिनेया

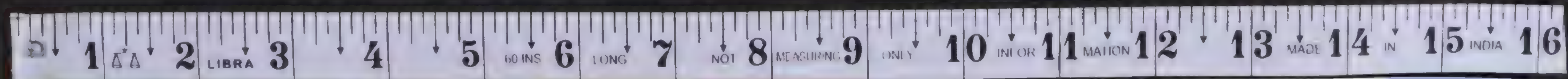
श्री.
 महा.
 भा.
 २५६

करणमहाभाष्ये वृत्त्यायाय स्पृष्टम्
 ॥ ॥ ॥ पादे च नर्थमाहिकम् प्रथम
 योर्ध्वप्रथमयोरित्युच्यते कपोरिदं प्रथ
 मयोर्ध्वहणम् किं विभक्त्योः अहोसित्वा
 न्यययो विभक्त्योरित्याह कथं ज्ञायते अ
 चोतिवर्तनेन चाजादी प्रथमोऽपत्यपोस्तः
 ननु चैवेति ज्ञायेत अजादी योऽपत्यमौ अजा
 दीनो वा योऽपत्यमावित्युत्तरं हि तस्माच्च सो
 नः प्रसीति अत्र कान्ते सर्वसवर्णा पुतिनि
 दिशानि तज्जापयत्याचार्यः विभक्त्योर्ध्व
 णमिति तिरुः विभक्त्योः कस्माच्च भवति
 अतएव सोनः प्रसीति अत्र निर्देशात्
 अथवा सुयीति वर्तने अथ किमर्थं सर्वस
 वर्णाः अमि सर्वसवर्णातेन प्रथमयोः सर्वस
 वर्णा इत्येव सिद्धम् न सिध्यति प्रथमयोः
 सर्वसवर्णादीर्घा भवतीत्युच्यते तेनाम्य
 पि दीर्घः प्राप्नोति इह मस्तत्तमनेष दोषः
 पदस्य लिप्यो गेदीर्घग्रहणं न इह अत्र निर
 त्रमपवमयीदमिह सर्वसवर्णाग्रहणं कि
 यते तेनाम्यपि सर्वसवर्णाः प्रसज्येन इह सं
 देहिमात्रप्रामोतिनेष दोषः सवर्णाग्रहणं
 न करिष्ये पदिनक्रियते कुतो वावसथा

ग्रातर्यतः यथेवमशीवाहुरिति हिमात्रः आ
 मोति एवाम् उतिवविमात्रः प्रामोति इ
 हंस्वहमिति हिमात्रः प्रामोतिनस्मात्स्व
 र्णगुहणोक्तं यम् नस्मिन्प्रक्रियमाणो
 दीर्घगुहणमनुवर्त्यम् नस्मिन्प्रानवर्त
 मानेप्रसिद्धतेरित्यपि वक्तव्यम् अथ
 किमर्थं यथाश्रुते इहैवोद्येत अथम
 योः पूर्वसर्वार्णमिवेति उक्तमत्र प्रथम
 योः पूर्वसर्वार्णोदीर्घो भवतीत्युच्यते तेन
 युष्मदिदीर्घः प्रसज्येत हतम् सतम्
 नैष दोषः दीर्घगुहणो निवर्तिष्यते यथा
 मपि पूर्वप्रसज्येत सर्वार्णगुहणो मकरिष्य
 ते यदि सर्वार्णगुहणो न क्रियते पूर्वस्मिन् यो
 गो विप्रतिषिद्धम् यदि पूर्वो न दीर्घः अथ
 दीर्घो न पूर्वः पूर्वो दीर्घ इति विप्रतिषिद्ध
 म् नस्मादुभयस्य कवक्तव्यम् अथम
 योरिति योगविभागः सर्वार्णोदीर्घार्थः प्र
 थमयोरिति योगविभागः कर्तव्यः प्रथ
 मयोरैकः सर्वार्णोदीर्घो भवति ततः पूर्व
 सर्वार्णः पूर्वः सर्वार्णः दीर्घो भवत्येकः प्र
 थमयोरिति किमर्थं योगविभागः सर्व
 र्णोदीर्घार्थः सर्वार्णोदीर्घते यथा स्यात् इ

श्री.
 महा.
 भा.
 २५२

ताः सदाः हतान् सतान् एकयोगे
 हितसंज्ञाः परत्र प्रसृताः एकयोगे
 हिमति श्रुतोगुणरहितमिश्रयोः परत्र
 प्रसज्येत हवाः अताः हतान् सतान्
 अकारादस्य पूर्वसर्वार्णः अशीपह न
 नुवर्त्ये सर्वार्णोदीर्घते परत्र प्रसृतापि यते
 नोत्सहने वापितम् किकारणम् आ
 हुतापणादेशादपवादाहृदिसवर्ण
 दीर्घसर्वसर्वार्णदेशास्तेषां परत्र प्रसृ
 तं पिसु आहुतापणादेशावत्सर्गोत्तयो
 रपवादाः हृदिसवर्णोदीर्घसर्वसर्वार्ण
 देशास्तेषां सर्वयोगपरत्र प्रसृतापवादाः उत्स
 र्गवाधकम् सर्ववाधकत्वात्प्राप्नोति अ
 थक्रियमाणपियोगविभागे पावतापर
 त्र प्रसृतापवादाः कस्मादेव न वाधते योग
 विभागो न स्यात्सुनिहृत्यार्थोऽप्येत अस्मि
 नि प्रसंगः योगविभागो न स्यात्सुनिहृत्य
 र्थोऽप्येत अस्मिन् प्रसंगो भवति हतम्
 सतम् यथेव हि योगविभागः परत्र प्र
 सृतापवादे एवमपि पूर्वसर्वार्णोदीर्घते अस्मि
 न्प्रसृतापवादे अस्मिन् नदीम् नकारा
 भावश्च तस्मादित्यनेन निर्देशात् नत

स्यात्तान् हस्तान् स्यात्तान् किंकाराणं
 तस्मादित्यनेतरनिर्देशात् तस्मादित्यने-
 नानेतरयोगः प्रतिनिर्दिश्यते प्रथम-
 योः पूर्वसर्वाः तस्माद्युक्तानः पुंसि किं-
 पुनः कारणम् तस्मादित्यनेतरयोगो
 व्यपदिश्यते किंप्रयोगेनम् इहमाभूत-
 यतानुगाः पुष्पचरतोवलोवरीति श्र-
 मवर्णचनने अश्रीनपितृमिति अस्तुत-
 रिपकयोगववन्नचोक्तम् एकयोगेहि
 तसिवायोः परद्रुपसंगति नैषदो-
 यः इन्द्राणस्तथापकम् परद्रुपाभावस्य
 यदयनादिनिर्देशप्रमाणकरोति तज्ज्ञाप-
 यत्प्राचार्यः नजसिवायोः परद्रुपभव-
 वीतिकथं कृत्वा तापकम् इन्द्राणामे-
 तत्तपोत्तने इहमाभूत हस्ताः स्यान्
 स्यान् यदि च तसिवायोः परद्रुपस्या-
 त् इन्द्राणामनर्थकं स्यात् पश्यति ता-
 चायेः नजसिवायोः परद्रुपभवतीति
 इन्द्राणोक्तोक्ति नैदलित्वापकम् उत्र
 राधेमतस्यात् दीर्घाजसिचइति चेति प-
 पुत्रार्थमेतस्यात् तत्रैवायमिन्द्रा-
 णाकुर्वीत इहापितर्हि कियमाणये पुत्र

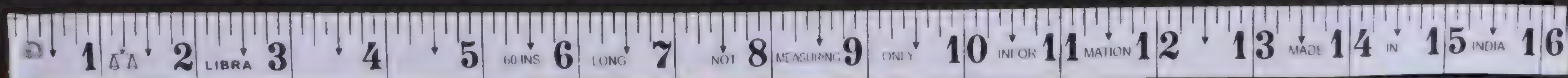
म.
 घ.
 २४३

संप्रत्ययकं भवति एवं हि यपुत्रार्थ-
 मेतस्यात् नैवायमित्युदाहरणं कुर्वीत ना-
 पितृमग्रहणम् एवं हि त्रिपुत्रार्थं भवि-
 सिपूर्वसर्वाभवतीति तत्रियमार्थं भवि-
 यति दीर्घस्येव तान्त्रेति चेति च न त्रिपु-
 त्रं सर्वे हि विषयकं दसि वि कल्प्यते सोप-
 मेवं लवीपसास्यापेन सिद्धयदि जग्रहाणं क-
 रोति तज्ज्ञापयत्प्राचार्यः नजसिवायोः
 परद्रुपभवतीति अथवा पुनरस्त्योगवि-
 भागः तन्वोक्तयोगविभागो न्यशास्त्रनि-
 हयचंष्टेदमतिप्रसंगति नैषदोषः अ-
 म्यपियोगविभागः अम्यपियोगविभागः
 कुरियते अमिपदकृतं न भवतीति ततः
 एवं एवं भवत्यतीति पदपुच्यते न
 कागभावाश्च तस्मादित्यनेतरनिर्देशा-
 दितिकः पुनरर्हति तस्मादित्यनेतान-
 तरेयोगप्रतिनिर्देशम् एवं हि प्रतिनि-
 दिश्यते तस्मात्पूर्वसर्वादीर्घादिति त-
 त्रनपवप्रतिनिर्दिश्यते तस्मादेकोदीर्घा-
 दिति अथवा तस्मात्पुत्रमयोदीर्घादिति
 अथवा पुनरस्त्यमेकयोगइति ननु
 चोक्तयोगविभागो न्यशास्त्रनिहयचंष्टे-
 दमतिप्रसंगति नैषदोषः मध्यपवातः

एवंविधीत्वापंतःस्वियसंयोगविभा
 गः परस्परवाधिव्यति श्रमिष्वेतेनवा
 धिव्यतेयचेनदस्मिन्नेपवादाः पुरस्ता
 दपवादाः इतिवाच्यः एकैवापियोगवि
 भागेनपुरस्तादपवादाग्रनतराविधीत्वा
 धंतइति एवंपरस्परैश्चकः सवागरीवेत
 वाधिव्यते प्रथमयोः एवंसवागरीवेत
 नवाधिव्यते अथवासमयोगविभाग
 क्रीड्यते इदमस्ति अतोदीर्घोपनिम
 पिचेतिततोव्यामिषहवचनेचयतः दी
 र्घाभवतिततोक्लेत एकारश्चभवति
 बहवचनेकस्ति इहापितर्हिमाप्नोति
 वृत्ताणाम् सलाणाम् तत्रकोटोपः दी
 र्घेतेकतेहसाप्रयोगानामाप्नोति अ
 कारविनाशभवेन अग्नीनाम् परतो
 पितृणामिति इदमिदमप्रथापम् दी
 र्घेतेकियतोन्नरिति किमत्रकर्तव्यम्
 परवादीवेतम् निमित्तवल्गुपिदीर्घत्वम्
 कृतेपिमुदिमाप्नोत्यहत्वेपिमाप्नोति
 नित्यतात्परत्वाच्चदीर्घेतेकतेहसाप्रयो
 नानामाप्नोति एवतस्यवागप्रहणम्
 पितृप्रकृतमनवर्ततेकप्रकृतम् आ
 जमेरमुगीतितेनकृतेपिनहसत्वेभवि

विद्यति इहापितर्हिमाप्नोति कीलालपा
 म् शुभंयाम लोपोत्रवाधकोभविद्यति
 दमिहसंप्रथापम् लोपः कियतोन्नरिति
 किमत्रकर्तव्यम् परत्वात्तु एवंतर्हिहस
 वयापोन्नरिति अन्त्यजातोपातो रिमेतलो
 पसंवधमनवर्तिष्यते इहापितर्हिमाप्नो
 तिकीलालपानांवाङ्मणकुलानां नपुंस
 कस्यनेत्यन्यनवर्तिष्यते नेतरास्तुनसीत्
 तोनेतिचानवर्तते आतोपातोलोपरति
 चततोन्नपुंसकस्यातोपातोलोपाभावन
 इवभविष्यतीत्यर्थः तस्मात्तुतोन्नः किमि
 देतत्पुंसोवहत्वेभवति शुकोत्तुंराहाद
 इवकथात्रविशयः नखंयुंसावहत्वेवेत्सं
 शब्दादिष्यतेस्त्रियाम् तत्रसिध्यतिभुङ्क्ता
 न्यस्येति नपुंसकेतथैवेत्येनत्रसिध्यति
 घातनाम्... याम् कान्यश्चस्त्रीशब्दाप्र
 सत्येनस्त्रीशब्दाप्रमाप्नोति चेवाः पश्य
 वधिकाः पश्यच्चिश्चरुदीः पश्यामेतिप्र
 स्तुतर्हिपुंशब्दावहत्वे पुंशब्दादितिचेदिष्टे
 स्मरणमेतसिध्यति स्मरणस्येतिर्कुटि
 न्यापुराकायाश्वत्थेवनसिध्यतिर्कुटिना
 न्यस्य अरकाकान्यस्येति पुमाधान्यास्य

म
 य
 २५४

सिध्यति पुंसाधानापदेशास्तेनात्र न तं
 भविष्यति पुंसाधाने तपवस्वैदोषाः स
 वैद्योदिताः भुक्तं सान्तरपपंरकान्यप्यं
 शान्यस्ववर्धिकाः पण्यवरुटीः पण्येति
 तस्माद्यस्मिन्नेत्यल्पीसोदोषाः तस्मात्स्या
 यप्रतिविधेयं दोषेषु न तं पुंसावहते चेत्
 शब्दादिष्वेति विद्याम् न पुंसकेतपेवैव
 स्त्रीशब्दाच्च प्रसज्यते पुंशब्दादिनिवेदि
 ताः तस्मादर्थभवेत्तत्र विकारिषु युक्त
 वत् एकार्थलिङ्गभेदात्तत्र गुणवाल्पि युक्त
 वत् असिद्धेः वाच्यं दसौत्येवप मां चैवप
 म्येव शमी चैव शम्येव गोरी चैव गोपेत्
 च किं गोरी चैव किं गोपेत् संप्रसारयच्च
 दसौत्येव मिश्रोणो अत्र वरुणा पश्यमानः
 मिश्रोणो अत्र वरुणा पश्यमानः संप्रसारणा
 त्परस्वैव समानांगप्रदणम समानांगप्रति
 षेधार्थम् संप्रसारणात्स्वैव समानांगप्रद
 णाकर्तव्यम् किंप्रयोक्तुं असमानांगप्रति
 षेधार्थम् असमानांगसमाभूदिति शक
 र्थम् परिष्यार्थमिदमसंप्रसारणात्
 मिदमेतत्कथम् असंप्रसारणात् कथम्
 संप्रसारणम् वाक्यसमप्रसारणसत्ता

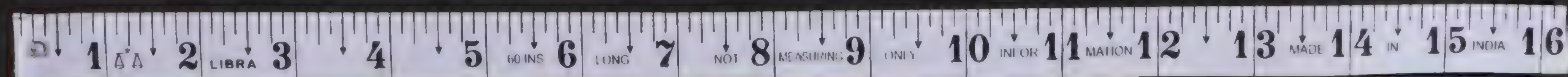
म.
 प.
 २५५

योनदोषः कथं प्रत्येयं संप्रसारणात् संप्रसार
 णायोः स्यात्ते पदक्यादिष्वेते कार्ये कृतता
 दा अथवा सक्तकृतं पूर्वतमिति कृतता पु
 नर्न भविष्यति तद्यथा वसेते वाद्याणां पी
 नाददीते तिसक्तदायकृतः शास्त्रार्थेति
 कृतता पुनः प्रवृत्तिर्न भवति विषम उपन्या
 सः युक्ततत्रपत्रस्येव पुनः प्रवृत्तिर्न स्यात्
 यन्नतदा प्रयोज्यमिति न तत्तत्कार्येति म
 तद्यथा वसेते वाद्याणां पियोमादिधिः कृत
 भिर्यजेतेति अग्न्यानिमित्तं वसेत इत्याह
 तस्मात्स्वैव कृतवपरिहारः सिद्धमसंप्रसा
 रणादिति तद्दिनचेत् संप्रसारणं दत्त इति
 दीर्घत्वेन प्राप्नोति दीर्घत्वे वचनप्राप्त्यात्
 अनुवकाशे दीर्घत्वे तद्वचनप्राप्त्यात् इति
 ष्यति अतवत्वादा अथवा पूर्वस्य कार्ये प्र
 त्येतद्भवतीति दीर्घत्वं भविष्यति आद्यो ह डे
 रिय इत्याद्यो ह डि भवतीत्येतस्मात् इयस्य देशो
 भवति विप्रतिषेधेन आद्यो ह डे रवकाशः ये
 त्तिष्ठ येति इयहादेशस्यावकाशः यधीया
 ते यधीयते इहोभयं प्राप्नोति अथेयाताम्
 अथेयत इयहादेशो भवति विप्रतिषेधेन
 नैव युक्तो विप्रतिषेधः अतरेण आद्यो ह

दिः कान्तरेगता वर्णव्युत्पत्त्यादिशेषः पु
 नरादुलोभविष्यतिभवेत्सिद्धम् उपेत
 तः उपेत्यरिति इदं न सिध्यति उपोष
 तः उपोषुरिति अत्रादुलोभते गोदे
 तो निपातः प्रत्यसतो भवतीति प्रत्य
 सतो भवतीति प्रत्यसंता प्रत्यः प्रक
 सेति प्रत्याश्रयः प्रकृतिभावः प्रसते
 त यदोत प्रकरो प्रकृतिभावः नैष य
 दोत भक्तः यदोत ग्रहो न ग्राह्यते एवं
 तर्ह्येतदेवात्र नास्ति गोदे तो निपात इति
 किंकारणमूलतामिति पदोक्तयोः प्र
 तिपदोक्तस्यैवेति इहापितर्हि अयोदाक
 दोदेति भवेत्पे सिद्धम् स्यात् सरोदोष
 ससरोतरोषो भवति अयोदा एवं सरोः
 प्रसत्येत अयोदा इति चेद्यने आदिप
 रन्तर्पंचेदानीमनर्थकं स्यात् नानर्थकं
 तापनार्थम् किंताप्यम् आदिपरन्तप
 वचनेन तापकमेतरेगवलोपस्य पत
 त्तापयत्याचार्यः अंतरेगवलोपो भवती
 ति किंपुनरीहोतरेगत्तम् किंवहिरुत
 पावताडे पदे अश्रित्य सवर्णदीर्घत्वमपि
 भवति आदुलोपि धातुपसर्गयो र्थाय

दिः कान्तरेगता वर्णव्युत्पत्त्यादिशेषः पु
 नरादुलोभविष्यतिभवेत्सिद्धम् उपेत
 तः उपेत्यरिति इदं न सिध्यति उपोष
 तः उपोषुरिति अत्रादुलोभते गोदे
 तो निपातः प्रत्यसतो भवतीति प्रत्य
 सतो भवतीति प्रत्यसंता प्रत्यः प्रक
 सेति प्रत्याश्रयः प्रकृतिभावः प्रसते
 त यदोत प्रकरो प्रकृतिभावः नैष य
 दोत भक्तः यदोत ग्रहो न ग्राह्यते एवं
 तर्ह्येतदेवात्र नास्ति गोदे तो निपात इति
 किंकारणमूलतामिति पदोक्तयोः प्र
 तिपदोक्तस्यैवेति इहापितर्हि अयोदाक
 दोदेति भवेत्पे सिद्धम् स्यात् सरोदोष
 ससरोतरोषो भवति अयोदा एवं सरोः
 प्रसत्येत अयोदा इति चेद्यने आदिप
 रन्तर्पंचेदानीमनर्थकं स्यात् नानर्थकं
 तापनार्थम् किंताप्यम् आदिपरन्तप
 वचनेन तापकमेतरेगवलोपस्य पत
 त्तापयत्याचार्यः अंतरेगवलोपो भवती
 ति किंपुनरीहोतरेगत्तम् किंवहिरुत
 पावताडे पदे अश्रित्य सवर्णदीर्घत्वमपि
 भवति आदुलोपि धातुपसर्गयो र्थाय

म.
 छ.
 २५६

तदेतरेगम कृतपतन सर्वमुपसर्गस
 दिधातनायोगोभवतिनायशहेनकिं
 मर्षतर्ह्ययशः प्रयुज्यतेप्रयशहसा
 पिसमुदायेनयोगोभवति किमेतस्यता
 एनेप्रयोत्तनं प्रयोत्तनम् सर्वसर्वान्
 वेतदिलोपदेनदेपरि स्मिन्नोवेदितालो
 रेतरेगवहिरंगललादणविकारात्
 सर्वसर्वान् प्रयोत्तनम् श्रीश्रुत् वायु
 श्रुत् सर्वसर्वान्प्रामोतिवहिरंगल
 लाप्रवर्णविकारवादेशः सर्वसर्व
 णदीवेतमभवत्तरेगतः सर्वसर्वान्
 वेतेशकदृष्टम् परिश्रयम् सर्वेच
 प्रामोतिवहिरंगललाप्रवर्णविकारः
 सर्वसर्वान्प्रवर्णभवत्तरेगतः सर्व
 वेतदिलोपप्रकायत्र पचेदम् तदिलो
 पोचप्रामुतः वहिरंगललाप्रवर्णवि
 कारः सर्वसर्वान्प्रवर्णभवत्तरेगतः
 अतरेगतः तदिलोप देनः हलाप्र
 प्रलोणावशादेशप्रामोतिवहिरंग
 ललाप्रवर्णविकारः सर्वसर्वान्प्रवर्ण
 रनादेशोभवत्तरेगतः देनदेप्रहलाप्र
 वप्रलोणाव देणदेशप्रामोति वहि

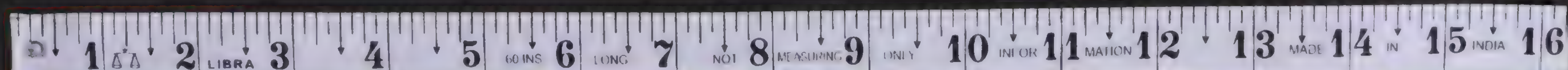
१४१ म.
 प.
 २५०

रंगललाप्रवर्णविकारः पदः पदोताद
 परसर्वतरे. योदेशोभवत्तरेगतः
 देणदि. स्मिन्नतस्मिन्निदम् यस्मिन्नि
 दम् स्मिन्नभावप्रामोतिवहिरंग
 ललाप्रवर्णविकारः सर्वसर्वान्प्रवर्ण
 तमस्मिन्नभावोभवत्तरेगतः दिस्मि
 न् गौतम दितालोः अन्नाविदम्
 पयावत्र दितालोः गौतमचप्रामोति
 वहिरंगललाप्रवर्णविकारः सर्व
 णदीवेतम् गौतमभवत्तरेगतः नै
 तानिसेतिप्रयोत्तनानिविप्रतिषेधेना
 येतानिसिद्धानि इदंनहिप्रयोत्तनम्
 हलाप्रवर्णप्रवर्णसर्वसर्वान्प्रामो
 ति वहिरंगललाप्रवर्णविकारः
 अतोरोरप्रतादप्रतइत्युक्तम् सर्वस
 र्वान्भवत्तरेगतः नचावप्रमिय
 दिवप्रयोत्तनम् आयेयोरोवदनिप्र
 योत्तनानियदर्थमेपापरिभाषाकते
 व्याप्रतिविधेयेष्वेषु खान्यापरस
 किमिदंखान्यादितिसविपत्योर्विह
 तप्रहणम् किंपुनःकारणंसविप
 त्योर्विहृतप्रहणंक्रियतेनसविपति

भाषित्वेवोचते नैवंपाठंगीयोश्चैव
 हिनिर्देशः स्यात् इहचनदंतविधिना
 प्रसज्यत अतिसखेगाकामि अतिसु
 खेः सम अतिपतेगाकामि अतिपतेः
 समरति इहचनस्यात् सखीपतेरप्रत्य
 यः सख्यः यस्यः सखीपतेरप्रत्ययः ल
 यः सख्यरिति अतोऽगो किमर्थमस्य
 तादस्यतः सुचते सुतात्परस्य सुतेवाप
 रतोमाभूदिति सुतातावत्परस्य सुसो
 तान अत्रतसि सुतेपरतः तिष्ठतपयः
 आनप्रिदत्त अतः अतीत्युच्यतेकः प्रसे
 गोपत सुतात्परस्य सुतेवापरतः स्या
 त असिद्धः अयः तस्यासिद्धस्याप्यो
 ति अथास्यतादस्यतः सुचमानेपाठ
 तासिद्धः अतः कस्यादेवात्रनभवति
 अस्यतभाविनः अस्यतभाविनीत्येवमे
 तद्विज्ञापनेनैतदसिद्धप्रयोजनम् सिद्धः
 सुतः सखीभिषुकचंतापतेयदप्यस्य
 तः प्रकृत्येति सुतस्यप्रकृतिभावेणा
 स्ति सतोहिकारिणः कार्यताभावितव्य
 म अस्तुतादस्यवचनेकारुणोः समा
 नपदेप्रतिषेधः अस्तुतादस्यवचने

म.
 ण.
 २५८

अकाररुणोः समानपदेप्रतिषेधो
 वक्तव्यः पयोनदपयोनद नवा
 वहिरंगलहाणात् नवावक्तव्यः
 किंकारणमवहिरंगलहाणात्
 वहिरंगः अतः अंतरंगसुतम् व
 पुनरिहोतरंगः अतः वहिरंगसुत
 म सुतोवहिरंगः किंपुनः कारण
 वहिरंगतदेतद्यपरिष्पतेन पुनर
 सिद्धमपि यथेवस्येवहिरंगः प
 वमसिद्धोपि पूर्वमन्यते असिद्धः अ
 तः आश्रयात्सिद्धोभवतीति अथवा
 यस्यानवासायापरिभाषायामुत्तमा
 रभ्यते साश्चाश्रयात्सिद्धास्यात्कस्या
 चनाशासायासिद्धपरिभाषायाव
 हिरंगपरिभाषायापुनः प्राप्ताया
 चाप्राप्तायाच नोतः पादेकस्याप्यप्र
 तिषेधः नोतः पादमिति सर्वस्याप्य
 प्रतिषेधः कथम् अचीतिवर्तते अ
 चियत्प्राप्तायितस्यप्रतिषेधः नोतः
 पादमिति सर्वप्रतिषेधश्चेदनिप्रसे
 गः नोतः पादमिति सर्वप्रतिषेध
 श्चेदनिप्रसेगोभवति इहापिमाप्रो

अनधिकृतसामय्यस्यत मत्पि
 रुयसामय्यस्यत एवेतदीतीति
 वर्ततेयकाराप्रपयामोतितस्य
 प्रतिषेधः अकाराप्रयमितिचेत्त
 वचनम् अकाराप्रयमितिचेत्त
 वक्तव्यम् कालोअस्यः शतपाण्य
 येसलीः अयवोमतिषेधश्चयवो
 अयमतिषेधोवक्तव्यः सतातेयस्य
 सन्ते अधयोअदिभिः सतम् पु
 क्तेअत्यदिनिपट्टप्रकरणात्सिद्ध
 म् एतः अतीतिवर्ततेएतः अतिप
 त्यामोतितस्यमतिषेधः एतप्रकर
 णात्सिद्धमितिचेत्त तस्यमतिषेधः
 धोवक्तव्यः अथैव कायोवचनो
 गेरप्रतादप्रतपुः अत्युत्तमाप्रोति
 पुनरेतप्रतादप्रतपुः पुनरेतप्रह
 ताकतेयं तदेरिकतेयनकतेयं
 प्रकृतमनवर्ततेनचोक्ततेट्टप्रक
 रणात् सिद्धमितिचेत्तप्रतिषेधः
 इतिनैषदोषः एतान्तमेवदमेद
 हामनवर्ततेनचोक्ततेट्टप्रक
 रणात् अवरः स्यादायगोरदचनम्

म.
 व्य.
 २५४

गवाप्रेसरसिद्धयम् गोरवक्तव्यः किंप्रणे
 जनम् गवाप्रेसरसिद्धयम् गवाप्रेसर
 सिद्धिर्वाप्यात् गवाप्रम् अवशदेशदि
 सरेदोषः अवादादेशेसतिस्वरेदोषः स्या
 त् अंतर्गतः अंतोदाज्ञस्यांतोदाज्ञादेशः
 प्रसज्येत कथमुनरयंतोदाज्ञः एताप
 काच अयदिदेशिवद्भावेन यथेवन्नहिद्य
 यदेशिवद्भावेनोतोदाज्ञः एवमायदाज्ञोपि
 त्वांतर्गतः आयुदाज्ञस्यायुदाज्ञादेशः
 शाभविष्यति सत्यमेवमेतत् नत्तिदेल
 तागमलिप्यातिपदिकस्यादिहताज्ञोभव
 तीति इदेषुनरलिप्यातिपदिकस्यातदा
 ज्ञोभवतीति सोमोलतागोतोदाज्ञः त
 ज्ञान्तर्गतः अंतोदाज्ञस्यांतोदाज्ञादेशः प्र
 सज्येत यदिपुनरयंगमेर्विधीयतेकिं
 कृतंभवति मत्पयायुदाज्ञतेकतेअंतर्ग
 तः आयुदाज्ञस्यायुदाज्ञादेशोभवि
 ष्यति कथमुनरयमायुदाज्ञः एतापका
 च अयदेशिवद्भावेन यथेवमयदेशि
 वद्भावेनायुदाज्ञस्यायुदाज्ञः एवमंतोदा
 ज्ञोपित्वांतर्गतः अंतोदाज्ञस्यांतोदाज्ञ
 आदेशः आयुदाज्ञसत्यमेवमेतत् नत्तिदेल

रागमस्तिप्रत्ययस्यान्तरातोभवतीति इदे
 पुनरस्तिप्रत्ययस्यादिरुदातोभवतीति सो
 सोलदातोनापदान्नः नवीतयतः आपुरा
 नस्यादादन्नादेशोभविष्यति एतदप्यादे
 शोनास्तिआदेशस्यादिरुदातोभवतीति प्र
 कृतितोनेतसरोलथयः प्रकृतिश्रुयथे
 वापुराज्ञापवतोरातापि पवंतसीपुरात्र
 निपातनेकरिष्यतिसनिपातनसरः प्र
 कृतिसरस्यवाधकोभविष्यति एवमप्यु
 पदेशिवज्ञावोवक्तव्यः यथेवहितिपात
 नसरः प्रकृतिसरवाधते एवममाससर
 मविवाधित गवास्थिगवातिरेदेव इरा
 दाविति वक्तव्यम् इरापियथास्यात् गवे
 इपतायु तत्रहिंवक्रयेनवक्तव्यम् नैवे
 वित्तायतेरेदेयवीतिकयंतहिंश्रुविभव
 तिकतरस्मिन्ने वीतिरेदेयः अस्तिनिः
 स्तप्रपृष्ठाश्रुवित्तिम निनप्रहणेवि
 मयंविभाषामाभूरितिनेतदस्तिप्रयोत्त
 नम् एवस्मिन्नेवयोरोविभाषाप्रहणेनि
 ह्यत्रम् इदेतहिंमयोत्तनम् अतप्रपृ
 ष्ठानामविप्रकृतिभावयवयथास्यात्
 एदयस्यामोतितन्माभूरितिकिंचान्यत्ता

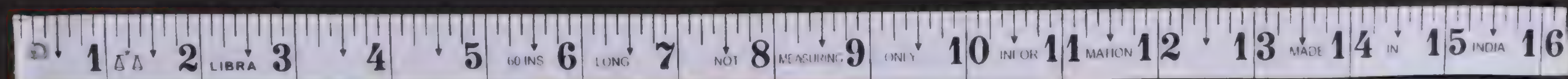
म.
 प.
 २५०

मोतिशाकलम् अथात्तग्रहणंकिमर्थ
 म् अचिप्रकृतिभावोयथास्यात् अतप्र
 एहसुतग्रहणमनर्थकमधिकारादेवमि
 डम् अतप्रपृहसुतग्रहणमनर्थकंकि
 मकारणम् अधिकारादेवमिडम् अची
 तिप्रकृतमनुवर्ततेकप्रकृतम् इकोयल
 चीतितन्नतस्मिन्प्रकृतिभावार्थम् तत्र
 द्वितीयमत्तग्रहणं कतेचमत्तस्मिन्प्रकृ
 तिभावार्थम् तस्मिन् अचिप्रवस्यप्रकृ
 तिभावोयथास्यात् इहमाभूत्त ज्ञानरयस्य
 रुत्तनिज्ञान अस्मत्तज्जितान्तस्यरुत्तनी
 ति अथकिमर्थस्तस्यप्रतिभावद्वयतेस
 रमेधिमाभूरितिइचमानेपेतस्मिन्सरसं
 धिः प्रामोतिस्तुतेकतेनभविष्यति अमि
 डः अतः तस्यामिडत्वात्प्रामोति अतप्र
 कृतिभाववचनेतत्तापकमेवोदेशात्सुतो
 विप्रतिषेधेन एदयेस्तः प्रकृतेतिप्र
 कृतिभावेनास्तिनत्तापयथाचार्यः एका
 देशात्सुतोभवतिविप्रतिषेधेनेति एका
 देशात्सुतोविप्रतिषेधेनेतिवेच्छालेइति
 प्रसंगः एकादेशात् सुतोविप्रतिषेधेने
 तिचेत् शालेइत्युतिप्रसंगोभवति शाला

यामिंद्रः शालेंद्रः नवावहिरंगलतल
 तात नवातिप्रसंगः किंकारणम् वरि
 रंगलणतात वरिरेगः स्तुतः अतरेगप
 कादेशः अमिंद्रवहिरंगसेतरेगेशो न
 नासिक्कायेनयंकस्यतिवक्तव्यम् इहमा
 भुत इशेवाहभ्यामातरत तत्रहिवक्तव्यं
 नवक्तव्यम् वदलवचनाउभविष्यति इ
 कोसवर्ता किमर्थं चकारः प्रत्येतिचेत्ये
 तिचेत्येतदनुक्तव्यते किंप्रयोजनम् स
 रसंधिर्माभूदिति नेतदतिप्रयोजनम्
 हसतवचनसामर्थ्यापुनः संधिर्नभविष्य
 ति भवेदीर्घाणोहसवचनसामर्थ्याप्यात्
 हसवांतवत्ससरसंधिप्रामोति हसना
 मपिहसवचनसामर्थ्यात्सरसंधिर्नभा
 विष्यति नहसनाहसाः प्रामवेति नहि
 भुक्तवापुनर्भुक्तेनचकृतश्मश्रुः पुनः श्म
 श्रुणिकारयति नमचपुनः प्रवतिरपिट
 खाभुक्तवानपुनर्भुक्तेनचकृतश्मश्रुपुनः
 श्मश्रुणिकारयति सामर्थ्यात्त्रपुनः प्र
 वतिर्भवेति भोतनविशेषाक्लिष्टवि
 शेषादी हसनापुनर्हसवचनेनकिंचि
 त्प्रयोजनमस्ति अकृतकारित्वस्यपिशा

म
 घ
 २५६

स्वमप्रिवत् तद्यथा अयिः पट्टरभंत
 इहति हसनामपिहसवचनपतस्य
 योजनम् सरसंधिर्माभूदितिकृतका
 रिखत्सुपिशासुपत्तन्यतत तद्यथा
 पतन्यापावहनंचलीचसवेमभिवर्ध
 ति इतंहिप्रयोजनम् स्तुतमगस्याश्र
 नक्तव्यते इकोसवर्ता शकत्स्यस्यहस
 श्रुप्रतप्रगस्याश्रुप्रकृत्या इति नित्यप्र
 हणस्याप्येतत्प्रयोजनमुक्तम् अन्त
 रक्तव्यमवक्तम् सत्रित्यसमासप्याश्रु
 शाकलप्रतिषेध सिद्धित्यसमासयोः
 शाकलस्यप्रतिषेधोवक्तव्यः अयेतो
 योनिर्ऋतियः प्रतोविदोमिर्ऋतिया
 म वैपाकराः सोवश्रुति नित्यप्रह
 णनार्थः सामसोशाकलेनभवत्येव इ
 दमपिसिद्धं भवतिवाप्यामश्रुः वाप्य
 श्रुः नयामातिः नयातिः ईषाश्रुता
 दिबुचकंदसिप्रकृतिभावमात्रम् ईषा
 श्रुतादिबुचकंदसिप्रकृतिभावमात्र
 मइष्टव्यम् ईषाश्रुताकार्यघते तार्ये
 पिशमित्ताप्याश्रुगमन अत्यकः
 किमर्थमिदमुच्यते अत्यकः सर्वाणि

योपमारेभोतः अयः अतिगोतायेवः
 खटाकरः माताकरः अतिहसा
 उपसर्गाहृदि विप्रतिषेधेन अतिहसा
 भवतीत्यस्याहृदि विप्रतिषेधे
 न अतिहसाभवतीत्यतस्तदुपसर्गाहृ
 दिभवेति विप्रतिषेधेन अतिहसाभ
 वतीत्यस्यावकाशः खटाकरः मा
 ताकरः उपसर्गाहृदेरवकाशः वि
 भाषाहसतम् यदानहसतं सोवका
 शहसप्रसंगभयेमाप्नोति उपसर्गा
 हृदि विप्रतिषेधेन सतर्हि एवेति विप्रति
 षेधोक्तव्यः नवक्तव्यः उक्तं तत्र पाठे
 ग्रहणस्य योजनम् उपसर्गाहृदि पा
 तोहृदिरेव यथा स्याते यदन्यस्य मोति
 तस्याभूदिति अस्तु तव उपस्थित इति
 अते किमिदमुपस्थितम् नाम अना
 धेः इति करणः सस्योक्तान् इति सस्यो
 केति अथ वदचने किमर्थम् वदच
 ने अतः कार्यप्रतिषेधार्थम् वदचने कि
 यते अतः कार्यप्रतिषेधार्थम् अतः कार्य
 प्रतिषिध्यते त्रिमात्रतानमतिषिध्य
 ते किंचेदानीं त्रिमात्रतायाश्च प्रतिषेधे

योजनम् यावता अतः कार्यप्रतिषिद्धे
 रसेधिनामभवितायम् अतः प्रतिषेधेदि
 प्रत्यक्षतः प्रतिषेधसंगोत्थेन विहितता
 त अतः प्रतिषेधे हि सुतिप्रत्यक्षस्यापि स
 तस्य त्रिमात्रतायाः प्रतिषेधः प्रसज्येत अ
 ग्रीन इति वा इति किंचेदानीं तस्य अपि वि
 भाषायाश्च प्रतिषेधे योजनम् यावता अ
 तः कार्यप्रतिषेधे रसेधिनामभवितायम् न
 भवितायम् किं कारणम् अनेन विहितता
 त अनेन हिलतः तानेन प्रत्यक्षस्य प्रकृतिभावे
 उच्यते प्रत्यक्षः प्रकृतेति ईवोक्तव्यः किमर्थमि
 दमुच्यते ईवाकृत्वमणस्य न पस्थितार्थ
 म् अतः पस्थितार्थोपमारेभः चिन्हीन इद
 म् चिन्हीन इदमसन्हीन इदम् सन्हीन इदम्
 ईकारग्रहणो नार्थश्च विशेषणवाक्यवर्मण
 स्यात्तार्थश्च अतः वदचनीयेव इदमपि सिद्धं भ
 वति वदचन इयेव शेषमिति दिवत् किम
 र्थलकारः तपरस्तकालस्येति तत्कालोप
 यस्यात् नैतदस्ति योजनम् आतर्पतो
 र्थमात्रिकस्य योजनस्य मात्रिको भवेद्यति
 नमिष्यति इति कृते आतर्पतः दीर्घस्य दीर्घ
 स्य दीर्घः प्राप्नोति तदर्थे तपरः कृतः एवमर्थ

म.
 व्य.
 २६२

तयः क्रियते सदृशत्वं कात्स्न्यं
 किमर्थं कात्स्न्यं पञ्चास्यत्वं संसृतां
 सत्तमं नैतदस्ति प्रयोजनं सदृशित्वादि
 लिङ्गोपमं क्रियते करोति श्रुतकारादिः त
 ज्ञातरेण कात्स्न्यं ग्रहणं कात्स्न्यं पञ्चमविष
 ति अतः उच्यते पञ्चमि सदृशत्वं सर्ववचन
 मककाराद्यो करोती कात्स्न्यं पञ्चमं सदृश
 त्वं वचनं क्रियते अककाराद्यो करोती
 कात्स्न्यं पञ्चास्यत्वं संवसारतः संवसारः
 सदृशत्वं वचनं मककाराद्यो कात्स्न्यं पञ्चमं
 मिति चेदन्तरेण पञ्चमं नैतदस्ति सदृशत्वं
 वचनं मककाराद्यो कात्स्न्यं पञ्चमं मिति चेत्
 इमं अन्तरेण पञ्चमं नैतदस्ति सदृशत्वं क
 षमं दिवचनं नैतदस्ति पञ्चमं नैतदस्ति
 क्रियतां सदृशित्वं सदृशविषयति विप्रतिषे
 धेन तत्र दिवचनं भवतीत्यस्यावकाशः
 विप्रतिषेधः विप्रतिषेधः सद्योवकाशः संसृतां
 संसृतां इति भवेत्तदिति संवसारतः
 संवसाररुति सदृशविषयति विप्रतिषेधेन
 दिवचनं सदृशविप्रतिषेधेनेति चेत् दि
 भूते शब्दान्तरभावात्पुनः प्रसंगः दिवचनं
 नैतदस्ति पञ्चमं नैतदस्ति दिवचनं शब्दान्तर

म.
घ.

243

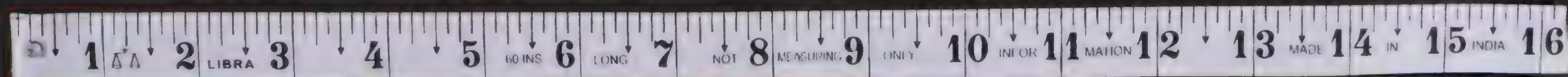
साकृतः सदृशित्वात्पुनः प्रसंगः याप्रो
 ति दिवचनं शब्दान्तरभावात्पुनः प्रसंगः
 चेदिवचनं सदृशित्वात्पुनः दिवचनं याप्रो
 ति तन्नामवस्थापुनः सदृशपुनः दिवचनं
 मिति च कृत्स्नमवस्थापुनः नैतदस्ति
 चककप्रसंगः नैतदस्ति कारिणां शास्त्रो
 ण भवितव्यं शास्त्रो हि नामवस्था
 नैतदस्ति दिवचनं दिवचनं नैतदस्ति
 भविष्यति उपसंख्यानं कर्तव्यं संवसार
 तः संवसारः किमर्थं अभ्यासवत्
 इति पट्टातीमेवोक्तं दिवचनं नैतदस्ति
 निषेधेनेति अविप्रतिषेधो वाच्यः सदृशः किं
 कारणं वदितं लक्षणं तत् वदितं
 लक्षणं सदृशं नैतदस्ति दिवचनं अस्ति च
 वदितं नैतदस्ति पञ्चमं नैतदस्ति कात्स्न्यं
 वेदं नैतदस्ति पञ्चमं नैतदस्ति कात्स्न्यं
 त क्रियमाणेपि दिवचनं नैतदस्ति
 सिध्यति किं कारणं नैतदस्ति कात्स्न्यं
 तान्तरभावात्पुनः किं कारणं

दित्तिलोपेक्षिते करोति प्रककारोति प्रक
 कारादिः दृष्टम् पुनरिति देशिकः करोति
 रककारादिः पाक्षिकपक्षयोः कतरसि
 न्येतस्योदिते भवति न विशेषेण वा वि
 हितस्य सटः कात्स्वग्रहणं ककारादिदेश
 प्रकल्परूपेण विनियोगावाविधिर्निति
 द्विवचनविधौ चापि दत्ते भवति स्थाने वा
 द्विवचने स्यात् द्विष्ययोगो द्विवचनमिति
 वेति न पदादिषु योगो द्विवचनमविशेष
 विहितस्य सटः कात्स्वग्रहणं देशप्रकल
 स्यर्थं नरायणयोः पदादिस्थाने द्विव
 चनेतराप्येवाविशेषविहितस्य सटः का
 त्स्वग्रहणं देशप्रकल्परूपेण यथापि
 विशेषविधिर्न तदाहो भवति द्विष्यो
 गोचापि द्विवचने न दोषः संपरिभ्यामिति
 नैषायेचमीकाजिह्वतीयासंपरिभ्याम्
 परस्मैतिथ्यवहितश्चाप्यपरस्मैभवति
 उपदेशिवद्वचनेच उपदेशिवद्वावचन
 त्वयः किमप्युत्तमं लिटिगुणचरि
 र्द्विविधमिति धेयार्थं लिटिगुणार्थं
 दि. दीर्घविधिप्रतिषेधार्थं लिटिगुण

म.
 ष.
 २५३

म.
 ष.
 २५४

येतावत् संचस्करतः संचस्करः
 चरिदीर्घविधिप्रतिषेधार्थं स
 मचिस्करचलिदिगुणार्थं न ताव
 ज्ञार्थवत्तातत् संपोषादेर्गुण
 विधाने संयोगो यथग्रहणं कृत्य
 मिति चरिदीर्घविधिप्रतिषेधार्थं
 न चापि नाथः पदमितीयं भव
 तः तत्रिमासेनायुक्तमिदं दृष्टव्य
 म् किमंतरंगम किंचरिगमिति
 धातुपसर्गयोपेक्षार्थं तदंतरंगम
 कृतपतत् सर्वविधातृरूपसर्गा
 नायुक्त्येव स्यात्साधनेनेति नेत
 त्सारम् सर्वधातः साधनेन पु
 तपश्चात्पसर्गोत्साधनेन क्रियाणि
 वर्तयन्ति तासुपसर्गोविशिष्टाणि
 अभिनिवृत्त्यर्थं स्यात्पसर्गात्
 विशेषः शाक्योक्तम् सत्यमेवमे
 तत् यस्मात्साधनपसर्गयोरेव
 वपस्त्वन्तरं कृत्वा धातुः साधनेन
 पुन्यते अवश्यं चेत्तदेवं विज्ञेयम्
 योहिमन्यते सर्वधातः साधनेन पु
 न्यते पश्चात्पसर्गोति आस्यते

रुणोत्पत्तकर्मणः उपास्यते गुरु
 तिकेन सकर्मकः स्यात् एवं च
 तासवेतः सदेतरेगतरकोभवती
 ति एवं सनिकात्पूर्वप्रमाणं वा
 णाकर्मकतम एदिपुनरयं सुदका
 त्पूर्वस्यातः क्रियते कात्पूर्वस्यात
 इति चेद्विधिप्रतिषेधः कात्पूर्व
 स्यात् इति चेदः कश्चिद्विषयः क
 श्चित्प्रतिषेधः संसृक्तो समो विधे
 यः सदः प्रतिषेधः समस्तावत्र वि
 धेयः वक्ष्यते तत् संप्रकाशं सवेत
 त्वविधौ त्वनिष्ठमसंग इति सदस्या
 चिनप्रतिषेधः समः सदीति हि
 सकारकोतिदेशः सदिसकारा
 विति श्रयवापरादिकरिष्यते य
 गदाविदगुणप्रसंगः एदिपरादिः
 इदगुणोपपन्नः संस्तुषीष्ट
 तश्च संपागादिति तीदगुणाति सं
 स्त्रियते गुणोति संयोगाचोरिति
 पुणः प्राप्नोति एवंतयभक्तः क
 रिष्यते अभक्तेस्वरशेषः पयभक्तः
 सरोतसिधति संस्तुभति निरुति

म.
 य.
 २६५

इति तित्वातो नप्राप्नोति नतचसु
 वातिरु नसदः परस्य भवितव्यम्
 किं कारणम् नतिवपुक्तमन्यसद
 शाधिकरणेन तयात्यर्थः नन्युक्तमि
 वपुक्तं वा अन्यस्मिन् सदशो कार्ये विज्ञा
 यते तया यथागम्यते तयथाश्रवा
 स्तणमात्रयेत्येव वास्तवमदशं पुरु
 षमात्रेति नासौ लोच्यमातीय ह
 तीभवति यवमिहापि यतिरिति प्र
 तिषेधादन्यस्मादिति इति इति सदज्ञात
 कार्ये वित्तम्यते किंचान्यदिति इति इति
 सदशं यदम् अवाच्यतया किरेते कि
 रते रघतीविका कलायकरणं युकि
 रते रघतीविका कलायकरणं युति
 वक्तव्यम् अपक्षिरते रघभोदृष्टः
 अपक्षिरते उरुदोभदृष्टापी अपा
 क्षिरते श्याश्रुपापी अपरम्यगः
 किमिदं सान्यमिति संततभावः सा
 तस्य सान्यमिति भवितव्यम् स
 मोहिततया वीलोपः समोहितत
 तयो वीलोपो वक्तव्यः सहितम् स
 हितम् सततम् संततमिति संत

सुतोः कामेस्तेष्वेव कथ्यः सकामः
 भोक्तृकामः मनसि चेति वक्तव्यम्
 समानाः भोक्तृमताः अवश्यम्
 हृत्प्रेलोयो वक्तव्यः अवश्यकार्यम्
 अवश्यभाष्यम् लेपेदवश्यम् हृ
 त्प्रेतं काममनसोऽपि समो वाहितत
 तयोर्मीमं स्यादविद्युद्वतोः सोऽव
 चनम् आस्याकः गोप्यं मे विदुः स
 तिवहृकियते सेविता सेवितमसा
 गोप्यति अविनप्रमाण्योरित्येव सि
 द्धमकनरा नो ममेविते भविष्यति न
 ज्ञः सेवितप्रतिषेधे वित्तस्यामः त्वे
 व शक्यं सेवितप्रसंगे एव स्यात् अस
 वितप्रसंगे न स्यात् असेवितप्रसंगे
 पुनः द्विपमाण्यवहृतीतिरप्येवित्तप
 ते अविद्यमानसेविते प्रसेवित इति
 तस्मादसेवितप्रसंगे कर्मव्यम् विष्
 णुः शक्तौ विकिरो वा विकिरो वेति व
 क्तव्यं शक्तौ वेति सद्यमाने शक्तौ
 वा स्यादस्य च निमित्तं तद्विदुः कथ्यम्
 न वक्तव्यम् न वावचनेन शक्त्यनिरभि
 सेव्यते किंतु हि निपातनमभिसेव

म.
 य.
 २५५

ध्यते विष्णुकिरित्येतन्निपातने वा भव
 ति शक्त्या विनिपातौ वा निपात्यत
 इति आश्रयमिति आश्रयमद्वतरति
 वक्तव्यं इहापि यथा स्यात् आश्रयमुच्य
 तावत्स आश्रयनीलायोः आश्रय
 मेतरित्येव निवेधनानि न तत्राणि न
 पतेतीति तत्र हि वक्तव्यं न वक्तव्यम् अ
 नित्ये इत्येव सिद्धं इहा वदाम्यप्यमुच्यता
 वत्स्येति न आश्रये प्रहणेन वत्स्यभि
 सेव्यते किंतु पितृता मेव ध्यते साचा
 नित्या आश्रये नीलायोरिति न आश्रये
 प्रहणेन पारमिसेव्यते किंतु हि
 नीलताभिसेव्यते साचानित्या आश्र
 ये मेतरित्येव निवेधनानि न तत्राणि न
 तत्राणि न पतेतीति आश्रये प्रहणेन
 न तत्राणि न पतेतीति किंतु हि पतन
 क्रियाभिसेव्यते साचानित्या न तत्राणि
 त्वेव सिद्धम् मस्तरमस्तरिणाम
 स्तरिप्रहणे शक्यमकर्तम् कथं मस्
 रीपरिवातकरति नेतलवर्थापेन
 सिद्धम् मस्तरस्यास्तीति मस्तरौ न
 वै मस्तरस्यास्तीत्यनो मस्तरौ परीवात

कः किं हि माहृतकर्मणि माहृतक
 मीलि उपशोतिवः अयसीत्याह
 तोमसरीयविज्ञातकः पारस्करः अवि
 हितलक्षणः सूर्यपारस्करप्रभृतिषु
 ध्रुवः पारस्करो देशः कर्मसूत्रो हतः
 रथस्यानदी किं किं रागहा किं कुः त
 दहतोः करयतोश्चारे देवतया सलो
 पश्चतस्रः हरसतिः प्रायश्चित्त
 पारस्काचिनि प्रायश्चित्तिः प्रायश्चित्तिः
 प्रायश्चित्तम प्रायश्चित्तमिति ॥ ३ ॥
 श्रीभगवत्पते तत्त्वमिति विरचिते व्या
 करणमहाभाष्ये प्रथमोऽध्यायस्य प्रथ
 मवादे पंचममाहिकम् ॥

म.
 २५
 २५०

अनुदात्तस्य विभेदानुदात्तानिपदानिभ
 वेति एकपदेवर्जयित्वा नस्याह पदेपेयाम
 दात्तप्रसंगस्तनुदात्ताभवेति एकमवेव
 र्जयित्वा मनसि नित्यानिर्देशः कर्तव्यः अनु
 दात्तायदे अनुदात्ताः परस्परानिबन्धनयः
 अनुदात्तपदमेकवर्जयित्वा नित्येव सिद्धे कथं न
 तपलोपोपमृद्यः नयथा प्रथमाकाश
 प्रथमाकाः प्रालुकापकाशालका इति अ
 यथाप्रकारो मतर्थाया नयथा नंदः चदा
 इति किमर्थं प्रनिरिदमुच्यते आगमस्य वि
 कारस्य प्रकृतेः प्रत्ययस्य च ह्यकस्य नि
 हत्यर्थमेकवर्जयित्वा नित्येव आगमस्य चतस्र
 नृहीनामुदात्तः चतारः अनुदात्तः विकार
 स्य अस्थिरसिद्धकथात्तानामननुदात्ता
 नः अस्या दद्या अद्यात्तप्रकृतेः गोपा
 यति धृणायति प्रत्ययस्य च कर्तव्येति तिरी
 यः एतेषां यदेयं पत्तस्रः प्रामोति इत्य
 नेचपकपवस्यादिति तच्चातेरायन्ना
 सिध्यतीति अनुदात्ते परमेकवर्जयित्वा यवम
 र्थमिदमुच्यते नैतदस्ति प्रयोगजनं योग्या
 यंते वैसिद्धे यदयं नैवदात्तस्य प्रगयदिति
 सिद्धे योग्यये योग्ययेति तन्ताप्य

त्वाचार्यः न प्रगपत्सरो भवतीति पर्यायस्य
 हि प्रामोति पर्यायोरित् शो सनात् पश्ये
 रिक्ते विभाषेति सिद्धे पर्याये पर्यायेणास्ति
 ज्ञापयत्वाचार्यः तपर्यायोरित् भवतीति
 उदात्तेनायकं वेत्तत् एतदुदात्तेनायकं स्यात्
 स्वरितेन समाविशेत् स्वरितेन तस्मात्
 प्रामोति स्वरिते पुरातोस्ति तस्मान्नोद्योने
 नयोगेन श्रारभ्यमाणे येन स्मिन्नागुदात्ते
 विप्रतिषेधानुपपत्तिरेकस्मिन्नागुदात्ते
 न अनुदात्ते विप्रतिषेधो नोपपद्यते किं कार
 णं एकस्मिन्नागुदात्ते भवति असति च
 लपि सभवे विप्रतिषेधो भवति अस्ति च
 न्नोद्योने भवेत् स्यात् कथं सभवः यदनुदात्ते
 पदमेकवर्जमिति चेत् तद्विद्वत्सिद्धिं
 कारणानेनोदात्ते प्रतिषिध्यते किं
 हानुदात्तमेनेन क्रियते अस्ति च सभवो
 यदभयोद्योदात्ते स्यात् अथोद्योदात्तं
 रयमधिकारो विज्ञायेत किं कृतं भवति अथि
 कारः प्रतियोगेन स्यात् निर्देशार्थ इति योगो
 उपतिष्ठति विहीनोत्तस्यादिरुदात्तो भव
 त्पस्थितमिदं भवत्यनुदात्ते पदमेकवर्ज
 मिति अन्त्यात्वे वद्वत्पस्थितमिदं भव

श्री
 महा
 भा.
 २६८

वत्सनुदात्ते पदमेकवर्जमिति तत्र एवेणास्त
 वर्ज्यमानता परेणावेति परेण भवेत्ति पर
 तात् नैवं शब्देष्टिकपकः स्वरः संगृहीतः
 स्यात् येन ससाध्यायसंग्रहेन संगृहीताः
 स्पुः समानोदरेण यित्तो वादात् अस्मि
 रयिसकृच्छाणामनुरुदात्त इति सिद्धे
 वेकाननुदात्तत्वात् सिद्धमेतत्कथं एकान
 नुदात्तत्वात् एकाननुदात्ते पदं भवतीति वा
 क्ये किमिदमेकाननुदात्तत्वादिति तदुदा
 तः अनुदात्तः न अनुदात्तः अनुदात्तः एको
 ननुदात्तः अस्मिन्तद्विदमेकाननुदात्तम्
 एकाननुदात्तत्वादिति सिध्यति सूत्रे तदि
 भिद्यते यथा न्यासमेवास्त ननु वाक्ये अ
 नुदात्ते विप्रतिषेधानुपपत्तिरेकस्मिन्नाग
 पदसंभवादिति नैष दोषः परिभाषयम्
 किं कृतं भवति कार्यकालसंज्ञापरिभाषम्
 यत्र कार्यतत्रोपस्थितं दृष्टं जेदीवीन्ता
 स्यादिरुदात्तो भवत्यपस्थितमिदं भवत्यनु
 दात्ते पदमेकवर्जमिति अन्त्यात्वे वद्वत्प
 स्थितमिदं भवति अनुदात्ते पदमेकवर्ज
 मिति तत्र एवेणास्त वर्ज्यमानता परेणावे
 ति परेण भवेत्ति परतात् अथवा नैदं

श्री.
महा
भा.
२५६

यकोभविष्यति प्रकृतिसुरेप्रत्ययस्यार्थः
वः प्रकृतिसुरेप्रकृतिसुराभावः कर्तव्यं
नैतिरीयइति सिद्धेनप्रकृतिसुरस्वलीयः।
स्वातप्रत्ययस्यभावः सिद्धः कथं प्रकृ
तिसुराप्रत्ययस्योवलीयाभवतीतिवक्तुं।
ये सतिशिस्तुसुरस्वलीयस्त्वं सतिशिष्ट
स्यसुरः वलीयानभवतीतिवक्तुं तच्चात्र
कप्रत्ययसमासाद्यं तच्चावशेषमतिशिष्ट
वलीयस्त्वंवक्तुं किंप्रयोजने अनेकप्रत्य
यसमासाद्यं अनेकप्रत्ययाद्यिमनैकसमा
साद्यं च अनेकप्रत्ययाद्यंतावत् औपगवः
प्रकृतिसुरमुरोवायते औपगवत्वं वसुरो
सुरोवायते औपगवत्वंकम् कसुरः वसुरः
वायतेअनेकसमाद्यं राजपुरुषः राजपुरु
षपुत्रः राजपुरुषपुत्रपुरुषः यदिमतिशि
ष्टवलीयस्त्वमुद्यतेस्यादिसुरः सार्वथातक
सुरोवायते विवृतः सवृतः लनीतः प्रनी
तः इतिस्यादिसुरप्रसंगश्रुतामेः परस्यान
दानवचनात् स्यादिसुरणवाप्रसंगः कुतः
तामेः परस्यानदानवचनान् यदयंतामेः प
रस्यालसार्वथातकस्यानदानंशाम्भितच्छा
यत्पाचार्यः सतिशिष्टेपिविकराणासुरोल
सार्वथातकसुरेनवायतइतिशास्त्रपरविप्रः।

तिषेथानियमाद्वाशपरविप्रतिषेधा
 त्तिहे अथवाशासपरविप्रतिषेधेनस
 वैमिष्टेसंरहीतपितिकृताशपरवि
 प्रतिषेधोविज्ञासने यदिशपरविप्र
 तिषेधोपिभवतिकाम्पायादयश्चित्तक
 तेव्याः प्रवकाम्पति गोपायति अतोय
 ने शपरविप्रतिषेधोनामसभवति
 जोभयोर्गुणपुत्रसंगः नचकाम्पाया।
 दिप्रगपत्यसंगतिविभक्तिसरावज
 सरोवलीयान् विभक्तिसरावजसरोव
 लीयान्भवतीतिवक्तव्यः विभक्तिसर
 सावकाशःतिसस्तिहेति नजसरासा
 वकाशः शुवासाः शुवसलः शोभ
 येषामेति युनिसः नजसरोभवतिविमु
 क्तिनिमित्तसरावनजसरोवलीयान्म
 वतीतिवक्तव्यं विभक्तिनिमित्तसरासा
 वकाशः चत्वारः शुनहाहः नजसरासा
 एवशोभयेषामेति शुवतारः शुननरा
 हः यद्योपपदेकनिनजतसाचसरोवली
 यान् भवतीतिवक्तव्यं शुकराणिहंततेव
 सलसहनिदिस्साचनजसरोवलीयानि
 तिक्तव्यं शुययी कर्षाततोचजोतः कि
 मर्थेहृषेर्विकृतस्यगृहाक्रियतेनन न

श्री-
 महा-
 भा

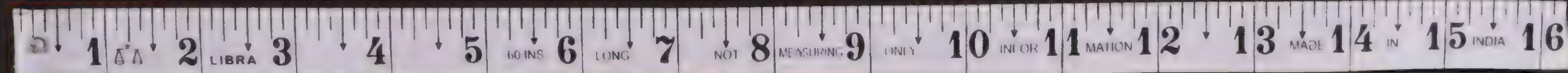
२२०

कृष्णततश्चोच्यते यस्याकृषेर्विकरण
 एतद्वेत्तस्यप्राप्तान् इहमाभूत् हल
 साकृषेति अथकिमर्थमतपानिदेशः
 क्रियतेनकर्षाश्चेवोच्यते कर्षातशीय
 ल्यच्यमानेयत्रैवाकारादनेतरोचनस्ति
 तत्रैवस्यात् रायःथायःइहतस्यात् पा
 कःपाटइतिनक्चिदाकारादनेतरोव
 जस्ति इहापिरायःथायइतिशुकाय
 वधाने एवमपिविहितविशेषणमाका
 रगृहोविज्ञायेन आकारायेविहित
 इतिमतगृहोपनःक्रियमाणेनदोषो
 भवति शुवदानस्यचपुत्रोदानलोपः
 शुवदानस्येति किमर्थं प्राप्तेगवदतिश
 सेगः उदात्तलोपस्वरितोदात्तयोभा
 वादनुदात्तगृहणानर्थको उदात्तलोपे
 स्वरितोदात्तयोभावादनुदात्तगृहणम
 नर्थके किंकारणो नदिकश्चिउदात्तः
 उदात्तेस्वरितेवात्तणते सर्वशुवदानप
 वननुचायसदातःस्वरितेल्लणते प्राप्ते
 गवदतिशसेगइति एवोपिहिनिचा
 तेकृतेनदावत्तणते इदमिहसंप्रधार्य
 निचातःक्रियतेलोपइति किमर्थकृतव्यं

परत्वालोपः एवेतद्विषयमयनिचात
 सरः सर्वसराणामपवादः नचापचारवि
 षयेउत्तर्गोभिनिवशनेहर्षेत्पवादः।
 भिनिविशनेपश्चात्तर्गोः प्रकल्पका
 पवादविषये ततउत्तर्गोभिनिविशने त
 रत्वावदत्रकराविदेतोरातस्यादिस्त्रोभ
 वति अपवादनिचातेप्रतीक्षतेतत्रनिचा
 तः कियतोलोपश्चि किमत्रकर्तव्येप
 रत्वालोपः सोसाचविषयमानोदातः अनु
 दातोत्पणने किंपुनरनुदातस्यातउदा
 तोभवतिआद्योसिरादिरिति कश्चात्रवि
 षेधः अतश्चित्तेतथमक्त्तप्रकारमादि
 रेकिंलोपेपुसरः अतश्चित्तेतथमक्त्त
 प्रकारमुपसर्गइरेकिं लोपेपुसरोनसिध
 तिप्रमविदाते विदाते अम् क्तमादि
 भुत्तातो मादिभुत्ताथो क्तप्रकारमुपस
 र्ग प्रकारो अकारो इरे श्यात किंकिया
 न् अस्ततर्गादिः आदिरिति चेदिधीन
 ह्यमित्येतः आदिरितिचेत् इधीतह्य
 मित्येतोदातत्वेनसिधति इधीत विदीत
 विदीत ह्ये त्रयम् आदोसिद्धे अस्ततर्गा
 दिरुदातोभवतीति ननुवोक्तमादिरिति

श्री
 मद्र
 भा
 २११

चेदिधीनह्यमित्येतश्चि विदीधिविदि
 भश्चलसार्वधातकानुदातप्रतिषेधादि
 रिसिद्धे विदीधिविदिभश्चलसार्वधात
 कानुदातत्वेतिदिचेतिवक्तव्ये सिद्धप्र
 णोननार्थः अविशेषेणविदीनधिविदि
 भोलेसार्वधातकानुदातत्वेनेत्येवश्च
 मपिसिद्धेभवतिविदाते विदातेअय
 दिकथे अयचिविक्तराणां अयचापि
 चिक्तराणामर्कादेतोदातत्वेभविष्य
 ति धातोः किंधातोरेतउदातोभवति प्र
 होसिदादिरितिकश्चात्रविषेधः धातो
 रेतश्चित्तेदनुदातेचवग्रहणे धातोरेत
 श्चित्तेदनुदातेचवग्रहणकर्तव्ये अथ
 स्नानामादिः अनुदातेचेतिवक्तव्येवग्र
 हणेचकर्तव्ये धातोः पिविगप्रदातोभ
 वतीतिवक्तव्ये पिवति सेचनित्कर्तव्यः
 किंप्रयोजने चिकीर्षति जिह्मीषतिजि
 नीत्यादेरुदातत्वेयथास्यात् अस्ततर्गा
 दिः आदाहणप्रत्ययधातुधोदातत्वे
 आदोसतिर्जाप्रत्ययधातुधोदातत्वे
 नसिध्यति ऊर्णोति ऊर्णप्रत्ययधातु
 गोपायति धृपायति ऊर्णोयते अतोदा

तवचनामिहे शुस्ततस्तुनाउदातोभव
 नीतिननचोक्तपातोरेनरतिचेदनदाते
 चवग्रहणमिति यतावच्चयते शुनदाते
 चवग्रहणकर्तव्येति क्रियते न्यासपुत्र
 शुभस्तानामादिनदाते चेति वग्रहण
 नकर्तव्यमिति विवेचिपातनात् पिवे।
 निपातनादाशुदातत्वे करिष्यते सति
 पातनसुरः प्रकृतिस्वरस्य बाधको भवि
 ष्यति सेश्वनिकर्तव्य इति अवशेष
 नो विशेषार्थानकारः कर्तव्यः कविशे
 षणार्थे नार्थः समुद्रोपिति समुद्रोपि
 तिपुच्यमाने हेमः वन्मयरात्रापि प्रस
 ज्येत अथेवग्रहणानानये कसेतोवमे
 तस्य न भविष्यति इहापितदिनप्रामो
 ति जगत्सते मीमोसत इति अर्थवानेषः
 नवैकस्मिंश्चिदर्थे प्रादिशपते यदि क
 स्मिंश्चिदर्थे प्रादिशपते मुनिदिशार्थाः प्र
 त्याः सार्थं भवतीत्यतः सार्थं भविष्य
 ति कश्चात् सार्थप्रकृत्यर्थ इहापितदि
 प्रामोति उत्सः वत्सः इति उणादयो युग
 न्वादिपानिपदिकानि अथवा पातोपि
 तिवर्तते पातोः सशब्दोत्पत्तिर्भवतः स

श्री
 महा
 भा

292

एषो नमार्थः सनोनकारः कर्तव्यः नक
 र्त्तव्यः क्रियते न्यासपुत्र चितः वितः सप्र
 कृतेः वक्रकजये चितः सप्रकृतेरिति
 वक्रये किं प्रयोजने वक्रकजये वक्र
 ये प्रकजये च वक्रये तावत् वक्रकृते
 वक्रभूते प्रकजये सर्वकः विसृक्तः उ
 च्चकैः नीचकैः तत्र हि वक्रये नवक्त
 ये सतते नोपोत्रदस्यः तद्यथा प्रण
 कापणप्रकाः कालकपणोत्तका
 लका इति अथवा प्रका रोमन्वयीयत्
 यथा तदोचरति पूर्वसूत्रनिर्देशप्र
 वृत्तसूत्रनिर्देशप्रचिन्तनाश्चितरिति तिस
 र्भोजसः जमरति किमर्थे तिसकाति
 र्भोजसो गृहणानर्थक्यमत्राभावा
 त् तिसर्भोजसः गृहणमनर्थकं किं का
 रणं अत्राभावात् नह्यत्र तिसरा
 दादौ तातत्वे प्रयोजयति अत्रादौ
 जमः किं कारणं वक्रवचनविषयसि
 र्भवात् तेन हि वचने कवचने नह्यत्र
 सिभवितव्यमदातयाणां हलपूर्वादि
 नि अत्रासर्वो हलादयो विभक्तयः तत्र
 द्वित्रितयो हलादिः फलप्राप्तमिति

चेतनसरोराभवितां नरोतेराजसो
 ग्रहणं न स एव भविष्यति न न चेदानी
 मेवोदाहृते निरुक्तेति निरुक्तेति नरो
 यको भविष्यति नाशमेति त्वरेति स।
 सरोराभते सयथैव नरोदाहृतो सुपि
 ताविरोते सरोवाधते एवेति त्वरमपि
 वायेत नैव दोषः येन नाशमेतस्य वा
 ने भवति न चाशमेन दाहो सुपिता वि
 तोन स्मिस्ति सरोराभते निरुक्तेषु
 नः प्राप्ते चाशमे च सुयवामपे पवा
 दाः सुवीदियो वायेत शेवेति सरो
 नदाहृतो सुपितो शेवेति वापिष्यते नि।
 त्वरेन वापिष्यते उपसमस्तार्थमेकेन
 सो ग्रहणमिच्छेति श्रुतिति सौ श्रुतिति
 सः चतरः चतरः शसिस्थियो प्रतिषेधो
 वक्तव्यः वतसः पशु चतरः शसिस्थि
 यामप्रतिषेध आद्युदातनिपातनात्
 चतरः शसिस्थियामप्रतिषेधः श्रुत
 र्थकः प्रतिषेधो प्रतिषेधः कस्मान्न।
 भवति आद्युदातनिपातने करिष्यते
 सनिपातनसुरः शसिस्तरस्य वाथको
 भविष्यति एवमप्यपदेशिवद्भावो

श्री-
 महा-
 भा-
 २२३

कथ्यः सयथैव तर्हि निपातनसुरः श
 सिसरोवाधते एवेति विभक्तिस्तरमपि वाये
 न चतस्रणामिति विभक्तिस्तरभावश्च
 हलादिग्रहणात् विभक्तिस्तरभावः सि
 द्धः कृतः हलादिग्रहणामयदयेषु त्रिच
 त्कर्णो हलादिरिति हलादिग्रहणो करो
 तितज्ज्ञापयत्याचार्यः न निपात इति क
 ये कृताज्ञापके आद्युदातनिपातने हि
 हलादिग्रहणानर्थको आद्युदातनिपा
 तने हि सति हलादिग्रहणमनर्थकेण
 न न ह्यगदलादिग्रहणप्रयोजयत्।
 गदतश्चतस्रणात् घट्टं संज्ञासावत्र
 प्रयोजयेति किं कारणं वद्वचनविष
 यत्वात् तेन दिवचनैकवचनेन स्तः ज
 सिशसोचानो लप्येते श्रुत्याः सर्वहला
 दयो विभक्तयः त्रिशब्दाश्चापि न प्रयोज
 येति किं कारणं मवद्वचनविषयत्वा
 त् तेन दिवचनैकवचनेन स्तः य सर्व।
 नामस्थान इति वचनाज्ज्ञसित भवित
 यो तिरभोजमशतिशसि भवितव्यप्र
 दाजयणो हलपूर्वरिति ग्रन्थाः सर्वह
 लादयो विभक्तयश्चतः शब्दाश्चापि न प्र

योत्तयति किं कारणं वद्वचनविषय
 तातेतनदिवचनेकवचनेनस्तः अस
 र्वनामस्यानश्निवचनात्तसिभविन
 यो शसिभवितयो चतरःशमीतिप्र
 न्याःस्वाहलारयोविभक्तयस्तत्रचनि
 स्शहादेकस्मात्तशस असर्वनामस्या
 नमन्तादिविभक्तिरस्तिनहिद्यदिचत्र
 निपातनसरःस्मात्तह्लादिग्रहापन
 यकेस्मात्तनैववाप्रनरत्रशसिसरःप्रामो
 निकिकारणो यणादेशोक्तेशसिपूर्व
 उदात्तभावोनास्तीतिकृतानभविषति
 प्रवशिष्टेतिदिशमोतिस्त्रकोरणाव्यव
 हितत्वात्रभविषति यणादेशोक्तेशा
 स्तिव्यवधाने सानिवद्भावामुवधानमे
 वप्रतिषिध्यतेप्रवस्यानिवद्भावःसरः।
 विधिप्रतिनस्यानिवदिति नैषोस्तिप्रति
 षेयःउक्तमेतत्प्रतिषेयःस्यारीचयत्तो
 पेष्टलोपाजोदेशपवनस्यानिवदिति
 सावेक सावितिकिमिरे प्रथमैकवच
 नस्यग्रहाण ग्रहास्तिममीवद्वचन
 सकृतःसंदेहःसमानोनिर्देशःसममी
 वद्वचनस्यग्रहाणकयेजायेतयद्येन

श्री
 मद्रा
 भा
 २०४

गोशुसावर्गाइति नगोशुनेःप्रतिषेधे
 शास्तिकयेकत्वात्तापकेयदिप्रथमैक
 वचनस्यग्रहाणस्यात् गोशुनेःप्रतिषे
 धवचनमनर्थकेस्मात् ननचार्यसिद्धि
 रैवैषाप्रवरहीनाःसःपैरस्माभिःप्रथ
 मैकवचनमास्यायगोशुनेःप्रतिषेधो
 नवक्तव्योभवति भवेत्यनिषेधोनवक्त
 व्यःदोषास्तभवेति तत्रकोदोषःविना
 विनाशेनोदात्तत्वेनप्रानोतिसिस्विनोन
 स्तःउक्तमेतत् एकत्वात्तक्तोनातेःस
 मस्यावनतौसरतौ स्वानाववातिनेवभ
 वितयो इदेतद्विषयो याद्विःउत्तिनसि
 ध्यतितस्मात्सममीवद्वचनस्यग्रहाण सा
 र्वकाचउदात्तत्वेननदोप्रतिषेधःसावे
 काचउदात्तत्वेननदोप्रतिषेधोवक्तव्यः
 तयामया सिद्धेतयस्मात्तृतीयादिस्तस्या
 भावान्तौ सिद्धमेतत्कथं यस्मादत्रतृतीया
 दिर्नतस्यावस्ति यद्यपितत्तौनास्तिप्रकृ
 तिस्यस्यसावस्तिप्रकृतेस्त्वेनकाचत्वात्
 यद्यपिप्रकृतिरस्तिसावनेकाचतसाभव
 ति श्रुतेराना उत्तरपदग्रहाणकिमर्थं य
 श्रेकान्यग्रहाणमत्तरपदविशेषाणाविज्ञा

येन एकाचउत्तरपदादितिप्रयाक्रिय
 माणेउत्तरपदग्रहणेकसोकानग्रहणे
 विशेषणस्यात् समसविशेषणं युक्ति
 चेदानैकस्थितेकाचसमासीयदर्थोवि।
 यिः स्यात् अस्तीत्याह पुनः ऊर्कयोर्क
 सोर्कयोर्क इति ऊर्दि पदादिप्रतिप्रणे
 नयेति युक्त्यानिपदादीनि उदात्तवृत्ति
 स्रोतासिद्धानि ऊर्गपथाग्रहणमेत्यप्र
 तिषेयार्थं ऊर्दि उपाग्रहणकर्तव्यं
 अतःप्रतिषेयार्थं उज्जमाभूत् अतः स्यात्
 तद्युक्त्युत्तयेव अष्टनो दीर्घादिति कि
 मर्थं अष्टप्रक्रमेषु ब्राह्मणाद्यादीते
 दीर्घादिति शक्यमकर्तं कस्मान्नभव
 ति अष्टप्रक्रमेषु ब्राह्मणाद्यादीते
 निषट्स्रोत्रवाथको भविष्यति नाप्रा
 मेषट्स्रोत्रनः स्रग्ग्रभते सयथैव
 दीर्घादाथेन पतेद्ब्रह्मादपि वायेत नदी
 चानपट्स्रः शनोति किं कारणं आतेक
 नेषट्संज्ञाभावात् अतः उत्तरपदं अ
 ष्टनो दीर्घग्रहणे षट्संज्ञाज्ञापकमाका
 रोत्तस्य नये अष्टनो दीर्घग्रहणे क्रिय
 ते ज्ञापकार्यं किं ज्ञापे एतज्ज्ञापयता

श्री
 महा
 भा
 २०५

चार्थः भवत्पवेकतेषट्संज्ञेति किमेत
 स्यात्तापनेप्रयोजने आकारोत्तस्य नये
 आकारोत्तस्य नृसिद्धो भवति प्रयाना
 मिति ननचनित्यमात्रे एतदेव ज्ञाप
 यति विभाषात्वमिति यदयेदीर्घग्रहणे
 करोति इतरथा ह्यष्टन इत्येव स्यात् श
 त्रनमो नयज्ञायुतवे हृद् हृन्महो
 रूपसंख्यानेकर्तव्यं बृहती महती बृह
 ती महती उदात्तयणो ह्रस्वस्वीरिति
 किमर्थं अष्टये वायवे उदात्तपणिह्रस्व
 ग्रहणनकारोताथं उदात्तयणिह्रस्व
 हणो कर्तव्यं किं प्रयोजनेन कारणात्।
 येन कारोतादपि यथा स्यात् वाक्यत्वी
 वित्यत्वीति ह्रस्वपूर्वग्रहणनर्थक्यं
 मृदायादेशत्वात् ह्रस्वपूर्वग्रहणचानर्थ
 के किं कारणं समदायादेशत्वात् सम।
 दायादेशः स्वरित्विवाचनान्तरं स्वरि
 तत्वेवावचनान्तरा मदे ह्रस्वपूर्वग्रह
 णमनर्थक्यमिति यतावदुच्यते उदात्त
 यणिह्रस्वग्रहणनकारोताथं पितिकि
 यतेत्यासपव द्विनकारको निर्देशः उदा
 तयणो ह्रस्व स्वीनोदात्तोरित्यदप्रत्य

तेहलपूर्वग्रहणानर्थकोचममुदाया
 देशान्तरादि ग्रथमस्तिकेवलश्रुदेशः
 वदन्ति तवा हस्तनक्षत्रमनुबुदात्तवे
 रयेग्रहणमनुबुदात्तवेरयेग्रहणकर्तव्ये
 श्रुतवानतनोविशं द्विप्रतिषेधः द्विप्र
 तिषेधश्चकर्तव्यः द्वितीयात्मानवा।
 क्याभवेति नाममत्त इहकस्मान्मभ
 वतिकुमारोणो किशोरोणो हस्तादि
 तिवर्तनेरहापितर्दिनप्रामोति श्रुतीतो
 वादना किंकारणोदीर्घत्वेकृतेहस्ताभा
 वात् इदमिहसंप्रथार्य दीर्घत्वेकियतो
 स्वरइतिकिमत्रकर्तव्ये परत्वादीर्घत्वे
 एवेतर्हि नामस्वरेमतोहस्तग्रहणान
 मस्वरेमतोहस्तग्रहणकर्तव्ये मतोह
 स्तादितितनर्हिवक्तव्येनवक्तव्ये श्रु
 हायहस्तादितिनचनामिहसोतोसि
 तचभूतपूर्वगतिर्विज्ञास्यते हस्तोतेय
 इतपूर्वमिति सोप्रतिकाभावेभूतपूर्
 वगतिर्विज्ञायतेश्रुयेचास्ति सोप्रतिक
 तिस्रणो चतस्रणामितिनेतदस्तिषट्
 चित्रतर्भाह्लादिवितिपतेनात्रस्वरेण
 भवितव्ये तस्मिन्निनेप्राप्तयेविभाषा

श्री.
 महा
 भा
 २०५

रभ्यते एवेतर्हियोगविभागः करिष्य
 ते षट्चित्रतर्भा नामदातोभवति त
 तह्लादिः ह्लादिश्चविभक्तिरुदातोभ
 वतिषट्चित्रतर्भाइतिश्रुयेतर्हितेन्य
 णो न्यपतेनायेतश्चिः ननुचात्रोपि
 नुचायतरस्यामितेवसरोत्रवायकोभ
 विष्यति किंकारणो कृतग्रहणोत्त
 नुवर्तते इहमाभूत् तत्र उदातयणो
 हलपूर्वादित्येवसरोत्रवायकोभविष्य
 ति इदेतर्हि नरि नेकमुदाहरणोहस्त
 ग्रहणोप्रयोजयतियद्येतावत्प्रयोजनं
 स्यात्तनामितेवद्व्यात्तत्रवचनात्
 भूतपूर्वगतिर्विज्ञास्यते हस्तोतेयइ
 तपूर्वमितिश्रुयवानेवेविज्ञायतेना।
 यस्वरेमतोहस्तग्रहणकर्तव्यमितिक
 येतर्हिनामस्वरेमतोहस्तादितिवर्त।
 ते नगोयतसो मावितिकिमिदंप्रथ
 मेकवचनस्यग्रहणमाहो विन्सतसो
 वद्वचनस्यकृतः संदेहः समानानि
 ईशः पुरस्तातावेदेवनिर्णयः सममी
 वद्वचनस्यग्रहणमितिइहापितदेव

भवितमर्हति पदिसतमीवद्वचनस्यग्रहः
 णां तासां ब्राह्मणाभ्यां याभ्यां ब्राह्मण
 भ्यां अत्रप्रामोति विधिरण्यत्रनसिधति किं
 कारणं नह्यततर्भवति यत्सोऽपम इहता
 दितेभ्यो ब्राह्मणेषु विधिसिद्धोभव
 तिप्रतिषेधश्चनप्रामोति अस्तिपुनः किंवि
 त्सतमीवद्वचनग्रहोऽसतीष्टेसंगृहीतेभ
 वति आदोसिद्धोऽतएवशस्तीत्याह इह
 तासां ब्राह्मणीभ्यः याभ्यां ब्राह्मणीभ्यश्चि
 विधिसिद्धोभवतिप्रतिषेधश्च अस्तता
 हिप्रयमेकवचनस्यग्रहो यदिप्रयमेका
 वचनस्यग्रहो तेनैतिसरः प्रेसिनसिध्या
 तिनवानप्येपेसोवसियोपेसिनप्रेसकेव
 तेनब्राह्मणेनतयाब्राह्मणा तेनकेडे
 नेति समसोवद्वचनस्यापिग्रहणपघ
 नदोषः तस्माद्भाभ्यामेवप्रतिषेधेयत
 दोश्चग्रहोऽकृत्येनगोचनसावर्णोड
 इकृतभ्यायनदोश्चेति तित्सतिने तिति
 प्रत्ययग्रहो तितिप्रत्ययग्रहोऽकृत्य
 मइहमाभूत् अजइदोतोः किरति मिरा
 तोति ततर्हिवक्तव्ये नचक्तव्ये नैवतकारः

श्री
 महा
 भा
 २७७

कस्तर्हिदकारः यदिदकारः श्रोतयतो
 दीर्घस्यदीर्घः प्रामोति भवमानेनसव
 णानोग्रहो नेरोवेनभविष्यतियदि
 भावमानेनसवर्णानोग्रहोनेत्यच्चा
 ने अदसोमेदीर्घदोमः अमूभ्यामित्यत्र
 नप्रामोतिआचार्यप्रवृत्तिज्ञापतिभव
 त्यकारेणभावमानेनसवर्णानोग्रह
 णामितियदयेदिवउदितिदिवउकारेन
 परेकरोतिपवमर्थमेवतर्हिप्रत्ययग्रह
 णोऽकृत्ये अत्रमाभूदितिनेषतकारः
 कस्तर्हिदकारः यदिदकारः नज्ञापके
 भवति पवेतर्हितपरस्तत्कालेन्यत्र
 दकारोपिचर्त्तभूतोनिर्दिश्यते यथैवे
 चर्त्तस्यासिद्धत्वात् हृशीत्यन्वेप्रामोति
 मौषोनिर्देशः अथवाः सेहितयानिर्देशः
 करिष्यते आदित्सवर्णस्यचप्रत्ययतप
 रस्तत्कालेमेतित्तास्यनदोतेन अउपदे
 शादित्तिकथंविज्ञायते अकारोऽपउप
 देशइतिआहोसिदकारोतेयउपदेशइ
 ति किंचातः यदिविज्ञायतेअकारोऽपउप
 देशइति हतोक्त्यः अत्रापिप्रामोतिमुच्य
 विज्ञायतेअकारोतेयउपदेशइति किं।

चातः न दोषो भवति ननु च सकृत्तये
 इपदेश इति विज्ञापमानेनापि प्रामोति
 एतदपि हि व्यापदेशिवद्भावेनाकारोतेभ
 वत्पदेशे अर्थवत्तायापदेशिवद्भावः
 यदितर्ह्यकारोतेयइपदेश इति विज्ञाय
 ते माहिधत्तातो माहिधत्तायो अत्रा
 पिप्रामोति अस्वनदानत्वेकतेलोपः उ
 दातनिवृत्तिस्त्रेणासिद्धेन सिद्धाति इद
 मिह संप्रपाये अतदातत्वेद्विद्यतो लो
 पश्चिकिमवकर्तव्योपरत्वालोपः एवं
 तर्हीदमवसमावधानकानदातत्वेप्र
 नयस्वरस्यापवादः नापवादविषयः
 त्सर्गाभिनिविशते सर्वेऽपवादाश्च
 भिनिविशते तत उत्सर्गाः प्रकल्पाप
 वादविषयं तत उत्सर्गाभिनिविशते
 तत्र तावदत्र कदाचित्प्रत्ययस्यो भवति
 अपवादविषयत्वात्तत्वात्तत्वात्तत्वे
 प्रतीक्षते तत्रानदातत्वेक्रियतो लोपः
 निकिमवकर्तव्यमपरत्वालोपः यत्र
 पिपरत्वालोपः सोऽप्यविद्यमानोदात्ते
 उदात्तोत्पद्यते तासादिभ्यो नृदातत्वे स
 ममी निर्देशो भवति सित्तयः तासादिभ्यो

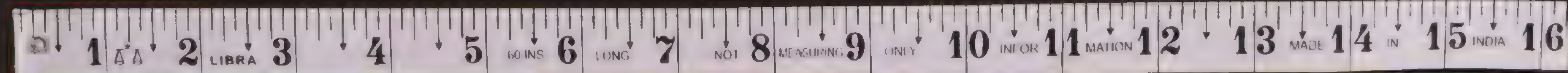
श्री
 महा
 भा
 २०८

नृदातत्वे सममी निर्देशः कर्तव्यः लमावे
 धातुक इति वक्तव्यं किंप्रयोजने शुभस
 सासिजयः शुभस्तानामादिरुदातो भव
 तीति लसार्वधातुके सिजेतस्यादिरुदाती
 भवति लसार्वधातुके लसार्वधातुकमि
 त्युच्यमाने तस्यैवाप्रदातत्वे स्यात् यदि स
 ममी निर्देशः क्रियते तासादीनामेवान
 दातत्वे प्रामोति नैष दोषः तासादिभ्यो
 षापेचमीलसार्वधातुक इति समस्यः स
 यी प्रकल्पयिष्यति तस्मादित्युत्तरस्येति वि
 त्त्वतासादिभ्यो नृदातत्वे विप्रतिषेधे
 न चित्स्वरातासादिभ्यो नृदातत्वे भवति
 विप्रतिषेधेन चित्स्वरस्यावकाशः वत
 नः चोपनः तासादिभ्यो नृदातत्वावका
 शः आस्येते इहोभये प्रामोति आसी
 नः शपानः तासादिभ्यो नृदातत्वे भवति
 विप्रतिषेधेन नैष प्रको विप्रतिषेधः
 किं कारणं द्विकार्ययोगो हि विप्रतिषे
 धः नवात्रेको द्विकार्यप्रकः आदेरनुदा
 तत्वे अतस्मादातत्वेनावरणं द्विकार्यं
 योगपदविप्रतिषेधः किंतर्ह्यसंभवो
 पिननुवात्रास्ति संभवो यत्र भये स्यादा

देष्टानुदाततं स्यादेतन्मोदाततं अस्ति संभ
 वोयडभयस्यात् नैषोऽस्ति संभवः शोदेरनुय
 नतमनस्य च दाततं इति कथं वक्ष्यते नत
 स्रविषोऽस्ति वातः कार्यं भवतीति मुक्त्येष
 साख्यानं कर्तव्यं पंचमानो यजमानः किंप्रनः
 कारणानसिध्यति मुक्ताय वदितव्यं अत्रप
 देशात् सार्वथातकमनुवाते भवतीत्यनुदात
 तं न प्रामोति ननु वाच्यं सक्त अत्रपदेशकः
 अत्रपदेशग्रहणानाहिस्यते नसिध्यति
 गणमुगच्छते विकराणां तं चंगम् सोमो सखा
 तमन्तो न शाक्यमुक्त्यत्रपदेशग्रहणाना
 हीतं अथपदद्वयदेशभक्तः स्यात् गृहीता
 मत्रपदेशग्रहणानाहिस्यते नसिध्यति
 हिकमिष्यते तत्कथं वक्ष्यते तस्य परिहा
 रं इत्येवापसंख्यानं इदं वदितव्यं ननु
 दाततं न प्रामोति पचतः पचतः इत्युच्यते
 नैकं पचतव्यं अनेकांता अनुवंध्याः यदि
 नैकान्ता अनुवंध्याः अदिप्रभृति न होत्या
 दिभ्यः प्रतिषेधोक्तव्यः अतः न हतः अ
 त्रपदेशादित्यनुदाततं प्रामोति तत्रादिभ्यः
 तिजहोत्यादिभ्यो प्रतिषेधः स्यात्पदेशा
 भावात् तत्रादिप्रभृतिभ्यो न होत्यादिभ्यः

श्री
 महा
 भा
 २२५

आप्रतिषेधः अनर्थकः प्रतिषेधोऽप्रतिषेधो
 यः अनुदाततं कस्मान् भवति स्यात्पदेशा
 भावात् नैवात्र स्थानि नैवाप्यपदेशपक्ष
 मः अनुदातदिद्वहणाद्वा अथवा यदयम
 नुदातदिद्वहणाकरोति तज्जापयत्यावा
 यः न तस्य विकरणोभ्यो नुदाततं भवतीति
 तिनैतदस्ति जापकं अर्थमेतत्स्यात् वि
 दातेति दाते यतद्विदितं ग्रहणाकरोति
 नद्विष्टं विकरणोद्विदितं द्विजो नुदातः
 त्वेविकरणायः प्रतिषेधोक्तव्यः चिन्नतः
 सन्नतः लनीतः प्रनीतः द्विजो नुदात
 त्वेप्रामोति द्विजो नुदाततं विकरणोभ्यो
 प्रतिषेधः सर्वेषां पदेशविशेषाणां वा
 द्विजो नुदाततं विकरणोभ्यो प्रतिषेधः अन
 र्थकः प्रतिषेधोऽप्रतिषेधः अनुदाततं क
 स्मान् भवति सर्वेषां पदेशविशेषाणां वा
 वात् सर्वेषां पदेशग्रहणानविशेषाणि
 षामः उपदेशादितः नुदातेतः उपदेशो
 अकारोतादिति अदिस्मि सिचग्राधुदात
 तेनितः पिअपसंख्यानं सिचग्राधुदातते
 अतिदः पिअपसंख्यानं कर्तव्यं मादिका
 र्षे अतिदश्चिकिमर्थं मादिपाविषमस

पादिहि स्वपादीनावाचनानाम्पस्तसरो।
 विप्रतिषेधेन स्वपादीनावाचनानाम्पस्त।
 सरोविप्रतिषेधेन स्वपादीनावाचनम्पा
 वकाशः सपेतिश्रमस्तस्वरस्यावशः ददति
 ययति श्लोभयेजामोति जायति श्रमस्त
 सरोभवतिविप्रतिषेधेन अनुदाते अनु।
 दातेवह्वीहिनिर्देशोलोपयणादेशार्थः
 अनुदातेवह्वीहिनिर्देशः कर्तव्यः अवि।
 गमानोदातेनुदातश्चिक्त्वा किंप्रयोजने
 लोपयणादेशार्थः लोपयणादेशयोः कृत
 योराद्युदाततयथास्यात् माहिस्रुथात्
 द्यात्तत्र सर्वसरोनकचकस्य सर्वस्यानक
 चकस्येतिवक्तव्यं इहमाभूत् सर्वके भी।
 ह्री भ्यादिग्रहणकिमर्थं इहमाभूत् ददा
 तिनैतदस्तिप्रयोजनं श्रमस्तसरोत्रवाय।
 कोभविष्यति अतर्भयेस्यात् अनवका
 शः खल्वपिविधयोवायकाभवेतिमात्र।
 काशश्चापस्तस्वरः कोवकाशः मिमीते
 अथप्रत्ययग्रहणकिमर्थं प्रत्ययात्पूर्वा
 षोदाततयथास्यात् आटः पूर्वस्या
 मृदिति विभयानि जिह्याणि नवैवा
 स्तिविशेषः प्रत्ययाद्वापूर्वस्यादाततेमा

श्री
 मद्य
 भा
 २८०

त्पादोवायुपिचपितोभक्तः पिदुहोणनया
 हिष्यते इदंतहिप्रयोजने प्रत्ययात्पूर्वस्या
 दाततयथास्यात् आटश्चमाभूदिति।
 एतदपिनास्तिप्रयोजने पितोभक्तः पिदु
 होणनयाहिष्यते एवेतहिमिदंमनियत्
 न्यग्रहणं करोतिनज्जापयताचार्यः स्वर
 वियोसंचातः कायीभवतीति किमेतस्य
 पनेप्रयोजनं चित्स्वरानाम्पादिभ्योत्तरात्रा
 त्रविप्रतिषेधेनत्यक्तंनडपपत्रंभवतिअथ
 एवस्याग्रहणकिमर्थं तस्मिन्नितिनिर्दिष्टे।
 एवेत्येतिपूर्वेष्वेवमविष्यति एवेतहिमि
 दंमनियत्पूर्वग्रहणं करोतिनज्जापयता
 चार्यः स्वरचियोसंप्रत्ययस्मृतंनसमस्याभा
 वेतीति किमेतस्यज्ञापनेप्रयोजनं उपोत
 मरितिरिदंतस्यवक्ष्यतस्वरस्यावृत्तंनस्य
 येतस्ताप्यते चतस्रः प्रासीतिशमनस्यापि
 प्राप्नोतिशमग्रहणसामर्थ्यात्रमविष्यति
 इतरथादितजयंवृत्त्यात् ऊरिदंयदाप्य
 म्नेयुष्मः चतुर्थ्येति अथपिदुहोणकि
 मर्थं इहमाभूत् जायतिनैतदस्तिप्रयोज
 नंभवत्येवाग्रहणं इदंतहिदिरिदंनिग्रा
 करेणव्यवहितत्वात्रमविष्यति लोपेह

तेनास्तिवावधाने स्थानिवद्वाद्यवहित
 मेवप्रतिविध्यतेऽस्यानिवद्वावः सर्वाधि
 प्रतिनस्यानिवद्वातीति अचःकर्तृ यकि
 रपश्यसावधाने यकिरपश्यसावधानेकर्तृ
 तीर्यतेस्यमेवस्तीर्यतेस्यमेव उपदेशवा
 वचनात्सिद्धे उपदेशइतिवक्तव्ये उपदेश
 जनादीनां उपदेशइतिवचनेजनादीनां
 रोन्मिथ्यति जायतेस्यमेवजायतेस्यमे
 वयोगविभागात्सिद्धम् उपदेशवचनेज
 नानोयोगविभागः करिष्यते अनेतानो
 कर्तृयकिवादिहृदातीभवतिवीर्यतेस्यमे
 व नीयतेस्यमेव जायतेस्यमेव जायते
 स्यमेव तत्रउपदेशेजनांकर्तृयकिवा
 दिहृदातोभवतीति तीर्यतेस्यमेव स्तीर्य
 तेस्यमेव तत्रउपदेशग्रहणकर्तव्यं ना
 ह्यन्तरेणोपदेशग्रहणयोगागमुपजायते
 नकर्तव्यं प्रकृतमनुवर्ततेकप्रकृतं ना
 अनुदातेनिरुपदेशालसार्वधानकमा
 वदातमक्षिणोरिति नवचोक्तमुपदेशवच
 नेजनादीनां सरोन्मिथ्यतीति नैषदोषः नै
 वेविज्ञायते उपदेशवचनेजनादीनां सरोन्
 मिथ्यतीति कथंनहिउपदेशवचनेजना

श्री.
 महा
 भा.
 २८८

दीनामप्यानेउपदेशग्रहणकर्तव्यमिति।
 तत्रउपदेशग्रहणकर्तव्यंनकर्तव्यं प्रकृतम
 नुवर्ततेकप्रकृतं अनुदातोपदेशवचनित
 नोत्पादीनामनुनासिकलीणोक्तलित्तिती
 ति थलिसीरोसेट्टग्रहणकिमर्थं नफली
 इतोवाउदातोभवतिरित्येवोच्यते थलीडे।
 नोवाउदातोभवतीत्युच्यमानेइहापिप्र
 सज्येत पपवथ नैतदस्तिप्रयोजने अचर
 तिवर्ततेइदंनहिपयाणसेना किमर्थमिद
 मुच्यतेननतिपादिनित्यमित्यवसिद्धे जि
 तीर्यतेनवाञ्जितेपुण्यामःप्रययल।
 लोणनलमतातस्मिन्मितिप्रययललला
 स्पप्रतिषेधः अंगाधिकारः प्रतिनिदिष्य
 ते नलमताइत्येतिवचनेतापकमनुवंधा
 ललाणोसरेप्रययलललाप्रतिषेधस्य उप
 मानस्याद्युदातवचनेतापकमनुवंधलल
 लोसरेप्रययलललाप्रतिषेधस्य उपमान
 स्याद्युदातवचनेक्रियतेतापकां किंता
 यं पतन्तापयत्ताचोपीनुवंधललोसरे
 प्रययलललाणनभवतीति किमेतस्याप
 नेप्रयोजने गणीः वत्साः विदाः उवीः उप
 ग्रीवा वामरज्जः जितीत्याद्युदातवेनभव

तीति इह वा इति न हि तत्कृतं इत्येता
 दातृत्वेन भवति यच्च न वल्लक्षणम्
 च्यते पथिप्रियः मथिप्रियः इति पथिम
 थोः सर्वनामस्थान इत्याद्युदात्तत्वेन प्रामो
 नि पठेत्तद्विज्ञापयत्प्राचार्यः स्वरे प्रत्ययल
 क्षणं न भवतीति यद्येवं सपि रागकुसमा
 यच्छेति ग्रामे चित्तोत्थाद्युदात्तत्वेन प्रामो
 ति इह च मादिदातो आदिस्मिन् चोत्तरस्या
 मितोषस्येन प्रामोति पठेत्तद्विज्ञापयत्प्रा
 चार्यः सममीति दिष्टं स्वरे प्रत्ययलक्षणं न
 भवतीति सच मथि सर्वस्वामः सर्व एष्टः
 सर्वस्य सपीत्याद्युदात्तत्वेन प्रामोति यवता
 धनुवयलक्षण इत्येव कथं तद्विज्ञापि
 योमथिप्रियः वक्तव्यमेवैतन् प्रथिमथोः
 सर्वनामस्थाने लक्षितमन्तात्वे प्रत्यय
 लक्षणं न भवतीति निष्ठाव निष्ठायायति
 दीर्घत्वे प्रतिषेधः निष्ठायायति दीर्घत्वे प्रति
 षेधो वक्तव्यः दत्ताभ्यां गुमाभ्यां नवावहि
 रंगलक्षणतात् नवावक्तव्यं किं कारणा
 वहिरंगलक्षणतात् वहिरंगे दीर्घत्वं ये
 तरेगः चरः असिद्धं वहिरंगमन्तरेगे प्रन्ते
 ण प्रतिषेधे मन्तरेण चैतां परेभाषासिद्धं

श्री.
 महा
 भा
 २८२

कथं नैवे विज्ञायते न चेत्कारांतानि एति
 कथं न हि न चेदाकारांतानि एति यथे
 वेति ईशेनैव हि नोपपद्यते न ह्येषाका
 रात्तच मीप्रता इह वप्रामोति ग्रामो राह
 इति पठेत्तद्विज्ञापयत्प्राचार्यः स्वरे प्रत्ययल
 क्षणं न भवतीति यद्येवं सपि रागकुसमा
 यच्छेति ग्रामे चित्तोत्थाद्युदात्तत्वेन प्रामो
 ति इह च मादिदातो आदिस्मिन् चोत्तरस्या
 मितोषस्येन प्रामोति पठेत्तद्विज्ञापयत्प्रा
 चार्यः सममीति दिष्टं स्वरे प्रत्ययलक्षणं न
 भवतीति सच मथि सर्वस्वामः सर्व एष्टः
 सर्वस्य सपीत्याद्युदात्तत्वेन प्रामोति यवता
 धनुवयलक्षण इत्येव कथं तद्विज्ञापि
 योमथिप्रियः वक्तव्यमेवैतन् प्रथिमथोः
 सर्वनामस्थाने लक्षितमन्तात्वे प्रत्यय
 लक्षणं न भवतीति निष्ठाव निष्ठायायति
 दीर्घत्वे प्रतिषेधः निष्ठायायति दीर्घत्वे प्रति
 षेधो वक्तव्यः दत्ताभ्यां गुमाभ्यां नवावहि
 रंगलक्षणतात् नवावक्तव्यं किं कारणा
 वहिरंगलक्षणतात् वहिरंगे दीर्घत्वं ये
 तरेगः चरः असिद्धं वहिरंगमन्तरेगे प्रन्ते
 ण प्रतिषेधे मन्तरेण चैतां परेभाषासिद्धं

ज्ञानपदेकतयं रिक्तेविभाषा विभाषेति
 किमियं प्राप्तेविभाषायाहोसिदप्राप्ते क।
 यं वप्राप्तेकयं वाप्राप्तेसंज्ञायामुपमानेति
 एवञ्जननादितिवातित्येप्राप्तेप्रारम्भः ततः
 प्राप्ते अस्याथातप्राप्तेवोपारित्येप्रारम्भेवि
 भाषाप्राप्तेनित्योविधिः रिक्तोनास्तिकः॥
 स्थित् वेगारिववेण उपोतममश्ति उपी।
 तमग्रहणं किमर्थं नरिति एवमित्येवोच्ये
 न तत्रायमर्थः मतौ एवमात्मसंज्ञायो
 स्थियामित्यत्र सर्वग्रहणं न कर्तव्यं भवति उ
 पोतमग्रहणमपि तस्मिन्तर्पणं च द्वाभ्याम्
 रस्यामुपोतममित्येव इहमाभूत् माहिस
 दयत् अतोव किमर्थमिदं उच्यते न वत्पाह
 त्येवोच्यते वत्पाहं तीयत्तु चामानेराजवतीश
 त्रापिप्रसज्येत अथावत्पाहं तत्तु चामानेका
 स्मादेवात्र न भवति असिद्धो न लोपः तस्या
 सिद्धत्वात् नैषावतीशः कस्त्रहिअवती
 शः यथैव तर्हि न लोपस्यासिद्धत्वाज्जावती
 शः एवं च स्यात्तु सिद्धत्वा न वतीशः आ
 श्रयामिदं न वत्पाहं अतोवत्पाहो चौरत
 दितेव स गतदित इति वक्तव्यं इहमाभूत्
 दाधीवः माभूवः इति ततर्हि वक्तव्येन वक्त

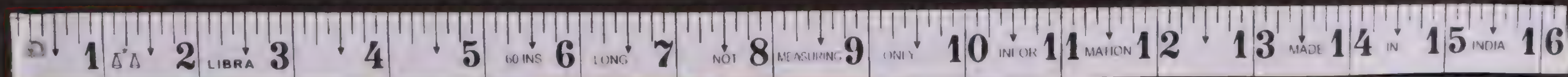
श्री.
 महा
 भा.
 २८३

यं प्रत्ययसरोत्रवायकोभविष्यति स्थ
 नांतरप्राप्तः बुद्धः प्रत्ययस्य स्यापवा
 दकः अत्र दातो सप्रपिताविति अनुदा।
 तो सप्रपितावेतस्योदात्तनिहतिस्वरः उ
 दात्तनिहतिस्वरस्य बुद्धः स यथैवो।
 दात्तनिहतिस्वरं वाधते एवं प्रत्ययस्य
 मपि वाधेत नोदात्तनिहतिस्वरः प्राप्ते
 ति किं कारणं न गोश्रुमावर्तीति प्र।
 तिषेधात् नैष उदात्तनिहतिस्वरस्य प्रति
 षेधः कस्यतर्हि तृतीयादिस्वरस्य यत्र त।
 द्वितृतीयादिस्वरानास्ति दधीवः प्रपेति
 एवं तर्हि न तृतीयादिलक्षणाप्रतिषेधो
 शिष्यः किं तर्हि येन केन विलक्षणान् प्रा।
 मस्य विभक्तिस्वरस्य प्रतिषेधः यदि विभ।
 क्तिस्वरस्य प्रतिषेधः वृद्धान् लक्षान् अ
 वनप्राप्तेति मतप्रग्रहणमपि प्रकृतमन
 वर्तते कप्रकृतं इह स न भ्यामतविति य
 दितद्ववर्तते वेतस्वान् अत्रापि प्राप्तेति
 अत्र मतप्रग्रहणमनवर्तयत प्रवेयः यद्वि
 तर्हि मतप्रग्रहणं ज्ञानेनोपग्रहणं न भवेति
 वेतस्वान् वनेन प्राप्तेति सामान्यग्रहणं
 वने इह प्रनविशिष्टस्य यत्र तर्हि विभक्तिः

नास्ति दधीची यदि प्रनयमुदात्तनिहा
 तिस्रस्यापि प्रतियोगित्वायेन नैव शक्यं
 इहापि प्रसज्येत ऊमासीते सति शिष्टः स्व
 लपि च स्वरः कथं वा विसृज्येत यशस्येत
 द्रुपे कतास्येत द्रुपे यजादावसर्वनामस्य
 ने भिविद्वन्कारलोपेन कारलोपे च कृते
 तस्मात्सुच्यते चौरतद्धित इति समासः
 स्य समासोदात्तत्वे यजनात्तेषु संख्या
 ने समासोदात्तत्वे यजनात्तेषु संख्या
 ने कर्तव्यं राजपर्वत ब्राह्मणसमित् हा
 लस्वरप्रामोद्यन्तमविद्यमानवत् अथा
 वाहलस्वरप्रामोद्यन्तमविद्यमानवत् भ
 वतीत्युक्तेषां परिभाषा कर्तव्यः किमर्थ
 मिदमुभयमुच्यते हलस्वरप्रामोच विद्यमा
 नवदित्येवोच्यते स्वरप्रामोद्यन्तमविद्य
 मानवद्ववतीति वाहिवदं भवदं भवति य
 दि हलचरप्रामोद्यन्तमविद्यमानवद्व
 तीत्युच्यते दधि उदात्तादनदात्तस्य स्रित
 इति स्रितत्वे तप्रामोति उदात्ताच्च स्रित
 विधाविनिवक्तव्यं यथा उदात्तस्रितवि
 योद्यन्तमविद्यमानवद्ववतीत्येषा परिभा
 षा कर्तव्या कायेतस्याः परिभाषायाः प्रयो

श्री.
 महा
 भा.
 २८४

योजनानि प्रयोजने लिङाद्युदात्तोदात्त
 विधयः लिति प्रत्ययात् पूर्वमुदात्तभवती
 ति हेवस्यात् वायकः लावकः भौरिकि
 विधिम् भौलिकिविधं विकीर्षकः नि
 हीयक इत्यत्र न स्यात् त्रित्यादि नित्यमि
 ती हेवस्यात् ग्रहिचुवकायनिः श्रामिवे
 षः गर्गिः कृतिरित्यत्र न स्यात् यामोरे
 दातो भवतीती हेवस्यात् ऊर्गातिपवती
 त्यत्र न स्यात् इदं तावदपत्तं यदुच्यते हल
 स्वरप्रामोद्यन्तमविद्यमानवद्ववतीति
 कथं हि हलोनामस्वरप्रामोः स्यात् तदि
 द्वापि बुवता उदात्तस्रितविधाविति वा
 क्यं तथा नुदात्तादेरेतौदात्ताच्च यदुच्य
 ते तदा जनादेरेतौदात्ताच्च न प्रामोति या
 दिप्रतः स्वरविधौ यजन्तमविद्यमानवद्व
 वतीत्युच्यते अथ स्वरविधौ यजन्तमवि
 द्यमानवद्ववतीत्युच्यमानेवदात्तादेरेतौदा
 माच्च यदुच्यते तत्सिद्धं भवति यजनादेरे
 जनात्ताच्च वाहं सिद्धं कथं स्वरविधिर्नित्य
 र्वविभक्तः समासः स्वरेण विधिः स्वर
 विधिरिति नैव शक्यं इह हि दोषः स्यात्
 नुदश्चिन्ता चोषविद्युत्ता न लावकः इति

हस्तनृभ्यामनुविशेषसः प्रसज्येत आ-
 स्तनृद्विहस्तप्रामोयनमवियमानवद-
 वतीयेव ननुचोक्तं कथं हस्तीनामस्त्रा-
 मिः स्यादिति उच्यते रुदातः नीचैरनुदातः ३
 ननुयद्येतिदिष्टमनग्रहोनिहृततामि-
 निहृतहलोपिस्त्रासिर्भवति यदपु-
 च्यते उदाताहस्त्रमितवियावितिवक्तव्यं
 इति ननु वक्तव्यं नरेण परिभाषिकस्यानुदा-
 तस्य ग्रहाणां कितं हि ग्रहार्थग्रहाणां अवि-
 यमानोदातमनुदाते उदातादनदातस्यो-
 तियदपुच्यते उदातस्त्रितवियाविति।
 वापरिभाषाकर्तव्याः तस्यानुदादेरेतोरा-
 ताच्च यदुच्यते तदं ननु नरेण ननु ताच्च न-
 प्रामोति आचार्यप्रवृत्तिर्ज्ञापयति यदुच्य-
 ते ननु ताच्च सिद्धं तद्वति योजनानादेयं ननु
 तावेति यदयं ननु तदपदेन दाताद्विस्तृता
 दृष्टिर्वाभेदप्रमार्थसिद्धिप्रतिषेधेणा-
 स्ति सामर्थ्याप्यपरिभाषाकर्तव्या न कर्त-
 व्या आचार्यप्रवृत्तिर्ज्ञापयति भवत्येषाप-
 रिभाषेति यदयं ननु तावदिति नावः प्रति-
 षेधेणास्ति ॥ ॥ इति श्रीमद्भगवा-
 न्पतेर्जलिमनिविरचिते व्याकरणसहा

श्री-
 महा-
 भा-
 २८५

भाष्येष्टस्याध्यायप्रथमपादेष्टमा-
 ह्निके ॥ ॥ पारश्वप्रथमः वहवीहो
 प्र किमर्थमिदमुच्यते वहवीहिसंरंणा-
 स्तिसमासातविधिः सकृत् सकृदाचार्यः
 समासातोदातवे प्राप्ते वहवीहिसंरमपदा-
 देणास्ति नैतदस्ति प्रयोजने ननु सम्भवाति
 यमार्थेन ननु सम्भामित्येतन्नियमार्थभा-
 विष्यति ननु सम्भामेव वहवीहः अतः ३।
 दाजो भवति नान्यतरं इति पक्षमपि कृतं पक्ष-
 त्वेव पदस्य प्रकृते सरत्वं भविष्यति न पुनः
 परस्येति परस्य शितिप्राप्तनात् शिते-
 नित्यावहजिते रातत्रियमार्थं भविष्यति।
 शितेरेव नान्यतरं इति यत्तावदुच्यते ननु स-
 म्भानियमार्थेन तित्तेपेविधिर्नोमिदः
 उदात्तपदोपश्लेषतस्मिन् प्राप्ते पतदुच्य-
 ते यदपुच्यते परस्य शितिप्राप्तनादिति
 परस्य नियमो भवेत् परस्येति नियमः स्या-
 त् शितेति नित्यावहजं वतानादिति पदित-
 दिष्टेव पदप्रकृतिसरत्वं समासातोदातत्वं
 वायतेव प्रियः वाप्रियः अत्रापि द्वायेत अ-
 तश्च न प्रिये सिद्धे अतोदातत्वे वा प्रिये सिद्धे
 ऊतः संभवात् असति तत्त्वपि संभवे वा।

यनंभवति अस्तिचसंभवोयदभयेप्यात्
 सत्यपिसंभवेवायनंभवति तद्यथा दधि
 वास्तोभोदीयतोतकैकोटिनायेति स
 त्पिसंभवेदेयिदानस्यतक्रदानेनिवर्तकं।
 भवतिपवमिहापिसत्यपिसंभवेपदप्र।
 कृतिस्वरत्नसमासात्तादातवेवाधिपते प
 वंतहिप्रकृतादियेः बहुव्रीहौप्रकृताएव।
 पदप्रकृतिसरंभवतीति किञ्चप्रकृते उ।
 दातइतिद्विवर्तते पवमपिकार्यप्रियेद्वय।
 प्रियइतिग्रनप्रामोति सरितेपुदातोस्ति
 अथवासरितग्रहणमपिप्रकृतमवर्तते
 कप्रकृते तित्सरितमिति बहुव्रीहिवृत्ते।
 सिद्धं अतरेणापिवह्वीहिग्रहणंसिद्धं न
 त्पुरुषकस्मात्रभवति तत्पुरुषेतत्पार्थ
 तीयासमस्यपमानाद्यवहितीयाकृताश।
 तत्तत्रियमार्थंभविष्यतिहिगोतहिक्।
 स्मानभवति इगोतेहिगावितेनत्रियमार्थं।
 भविष्यति हंहेतहिप्रामोराजगवह्वचन
 हंहेयकहमिषितेनत्रियमार्थंभविष्यति
 अथयीभावेतहिप्रामोति पविप्रत्युपा।
 वर्जमानाहोरात्रावयवेधितोतत्रियमार्थं
 भविष्यति पवमपिकृतपतत पदेनियमं

श्री.
 महा
 भा
 २८५

भविष्यति एतेषामेवतरुवादिदिति न
 पुनरेवेनियमः स्यात् एतेषांतत्पुरुवादि
 सेवेति इहत्तश्चावधारणं इहत्तश्चावधा
 रणंभविष्यति पक्षांतहिबहुव्रीहिस्यप।
 र्थायः प्रामोति हिपादिहिवितस्तेष्वप्य
 योनकृत्यते यदयं द्विविधापादन्त्यस
 बहुव्रीहिरितिद्वितस्तेष्वितिमिद्वेप्यपे
 प्यप्यंशास्ति तन्तापयत्याचार्यः प्यप।
 यीनभवतीतिउदातोत्तापकंवेतत उदा।
 तपतन्तापकंस्यात् सरितेनसमाविशे
 त् सरितेनचसहसमाविशः प्रामोति स
 रितेपुदातोस्ति बहुव्रीहिसंशान्तिम
 मासांतवियेः सक्तं नत्संभानियमा
 र्थतपरम्यप्रिनिशामनात् दोषेविधि।
 नैजोमिदः परम्यनियमोभवेत् अतश्च
 वाप्रियेसिद्धं संभवात्प्रकृतादियेः बहु।
 व्रीहाहुतेसिद्धमिहत्तश्चावधारणं हि।
 पादिहिवितस्तेष्वप्यप्योनप्रकृत्यते उ
 दातोत्तापकंवेततसतेनसमाविशेत् न
 त्पुरुषेतत्पार्थ तत्पुरुषेविभक्तिप्रकृति
 स्वरत्नकर्मकारेयप्रतिषेधः तत्पुरुषेवि।
 भक्तिप्रकृतिसरत्नकर्मकारेयप्रतिषेधो।

वक्तव्यः परमकारकं परमकारकं परमे
 णकारकोमपरमकारकेसा परमेकार
 केपरमकारकेइतिसिद्धंतलक्षणप्रति
 पदोक्तयोः प्रतिपदोक्तस्यैवग्रहणान् सि
 द्धमेतत्कथं लक्षणप्रतिपदोक्तस्यैवेति
 प्रतिपदयोः सितीयातृतीयासममीसमा
 सस्तस्यग्रहणान् लक्षणोक्तश्रुत्यंशया
 चेनजक्तनिपातानापरिसंख्यानम् अ
 व्ययेपरिगणानेकर्तव्यं नन् अत्रालाः
 अत्रषलः ऊरुवासाः ऊरुषलः निपा
 त निर्कोशाविः निर्वासाणामिः क्रमा
 माभूत् स्वात्कालकः पीतास्थिरकः
 कायावावाप्रतिषेधोवक्तव्यः स्नातका
 लकः पीतास्थिरकः सतर्हिक्तव्यः न
 वक्तव्यः निपातनास्मिहं निपातनेदत
 त्सिहं किंनिपातने अत्रषमत्रसमासा
 र्थेन्यवभाषार्थेचनिपातनेकर्तव्यं तेनै
 वयत्नेनेसरोपिनभविष्यति सदृशप्र
 तिपदयोः सादृश्ये सदृशग्रहणामनर्थ
 के तृतीयासमासवचनात् सदृशग्रह
 णामनर्थके किंकारणो तृतीयासमासा
 वचनात् सदृशशब्देनतृतीयासमासा

श्री.
 महा
 भा

२८७

उच्यते तत्रतृतीयाष्टवपदप्रकृतिसंभवा
 तीतिवसिहं षष्ठीतर्हीदेवक्तव्यं पितः स
 दृशः पितृसदृशइति षष्ठीमितिचेतत्
 तीयासमासवचनार्थको षष्ठीमितिचे
 तत्तृतीयासमासवचनार्थकंस्यात् किंका
 रणो इहास्माभिस्त्रेशब्दोसाथं पित्रासदा
 शः पितः सदृशः पितृसदृशइति तत्रदा
 योणहयोः समानार्थयोरेकेनविग्रहः अ
 परेणावृतिर्भविष्यति श्रविरविक्रयापेनत
 यथा अवेमंसमितिविग्रहप्रविक्रयाद्वा
 त्पतिर्भविष्यति आविक्रमिति एवंपितस
 दृशइतिविग्रहपितृसदृशइतिभविष्यति
 पित्रासदृशइतिविग्रहवाक्यमेवभविष्यति
 अत्रषण्णतृतीयासमासावक्तव्यः परपिषष्ठी
 र्थानास्तीतदर्थेभोजनमदृशः अथयनस
 दृशइति यदितर्हित्वा निवेधनमस्ति तदे
 ववक्तव्ये इदेनवक्तव्ये इदमप्यवर्णवक्तव्ये
 यत्रषष्ठीश्रुयतेतदर्थे दास्याः सदृशः हृषा
 त्याः सदृशइति इगतकाल इगतप्रकृति
 सरत्वेयागुणयोरुपसंख्यानं इगतप्रकृ
 तिसरत्वेयागुणयोरुपसंख्यानंकर्तव्यं पंक
 रत्नः दणारत्नः पंचारत्नयः दणारत्नयः य

गगुगायोः कृतयोरिगंतेदिगावितेषसरो
 नप्रापेति नवावद्विरेगलक्षणात् नवा
 वक्तुकिंकारणम् वहिरेगलक्षणात्
 वहिरेगोयगुणोऽतरेगः सरः अस्मिद्व
 हिरेगमंतरेगो परिप्रत्युपापावर्ज्यमा पोरप्र
 त्युपापेभ्यः समासेवनेविप्रतिषेधेन परिप्र
 त्युपापेभ्यः वनेसमासश्चेतद्रवतिविप्रतिषेधे
 नपरिप्रत्युपापावर्ज्यमानाहाग्रावयवे।
 हित्यस्यावकाशः परिप्रिगतेषु परिस्मोदी
 रे वनेसमासश्चेत्स्यावकाशः प्रवणेयष्ट्ये
 इहोभयेप्रामोति परिवनेग्रवने समासश्
 चेतद्रवतिविप्रतिषेधेन नवावनस्यातो।
 दातवचनेतदपवादनिवृत्त्यर्थं नवाप्यावि
 प्रतिषेधेनकिंकारणं वनस्यातोदातवचने
 तदपवादनिवृत्त्यर्थं सिद्धमज्ञोदातवच
 स्मर्गोवतस्याप्रवचनपतत्योजने येने
 तदपवादः प्राप्तवेतिज्ञायकार्थं सर्वेष्वेवा
 वतदपवादमवायसंवायते एवमिममपि।
 वाधिष्यते आचार्योपसर्जन आचार्योपस
 र्जनेनेकस्यापिष्टवपदवात्सेदेहः आचार्योप
 सर्जनेनेकस्यापिष्टवपदवात्सेदेहोभ
 वति आधिशलपाणिनीयव्याशीयगौतमी

श्री.
 महा.
 भा.
 २८८

यापकेपरेवर्जयितासर्वाणिष्टवयनित
 जनतायते कस्याष्टवपदस्यप्रकृतिसरत्वे।
 नभवितव्यमितिलोकवित्तानान्तिदंत
 यथालोकेयमीषावात्तानांष्टवमान
 येनियः सर्वष्टवः सञ्जीनीयते एवमि।
 हापियत्सर्वष्टवपदेतस्यप्रकृतिसरत्वे।
 भविष्यतीति महावीर्यपराङ्गादृष्टी
 आसजावातभारभारतहेलिहिलगौर
 वप्रहृष्टेषु किमर्थमहतः प्रवदुषाहृत
 रपरेष्टवपदस्यप्रकृतिसरत्वेन नक
 र्मधारयेनिष्टेष्टवसिद्धेनसिध्यतिकिंका
 रणं श्रोणादिसमासश्चेतद्रवतिविप्र
 नःकारणं श्रोणादिसमासश्चेतद्रवतिविप्र
 हमाभूत महानिराष्टदक्षिणादीयते क
 रुगार्हपतिकुरुकुरुहोपागीर्हपत्ये
 शोः गार्हपत्यशतिवक्तव्यं कुरुगार्हपते
 हतिगार्हपतेकुरुगार्हपतिकुरुवस्तु
 तजरत्यश्रीलक्ष्मणापारेवश्वातेनिल
 केद्र पापकंवलोदासीभारादीनांच दा
 सीभारादीनामितिवक्तव्यं इहापियथा।
 स्यात् देवेहृतिः देवनीति वसनीतिः शो
 षधिः चंद्रमाः तत्रद्विक्तव्यं नवक्तव्यं यो

गविभागः कुरियते कुरुगर्गएत्ररिक्त
 र्वसूतजरत्पशीटवचुणपमेवशवातैतिल
 कंर यापकंवलइति ततःदासीभागाणां
 चेतिनववचननिर्देशादासीएवसति।
 वित्तासते यदीनोवेएपकंयेलःसंसा।
 यो यापकंवलः सशायामिति वक्तव्यं।
 योदिपणीतयः कंवलः पणकंवलेय।
 वासोभवति अथग्राह यापकंवलएव
 यथास्यत कमाभूत् यापगवः पापह
 स्ती अहीनीद्वितीया अहीतइतिकिमर्थ
 कातागतीतोयेपानातीतः अहीनेद्विती
 यायनुपसर्गइतिवक्तव्यंइहमाभूत् एव।
 प्राप्तःसावप्राप्तः इःविप्राप्तो इःवप्राप्त इ
 ति नतहिदक्तव्यययणतइत्येते अथवेत
 हिअहीनग्रहणनक्रियतेइहापि काताग
 तीतोयाजुवातीतइति अनुपसर्गइत्येवमि
 हं गतिरनेतरः अनेतरइतिकिमर्थ इह
 समाभूत् अभूतः उपसमारुतः गतेर
 नेतरवचनमनर्थकं गतिर्गतावनुदातव
 चनात् गतेरनेतरवचनमनर्थकं किंका।
 राणां गतिर्गतावनुदातवचनात् गतिर्ग
 तावितानुदातत्वमुच्यते तदाथकेभविष्य

श्री.
 महा.
 भा
 २८५

ति तंयस्याप्रकृतिसरतंतस्मादेतोदातप्र।
 संगः तत्रयस्यरात्रेः प्रकृतिसरतंतस्मादेतो
 दातवंप्रमेति अंतस्याप्यवज्जकाजविश।
 कासाधिति प्रकृतिसरवचनसामर्थ्यादेतो
 दातवेनमविद्यति यदिहिस्यात् प्रकृति
 सारवचनमिदानींकिमर्थस्यात् प्रकृतिस
 रवचनकिमर्थमितिचेदेकगत्यर्थे प्रकृति
 सरवचनकिमर्थमितिचेतयपकोगमिसा।
 दर्थमेतत् स्यात् प्रकृते प्रकृत् एवमर्थ।
 मेवतद्विअनेतरग्रहणकर्तव्ये अत्रयथास्या
 त् क्रियमाणोपिअनेतरग्रहणेनस्थिति
 दिन्नरणां गतेरनेतरः केएवपदंप्रकृति
 सरतंभवतीत्युच्यते यथाअगतिरनेतरः अ
 भूतमितिनासोएवपदं यथाएवपदना
 कोपेपदंनरः अएवपदार्थेनहीदेवक्तव्ये अ
 एवपदस्यापिगतेः प्रकृतिसरतंयथा।
 सादिति अएवपदार्थमितिचेत्कारकेतिप्र
 संगः अएवपदार्थमितिचेत् कारकेअ।
 निप्रसंगः स्यात् आगतः हरादागतः त
 यथेवदिगतिएवपदस्यप्रकृतिसरतंभव
 ति एवकारकएवस्यापिप्राप्ताति सिद्धेता
 गतेरनेतोदाताप्रसंगात् सिद्धमेतत्कथ।

यत्र दत्तस्याप्यवज्जन्तवित्रकाणामिति।
 हतेरप्रमेतये किं कृतं भवति कन्तरापवा
 दोयं भवति तत्र गतिरनेतस्य स्यावका।
 शः प्रकृतं प्रकृतं अतस्याप्यवज्जन्तवित्र
 काणामित्येव स्यावकाशः दृग्गतः दृग्गतः
 इहोभयं प्रामोति आगतः दृग्गागतः अ
 तस्याप्यवज्जन्तवित्रकाणामित्येतद्व।
 तिविप्रतिषेधेन अवश्यं गतेस्तत्प्रमेत।
 यं मेदः अमेदश्चेत्येवमर्थं रावेतद्विद्योगवि
 गः करिष्यति अतस्याप्यवज्जन्तवित्रकाणां
 ततः कृतमुत्तरपदमेतोदात्तं भवति ति प्र
 वृत्तास्कोपपदग्रहणमनुवर्तते गतिग्रह
 णोति हते स्यवाउपरिष्ठायोगविभागः।
 करिष्यति इति इदमस्ति सूपमामातकः
 सत्तायामनावितादीनां प्रवृत्तः दीर्घः केचि
 नोवक्ष्यामि कारकात् कारकाच्च कृतमु
 त्तरपदमेतोदात्तं भवति तः दत्तश्च लपरेव
 शिषिकारकादिति एवेव कृतानर्थः अने
 ताग्रहणेन कथं मध्यममिति उदेति।
 क्रियाविशिष्टे तदाविशिष्टमभिः वि
 विशिनष्टि तत्र गतिरनेतस्य इति वप्रामोति
 गतिर्गताविति च गतिरनेतरस्यावका

श्री
 महा
 भा
 २५

शः प्रकृतं प्रकृतं गतिर्गतावित्यस्याव
 काशः अभ्युदरति उपसमादेवेति इहो
 मयं प्रामोति उपसमाभ्युदने उपसंहृतं।
 माहितं गतिर्गतावित्येतद्व्यतिप्रति।
 धेयेन एवं तद्विप्रतिषेधेति यदनंतरग्रहाक
 रोति तन्नापयत्याचार्यः भवत्येषापरिभा
 षा कुरुहो गतिकारकस्य स्यापीति कि
 मेतस्यात्तापने प्रयोजने अवतमेन कुल।
 स्थितमृतपतत उदेति विधीयते तस
 गतिकेन सनकुलकेन च समासः सिद्धो भ
 वति तादौ च निति कृत्यतो कुरुहो कि
 मर्थं यथातकारोदियहो कुरुहोषा
 विज्ञायते तकाशो निति कृत्यतदेत
 त्रपदरति अर्थी कियमाणो कुरुहोत।
 कारोदियहो कुरुहो विशेषणस्यात् उत्तर
 पदविशेषणं ननु को दोषः इहैव स्यात्
 प्रतरिता प्रतरितम् इहैव स्यात् प्रकर्तृ
 कर्तुं तादौ निति कुरुहो नार्थकं तादौ
 निति कुरुहो नार्थकं कियमाणोपि क
 रुरुहो अनियंशकं वित्ताने नकारो उत्तर
 पदे निति कृतीति अक्रियमाणोपि चेदेक।
 नियस्तकारादिः तदेतत्तरपदइति याव

ताकियमासेवातिरेवितायने श्रुतिया
 मासेवेसं श्रुतियोगावेसंवितायमः क
 इपदेशेवातायमिरेषं कइपदेशेतहि
 ताचयेरुंयं कइपदेशेकतये कइपदेशे
 यस्तकारादिमिरेवेयथावितायेतकिंप्र
 योजने इरेषं इतादावपिमिरेभवति प्र
 लविता प्रलविते अनिगंतोचनौवप्रत्यये
 अनिगंतप्रकृतिसरभावप्रसंगः अनिगंत
 प्रकृतिसरंयणादेशेप्रकृतिसरभावः प्र
 मोति प्रत्यय प्रत्येवो प्रत्येवः अनिगंतव
 चनमिदानीं किमर्थेयान् अनिगंतव
 नेकिमर्थमितिचेदयणादिषुं अयणा
 देमेतस्यान् यणास्वदायणादेशेनकदाच
 यणादेशेनयदाणाकलः उक्तवाकिसुक्तं
 समासेषाकलंतभवतीति यत्रतंयंयोर
 कासेलप्यतेवुस्वरस्तत्रवायकोभविष्य
 ष्यति अयमेवेष्यतेवत्यतिहोतत चोरति
 गंतोचनौवप्रत्ययइति यतहित्ययोः प्रक
 तिसरंशास्ति वषहियाणादिषुंमेव
 वेसः यतदयणादिषुंमेवस्यान् यदा
 यणादेशेनकदाचयणादेशेनयदाणा
 कले उक्तवाकिसुक्तं समासेषाकलंतम

श्री
 महा
 भा.
 २१८

वतितियत्रतंयंवेनेरकासेलप्यतेवुस्वर
 स्तत्रवायकोभविष्यति अयमेवेष्यतेव
 द्यतिहोतत चोरनिगंतोचनौवप्रत्यय
 इति यतहित्यवेप्रकृतिसरंशास्ति यष
 हियाणादिषुंमेवस्यान् यतदयिष्य
 णादिषुंमेवस्यान् कथं अकृतेय
 णादेशेनयदायणादेशेप्रकृतिसरंमेव
 उदात्तसरितयोर्थाः सरितोनुदात्तमेमे
 वस्वरः सिद्धोभवति तत्र तस्मात्सुच्यते अ
 तिगंतप्रकृतिसरंयणादेशेप्रकृतिसर
 भावप्रसंगइतिचोरनिगंतोचनौवप्रत्यये
 वसरात् अनिगंतोचनौवप्रत्ययइत्यतः
 वतिविप्रतिषेधेनवुस्वरस्यावकाशः दधी
 चध्दमदधीचा दधीचे अनिगंतोचनौवप्र
 त्ययप्रत्ययस्यावकाशः यंवे यंवेः
 होभयंशमोति अदाचा अदाचे अनि
 गंतोचनौवप्रत्ययइत्येतद्वतिविप्रतिषे
 धेन नचावुस्वरस्यावकाशप्रकृतिसरं
 विनिप्रतिषेधादितरयादिसुवीपदात्प्रस
 इ नवापतद्विप्रतिषेधेनापिसिध्यतिवुस्वर
 स्यावकाशप्रकृतिसरभावनिप्रतिषेधात्
 वुस्वरः सर्वपदप्रकृतिसरभाविनः प्रतिषे

यः इत्तराहिसर्वापवादः बुद्धः अदि-
 यमाणोहिप्रतिषेधसर्वापवादः बुद्धः क-
 णं प्रत्ययस्य स्यापवादः अनुदातोस्तुपि
 तो अनुदातोस्तुपितावित्तास्य उदातनि-
 हतिसरः उदातनिहतिसरस्य बुद्धः स-
 यथैवोदातनिहतिसरं वाधते तथाप्येव
 परप्रकृतिसरत्वमपि बाधेत यदित्यवत्स-
 ह्यातः साम्यं अथमपि वतर्थाः समासोतो-
 दातस्यापवादः अथयस्यः अथयस्यस्यः
 कृत्स्नः कृत्स्नस्यायं उभयोश्चतुर्थयोश्च
 ते विप्रतिषेधः सति हि एस्तद्विबुद्धः
 कणं वा वित्तास्यते यत्रास्येत्तद्व्युत्पन्नं भवति क-
 वास्येत्तद्व्युत्पन्नं भवति अमर्दनामस्यानेपता-
 दिपरे अभिनिहते अकारलोपे नकारलो-
 पे च कृते तस्मात्स एव न वावस्यस्य एव
 परप्रकृतिसरभाविति प्रतिषेधादितरस्या-
 हि सर्वापवाद इति विभक्तीषु तस्मात्कृत्स्-
 नः विभक्तिसरादीषु तस्माच्च कृत्स्नो भव-
 तिविप्रतिषेधेन विभक्तिसरस्यावकाशः अ-
 क्षणैः स्त्रीषोः कृत्स्नस्यावकाशः ३१
 अथानुनः पलाशशातनः इहोभयं प्रामो-
 ति एव हे स्यात्कः अपराहेन स्यात्कः क-

श्री
 महा
 भा.
 २९२

त्सरो भवति विप्रतिषेधेन ईषत्सरस्यावका-
 शः ईषत्सरः ईषत्तुलः कृत्स्नस्य स-
 यव इहोभयं प्रामोति ईषत्कः कृत्स्नो भ-
 वति विप्रतिषेधेन चित्स्नराहारिसरः चि-
 त्स्नराहारिसरो भवति विप्रतिषेधेन चित्स्-
 रस्यावकाशः चलनः चोपनः हारिसरः
 स्यावकाशः यातिकास्यः वैशङ्कराहली
 इहोभयं प्रामोति चित्स्नरागवः मातलगवः हा-
 रिसरो भवति विप्रतिषेधेन कृत्स्नराचहा-
 रिसरो भवति विप्रतिषेधेन कृत्स्नस्याव-
 काशः इहोभयं प्रामोति अक्ष-
 नः वाटवदार्थः हारिसरो भवति विप्रति-
 षेधेन नवाहराप्रतिषेधोत्तापकाकृत्स्-
 नवाधकत्वस्य नवाधो विप्रतिषेधेन किंका-
 राणां हरणाप्रतिषेधोत्तापकं कृत्स्नरावाध-
 कत्वस्य यदयमहरा इति प्रतिषेधेन प्र-
 स्तितत्तापयत्ताचार्यः न कृत्स्नः हादि-
 सरं वाधत इति नैतदस्ति तापकं अनाभा-
 वकर्मवत्त्वत्वात् तस्मिन् प्रामोतस्मान् एत-
 उच्यते यो वसायी यो तापकं कृत्स्नस्या-
 पवादः अनाभावकर्मवत्त्वत्वात् इति बाधकं

किलायवायेत किंप्रतस्तत्रवाधिष्यतेयुक्त
 स्याच्चकृत्सगद्विप्रतिषेधेन युक्तस
 रणावकाशः गोवृत्तवः अथवृत्तवः ह्य
 त्तरस्यमपवइहोभयप्रामोति गोमोक्षः
 पद्यमायः अथमद्यः प्रकृतस्योभवति
 विप्रतिषेधेन उपमानांशहोतरप्रकृता
 वेव उपमानग्रहोकिमर्थम् शाहोतर
 प्रकृतावेवेतीयत्युच्यमानेइहापिप्रसज्य
 कृमितिहृत्तानियमोयंविज्ञायेते तत्रको
 दोषः इहनस्यात् पुष्पाहारी फलहारीउ
 यमानग्रहोपनः क्रियमाणेनदोषोभव
 अथशाहोतरप्रहोकिमर्थ इतिउपमानं
 प्रकृतावेवेतीयत्युच्यमानेइहापिप्रसज्य
 न हकवेचीहकप्रती शाहोतरप्रहोप
 नः क्रियमाणेनदोषोभवति अथप्रकृ
 तियहोकिमर्थं शर्षप्रकृतिरेवयोनि
 त्पतत्रयथास्यात् इहमाभूत् कोकिला
 भियाहारी गर्भोच्चारिति अथेवकारः
 किमर्थः नियमार्थः नैतदस्तिप्रयोज
 ने हिदेविधिरभासाणोत्तरेणोवकाशः
 नियमार्थाभविष्यति इहोवयाराणां
 स्तद्विषयेवविज्ञायेत उपमानंशाहो

श्री.
 महा
 भा.
 २८३

प्रकृतावेवेति मैवंविज्ञायिउपमानमेव
 शाहोतरप्रकृताविति शाहोतरप्रकृतौहि
 उपमानेचानुपमानेचापदानमिष्यतेसा
 ध्यायी विलंवितायायी दीर्घकावत
 षभ्राएवदंजीदीर्घाहृचः जेदीर्घात
 एादिहृहातोभवतीत्येतास्मात् अंता
 न्त्ववहृचइत्येतद्वतीविप्रतिषेधेन
 जेदीर्घान्तादिहृहातरस्यावकाशःकु
 टीनः प्रामीनः अंतात्त्ववहृचइत्येतद्व
 वतिविप्रतिषेधेन नभूतादिकंसेतीव
 मेद आद्युदात्तप्रकारोदितोरासादीनां
 कंदस्यपसंख्यानं कर्तव्यं दिवोदास
 यगायते वध्यश्चायदाशुषेयन्तः सर्व
 गुणकःत्वेसर्वग्रहोकिमर्थगुणका
 त्त्वइतीयत्युच्यमानेइहापिप्रसज्यत पा
 मश्रुक्तः परमकृतः सर्वग्रहोपनः
 क्रियमाणेनदोषोभवति अथगुणग्रह
 ओकिमर्थं सर्वकात्वेइतीयत्युच्यमाने
 इहापिप्रसज्यत सर्वयोवर्णाः सर्वयानत
 इतिगुणग्रहोपनः क्रियमाणेनदो
 षोभवति अथकात्वेग्रहोकिमर्थ
 सर्वगुणतीयत्युच्यमानेइहापिप्रसज्य

न सर्वेषां श्वेतः सर्वेष्वेनः कथं वा त्रसुमा
 सः सही संवेतेन मम मणतः निगुणो देनेति
 प्रतिषेधः प्रामोति यवेत हि गुणांतरेण
 समासः तत्र लोपश्च गुणांतरेण समासो
 वक्तव्यः तत्र लोपश्च वक्तव्यः सर्वेषां श्वेत
 ततः सर्वेष्वेति उतरपदबद्धो सर्वेव
 अशुक्तोऽयं निर्देशः ननु उतरपदेनामह हि
 रक्षितकथं तद्विनिर्देशः कर्तव्यः बहिम
 त्पतरपदइति सतस्तिन्यानिर्देशः कर्तव्यः
 नकर्तव्यः नैवे विज्ञायते उतरपदे उतरप
 दे उतरपदे बहिः उतरपदे बहिः उतरपद
 बद्धाविति कथं तद्विनिर्देशः उतरपदबद्धिरसि
 सोऽयमुतरपदबहिः समासः उतरपदबद्धा
 विति बह्वीहो विद्येसे बह्वीहो विष्य।
 स्यातो दातवान् संज्ञायां मित्राजिनयोरे
 तः बह्वीहो विष्य स्यातो दातवान् मि
 त्रजिनयोरेतश्चेतद्वति विप्रतिषेधेनेव
 बह्वीहो विष्य संज्ञायां मित्राणावका
 षाः लिख्यजनः विष्य यणाः संमित्राजि
 नयोरेतश्चेतद्वति विप्रतिषेधेन श्रुतो
 स्यावकाशः कलमित्रे कलजिने श्रुतो
 भयंप्रामोति विद्यामित्रः विद्याजिनमित्र

श्री
 महा
 भा.
 २१४

जिनयोरेतश्चेतद्वति विप्रतिषेधेन श्रुतो
 दातप्रकरणे मेरुद्वयादीनां कंदस्य पंसाया
 नकर्तव्यं मेरुद्वयः सर्वमाचोपतस्थे उदरा
 ये प्रपक्षेपे उदरादिभ्यो न न सभ्या उदराये
 प्रपक्षेपश्चेतस्मान्न न सभ्यामित्येतद्वति
 विप्रतिषेधेन सोर्वा न उदराये प्रपक्षेपे उ
 दरादिभ्यो न न सभ्या उदराये प्रपक्षेपश्चेत
 तस्मान्न न सभ्यामित्येतद्वति विप्रतिषेधेन
 स्यावकाशः ऊटोदरः ऊटोदरः न न सभ्या
 मित्राणावकाशः श्रववः श्रुतिलः श्रमावः
 सुयवः सुतिलः समावः श्रुतो भयंप्रामोति
 श्रुतदरः सुदरश्चेति न न सभ्यामित्येतद्वति
 विप्रतिषेधेन सोर्वा न सी अलो मोषसी सा
 मिनसोः कपिः सोर्मिनसो अलो मोषसी श्रुतो
 तस्मात् कपिर्हमिनसोऽवति विप्रतिषेधे
 न सोर्मिनसी अलो मोषसी श्रुतो तस्यावका
 षाः सुशमीणमथि नावेरुहम यशमीमिस
 प्रतिष्ठानः सुश्रीताः सुपयां शिराः कपिर्ह
 मित्येतस्यावकाशः श्रववकः श्रुतिलकः श्र
 मावकः श्रुतो भयंप्रामोति सुशर्मकः सु।
 स्यातसुः कपिर्हमिनसोऽवति विप्रतिषे
 धेन कलतीरतुलमूलणालादा सममव।

यीभावे पर्यादिभ्यः कृत्वादीनामाद्युदात्तत्वे
 पर्यादिभ्यः कृत्वादीनामाद्युदात्तत्वं भवति वि
 प्रतिषेधेन परिप्रत्ययापवर्जमानाहोरात्रो
 वयवेक्षितस्यावकाशः परिवर्तिगते परिसो-
 वीरे कृत्वादीनामाद्युदात्तत्वं भवति तस्याव-
 काशः अतिक्रमे अत्रकले इहोभयंप्राप्नो-
 ति परिक्रमे अतिक्रमे कृत्वादीनामाद्यु-
 दात्तत्वं भवति विप्रतिषेधेन चेलोवदकदक
 अकर्मधारयेराजं चेलराज्यादिभ्योऽयं वे-
 लराज्यादिभ्योऽयं अययस्यो भवति विप्र-
 तिषेधेन चेलराज्यादिभ्योऽयं वकाशः भाषा-
 वेली प्रवेले वास्ताराजं अययस्यो भवति
 वकाशः निष्काशं विः निर्वाणमिः इहो
 भयंप्राप्नोति ऊचेल ऊराजं अययस्यो भ-
 वति विप्रतिषेधेन सतर्हि एव विप्रतिषेधो
 वक्तव्यः न वक्तव्यः इहो वीपरशब्दः विप्र-
 तिषेधे पर्यादिभ्योऽयं द्रवति ऊदे वने ऊराज्य-
 दात्तत्वे तत्समुदायग्रहणं ऊराज्युदात्तत्वे त-
 त्समुदायग्रहणं कर्तव्यं वनसमुदायवाची-
 यः ऊराज्यः तस्य ग्रहणं यथास्मात् इहो-
 माभूत् एत ऊदे ऊराज्ये ॥ ॥
 इति श्रीमद्भगवत्पतंजलिमुनिविरचिते व्या-

श्री-
 महा-
 भा-
 २९५

करणमहाभाष्ये षष्ठेऽध्यायस्य द्वितीयया
 द्वेष्टममाहिकं ॥ ॥ इति गतिकार-
 रकोपयदात्तकृत गतिकारकोपपदादि-
 तिकिमर्थं इहोमाभूत् परमेकारकं परम-
 कारकं गतिकारकोपपदादित्युच्यमाने-
 ष्यप्राप्नोति सतर्हि हि कारकं इदं हि
 देवदत्तकारकं देवदत्तकारकं इदं चाप्यु-
 दाहरणं परमेकारकं परमकारकं ननु-
 चोक्तं गतिकारकोपपदादित्युच्यमाने-
 ष्यप्राप्नोति एतर्हि हि कारकीमिति नैतका-
 रकं कारकविशेषणमेतत् यावद्व्याप्तं प्र-
 कृष्टकारकं शोभने शोभने कारकमिति त-
 वेदेतत् परमेकारकमिति अथ कुरुहो-
 किमर्थं इहोमाभूत् निष्काशं विः निर्वा-
 णमिः गतादिभ्यः प्रकृति स्वरत्वे कुरुहो-
 नर्थकं अन्यस्मिन्तरपदस्याभावात् गता-
 दिभ्यः प्रकृतिस्वरत्वे कुरुहो नर्थकं-
 किं कारणं अन्यस्मिन्तरपदस्याभावात् न-
 त्स्यादित्यदिभ्यः उत्तरपदमस्ति अन्यदतः
 कृतः किं कारणं यातो हि द्वये प्रत्याया वि-
 धीयेतेति तः कृतश्च न प्रकृतः महसमासो-
 भवति ती तिज्ञानभवति तत्रान्तरेण कुरुह-

गोरुतसवभविष्मिन्ननुचेदानीमेवोदाह
 ते निष्कोशाविः निर्वाणसिरिति यत्कि
 यायुक्तास्तप्रतिगत्यपसर्गसंज्ञेभवतः ।
 नचनिसः कौशावीशद्वेप्रतिक्रियायोगा
 कृत्यकृतौवागतितादधिकार्यकृद्गुण
 कृतौतद्विगतितान् अधिकार्यकृद्गुण
 कर्तव्यं कृत्यकृतिः यातः यातचप्रतिक्रि
 यायोगः तत्रयत्क्रियायुक्तास्तप्रतीति
 इहेवणात् प्राणीः उज्जीः इहनणात् प्राण
 यकः उजायकः पतदपिनास्तिप्रयोजने
 यत्क्रियायुक्तास्तनैवेविज्ञायते यस्या
 क्रियायक्रिया यत्क्रियायुक्तास्तप्रतिगा
 त्यपसर्गसंज्ञेभवति कथंनहियाक्रिया
 यत्क्रियायक्रियायुक्तास्तप्रतिगत्यपसर्ग
 संज्ञेभवतइति नचकश्चित्केवलः शब्दोस्ति
 यस्तस्मादर्थस्यवाचकस्यात् केवलस्तस्मादर्थ
 स्यवाचकोनास्तीति कृत्वाकृत अधिकस्य
 भविष्मति ननुवायेनस्यैवार्थस्यवाचकः प्रा
 णीः उज्जीरिति पक्षोपिहिकर्तृविशिष्टस्यैव
 ग्रयेतद्विज्ञेयार्थस्यवाचकः प्रभवन्मि
 तितस्मात्कृद्गुणकर्तव्यं यदि कृद्गुणक्रिय
 तेग्रामेतेस्योनप्राप्तेति प्रपचतितरामइति

श्री.
 मदा
 भा.
 २९५

प्रजल्पतितरो प्रजल्पतितमाम् अस्मति ।
 प्रनः कृद्गुणक्रियाप्रधानमाख्याने ता
 स्मातिशयेतरुत्पद्यतेतदेतात्साध्यं त
 त्रयत्क्रियायुक्तास्तप्रतीतिभवयेतमामेतेप्रा
 तिक्रियायोगः नचकश्चित्केवलः शब्दो
 स्तियस्तस्मादर्थस्यवाचकस्यात् केवलस्त
 स्मादर्थस्यवाचकोनास्तिइति कृत्वाधिकस्य
 भविष्मति ननुवायेनस्यैवार्थस्यवाचकः प्र
 भवन्मिति पक्षोपिद्वयविशिष्टस्यवाचकः
 कथं कृद्गुणक्रियाप्रधानमाख्याने ता
 यावदपिमीयते किंमामसंज्ञातुदातो
 भवतिशब्दोस्तिइतरपदस्यकृतः संदेहः उ
 भयेप्रकृतं तत्रातृरकृतं विशेषयितं क
 श्चात्रविशेषः अतोदातत्वेसमामस्येति चेत्
 कश्चपसंज्ञाने अतोदातत्वेसमामस्येति ।
 चेत् कश्चिदपसंज्ञानेकर्तव्यं इदमेतन्न
 प्रथमसंज्ञायेः क्रियागणानेकचित्चेति
 वक्तव्यं इहापियथास्यात् इदंप्रथमकाः ।
 अस्ततश्चिन्तयत्तत्पदस्यउत्तरपदातोदातत्वेन ।
 जसंभ्यांसमासोदातत्वे उत्तरपदस्यान्तो
 दातत्वे नजसंभ्यांसमासोदातत्वेवक्तव्यं
 अतृचः वक्तृचः अथवाहउत्तरपदातोदा

तवेन न सभासमासातो दातवेवक्तव्ये अ
 रक्तः अस्वकः समासातो दातापवादः क
 पिपूर्वं कपिपूर्वमित्यापवादः इत्यातो
 न्यात्पूर्वमित्यापवादः इत्यातो न्यात्पूर्वउदा
 तभावो नास्तीति कृत्वा उत्तरीतो दा
 तवे प्रप्नोति नवा कपिपूर्ववचनतापका
 मुत्तरपदान्तो दातव्य नवापवादोऽपः
 किं कारणादयं कपिपूर्वमित्याह तज्जा
 पयता वा र्थानाने तोतरपदस्य तो दाते भा
 वतिती रावमपि कृतगतं समासस्यान्त
 उदातो भवतीति प्रकरणाच्च समासातो
 दातवे प्रकृतं समासग्रहणमनुवर्तते क्व
 प्रकृतं समासस्येति ननु चोक्तं समासा
 तो दातवे समासस्येति चेत्कस्यपमोक्षान
 मिति नैष दोषः उत्तरपदग्रहणमपि प्रकृ
 तमनुवर्तते क्व प्रकृतं उत्तरपदादिति तत्रै
 वमभिसेवेयः करिष्यते नञसम्भो समास
 स्यात् इदातो भवतीति इदमेतत्तदपः प्रथ
 मपूरणयोः क्रियागणने समास उत्तरपद
 स्येति कारकात् कारकादतश्चतयो रना
 शिविप्रतिषेधो वक्तव्यः अनाह तो नदतिदे
 वतः सिद्धे नृभयनियमात् सिद्धमेतत्तथा

श्री.
 महा.
 भा.
 २५७

अभयनियमात् अभयतो नियमः करिष्यति
 कारकादतश्चतयो रेवा शिवि आशिवे
 वकासहिजश्चतयो रिति संज्ञायामिदं
 संज्ञायामृषिप्रतिषेधः संज्ञायामृषिप्र
 तिषेधो मित्रे वक्तव्यः विद्यामित्रे वक्तव्यः
 होर्नञत् किमर्थं वक्तव्यः नञदतिदेशः
 क्रियते न मज्जसवद्भ्य इत्येवोच्यते नैव
 शक्यमन्तरपदभूमीति वदति तद्दोरे
 वयथा स्यात् नञसम्भो माभूदिति नैतद
 स्तिप्रयोजनं एकयोगेपि हिमति यस्यात्
 रपदभूमास्ति तस्य भविष्यति कस्य वास्ति
 वदोरेव इदं तद्विप्रयोजनं नगणादयो वा
 यवा इति वदति तद्दोरेव यथा स्यात् न
 नञसम्भो माभूदिति एतदपि नास्ति प्रयोजन
 न एकयोगेपि हिमति यस्यात् नगणादयो वा
 वाः सति तस्य भविष्यति कस्य च सति वदो
 रेव न नञसोः अत उत्तरपदतिवहोर्नञत्
 उत्तरपदाद्युदात्तार्थं वदोर्नञदतिदेशः कि
 यते उत्तरपदस्याद्युदात्तार्थं उत्तरपदस्या
 युदात्तवयथा स्यात् विदेशस्य मपियत्
 तः कार्यतदपि वदोरेव यथा स्यात् नञो
 रमरसिद्धता अन्तरः अमरः उपसर्गात्
 वदन्तरः वदमरः वदमित्रः वदमृतः उप

सर्गा मावस्योतोदात्तत्वात्पसर्गात् सांगो।
 भवे सावस्योतोदात्तत्वात्सांगप्रवसित
 तेतद्वतीविप्रतिषेधेन सावस्योतोदात्त
 स्यावकाशः दीर्घप्रावः आत्मासावः ३।
 पसर्गात्सांगप्रवसितस्यावकाशः प्रप्ति
 क प्रोदः इहोभयंप्रामोति प्रप्रावः उप
 सर्गात्सांगमितेनद्ववतिविप्रतिषेधेन
 कः पुनरविशेषः तेनवोमापवादकः।
 सुविधिः कथं प्रवतिपवादकप्रवयात
 स्पेप्रतिषेधोपवादः अभेमावमपाच्च कि।
 मर्षमिदमुच्यतेनउपसर्गात्सांगप्रवमि
 तेवमिहं अथेमावमपाचाप्रवाथं अ।
 प्रवाथोयमारंभः अवहरीत्यर्थवा अथ
 वावहरीहिरितिर्वर्तते अवहरीत्यर्थया
 मारंभः स्फिगपु स्फिगपुत्रग्रहणंकिम।
 र्थं नउपसर्गात्सांगमितेवमिहं स्फिगा।
 पुत्रग्रहणंकिमप्रवाथंमहवीत्यर्थमि।
 तेववाअनेः अनेः यातलोपे अनेः यात
 लोपइतिइतिवक्तव्यं अकृतपदइति।
 यमाने इहचप्रसूतेन प्रोभनोगागः अ
 तिगार्णइतिइहचनस्यात् अतिकारकः
 अतिपदाशकरी द्वित्रिभ्यो किमिहं द्वि
 भ्यामर्थनकभानग्रहणमाहोस्त्रिकारं

श्री
 महा
 भा
 २५८

ग्रहणो कश्चाद्विशेषः द्वित्रिभ्यामर्थन।
 कारोतग्रहणंचेत् नकारान्तस्योपसर्गाने
 द्वित्रिभ्यामर्थनकभानग्रहणंचेत् नकारो
 तस्योपसर्गानेकर्तव्यं द्विमूर्था त्रिमूर्था अ
 स्ततर्हिनकारोतग्रहणं नकारोतेकारोत
 सग्रहणोसतिअकारोतस्योपसर्गानेक।
 तीव्यं द्विमूर्थः त्रिमूर्थः उदात्तलोपान्तिहं
 अस्ततर्हिनकारोतग्रहणं अतोदात्तवेक
 तेलोपः उदात्तनिवृत्तसरेणमिहं इदमिह
 संप्रथार्यं अतोदात्तवेकियतोलोपइतिकि
 मत्रकर्तव्यं परत्वालोपः पवंतद्विदमिह।
 संप्रथार्यं अतोदात्तवेकियतासमासांतः।
 तिकिमत्रकर्तव्यं परत्वादेतोदात्तं नित्यः
 समासांतः कृतेप्यतोदात्तवेषामोत्कृते
 पि अतोदात्ततमपिनित्येकृतेपिसमासा
 तेप्रामोत्कृतेपिप्रामोतिअनित्यमन्तोदा
 त्तवेतद्विकृतेसमासांतेअतोदात्तवेषामो।
 तिपरत्वालोपेनमवितव्यं भवत्येवलोपः य
 एलक्षणान्तरेणनिमित्तंविहयतेनदित्ये
 नचसमासांतपवंतोदात्तनिमित्तंविहं।
 तवपणलक्षणान्तरेलोपः प्रतीक्षाः उभयोः
 नित्ययोः परत्वेतोदात्तं अतोदात्तवेकते।

समासोतः दिलोपः दिलोपेकृते उदात्तनि
 हतिसरेणसिद्धं प्रकृतं प्रनरिदेविचारयिते
 नतनेनासंदिधिननकारातग्रहणानभवित
 ये यतोमृथसिन्धुचाते यदिहकारातग्र
 हणास्मान्मृथेधितेवन्नुयात् सैवेसमासा-
 तर्दविचाराणा पवंतहितापयन्वाचार्यः वि
 भाषासमासातोभवतीतिपरादिह्दसिव
 लं अतस्त्वमिदमुच्यते परादिह्दुप्योतश्च
 एवंतश्चापिदृष्टते एकीदयश्चदृष्टते
 तेवात्ययोवह्लेततः अतोदातप्रकारोपि
 चक्रादीनामुपसंख्यानकर्तव्यं त्रिवक्राणा-
 त्रिवधरेणवित्तारयेन ॥ ॥
 इतिष्टीमद्गवतातेजलिमुनिविरचितया
 करणमहाभाष्येष्टस्याध्यायस्यद्वितीया-
 पादेद्वितीयमाह्निके ॥ ॥ द्वितीया-
 श्रुपादः समासः अलगुतरपदे आकृतो-
 यमधिकारः अलगधिकारः प्रागानरः अ-
 योतरपदादिकारः प्रागगाधिकारात् का-
 निप्रनरस्योतरपदादिकारस्यप्रयोजनानि
 अतरपदाधिकारस्यप्रयोजनं स्लोकादिभ्यो
 लगानरि.कोहसुनलोपः पम्पाः स्लोका-
 दिभ्यः अलकिप्रयोजनं लोकान्मुक्तः अ-

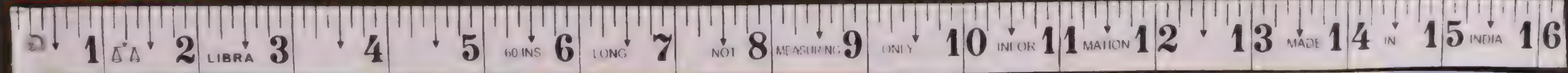
श्री
महा
भा
२५५

ल्लान्मुक्तः अलगभवति अतरपदइतिकिम
 र्थं निष्क्रान्तिः स्लोकादिभिः स्लोकः आन
 रि.कोहसुनलोपाः प्रयोजनं आनर.तो
 देहेहोतापोतागो अतरपदइतिकिमर्थ
 होतापोत्तुभां इकोहसुनलोपाः योगालवस्य
 प्रयोजनं ग्रामाणिकुले सेनानिकुले अ-
 रपदइतिकिमर्थ सेनानीः नलोपोनजः
 अवास्तवाः अवसलः अतरपदइतिकिम-
 र्थं परमन नैषोस्तिप्रयोगः इदंनहिनत
 रोगने एकवच एकवचालुगभवतीतिवा-
 क्तव्यं किंप्रयोजनं स्लोकाभ्यामुक्तः लोको-
 भ्यामुक्तइतिविशुस्तोकात्मुक्तइत्येवय-
 यास्यात् एकवद्वचनमनर्थकं एकवद्वा-
 दोनर्थकः द्विवद्वचनलककस्मानभव-
 वतिवह्लसुसमासः द्विवचनवह्लवचनाना
 मसमासः किंवक्तव्यमेतत्रहिकथमनुच-
 मानेगोस्यते अंतवाकिमुक्तं अनभिधा-
 नादिति तच्चावश्यमनभिधानेष्टाश्रयि-
 तव्यं एकवद्वचनेहिगोष्वरेतिप्रसंगः
 एकवद्वचनेहिसतिगोष्वरेतिप्रसंगो
 भवति गोष्वचरः वर्षाभाश्चते वर्षाभा-
 चतेतिप्रसंगोभवति वर्षासजः अयो

योनियन्मतिप्रचोपसद्धानं श्रवणोयोनिय
 नमतिप्रचोपसद्धानं कर्तव्यं जेचरेवति
 प्रसंगोभवति योनियप्रसयोनिः योनिः
 यत् श्रवणः यत् मतिः श्रवणमतिः मा
 तिः जेः श्रवणः जेचरे श्रवणचरः गृह्ये
 श्रवणः पंचमः स्तोकादिभ्यः पंचमी
 प्रकरणोवालागाकुं सितउपसद्धानं पंच
 मीप्रकरणोवालागाकुं सितउपसद्धानं
 कर्तव्यं ब्राह्मणाकुं मी श्रवणार्थेव श्रवण
 र्थेचेषापंचमीदृष्ट्याब्राह्मणानिशंसति
 ब्राह्मणाकुं श्रवणवायुपवात्रयंचम
 र्थः ब्राह्मणोपगृहीताहत्याहत्याशो
 सतिब्राह्मणाकुं मीश्रजः सहा तृतीया
 यश्चजसउपसद्धानं तृतीयायाश्रमस
 उपसद्धानं कर्तव्यं श्रवणमाकृतं पुमान्
 जेतनुषायोविकृताक्षपुमान्वाशोवि
 कृताक्षतिच उपसद्धानं कर्तव्यं पुमा
 नुजः जनुषान्वाः विकृताक्षः श्रवणार्थि
 निव श्रवणनश्चुरणो श्रवणनश्चुरणो
 उपसद्धानं कर्तव्यं श्रवणोपचमः श्रा
 त्तनारणमः श्रवणार्थेव श्रवणार्थेचेषान्
 तीयादृष्ट्या श्रवणपञ्चमोसति श्रा

श्री
 महा
 भा
 ३०

त्तनोपचमः श्रवणनारणमः श्रवणवायुका
 पवात्रतीयाथः श्रवणनारणमः श्रवणवायुका
 सौपचमः कथंजनादनस्वात्मचतुर्थपव
 वरुवीहिरयं श्रवणवतर्थासति वैयाकर
 णावायचतुर्थाः परमचश्रवणनेभाष
 परमभाषयोरुपसद्धानं श्रवणनेभाषपर
 मभाषयोरुपसद्धानं कर्तव्यं श्रवणनेभा
 षः परमभाषः तत्कर्तव्यं यदिवाक
 रणोभवावैयाकरणीवैयाकरणीश्रवणावै
 याकरणावा वैयाकरणावायामिति श्र
 यद्वैयाकरणावामावावैयाकरणा ॥
 वावैयाकरणावायामिति नार्थउपसे
 वानेनयद्यपिवाकरणोभवावैयाकरणी
 वैयाकरणीश्रवणावैयाकरणावावैयाक
 रणावायामिति पञ्चमपिनार्थउपसद्धानं
 नवचनीउविषति श्रवणवचनेप्रयोजनं कि
 मात्मनेपदेपरमोपदमितिनिपातनरेदेत
 त्तिह किंनिपातने श्रवणतदि तश्रवण
 नेपदेशोवाकर्तारिपरमोपदमिति हलदं
 तात्ममणाः रुद्रमणोरुपसद्धानं रुद्रमण
 र्हेरुपसद्धानं कर्तव्यं रुद्रिष्टक दिवि
 ष्टक श्रवणार्थेवैषामसमीदृष्ट्यारुद्रयं

स्पृशतिरुदिस्य क दिवस्पृशतीति दिविस्पृ
 क हलदंताधिकारेण रूपसंख्यानं हलदं
 ताधिकारेण रूपसंख्यानं कर्तव्यं गविष्टिः
 न कर्तव्यं लकोवादेशो विप्रतिषेधेन लक्रि
 यतामवादेश इति अवादेशो भवति विप्र
 तिषेधेन चिद्रूपिणोति प्रसंगः लकोवा
 देशो विप्रतिषेधेनेति चेत् भूमिपाशेति प्र
 संगो भवति भूमिपाशः भूमिपाशः अको
 त इति तत् संप्रत्यक्षं राधेनैव हि विशेषः
 षण्मासतम्या अलकमुक्ता अकोत इति वद
 मितनियमाद्यं भविष्यत्कः अतएव नान्य
 त इति भवति संप्रत्यक्षं राधेनेन स्यात्तराणां
 सिद्धं भविष्यति सिध्यति संप्रत्यक्षं हि भिद्यते यथा
 न्यासमेवास्त ननु चोक्तं हलदंताधिकारेण
 रूपसंख्यानमिति नैष दोषः निपातनात्सि
 द्धं किं निपातने गविष्टिः शब्दो विद्यादिप्रप
 ण्यते असकृत्तावत्पि निपातने क्रियते य
 विप्रतिषेधो स्थिर इति कारनात्रि किमियं प्र
 मेविभाषा शाब्दो सिद्धप्रमे कथंच प्रमेक
 थं वा प्रमे इति यदि संज्ञायामिति वर्तते ततः
 प्रमेयनिवृत्ते ततः अप्रमेकश्चात्र विशेषः
 कारनामिवावनाथं चे दत्तादावतिप्रसंगः

श्री
 महा-
 भा.
 ३९

कारनामिवावनाथं चेत् अत्तादावतिप्रसंगः
 गोभवति इहापि प्रामोति अविकटे उपाणा
 दातव्यः अविकटो रणः अस्तत्प्रामोति प्र
 प्रामेसमासविधानं यद्यप्रामेसमासो वि
 येयः प्रामेयुनः सति संज्ञायामित्येव समा
 सः सिद्धः नैष दोषः एतदेव ज्ञापयत्ताचा
 र्यः भवत्यत्र समास इति यदयं कारनामि स
 तम्या अलकेशास्ति यद्यपि तावत्तापका
 त्समासः स्यात् सखेत हि दोषः यदित्सम
 मी पूर्वपदं प्रकृतिसंभवातीति लक्षणा
 प्रतिपेदात्कयोः प्रतिपेदात्कस्यैवेत्येवंतत्
 नोवाचैतेन संज्ञा भवितव्यं किं न हि सममी
 हारिणो यमैहरेण इत्येनेनात्र संज्ञा भवि
 तव्यं किंच भोः संज्ञा अपि हि लोके क्रियते
 लोकः संज्ञासप्रमाणं लोके च कारनाम
 संज्ञा ननु चोक्तं कारनामिवावनाथं चे
 दत्तादावतिप्रसंग इति नैष दोषः योगवि
 भागात्सिद्धं अत्तादर्शं संज्ञा अपि शाब्दो
 क्रियते न लोकः संज्ञासप्रमाणं योगवि
 भागादेतसिद्धं योगविभागः करिष्यते
 कारनामिवावनाथं चेत् हलादौ हलादौ
 च समासः कारनामिवावनाथं चेत् इदं

दानी किमर्थं नियमां धीहलादावेवकारना
 त्रिमममाध्यलगभवतिनायत्र कृमाभूत
 अविकटेउरगोदातयः अविकटेभगाः मा
 धादुगे गुरावेताच्च गुरावेताचेतिवक्तव्यं
 तेगुरुः वदेचविभाषा सागग्रहणामनुवर्त
 ते उताहोनकिंचातः यद्यनुवर्ततेष्विदं हा
 स्तेवयः चक्रवेयः चक्रवेयः इतिनमिष्यति
 अथनिवृत्तसिद्धेचक्रवयः चक्रवेयः हस्त
 वेयः हस्तेवयः इतिनमिष्यति किंकाराण
 नेत्सिद्धवधातिष्ठितिप्रतिषेधः प्रामोतिनै
 षदोषः सर्वत्रैवात्रोत्तरपदिकारेतत्तुरुयो
 कृतिवहलमितिप्रामेनेत्सिद्धवधानिति
 धितिप्रतिषेधउच्यते तस्मिन्नेत्येप्रामेइयंवि
 भाषारभ्यते पवमपिनत्तायनेकस्मिन्विश
 येविभाषाकस्मिन्प्रतिषेधइतिचनेतस्या
 देवोशाहम्यग्रहणं प्रतिषेधेप्रनर्थातग्र
 हणनेनचनेतेविभाषान्यत्रप्रतिषेधः ना
 त्तरुषेकृतिवहलमकर्मधारये सत्तरुषेक
 तिवहलमित्यत्रकर्मधारयइतिवक्तव्यं
 इहमाभूत परमेकार्केपरमकारकइति
 तनहिंवक्तव्यंनवक्तव्यं वहलवचनात्रभ
 विष्यतिइति अथकिमर्थंलगलगनुक

श्री.
 महा.
 भा.

३०२

मणोक्रियते नतत्तरुषेकृतिवहलमित्ये
 वसिद्धं लगलगनुकमणोवहलवचन
 म्पाकृत्स्नवत् लगलगनुकमणोक्रिय
 तेअकृत्स्नैवहलवचनमिति यद्यकृ
 त्स्नैवहलवचनयंदनेनकृतमकृतंनत
 पवेतहिंनचमः अकृत्स्नमितिकृत्स्नैव
 तिकृत्स्नचकारकंवसायकंनिर्वर्तकंव
 यच्चानेनकृतंस्वकृतंनत किमर्थतहि
 लगलगनुकमणोक्रियते उदाहरणभू
 यस्मात् तेवैवल्लिषिविधयः सपरेशुही
 तामभवति येषुलक्षणोप्रयत्नेकेवल्लेख
 णोप्रयत्नेवाननयाकास्केभवति अवा
 श्यावल्लिष्यामिरिदेवक्तव्यं वहलवचन
 रस्यामुभयथापकेणमिति सर्ववेदना
 रिषेदहीदेशासं तत्रनेकः पण्याः प्राका
 आश्रयिते घण्टाप्रक्रोशे घटीप्रकरणे
 वारिदकाप्रयत्नोपक्रिंदेइहरेप्रघटीयप्र
 करणेवाकदिक पण्यप्रयत्नोपक्रिंदेइ
 रेप्रघटीयप्रकरणेवाकदिक पण्यप्रयत्नो
 पक्रिंदेइहरेप्रयत्नोपक्रिंदेइहरेप्रयत्नो
 पक्रिंदेइहरेप्रयत्नोपक्रिंदेइहरेप्रयत्नो
 पक्रिंदेइहरेप्रयत्नोपक्रिंदेइहरेप्रयत्नो
 पक्रिंदेइहरेप्रयत्नोपक्रिंदेइहरेप्रयत्नो

प्रविका आमृष्यकृतिकेतिचवक्तव्यं अ
 मृष्यकृतिका देवानोप्रियश्चिचोपसे।
 त्वानेकर्तव्यं देवानोप्रियः शेषप्रकृता
 गृहप्रश्नः संज्ञायामुपसंख्यानं शेषप्र
 कृताहूः लैप्रश्नः संज्ञायामुपसंख्यानं
 कर्तव्यं प्रश्नः शेषः प्रश्नः प्रकृः प्रनोले
 गूलः दिव्यदासउपसंख्यानं कर्तव्यं दि
 वोदासायगायते ऋतो विद्यायोनिसं
 वयेभ्यस्तत्त्वपदोत्तरपदग्रहणं विद्या
 योनिसंवयेभ्यस्तत्त्वपदोत्तरपदग्रहणं
 कर्तव्यं विद्यासंवयेभ्योविद्यासंवयेभ्यः
 यथास्मात् योनिसंवयेभ्यो योनिसंवयेभ्यः
 यथास्मात् यतिकरोमाभूदिति अथो
 नेषाद्यतिकरोमाभवितव्यं वादेभवित
 व्यं हेतुः प्रश्नः पितरेतेवामी आनरुतो
 देहकायेनकारः श्रूयतेनकृयतेलो
 पोष्यभवतिनलोपः प्रातिपदिकानाम्
 तियदिनकृचिच्यते किमर्थमश्रूय
 तेरपरत्वेमाभूदितिक्रियमाणोपिवैनका
 रेरपरत्वेप्राप्नोति किंकारणा नलोपकृ
 ते यथापिहिसंस्थानेश्चिनिदिश्यते
 नैषदोषः उस् स्थानेणप्रसज्यमानप
 तपरपरोभवतीत्यच्यते नवाययः स्था

श्री.
 महा
 भा.
 ३०३

स्थानेग्रोवशिष्यते किंदिग्रोवच्य
 णानवकथं पुनरिदेवतायतेकिंकारो
 नानोयोदेहइत्याहोसिंहइकारोतस्य
 तिकस्यात्रविशेषः ऋकारोतानोदेहप्र
 उपसंख्यानं ऋकारोतानोदेहप्रउप
 संख्यानं कर्तव्यं पितापुत्रो कार्यावानि
 दिष्टः कार्यावात्रनिदिष्टोभवतिऋकारो
 तानोदेहेनतायतेकस्यानशभवितव्यं अ
 स्तनहिंदइकारोतस्येतिप्रविशेषण
 पितृपितामहादिष्टितिप्रसक्तः अविशेष
 ण पितृपितामहादिष्टितिप्रसंगोभवति
 पितृपितामहावितिप्रस्तनहिंकारो
 तानोयोदेहइति नवचोऋकारोतानोदे
 हेप्रउपसंख्यानमिति नैषदोषः प्रश्न
 हणामपिकृतमनुवर्तते विभाषाससृ
 पत्योपप्रेवेतिवेतिप्रश्नविभाषाप्रामो
 ति नैषदोषः संवेदमनुवर्तिष्यतेषणा
 आक्रोशोप्रेयतरस्याम षणाआक्रोशो
 ऋतेविद्यायोयोनिमंवयेभ्यः प्रेआक्रो
 शोविभाषाससृपत्योः यतरस्यामषणाप
 रेयतरस्यामषणाआक्रोशो आनरुतोदेहो
 प्रश्नग्रहणमनुवर्ततेआक्रोशोतिनिहत

यदप्युच्यते कार्योवा निदिष्टं कार्योव
 निदिष्टः कार्योवतरपदंतिवर्ततेति
 ये क्रियते सोतरेण निदिष्टं कार्योव
 वमविष्मतिप्रवृत्तिर्कार्योव कार्योव
 हः पुत्रवकार्योव निदिष्टः कथं ऋकारण
 हणमपि प्रकृतमनुवर्तते क प्रकृतं
 नोविद्यायोनिसंवेयेभ्य इति तद्देवकी
 निदिष्टं वही निदिष्टं नवेह्ये। पुत्रं
 वामममी ऋत इति पंचम्याः वही प्रकृत
 विष्मति तस्मिन्निति निदिष्टं पूर्वमेति।
 देवताहं देवदेवताहं देवभयत्रवायोः प्र
 तिषेयः देवताहं देवभयत्रवायोः प्रतिषे
 योवक्तव्यः वायुमी अमिवाष्ट्रलक्षण
 पत्नीदीनोवब्रलप्रजापत्यादीनोवप्रति
 षेयोवक्तव्यः ब्रलप्रजापती शिववैष्ण
 वोणो संख्यविष्मोवासतर्हि वक्तव्योव
 क्तव्यः देवइतिवर्तमाने पुनः देवग्रहण
 स्पेतस्योन्नतं यो लोकोवेदयोर्देवसुत्र
 यथा स्यात् नचाये लोकोवेदयोर्देवः कथ
 लोकोवेदयोर्देवः वेदेयसहनिदिष्टः नवे
 तेवेदसहनिवापनिदिष्टः इहहो इहहो
 विसोः प्रतिषेयः इहहो विसोः प्रतिषेयो

श्री
 महा-
 भा

304

वक्तव्यः आश्रयैस्सर्वं चरुं निर्वपेत् मात
 पितरो उदीचापितरो मातरावकुंदसि।
 किं निपात्यते एकैतरपदयोः ऋकार
 ण्यपरगते निपात्यते अश्रुतिनानि
 पात्येत मातरपितरो भोजय मातरपि
 तरो आनय आतेव आमागेते पितरामा
 तराव आमासोमो अमृतनायगयात्
 ॥ ॥ इति श्रीमद्भगवत्पुनर्जलि
 निविरचिते व्याकरणमहाभाष्ये
 स्याथाय सप्तमीयपादे प्रथमद्विकमा
 ॥ ॥ स्रियाः पुं व भाषितपुंस्कादि।
 तिकथमिदं विज्ञायते समानायामाह
 नोयद्राषितपुंस्कादिहसितकचिद्रा
 षितपुंस्कमिति किंचानः यदि विज्ञायते
 समानायामाह नोयत्भाषितपुंस्का
 मिति गर्भिभार्यः प्रसूतभार्यः अन्नप्रा
 मोति अथ विज्ञायते कविचद्राषितपुं
 स्कमिति दोग्गीभार्यः ऊदीभार्यः पायी
 भार्यः अत्रापि प्राप्नोति अस्ततर्हि समा
 नायामाह नोयद्राषितपुंस्कमिति का
 छेतर्हि गर्भिभार्यः प्रसूतभार्यः प्रजात
 भार्य इति कर्तव्योत्रयतः अतस्मिन्

३: एष्टकप्रतिषेधउच्यते नयत्रैवायः-
 प्रतिषेधः नत्रवायणमच्यते नकोपथा
 यास्त्यकातनऊः एष्टकप्रतिषेधे नत्राण
 यमर्थः द्विप्रतिषेधेनवक्तव्योभवतिने
 वेषाकंपटिष्यतिहाचार्यः पुंवकर्मथा
 रयेतिप्रतिषिद्धाणमितिमुपेवद्वावाया
 येहभवति कारिका माजीरिका कार
 कमाजीरिकेति यत्तुमिहापिस्मात् ब्रह्म
 वेष्टेयारिका ब्रह्मवष्टेयारिकेति आ
 यष्टकप्रतिषेधेषुच्यमानेयावतासः।
 प्रतिषिद्धार्थप्रारंभः कस्मादेवात्रनभव
 ति एष्टकप्रतिषेधवचनसामर्थ्यात् अ
 यवाचरिति तत्राप्युपवर्तिष्यते अथवा
 नायेप्रसक्तप्रतिषेधः किंतुहिपर्यदासा
 ये यदस्यहउतिसवप्रतिषिद्धार्थप्रारं
 भः किंप्रतिरेपेवद्वावेस्त्रीग्रहणोस्त्रीप्र
 त्ययग्रहणं उतस्त्रीणाहग्रहणं आहो।
 स्त्रित्वाद्यग्रहणं कश्चात्रविशेषः।
 पुंवद्वावेस्त्रीग्रहणोस्त्रीप्रत्ययग्रहणेचेतत्र
 पुंवदित्यत्रपदेतत्प्रतिषेधवित्त्वानम् पुं
 वद्वावेस्त्रीग्रहणोस्त्रीप्रत्ययग्रहणेचेतत्र
 पुंवदित्यत्रपदेतत्प्रतिषेधोयवित्त्वायेते

श्री
 महा
 भा.
 ३०५

कस्यस्त्रीप्रत्ययस्यप्रतिषेधः विसृज्यतेस्त्री
 प्रत्ययस्यप्रतिषेधइतिनपुनरप्यपिक्विवि
 त् पुंसः प्रतिपदेकार्यमुच्यतेयत्समाजा।
 धिकरणउत्तरपदेभाषितपुंस्कस्यापिद
 तः स्त्रीप्रत्ययः प्रतिषिद्यते अनारंभात्।
 सि नहिक्वित्पुंसः प्रतिपदेकार्यमुच्य
 ते यत्समानाधिकरणउत्तरपदेभाषित।
 पुंस्कस्यापिदिश्यतेतत्रकिमस्यकृत्वावि
 ज्ञातमप्यदतः स्त्रीप्रत्ययप्रतिषेधात्क
 ण्येपनः पुंवदित्यनेनस्त्रीप्रत्ययस्यप्रतिषे
 धः शक्योविज्ञातम् वतिनिर्देशायमका
 मचारश्चवतिनिर्देशाकृत्वाशेषसमर्थयि
 ते तद्यथाशीवरवत् मदेप्रयवाः संतिना
 संतीति मातृवदत्याः कलाः संतिमसंती।
 ति यत्तुमिहापिपुंवन्ववतिपुंवन्नभवती।
 तिपुंवन्वाकाशेषसमर्थयिष्यामहे यथा
 पुंसः स्त्रीप्रत्ययो नभवति यवसमानाधि
 करणउत्तरपदेभाषितपुंस्कस्यापिनभव
 तीति प्रातिपदिकस्यचप्रत्योसतिः प्रा।
 तियदिकस्यचप्रत्योसतिर्वक्तव्या यती।
 भार्यास्यपुनर्भायः प्रेयनीभार्यास्य प्रेयत
 भार्यः पुंवद्वावेनकिंकियतेस्त्रीप्रत्यय।

एनिहतिः अर्थोनिहतः स्त्रीतेतस्यानिह
 तत्वात् केननकारेणश्रूयते स्त्रियामित्य
 चमानः प्रामोति स्थानिवत्संज्ञाश्रु ।
 स्थानिवद्भावश्चप्रामोति यहीभार्यपस्य
 पदभार्यः मृदुभार्यः प्रवद्भावेनकिंकिय
 ते स्त्रीप्रत्ययस्यनिहतिनस्यस्थानिवद्भावा
 द्याप्यशेषः प्रामोति किमर्थमिदमभ्यु
 म्भयते नप्रतिपदिकस्यप्रत्यापतिरित्येव
 स्थानिवद्भावोपिचोदितः स्यात् परस्ता ।
 दिदमाचार्येणहृदस्थानिवद्भावप्रसङ्गे
 नित्यदित्ये ततउत्तरकालमिदेहृदप्रामो
 तिपदिकस्यप्रत्यापतिरिति तदपिपदि
 ते नवीदानीमाचार्याः कृत्वासूत्राणिनिव
 र्त्तयेति वृत्त्यादिप्रवृद्धवचने वृत्त्यादि
 षप्रवद्भावोक्त्याः केपुनर्वत्तयादयः ल
 गलगस्त्रीविषयस्त्रिस्त्रीप्रत्ययाः लकण
 र्णाहृदारिकाः गार्गहृदारिकाः प्रवद्भावे
 नकिंकियते स्त्रीप्रत्ययस्यनिहतिः अर्थो
 निहतः स्त्रीतेतस्यानिहतत्वात् केनराका
 रोणश्रूयतेअस्त्रियामितिलग्न्यातेलका
 लकवतरीहृदारिका वातराद्यहृदारिका
 प्रवद्भावेनकिंकियते स्त्रीप्रत्ययस्यनिहतिः

श्री
 महा
 भा

३०५

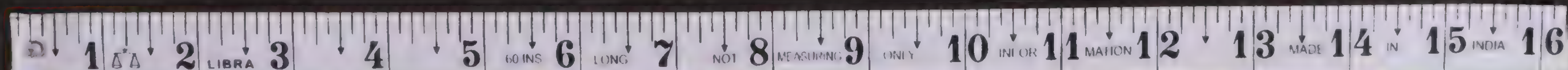
अर्थोनिहतः स्त्रीतेतस्यानिहतत्वात् ल ।
 कस्त्रियावतेज्जादितिपकारस्यलक प्र
 मोतियदिप्रतीकारपदलग्न्यातेतदेका
 र्यद्वारेकर्तव्यं नकार्यंक्रियतेसामपव ।
 प्रश्निष्टनिर्देशोयं स्त्रीस्त्री तस्यानिह ।
 तत्वात् लक स्त्रियामितिस्कारविधानप्र
 त्ययस्यपादः क्रियतेसर्वप्रत्ययकल्पन ।
 उपादः करिष्यते सर्वतस्यप्रत्ययतत्रपादः
 कर्तव्यः अंतरंगत्वाच्चलकप्रामोति ल ।
 गलगस्त्रीविषयकोटिहृदीहृदारिका को
 टीहृदहृदारिका प्रवद्भावेनकिंकियते ।
 स्त्रीप्रत्ययस्यनिहतिः अर्थोनिहतः स्त्रीते
 तस्यानिहतत्वा केनयशहः श्रूयतेअ ।
 स्त्रियामितिहिहिर्विधीयतेअस्त्रीविषये
 हिस्त्रीप्रत्ययः गार्ग्याणीहृदारिका गा
 र्गहृदारिकाश्चप्रवद्भावेनप्रामोति
 किंकारणं भाषितप्रस्तादन्तुसमाना
 धिकराणउत्तरपदेप्रवद्भावोभवतीत्यवा
 ते यच्चाभाषितप्रस्तात्परंतत्तदुत्तरपदेय
 चोत्तरपदेनतद्भाषितप्रस्तात्परमिति आ
 स्तात्तस्त्रीशहृदगंगा स्त्रीशहृदप्रामो
 हानिदेशः स्त्रीशहृदप्रामोहानिदेशः ।
 तिवेत् सर्वप्रसंगोविशेषात् स्त्रीशहृद ।

स्पृशतिदेशान्तिवेत् सर्वप्रसंगो।
 विशेषात् सर्वस्मिन्शब्दप्रशङ्कान्ति
 देशः प्रामोति अस्यापि प्रामोतिः अंगा-
 रकाः नामशब्दनयः तेषां कालिकाः
 सियः कालिकाहंकारिकाः अंगारकहंदा-
 रिकः प्रामवेति हेमहृदयः क्षत्रियाः।
 स्तेषां तनुकेशः सियः तनुकेशोहंदा-
 रिकाः प्रामवेति हेमहृदयः कक्षप-
 स्पृशति अश्वपरोहित अश्वपरोहित
 प्रहृषणयोषित किंकारणमविशेषा-
 त् नहिकश्चिद्विशेषउपादीयतेपवेति
 यस्मिन्शब्दप्रशङ्कान्तिदेशोयंभवती
 ति अनुपादीयमानेहिविशेषसर्वप्रसं-
 गः कथंचननामोपादीयतेयदाभाषित
 पुंस्कारित्यच्चेते भाषितपुंस्कारानुययति
 अस्मिन्चायवः पठितः सर्वपिहिणः।
 हः भाषितपुंस्कारपरः शाक्यः कर्तुं अ-
 स्ततस्त्रिहृण अर्थान्तिदेशोविमुक्तिषेया
 नुपपत्तिः अर्थान्तिदेशोविप्रतिषेधो-
 पपद्यतेपठित्याचार्यः विप्रतिषेधः।
 पुंवद्वाद्वास्वत् त्वहादिकेष्विति ससवि
 प्रतिषेधोपपद्यते किंकारणं हि का-
 र्ययोगोहिनामविप्रतिषेधः नचात्रैको-

हि कार्यप्रकः अर्थस्पृशतिदेशः किंचसर्व
 प्रसंगोविशेषादिति सर्वस्मिन्शब्दप्र-
 वरणः प्रामोतीति अस्यापि प्रामोतिः अ-
 गारकाः शब्दनयस्तेषां कालिकाः सि-
 यः कालिकाहंकारिकाः अंगारकहंदा-
 रिकाः प्रामवेति हेमहृदयः क्षत्रियाः त-
 षां तनुकेशः सियः तनुकेशोहंदा-
 रिकाः प्रामवेति हेमहृदयः कक्षप-
 स्पृशति अश्वपरोहित अश्वपरोहित
 प्रहृषणयोषित किंकारणमविशेषा-
 त् नहिकश्चिद्विशेषउपादी-
 यतेपवेतिजातीयकस्यार्थस्पृशतिदेशोभव-
 तीति अनुपादीयमानेहिविशेषेसर्व-
 प्रसंगः कथंचननामोपादीयतेपाद्याभाषि-
 तपुंस्कारित्यच्चेते भाषितपुंस्कारानुयय-
 तिअभवतिनह्यर्थनपौर्वापर्यमस्तिअप-
 तावदोषः पठ्यतेअर्थान्तिदेशोविप्र-
 तिषेधानुपपत्तिरितिनावरणं हि कार्ययोः
 गपवद्विप्रतिषेधः किंतुसंभवोपि सा-
 चाशब्दसंभवः कोसावसंभवः पुंवद्वा-
 वोभिनिवर्तमानः ह्रस्वस्यनिमित्तंविहं-
 ति ह्रस्वमभिनिवर्तमानपुंवद्वाववाथ

श्री
 महा
 भा

३००

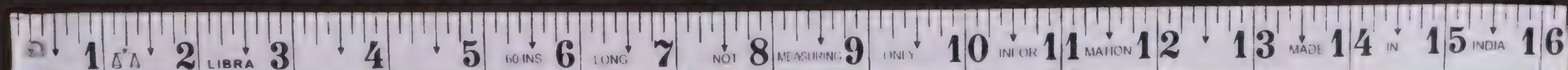

नपयोमभवः सत्यमभवेऽनोविप्रतिषेधः
 अयंतहिदोषः सर्वप्रसंगोविशेषादिति न
 स्मादस्तस्यपदमध्यमः पक्षः ननुचोक्तंस्त्री
 शास्त्रप्रशङ्गातिदेशइतिचेत्सर्वप्रसंगो
 विशेषादिति तस्मादस्तस्यपदमध्यमः प
 क्षः ननुचोक्तंस्त्रीशास्त्रप्रशङ्गातिदेश
 इतिचेत्सर्वप्रसंगोविशेषादिति तेषदोषः
 स्तस्यपदमध्यमसमामुनिर्देशीयभाषितपुं
 स्कादनृदस्मिन्सोयंभाषितपुंस्कादनृदि
 तियेयवैलक्षण्यमोतिनिपातनामभविष्य
 ति अथवाअलक्षकः सोनुवतिष्यते
 कश्चोपनरनृदि तनेनस्त्रीप्रत्ययस्यग्रहः
 णोशकंविज्ञाते ननिवयुक्तमन्यत्रसटा
 णाधिकरणतयास्यार्थगतिः ननुकमि
 वप्रक्तंवाअन्यस्मिन्सटणेकार्यंविज्ञाय
 तेतयास्यार्थात्तमतेत यथालोकेअवास्त
 णामानयेत्येकवास्तणामटणमानयति
 नामोलोहमानीयकृतीभवति एवमिहा
 ण्णनृदि तिङ्गुदप्रतिषेधात् अन्यस्मिन् स
 टणकार्यंविज्ञायतेकिंचान्यत् अन्यत्र क
 ड् सटणः स्त्रीप्रत्ययइतियेयं इतिविट्
 हंदारिका येइतिहंदारिका एषुहंदारि

श्री
 महा
 भा

३०८

का पाथिवहंदारिका उपिकहंदारिका ओ
 धिजहंदारिकादरत हंदारिका दारदहंदारि
 का अत्रपुंवद्रोवानप्रामोतिकर्तव्योत्रयत्रः
 स्येहकथंभवितव्यं यदीमह्येभार्यग्रण
 पदीमृदभार्यः आहोसितपदमृदभार्यः
 पदीमृदभार्य इतिभवितव्यं पुंवद्रावः क
 स्मानभवतिभाषितपुंस्कादित्युच्यते ननु
 वमोः पदशब्दोमृदप्राहंशुपुंमिभाष्यते
 समानायामाकृतोयद्रापितपुंस्काकृत
 न्तरेवैतोभाषितपुंस्काकथंमारभ्यतेअत्रमे
 तस्मैयः पुंवतहिभाषितपुंस्कारभूतः स
 मानाधिकरंउत्तरपदेपुंवद्रवतीत्युच्यते य
 चात्रभाषितपुंस्कादनृदः समानाधिकरा
 णाउत्तरपदेकृतस्यपुंवद्रावः यस्यचा
 कृतः नामोभाषितपुंस्कादनृदः समाना
 धिकारणात्तरपदे ह्यणोप्रधानह्यणी
 ग्रहणो ह्यणोप्रधानह्यणीग्रहणो क
 तेयं प्रधानंयाह्यणीतत्रेतिवक्तव्यं इह
 माभूत कल्याणीपंचमीग्रणपक्षका
 ल्याणोपंचमीकः पक्षइति अथेहकथंभ
 वितव्यं कल्याणीपंचमीग्रामोराशीणामि
 ति कल्याणीपंचमारयइतिभवितव्यं

रात्रयोत्रप्रधाने तसिलादियाकृतसवः ३।
 हकेचितसिलादयः आकृतसवः पदेते।
 येषुप्रवद्रावोनेष्यते केचिच्चात्रपदेतेये
 पुष्वद्रावोने नत्रकिन्वायेपरिगणाने
 कर्तव्ये तसिलादीत्रतसौ त्रतसौतसिला।
 दीदृष्टव्ये तस्याणालायावसतितत्रवस।
 तितस्याः ततः यस्याः यतः तत्रतमपौतत्र
 समपौतसिलादीदृष्टव्ये दशनीयतरा दश
 नीयत्रमा चरनीनीयरोचरुहतीयरोतसि।
 लादीदृष्टव्ये पदवरी पदजातीयकल्प
 देशीयरोकल्पहृषीयरोतसिलादीदृष्ट।
 व्ये पदकल्पा पददेशीया त्रयप्रणालौ
 णाशौतत्रपणाशपौतसिलादृष्टव्ये दश
 नीय त्रया दशनीयपाणाशस्यालौतसि
 लादीदृष्टव्ये कथोपकृताकथे वषाता
 णा दृष्टिलौतसिलादीदृष्टव्ये तस्यावे
 लापानदातद्विषणालौ तिलष्यनोत।
 सिलादीदृष्टव्ये हकतिः अजण्याहतिः
 शमिवहृलार्थणशमिवकल्पायस्यप।
 वद्रावकथः वहीभ्योदेहि वहुषोदेहि
 तिलष्यनौ अलाम्भोदेहि अलाम्भोदेहित
 तलोर्णवावचनस्य वतलोर्णवावचनस्यपे

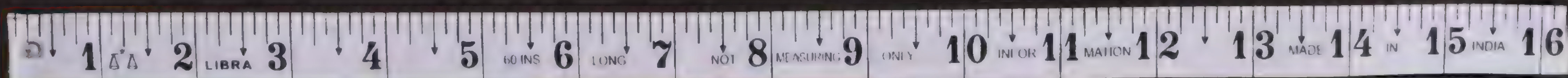
श्री
 महा
 भा.
 ३०५

वेद्रावोवकथः पक्षीभावः पदत्रे मृ।
 ह्रीभावः मृदुत्रे पदता मृदुता गुण
 वचनस्येति किम् कवीभावः कहीतभा।
 स्पादितद्वितेभ्यस्तद्वितेप्रकेप्रवद्रावो
 वकथः हस्तिनीनाममृदः हस्तिके अ
 द्देशनिकिम् प्रेनेयः रोहिणोपः यवद
 इत्यच्यते अग्राणीदेवता अस्यालीपा
 कस्याग्रेयः स्यालीपाकः अत्रनप्रामो।
 ति इत्रप्रामोतिकौरिः सापत्नइति
 पदिप्रनरनपत्यइत्यतेनैवेषको इहस्ति
 स्यात् मार्गयाणाः अयमेमानवकः गा
 र्गोतात्मः अस्ततद्विप्रदश्येवकथेको
 दित्यः सापत्नइति कौरिनेनिपातना।
 त्तिरे किमिपातने आगस्त्यकौरियो
 रिति सीपत्नइतिवदियत्तः प्रकृत्यतरा
 तात् सपत्नशब्दः प्रकृत्यतरमस्ति क।
 णमग्रीयीदेवता अस्यालीपाकस्या
 ग्रेयः स्यालीपाकइति अस्ततद्विप्रन।
 पत्यश्येव कथेमार्गोतात्मः मार्गग्रेयो
 नमेवदेने कर्तव्योत्रयत्तः दकशमोश्च।
 वक्रुसोश्चप्रवद्रावोवकथः भवताः का
 शः भावकाः भवदीयः वक्रुहणकि।

मर्थे नश्केहतेप्रजादावितेवसिद्धं नैवं
शक्यमज्ञादिलक्षणादिमाधितिकादि
त्यस्येत तयथाभ्युत्पत्तिपण्यमस्यमा
धितिकश्चकारलोपेहतेतोतादिति
कादेशानभवति यवमिहापिनस्यात्
क्यः मानिनोऽप्यु मानिनप्रहणोकिम
र्थे मानिनप्रहणमस्यार्थमसमानाधि
करणाथैव मानिनप्रहणक्रियतेअस्य
र्थमसमानाधिकरणार्थं अस्मार्थता
वेत्त दर्शनीयामत्यन्तेदेवदत्तोयत्तदज्ञोद
र्शनीयमानीअयमस्याः असमानाधिक
रणार्थदर्शनीयामत्यन्तेदेवदत्तो यत्तदत्त
दर्शनीयमानिनीयमस्याः नकोपथायो
किमिदमेवमायनक्रमाणां आयस्ययोग
साविषयग्राहोस्तिवद्रावमात्रस्य किं
त्वनः यदायस्ययोगसाविषयेमायमि
कीयाः अत्रनशामोतिविधिरप्यत्रनसि
धति किंकाराणांभाषितप्रस्तादित्यच्यते
नरोत्तवतिभाषितप्रस्तादन्तः इहता
हिविलेपिकायाथैवलेपिकं विधि
असिद्धोभवतिप्रतिषेधश्चनशामोति आ
थप्रवद्रावभात्र साविषयेहस्तिनीनांसा

श्री
महा
भा.
३१०

मूहोहास्तिकंजातिलक्षणाः प्रवद्रावमा
त्रस्यविषयेततश्चमेव आयनक्रमाणां
यस्ययोगसाविषये कोपदप्रतिषेधेनहि
तद्युगहणोक्तंयं कोपधप्रतिषेधेनहि
तस्ययः ककारोवोअपकर्तयं इहमाभू
त् पाकभार्यः भेकभार्यइति स्वागाच्च।
स्वागाच्चैमः अमानिनीतिवक्तव्यं इहा
पियथास्यात् दीर्घमात्रमानीअज्ञामा
त्वमानी यद्यमानिनीत्यच्यतेदीर्घमात्रमा
निनी अज्ञामात्वमानीतीतिनसिध्यति
शतिपरिकृष्टागोलिगविशिष्टस्यापि
हणमवतीत्येवमविद्यति प्रवक्तमैकि
मर्थमिदमुच्यते नसामात्येनसिद्धं प्रवक्त
मथारयेप्रतिषेधार्थं प्रवक्तमथारयेप्र
तिषेधार्थं प्रतिषिद्धार्थापमारंभः नको
पथायाइत्युक्तं तत्रापिप्रवद्रावतिकारि
काहंदारिकाकारकहंदारिका कारक
देष्टीयासेतापराणोष्टेत्युक्तं तत्रापिप्रव
द्रवति यज्वमजातीयापजनदेशीया हा
दिनिमित्तस्येत्युक्तं तत्रापिप्रवद्रावोभव
तिस्वोदीहंदारिका स्वीवहंदारिका स्वा
वजातीया स्वोन्नदेशेयसेतायाश्चेतोमा

निनीत्युक्तं तत्रापि पुंवद्वति स्मृतामृती
 हंदायिका स्मृतामृतावहंदायिका स्मृतामृ
 तवजातीया स्मृतामृतावहंदायिका ज्ञातेष्वे
 त्युक्तं तत्रापि पुंवद्वति कटीहंदायिका
 कटहंदायिका कटजातीया कटहंदायिका
 ऊकूटादीनामंशदिषु पुंवद्वत्त्वे ऊकू
 टादीनामंशदिषु पुंवद्वत्त्वे वक्तव्यः ऊ
 कूटाद्यं ऊकूटादेः मृग्याः पदे मृगप
 दे काकाशपावः काकशावः नवासीः
 एवं पदविवक्षितत्वात् नववक्तव्यः किंका
 राणां असी एवं पदविवक्षितत्वात् नावसी
 एवं पदे विवक्षितं किंतु हि असी एवं पद
 मंत्रविवक्षिते उभयोरेते उभयोः पदे उ
 भयोः शावः यद्यपि तावदेतत्कृत्वातेव
 तं उक्तकथं मृग्याः क्षीरे मृगक्षीरे अ
 त्रापिनवासी एवं पदविवक्षितत्वादित्ये
 व वक्तव्यं पुनः सतो नामाविवेक्षाया
 त् सतोप्यविवक्षा भवति तयथाश्रुतो
 मिकाण्डका अनुदशकत्वेति असतः
 अनिवक्षा भवति तद्वत्प्रा समदः ऊं
 दिकाविंशोचयितकमिति अग्रेरीता
 दुरुणस्पृहदिविप्रतिषेधेन अग्रेरीता

श्री.
 महा
 भा.
 ३॥

दुरुणस्पृहदिविप्रतिषेधेन अग्रे
 रेतस्यावकाशः अग्रेरीतामोदुरुणस्पृह
 देवकाशः वायुवारुणो इहोभयं प्रामो
 ति आग्निवारुणीमनूरीहीमालभेत वरु
 णस्पृहदिविप्रतिषेधेन नैव प्रुता
 विप्रतिषेधः द्विकार्ययोगो द्विविप्रतिषे
 धः नवात्रैको द्विकार्यप्रुतः कथं अग्रे
 रीते वरुणस्पृहदिरिति नवात्रैको द्विकार्य
 योगपदविप्रतिषेधः किंतु हि असेमवो
 पिसवात्रास्ति असेमवः कोमावसेमवः अ
 ग्रेरीतेममिः निर्वर्तमाने वरुणस्पृहदिव
 एते वरुणस्पृहदिरिति निर्वर्तमाना अग्रेरी
 रीते वक्तव्ये वक्तव्यं सत्यं सभवे प्रुतो
 विप्रतिषेधः पुंवद्वत्त्वात् तत्तद्वादिषु पु
 वद्वत्त्वात् सत्त्वं भवति विप्रतिषेधेन त्व
 द्वादिषु पुंवद्वत्त्वावकाशः पदभाषीः मृउ
 भाष्यः द्विविप्रतिषेधेन नैव प्रुतावकाशः
 कातिगताः गरिणिमराः इहोभयं प्रामो
 ति कातिमरा रीदिणिमन्या इहोभ
 वति विप्रतिषेधेन अदिपनयात्रैकोभ
 वतीत्यावकाशः नर्तकितगनर्तकित
 मापुंरुतावकाशः दर्शनीयतरा दा

शरीयतमा इहोभयंप्रामोति यदितरा
 पदितमा ह्रस्वोभवतिविप्रतिषेधेन केह
 खोभवतीत्यस्यावकाशः नर्तिका ये
 वद्रावस्यावकाशः दारदिका इहीभये
 प्रामोति केहलोभवतीत्यस्यावकाशः
 नर्तिका पुंवद्रावस्यावकाशः दारदि
 काइहोभयंप्रामोति पटुका मृदिका
 ह्रस्वोभवतिविप्रतिषेधेन अष्टोदानी
 ह्रस्वतेकतेपुनः प्रसंगविज्ञानात्पुंवद्रावः
 कस्मान्नभवति सक्तुद्रौविप्रतिषेधेनय
 द्वाधितेनद्राधितमेवेति चतुष्पकल्पचेल
 दृ शीग्रहाणकिमर्थे येनकाचाह्रस्वश्री
 यत्युत्तमाने त्वहातरा मालातरा अत्रापि
 प्रसंगेन नैतदस्तिप्रयोजने भाषितं
 स्कादितिवर्तते एवमपिदन्नातरा शुभात
 रा अत्रप्रामोतिइतिवर्तते एवमपिश
 माणीतरः सेनानीतरः अत्रापिशामोति सि
 यामितिवर्ततेएवमपिशामाणीतरा सेना
 नीतरा अत्रप्रामोतिस्रियाः स्रियामिति
 वर्तते शेषप्रकल्पप्रणेतहिषीग्रहाणका
 त्वेन नष्टाः शेषस्यानतरस्यामितिकथ्य
 शेषः अष्टीयानरीमेतच्चयदेकाच्च येन।

श्री
 महा
 भा.

३१२

रेणापिगीग्रहाणप्रक्रमः शेषः कथं ईत।
 इतिवर्तते अष्टीयानरीमेतच्चयदेका
 च् शेषग्रहाणवापिशामकर्म कथंवि
 अविषोषेणावादिपुनयाप्रमनस्याह्रस्वत
 मुत्सर्गः तस्यानेकावर्तिनित्यं ह्रस्वतमुप
 वाहः तस्मिन्नित्येप्रामोतिउजितइतिविभाषे
 यमारभ्यते पयेवेलच्चितरा तेतितरेति
 नसिध्यति लक्ष्मीतरा तत्रीतरेतिप्रामोति
 इहमेवैतत्संगृहीते लक्ष्मीतरा तत्रीतरा
 तेवभवितव्यं एवंहिंसोनागाः पदंतित्रा
 दिपुनयाः ह्रस्वतेकत्वयाः अतिषेधइति
 ॥ ॥ इतिमद्रगवततेजलिमुनिविरा
 चितेवाकराणामहाभाषाषष्ट्याध्यायः
 सप्ततृतीयपादेद्वितीयमाह्निकं ॥ ॥
 अन्मदनः समानाधि इहकस्मान्नभवति
 अमहान् महान् संपन्नः मदद्वैतश्चइमा
 अत्रप्रकृतिस्वमहान्भूतकृतोमहान् म
 हत्वेवअत्राः महान् अत्राः अमहान् भूत।
 प्रकृतौवर्ततेमहान्महत्वेव तस्मादात्मा
 नस्यात् तस्मादात्मेनभविष्यति पुंवत्तक
 णंभवेदत्रपुंवद्रावोपितदिनप्रामोति अम
 ह्नीमहतीसंपन्नमहद्भूतायास्तानी पदे।

तदि अमहनिमहान्वतः तद्वाचीवात्रभू
 तशब्दोयं अमहनिमहकृद्वायं वर्तते तद्वा
 चीवात्रभूतशब्दोयं प्रपुन्यते किंवाचीमह
 द्वाची तस्मात्सिद्धमिथ्यातिष्ठेवत् तस्मात्
 वद्वावः यथेवमात्रमपि प्राप्नोति मुहद्वा
 तश्चद्वावर्ति विहितः सूत्रेजमाश्रयेता
 वे निवर्तमाने तन्मयेते आत्मनेनिषेधं
 मयेते लक्षणानेनैषदोषः कथं यस्तमह
 तासमासे विहितः यस्तमहता सूत्रे समा
 सा विहितः तमाश्रयेतावे अत्राने कर्तव्ये
 लक्षणानि पदोक्तयोः प्रतिपदोक्तयोः
 वेति प्रतिपदयः समासे विहितस्तस्य
 गालक्षणोक्तश्चायं इहापि तद्विद्वत्प्राप्नो
 तिमहान्वाद्वात्रमहवाहोति शेषवत्
 नातयोसौ प्रत्ययमात्रतो वद्वाहीहिः तस्मा
 त्मिथ्याति यस्मात् शेषो वद्वाहीहिरिति
 सिद्धेनेकमप्यपदार्थस्याहनेन प्रतिपा
 दैकतत्रैवमवति तस्मिन् प्रधानतो वायतो
 वतिः अथवागौणमात्रयोर्मध्ये संप्रत्ययः
 तयथागौणस्त्वेव जायमीयति न वा
 हीकोनवयते कथं तद्वाहीके वद्वावे
 तेभवतः गोस्तिष्ठति गामानयेते अर्था

श्री
 मन्म
 भा

११३

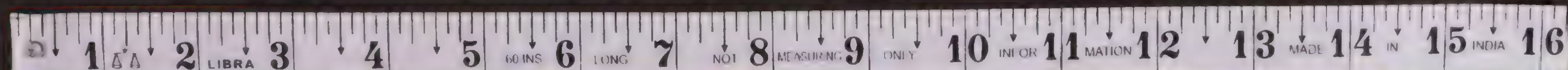
अयपतदेवंभवति यद्विशेषाश्रयेण तस्मा
 नेन इवतिशयाश्रये च तस्मात् महदावेतो
 सकरविशिष्टेषु संख्यानेषु वद्वावत्तना
 नाधिकरणार्थं महदावेच्चासकरविशि
 ष्टेषु संख्यानैर्कर्तव्यं पुनर्वावत्तनाधि
 करणार्थोद्देशः महदावाप्तः महदा
 सः महदाः करः महाकरः महदावि
 शिष्टो महाविशिष्टः अहनः कपालह
 विषि अहनः कपालहविष्यसंख्यानैर्क
 र्त्तव्यं अहकपालनिर्वयेत हविषीति किम
 र्थं अहकपालबालाणामप्यविवृते गवि
 चयुक्तसंख्यानैर्कर्तव्यं अहगवेषु शक
 देन युक्तैरिति किमर्थं अहगवेषु बालाणाम्
 समूहः संख्यायां प्राक्कृतादिति वक्त
 व्यं इहमाभूत् दिशते अहशते हिमहा
 से अहमहसे विभाषावत्तामिशात् सर्वे
 वाग्रहाणो किमर्थं चत्तामिशात् भूतो सर्वे
 विभाषायणाणां हाहनाः त्रैश्वनेतद
 स्तिप्रयोजने प्रकृतेऽहनेग्रहाणामनुवति
 ष्यते यदि तदनुवर्तते त्रैश्वये अहने अति
 हाहने रवित्रयसादेशः प्राप्नोति नैषदोषः
 मेरुगतयोधिकारः तयथा मेरुकाउत्
 स्तयेतस्तत्तगच्छेति तदधिकाराः अथ
 वापकयोगः कविष्यते अहनः संख्याया

मवह्वीरणीतोस्त्रीस्यं ततः विभाषाव
 नारिणात्प्रभृताविति नवैकयोगेन हतिर्भ
 वति अथवा उभये निहंतरेपेति ध्यामा
 रे ह्ययमप्यहो यदा गृह्णामिदं प्रत्य
 यग्रहणं तत्र प्रत्ययग्रहणं यस्मात्स विहितः
 तदा देयं हणं भवतीति यदनेने प्रामो निया
 णग्रहणं लोचग्रहणात् यदाग्रहणं नृप
 ग्रहणं लोचग्रहणात् यदाग्रहणं नृपग्रह
 णं दृष्टव्यं कृतः लोचग्रहणात् यदयं लोच
 ग्रहणं करोति तत्तापयत्वा चार्थः न यदा
 ने भवतीति अथवा ह्यग्रहणं तस्मिन् दत्ताप्यते स
 र्वत्रैवा नोत्तरपदाधिकारे प्रत्ययग्रहणं नृपग्र
 हणं दृष्टव्यं कृतः लोचग्रहणादेव किं प्रयो
 जने कुमारिणी पितरा वादि प्रनया ह्यस्य भ
 वति इति ह्यसत्ते प्रसक्तः यद्यपि तावदेत
 ज्ञाप्यते विवृत्य नययणेति विवृत्येवानेन स्या
 नययस्य ह्यसत्ते प्रामोति विवृत्येनेतरः ह्यस
 भावीनास्तीति कृत्वा विवृत्येनेतरपदे भविष्यति
 ननु वायमस्ति स्तनं ययति अत्रापि शापो वा
 वयाने पकारेण कृतेनास्ति वा वयानम् प
 कारेणः पूर्वविधौ स्यानि वदवतीति स्या
 निवभावात् वययानमेव अथवा यते देवा
 तापयत्वा चार्थः न विवृत्येनेतरम् भवती
 ति यदयमनययस्येति प्रतिषेधं शास्ति न
 हि विवृत्येनेतरमनययमस्ति ॥ ॥

श्री
 महा
 भा.

३१६

पादस्य पदात्याति पदादेशो तो दातनिया
 तनम् पदादेशो तो दातनियातने कर्त
 व्यम् किं प्रयोक्तनम् पदोपहृतार्थम् पा
 दनोपहृतं पदोपहृतम् उपदेशे वदच
 ने च सरसि चार्थं उपदेशे वदच वक्त
 व्यः किं प्रयोक्तनम् सरसि चार्थम् उप
 देशे वदचार्थम् तो दातनियातने कृते
 समाससरेण वाधने यथा स्यात् पदातिः
 पदातिः न कृत्सरेणोत्तरार्थः पद्यत्पदार्थं
 पदावश्चेत्तरतावप्यसंख्यानम् पदावे
 श्चेत्तरतावप्यसंख्यानं कर्तव्यम् पादेन
 चरति पदिकः वाचो चेति प्रशङ्केषु निषे
 चोपसंख्यानम् निषेचोपसंख्यानं कर्त
 व्यम् पविष्टेण पादानिष्टेण इदं कस्या
 दसंख्यातायाम् संज्ञायाम्तरपदस्य च सं
 ज्ञायाम्तरपदस्य चेति वक्तव्यं यदापि पद्या
 स्यात् लोहितोदम् नीलोदम् दीपोदरति
 पदहलादेशे पदहलादेशेति किमर्थम्
 इदं कस्यानम् उच्यमाने येन स्मिन् चनेन
 पि प्राप्नोति यत्तदप्येकहलादि किं कारणात्
 एकैव वर्णावर्तितादाचः उच्यते प्रधुमि
 ताच्च वर्णावर्तितादाचः एकैकवर्णावर्तिनी वाक

नक्षोपगपरश्चरयति तद्यथागौरित्युक्ते
 यावदकारेवागवर्तते नतावतगकारे न
 विसर्जनीये यावद्विसर्जनीये नतावतग
 कारे यावदौकारेनतावतगकारेनविस
 र्जनीये उच्चरितप्रधंसितावर्णानाम् उ
 च्छरितोर्वाणः प्रधस्तथति अथापरः प्रयु
 ज्यतेनवर्णोर्वाणामसमहापः एवंतद्विपक
 हलादिभित्त्वाद्यतेसर्वन्तरएकहलादिःत
 उपकर्षगतिविज्ञास्येतत्रसदापोपकह
 लादिरितिकश्चसमायः एकहलादिःप
 त्रैकहलमच्चाप्युत्तञ्चाप्येते इकोहसोः
 कोहसतमन्त्रपदमात्रे एकः हसतमन्त्र
 पदमात्रेवक्तव्यम् इहापिपद्यास्याते अ
 लावककंभु हन्मुफलमिति किंपुनः का
 रणोत्तमिष्यति सर्वोत्प्रेहिलोकवित्तानम्
 लोकवित्तानाद्विपदेवसर्वोत्प्रेहपदेतस्मिन्
 वेपदस्यहसतस्यात अथवा एवंतद्वि
 ग्रहः करिष्यते अलावककंभुअथला
 वककंभु अलावककंभुचहन्मुचअलाव
 ककंभुहन्मुः अलावककंभुहन्मुनाफले
 अलावककंभुहन्मुफलमिति यथेवेदं
 धाः पूर्वनिपातः आश्रयितान्तदंतादिषु

श्री
 महा
 भा.
 ३८५

पाठः करिष्यते अथवापदेविग्रहः करिष्यते
 हन्धाः फलेहन्धाः फलेककंभुहन्मुफलहन्
 कंभुहन्मुफल अलावककंभुहन्मुफलहन्
 लावककंभुफलमप्यवमपिफलनक्तोभि
 सेवभाभवति प्रत्येकद्विफलपाठः परिसमा
 यते इपदः वरः व्यपप्रतिषेधः इपदः वरः भा
 विनामव्यपानावप्रतिषेधावक्तव्यः श्रीकले
 भूकलेकोटीभूतं ह्यकले कोटीभूतं ह्यकले
 अभूकसादीनामितिवक्तव्यं भूकसः भूकसः
 भूकदिः भूकदिः अपरस्याह अकारोभूकसा
 दीनामितिवक्तव्यं भूकसः भूकदिः पत्रपति
 तम किमर्थम् भक्तकारस्यतन्मत्तमितिः प
 नाभेद्यायाम् येनोः भव्यायाम्पसाव्यानेकते
 व्यम् येनभव्यालोकायस्योपसाव्यानेकते
 व्यम् लोकायस्योपान्तिनः इत्येनभ्यामस्य
 तेनभ्यामस्योपसाव्यानेकतेव्यम् अनभ्या
 यमित्यः आद्याप्रादिपुपसाव्यानेकतेव्यम्
 आद्यमिधः अदिभिदः गिलेगिलस्य गिले
 अगिलस्योपसाव्यानेकतेव्यम् तिमिगिलः
 अगिलस्यतिकिमर्थम् गिलगिलः गिलगि
 लेव गिलगिलेचेतिवक्तव्यम् तिमिगिलगि
 लः उल्लभदयोः करणोपसाव्यानेकतेव्यम्
 उपकारणम् भङ्गकारणं मृतोयद्वाराजभोत
 कुलरुभ्याद्विनापुत्रा सत्ताप्रराजभोत
 कुलमेवभाद्वितः पदद्वभवतीतिवक्त

यम् सतपुत्रीसतदहिता उपपुत्री उ
 यदहिता रात रातपुत्री रातदहिता
 भोज भोजपुत्री भोजदहिता ऊल ऊल
 पुत्री ऊलदहिता मेरु मेरुपुत्री मेरुद
 हिता रात्रेः कृतिविभाषा किमियं प्रामे
 विभाषाग्रहोस्वित् अग्रामेकयं वामेक
 यं वाग्रामेपरित्वितीत्यनुवर्ततेततो नित्यं
 ग्रामे अग्रानुवर्ततेदात अग्रामेरात्रेः अ
 प्रातविभाषाग्रामेनित्येविधि रात्रेः रा
 त्रिमटः ग्रामेनित्येविधि रात्रिमटः न
 लोपोनत्यतः किमयं नतः सानुवंधक
 स्यग्रहोत्क्रियते न स्येतेवोच्यते न स्य
 तीपत्यमाने वनपुत्रः इत्यत्रापि प्रसज्ये
 त नैषदोषः अर्थवद्ग्रहोत्क्रियते न स्येते
 वमस्यनवैभविष्यति एवमपि प्रसज्यः पुत्रः
 विप्रपुत्रः अत्रप्रामोति नैषदोषः अननु
 बंधकग्रहोत्क्रियते न स्येतेवोच्यते न स्य
 भविष्यति एवमपि प्रामनपुत्रः वामनपु
 त्रः अत्रप्रामोति तस्यात्मानुवंधकस्यग्रहो
 कर्तव्यम् नतो नलोपोवतेपेतिदि उपस
 खानम् नतो नलोपोवतेपेतिदि उपसंखा
 नेकर्तव्यम् अपचसिवेतेताल्म अकारो

श्री
 महा
 भा
 ३१५

एकतद्वितेच एकतद्वितेकिमस्युदाहरणम् प
 कत्वम् एकतेति नैतदस्तिप्रयोजनम् पुंव
 द्वावेनाप्येतत्सिद्धम् कथं तस्मिन्नादिष्ठाकृत
 सचइति इदं तर्हि प्रियोजनम् एकस्याग्रा
 तमेकत्रयमेकमयम् इदं वाप्युदाहरणं एक
 ता ननु चोक्तम् पुंवद्वावेनाप्येतत्सिद्धमिति
 सत्यमुक्तेमतत ततलोपणवचनस्येति अथ
 त्रयोपदेकिमदाहरणं एकशाटीनैतदस्तिपुं
 वद्वावेनाप्येतत्सिद्धम् कथं पुंवद्वावः समाना
 धिकरणाल्लक्षणः पुंवद्वावः इह तर्हि एकस्याः
 क्षीरमेकक्षीरम् इदं वाप्युदाहरणमेकशाटी न
 नुचोक्तं पुंवद्वावेनाप्येतत्सिद्धम् इति न सिध्यति
 नकोपधाय इति प्रतिषेधः प्रामोति नैषोस्ति
 प्रतिषेधः उक्तमेतत्कोपधप्रतिषेधतेदितव
 ग्रहणमिति विवृतनयस्य विवृतिरुक्ताप्रसि
 द्धिरनजन्तत्वात् विवृतिरुक्ताप्रसिद्धिः कालि
 मत्या हरिणिमत्या किंकारणमनजन्तत्वात्
 मुमिकतेनजन्तत्वात्सत्तेनप्रामोति सिद्धं त
 द्वावेनाप्येतत्सिद्धम् सिद्धमेतत् कथं द्वा
 लस्यमुच्यते द्वावेनाप्येतत्सिद्धम् सिद्धमेतत् कथं द्वा
 यम् सत्रियोगादा अथवासत्रियोगः करिष्य
 तेकपययत्तयोच्यते सत्रियोगोनामचकारः

कर्तव्यमसु किंयश्चात्प्रोतिहसतेमिद्य
 ति सुजोतहिभिषतेयथास्यामेवास्त ननु
 चोक्तवित्तिहस्यापदिदिरनतनातादिति परि
 हृतमेतत् सिद्धेतरहस्यात्प्रमुच्यनादिति
 उत्तरेष्वहोक्तकर्तव्यं न कर्तव्यं प्रकृतमनवर्त
 तेकप्रकृतम् इकोहसोयोगालवस्येति तदे
 प्रथमानिर्दिष्टेष्वपीनिर्दिष्टेन चेद्वाच्यः त्विती
 तेषामस्यमोहस्य इति प्रथमायाः षष्ठीप्रका
 ल्पयिष्यति तस्मिन्निर्दिष्टे पर्वसेति अथ
 कावितिहसोभवतीत्युच्यते त्वित्यनन्तरादह
 सभाकोलातीनिकृताभूतपूर्वावगतिर्विज्ञास
 तेअजन्तपदतएवेति अथवाकार्यकालेमे
 तापरिभाषेमजदृष्टम त्वितिहसोभवतीत
 पस्थितमिदंभवतिअचरिततत्रवचनादनुस
 न्तस्यापिभविष्यति इहापितदिवचनादविष्य
 तिवाच्यमिति नैतदस्ति अन्तर्हितवर्तते एव
 मपितद्वैमनः अजन्तप्रोतिनेषदोषः आप
 प्रहणमपिप्रकृतमनवर्तते कप्रकृतस्यापोः
 तास्मन्मोहहलमिति एवमपिकीलालपम
 न्यः शुभपमन्यः अजन्तप्रोतिनस्मात्पूर्वासा
 वेवपरिहारो इवएकाशम्यत्यपवश्च अमः प्र
 त्यपवदनदेशेयातपूर्वमवर्णाप्रसिद्धिप्रथमा

श्री
 महा
 भा.
 ३१७

त्याते अमः प्रत्यपवदनदेशेयातपूर्वमव
 र्णायोगप्रसिद्धिः किंकारणम् अथप्रथमाता
 त प्रथमयोरित्युच्यतेनचात्रप्रथमोपपण
 मः किंचभोः आतेप्रथमयोरित्युच्यतेनस
 यंप्रथमयोरित्युच्यतेप्रथमयोरिति विज्ञापते
 कथं अस्यामोरित्युच्यतेतएवविज्ञास्यामः
 शास्त्रहचरितोपस्थाहः कथंशास्त्रहचरितो
 म्याहः प्रथमेव ननचप्रत्यपवदनदेशाद्
 विष्यति नसिद्धिनिर्दिष्टकारणं सामान्याति
 देशोहिविशेषानतिदेशः सामान्येह्यतिदि
 श्यते एवमिहापिसामान्येपत्यत्यकार्यतद
 तिदिश्यते यद्विशिष्टेहितीयेकवचनेभवति
 प्रथमयोरितिनतदतिदिश्यते सिद्धेतरहिती
 येकवचनवदचनात् सिद्धमेतत् कथंश्रुती
 येकवचनवदचनात् द्वितीयेकवचनवद्वच
 तीतिवक्तव्यम् एकशेषनिर्देशादा अथवे
 कशेषनिर्देशोपम अस्याग्रस्या एकाचः अ
 भवति अथप्रत्यपवस्यास्मिन्कार्यंभवति अथे
 हकथंभविष्यत्यम् अथेसम्यक्तेवास्याजले
 अथेसम्यक्तेवास्याजलेआहोसिद्धिमन्यमिति
 भवितव्यम् ससोलीयेसकारितिलकस्मात्र
 भवतिनाशोपेलागपमारभ्यते सपथैवमपो

श्री
महा
भा.
३८

1 2 LIBRA 3 4 5 60 INS 6 LONG 7 NOT 8 MEASURING 9 ONLY 10 IN OR 11 MATION 12 13 MADE 14 IN 15 INDIA 16

विधिर्वाधतेयस्यत विधेर्निमित्तमेवनामो
 वाधतेपरत्वेचप्रत्यकारोच्चारणमनर्थकं
 सवर्णादीवत्तस्यपुनर्निमित्तमेव सहस्यसः
 संज्ञाया सहस्यहलोपवचनम् सहस्यहलो
 पोवक्तव्यः सादेशोहिमरेदोषः सादेशोहि
 सतिमरेदोषोभवतिश्रान्तर्गतः उदात्तानुदा
 तयोः स्थानेसरित्प्रादेशः प्रसृत्येतस्यपुत्रः
 सभाषः सतर्हिहलोपोवक्तव्यो नवक्तव्यः आ
 युदातनिपातनेकरिष्यतेसनिपातनसरः
 प्रकृतिसरस्यवाधकोभविष्यति एवमपि
 उपदेशिवहावोवक्तव्यः सपथैवनिपातन
 सरः प्रकृतिसरंवाधतेएवंसमाससुरमपि
 वाधेतस्यैवसपथुचपमिति प्रस्थापितेपिह
 व प्रस्थातेवचनातर्पकमव्ययीभावेनकृत
 तात प्रस्थातेवचनमनर्थकंकिंकारणम् अ
 व्ययीभावेनकृतात् अव्ययीभावेवाकाली
 इत्येवसिद्धम् यस्तर्हिकालोतरपटाप्रस्था
 हः तदर्थमिदं वक्तव्यम् सकाशंन्यातिष्ठ
 मयीतेमकलम् समुहर्तम् वापसर्तनम्
 उपसर्तनस्यवावचनेसर्वप्रसंगोविशेषात्
 सर्वस्यापसर्तनससादेशः प्राप्नोतिचस्या
 पिप्राप्नोति सहपुद्गलसहकृताकिंकारणम्

श्री
 महा
 भा

318

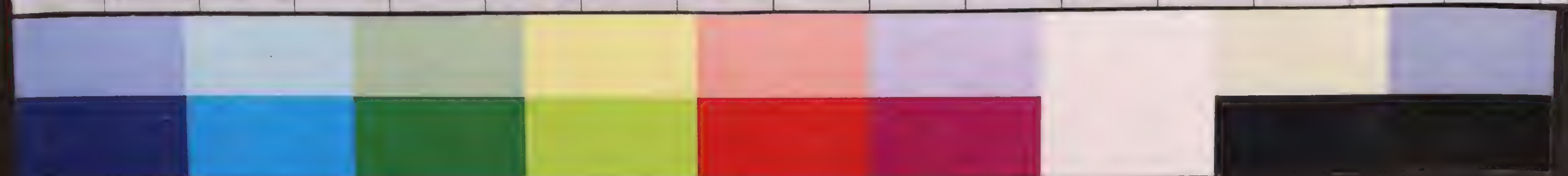
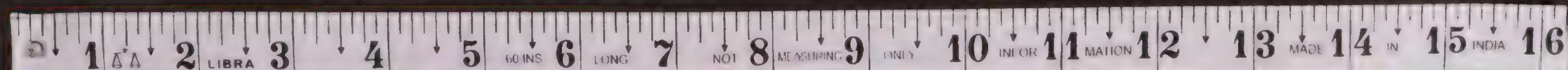
विशेषात् नहिकश्चिद्विशेषोपादीयते प
 वेतातीयकस्यसहस्यस्यउपसर्तनस्यसा
 देशोभवतीति अनुपादीयमानेविशेषे
 सर्वप्रसंगः सिद्धंतवहवीहिनिर्देशात्
 सिद्धमेतत्कथम् वहवीहिनिर्देशात् वह
 वीहिनिर्देशः कर्तव्यः एवमपिसहपुद्
 प्रियः सहकृतप्रियः अत्रप्राप्नोति वह
 वीहोपपसर्तनीमत्येवंतर्हितास्यतेवही
 होचयउपसर्तनम् वहवीहिप्रतिचय
 उपसर्तने सतर्हिवहवीहिनिर्देशः कर्त
 व्योनकर्तव्यः इहकश्चित्प्रधानानामेवस
 मासः कश्चिद्व्यसर्तनानामेवसमासः क
 श्चित्प्रधानोपसर्तनानामेवसमासः तदुप
 सर्तनानामेवसमासः तत् उपसर्तनस्येदे
 ग्रहणप्रकृत्यापिष्यगवादिषु प्रकृत्यापि
 पिष्यगवादिविधिवक्तव्यम् इहमाश्रुत
 सुस्तिभवतेसगवेसवत्प्रायसहलोपेति न
 गोवत्प्रकारिणी अत्रकिंनिपात्यतेवत्स
 त्पुपपदेसमानप्रवृत्तेकमेतिरेवतलो
 प्यम् वत्सपुपपदेसमानप्रवृत्तेकमेति
 वरः निविद्यत्यपोवतलोप्यनिपात्यते
 समानेवत्सपिबतचारीसवत्सवारी दृष्ट

शतवतषु दृष्टशतवतषु इत्युपमेत्याने
 कर्तव्यम् सहेतुः प्रतिसहेतुतासः समः
 समिः नहिहृतिः हृषिव्यधिरुचिसहि
 तनिपुणै किमर्थमवतिनद्यादिपुक्ति
 ग्रहणं क्रियते इहमाभूतसमन्वने उपन
 हनमिति नेतदस्तिप्रयोजनम् उत्तरपद
 इतिवर्ततेनचातरेणक्लिपम् अंचति न
 द्यादयउत्तरपदातिभवेतिनचातरेणक्लिप
 ग्रहणं क्रियतेष्वेवभविष्यति तदादिवि
 धिनाप्रामेतिप्रतउत्तरपदेतिअंचति नद्या
 दिमुक्तिपग्रहणनर्थक्यस्मिन्विधिस्तदा
 दावलग्रहणात् अंचतिनद्यादिमुक्तिपग्र
 हणमनर्थकम् किंकारणमयस्मिन्विधि
 स्तदादावलग्रहणं हि एतदवति नवेदम्
 लग्रहणं एवेतद्विमिडेमतिपदेवतिनद्या
 दिमुक्तिप ग्रहणं करोति नन्तापयत्या
 चार्यः इतः अन्यत्रधातग्रहणतदाधिविधि
 भवतीति किमेतस्यतापतेप्रयोजनम् अ
 तः कृकमिकंसकभयात्रकृशाकोणीयनच
 यमेत्यत्रअपस्तुत अयस्तारित्यपिमिडेभ
 वति विधेदेवयोप्युचतोवप्रत्यये सह
 समधिः अदिसद्योरेतोदातवचनेकस्तरनि

श्री
 महा
 भा

320

ह्यर्थम् अदिसद्योरेतोदातवचनेकस्तरनि
 प्रयोजनकस्तरनिह्यर्थम् कस्तरोगमाभ
 दिति विषयग्रह विषयदेवोविषयरोचः स
 धुत सधुचौ सधुचः तत्रक्षेदमिस्त्रिणंप्र
 तितिषेधः तत्रक्षेदीमस्त्रिणंप्रतिषेधोवक्त
 वः विषयाचीपदिक्षेदमिस्त्रिणंप्रतिषेधउ
 चते कथंसाकटीचीएवेतद्विक्लेदमिस्त्रिणं
 हलमिति वक्तव्यम् अंतरूपमगभ्यापरित
 समापदेतिप्रतिषेधः समापदेतिप्रतिषे
 धोवक्तव्यः समापेनामदेवयत्ननम् अप
 राहरेतमनवर्णादिति वक्तव्यम् समीपे अ
 तीये इहमाभूत प्रापे परापे इदमोदेशे
 दीर्घाश्राणं किमर्थम् नउदमोदेशादयेवो
 चेतकात्रपसिद्धिः अत्रपः सवर्णादीवेति
 डेनसिध्तिश्रवग्रहोदोषः स्यात् अथस्य
 ततीपास्यस्यात्यस्यरुक् अथस्यतृतीयस्यस्य
 चतेतत्रेदेनसिध्तिश्रवग्रहोदोषः अथदीपे
 अन्यस्यकारकः अन्यत्कारक इति एवेतदि
 विशेषेणान्यस्यरुक्कारक्योरित्युक्तम्
 तोवद्व्यामि आशीराशास्याप्यतोसकाति
 रोगेष्वप्यस्यातृतीयास्येति कारुवत्यरु
 षेचिकज्ञावेज्ञावयसस्यानमकज्ञावेज्ञात

पसंख्यानकर्तव्यम् कत्रयः किमिदं कत्र
 यरति कृत्स्निताः त्रयः कत्रयः केवात्रये
 इति एषोदरादीनीत्युच्यते कानि एषोदरा
 दीनि एषोदरप्रकाराणि कानि पुनः एषोद
 रप्रकाराणि पेषुलोपागमवर्णाविकाराः
 येतेनोच्येते युययेति किमिदं प्रकारवचने
 पाल् अथ किमिदमुपदिष्टानीति उच्चारि
 तानि कृतपतत दिशि रुच्चारणक्रियः उच्चा
 र्यदिवर्णानाह उपदिष्टा इमे वर्णा इति कैरु
 पदिष्टाणि धैः के पुनः शिष्टाः वैष्वाकराः
 कृतपतत शास्त्रसर्विकादिशिष्टिः वैष्वाक
 रणाश्च शास्त्रताः यदितदिशि शास्त्रपूर्विकाणि
 शिष्टिः शिष्टिपूर्ववशास्त्रम् तदेतदितरेतराश्च
 ये भवति इतरेतराश्च यानि च न प्रकल्पेते ए
 वेतदिनिवासनश्च शास्त्राचारतश्च सचाचारः
 आपोवर्तयव कः पुनरापोवर्तः प्रागादृश
 त प्रत्यककालकवचनत रतिणेन हिमवत
 सुतरेण परैरात्रम् यतस्मिन्नापोवर्तनिवा
 सेयवास्याः ऊर्भीभान्याः अल्लाल्पाः अ
 गृहमाणकारणाः किंचिदंतरेण कस्याश्चि
 दिरायायंतगाः तत्र भवेतः शिष्टाः यदित
 दिशि शिष्टाः शब्देषु प्रमाणम् किमस्याध्याया

श्री.
 महा
 भा.
 ३२१

क्रियते शिष्टपरितानार्थी अस्याध्यायीकचंपु
 तरस्याध्यायाशिष्टाः शास्त्राविज्ञानतम अस्या
 ध्यायीम अर्थापानः अतएव पश्यतपीपाने
 येतत्र विहिताः शास्त्रज्ञानप्रयुक्ताने सपश्य
 ति नूनमस्य देवानग्रहः सभावो वायोपेन
 सास्याध्यायीमपीते योवात्र विहिताः शास्त्रा
 ल्पप्रयुक्ते ययेनूनमन्यानपितानाति प
 वमेषाशिष्टतानार्थी अस्याध्यायी दिक्शब्दे
 भस्तीरस्य तारभावो वा दिक्शब्दे भस्तीरस्य
 तारभावो वावक्तव्यः तत्तिगातीरमुदतिगा
 तारम् उत्तरतीरम् उत्तरतारम् वाचोवादेन
 त्वेवलभावश्चांतरपदस्येति वाचावादेन त्वे
 वक्तव्यम् वस्तभावश्च उत्तरपदस्य निवक्त
 व्यः वाचादस्यापत्येवाहुलिः यद्यतदेदं दृश
 सुतरपदादे इत्ते च दत्तदशसु यद्यतमेव त्वयं
 उत्तरपदादे इत्ते वक्तव्यम् यद्यतम् योदश
 पासवा पासवा यद्यतमेव त्वयं उत्तरपदादे
 इत्ते वक्तव्यम् यद्यतम् यद्यतम् यद्यतम्
 किमर्थं वक्तव्येन तदिदं दृशः क्रियते न स
 ध्यायीमेवोच्यते नानाधिकरणवाची योधाया
 हस्तस्य ग्रहणाय आवितायेत इह माभूत य
 द्वातीति वदु इषोदराणां पदस्येषु ऊ

त्वत्कथम् इतरपरोदेष्टुत्वेवक्तव्यं दृष्टा
 शः दृष्टाशः दृष्टमः दृष्टा स्वोरोहोत्तक
 दस्युत्तम स्वोरोहोत्तकस्मिन्नेवक्तव्यम्
 राहितं जायेसागेहोवेति पीवोपवसनादी
 छन्दसिलोपः पीवोपवसनादीनां छन्दसि
 लोपोवक्तव्यः पीवोपवसनानाम् पयोपव
 समानां श्रियेदमिदिकल्पितम् इलोपेय
 वेप्रहणेकिमर्थम् नतस्मिन्नि अथावर्णप्रह
 णेकिमर्थम् इहमाभूत रुद्रः रुद्रवानिति
 नैतदस्तिप्रयोगजनम् भवत्येवात्रोत्तम् अथ
 णेकस्मात्प्रभवतिप्रवेतमस्यभविष्यति इदमि
 हसंप्रधार्यम् गतेक्रियताम् प्रवेतमिति कि
 मत्रकर्तव्यम् परतादोतम् अन्तरंगं प्रवेतं
 प्रवेतहीदमिदमिहसंप्रधार्यम् गतेक्रियतां
 संप्रसारणमिति किमत्रप्रतिपत्तव्यम् परता
 दोतेनित्येसंप्रसारणम् कृतेसंप्रसारणेप्रा
 मोत्यकृतेपि अतमपिनित्येकथं कृतेपिसंप्र
 सारणेप्राप्त्यकृतेपि अनित्यमोतम् नहि
 कृतेसंप्रसारणेप्राप्त्यमिति किंकारणमन्तरंग
 प्रवेतंयस्यलक्षणान्तरेणानिमित्तंविहस्यते
 नतदनित्येनचसंप्रसारमेवोत्तम्यनिमित्तंवि
 हंति अवश्यंलक्षणान्तरेप्रवेतंप्रतीत्योभये

श्री
 महा
 भा.

३२२

रनित्योः परतादोतम् गतेकृतेसंप्रसारणे
 कृतेसंप्रसारणपूर्वत्वेतत्रकार्यकृततात्पर्ये
 गतेनभविष्यति इकोवेदेपीलोः अपीत्या
 दीनामिति वक्तव्यम् इहमाभूत रुचिवहम्
 दुरुवहम् उपसर्गस्यवन्मनष्येवदुलम्
 अमनष्यादिस्थिति वक्तव्यम् इहमाभूत प्रसे
 वः प्रसारः प्रहारः सादकारणोः कृत्रिमे सा
 दकारणोः कृत्रिमइति वक्तव्यम् इहैवयथा
 स्यात् पयोस्यप्रासादः पयोस्यप्राकारः कृ
 त्रिमइतिकिमर्थम् पयोस्यप्रकारः पयोस्य
 प्रसादइति प्रतिवेशादीनांविभाषा प्रतिवे
 शादीनांविभाषादीर्घत्वेवक्तव्यम् प्रतिवेशाः
 प्रतिकारः प्रतीकारः दस्ति कथमिदंविज्ञा
 यते दाइत्येतस्मिन्लकारादिति आहोसित
 कारान्तेरिति किंचातः यदि विज्ञायते तकारा
 दाविवि नीज्जा वीज्जा अत्रनप्राप्नोति अथवि
 ज्ञायते तकारान्तेरिति सदन्नेप्रतिदन्नेम् अ
 ज्ञापिप्राप्नोति यथेष्टमित्यस्मिन्लकारावर्तकारा
 दाविति कथंवीज्जा चेतकृतेभविष्यति अमिदं
 चतेतस्यामिदंतात्रप्राप्नोति आश्रयान्मिदं
 भविष्यति अथवायुनरस्तत्कारान्तरितिक
 थंसदन्नेप्रतिदन्नेनेतत्रकारान्तेकिंतहिथका

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16
 LIBRA LONG NOT MEASURING ONLY INCHES IN INDIA

गतमेतत्त चो इहान्यथावाप्यः चोप्रसंग
 सप्रतिषेधमाहः तदिहापिसाध्यम नैष
 दोषः एतेदवज्ञापयत्यावाप्यः नचोप्रसंग
 भवतीतिपदयेचोदीर्घत्वेषास्ति संप्रसारण
 स्य इकोहसात्मसंप्रसारणदीर्घत्वविप्रतिषेधे
 न इकोहसात्मस्यसारणदीर्घत्वभवतिविप्र
 तिषेधेन इकोहसस्यावकाशः ग्रामलिक
 लंसेनानिकलम संप्रसारणदीर्घत्वस्यावका
 शः विभाषाहसत्तमवकाशः इहसंप्रसारण
 भयंमाप्रतिकारीषगन्धीपुत्रः कोमुदगन्धी
 पुत्रः संप्रसारणदीर्घत्वभवतिप्रतिषेधेन अ
 च्यदौदीर्घत्वकृतेपुनः प्रसंगादसत्तकस्या
 नभवति सकृद्वैविप्रतिषेधेनपदाधिते
 तदाधितमेवेति इतिश्रीमद्रावततत्तलि
 मुनिविरचितव्याकरणमहाभाष्यषष्ठ्याया
 यस्मत्तीपपादेतृतीयमाहिक पादश्चरती
 यः समासः तिनिर्दिष्टेपदेत्येतिपदेत्येवभ
 विष्यति नसिध्यतिनहिदलोपेनानन्तर्यम
 स्ति इहचकस्यानभवतिकराणीयम दराणी
 ये नैषदोषः नैवेवितायतेदोलीपः दलोप
 इतिकथंनहिदोलीपः अस्मिन्सौदलोपरति
 वतंतेतेनानंतयमात्रकार्ययस्यास्यात् ३८

श्री
 म
 ३२२

वोक्तमनैरुदवोक्त तदवोक्तित्यवम
 पिनाथावर्णग्रहणानवस्थितिवक्तव्यम
 यथायस्यवावितिसर्वाग्रहणात् आ
 करिष्यापिभविष्यतिनसिध्यति तारपि
 परस्तपरइतितत्कालग्रहणात् भिन्न
 कालस्यदीर्घस्यग्रहणोनास्ति गौश्वेगस्य
 आकृतोयमेगादिकारः आसममपरिस
 मासरेगाधिकारइत्याह पदितसोमसम
 परिसमासरेगाधिकारः गणोयदलकोरि
 ति यदलकोर्यहणंकर्तव्यम प्रागभास
 विकारेभ्यः पुनरेगाधिकारेनप्रत्ययल
 तोनसिद्धम् अस्तुतद्विप्रागभासविका
 रेभ्योगाधिकारः वृश्चः ववश्च ववश्चतः
 ववश्चुरितिवकारस्यसंप्रसारणमाप्रोति
 आसममपरिसमासः पुनरेगाधिकारेसतिउ
 रतस्यस्यानिवृद्धादात् नसंप्रसारणसंप्र
 सारणमितिप्रतिषेधः सिद्धोभवति सचे
 दानीपरिहारोभवतिपदकमगन्तान्नसि
 द्धमिति आस्ततद्विप्रासममपरिसमासरे
 गाधिकारः ननुकोक्तंयदलकोरितियद
 लकं ग्रहणंकर्तव्यमिति कियतेन्यासप
 वकिंपुनरियस्यानवस्थितस्यस्यामइति

श्री
महा
भा
३२४

त निरूपितः उपतापशरीरविकारयोति
ति किमर्थम् विलेपितः विद्वेषिताः हे
हेरच्यनिदि वेदेरस्यनिदि उपसंख्यानं क
नैवम् निवर्हयति निवर्हकः अचीति
किम् माभूत् निवर्हयते अनिवीतिकिम्
निवर्हिता निवर्हितम् तत्तत्पदसंस्था
नैकनैवम् नवर्तयम् वृहिः प्रकृत्यं
रमकयंतायते अचीति हिंलो अनन्तादा
वपिदृश्यते निवर्हयते अनिवीत्यच्यते र
तादावपिदृश्यते निवर्हिता निवर्हितम्
अन्तादावित्यच्यते अन्तादावपिनदृश्यते
निवर्हयति निवर्हकः निवर्हयते अनि
वीत्यच्यते रतादावपिदृश्यते निवर्हिता
निवर्हितम् अन्तादावित्यच्यते अन्तादाव
पिनदृश्यते निवर्हयति निवर्हकः रं
ज्जेलीन्तरामणेचिन्ताच रंज्जेलोमरा
रमणे उपसंख्यानं कर्तव्यं रज्जयति मरा
न् मरारमण इति किम् रंजयति वस्त्रा
णि चिन्ताच चिन्ताच उपसंख्यानं
कर्तव्यम् राणीचिन्ता निपातनामिदं
किं निपातनम् त्यज्जत्त इति नशंकां पा
तनिर्देशे निपातनज्ञेयमितम् इह हिदा

ति इयद वदौचप्रपोतनम श्रियो श्रियः
 भ्रुवो भ्रुवः श्रगसेतिकिमर्थम श्रयम
 स्त्रयम यव्यत् असाभकम यव्याकम
 अस्माकम श्रगसेतिकिमर्थम यव्यात्मा
 म अस्माकम तातः प्रपोतनम तीवत
 भवान तीवतादवान श्रगसेतिकिमर्थ
 म पवीहतावत्तम तीवततावत्तम तत्त
 हितावत्तम तत्ततावत्तम आमिनुः
 कुमारीणासुकिचोरीणाम श्रगसेतिः
 किमर्थम कुमारीआमित्याह कुमारीमि
 त्ताह आनमक यवमानोयतमानः श्र
 गसेतिकिमर्थम प्राणः केहसः कुमारी
 काकिचोरीका श्रगसेतिकिमर्थम कुमा
 रीकायति कुमारीकः पिटीवः चीयते स्त्रय
 ते श्रगसेतिकिमर्थम दधिपानम मधु
 पानम भिरत् अदिः अद्यः श्रगसेतिकि
 मर्थम दधिपाने मधुपानम अद्यारः
 अतः नेतानिमतिप्रपोतनातिकथम श्र
 यवत्तयप्रहणाभ्यासिदम अर्थवदुह
 ताभाभेदेतानिमिदानी कुविदर्थवदुह
 ताशितानर्थक्येतिपवेनभविष्यति क
 चित्प्रत्ययप्रत्ययप्रहणेप्रत्ययप्रहणे

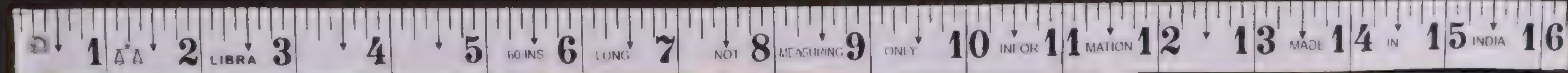
म.
ष.

३४२

श्री.
महा
भा

३२५

गोभवतीति अग्रत्ययसेनेति अग्रवाग्रत
 यप्रकृतततः श्रगकार्यमथेये यदिप्रत
 यप्रकृत्यश्रगकार्यमथेयेप्राकतेत उपे
 हिष्टेत्तत्र उपमगोत्तवोप्रहोपामुतः सि
 डेतप्रत्ययप्रहणेप्रहणात्तदादितदंतवि
 त्तानात सिडेमतत्कथम प्रत्ययप्रहणेय
 स्मात्सविहितः प्रत्ययः तदादेस्तदंतस्वच
 हणेभवतीति यवमयसगात्प्रहोवराटोन
 भविष्यतः हलः इहकस्मात्रभवतिरतीप
 इतिअग्रप्रकरणात्कारस्याग्रामिः अग्रप्र
 करणात्कारस्यदीवतनभविष्यति अग्रा
 तिवततेहप्रकृतमदलोपेसर्वस्यदीवोणा
 तितद्वैकः काशेइत्यनेनेहप्रहणेनयव
 क्षित्रेनशब्दमनवर्तयितम इयप्रहणास
 यगिवशेषात्तात अग्राविशेषात्मिक
 प्रहणम अग्राइकरितियदितहिअग्राविशे
 षात्मिकप्रहणेवोदीवोभवतीतिइहनप्रा
 प्रोतिप्रवाचः अवाचेतिनैसुटोषः अग्राप्रह
 णमनवर्ततेइक प्रहणेचविनिवृतम एव
 मधिकर्तवार्त्तवश्चनप्राप्रोति पद्याल
 तणामप्रपुकेअथवाभयनिवृत्तम कस्मात्र
 भवतिरतीयइतिनिपातनादेतत्सिडम किं

二

302

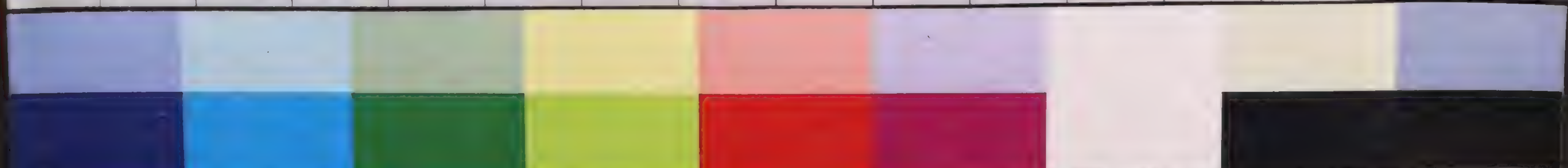
श्री
महा
भा

324

ह्रस्वातेयदन्तत्वंमिति इतरायेतर्हि स
नकारग्रहणं कर्तव्यम नोपधाया नामि
यथा स्यात् इहमाभूत् चर्मणां वर्मणा
मिति नामिदीर्घा मिषेत्स्यात्कृतदीर्घे
ननद्वेत् वचनास्यत्रत्रास्ति नोपधा
याश्च वर्मणाम् इतर हनः क्वात्रुपपदा
दीर्घत्वप्रसंगः हनः क्वात्रुपधान्त्वत्
णो दीर्घत्वेनाप्रोति अननामिकस्य द्विज
लो रिति तस्याननामिकदीर्घत्वस्य प्रति
षेधो वक्तव्यः ह्रस्वह्रस्वह्रस्वह्रस्वः नियम
वचनात्सिद्धम् इन्हनप्रकार्यमृणां रौमौ
वेति यत्स्यान्नियमवचनादीर्घत्वेन भवि
ष्यति नियमवचनात्सिद्धमिति चेत् सर्व
नामस्थानप्रकरणे नियमवचनादप्यत्र
नियमः निवमवचनात्सिद्धमिति चेत्स
र्वनामस्थानप्रकरणे नियमवचनादप्य
त्र नियमो मया मोति क्वात्पत्रह्रस्वह्रस्व
भूणाहनि एवंतर्हि दीर्घविधिर्ये इहेन प्र
भृतीनां तं च नियम्य सदीति सुविज्ञान
दीर्घविधिर्ये इह प्रभृतीनां तं सर्वनामस्था
ने विनियम्य इन्हनप्रकार्यमृणां सर्वना
मस्थाने दीर्घो भवति किमर्थमिदं नियमा

३२०

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16
LIBRA LONG NOT MEASURING ONLY IN OR MATION MADE IN INDIA

हितदन्वंधकग्रहणोऽतदन्वंधकस्य
 हणनेत्येवंपितो न प्रामोति ततस्त्रयमेवा
 न कर्तव्यम् प्रकारलोपे कृतानन्वंधं भव
 ति अतस्तमेव यथेवतर्हि प्रकारलोपे कृते
 नान्वंधमेव प्रकारलोपे कृते नातंतं भव
 ति एवमतस्तमेवतसपि एवतस्याश्रीयमाणे
 भूतप्रवर्गतिः अतस्तस्याश्रीयते नातवतं
 म न सिध्यति इह हि व्याकरणे सर्वेष्वसा
 न्वंधे कग्रहणे पुत्रयमाश्रीयते यत्रास्यत
 इयमिति उपतिग्रहणं प्राह सनांतरा लो
 किकं प्रयोगात् सिध्यति लो किकं प्रयोगात्
 तिकृतादितीयः प्रयोगात् प्राप्यते कोमा
 एतेषां नाम उपदेशे तदन्वंधं नातंतं य
 दि पुनः अशास्त्रे गृहीता दीर्घतमं चेत नै
 वंशाक्षरं हापि प्रसज्येत जगत् जनगदि
 ति नैष दोषः अर्थवद्ग्रहणं नानर्थक्येति
 एवमत्र न भविष्यति इहापि तर्हि न प्रामो
 ति कृतवान् भूतवानिति कृतर्हि स्यात्
 एवमत्र निति न वेद्यव्यते अनिष्टचप्रा
 मोति इष्टं च न सिध्यति तस्मात्पितो न प्रामो
 त्याने कर्तव्यम् अन्क गमे दीर्घते इह प्र
 हणम् गमे दीर्घते इह ग्रहणं कर्तव्यम्

म.
ष.

३०:

श्री.
महा
भा

३७८

र. गमेरिति वक्तव्यम् इह मा भूत् संतिगं स
 तेवत्सोमावेति अग्रहणं तु नादेशस्योपि
 दीर्घप्रसंगः अक्षिपमाणो हि इह ग्रहण
 नर्थक्यम् नवावक्तव्यम् किं कारणमक
 दसि अनादेशस्योपि गमे दीर्घतदानीत्
 क्त्वा सनादेशस्योपि गमे दीर्घतदप्यते
 सर्वलोके संतिगामते क्त्वा सनादेश
 स्योपि गमे दीर्घतदानीत् इह ग्रहणमन
 र्थकं यथेवतर्हि क्त्वा सनादेशस्योपि ग
 मे दीर्घतं भवति एवंभाषायामपि प्रामो
 ति तस्मादिह ग्रहणं कर्तव्यमन कर्तव्यो
 गविभागः कश्चित् अचः सति अतंताना
 सति दीर्घो भवति ततो ह निगस्योमसति
 दीर्घो भवति अच इत्येव अचः स्थाने पार
 निगसीरति अथोपधाग्रहणमनवर्तते
 उता होत किंचातः सति दीर्घोपधाधिका
 रयेद्यत्तनप्रतिषेधः सति दीर्घोपधाधि
 कारयेद्यत्तनप्रतिषेधोक्तव्यः विधी
 यति नृपयति इमेवमर्थम् एवतर्हि नि
 हतम् अनधिकारोक्तकिमुक्तम् इमिग
 मिदाद्यैषु ग्रहणमिति नैष दोषः उक्त
 मेतर्हि दीर्घः स्ततश्चियत्रयान्

अचर्येततत्रोपस्थितं दृष्टव्यम् चोः अ
 यद्गुणैः कस्माच्च भवति आदिषु त भवती
 तिकस्य पुनरप्यमादिः वकारस्य अस्तु रिटा
 रिः वकारस्य काप्रतिपत्तिः ल्यपोयोवेत्ती
 तिलोपो भविष्यति नैवेराक्यम् त्वरत्तरसि
 कविमदानुपधायायेति हाहोस्माताम् य
 वेतर्हि नैवेदिन कस्तर्हि रिटि यदितर्हि रिटे
 षः धातः पटस्य उपपत्त्या तस्मिन् रिटि
 नैवामोतिवर्त्तमाने भविष्यति अस्मिन् इवर्त्त
 म तस्यासिद्धता त्रामोति आश्रयान्ति इत
 भविष्यति अस्मात्पस्मिन्नाश्रयान्ति इत
 त अस्ति चान्यः सिद्धः वाहुरिति ययोपि
 विक्रियते तत्रोभयोप्यते कते प्राश्रया
 त्पि दत्तं भविष्यति अथ कदि दृष्टान्मन
 वर्त्तते उताहो न किंचातः श्रुते हि दधिकार
 रयेकः षतम् श्रुते कदि दधिकारये
 कः षतं वक्तव्यम् प्रष्टा प्रष्टं प्रष्टव्यम् त
 कप्रमेगाय त कवप्यमोति निहन्नेपिवे
 किदृशेण्यवश्यमत्र तगाभावाद्योपत्तः
 कतेभ्यः अंतरंगात्तदित कप्रामोति चो
 रितितका सहस्रत्रिपातप्रहणं विज्ञास्यते
 न नैवेदमप्येवमप्रामोति सत्रिपातप्रहण

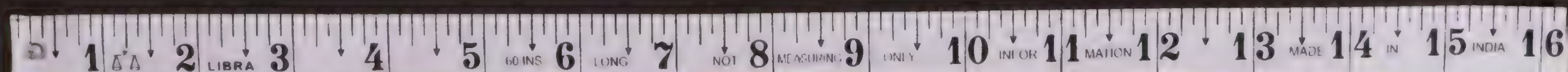
म.
ष.

३०:

श्री
महा
भा.

३२५

सामर्थ्यादेरस्य न विषयति सतककस्य भ
 विषयति यथेवमस्य च पतेरप्रत्ययस्य रिटि
 प्रामोति इत्यदि निवेद्यते तथा वानुक्तेर
 प्रत्ययः वान् वान्शौ वान्शान्तिनस्थि
 ति नैवेदोषः यथा लक्षणमप्रयुक्ते तत्रेता
 वानिशेषः अनवर्त्तमाने कदि दृष्टान्मनः
 यत्तं वक्तव्यम् तत्र चापि सत्रिपातप्रहणं वि
 ज्ञेयम् निहन्ने दिवद्भावः अथ निहन्ने दिव
 दृष्टप्रामोति युष्मासु युभिः अस्तु इदं कथं
 युष्मासु यभिरिति दिवदिति उतं भविष्य
 तिनस्थितिः अंतर्गतः दीर्घस्य दीर्घः प्रामो
 ति तदर्थं तपरः कृतः तदर्थमेव तपरः कि
 यते कपुनः कदि दृष्टान्मनः अनवर्त्त
 कस्य किकलोः कदि तीति यदितदनुवर्त्तते
 अतः निगमासमिति कितलोयेति किकलो
 पि दीर्घं प्रामोति कलितानुवर्त्तदोषः सनेक
 लप्रहणो न विरोधपिप्यामः सनिफलादा
 यितिकावणाचार्यप्रवृत्तिः तीपयति नको
 दीर्घो भवतीति यदयेव विप्रक्षयापतस्तदप्यु
 तश्रीगां दीर्घं प्रामोति इति श्रीमद्भगवत्पते
 तस्मिन् निविरचिते व्याकरण महाभाष्ये प्रह
 णाध्यायस्य चतुर्थपादे प्रथममाहिकम् अति

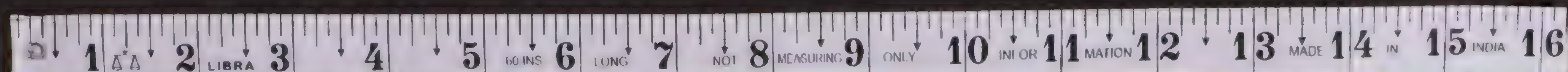
इ अस्मिन्वदसने किमर्थम् अस्मिन्वदसने
 क्रम किमर्थम् तत्र तावदक्रमं पततकोरति
 इवचनमोदशालताप्रतिषेधार्थं तावत्
 उत्सर्गलताभावायं चेति इह पियाभादसि
 इवचनमोदशालताप्रतिषेधार्थं उत्सर्गल
 ताभावायं चेति तत्रादेशलताप्रतिषेधा
 र्थम् तावत् आगदितहि रातम् रातवानि
 ति अनुनासिकलोपेन भावे च कृतेः तौलोपः
 अतोदेः इति च ग्रामोति अस्मिन्वात्र भवति
 उत्सर्गलताभावायं च पथिणापीति अ
 स्तिशास्त्रोरेताभावयोः कृतयोः कलतां
 धित्वेन ग्रामोति अस्मिन्वात्रवति अथात्र प्रह
 र्ण किमर्थम् अत्र प्रहर्णविषयायं विषयः प्र
 तिनिर्दिश्यत अत्रेति स्मिन्वाभावास्तु अभावा
 स्तुमस्मिन्वदशालता इहमाभूत् अभातिरागः
 उपवर्णमिति कानि पुनरस्ययोगसप्रयोज
 नानि प्रयोजने शोते पितम् शाभावपत्तेचधि
 त्वेन प्रयोजनम् पथिणापीति अस्तिशास्त्रोरे
 ताभावयोः कृतयोः कलतां धित्वेन ग्रामोति अ
 स्मिन्वात्रवति शाभावेतावत्प्रयोजनम् एवं
 वदामि शास्त्रोरेताभाववितियत्भूतः सकार
 १ः तत्र सादितम् धित्वेन सकारस्य लोपः अ

म.
ष.

३४:

श्री
 महा
 भा
 ३३०

स्तिशास्त्रोरेताभावयोः कृतयोः कलतां
 धित्वेन ग्रामोति अस्मिन्वात्रवति शाभाव
 तावत्प्रयोजनम् एवं वदामि शास्त्रोरे
 शास्त्राविति यत्भूतः सकारः तत्र सादितम्
 धित्वेन सकारस्य लोपः अथावा शास्त्राविति
 वदामि एवमपि सकारस्य ग्रामोति तत्रोप
 पाया इति वतते तत्रोपपाया आते कृते सा
 धित्वेन धित्वेन सकारस्य लोपः अथावा शास्त्राविति
 निवदामि तत्र इति प्रतिषिद्धे साधित्वेन धित्वेन
 सकारस्य लोपः एतमपि लोपापवादो सित्तास्य
 तेन वदो सकारस्य लोपः ग्रामोति द्वितीतित्वे
 अकारस्य ग्रामोतीति तस्मात्तं सादित्वेन धित्वेन
 सकारस्य लोपः कृतोतेः द्विलोप उते प्रयोजनं
 कुरु इत्यत्र द्विलोपे कृतेन सार्वधातुकपरस्य
 रस्य तेन ग्रामोति अस्मिन्वात्रवति एतदपि
 नास्ति प्रयोजनम् वदामि तत्र सार्वधातुकप्र
 हर्णस्य प्रयोजनं सार्वधातुके भूतस्य सर्वमात्रेपि
 इति यथास्यात् तास्ति लोपे कृतान्देशा यत्
 द्वितीयो लोपः अस्ति लोपश्चात्तावत्प्रयोजनः
 अत्रादिप्रयोजनम् अकारिपेतीति तस्मात्
 पेत्यानादेशा यत्ताद्वितीयो लोपः अस्ति लोप
 अत्रादिप्रयोजनः अतः कृतो लोपीति अतोदे

३३८

1 2 LIBRA 3 4 5 60 INS 6 LONG 7 8 NOT MEASURING 9 ONLY 10 10 IN OR 11 MATION 12 13 MADE 14 IN 15 INDIA 16

प्रातिपदिकमितिरेभावे आलोपेयपोजन
 म किं सिद्धं भयं गतं द्रव्यं यः रेभावेक
 ते आलोप इति चेत्कारलोपो न प्राप्नो
 ति अतिदृष्टाद्वनिततदपि नास्ति प्रयोज
 नम कोटसोरेभावः सिद्धं चेदसिद्धावधान
 कस्यपि रिवतीरितेनाभ्युपगमात् इत्या
 कारलोपो भविष्यति एतद्विपर्ययोक्त
 स्थितेन तद्वत्तः कथमोर्विनिवृत्तौ कुर्वे
 कर्मः कुर्यादिति इकारलोपे कृते सर्वथात
 कपरेतकारुतेन प्राप्नोति गोरपि चेदि क
 थं विनिवृत्तिः इकारोपेतेः कारिष्यते हा
 रयतेः शारिष्यते गोरनिदिनिमित्तलोपो न
 प्राप्नोति अवयवसंयोगमिमं स्यात् ल
 कचचिलीनकथं नतरस्य इहाकारितराम
 अकारितरामिति विवृत्तलककथं न स्या
 त वेभगवान् कृतवाक्यतवास्तदर्थं म ते
 न भवेदिति विनिवृत्तिः इह सिद्धिर्दृष्टीय
 दतामिषु भावकर्मणोरुपदेशे यत्नप्रद
 र्थावाचि एव दिदृच किंचित् लोपश्च सो
 रपियेव तथेय न हतौ इहापि कुर्वेः कर्मः
 कुर्यादिति सोप्येव तेन दनवर्तिष्यते वि
 मालकिचकृतपवहिलकस्यात् विना

म.
ष.

३४:

श्री
महा.
भा.

३३२

लोकापि प्रकृतं करि. इहा म न व र्त्तते क प्र
 कृतम् गमहनत्तनवनवसो लोपः करि.
 त्यनही तद्वै स म सी ति दिष्टवसी ति निदिष्टे
 न चेद्वाच्यः विना इत्येवापेव सी करि. तीति
 समस्याः घसी प्रकल्पयिष्यति तस्मादित्यत्र
 तस्मैति इतकनः कथमोर्विनिवृत्तौ गोरपि
 चेदिकथं विनिवृत्तिः अवयवसंयोगमिमं
 मालकविमो न कथं नतरस्य च भगवान् क
 तवास्तदर्थं तेन भवेदिति विनिवृत्तिः
 मारपि एव तथेय न हतौ विना किचकृतप
 वहिलकस्यात् आरभ्यमाने येन स्मिन् गोरसि
 देवसं प्रसारणमनिधो आरभ्यमाने येन
 स्मिन् गोर वसं प्रसारणमनिधो सिद्धे वक्तव्य
 म किं प्रयोजनम् यपुषः पश्य तस्युषः वि
 युषः तिन्युषः लल्लवुषः पुपुवुषः इति व
 ससं प्रसारणे कृते अचेत्कारलोपादीनिय
 यास्यति किंपुनः कारणं न सिध्यति चेदि
 रंगलतलात्ताश्रुमिडताश्रुवहिरंगजलत
 लांचेव हिवसं प्रसारणमनिधे च यात्रे पलो
 पयोः पशुघोनवात्तान चावापिताचावा
 पितम् आते पलोपालोपयोः सिद्धे वक्तव्य
 किंप्रयोजने पशुघोनवात्तान पशुघरा

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16
 LIBRA LONG NOT MEASURING ONLY INCH MATHON MADE IN INDIA

तस्यासिद्धत्वात् आतोधातोः रित्याकारलोपो
 नामाप्रोतिवाच्यता चावापितमित्यात्
 स्यासिद्धत्वात् यस्य हलः ति यलोपः प्रामोति
 समानाश्रयवचनादासिद्धम् समानाश्रये
 मसिद्धं भवति व्याश्रये चैतत्तस्य हलः ति
 यलोपः प्रामोति समानाश्रयवचनादासि
 द्धम् इहेतावत् पपुषः पपुष तस्युषः चि
 च्युषः लल्लुषः पुपुषुषः इहसमावाका
 रलोपादीनि च सताय विसेताय विभक्तौ मे
 प्रसारणं पपुषः ति विद्यात्तम् विदुतस्य वि
 भक्तावाकारलोपः चावापिता वावापिते
 इति पस्यात्तम् यदेतस्य चायं धातुकेलोपः
 ति किं वक्तव्यमेतत् न हि कथमन्यमाने गे
 स्यते अत्र ग्रहणं सामर्थ्यात् न न चान्यदत्र
 ग्रहणं सप्रयोक्तृनमतमकिमक्रमत्र ग्रहणम्
 विषयार्थमिति अधिकारादप्येतत् सिद्धम् इ
 ह पपुषः पपुष तस्युषः तिन्युषः चिच्युषः
 लल्लुषः पुपुषुषः इति दौहेत्ययदि ह्यौ
 वहिरंगलतागतमचासिद्धं चेति तत्र भवेद
 सिद्धत्वे प्रयुक्तम् वहिरंगलतागतमैव प्रयुक्तं
 भवति अल्पिपित्तस्य नैष दोषः अमिद्धं
 वहिरंगमन्तरे गतिरदभावितावेतौ अतिहे

द्भावितावेतावर्थाकथम् सत्यन्तरे गेवः
 हिरंगमतिवहिरंग्यन्तरे गम नचात्रोतरे
 गयोपरापत्तमवस्थानमस्ति नानभिनि
 द्यते वहिरंगमन्तरे गमामोति तत्र निमित्त
 मेव वहिरंगमन्तरे गमस्य हस्यलोपालो
 पाश्रयादेशोऽप्यसिद्धावक्तव्याः प्रश
 मयगातः प्रतमयगातः प्रवेभिदयगातः
 प्रनेच्छिदयगातः प्रस्तनयगातः प्रगट
 यगातः हस्यलोपालोपानामसिद्धता
 त् ल्यपिलवर्षादिति अत्रादेशानामा
 प्राति अत्राप्येव परिहारः समानाश्रयव
 चनादासिद्धमिति कथं तावेनेविधयः तौ
 ल्योपादेशः वापुटाववदुक्ताः सिद्धौ च
 कथौ वभूवतः वभूवः वुकोमिद्धत्वात्
 इवडादेशः प्रामोति उपदिदीपेयुटोमि
 द्वात्तयात्तादेशः प्रामोति वृकस्तावत्र
 वृकस्यमवकं नवस्यामि पर्ववस्यामि भुवो
 लट् लिटोः कृत्पथाया इति इवडादेशो
 कृतेषा उपधातस्याकृते भविष्यति पवम
 पि कृतो न खल्लेतत् इवडादेशो कृतेषा
 धातस्याकृते भविष्यति न पुनः सोऽप्यति
 कीया उपधातस्याः कृते स्यात् भकारस्येव

म
घ
३

श्री
महा
भा.
३३४

पुटचनसामर्थ्यान्नभविष्यति अस्त्युत्प
 ट्चनेयपोत्तनम किंपोः श्रवणंयथा
 स्यात्तनयेत्तनपरस्य एकस्यवा अनेकस्य
 वायकारस्य श्रवणं प्रतिविशेषोस्ति किंपु
 नः प्राभादसिद्धतमाहोस्ति त्वद्वतेन कृतः
 पुनरयं संदेहः आहोति तेषाः क्षिपतेय
 पुनः संदेहं जनयति तस्याप्याप्याटलि
 पुत्राहोदेवः इति संदेहः किंपाकप्राट
 लिपुत्रात्सहवातेनेति एवमिहापि संदेहः
 प्राकभात्सहवेति कश्चात्र विशेषः प्राभा
 दितिवेत् शुनामचोनाभृगोणेषु संख्यानं
 प्रागभादिति चेत् शुनामचोनाभृगोणेषु
 संख्यानं कृतं यम शुनः पश्य शुना शुने
 संयसारोक्तश्रुलोपोन इति प्रामाति य
 स्य पुनः सहतेनासिद्धतम असिद्धतात्रस्य
 न संयोगाद्दसतादिति प्रतिषेधाभविष्यति
 एसापि प्राभादसिद्धतेन स्याद्येष न दोषः
 कम नास्त्यत्र विशेषः श्रुलोपेन वातिहृशौ
 सत्यो एवं तेन वा अयमस्ति विशेषः श्रुलोपे
 न निहृशौ सत्या उदात्तनिहृति सरः प्रसृत्यत
 किंकारणम नरोप्यन्तावर्गेति प्रतिषेधात्
 नात्रोदात्तनिहृति सरस्य प्रतिषेधः कस्यत
 हि तृतीयादिसरोनास्ति शुनाप्यपश्येति य

नैतद्विषयस्तत्तास्यप्रतिषेधंनसिध्यः
 किंतर्हि येन केन विलक्षणं न प्राप्तमविभ
 क्तिः सांप्रतिषेधः पञ्चतर्हि विभक्तिस्तो
 नास्ति वदन्त्यनेति पुनरवामुदात्रनिह
 त्रिस्तस्यापि प्रतिषेधो विज्ञाप्यते नैवं शक्य
 मिहापि प्रसक्तकृताति एवंतयोचार्य
 प्रवृत्तिस्तोयति हि तिनोदात्रनिवृत्तिसः
 पुन्यवतरतोति पदं पुनपादगोरदिषु
 पटति संतोदात्रपं पत्तं करानि सिद्धिस्मात्
 हीयेवमद्योनः पश्य मद्योनामद्योने प्रसार
 तोकृतेपममिलोपः प्राप्नोति यस्य पुनः स
 हनेनासिद्धतमसिद्धतातस्य न भविष्यति य
 स्यापि प्राप्तादसिद्धतमस्य यद्यनदोषो भव
 तिकथं वस्तुतेतत् मद्यवशाद्युत्पन्नं प्राप्ति
 पटिकमिति भृगुणः भृपात भूभावेकृते
 गुणः प्राप्नोति यस्य पुनः सहनेनासिद्धतम
 सिद्धतातस्य न भविष्यति यस्यापि हि प्राप्ता
 दसिद्धतमस्य यद्यनदोषः कथं दीवोच्चार
 तासामप्यात्र भविष्यति न न चान्यदीवोच्चा
 रणोपपत्तनम् किं भूमेति निपातनास्ति
 इमं किं निपातनम् वदोनेतत्तदपदभू
 यीति अथवा पुनरस्तसहनेनेति आभादि
 तिषेधं वसुप्रसारणपलोपप्रस्थादिप्रति

म.
घ.

३३५

धेधः आभादिति वेवसुत्तं प्रसारणपलो
 पप्रस्थादीनां प्रतिषेधो वक्तव्यः पपुषः
 पपुषः तस्युषः विद्युषः लल्लुषः पु
 पुषुषः वसुत्तं प्रसारणोक्तं संप्रसारण
 स्यासिद्धतादतीत्याकारलोपादीनि न सि
 ष्यंति नैव दोषः उक्तमेतत्समानाश्रयव
 चनादासिद्धमिति कथं वसावाकारलोपा
 दीनि वसुत्तस्य विभक्तौ संप्रसारणमिति य
 लोपः सोरीवलाकायो सावतिश्वकारो ल
 ष्यते तस्यासिद्धतादतीति यलोपो न प्राप्नो
 तिमत्राप्येव पदपरिहारः समानाश्रयव
 चनादासिद्धमिति कथं मरणकारलोपः
 अतोतस्य इति यकारलोपः प्रस्थादि प्रेयो
 नस्येयान् प्रादीनामसिद्धतात्प्रकृत्येका
 त्तिनिपकृतिभावो न प्राप्नोति नैव दोषः
 यथैव प्रस्थादीनामसिद्धतात्प्रकृतिमावो
 न भवत्येवंदिलोपोपि न भविष्यति आ
 त्रलोपः किमर्थं शुभः सशकारकस्य प्र
 तांक्रियते न नान्तलोप इत्येवोच्यते नात्र
 लोप इतीत्युच्यमाने निदिष्टानेदकारस्य
 अपि प्रसक्तं एवंतर्हि वस्यामितानलो
 पो निदिष्टो न तोह्य उपधायाः कृतीति

अनिदितामिति नैवं शक्यमिह दिनस्यात
 दिनसि तस्मात्त्रैवं शक्यम न चेदेवेति
 दितानेदक इत्यत्रापि प्राप्नोति एवेतर्हि
 कति नोतिवर्तते एवमपि दिनस्तीत्यत्र न
 प्राप्नोति कति नोति नैवा परसमसी का
 तर्हि सत्समसी कति नोति नैवमपि
 नैवमान इत्यत्र प्राप्नोति एवेतर्हि न शक्य
 एवात्र दितेन विधिना तर्हि त्रैव शक्यो भ
 वेतीति एवमपि यतानो पत्नानामित्यत्र
 प्राप्नोति दीर्घतमत्र बोधकं भविष्यति ३
 इति ह संमथपं दीर्घतं कियतानलोप इ
 तिकिमत्र कर्तव्यम परत्वात्तलोपः तस्मा
 त्सराकारस्य ग्रहणं कर्तव्यम् अथ कि
 पमातोपि सराकारग्रहणे इह कस्मात्त्र भ
 वति विधानो प्रश्नानामिति लक्षणप्र
 तिपदोक्तयोः प्रतिपदोक्तस्यैव न भवि
 ष्यति अनिदिता अनिदिता नलोपेले
 गिकस्योरुपतापरातीरविकारयोरुपसं
 ख्यानम् अनिदिता नलोपेले कस्यात्र
 पतापरातीरविकारयोरुपसंख्यातके
 त्वम् विलगितः विकपितः उपताप
 रातीरविकारयोरिति किमर्थम् विलगि

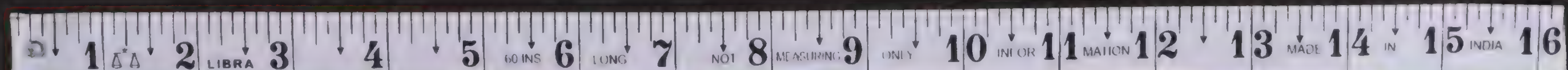
म.
 आ.
 ३३५

नेति इति ह संमथपार्थ भस्त्रादेशः कि
 यतो संप्रसारणमिति किमत्र कर्तव्यम् प
 रत्वात् भस्त्रादेशः नित्यत्वात् संप्रसारण
 म कृतेपि भस्त्रादेशो प्राप्नोति अकृतेपि
 प्राप्नोति भस्त्रादेशोपिनित्यः कृतेपि प्र
 सारणे प्राप्नोति कृतेपि प्राप्नोति कथयो
 साहकारेणः तस्य बोधयाया अकृतेपि
 प्राप्नोति अनित्यो भस्त्रादेशः नदि कृते
 मे प्रसारणे प्राप्नोति किं कारणम् नहि व
 त्तो कदेशावागं प्रज्ञानं गृह्यते अथपि गृ
 ह्यते एवमपिनित्यः किं कारणम् पदेषा
 इतिवर्तते तच्चावश्यमप्यदेशग्रहणमन
 वर्त्यम् भरीभूतत् इत्येवमर्थम् अतो
 एतलोपाविययणावृद्धिगुणादीवेतेभ्यः
 पूर्वविप्रतिषिद्धमपलोपोरयद्वयत्वात्
 द्विगुणादीवेतेभ्यः भवतः पूर्वविप्रति
 षेधेन णिलोपस्यावकाशः कारणं हा
 रणम् इत्यहादेशस्यावकाशः श्रियो श्रि
 यः इत्येवमप्राप्नोति आदिदत्त आशि
 शत् ननु चात्र यणादेशानभविष्यत्
 इत्येतर्मुदाहरणम् अततत्तत् अरत्तत्
 यणादेशस्यावकाशः नित्यतः नित्यः

घः स्यात् दशानहः करणोदघानेतदात्
 निपातनम् किं हि प्रत्ययोत्तरस्यैतद्वयं
 कस्मिन्नास्यप्रत्यये लोपो भवति दनशा
 मनतमनताशपीति रजकरजनरजस
 पसम्भानम् रजकरजनरजस्यपसंख्या
 नेकतेषां रजकः रजनम् रजति रजक
 रजनरजस्यकिन्नातिरुम् कितपवेतत्रै
 तादिकाः तद्यथा रुचकः भवनम् रि
 रति शासज्ज शासज्जशाशासः काव
 पसंख्यानम् शासज्जशाशासः खानप
 संख्यानं कतेषां आशीरितिकिम् पुनरि
 दं नियमार्थं आहोसिद्धिर्धर्मितिकयव
 नियमार्थं कयेवाविध्यर्थम् पदितावका
 मिमात्रस्यग्रहणतानियमार्थमहि यथ
 द्वियस्माच्चासैरिहितः तस्यग्रहणततो
 विध्यर्थम् यथपिशासिमात्रग्रहणमेवम्
 पिविध्यर्थमेवकयहलादावित्युच्यते न
 चात्रहलादिपश्यामः ननचक्षिवेचात्र
 हलादिः क्षिपोलोपेहतेहलादिभावा
 त्रमाप्नोति इदमिहसंप्रधार्यक्षिलोपः कि
 यतोयहलोः इतिमिति किमत्रकतेषां
 रत्नादिग्रहलोः तेनित्यः क्षिलोपः कौलो

म.
 ष.
 ३३०

पिस्रुलोदतेप्रामोत्सुकतेपिनित्यतात्
 क्षिलोपेहतेहलादिभावात्रमाप्नोति इदं
 तर्हिप्रत्ययलक्षणं नभविष्यतिवर्णाश्रये
 नास्तिप्रत्ययलक्षणम् यदिवाकानिविद
 णाश्रुणातिप्रत्ययलक्षणं नभवेति
 तथाचइदमपिभविष्यति अथवापदेवत्या
 मि शासइदहलोः ततः कौलोवशास
 इद्वति आर्यशीः मित्रशीः ततः आहस
 वाश्रुशासः कौइद्वति आशीः इदमिदा
 नौकिमर्थम् नियमार्थम् आहसर्वीक्षामः
 कारेवकुमाभूत् आशास्येते आशास्यमानः
 मिततद्विवक्तयेनवक्तव्यं अविशेषणपा
 सइद्वतीत्युक्ताततः आहोतिवद्वामितत्रि
 यमार्थंभविष्यति अथवाज्ञादौनात्यस्मिन्न
 ज्ञावाविनिर्हापितर्हिप्रामोतिनियमाना
 शास्यतेआशासमानइतिनियमाच्चासयदवि
 हितः तस्यग्रहणम् नचैतस्माच्चासः अह
 विहितः कयमाशीरितिनिपातनादेतत्ति
 इम् किनिपातनम् क्षिपाशीः प्रैवेयुनि
 हाकावमिति अनु अनुदाज्ञोपेदेशो अनु
 नासिकलोपः लोपिचैतिवक्तव्यम् प्रत्यय
 यदस्य ततः वामः वाग्रमइतिवक्तव्यम्

प्रत्यय प्रत्यय प्रत्यय प्रत्यय प्रत्यय प्र
 रम्य गमः गमादीनामिति वक्तव्यम् इति
 यथास्यात् परीतत्सहकृदिकपासेपत स
 नदिति इधं गमादीनामिति वक्तव्यम् लो
 पश्चमश्रेयः भूः एवं वनार्थः धातुध्वाति
 तिथेयं भूतग्रहणं नपातो रित्येव सिद्धम् न
 तिग्रहः अश्रुः इत्यने पत्रमनुवः वयोभिः
 पुत्रमश्रुवः जनमन अथकि अयेममश्रुणः
 सनिचत्तादोवशाहोसितमनिशेषां क
 लग्रहणमनिकलादाविति किंचानः एदि
 समवृषः सत्यकलादावपि प्राप्नोति सिम
 तिषति तित्तनिषति चिवनिषतीति अ
 यमनिशेषां कल्पादणं तातः तातवा
 नित्यवनप्राप्नोति यथेच्छमित्यास्त य
 स्ततावत्समवृषः ननचोक्तं सत्यकलादाव
 पि प्राप्नोति नैष दोषः प्रकृते कल्पादणम
 नवर्तते तेन सने विशेषपिष्यामः मुनिजला
 दाविति अथवा पुनरस्तमनिशेषां कल्पा
 ताम् कथं तातातातवानिति कलिकदि
 तीत्यनवर्तते यथेवं ताथी कल्पादणमनयो
 गविभागाः करिष्यते जनमनावनामनता
 मिकस्याकारो भवति कलिकदिति ततः

म.
प.

३३८

तप्रवति प्रत्यययोः पुदोरनासिकपरत्वा
 त्मिदम् काविति चेदातप्रतिषेधः पुदो
 रनाकाविति चेदातोः प्रतिषेधो वक्तव्यः
 पुता पुतम् पुतिः पुतवान् भृत्यादीनां च
 प्रतिषेधः वक्तव्यः भृत्यः कंसुः सपुति
 अनुनासिकपरत्वात्मिदम् अनुनासिकप
 रयोपुवोप्रदणम् नचैतावननासिकपरो
 ययननासिकपरयोपुवाप्रदणम् नदनः
 कारकः अत्रनप्राप्नोति नदिपताभ्यापुव
 शास्त्राभ्यामनुनासिकं परं यस्यामः अनुना
 सिकपरत्वादिति नैवेदित्वायते अनुनासि
 कः परप्राप्नोताविमावननासिकपसे अ
 ननासिकपरत्वादिति कथं तमनुनासिकः
 परः अनुपावेमावननासिकपरोवननासि
 कपरत्वादिति कथं तमनुनासिकः परः अ
 नयो ययननासिकपरयोपुवोप्रदणं इत्से
 ताप्राप्नोति तत्रकोदोषः हीमप्रतिषेधः
 हीममोः प्रतिषेधो वक्तव्यः नंदना कामिका
 नंदनः कारकः इति छत्तालोहीममोप्राप्त
 तः धातेतस्य च धातेतस्य च प्रतिषेधो वक्त
 व्यः दिवुपिटिकरणं तापकमुक्तिकायभा
 वस्य यदयेपुशह्वशहोपिटितौकोति।

विस्मयितुं युन युलोतद्वेनितस्तापय
 ताचापः युवोरुयिकापेनभवतीति कथं
 कृतात्तापकम् विदित्करणपतत्यपोत
 नम चितः दितइति ईकारोपस्थास्यात्
 दिवाशानित्तपेस्यात् विदित्करणमनर्थ
 कस्यात् पश्यतित्वाचापः न युवोरुयिका
 पेभवतीति ततः युशसुवशद्वोविदित्तौक
 रोति नवाधितकरणोदीति धानार्थम् नवा
 पतत्तापकतानि युस्यन्यदेतस्य वचने प्रयो
 ज्यम किम् विदित्करणं कियते ही विधाना
 र्थम् चितइति ही घञास्यात् उगितइति
 ही प्रमाभूत स्रोविशेषः ही पुश्चात्तः ही
 पुश्चात्तः दिक्कारणमनपसर्तनार्थम् वि
 तोनपसर्तनादीकारोपस्थास्यात् दितो नप
 सर्तनादीकारोभवति उगितउपसर्तनाच्चा
 नपसर्तनाच्चा एवंतर्हि विप्रतिषेधाद्वापो
 यलोपस्तम् विप्रतिषेधानपयोवकीयस
 ने भविष्यति दापोवकाशः एवदामात्ता
 हीपोवकाशः गोमती युवमती इहोभयं
 प्रोति नैदनाकारिका दावभवति विप्रति
 षेधेन नैव युतो विप्रतिषेधः विप्रतिषेधे
 परस्मिन् च ते सर्वश्च दाम् परोही प हीपः

म
य

३३५

कृतोपेतदीनस्यासिद्धतालोपः स्यात् नपु
 नलोपस्यासिद्धतादीनमितित्तवचक
 मयवस्याप्रसज्यते नास्ति चक्रकप्रसंगः
 नपयवस्याकारिणा शास्त्राभविताय
 मशास्त्रोहिनामयवस्यासिद्धतालोपः
 लोपेनावस्थाने भविष्यति नसत्त्वपितदे
 वतस्मिन्नसिद्धे भवति अवस्थार्थमेव हि
 हलप्रहणं कर्तव्यम् हलादावीतमत्तारो
 पोपति लोपेनावस्थानेपस्थास्यात् क
 र्तोपेतदीनस्यासिद्धतालोपः लोपेनाव
 स्थाने भविष्यति नपुनलोपस्यासिद्धता
 दीनसीतेनावस्थाने स्यात् तदेवावस्थपि
 तस्मिन्नसिद्धे भवति कथं परिष्कारित्यादी
 र्गः चितोलुकिनप्रहणनर्थकं सेवातस्या
 प्रत्युपसातलोपस्यासिद्धतादिति वितो
 लुकिनप्रहणनर्थकं मविगोलुकेतामि
 ती भवति एवंतर्हि पदियवस्थार्थमेतत्
 स्यात् नवापहलप्रहणं कर्तव्यं अविशेषेण
 इवमकातस्यात्तदीतालोपमपवादं विद
 यीत तत्कथमिदमस्मिन्नालोप इति विदि
 चेनिततः युस्यस्यापानेहातिसालोपो
 भवति इदियतादीवहितीति किमर्थं पु

नारदमीनवस्यतरस्याम् ततः पतिपति
 वदेद्वतीनेवेसिडम् सायमवेनवीप
 सान्यासेनयदलप्रहणेकरोति सिडेसति
 गरीयोसंयत्नमारभते यदलप्रहणेक
 रोति गरीयोसंयत्नमारभते तत्तापपत्ता
 वायः भवतीहविप्रतिषेधरति सनः इह
 यतरस्याप्रहणमशब्दमकर्तुं कथं स
 नः क्रिदिलोपः आत्वविभाषेति अपर
 आहमर्तुमवायंयोगः शब्दावक्रम कथं
 इहलोपोपिप्रकृतः आत्वमपिप्रकृतं वि
 भाषाप्रहणमपिप्रकृतमत्रयेष्यस्मिन्प्र
 हणेत्राभिसंबंधमात्रकृतं व्यस्य सनः क्रि
 विलोपः आत्वविभाषेति आर्षपातके
 कानिपुनराध्यातकाधिकारस्यप्रयोजन
 नाति अतो लोपोपलोपश्चिल्लोपश्च प्र
 योजनेनलोपोपस्तमेवेचविण्वद्भाववन्ती
 युति अतो लोपः चिकीर्षिता तिहीर्षिता
 चिकीर्षिते तिहीर्षितम् आर्षपातकारि
 किमर्थम् चिकीर्षेति तिहीर्षेति नैतर
 स्मिप्रयोजनम् अतस्त्वमतोकारलोपः श
 पः अकारस्यप्रवर्तनं भविष्यति शपपवत्
 हिमाभूदिति यत्तदपिनास्तिप्रयोजनम् आ

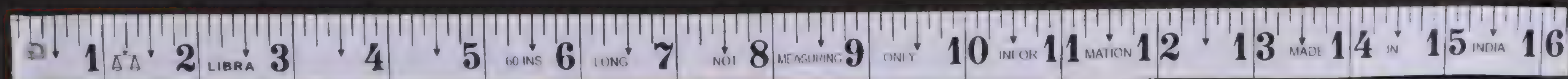
म
 न
 360

सनिचसनिजनमुवनामननासिकस्याका
 रोभवतीति क्लीप्तेवस्मादर्थोक्तुप्रह
 णान सनोतेरननासिकलोपादात्तविप्रति
 षेधेनमनोतेरननासिकलोपादात्तभवति
 विप्रतिषेधेन तत्रमनोतेरननासिकलोप
 स्यावकाशः अन्येतनोत्यादयः सनोतेः आ
 तस्यावकाशः अन्येतनादयः सनोतेरन
 नासिकस्याभयमाप्नोति आत्वभविति विप्र
 तिषेधेन नैषयुक्तोविप्रतिषेधः नहिस
 नोतेरननासिकलोपस्यान्येतनोत्यादयोव
 काशः सनोतेर्ध्वस्तनोत्यादिषु पावः सन
 वकाशः नाक्लृप्यात्वस्यतनादयोवकाशः
 सनोतेर्ध्वस्तनोत्यादयोवकाशम नतस्या
 नवकाशतादयुक्तोविप्रतिषेधः पूर्वतर्हि
 तनोत्यादिपावस्तावत्सावकाशः केदाव
 काशः अन्यतितनोत्यादिपावार्थितितना
 रिभस्तस्यासौति आत्वप्रहणमपिस्ताव
 काश कोवकाशः सनिपतिभाषावरभ
 णोः सावकाशयोः युक्तोविप्रतिषेधः पूर्व
 मप्ययुक्तः एदिस्यतिपावार्थः पूर्वशसि
 डेनास्तिविप्रतिषेधोभाषादुतरस्यति प
 कस्यकिलनामाभावेविप्रतिषेधोनास्यात
 किंपुनरेषाभयमाप्नोति नैषयुक्तः भवती

हविप्रतिषेधः किंवत्तव्यमेतत् नहि कश्च
 मन्यमाने रास्यते आचर्यप्रकृतितापः
 ति भवतीह विप्रतिषेध इति यदप्येवमा
 स्यात्तापान्नहति साहलीति हलप्रहणं क
 रितिकथं कृतात्तापकं हलप्रहणपतय
 योत्तनम् हलादावीतं यथा स्यात् इहमा
 भूत् गोदः केवलदः सप्रदिवा विप्रति
 षेधान्न स्यात् हलप्रहणमनर्थकं स्यात्
 अस्त्यतम् न स्यात्किञ्चात् आलोको भ
 विष्यति पश्यति तावयः भवतीह विप्र
 तिषेध इति ततः हलप्रहणं करोति नैतद
 लितापकपचवस्थाप्यमेतत्स्यात् हला
 दावीतं यथा स्यात् अन्तादौ माभूदिति कि
 च स्यात् यद्यन्तादावपीतं स्यात् इत्यन्तादे
 राः प्रसस्येत ननु वासिडन्तादेवात्र इव
 दृशो न भविष्यति अत्राकर्षीत् इत्यन्तादे
 राः अस्मिन् विज्ञातम् इह हि दोषः स्यात्
 पियोपियः पियो पिय इति नैतदीति कि
 नहि जायाः संप्रसारणमेतत् सप्तमाश्र
 यं सत्यप्यस्मिन् भवति आश्रयदेवत्त क
 थं कृतावीतं कृतं सविभक्ता विद्यते देशः
 यदस्याप्यमेव तर्हि हलप्रहणं कृतं चम्

म.
 प.
 ३४१

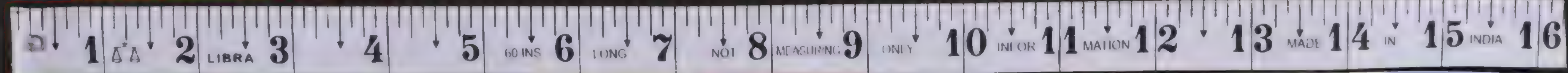
चार्थपहतितापयति नानेरापोलोपोभ
 वति यदप्यमतिप्रभृतिभ्यः प्रापोल्लके
 शस्तिनैनदस्तितापकम् कार्पाद्यमेतत्
 स्यात् वितो विम्य इति लोपे मतिप्रत्ययल
 लोपनगुणः स्यात् लक्षितन्तमतातस्मि
 णिति प्रत्ययल्लक्षणं नास्ति यत्र योकारान्ते
 पोल्कं शस्तिप्रत्यये याति वाति अति
 नास्यत्तु कलोपयोर्विशेषः अतोत्ताप
 तेन शयतो लोपोस्तीति इदं तर्हि हलप्रहण
 लक्ष्य आर्थधातुकरितिकिमर्थम् विभि
 यते चेच्छियते णिलोपः पाचयेतास्यते
 आर्थधातुकरितिकिमर्थम् पाचयति या
 तयति आलोपः ययत्तययुः खयतः वा
 वुः पलोपः वेभिदित्ता चेच्छिदित्ता अना
 लोपः प्राप्नोति आर्थधातुकरितिकिमर्थ
 म् याति वाति इत्यदीयते धीयते आर्थ
 यातकरितिकिमर्थम् अदाताम् अधाता
 एवम् ग्लयात् आर्थधातुकरितिकिमर्थ
 म् स्वायात् स्वायाताम् चिण्वद्वावश्चसी
 युदि चिण्वद्वावेसी युदिकिमुदाहरणम्
 कारिषीष्टहारिषीष्ट आर्थधातुकरितिकि

मध्यम हियते क्रियेत हियेत ननु वो
क्तयकाव्यवहिततावभविष्यति इति प
क्षवतर्हि साधुदितिकिवस्यात् हदिः
हृदो कृतायां एकप्रसक्त्येन प्रसु अथ
रेफस्यस्यानेकस्मात्तभवति मिद्वोसा
त्यइति अनेनाचोत्तरक्रियते रेफस्य
तर्हि प्रवक्तव्यं कस्मात्तभवति यस्मिन् आरा
त्तामर्ष्यात् भारद्वाजीयाः पठेति प्रस्तावो
पथापोलीप आरागोरेविधीयतइति भ
स्तदिशात्प्रसारणं सर्वविप्रतिषेधेन प्र
स्तुतदेशात्प्रसारणं भवति पूर्वविप्रति
षेधेन भुम्भादेशस्यावकाशः प्रस्ता भ
ष्टी प्रसारणस्यावकाशः भुम्भेति भुम्भ
तः इति भुम्भेति भुम्भः भुम्भेति भुम्भ
सारणं भवति सर्वविप्रतिषेधेन सतर्हि
विप्रतिषेधोक्तव्यः रसोर्वेदेव तस्मिन्
म रसोर्वेदे भवतीति वक्ष्यामि रसोर्वेदे
चने सिचिहृदप्रस्तादेशः रसोर्वेदे चने
सिचिहृदप्रस्तादेशोक्तव्यः हृदो कृता
यामिदमेव रूपे स्यात् अभासीत् इति न स्या
त् अभासीदिति सर्वथावये पूर्वविप्रतिषेधे

म.
ष.

धिताभवेति अवयववशादपोहि संवध
एवमपि स्थानविशेषतः भवति स्थानम
पि संवधवयवमपि तत्तापते कृत्वा न
वहीकृविशेषणवहीति यत्र वही अन्य
योगात्तापेतात्मा स्थानवही यत्र अन्ययोगा
मप्यतः सा विशेषणवही कतिपुनरेता
धिकारस्य प्रयोक्तानि प्रसारणदीर्घत्वे
हलादत्र रस्य संप्रसारणस्य दीर्घो भवति इ
तः जीनः सर्वतः शूनः श्रुतस्येति किम
र्थनिरुतम नामस्मताः दीर्घत्वे प्रयोक्तानि
मनामिदीर्घो भवतीति अस्मीनाम वा स
नाम श्रुतस्येति किमर्थं किमिदं पश्यता
मनोपश्यमिदीर्घो भवति विधीयति त
स्यति श्रुतस्येति किमर्थं दधिसनोमि
मधुसनाति लिङ्गात् प्रयोक्तानम रत्नपात
स्तेपात् श्रुतस्येति किमर्थं निर्णयत नि
र्णयात् लडादिषु राटो प्रयोक्तानम अका
र्षीन एहिष्ठ श्रुतस्येति किमर्थं प्राकरो
त् उपेहिष्ठ श्रुतोभिसंप्रत्ये प्रयोक्तानम इ
तैः सतैः श्रुतस्येति किमर्थं वासना
भिस्मा गतनभिस्मदा इयदवश्यमप्यदस
तातदभिनयनेन मकद्रसपिदीर्घभितता

तिलोपस्य सपव इहोभयं प्रामोति आदि
 दत्त आशिष्यत हडेरवकाशः सत्वागो
 सत्वायः तिलोपस्यावकाशः सपव इहो
 भयं प्रामोति कारयतेः कारकः हास्यतेः
 हारकः गुणस्यावकाशः चेता स्तोताणि
 लोपस्यावकाशः आदित्त आशिष्यत
 इहोभयं प्रामोति कारणाहारणा दीचेते
 स्यावकाशः चीयेते स्तूपते तिलोपस्य
 सपव इहोभयं प्रामोति कारयते हास्यते
 तिलोपो भवति पूर्वविप्रतिषेधेन मतर्हि
 पूर्वविप्रतिषेधो वक्तव्यः नवक्तव्यः सेतवे
 ते विधयः कृते चेत विधिषु स्थानि वद्वा
 तिग्रहो न यद्वा लोपो भविष्यति ने
 वराक्य इयता देवो हि दोषः स्यात् किम्
 अन्तःस्थलोपः प्रसस्येत अलोपस्य इय
 त्वा न्नास्ति मे प्रपाराण हडेरवकाशः प्रि
 यमावसे प्रापयति अलोपस्यावकाशः
 चिकीर्षिता तिहीर्षिता इहोभयं प्रामोति
 चिकीर्षकः तिहीर्षकः गुणस्य अलो
 पस्य च नास्ति मे प्रपाराणा दीचेत स्यावका
 शः अपिकाकः प्रपारायते अलोपस्य
 सपव इहोभयं प्रामोति चिकीर्षते

म.
 घ.

३४३

तिहीर्ष्यते अलोपो भवति पूर्वविप्रतिषेधे
 न मतर्हि पूर्वविप्रतिषेधो वक्तव्यः नवक्त
 व्यः इयवाची पराशतः विप्रतिषेधो यदिह
 तद्भवतीति यस्य विमिदं यद्योपेवर्णाग्रह
 णमाहो सित्वातग्रहणम् कश्चात्र विशेष
 यः यलोपेवर्णाग्रहणं चेदातेतप्रतिषेधो
 वक्तव्यः सुचिता मतेति अस्ततर्हि सेव
 तग्रहणं यदि संज्ञातस्य ग्रहणं सत्यस्य लो
 पः प्रामोति सिद्धो न स्य पूर्वो वतज्जोभ
 सामर्थ्यात् सर्वस्य भविष्यति यवमपितेना
 तिप्रसक्त इति कृतानि यमोपे वित्तायते य
 स्य हलद्योत रस्य कृमाभूत लोलूपिता यो
 ह्यपिता लोलूपिते यो ह्यपितम् केमये
 वयात्रियमे भवति विधेयनास्तीति कृता
 हवास्ति विधेयम् किं संत्यस्य लोपः प्रामः
 सर्वस्य विधेयः तत्रापूर्वो विधिरस्तु नियमो
 वेति अपूर्वपवविधिर्भविष्यति न नियमः
 पूर्वमयं स्य प्रामोति किं कारणम् न हि
 लोपः सवापहाग ननु च संज्ञातग्रहणमा
 मर्थ्यात् सर्वस्य भविष्यति संज्ञातग्रहणं चे
 त कस्य विभाषा यो दोषः संज्ञातग्रहणं चे
 कस्य विभाषा यो दोषो भवति समिधिता

समिधिता यदलोपः तदा सर्वस्य लोपः
 यदा च लोपस्तदा सर्वस्य लोपः प्राप्नोति
 आदेः परवचनामिदम् इति चेत्तस्मिन्
 तस्मादित्यत्र आदेः परस्येति प्रकारस्यैव
 भविष्यति अथवा पुनरस्तवर्णहणाम् न
 न चोक्तं यलोपे वर्णप्रदाने चेत्यातत प्रति
 षेध इति नैष दोषः अगादिति स्विचर्तते
 अगादिति स्विचर्तते नैष अगादिति पचस्य
 स्ति एवंतर्हि अगस्येति संवेपथ्वी वित्ता
 स्यते अगस्येति प्रकारान्ति किंचागस्यका
 रः निमित्तम् यस्मिन्नेव गमित्येतद्वनिका
 म्पि अगमित्येतद्वनित्यये तोरिति
 अनिटीति किमर्थम् कारयिता कारयित
 म् अनिटीति शक्यमकर्म कस्माच्च भवति
 कारयितम् निष्ठायां सेटि इत्येतत्त्रियमाचं
 भविष्यति निष्ठायां मेव सेटि गोलापो भवति
 ताव्यत्रेति कुमाभूत् कारयिता कारयित
 म् अथ उपरिष्ठायां विभागः करिष्यते
 इदमस्ति निष्ठायां सेटि जनिता मत्रेण मि
 तापत्ते ततः अप्रत्यादेशो भवति तोः से
 टिततः आमेताल्वायेति स्फुप् अथ भवती
 तेव निष्ठायां सेटि अथ निष्ठायां सेट्ग्रह

म.
 ष.
 ३०८

ताकिमर्थम् निष्ठायां सेट्ग्रहणमनि
 टिप्रतिषेधार्थम् निष्ठायां सेट्ग्रहण
 कियते अनिटिप्रतिषेधार्थम् अनि
 टिनिष्ठायां लोपोभाभूदिति संज्ञयितः
 पशुरिति निष्ठायां सेट्ग्रहणो अनिटि
 प्रतिषेधार्थमिति चेत् तस्मिन् नि
 ष्ठायां भावात् ननचयस्य विभाषेति ते
 यः इदप्रतिषेधः एकावादिप्रतिषेधः
 इदभावाद्यततत्रिमित्तत्वालोपस्य इद
 वाच्यम् तर्हि सेट्ग्रहणं कियते कथं पु
 नः सेटित्यनेन इदं शक्यो लवधेम् त
 त्रिमित्तत्वालोपस्य तावत्कते इति लो
 पेन भवितव्यम् किं कारणम् सेटीत्यय
 ने अवचने हि लोप इदप्रतिषेधप्रसंगः
 अक्रियमाणो हि सेट्ग्रहणो लोपे क
 ते एकाच इतीदप्रतिषेधः प्रसज्येत का
 रितम् हारितम् एवंतर्हि नैवाच्यः से
 ट्ग्रहणेन नाप्यनेन योगेन कथं समम
 येतविभागः करिष्यते इदमस्ति नि
 ष्ठायां नेद्वति ततः तोः चेतस्यैव निष्ठा
 यां न इद्वति कारितम् ततः हते हत्र

मितिनिष्पत्तेर्किं प्रयोजनं नित्यमाद्यं
 अथैव निष्पत्तेर्लोको भवति नात्र
 कृमाधुतकारितम् हारितम् इहापित
 हिं प्राप्नोति वित्तमत्रमवर्तिताभिदा
 ततः अथयते अथयने वेदतिवर्तत
 ति हृषिमिष्पीनामपसद्यानमसा
 वेधातकत्वात् हृषिमिष्पीनामपसे
 ध्याने कर्तव्यम् किंपुनः काराणानि ध्या
 तिसावेधातकत्वात् निरोधेन तत्तासु
 तपः निरोधेन तिति प्राप्ते हृहस्यति स्ता
 सपत्नोरसत्तात् रयमनिति प्राप्ते अथे
 शार्पमहते सोभाय शार्पयेति प्राप्ते तत
 दिवक्तव्येन वक्तव्यम् हृषिमिष्पीना
 माधेधातकत्वात् सिद्धम् कथमाधेधात
 क्तम् अन्येपि हि धातुप्रत्ययाभयसा
 च्छेदसिद्धयेन इति वचनात् अथाकि
 मपेक्षतः आहोसिदिभुः अस्तर्हि
 त्वः इत्थो प्रत्ययान्तरकरणमपरिहित
 त्वः प्रत्ययान्तरं कर्तव्यम् अपादेशोचोप
 संख्यानं कर्तव्यम् अभयं क्रियते न्यासप
 व न्यपिल न्यपिलचुर्ध्वमेति चेत्तथा

म.
 छ.
 ३०५

मनोते ह्यपसंख्यानं न्यपिलचुर्ध्वमे
 ति चेत् अज्जनाते ह्यपसंख्यानं कर्तव्यम्
 प्रशमयगतः प्रतमयगतः अलोपच
 गुरुपूर्वात्प्रतिषेधः अलोपिच गुरुपूर्वा
 त्प्रतिषेधो वक्तव्यः प्रचिकीर्षगतः प्र
 तिहीर्षगतः लचुर्ध्ववचनात् सिद्धम्
 न्यपिलचुर्ध्वदिनितिवक्तव्यम् एवमपि
 ह्रस्वलोपालोपानामसिद्धत्वात् न्यपि
 लचुर्ध्वदिनित्यपादेशेन प्राप्नोति प्र
 शमयगतः प्रतमयगतः प्रवेभिदय
 गतः प्रवेच्छिदयमतः प्रसन्नयगतः प्र
 गदयगतः ह्रस्वादिष्वोक्तम् किमुक्तम्
 समानाश्च वचनाच्च सिद्धमितिकथं ता
 वेते विधयः ताः न्यपि अपादेश इति वि
 भाषायः इहादेशस्य प्रतिषेधो वक्तव्यः
 अथाप्यरागः आपः सान्वेधस्य निर्दे
 शाच्चेति सिद्धम् आपः सान्वेधनिर्दे
 शाच्चेति सिद्धम् आपः सान्वेधनिर्देशः
 करिष्यते आपु लृङिति नेन इहादेशस्य
 नभविष्यति सतर्हि सान्वेधनिर्देशः
 कर्तव्येन कर्तव्यः कथमथाप्यगतः
 लतणप्रतिपदोक्तयोः प्रतिपदोक्तस्यैव

सर्वनविद्यति इति श्रीमद्भगवत्पतेन।
 लिमुनिविरचिते व्याकरणसहाभाष्ये
 यस्यास्याप्यायस्य चतुर्थादेरितीयमा
 द्विकम् स्यात् भावकर्मणोरितिकथमि
 देवित्तापते भावकर्मणोर्यस्यादय इति
 आहोस्तिद्भावकर्मवाचिनिपरतः यस्या
 दय इति किञ्चातः पदिवित्तापते भावक
 म्णोर्यस्यादय इति सीपुटिशेषितः स
 सिचतामपः अविशेषिताः अचवित्ता
 पते भावकर्मवाचिनिपरतः यस्यादय इ
 तिस्य सिचतामपः विशेषिताः सीपुटि
 शेषितः उभयस्याविण्वद्भावविशेषि
 तः यथेकसित्तास्त तावद्भावकर्म
 णोर्यस्यादय इति ननु चोक्तम् सीपुटि
 शेषितः स्य सिततामपः अविशेषिता
 इतिस्य सिचतामपः अविशेषिताः कथं
 भावकर्मणोर्यभावतीति अप्रत्यादयो
 यानुवर्तिष्यन्ते अथवाप्यनरस्तभावक
 म्वाचिनिपरतोपस्यादय इति ननु चो
 क्तं स्य सिचतामपः विशेषिताः सीपुटि
 शेषित इति सीपुटिपिविशेषितः कथं
 भावकर्मवाचिनिपरतः सीपुटानास्तौ

म.
 प.
 ३४५

तिकृताभावकर्मवाचिनि सीपुटिकार्यं
 विज्ञास्यते अथ इदं चेत्तत्रानेकस्यापि
 नि सीपुटिकार्यं विज्ञास्यते अथ इदं चेत्त
 नेकस्यापि इवति अंगस्येति वर्तते य
 देवमेगस्यादौ इदं प्राप्नोति अत्रादत्तं तत्र
 ष्या अत्रादौ दित्तादितो भवतः एवैतर्हि
 स्यादीनामेवमपि यस्याभावात् प्राप्नोति
 ननु भावकर्मणोरित्येषा घटी नैषा घटी
 किंतर्ह्येति देशयवा सोममी भावेण
 र्थकर्मणि चेति एवंतर्हि भावकर्मणोरि
 त्येषा सोममी स्यादिति सप्रत्या घटी प्रक
 र्णविष्यति तस्मिन्निविदिष्टे सर्वस्येति
 एवमपि न सिध्यति किं कारणम् तस्यै
 योर्वाप्येवमस्ति अर्थं असेभवात् भावकर्म
 वाचिनि शब्दकार्यं विज्ञास्यते एवमपि सी
 पुटो न प्राप्नोति एवंतर्हि सममयोगविभा
 गः करिष्यते आर्धधातुकस्येदं ससर्वेश
 र्धधातुकस्य भवतीति विज्ञेयम् आर्धधा
 तुकस्य इदं भवतीति यथेवं स्य सिचसीपु
 टतासिपुट इवतीति विण्वद्भावश्च विशेष
 यितो भवति तत्र कोटोषः स्य सिचसीपु

इतामिषुः इवति अन्तेन प्रहृष्टं वाचि
 सदिति क्व विदेव विष्णुः स्यात् एवंत
 हिंसादीनेवात्रावेति व्यामहे स्पमिषुः
 पुटतामिषुः इवति अन्तेन प्रहृष्टं
 नाविष्णुः स्यादिति धिति अन्तेन पुनरि
 ममिटे प्रयोक्तव्यति यश्च नृणां अथय
 उदाताः तेषां कथमिदं तेनैव परताः
 तेभ्योऽपि अनेनैव देवितयः किं कारणम्
 कारयतेः कारिष्यते कारयतेः कारिष्यते
 इहो वीतिदतास्मेरनिदीति लिलोपोयथा
 स्यात् कथं पुनरिच्छतापि भवता उदाते
 भ्यः अनेनैव इह लभ्यः न पुनरनेनास्त
 तेनैति तेनैव स्यादिति धिति धेयात् नित्योपे
 कृते पितस्मिन् प्राप्नोति अकृते पि प्राप्नोति
 न तस्य स्मिन् कृते स प्राप्नोति किं कारणम्
 अवलादितात् तस्मादनेनैव इह पितयः
 कानि पुनरस्योपास्य प्रयोक्तव्यति न हि डि
 श्रुत्वा वहेते च तं दीवो श्रोतो वा मितो वा
 विविणीति धृतिः प्रयोक्तव्यं वेद्यते
 चापिष्यते पुष्पप्रयोक्तव्यं ग्लास्यता
 लापिष्यते हेतेश्च वनप्रयोक्तव्यं ह।

म.
प.

३४०

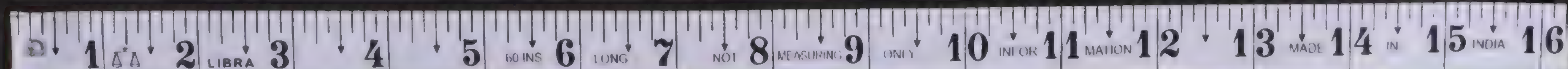
निष्यते यो निष्यते किंचान्यतरी च श्रोतो
 यो मितो वाणीति स च प्रयोक्तव्यं शमि
 ष्यते यो मिष्यते तमिष्यते तमिष्यते
 इह चासिद्धः तेनैव मे लोप्यते नित्यं श्रापे
 वं निमित्तो विद्याती इहो सिद्धतास्मेरनि
 दीति लिलोपोयथा स्यात् कथं मये नित्यः
 कृतं प्रसङ्गित्वात् कृता कृतं प्रसङ्गित्वात्
 म् कृते पितस्मिन् विदिसाममिके श्रापे
 धातु कस्येह लादेरिति पुनरनेनापे भव
 ति निमित्तस्या विदितत्वात् अस्मिन् वि
 विहिते वलादितस्य निमित्तस्य विदितत्वा
 त्वा प्रमिको न भवति अयं तस्य निमित्तं
 विदन्ति तस्मादप्ये नित्यः स तस्य निमि
 त्तं विदन्ति अथ उपदेशग्रहणं किमर्थं
 म् विष्णुः श्राव उपदेशवचनं प्रकारणम्
 स्यावलीपस्यात् विष्णुः श्राव उपदेशग्रह
 णं कियते अकारणम् स्यावलीपस्यात्
 कारिष्यते कारिष्यते परतादुक्तं तस्य
 रत्ने च अनेन तत्वात् विष्णुः श्रावो न प्राप्नो
 ति उपदेशग्रहणं इवेति वधिभावात्
 पुटि विष्णुः श्रावो विप्रतिधेयेन वधिभा

वासीयदिचिह्नज्ञातोविप्रतिषेधेन व
 धिभावासीयदिचिह्नज्ञातोभवतिविप्र
 तिषेधेन वधिभावस्यावकाशः वधात
 वधास्ताम वधासः चिह्नज्ञावस्यावका
 शः चानिष्यते अचानिष्यते इहोभयं
 मोति चानिष्योपहानिष्योपास्ताम चिह्न
 ज्ञातोभवतिविप्रतिषेधेन अचोरातोवि
 त्तज्ञावेकतेपुनः प्रसंगावित्तानादधिभा
 वः कस्माद्भवति सहजतोविप्रतिषेधे
 यदापित्तज्ञाधितमेवेतिहता हनिमि
 रादेशप्रतिषेधश्चहनिमिरादेशानां प्रति
 षेधोवक्तव्यः हानिष्यते चानिष्यते एष्यते
 अपिष्यते अप्येष्यते अप्यापिष्यते लु
 रितिहनिमिराः प्राप्नुवेति अंगमेति
 नप्रकरणदेगणास्मान्तिदेशासिद्धम्
 आगयकार्येनदितिदिश्यतेनचहनिमिरा
 देशाः आगमवेतीति अविस्मयितव्य
 हानेतेषां चिह्न निमित्तंलुङ्गि मित्ताइमे
 आदेशाश्चिह्नज्ञावात्रप्राप्नुवेति आतोः
 इ प्रहणकिमर्थे इ प्रहणमकिदर्थम्
 इ प्रहणक्रियते अकिनिलोपोयस्या
 त पपिच तस्मिन्नेति सावधानकेवेदी

म.
व.

३५८

साधेधातुकाधिकारोऽयसंख्यातम् सा
 र्वधातुकेवार्धधातुकाधिकारोऽयसंख्या
 नेकतेयं इमस्मिन्मदमित्यादिइति न
 नचयथेवक्रितीतिवर्तमाने इ प्रहण
 नकरितायतिशेष्यते अविभवति कते
 रस्मिन्क्रितीति किंतु हि अवाकृतिदिशो
 ष्यते क्रितीभवति कते रस्मिन् अवीति किं
 पुनः कारणं अवाकृतिदिशेष्यते यथाद
 इपि अजप्रहणेन विशेष्यते अस्मिन्वेरातो
 कचिदिह न तादिः यदर्थो विधिः स्यात् अ
 स्तीत्याह रासीयधासीयेति नतस्युपसं
 ख्यानं कर्तव्यम् न कर्तव्यम् आर्धधातुक
 त्यास्मिन्म कचमार्धधातुकत्वम् उभय
 व्याख्येदसीतिवचनात् अत्यधातुप्रत्यया
 उभयव्याख्येदसिदृश्यते कसा इतिवका
 रप्रतिषेधः सुतेहृतपावानइतिदृशना
 त इतिवकारेप्रतिषेधोवक्तव्यः किंप्रयो
 जनम् सुतेहृतपावानइतिइहमाभूत्
 सुतेहृतपावानः पिवत्त्वसांवसपावानः
 पिवतेतिपदितर्हि वकारेप्रतिषेधश्च्यते
 कचोपीवरीपीवरीति पीरतिवोक्तं किम्
 केनेतदीतं किंतु हि व्याख्येः संप्रसारणते

तदिति सतदिप्रतिषेधोक्तव्यः नवक्त
 यः वनिवेषभविष्यति नक्तनिविनि
 मवायो कस्याप्यप्रतिषेधः आरः प्राप्ते
 तिस्रोपिनिष्यते तत्रत्योदग्रहणं कते
 यमनकर्तव्यम् प्रकृतमनवर्ततेकम्
 कृतम् लुहलः लुहलवदातः नित्यदि
 तनवर्तते आशरीनामइवेतिअरुपि
 प्राप्तेति अस्तुअदिकृतेपुनराट्भविष्य
 ति इरापिअदिकृतेपुनराट्प्राप्तेति अ
 कापीत अरापीत अद्वनात्रभविष्यति
 इरापितइअद्वनात्रस्यात ऐदिष्ट
 ऐतिष्ट आद्वनात्रविष्यति इरापित
 दिआद्वनात्रप्राप्तेति अकापीत अरापी
 रितिअकृतेअदियः अजादिरित्येवमेत
 दित्तायते किंवक्तव्यमेवदिकयमन्य
 मानेतेस्यतेअद्वनात्रनसामप्यात यदि
 दिकृतेअदियः अजादिसत्त्रस्यात अ
 पुदामनयेकस्यात अचवाउपदेशा
 ति वनेतेअचवाअयेथातकइतिवनेते
 अचवाल्लः लः स्मदिकृतिदिलक
 कोनिदेयाः लः विमलकारदिपुया
 दितिसर्वेयापेयत गोयतइत्येतत्रति

म.
व.

३४४

यति एवेतहिंअजादीनामरासिदम् अ
 जादीनामदेवसिदम् नाचंआरा एवेत
 हिहउपमादवक्तव्यः हउपमितिचे
 दटः अटोहदिवस्यामि यदितहिंअटोह
 दितित्युच्यते अष्टापोहसतीत्यहदः
 प्राप्तेति रोः उत्तेकृतेपातोहदिसदः स
 रेत पातावरोहदिवस्यामिततहिपात
 ग्रहणं कतेचम् योगविभागः कृष्यते
 अदः अचिहदिवति ततउपसगादति
 हदिवति ततोपातोपाताचित्यभयोः
 रायः इदतहोरीत आसीत अतोगुण
 इतिपरहृपंप्राप्तेति परहृपंपातादः
 परः हृपंपातादः नेतिवस्यामि तत्रहिं
 हक्तव्यं मेमादोमितत्समं यदेष्यत
 चते अतएवतहिंउलोमाशवाटः पर
 पप्रतिषेधेअदितः सनवक्तव्योभव
 तिकृदोयंतहिआदवक्तव्यः आरेतक
 वितएनसायुनक आरेगुहस्यासुरु
 वेनभावः कृदोयंतहिदेदीवेन वहेल
 कृदिविदीयंतदप्यते तस्यापुहयाना
 रकृति इदतहिंआयन आसन इरा
 स्मापेहलोपयोः कृतयोः अनतादि

लोहदिनप्रामोति इत्यस्योत्तरगतः सं
 तरेयतादवद्विर्भविष्यति तत्राप्युप
 गृहेणन अतदीनामदासिदं हयपेमि
 तिवेदः अस्म्योदसनीत्युपातोहदि
 मरः स्येत परवपुगानादोमाहो
 मितसमं कोदोप्यवद्वलदीवेमिहस्यो
 रंतरगतः अवि इयहादिप्रकरणेन
 दीनांकोदमिहद्वलम् इयहादिप्रकरणे
 लनादीनांकोदमिहद्वलम् उपसंख्यातेक
 तेयम् तत्तुपुषेम् तनवेपुषेम् विहंप
 एप विधुवपुषेम् सर्गावपुषेम् सुव
 र्गावपुषेम् अंयकेपुषेम् विहंप
 केपुषेम् एते इहकस्मात्रभवतिवा
 स्म्यनियो आस्मान्नियति अंग
 दिकागत अंगस्येतिवर्तेते एवमपिपर
 मनिधोपरमनियतिअपिप्रामोति ग
 तिकारकपुषेम्वेद्यतेयगादेशः स्यप
 हपुषेम्पुषेम्वेतिवक्तव्यम् स्यपुषेम् नि
 यतः निस्यः एदपुषेम् इओ इओ इहो
 इहो इभयपुषेम्पुषेम्पुषेम्पुषेम्पुषेम्
 नायो सेनायइति असेयोगपुषेम्पुषेम्
 पुषेम्पुषेम् असेयोगपुषेम्पुषेम्पुषेम्पुषेम्

म.
 य.
 ३५०

अतिप्रसवेन उओ इओ स्यपुषेम्
 पथस्यपुषेम्पुषेम्पुषेम् स्यपुषेम्पुषेम्
 पथस्य असेयोगपुषेम्पुषेम्पुषेम्पुषेम्
 मयेन ततर्दिवक्तव्यंनवक्तव्यंपातो
 रितिवर्तेतेपातनासेयोगविहंप
 विहंपमः पातोप्यः संयोगान्नवस्यने
 ति उपसर्तेनवेसंयोगः नवउपसर्तेनस्य
 विशेषणमस्ति पातोप्यन्नवर्तेनमा
 मर्थात् उपसर्तेनस्यापिविशेषणम
 विहंपति अस्म्यन्यातोप्यन्नवर्तेनमा
 योजनम् किमिवर्तेविशेष्यतेनैतद
 स्मिप्रयोत्तनम् अस्म्यन्यातोप्यन्नवर्तेन
 व्यमेवतस्यपादेशेन इकोयगावीति
 वयोभयवयोभः पुनर्भयवयोभइत्य
 पुनर्भयवयोभइतिवक्तव्यम् पुनर्भो पुन
 र्भः इतिन्यस्यमिदमुच्यतेवयोदकार
 पुनः एवस्यभवइतिवक्तव्यम् वयो
 भो वयोभुः एनभो एनभुः कार
 भोकारभुः पुनर्भो पुनर्भुः इओ इओ
 इहोपानर्धकमन्यस्याभावात् इओ
 इहोपानर्धकेकिंकारणाम् अन्यस्या

भवति नमस्तस्मात्तन्वत्तुकेस्तियस
 यमादेशः स्यात् ननु चापमस्तिया।
 चिवातीति किं तौ नवतेते इह तर्हि
 यातो वात इति प्रदीतिवन्ते इह तर्हि
 तिवातीति चो रिति वन्ते एवमपि
 यन्ति यन्ते तौ न्यप्रप्राप्ति ओ रिति वन्ते
 ते एवमपि पुर्वेति रुवेतीत्यप्रप्राप्ति
 मुनेकाचरिति वन्ते एवमपि मुपुवत मु
 रुवनात्प्रप्राप्ति एवदणो मिदुत्ता
 देकाभ्रमिति एवमपि प्रोतीवेतीत्या
 आपि प्राप्ति मुसंयोगपूर्वस्य निवन्ते
 यद्दलनामेनेकाच मुसंयोगपूर्वमुदीर्ग
 नमस्तितदर्थमिति साहचर्येण प्रवर्तते
 अथ भोगावगते वतीनाम उल्लगर्थमिति
 चेयार्थं धातुवातात्तिहम् यद्दलनायेमि
 ति चेत् तत्र किं कारणम् आर्थं धातुक
 त्वात्तिहम् कथमर्थं धातुकत्वे उभया
 याह्नेदमीति वचनात् मुनेपि धातुप्रत्य
 याः कुं दमि उभयया दृश्यन्ते इति एवम्
 हिमिह मति यद्दृग्ग्राह्यं वर्तते तज्ज्ञाप

म.
 य.
 ३५८

यत्तुवायेः भाषाया मपि यत्तु कभवती
 ति किमेतस्य ज्ञापने प्रयोक्तव्यं वेभिरी
 ति वेच्छिदीति इति कृत्प्रयायोः कि
 मेयं गृहे विकृतस्य गृहणां क्रियते न गृ
 ह इत्येवोच्यते गोहिग्रहणं विषयायेम
 गोहिग्रहणं क्रियते विषयाये विषयः प्र
 तिनिदिश्यते यत्रायेतदुपेभवति तत्र
 यथा स्यात् इहमाभूत् निजगृहतः नि
 जगृहति मुचादेशप्रतिषेधायेव वि
 कृतगृहणां क्रियते इहमादेशस्य यादेश
 प्रसंगः कृतस्यामिदुत्तात् इहमादेशो हि
 मतिमुपादेशः प्रसज्येत प्रतिगृहगतः
 उद्यगृहगतः इति किं कारणम् कृतस्या
 मिदुत्तात् उकारस्य कृतस्य मिदुत्तात्
 ल्यपिल्लमुपकारित्यपादेशः प्रसज्येत
 विषयायेन तावत्रायेः गोहिग्रहणेन
 प्रशिष्टनिदेशात्तिहम् प्रशिष्टनिदे
 शोये उक्तं ऊरिति तत्र हस्वस्यावका
 शः निजगृहतः निजगृहः गृहास्था
 वकाशः निगोवा निगोहम् इहोभ
 ये प्राप्ति निगृहयति निगृहकः
 साधुनिपदे यत्तुवाये कृतस्य तावतः

दीर्घस्य दीर्घो भवति सुपादेशप्रतिषेधो
 नापि च नाथः समानाश्रयवचनात्तिदमि
 ति व्याश्रये चेतत्तात्त्विकेणोपाधारे
 शक्तिरिति चेत्ततो किमर्थं चेत्तद्विकृतस्य
 ग्रहणं क्रियते ननु सार्वभौमसमानाश्रय
 मिति भवति दोषग्रहणं च किमर्थं सुपादे
 शप्रतिषेधार्थं विकृतग्रहणं क्रियते इ
 सादेशोऽप्युपादेशप्रमाणः इत्यतस्मात्ति
 नात् इसादेश इति प्रापोदेशः प्रम
 जेत प्रहयागतः उपहयागतः किं का
 रणमन्तस्मात्तिनात् सुमित्तेतस्या
 सिद्धात् लोपलक्षणेति व्यापादेशः
 प्रमज्जेत समानाश्रयवचनादेव सिद्धमेतत्
 समानाश्रयमिति भवति व्याश्रये चेतत्
 तात्त्विकेणोपाधारे शक्तिरिति चिन्म चि
 स्मलोपि न्यवेतानां यद्लोपे वापमे
 त्वा नैकं कर्तव्यं शमयन् प्रायोजि श्र
 शमि श्रशमि शममशममशमम
 शमम शोशमयतेः श्रशोशमि श्रशोश
 मि शोशमम शोशमम शोशमम शो
 शमम विपुनः कर्मापो नमिष्यति चि
 स्मलोपेणोपि नमिष्यति चि

म.
पा.

३५२

लुचते यथात्राणिस्मिन्मूल्यः नतस्मि
 मिदं गम यस्मिन्मिदं गमो विस्ममल
 गतिलोपे कृते विस्ममलोपमविष्यति
 स्थानिवद्भावो विस्ममलोपः नतच प्रति
 धियते तस्या विवद्भावः दीर्घविधिप्रति
 नस्या निवद्भवति एवमप्यमिदं तात्रा
 प्रामोति एवेतद्विस्ममलोपि न्यवेताना
 नोपहृलोपो वा तंगलतागतात्तिदम
 किमिदमेतंगलतागतादिति यावद्वा
 त्समानाश्रयवचनात्तिदमिति तावदेत
 रंगलतागतात्तिदमित्येव व्याश्रये चेत
 त गोपि लोपः गोपिस्ममलोपमिति
 मंगानो दीर्घेन मचते तस्माच्चार्थमसं
 त्वा नैकं कर्तव्यं शोदेचौ यदि प्रकथमभ्यत
 यमर्गस्येति वक्तव्यं शोपि यथास्यत्
 समप्यभिप्रेतः तत्र हि वक्तव्यमनवक्त
 व्यं यत्र विप्रभृतयः संतिहावपितत्राः
 तत्राप्यपमर्गस्येत्येव सिद्धं न वेपथला
 केमेप्रत्ययः न हि दिप्रप्रानीयतामि
 न्यत्ते विप्रप्रानीयते तस्मादिदिप्रभृ
 त्पमर्गस्येति वक्तव्यं च सिद्धं हस्माप्र
 तातर्थाकमन्यत्रापि दर्शनात् हलप्र

ह्यमनसकम किंकाणामन्यत्रापिदेशे
 नात प्रत्यत्रापिहिलापोटपते मुग्रि
 वंनानिबुधसतिशकं गवप्रसनीति इम
 लपो इदः प्रतिषेधोवतत्याः रुदिह स्त
 पिदि फलरतिपित्तप्रमोति हेधित्वेह
 लाधिकप्रादिप्रतिषेधः हेधित्वेहलाधि
 कमात इदोप्रतिषेधः अनर्थकः प्रतिषेधः
 धित्वेकमात्रभवति हलाधिकारात् प्रक
 तेहलप्रहणमनवतेनेकप्रवृत्तम् यमि
 यमोहलीतितेहेसप्रमीनिदिष्टेषानि
 दिष्टेनवेहायः तदैतत्रप्रत्याख्यायते त
 उपन्यास्यातंसत् यथाविभक्त्यानिदि
 श्यमानसयेवहवति तयानिदिष्टमिहा
 ववनिष्ठते मुग्रवाहकलभयनेषां
 वमीहलीतिसप्रम्याः वष्टीप्रहल्यपिप्यति
 तस्मादिन्यत्रास्यति मुग्रवानिदिष्टमा
 नस्यादेशाभवेतीति एवंतभविष्यतिय
 स्तहिनिदिशते तस्यकसात्रभवति इम
 यवहितत्वात् यथेवं भिद्यकितिमुत्रपि
 तेनप्राप्तोतिरिति एवंतहिपित्तकनेप्र
 कभविष्यति इमिहसंयथायम् धि
 तेहिपतांमुकजित्तविमउकतेयप्रा

म.
 घ.
 ३५३

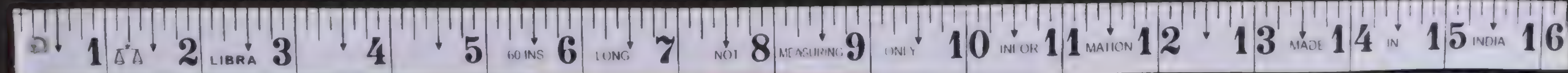
तादित्तम नित्यः प्रकवृत्तेपिधित्वेप्रा
 मोतिप्रकृतेपिप्राप्तोति प्रकजयनित्यः
 मुन्यस्यकृतेपित्तप्राप्तोत्यन्यस्याकृतेश
 हातास्यवप्राप्तवविधित्तोभवतीति
 उभयोरनित्ययोः यत्तादित्तं धित्वेकृते
 मुकवर्भाविष्यति मुग्रवाहकतायेवदम
 प्राप्तिजित्तकोणाग्रहत्वामिति विमोल्
 कं चित्तोसुकितप्रहणकतेयम् किं
 योजनम् सदानस्यलुप्ताभूत् मुकारित
 राम मुहोपनराम इति विमोल्कितप्र
 हणानर्थकंसेवातस्याप्रत्यपत्तात् विमो
 लकितप्रहणमनर्थकंसेवातस्यलक
 कस्मात्रभवतिसेवातस्याप्रत्यपत्तात् प्रत्य
 यस्यलकस्यलपामवेतीत्युच्यते नवसे
 वातप्रत्ययः तलोपेतहिहृतेपरस्यप्रा
 प्तोति तलोपस्यामिदन्तात् मुसिदस्तलो
 यः तस्यामिदन्तात्रभविष्यतिकार्यकृतता
 हाप्रयवाहकतश्चित्तोल्कितकृतापुनने
 भविष्यति तयथावसनेवाहणोप्रीता
 दधीतेतिसकृदायापकृतः शास्त्रार्थः
 कृतापुनः प्रवृत्तिर्नभवति विषमउपन्या
 सः युक्तयत्रस्येवपुनः प्रवृत्तिर्नस्यात् य

नतदाप्रमोतिनतकवापितम
 नयवावसेतेवाप्रमोतिमोदिभिः क
 नभिर्वाजेतेतिप्रयापानमिन्नेवसेते
 सेनरूपते तस्मात्पूर्ववेवर्णितोयुय
 वाकिर्लोनिवर्ततेकप्रकृतम गमहनत्र
 नवनेवसेलोपः कित्तनर्वातिनदेतत्र
 समीनिर्दिष्टेष्टनिर्दिष्टेनवेसार्थः वि
 णात्वेवापवमीकुर्तोतिममस्याः पृष्टीप्र
 कल्पयिष्यति तस्मादिद्वयप्रस्यति उतप्र
 कथमिदंविज्ञायते उक्तान्यन्यपारिति
 ग्राहोस्तिउक्तान्यन्यपारितिक्चित्तः
 यद्विः सायतेउक्तान्यन्यपारितिमि
 म तत कुरु चित्तं सन्निति नमिध
 ति युयविज्ञायते उक्तान्यन्यपारि
 तिसिद्धम चित्तं सन्न तनु ऊर्वितिना
 सिध्यति नयप्रमोतिग्राहवैग्रहोनाहे
 वपयुदमः स्यात् अतएवाहि तस्मादि
 प्रापनहि शकनसीति अत्रनस्यात् य
 येष्टमितयास्त अस्तानावउक्तान्यन्य
 रिति कथंविनमनितितदेतर्वापितम
 विद्यति युयवापनस्तउक्तान्यन्य
 पारिति कथंननुविदित्यपदेशिवत्

महा
 भा.
 ३५७

म.
 वा.
 ३५३

वेनभविष्यति यदप्युच्यते तस्याप्रमो
 गप्रवेग्रहोत इहेवपयुदमः स्यात्
 अतएवाहि तस्मादि प्रापनहि शकनसीति
 अतएवादिनास्माधिसंयोगप्रवेग्रहोत
 उक्तानेविशेष्यतेकिंतिउक्तानेविशेष्य
 तेउक्तानेयः प्रमोतिग्राहवैः तदेतान्यन्य
 रिति उतप्रमोतिग्राहवैः तदेतान्यन्य
 प्रमोतिग्राहवैः तदेतान्यन्य
 स्थिताननहियातथातत धिनहियतम
 धिनहियतम तदेतान्यन्य
 हिउक्तानेविशेष्यतेकिंतिउक्तानेविशेष्य
 कतेयमिति अतएवाहि तस्मादि प्रापनहि
 मिति लोपश्चात्प्रमोतिग्राहवैः तदेतान्यन्य
 स्यात्प्रमोतिग्राहवैः तदेतान्यन्य
 तकारातिक्चित्तम इहमाभत संवत्सरतः
 संवत्सररूपिति स्यात्प्रमोतिग्राहवैः तदेतान्यन्य
 कतिष्यथः हरिष्यथः कजउतउक्ताने
 निर्देशात् स्यात्प्रमोतिग्राहवैः तदेतान्यन्य
 कारातिक्चित्तम इहमाभत संवत्सरतः
 नयकः प्रतिषेधः अतएवाहि तस्मादि प्रापनहि
 स्मात्प्रमोतिग्राहवैः तदेतान्यन्य
 कतेयमिति अतएवाहि तस्मादि प्रापनहि
 इहमाभत संवत्सरतः

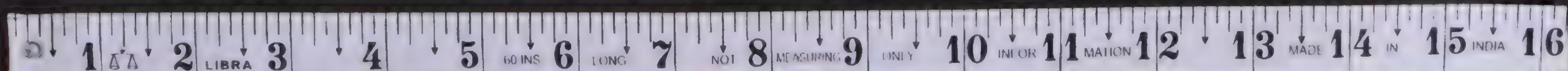

नाविति इहैव यथा स्यात् संस्क्रोति ते
 स्क्रोते संस्क्रतिमित्यत्र न स्यात् ननु स
 अस्मादकारोत्तरेण योपकारोति
 तिकित्तिरुकारोत्तरेण उकारो
 त्तमत्राभिसेव्यते उत्तरावर्तते येषं
 नाथः सार्वधानकग्रहो न कस्माच्च भव
 ति संचस्करतः संचस्कररिति न तर्हि
 वर्तते उत्रायेत हि सार्वधानकग्रहो न
 तेवम अतो लोपति असार्वधात्
 कपव मुत्तराण्यर्थे धातवे भभावेन भ
 वितव्यम् उत्रार्थमेव तर्हि आभ्यस्यो
 एतर्हि आभावे धातुकपव अभासमा
 ष्याकारोत्तमसार्वधातके नास्ति ननु वे
 दमस्ति अमरायावः प्रवपेत्तर्हि निति
 नैतदकारोत्तरे किन्नाहियकारोत्तमे तर्हि
 राथमेव तर्हि इह न्योति तत्रादि आ
 म्यस्तयो गिते न ह तर्हि इति इति नित्य
 तोतत् दीयते राथे धातुके लोपः सिद्धः
 अथ न्ययविधाति अतो अत्राथेभि
 योन्यता स्यात् अथ न्ययनेव अतो य
 त्रार्थमेव तर्हि अतो दावभासलोपश्च
 नदेव तर्हि प्रयोजनम् अतो अत्राति

म.
 छ.
 ३५३

म.
 छ.
 ३५५

ननु चोक्तं सार्वधातुकपव मुत्तराण्यर्थे
 धातवे भभावेन भवितव्यम् अतः प्रयो
 गोत्तमभास्यार्थे न स्यात् कर्तव्ये च नाम
 नो विनाः अतः प्रयोगोत्तमभावेन मुत्तर
 वाधनमिष्यते इह मासतः इह मासः
 किंपुनः स्याद्यत्र लोपः स्यात् लोपे हि
 वेचना सिद्धिः लोपे कृते अतः च कत्वात्
 हि वने न स्यात् स्थानिवद्भावाद् विष्यति
 स्यात्तिवदिति चेत् कृते भवेत्ति चेत् स्थानिव
 दिति चेत् कृते दिने लोपः प्राप्नोति अतः
 तर्हि पास्यलोपः अभासस्य योकारस्त
 स्पदी चेत्ते भविष्यति नैवे सिध्यति कस्मा
 न्यन्यगत्वात् भवेद्विपात्रे नैवे सिध्यति
 तिकस्मान्न न्यगत्वात् यत्राप्यंशोति त
 सिं अकृते लोपः पात्रे च कृते लोपः प्रा
 प्नोति दीचे नैवापकं भवेत्तत्र अतः अतः
 देरिति दीचे नमस्यार्थकं भविष्यति इ
 देतर्हि प्रयोजनम् सार्वधातुकभूतपूर्वः
 पत्येयथा स्यात् कुरुति अतो लोपः
 असात्रतपार्थक्यमर्थम् इह मासतः
 आस्ताम् आसन् नैतदस्ति प्रयोजनम्
 आरो सिद्धत्वाच्च भविष्यति इति इत्य द

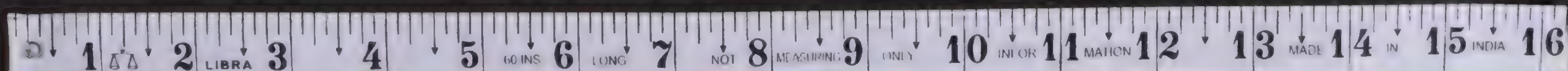

रिहानेगार्थधानकेलोपः दृष्टिनेगार्थधा
 नकेलोपोवक्तव्यः सिद्धप्रत्ययविधौ न
 चसिद्धः प्रत्ययविधा किं प्रयोजनम् द
 रिष्टीतिटिप्पः आकाशेनलक्षणाः प्र
 त्ययविधिमाभूदिति नदृष्टायकेलो
 पोदृष्टाणेचतेषां दिदृष्टासतीत्ये
 केदिदृष्टिबतौतिवा कायतन्यम् ।
 अतन्तोवेतिवक्तव्यम् अदृष्टीतवृत्तौ
 दृष्टीदिति अतएक एकावकाशेश
 दौत्तवृत्तौलिटि एकावकाशदेश
 दैः पुनैलिवक्तव्यम् नेमेतः नेमः से
 मेसते मोहो विपनः काशोनसिध
 नि अनादेशोदृष्टिर्विप्रतिषेधः प्रयो
 ति तत्रहिंदक्तव्येनवक्तव्यम् लिहादे
 शादिनिशेषिणामः लिटिप्रदेश
 शादिः तदादेशोदृष्टिर्विप्रतिषेधः प्रयो
 जनम् किमिहमाभूत एतावक्तव्यम् नेत
 रस्तिप्रयोजनम् किंनोतिवर्तते एवमपि
 एकः एकवानित्यत्रप्रामोति अथवा
 लोपसंलिपोनपुन्यतेनकाश
 मलोपप्रणामः एवमपिपाठ्यतेव
 प्रामोतिरीवेत्तमत्रापकेभविष्यति न

म.
 छ.
 ३५३

म.
 छ.
 ३५५

प्रामेभ्यामविकारेपत्तमाभ्यते तद्यथासा
 वन्तानभ्यामविकारातत्रुपते पवेदीचे
 त्वापिवापेनसत्यमेतत् अथामविका
 रेवपितनेष्टमध्यमकनीयोसः प्रकाश
 भवेति तत्रस्वतन्त्रलादिशेषादन्तर्गत
 योचनेमेनेचापवादः एवमपवादप्रतिषे
 धादीचेनेभविष्यति इहतिचभागतः
 वभागाः अथामादेशस्यासिद्धत्वादेनेप्रामो
 तिकलिभाजिप्रमाणतत्तापकमभ्यामादेश
 सिद्धत्वापदयेति लिभतोत्रहणकरोति
 तत्तापयन्चायः सिद्धोभ्यामादेशपत्त
 इति यथेवप्रयमत्ततीयादीनामादेशादि
 त्वादेत्ताभावः प्रयमत्ततीयादीनामापि
 नहिआदेशादित्वात्प्रतिषेधः प्रामोति ए
 चनः पेनुः चेभतः वेभुः नवाशसिद्धिप्रतिषे
 धोत्तापकेषामेदपत्तविज्ञानस्यनवापध
 दोषः विकाराणाम् शसिदयोः प्रतिषेधो
 तापकोऽपामेदरात्तविज्ञानस्य यदशमि
 दयोः प्रतिषेधंशास्ति तत्तापयन्चायः
 त्रयाभेदेनयेआदिदेशादयोनेभ्यः प्रति
 षेधोभवतीति दभयत्तम् दभयत्तवक्त
 व्यम् देभतः देभः विपनः काशोनसि

ध्यातिनलोपमासिद्धतात शुभिदोनलोपः
 तस्यासिद्धतादेनंनप्रामोनि नशिमन्त्या
 लियेनम नशिमन्त्यालिदियत्वेकव्यम
 छंदस्यमिपचोर्पा छंदसिमुमिपचोरपिव
 कव्यम किंप्रयोजनम मुनेशम मेनके
 नेमलक्षणायेमानेलिदियेविभन श्रुयेजे
 यजश्रुदेपेरभगतपतेनमिध्याति असापते
 नकपः स्याज्जापकेतेनशामनेम शुभिद
 तात्रलोपस्यदभ यति शुलग्रहोकिम
 र्ययन्नग्रहामकदिर्यम शुलग्रहो
 क्रियतेमुकिन्तेयथास्यात येविच शो
 किथ नैतदस्तिप्रयोजनमे सेदग्रहामे
 वात्रकिदर्थेभविद्यतिरदतहिप्रयोजनम
 समचयेयथाविज्ञायेत यलिचसेरिदि
 तिचसीदेतिकिंप्रयोजनम येविच येविम
 मत्रपवादिभ्यरद्वमितिद्वयति तत्रव।
 क्त्वोभवतिरहकेसात्रभवति ललवि।
 य उपविशेति गुणस्यनेतिप्रतिषेधान
 उहापितरिप्रतिषेधः प्रामोतियेविदशेति
 सेति गुणस्यपोकपः अनेवमेतदिज्ञायेत य
 वममिद्विप्रशारिवप्रशशशारियेत्यत्रप्रामो
 ति गुणस्यपोकपः कथंरुद्विर्भवतिगुणो

मरु
 भा
 ३५०

भवतीतिरेकपयोगावृद्धिमंजकोनिवर्तते
 अथवाचार्पप्रवृत्तिर्ज्ञापयति नैवेज्जाती।
 यकानामेसेभवतीति यदयेनफलम
 जत्रपश्रुतिर्यग्रहोकरोति राधो राधा
 दिप्रस्थानिनिदेशः राधादिप्रस्थानिति
 देशः कतेयाः नकतेयाः एकहलमध्य
 उतिवर्तनेपेवेमनः उमीतिराहृसे
 त्प्रामोति शुक्लोत्पत्तिविधयोभवती
 न्यस्यनभविष्यतिमानर्थकेलोत्पत्तिविधि
 त्पेवेनप्रामोति वेतस्याः यमिभाषायामे
 तिप्रयोजनानि अथवाश्रुतनिवर्ततेप
 वनपिपयेनेप्रामोति आकाशग्रहामपे
 प्रकृतमनवर्ततेकप्रकृतम आभ्यस्तयो
 राक्षति अथवाश्रुतोपश्रुतिप्रवृत्तप
 वामोप्रत्याख्यायते तत्प्रकृतसिद्धान्तवा
 तिष्यतेयेवेम अतएकहलमध्यनादे
 शादेः लिदियस्यचेतिप्रवर्गमात्रेयेत्ने।
 प्रामोतिचवापेः मुकपेणातपोणावर्गो
 विशेषयिष्यामः धरितरुतवर्तते मुका
 रस्यचलोपोभवति ततः मुनः मुनः
 भयोः शेषः सपदे किमिदं सपदेदीना
 पुनर्वचनमलोपार्थम आहोस्तित्रिष

मायम कयंचलोपायम कयंचानिय
 मायम यपविशेषात्तुपदिलोपयोः
 प्रकृतिभावः नतः प्रलोपायम अथा
 हिप्रसिदिलोपस्यप्रकृतिभावः नतो
 नियमायम अतःप्रपठति सपूर्वादी
 नोपनवबनसकोपायम सपूर्वादीतोप
 नवनेदिपतेप्रलोपायम अविशेषात्तु
 लोपदिलोपयोः अतिप्रकृतिभावः अतः
 धारणोसत्यप्रकृतिभावपयालोपप्र
 मेयः सुवधारणोहिसतिप्रप्रकृतिभावे
 उपयालोपः प्रमेयत कयम यदिना
 वदेवेलियमः स्यात्सपूर्वादीनामोपवे
 ति एवमपिभवे ॥ ॥ ॥

म
 म
 ३५८

वति अस्मिसेभवः पदभयेस्यात् पथेव
 खल्वपिचिन्मातोलीकदिलोपेवाधते
 एवंनस्तदितस्तेतमपिवाधते वसी
 यानवस्ववतरइति यतावइयतेकयम
 न्यस्योचामानः अन्यसवाधकः स्यादि
 ति इतावदपेप्रपृथः पदितहिंविन्मतो
 लीकनोचतेकिचिदस्यादितिदिलोपस्या
 ह दिलोपश्चात्ताग्रामेदिलोपचिन्मतोः
 लतारम्यतेसवाधकोभविष्यति पदप्यु
 चतेअसतिखल्वपिसेभवेवाधनेभवति
 अस्तिचसभवापदभयेस्यादिति सत्यपिसे
 भवेवाधनेभवतितरायादधिवास्वतोभो
 दीयतातककोहिन्यापेति सत्यपिसेभवे
 दधिदानम्यतकदानेनिवर्तकंभवति एव
 मिहापिसत्यपिसेभवेविन्मतोः लीकदि
 लोपोवाधिष्यते पदप्युचतयथेवखल्व
 पिविलतोलीकदिलोपेवाधते एवतस्त
 दितस्तेतमपिवाधतेतिनवाधतेकिंका
 रताम येनसाग्रामेतसवाधकोभवति
 नचाग्रामेदिलोपेविन्मतोल्लगारम्यते न
 स्तदितस्तेतमित्युतः ग्रामेचामनेच अ
 यवापुस्तदपवादायनेतरानिधीन्यापे

तस्येवेतिमतोल्कटिलोपेवाधिष्यते
 नस्तदितरस्येतेनवाधिष्यते यदितद्वि
 त्तोल्कटिलोपेवाधतेपयिष्यति
 सिध्यति पयसिष्यतिप्रामोति पय्याल
 ताममपयुक्तेतिप्रकृत्याकेराजस्यमनष्य
 पुवानः राजस्यमनष्यपुवानः अकेप्रक
 त्वाभवेतीतिवक्तव्यम् राजस्यकम् मानष्य
 कम् योवनिकानमस्यमस्यवात्यतिषेधोवा
 हितनामः मस्यवात्यतिषेधोवाहितनाम
 इतिवक्तव्यम् हेतनामः हेतनामनः आ
 रोहितोवेहेतनामः आरोहितोवेहेतनाम
 नः समानोहेतनामसमानोहेतनामनः
 ति ब्रह्मो अथकिमिदेवास्यात्तातो
 अतोलोपाधेवचनम् आरोसिन्निपमार्थ
 म् कथेकोलोपाधेस्यात् कथेवान्निपम
 र्थम् यदितोवदपत्यइतिवर्तेततोनिप
 मार्थम् अथनिष्ठम् ततोलोपाधेम् अ
 तत्ररेपवति ब्रह्मणस्यात्तातोलोपाधे
 वचनम् ब्रह्मणस्यात्तातोलोपाधेवचनं
 कियते तत्राप्रामविधानेप्रामस्यप्रतिषे
 धः तत्राप्रामस्यटिलोपस्यविधानेप्राम
 स्यप्रतिषेधोवक्तव्यः ब्रह्मण इति नवा

म.
 ३५

पर्यदासमामर्ष्यात् नवावक्तव्यम् किंका
 राम पर्यदासमामर्ष्यात् पर्यदासोभवि
 ष्यति अस्यत्यस्यपर्यदासवचनेप्रयोजनं
 किम् यातातिश्चनवापत्येवासीशेषधी
 रितिनवैश्वेयते अनिष्टेचप्रामोतिइष्टेच
 नसिध्यति एवेतद्विश्चनवर्तेतेअपत्यइति
 नत्वपत्यइत्यनेननिपातनमभिसंबध्यते
 ब्रह्मइतिनिशयतअपत्यताविति किं
 तद्विषयिषेधोभिसंबध्यते कथम् ब्रह्म
 इत्येवदविशेषेणनिपात्यते अपत्यतातो
 नेतिकम् किमर्थेपुनरिदमच्यते ननस्ति
 हितइत्येवमिदम् नसिध्यतिकिकारणम्
 अत्राणिप्रकृत्याभवतीतिप्रकृतिभावः प्रस
 त्येत अलोप्यतेणप्रापम् एवेतद्विसिद्धम्
 तिपत्रिपातनमकरोतितज्जाययत्याचार्यः
 ताक्षीलिकेणोप्राणकृत्यनिभवेतीतिकिमेत
 स्यज्ञापनेप्रयोजनम् चोरी तापसी अनंता
 दितिइकारः सिद्धोभवति इति अथभोणद
 येनिकिनिपात्यते एकारादौतद्वितेतत्वेनि
 पात्यते भोणदयेतत्तनिपातनमनर्थकं किं
 कारणमसामान्येकतत्वात् सामान्यमेवात्र
 हत्वेभविष्यति हनसोर्विषमलोपरितिता
 यकंततद्वितेइतप्रतिषेधस्य एवेतद्विज्ञाप

यस्याचार्यः तदितेतत्तन्भवतीति किमे
 तस्य तापने प्रयोजनम् वाञ्छः स्यात्
 ज्ञः इत्यत्र तन्भवति पैत्वाकस्य स्रभेदा
 त्रिपातनम् अथ केन पैत्वाकस्य स्रभेदा
 त्रिपातने अथ केन कर्तव्यम् पैत्वाकः प
 यश्चरति निर्देशात् सिद्धम् एकश्रुतिः स्र
 सर्वनाम यथा लिङ्गमवतामनपुंसकम्
 एवेतानि निर्देशः कियते एकश्रुत्या अथ
 मैत्रेकिं निपात्यते मैत्रेयेव किलोपनिपात
 नम् मैत्रेयेव कियते पादिलोपो निपात्यते इ
 दमित्रपुशह्मचतः ग्रहणं कियते गृह्या
 दिपुमस्य यविध्यः पाठः कियते द्वितीये
 ध्यायेयस्कादिपुलगां ग्रहणं कियते सप्त
 मेधायेरपादेशार्थम् इदं च चतुर्थे पादि
 लोपार्थम् द्विग्रहणं शक्यम् कर्तव्यम् कथ
 म् विदादिपुमस्य यविध्यः पाठः कर्तव्यः
 तत्र नैवाच्यं लोकाणां पिपदिलोपेन इपादे
 शानेव सिद्धम् नैव शक्यम् इह हि मैत्रेयकः
 संवदति मैवाकलक्षणे स्रज्जतितामिति
 अणप्रसङ्गेत हि राण्येकिं निपात्यते हि
 राण्येयलोपवचनम् हि राण्येयलोपो
 निपात्यते हि राण्येयविभक्तिं अथ हि राण्य

म.
 च.
 ३५०

येकिं निपात्यते हि राण्येयलोपमलोप
 वचनम् हि राण्येयलोपमलोपो निपा
 त्यते हि राण्येयलोपमलोपमलोपो
 रभवत हि राण्येयलोपमलोपमलोपो
 पोपयानास्रजिति इति श्रीमद्रावत्ये
 तल्लिङ्गनिविचिते व्याकरणाभाष्ये प
 स्थाप्यायस्वचतुर्थे पादे चतुर्थे माहिकम्
 पादश्चतुर्थः गोपुवोरनाको पुवोरितिको
 येनिर्देशः इतः सदेहः पुवोरितिको
 शोदिते पाण तं प्रसज्यते पुवोरिति भवित
 तव्यम् अथ चेदेकवद्भावः कथं पुवद्भवेद
 यम् पुवनरिति भवितव्यम् द्वित्वेनैकमि
 कोलोपः छंदोवत्प्राणीतिवकारको
 लोप्यते एकत्वेन मनस्यता लिङ्गमशिष्य
 मिति वानित्यमागमणमनमिति छंदसो
 वर्णलोपस्तप्येयत्तारमधरे यथानक
 तारम् निष्कृतारमिति निमानलोपो यथा
 एवमपेदितेयलोपः तस्यापुवोतिर्देशः
 पुवोरनाकावित्यच्यते कथाः पुवोरनाकोम
 वतः प्रत्यययोः कथं पुनरेगस्येति वतमा
 नेप्रत्ययोः स्याताम् पुशह्मवराहोतमेतदि
 भक्तावगंभवति एदिपुशह्मवराहोतस्य

गस्यानाकोभवतः सर्वदेष्टोप्राप्तः नि
 दिष्टमानस्यादेशाभवेतीत्येवंतभविय
 तः यत्रतद्विविभक्तिर्नास्ति हेनंदनकार
 केति अत्रापिप्रत्ययलक्षणान्विभक्तिः
 यत्रतद्विप्रत्ययलक्षणान्विभक्तिः
 रकप्रियरति साधुतापामोसामामिकीति
 भक्तिः तस्यापामोसामादिभक्तिः तस्या
 भविष्यति नवेतस्यापुशह्वनशह्वान्तमरा
 भावति भवेयोपुशह्वनशह्वान्तमरा
 शेषयेत तस्यानन्त्योनास्याताम् वयत
 खलगेनपुशह्वनशह्वान्तमराविशेषविद्यामः
 अंगस्यपुवारनाकोभवतः यत्रतद्विप्रत्ययो
 रिति यत्रतद्विसमासादपिविभक्तिर्नास्ति
 नेदन्धि कारकदधीति एवेतद्विनवाप
 रेनिमित्तसंज्ञाचप्रत्ययलक्षणान्त नेदद
 रेनिमित्तमाश्रयतेप्रस्मिपरतः पुवोभता
 कोभवतइति किन्तहि अंगस्यपुवारनाको
 भवेतइतिअंगसंज्ञाभवतिज्ञान अयवा
 तयोरेवपदेगतत्रिमित्तत्वेनाश्रयिष्यामः
 कथम् अंगस्येतिर्वेधसामान्यपदीति
 ज्ञास्यते अंगस्योपुवकिंचांगस्यपुवति
 मित्तययाः पुवोरागमित्यतइवति कथयि

म
 य
 ३५

परः टाप्करिष्यते सूत्रविपर्ययः कृतो
 भविति एवेतद्विउगितोटीपुभवतीत्य
 ज्ञायतस्यावतवनिष्यते एवमप्यकारो
 तागितरहेवस्यात् नेदनाकारिकागोम
 ती यवमती तत्रमस्यात्एवेतद्विसंवा
 तह्वनिः करिष्यते अत्रायतस्याप् अंती
 भ्यादीपुअतस्याप् उगितचदीअवति अ
 तस्याप् वनोरचवनोटीअवति उगितः
 अतस्याप् पादोन्यतरस्यामदीपुभव ३
 गित अतस्याप् ततअचि अचिचटाअ
 वति उगितः अंतइतिनिहन्नम तत्रापम
 र्थः हिद्यापुग्रहणान्कर्तव्यमभवितिप्रक
 तमनवर्ततेसिद्धेयं यन्निदेवानिकका
 रः पवति विप्रतिषेधान्नटापोवलीप
 स्त्वमिति एतदसंग्रहेतंभवति एतच्चः स
 गृहीतंभवतिकथमिष्टवाचोपरशब्दः वि
 प्रतिषेधेपर्यदिष्टतइवतीति यातेतस्य
 वाच्यवहुहणान् अर्थवतोपुवोग्रहणान्
 चयातेतार्थवान् नविधोचकलग्रहण
 नेविधोचकलग्रहणकर्तव्यम् कलतस्य३

सहा
भा.
३५२

गांवा अवश्यमेवापरिभाषाकर्तव्यावहृ-
 त्स्याः परिभाषायाः प्रयोजनानि कानिप्रयो-
 जनम् श्रुतः सरोपथेहभवति श्रुताप्यु-
 ते एवंश्रुत्याप्युतै अत्रापिस्थान् एतः संप्र-
 साराप्रयोजनम् यथेहभवति एतः पश्य
 एवंयुवतीः पश्येति अत्रापिस्थान् इतिद-
 शान्विधौप्रयोजनम् यथेहभवति एतः
 पश्यएवंयुवतीः पश्येति गोमान् यवमा-
 न् एवंगोमती यवमतीत्यत्रापिस्थान् न
 वाभवत्यनट्टासीति भवत्यनेजयेत्तेनतद-
 भयमामनट्टहः स्त्रियांचितिलिगविशिष्ट-
 ग्रहणात्तदकारांतेग्रामोति यथिमयोरा-
 त्प्रयोजनम् यथेहभवति यथाः संघाः
 एवंपंथीसंघीत्यत्रापिस्थान् नकेवलः प-
 चिशतः स्त्रियांवर्तते उपसस्तस्त्विद्वर्तते
 सुपधीतिपुंसीमदि योप्रयोजनम् यथे-
 हभवति पुमान् एवंपुंसीत्यत्रापिस्थान्
 नकेवलः पुंशतः स्त्रियांवर्तते उपसमा-
 स्तस्त्विद्वर्ततेसंसमीति सत्युक्तिज्ञानेदो-
 प्रयोजनम् यथेहभवति सावा सावायो
 सावायः हित्मनट्टएवंसावी साव्यो स-
 त्वः इत्यत्रापिस्थान् भवद्गवदश्ववता

स्याद्वेप्रयेतनम यद्येहभवेति भोःभगोः
 अचोः एवंभवति भगवति अचवति अ
 चापिस्थात् पतस्याचमयात्पाकल
 प्रहणनतदतदन्वार्थकलप्रहणवाकते
 त्वम नैप्रतिषेधोवाकतयः उभयेनव
 क्तव्यम उपरिष्ठान्कतप्रहणकियतेतस्य
 रस्तादपकृत्यते यवमपिसुत्रविपर्यासः
 कृतोभवति एवंतद्विपोगविभागः कुरिष्य
 ते उगिदचोमयेनामस्यानेभातोः युजेरम
 मासेततः नपुंसकस्यनभवतीति कलः
 तुभयोः शेषः ततः अचः अततस्यचन
 पुंसकस्यनभवतीति यद्यपितावदगिका
 र्थपरिहृतम् उदमपरप्राप्तेनिशातनित
 रा पातनितरागितः चादिपुनघाः हृष्टा
 भवतीति अत्यतरस्याहसत्वेप्राप्तेनिनिमं
 चेप्यते उगिनीयानदीत्येवतद्विज्ञायते
 गिनपयानदीउगिनोवापराभवेवचदोषो
 भवति उगितोषेयापरातदीतस्मादुगितो
 यानदीउगिनोपाविहितेति एवमेतद्विज्ञेय
 म एवंचविज्ञायमानेपातनितरागोदोष
 एव सिद्धंतयुवोरननामिकतात् मिडमे
 तत्कपेयकारवकारयोरेवेदमननामिक

म.
अ.

३५३

योर्ग्रहणम् संतिद्विपताः साननासिका
 निरननासिकाश्च आपनेयी आपनादे
 ह्यपदे शिवदचनं सरसिद्यर्थं आपना
 दिह्यपदेशिवद्वावोवक्तव्यः उपदेशाव
 स्याणो आपनादयो भवन्तीति वक्तव्यम्
 किंप्रयोक्तनं सरसिद्यर्थं उपदेशावस्था
 यामानापदिपुक्तं युरसः सरोययास्या
 त इति शिलीयम् नैतिनीय कारततदी
 यः अकिपमात्पापुपदेशवद्वावेप्रत्यय
 संज्ञासन्निधौ नयायुदात्तत्वेकते श्रौतय
 तः अस्वरकानामस्वरकाश्चादेषाः स्युः न
 वाक्चिच्चित्काराणामुपदेशवदचनान्य
 क्त्वम् नवावक्तव्ये किंकाराणाम् क्वचित्
 चित्काराणात् यदपेचादीनक्वचित्तः क
 रोत्पद्यत चक्षोवेति तज्ज्ञापयत्वाचार्यः
 उपदेशावस्थाणामायज्ञादयो भवन्तीति क
 येकतात्तापकम् अत्रायत्त सक्षोवेति
 चित्काराणामेतात्प्रयोक्तव्यम् चित्तश्चेतो
 दात्रज्ञेयस्यास्ति यदित उपदेशावस्था
 यामापनादयो भवन्ति तदोतेषां प्रत्ययस
 रेणापुदात्तत्वात् क्वचित्चित्कारामर्थव

इवति तत्रोत्पादप्रतिषेधः तत्रोत्पादी
 नाप्रतिषेधोवक्तव्यः शास्त्रः शास्त्रेति
 धामोदे पदवनात् अनेरीयदिति धातो
 रीयदेनास्तिनत्तापयत्वाच्यः नधातप्र
 त्ययानामायनादयोभवतीति यदिहिसः
 अनेच्छदित्येवेवृणात् सिद्धेविधिराभ्यसा
 नोत्तापकायोभवति नचअनेच्छदामिध
 तिच्छदिसतिबलादिल्लता इदप्रसन्नेत
 इदिकृतेयनादिवादादेशानस्याते इदमि
 हसंभार्यम् इदिक्रियतामादेशइतिकि
 मेवकर्तव्यम् परतादितागमः नित्यश्रादे
 शः कृतेपीटिप्रामोति अकृतेपिप्रामोति
 यनित्यश्रादेशः इविहिकृतेनप्रामोति
 किंकारणम् अनादिनात् अन्तरंगस्तस्या
 देशः कोतरंगताइरानीमेवोक्तमायनादि
 एपदेशिवद्वचनेसरसिच्यमिति तदने
 इनेरीयद्वचनेतापकमेव नधातप्रत्यया
 नामायनादयोभवतीति प्रातिपदिकवि
 त्तानाञ्चपाणिनेः सिद्धम् प्रातिपदिकवि
 त्तानाञ्चभगवतः पाणिनेराचार्यस्यसिद्धं
 इत्तादयोयुगत्रानिप्रातिपदिकानिकेतः

म.
 छ.
 ३५४

कादेशोधातेनप्रतिषेधः कादेशोधातेनस्या
 प्रतिषेधोवक्तव्यः उक्तिता उक्तिन मप्र
 त्याधिकारास्तिदम् प्रत्ययगुणामा
 नुवर्तते कप्रकृतम् प्रयनेयीनीपियः
 एकत्वसंप्रत्ययादीनामिति प्रत्यये
 थिकारास्तिदमुत्तिचेदनादेशादेशवचनम्
 प्रत्ययाधिकारास्तिइमितिचेतग्रनादेशो
 वक्तव्यः अपिनः श्रौविजयिष्यमाणाः पति
 भिः सदृशपातेइतिपवेनहिप्रत्ययग्रहणा
 मनुवर्तते आदिग्रहणानिहृत्तम् कथेषुनः
 समासतिदिहानामेकदेशोनवर्तनेएक
 देशोनानुवर्तते ग्रसमासतिदेशास्तिदम्
 ग्रसमासदिदेशः कथिष्यतेप्रत्ययस्यादीना
 मिति सतर्हिनासनिदेशः कर्तव्योक्त
 नयः क्रियतेनासएकथम् अविभक्तिको
 निर्देशः प्रत्ययस्यादीनामिति तत्रप्रायोत्ता
 नानकारोतनादेशस्याज्ञासिदमेतन्कथम्
 ग्रनानलकीनग्रनकारानुवर्तमानेआदिग्रहणे
 उतस्मिन्प्रत्ययग्रहणेवर्तमानेआदिग्रहणे
 चनिर्देशपातेइत्यनकारोतनादेशस्या
 द्वावः प्राप्नोतिवस्यप्रतिषेधोवक्तव्यः सिद्ध
 ग्रनानेवर्तते अनकारोतेनग्रजावनिह

त्रिमिरमेतत्कथम् अनुनन्वर्थात् अनु-
 कारान्ननुमदावो न भविष्यति कथं कृत्वा
 चोदितम् कथं कृत्वा परिहारः अनुकारो न
 ग्रहणोऽन्यथ विशेषणमिति कृत्वा चोदितम्
 न ककारविशेषणमिति कृत्वा परिहारः
 ययनकारो न ग्रहणो ककारविशेषणो शे
 रने अनुनन्वर्थात् अनु-
 दम् ननु रुदिसन्वियोगः करिष्यते कप
 षयतप्रोयमे सन्वियोगो नामवकारः क-
 र्त्तव्यः रुदचभवति किंच यदन्त्यामोति किं
 च यच्चान्यथाप्रोति यथावः सतद्विवकारः
 कर्त्तव्यः न कर्त्तव्यः योगविभागः करिष्य
 ते शीर्ः ७ अस्या कस्याथवति नतो रुद्व
 ति शीर्ः इति पदेन हि पयोयः प्राप्नोति पदे
 तर्हि अद्य ननु रुदं वक्ष्यामि नरवद्वग्रह
 णो कर्त्तव्यम् न कर्त्तव्यम् प्रकृतमनुवर्तते
 कप्रकृतं प्रकृतमस्तीति नदप्रथममिति
 दिष्टं वहीति रिष्टेन वेहार्थः शीर्ः इत्येषां
 च मीग्रदिति प्रथमायाः वही प्रकृत्यपि
 ति तस्मादित्युत्तरमेति शीर्ः रुद्वरुति
 दृशिगता प्रतिषेधः रुद्वरुतिगताः प्राप्नो
 ति अदृष्टव्यस्यैतद्वर्तिनस्य प्रतिषेधो

सर्वना

म.
 घ.
 ३५५

तत्तयो न वक्तव्यः परस्मिन्निमित्ते हि
 ति चेति प्रतिषेधो भविष्यति पवमण
 दृष्टमणकेन बोधिरश्मयोजनान्य
 नु अद्यापि प्राप्नोति पवंतर्हि वीतः ।
 करिष्यति पूर्वान्ते शीर्ः गुणाविधिः य
 दिष्टवो न पवंसन्ति शीर्ः गुणाविधेयः ।
 शीर्ः ते सन् च भिद्यते यथात्मा समवास्त
 ननु चोक्तं परादौ इति दृशिगता प्रतिषे
 ध इति वृत्ते पदोषः कथं अये हि
 दृशिगताः प्रतिषेधविषयश्चाभ्यते
 मयैव वृत्तिचेति पने प्रतिषेधो वा ।
 यने पवमणपथायामपि प्रसूते न
 स्वाडभाभ्यामेव द्यौरकप्रत्ययानरेक
 र्त्तव्ये पितरेष्टेपये मानरे च दृश्येयमि
 त्त्वमर्थे कारेशादादेरि कारेशात्
 आटलेति भवति विप्रतिषेधेन कारेश
 सावकाशः लनते लनताग्रलनतग्रा
 टोवकाशः पताति दिद्यत उदधिवा ।
 य इति इहोभये प्राप्नोति अयिनः यो
 विजनिष्यमाणः पतिरिः शृङ्गशयो ।
 तैग्राद्वति तैरिष्टवैति प्रतिषेधेन स
 तर्हि वृत्तिप्रतिषेधो वक्तव्यः न वक्त ।

वाः नवानित्यन्तादाटः नवावक्तव्यो
 किंकारणो नित्यन्तादाटः नित्यप्राग
 रामः सकथेनित्योयचनकारोतय
 हणोऽविशेषणो अथहिप्रत्ययवि
 शेषणोऽदेशोपिनित्यः अंतरंगत
 तात्वाच्च अंतरंगः तत्त्वपिप्रागमः
 शक्ये मतरंगः प्राग्लादशास्त्रेदात्तधि
 कारः अथहिलादेशोधातुधिकारो न
 वर्तततउभयसमानाप्रयभवति य
 येवानकारोतयहणोप्रत्ययविशेषण
 मथापिलादेशोधातुधिकारो न वर्तते
 उभयथापिनाशः पूर्वविप्रतिषेधेनक
 थैवद्रलेच्छेदसीतेवमत्रशयः अल
 कभविष्यति तत्रानतइतिप्रतिषेधो
 भविष्यति वेतेर्विभाषावद्रलेच्छेदसि
 अतोभिसंपेसवद्रलेच्छेदसि इदेवद्र
 लेच्छेदसीतिहः क्रियतेएकंशक्यम
 कर्ते कथंयदितावत्पूर्वक्रियतेपरं
 नकरिष्यते अतोभिसंपेसित्यत्रवद्र
 लेच्छेदसीतेतदनवर्तिष्यते अथप
 रंक्रियतेपूर्वनेकरिष्यतेवद्रलेच्छेदसी
 तत्ररुडणनवर्तिष्यते अपरग्राहउ

श्री
 महा
 भा
 ३५

भैवद्रलयहणोएकचच्छेदोयहणोश
 क्यमकर्ते कथमिदमस्तिवेनेविभाषा
 नः छेदसीतिच्छेदसिचविभाषाततः अतो
 भिसंपेसभवति छेदसिविभाषेत्येव
 अतोभिसंपेस इहवृत्तैः सदैः इतिप
 तेसिभिपरत्वादेतेषामोतिक्तेपत्वेवि
 दतनिमित्तत्वादेस्तेनभविष्यतिपर
 तात् परत्वादेतेषामोतिक्ते अतो
 सक्तभविष्यति परत्वादेतेचेतपेस
 भावइदानीकचेभविष्यति कतेपत्वे
 भौतएव्यात् कतेपत्वेभूतपूर्वमका
 रोतमितिकृतापेसभविष्यति पेस्त
 नित्यः तथासतिपत्वेसतिनितीपेसभ
 वति कतेपिपत्तेषामोतिक्तेकतेपि
 प्रामोतिनित्यत्वादेस्तेकतेविहितनि
 मित्तत्वादेतेनभविष्यतिपत्वेभिसिप
 रत्वाच्चेदतपेसक्तभविष्यति कतेपत्वे
 भौतएव्यादेस्तनित्यसत्तासति नेदम
 द इमोहोप्रतिषेधावुच्यतेउभोशका
 पवक्तुं कथमेवेवह्यामिइदमदसोः।
 कादितितत्रियमाशेभविष्यति इम
 दसोः कादेवनागतइति याउसिउसा

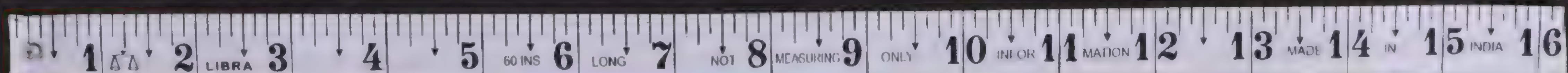
किमर्थमिदं आदेश उच्यते नन्वादेश
 पदोच्यते नन्वादेशः वृत्त्या लक्षणा
 पदोच्यते विभागः करिष्यते कथं रदम
 स्तिवद्वचने कथं ततोऽसिच ततः
 आदिच आदिच परतोतः पदं भवति
 वृत्त्या लक्षणा ततः प्रापः संदुहौ च
 प्रापः आदिच ओसिचेति नैव शाकं
 हृदनेनेति रदपलोपः प्रसज्येत क
 लिलोपः करिष्यते नच शाक्योक्ति
 लोपः कर्तुं इहदिदोषः स्यात् अथा
 धिष्टेति पदेन हि युनलोपापवादो वि
 तास्यते कथं पदवत्तामिभुन्यन्ते
 प्रापिचेति तत्रकारप्रहणं कर्तव्यम्
 नकर्तव्यम् कियते न्यासपदत्वमिति
 दिष्टो नकारः यद्येवेनोपधाया इति
 दीचेत्ते प्राप्नोति सोऽनेति देशः अथवा
 नपुंसकलिङ्गनिर्देशः करिष्यते आ
 यकिमर्थमाहुच्यते न प्रदेवोच्यते
 कावृपसिद्धिः वृत्त्या लक्षणा सवर्णा
 दीचेत्तेन सिद्धे न सिध्यति कथं युतो
 गुणपररूपमिति पररूपत्वे प्राप्नोति अ
 कारोच्चारणसामर्थ्यं न भविष्यति य

श्री
 महा
 भा

३६०

दितर्हि प्राप्नोति विधि विधि रुच्यारण
 सामर्थ्याद्वापेन सवर्णादीचेत्तमपि
 न प्राप्नोति नैष दोषः यं विधिं प्रत्य
 कारोच्चारणमनर्थकं सविधिर्वाप
 तेयमप्यविधेर्निमित्तमेव नासौ वाप
 तेपररूपे प्रत्यकारोच्चारणमनर्थकं
 सवर्णादीचेत्तमप्यननिमित्तमेव हे
 यः किमिदं चतुर्थं कवचनस्य ग्रहण
 आहोस्ति सामर्थ्ये कवचनस्य कृतः
 संदेहः समानो निर्देशः चतुर्थं कव
 चनस्य ग्रहणं कथं ज्ञायते लक्षणा
 प्रतिपदोक्तयोः प्रतिपदोक्तमेवेति
 इहापि तर्हि चतुर्थं कवचनस्य ग्रह
 णं स्यात् उक्तं याम्योभय इति पदेन
 हि व्याख्यानतो विशेष प्रतिपत्तिः न
 हि संदेहादलक्षणा इति इह चतुर्थं क
 वचनस्य ग्रहणमिति व्याख्यास्यामः
 तत्र समर्थे कवचनस्येति सर्वनाम्नः
 सैः अशपकादिष्टान्सायादीनाम्
 पसेत्याने अशपकादिष्टान्सायादी
 नाम्नाम् पसेत्याने कर्तव्यं अथवा अशप
 कादिष्टान्सायादीनाम् पसेत्याने कर्तव्यं

श्री
महा
भा.
३५८

[illegible]

निर्देशोयं सत्रेण वासात् अष्टाभ्योऽप्य
 ओशाचाविति वक्तव्यम् किमिदमज्ञाति
 अनत्रापदः किं प्रयोजनम् इह माभूत्
 अष्टपत्रः अष्टभार्यति अस्तलकं तत्र
 उद्योगलभविषाति परभोगेने प्रसज्यते
 इहापित हि प्रामोति अष्टेति इति अष्टेप
 य अष्टवादः अष्टवादत्ताद उद्योग्यते लकं
 वापिषाति इहापित हि वापेत् अष्टपत्रः
 अष्टभार्यति यस्य विषये यस्य लको विषये।
 ओशतस्यापवादः यो वातस्यादनेताः अ
 यवा अनेतास्य लको वापकं भविषाति
 कृतपतत अनेतास्य विधि को भवति प्रति
 वेपो वाति अष्टे ह्यो अनेतास्य लको भव
 ति अष्टेति इति अष्टपत्रं आनेपत्रत
 ओशत्वम् यत्र वातं तैर्गोश्वेन भवितव्य
 म कृतपतत तथास्य अष्टः कृतः तथा
 स्यात्तत्तस्य अष्टां क्रियते अष्टान्यक
 ये पुनानात्तमपि पतदेवतापयति ननु च
 नित्यमाने आचार्यः विभाषा आनमिति
 पर्यमान भूतस्य अष्टां करोति तायाति
 अष्टनष्टेनेह यात् ओशाता वस्तलकं उ
 षभोगेने प्रसज्यते अष्टवादो यस्य वि

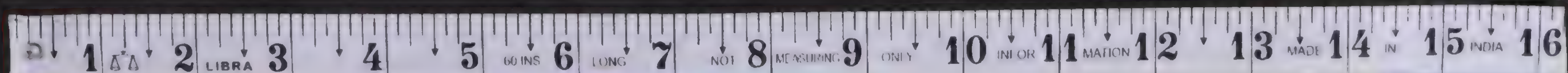
म.
 ष.
 ३५

वयेयो वातस्मादनेताः आनेपत्रत उद्योग्य
 तथास्य अष्टः कृतः समो लकवत्परादी
 नोक्तं तेनेन स्तम्भेन समो लकवदपि
 भवेति वक्तव्यम् इहापि यथा स्यात् त
 दास्यात्तलमयदास्यात्तलमिति किं
 पुनः कारणं न सिद्धाति कृते यनेन लक
 वेत् अनेतास्य लको प्रामोति इह मिह
 संशयार्थम् अनेतास्य लको नित्यमिदं
 कर्तव्यं पत्तादनेनित्यो लको कृते प्रामो
 ति अनेतास्य अनेतास्य लको नहि कृते अ
 नेतास्य अनेतास्य लको नित्यमिदं भवेत् न भवि
 तव्यम् तस्मात्तादादिभ्यश्चेति वक्तव्यम् त
 दास्यात्तलमयदास्यात्तलमिति किं
 पुनः कारणं इति विचार्यते शिशीलं वि
 धिपुनं पुंसकग्रहणं शतृग्रहणं वा स्यात्
 मयं ग्रहणं वेति कश्चात्र विशेषः शिशील
 कर्तव्यं विधिपुनं पुंसकग्रहणं शतृग्रहणं वे
 दन्यपराधो प्रतिषेधः शिशीलं कर्तव्यं वि
 धिपुनं पुंसकग्रहणं शतृग्रहणं वेत् अ
 न्यपराधो प्रतिषेधो वक्तव्यः वद्वपः व
 द्द्वपवद्वपवः इति अस्ततर्ह्यर्थग्रह
 णं यथार्थग्रहणं प्रियमज्ञात्ताणेनेत्यत्र

शिकारामनयेकमविंकारापमुक्ता
 स्पाकावचननयेमानमुक्तास्पृष्टका
 रवचनेप्रयोजनेनास्तीतिद्विजामुनोरागा
 विप्रकाशसर्वदेशेभविष्यति अथेवत्रा
 देशेलोपायम अथेवत्रप्रकारस्याकाश
 चनेकोप्यः आदेशेलोपायम यः सप्रपे
 लोपआदेशेसविज्ञायते ननचादेशेप्रा
 विभक्तिः नयेवमेतदिज्ञायतेआदेशेप्रा
 विभक्तिः कथम सर्वेसर्वेपदादेशेप्रादासीपु
 त्रप्राप्तिनेः एकदेशविकारेहिनित्यत्वेनो
 पपद्यते तस्माद्विज्ञायाम तस्माद्विज्ञा
 कर्तव्यः नकर्तव्यः क्रियतेत्यासपवकथ
 म अस्मिन्निर्देशेयम अ अतिमानेका
 लशितसर्वेपतिसर्वदेशेभविष्यति हे
 प्रथमयोगस प्रथमयोगिन्युचनेकयोगिने
 प्रथमयोगेहामकिं विभक्त्योः आहोति
 न्यत्यपयोः विभक्त्योरित्याह कथंज्ञायतेमु
 नत्रापिहप्रथमयोगेहोविभक्त्योर्ग्रहणे
 विज्ञायते नप्रत्यपयोः क्तात्यप्रथमस
 एवसर्वेपति अस्तिकाराणेयनयोः विभ
 क्त्योर्ग्रहणे विज्ञायते किंकाराणंचरति
 तत्रवर्तते नचाजारीप्रथमोप्रत्ययोस्तः

म-
 प-
 ३१८

ननचैवेविज्ञायेत अजारीयोप्रथमो अ
 जारीनोवायोप्रथमावितियत्रहितस्माद्वि
 मोनःपुंसीतिप्रनक्रानेष्टेसर्वोप्रतिनि
 दिशति तज्जाययत्याचार्यः विभक्तेर्ग्रह
 णमितिः स्थापितस्याचार्यप्रवृत्तिर्ज्ञापयति
 विभक्त्योर्ग्रहणमितिपदसंज्ञामोनेतिप्र
 तिषेपंज्ञास्ति नैषप्रतिषेधोनन्मेतदि
 यीयतेसिद्धमत्रनन्तस्माद्विज्ञा मोनःपुंसीने
 वयत्रनेननमिधितितद येकचतेननसि
 ध्यति सिधोनपुंसकेच पुष्पानत्राह
 णीपश्य अस्मानवद्याणीः पश्य युष्मा
 नत्राहणजलानि पश्य अस्मानवद्या
 णजलानिपश्यति यत्रहिपुष्पादस्मदो
 रनादेशेद्वितीयायांचेत्याह तज्जायवत्या
 चार्यः विभक्त्योर्ग्रहणमिति अतोभ्यम
 विमर्शेभ्यः शब्दः आहोस्तिदभ्यः शब्दः ऊतः
 सनेहः समानोनिर्देशः किंचातः यदित
 वतभ्यः शब्दः शेषेलोपश्चात्प्रत्यपत्वेप्रायो
 तिप्रथाभ्यः शब्दः शेषेलोपश्चादिकोपः
 इत्यात्रनिवृत्तिस्तः प्रामोति यथेष्टमि
 त्त्यास्तप्रत्यपत्तत्वेनभ्यः शब्दः शेषेलोपश्चा
 त्प्रत्यपत्तत्वेनचोक्तमेतंप्रायोतीति नैषदो

यः श्रुतं पुनरेव विधिं त्यजेत् न भवि
 ष्यति शुच्यं पुनस्तु शुभं शत्रुः श्रेष्ठो
 पश्चदिलोपः ननु चोक्तं उदात्र निवृत्तिः
 प्राप्नोति नैष दोषः उक्तमेतदौ सिद्धिः
 निसामग्राक्रमं किमर्थमात्रमः सवाका
 ग्रहणं क्रियते नष्टमग्राक्रमित्येवोच्यते
 केनेहानी सवाकपस्य ग्रहणं भविष्यति
 ग्रामेयं भक्तः सद्ग्रामग्रहणं नष्टमिच्छते
 शुत उज्ज्वलं निसामग्रहणं यथा गृहीतं स्या
 देशवचनात् सप्तग्रहणं क्रियते निर्दिष्टं
 मानस्य देशं भवेतीति एवं सवाकपस्य न
 प्राप्नोति इत्येतत् ग्रहणं स्यादिति तत्प्राप्तं
 रेण पत्नेन सिध्यतीति मासग्राक्रमपव
 मर्थमिदमच्यते ननु हि पयं तानामका
 स्वचनादामिसकाराभावः नैवेतत्पुत्र
 नमर्त्तविकारणाम द्विपयंतो नामका
 वचनात् द्विपयंतो नो हि तदादीनामते
 मच्यते तत्रागामिसकारेण भविष्यति स
 द्प्रतिषेधस्तथा देशलोपविज्ञानाम
 सद्प्रतिषेधस्तवक्तव्यः किंप्रयोजनमा
 देशलोपविज्ञानप्रतिषेधार्थं ननु सद्प्र
 तिषेधो वक्तव्यः किं कारणं दिलोपव

म.
प.

३७२

चनादेशः श्रेष्ठो लोपः दिलोपः सविज्ञा
 यते किं कारणं दायप्रतिषेधार्थं
 दायभावादिति सतीति दिलोपवक्तव्यः न
 वासिगाभावादिलोपवक्तव्यं नैवार्थं
 कथावक्तव्यः किं कारणं लिगाभावात्
 लिगेषु कदासरी किंवक्तव्यमेतत् नहि
 कथमनवगतं गच्छते ननु लिगविशेष
 स्मदस्योः सिधेयं सिधेयं सिधेयं वक्तव्यं
 कारणं येन तदेवं भवति किं कारणं यो
 मोविशेषवाची शत्रुः तदसात्रियं श्रुतं
 हि भवत्समग्रपयतं गच्छते सविशेषः न
 नचनेतैर्भवेदित्यम नहि शत्रुविभिन्न
 केन नामार्थेन भवितव्यं नहि शत्रुनि
 मित्रकेन नामार्थेन भवितव्यं किं तदिति
 मित्रकेन नामार्थेन भवितव्यं तदेवं
 प्रपताम्यैव मेव मेव जातीयं यं येनात्र
 विशेषो न गच्छति शुच्यं चैतदेवं वि
 ज्ञेयं यो हि सत्ये यो मोविशेषवाची शत्रुः
 सोऽप्रत्ययः दायशत्रुः तदसात्रियं श्रुतं
 येन गच्छति इहापि तस्य विशेषो न ग
 च्यते इत्यतः समिति तस्मात्सद्प्रतिषे
 धः तस्मात्सद्प्रतिषेधो वक्तव्यः समकार
 ग्रहणं वक्तव्यं शुच्यं क्रियमाणं पिस

५६

३७३

यते प्रपञ्चकारानां लिङ्गानां प्रतिवे
धविषयमाभ्यते सपुनः कित्वाणाद्या
प्यते अतितीर्धानां प्राप्तिं निपु
र्वात् निमग्नस्यैवमयोनबंधः कर्मवो
नकर्तव्यः क्रियतेत्यासपुनदिसङ्गाको
निर्देशः विदेशतवेमः समासेन ज्ञप्
वोक्तो ल्पम् ल्पवादेश उपदेशिवद्वा
नम् ल्पवादेशोऽपदेशिवद्वा नोवक्तव्यः
उपदेशावस्थायां ल्पवादीतिवक्तव्य
म् किं प्रयोजनम् अनदिष्टाद्यैश्च
नेष्टादेशेषु ल्पवाद्याणां के पुनैरादे।
प्राः उपदेशिवद्वा नं प्रयोजयेति हित्वा
तामेव तदीये शब्दितः हित्वा हित्वा प्र
थाय हित्वा इत्ते दत्त प्रदाय दत्त
आत्त एवात्ता प्रसत्ता आत्त इत्त ।
स्थित्ता प्रस्थाप इत्त इत्त पीत्ता
प्रपाप इत्त दीर्घत्त प्रोत्ता प्रशम्प
दीर्घत्तम् नृ मुष्ठा अप्रच्छप नृ ।
इत्त मुत्ता दी वि ता प्रदीया ।
ऊः इत्त दीविता प्रदीया इत्त किं
पुनः काणासादेशात्तावद्वेति नपा
तात्पराभाविताव्यम संतिचेवात्र केचित्

३०४

एवमिहापि नृनृजितिनृजप्रतिषेधादस्य
सादनमज्ञानमसदृशकार्यचिन्तास्येते
विंचान्यदनमृ नमृसरप्रपदरत्याह
अथवाप्रत्यग्रहणोयसमान्ततदादेष्टुं
णंभवतीति एवंधानापिज्ञाग्रहणं
ग्राह्यतेननवेयमपिपरिभाषास्तिकृ
द्गुणोपतिकारकपूर्वस्यापिग्रहणंभा
वतीतिसापीहोपतिहेततत्रकोटोषः १
हनस्यात् अग्रहृत्य अग्रहृत्य गतिका
श्चपूर्वस्येन्युच्यते नमृपूर्वंचेतन को
तम कृतहिष्यात् यानकृता उन्नम
कृता नवैश्वरेष्यते अनिष्टंवाप्रोतिः
एवंनसिध्यति गतिकाश्चपूर्वस्येवेष्यते
ऊतोपावलेतत् द्वयोःपरिभाषयोःसा
वकाशयोःसमावस्थितयोः प्रत्यग्रह
णोयसमान्ततदादेष्टुंग्रहणंभवतीति कृद्
हणोपतिकारकपूर्वस्यापीतिवशमिह
परिभाषाभवतिवाति प्रत्यग्रहणोयसा
न्ततदादेष्टुंग्रहणंभवतीति श्येनभविष्य
ति कृद्गुणोपतिकारकपूर्वस्यापीति
आचार्यमहर्षिर्ज्ञापति उपनिषदपरिभा
षाभवतिप्रत्यग्रहणोयसमान्ततदादेष्टुं
ग्रहणंभवतीति श्येनभविष्यति कृद्गुणो

म.
प.

324

निश्चयपदसर्वसंज्ञायात् तदाद्यन्तप्र
 सृज्यतादेवाप्युदाहरणं अहं चर्मन
 लोहिते चर्मन्ति नन चोक्तपदसव
 र्णानां चेतस्सिद्धिमिति नमिष्यति य
 यत्र सर्वसंज्ञाः स्यात् अन्तर्गतोदका
 रः प्रसृज्यत अस्तसंयोगात्तलोपेन सि
 द्धमत्रयाप्रतिपाद्योक्त्या संप्रसाद
 ने कर्तव्यम् अत्रात्राविद्यापरीमनः
 यात्र दिवाच सत्तेदियासुगात्रया दि
 याच ईकारः इति न प्रकृत्या शेषानम
 आह यात्रयासोचोपसाद्व्याने कर्तव्यम्
 आह प्रवाहवा आह अयाच स्वमया
 मेवैवेवमम अयाच अयान सनीसिं
 धुमिव नावया अमोमय किमर्थः कि
 न्तर्वस्येति सर्वदेहापद्या स्यात् अत्रि
 यमापोहिष्कारो अलोत्पत्त्यविधयोभ
 वेतीति अत्यस्य प्रसृत्येत अतः तत्रोपव
 ति अमोमय नमकारस्य मकारस्य म
 कारवचने प्रयोगे न नास्तीति कृत्यात् तत्र
 अंतोरेणापि शकारो स संदेहो भविष्यति
 वचनादस्य साधने अत्यन्तमकारस्य
 मकारवचने प्रयोगे नम किम् येन्ये

मकारदेशः प्राप्नुवन्ति तद्वाप्यनार्थम्
 तद्यथा मोराजिसमः क्वाचित्तिमकार
 यमकारवचनसामर्थ्यादनस्वागदयो
 वाध्यते एवंतर्हि हिमकारको निदेशः
 करिष्यते हिमकारं उच्यते यदि हिमका
 रकः अष्टकाश्रयः इत्यप्रामोति तर्था
 वृत्तं मरुतं इदियेण यकारादौ न इत्यति
 किं यकारेण न श्रूयते न निदिष्टो यकारः
 सुमामश्रमकारस्य वचनादनस्वाप्यनम
 हिमकारं उच्यते यकारादौ न इत्यति ।
 अत्र मोरसकः इह ये पूर्वो मोर उत पतः
 असकिकृते जसो ग्रहो न ग्रहणान् श्री
 भावः प्रामोति एवंतर्हि जसि एव तः
 करिष्यते यदि पूर्वोतः क्रियते कात्रपसि
 दिः का ह्यल्लसः पितरः सोम्यासः सव
 त्तादी चेतनसि हं न सिध्यति अतो गुण
 रतिप्राप्त्यनं प्रामोति अकारोच्चारण
 सामर्थ्यानुभविष्यति यादितर्हि प्राम
 वनविधि रूच्चारणसामर्थ्यादप्यते सव
 तादी चेतनसि हं न प्रामोति नैष दोषः यं विधि
 प्रतिप्रकारोच्चारणमनर्थकं सविधिना
 ध्यते यस्याविधेर्निमित्तमेव नो मोवा

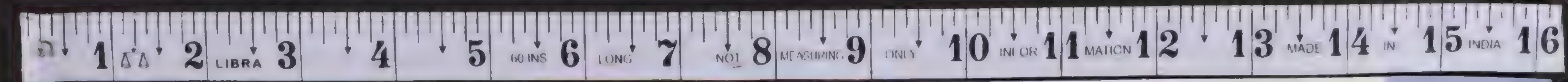
म.
 प.
 ३७६

ध्यते पभृपंचप्रत्यकारोच्चारणमनर्थकं
 सर्वान्दी चेतनस्य पुनर्निमित्तमेव प्रयवाय
 सदकपिष्यते एवमपि ये पूर्वो मोर उत प
 रासः पोयः असकिकृते जसो ग्रहो न ग्र
 हणान् श्रीभावः प्रामोति नैष दोषः नि
 दिष्टमानस्यादेवा भवेतीति एवमस्य न भ
 विष्यति यस्तर्हि निदिष्टते न स्यात् स्यात्
 भवति मुस्तदा च वदित्तत्वादिति सि
 यति हि सत्तर्हि भिद्यते यद्यान्यासमेवास
 त न न चोक्तं ये पूर्वो मोर उत पतः पोयः
 असकिकृते जसो ग्रहो न ग्रहणान् श्री
 भावः प्रामोतीति नैष दोषः इदमिह स
 प्रधार्यम श्रीभावः क्रियतामस्य गिति
 विमञ्जकतेयम पात्वात् सक अथेदा
 नीमसकिकृते पुनः प्रसंगविज्ञानात् मो
 भावः कस्माच्च भवति सक इतो विप्रतिवे
 ये यद्वाप्यते तद्वाप्यते मेवेति अशु अ
 शुभपयोमैशुनी क्वाप्याम अशुभपयो
 मैशुने क्वाप्यामिति वक्तव्यम् अशुभपति
 वत्तायु समिकृति वृषस्यति गोः वृषमि
 कृतिमैशुने क्वाप्यामिति किमर्थम् अ
 श्रीयति दीर्घलगायोः लालमायाम

होलवापोल्लालमायामिति वक्तव्यम्
 होलपतिमागवकः लवागप्यनुष्ठिति
 शुषाग्राहसर्वप्रतिपतिवेभ्यो लालमा
 यामिति वक्तव्यम् दध्यास्पति सधुस्पति
 त्येवमर्थम् शुषाग्राहसर्ववक्तव्यः र्दधि
 स्पति सधुस्पति इत्येवमर्थम् ग्रामि
 सर्वनाम तापादाः सेवद्वयः शोशादाः का
 स्पुत्रेमेवः हस्तनयापोनरुममेत्रेतिदि
 दस गोसग्राम विसेति उच्यते तस्मिन्
 प्रकृते देवस्य गोभ्यो भवति कस्येदेग्रहण
 म वष्टीवद्वयवचनस्य ग्रहणमुद्यास्यका
 मात्रभवति कामप्रत्ययाहममेत्रेति
 दीति अतनवेधकग्रहणेहिनमानवेध
 कस्येति सतस्येवधौनवेधः कर्तव्यः
 इहास्यग्रहणमाभ्यति ननचावशेषम
 कास्योत्सजापिजाणाद्येनवेधः कर्तव्य
 नाद्यः सत्तापिजाणाद्येनः सत्तापिभावा
 देवेत्सत्तानभविष्यति इत्यमलीकाद्येति
 दचीत्यात्यति प्रकृतमत्तात्यमेवपास्यात्
 प्रत्ययेतायेविधीयतेतत्रनास्तिविशेषः
 मिद्वोत्तात्य इतिवाप्यत्तेप्रत्ययः पाः
 तिवायस्तर्हि नप्रत्ययान्तात् इत्यादेश

म.
 प्य.
 ३७

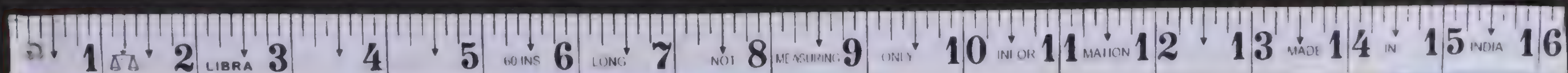
ग्रहमतोत्तरद्वयतिशुत्रापि ग्रामकासोर्वच
 नेत्रापकम् नापमद्वयमेत्यापोभवतीति
 कथेकताज्ञापकम् नह्यस्तिविशेषः आ
 मिश्रकामन्त्यात्प्रीमतिश्रुतिवेतिप्रयम
 स्तिविशेषः शुभत्यामिद्विचयमसतिनभ
 वितव्यम् सत्याधिनवितव्यम् ग्रामस्तन्म
 यपतितत्ताहुतप्रहणोनग्रहणान्तरेन
 व ग्रामकासोभ्यामवनेत्रापकमेवतायमेत
 मेत्यात्येवभवतीति शुचाधिकचचिदिह
 येस्यदेवमयितोषः विपनेत्यामपववा
 ममेत्रति ययेवेग्राममेत्रतिग्रामोतिशु
 केपुत्यायेननिर्देशः प्रथवाग्रामस्तस्या
 पिग्रहणोकोदेशः इहकार्योवक्तव्यः हा
 रयोवक्तव्येति चिकीर्षाज्वकपनिहीषा
 च्चकोपेति हस्तनयापोनरुतिनदप्रसमे
 त लोपायादेशयोः कृतयोनेभविष्यति
 इमिहसंप्रथमम् लोपायादेशोद्विजे
 मोनुशितिविमत्रकर्तव्यम् पातान्तरं नि
 त्योलोपायादेशोद्विजेनद्विप्रमतः श्रुत
 तेपितत्रनित्यतालोपायादेशयोः विह
 तनिमित्ततान्तानभविष्यति शुचास्य
 कस्मानभविष्यति किमेतिः च्यपद्यो

दावदवप्रकर्षः इति अनुनवंधकग्रहणो
 हिनमानवंधकस्य सतस्मिन्मर्थेन
 वंधः कर्तव्यः ननुचावंधः गित्तायाथो
 पिकर्तव्यः नार्थः गित्तायाथो नानवंधेन
 लिगविभक्तिप्रणो सर्वसगित्तायेनन
 ज्योतिगविभक्तानः प्रत्ययमेवः सका
 रस्यतदोत्संज्ञाभिनाथो नवंधः कर्तव्यः ई
 न्कार्याभावाज्ज्योत्संज्ञानभविष्यतिरदम
 स्तीत्यर्थेतिदोत्संज्ञातिप्रवामन्यात्
 रोयथास्यत नैतदस्तिचोतादयेविधीयते
 तत्रनास्तिविशेषः मिदचोत्संज्ञातिवति
 प्रत्ययः पारतिवापयतेमुयापिकच्येतिदे
 कार्येसादवेमपिनरोषः क्रियतेन्यासप
 वप्रयवाप्रह्मसापिग्रहणोकोषः इहप
 चतितोत्रस्यतितोत्वादतितय इहस्व
 योपोनश्चिन्नदप्रमत्तेन लोपेकृतेन
 भविष्यति इहमिहसंप्रधार्यम लोपः
 क्रियतो नदिति किमत्रकर्तव्यम पाता
 नद प्येतद्विहस्वनयापोनदिति प्रत्र
 यसेतिलोपोयनवर्तते मुयाप्यकस्मा
 उभवति ईगमुयाप्रीभ्यः इति किंचस्यात्
 कसार्थम किशोर्धम त्वहायो माला

म.
 य.
 ३७८

याम तस्यो यस्याम इहस्वनयापोनदि
 तिप्रमत्तेन आद्यादस्यादोत्रवा
 थकाभविष्यति इहमिहसंप्रधार्यम
 आद्यादस्यादेः क्रियेतो नदितिकिम
 उक्तव्यम पारत्वाद्यादस्यादः प्रयेय
 नीमाद्याद्यादसकृतेषुषुनः प्रमेगात्
 नदस्यात्रभवतिसकृदोविप्रतिषेधेय
 दाधितेतदाधितमेवेति श्रीग्रामणाप्र
 येयोगोदायवक्तम कथम श्रीग्राम
 दामेधक्तोपीणावस्थितविभाषाभ
 विष्यति मुपितउत्तग्रामणीनाम इ
 हताविभाषाग्रामिनदीसेजामाळंदसि
 विवस्थितविभाषाभविष्यति मुपितउ
 त्तग्रामणीनाम इहपिसुताग्राम
 एवमुत्तग्रामणीतिसेनोमानोदुहः स
 माहोत्तग्रामणिचमुत्तग्रामणिच स
 तग्रामणिचेत्येकशेषः तत्रहस्वनयापो
 नदित्यवसिदम इति श्रीभगवत्पतेजसि
 मनिविच्यतेयाकगामराभाषेसम
 मायायसप्रयमपादेप्रयममाहिकम
 इतिनो नयातोः प्रययानोरितिकिम
 थम प्रमेगीत प्रह्मेगीत नविधा

वृषदेविद्वचनेप्रत्ययविधयेन नो
 विधानपदेशिवद्वचनः उपदेशा
 वस्यापेनंभवतीतिवक्तव्यम् किंप्रयो
 जनेप्रत्ययविधयेनपदेशवस्यापेनं
 कियतेप्रत्ययविधयेप्रत्ययविधि
 यास्यात् ऊंराहंरेति इत्याद्यात्मका
 रप्रत्ययः प्रक्रियमाणोपदेशिवद्वचन
 नकारेयः प्रत्ययः सप्रत्ययः प्राप्नोतिसत्ता
 वत्स्यात् प्रक्रियवस्थितेनम तत्रको
 दोषः तत्राप्येवप्रमेयः तत्राप्येवप्रमे
 ज्ञेयतयतिप्रत्ययवस्थितेनम मुनिश्च
 सप्रत्ययस्यप्रयोगप्रमेयत धातुग्रह
 णसामर्थ्यात्तदपदेशेनविधानम् ।
 धातुग्रहणसामर्थ्याद्वातदपदेशेधातु
 पदेशेनंभविष्यति नन्वतान्यद्वातग्रह
 णस्यप्रयोजनमक्तम् किंचुभेतीति मु
 चेत्सीदितिनेतदस्ति प्रयोजनेनामतत्र
 वक्तव्यम् धाप्रयोगतः स्यात् यच्चात्र
 कोषाक्रियतेप्रकारेणपितृकृत्कृती
 म शोमचा शोत्वादीनाम शोत्वादी
 नामपमेयानेकतेयम् न्स्मृति स्मृति
 गुणतीति किमर्थमिदंनमनवत्तायव

म.
 प.
 ३०५

मेपुनोतेलमनकारात् लण्यतेचक्रारः मु
 निधितोहलपदायाः कृतीतिविदुनति
 मेरितः पद्योः नैवंशकामिहिलोपोन
 स्यात् नृपितोऽपितः गुफितः इति यदिपुन
 रिमेमचादिष्वेवपद्योः नदोषः स्यात् मु
 यवानैवंपिज्ञायतेरितोनेधातोर्नि
 कयेतर्हिइदितः नंभवति ततः धातोर्नि
 नेचलिदिशेः इमोहोप्रतिषेधावुच्यते
 इमोशक्यावचक्रम् कथमेवंवदामिहिल
 लिदिशेः नंभवतीतिनत्रियमायंभविष्य
 ति लिद्येयइत्येनान्यस्मिन्निरादयति
 आत्मेयि इहकस्मात्रभवति शालभ्यते
 मुसमुनिदितोहलपदायाः कृतीतिलो
 पोभविष्यति इहर्तद्विशालेभ्यामोः पोः
 धादितिपदिमुवस्थितेनम तत्रकोदोषः
 एवंस्तः प्रमेयतग्रहण्यतिचेष्टते नैव
 दोषः धातोर्नित्यनवर्तनेधातुग्रहणसामा
 र्थ्यात्तदपदेशेनंविधानमिति उक्तमेतन्मा
 दयमदोषः नसरभ्यो आयकेवलग्रह
 णमिर्मर्थम् नसरभ्योमित्येवोच्यते सउ
 रोः केवलग्रहणमनपसंगप्रतिषेधार्थम्
 सउरोः केवलग्रहणक्रियतेप्रत्ययस्य

माभूत् प्रसूलेभम् नैषोतिप्रयोगः इदं हि
 सुपेलेभम् प्रोक्तवद्विज्ञान इति विद्यति ॥
 देतहि युतिसुलेभम् कर्मप्रवचनोपसंज्ञात्र
 याधिकाभविष्यति सः प्रजायामतिरिक्तः
 मणेचेति यदातहिनातिप्रमाणेन च प्रजायं
 चाप्यदाहणम् मप्रलेभेन न चोक्तम् प्रेण
 यवहितज्ञात्रभविष्यति नैषदोषः सुदुर्भा
 मिति नैषोपवर्गी कातहिन्तोपासुर्भ्या
 मप्यस्येति यवहितज्ञाप्यपस्येति भव
 ति विभाषाविस्मयलोपस्येति व
 क्तव्यम् इह माभूत् प्रालेभिपलाभम् त्व
 हिवत्तत्तानवक्तव्यम् इह उपसंज्ञादिभ्यो
 प्रकृतम् नैषोपेतज्ञाभिसेवयमात्रवर्तव्यं
 विभाषाविस्मयलोपस्येति इति विद्यते
 युधातेरिति विद्यते अत्रासत् पणोपत्तं युधा
 तोरिति शक्यमकर्मम् कस्मात्प्रभवति स्या
 सतप्रतिद्विषि उगित्येवतिग्रहणात् हि
 इमपातोः उगित्येवतिग्रहणात् युधातो
 मिहम् अचतिप्रशान्तियमाचैभविष्यति
 अचनेरेव गितः नात्यस्य उगितोपातोदिति
 इदं हि प्रयोगजनम् अथातभूतपूर्वमात्रम्
 विनेयस्यात् गोमनामिह निगोमयति

म.
 ३८०

गोमत्यतेः प्रत्ययः गोमातिनि नपुंसकस्य
 कलचोने विधानमिति विद्यतेः कलचोने
 विधौ उगित्येवतिग्रहणम् प्रतिषेधोक्तः
 यः गोमतिज्ञाह्णः उगित्येवमेतिज्ञा
 ह्णः उगित्येवमेतिज्ञा भूयोसीति नन
 चकृत्तदाः उगित्येवतिग्रहणम् कथं
 प्रत्ययोद्यमानो न स्यात्तः स्यात् युसति
 खलपिमेभवेवायनेभवति युसतिमेभवे
 युसमये स्यादिति किं व स्यात्तय उगित्येव
 णोपि स्यात् दूयोनेकायोः अत्राप्रसंज्ञे
 न नचोत्रनपास्येकस्यवाप्रनेकस्यवाप्यं
 यतिविशेषोस्ति ननचप्रतिज्ञाभेदेभवति
 अतिभेदे युसति किं प्रतिज्ञाभेदः कथं यति
 पदेतहि अतिकृतेपिभेदोस्ति इह तावत्
 प्रेयोसिभूयोसि इति पारस्परिकतेरुवे
 स्य अत्राप्रामाणि इह अपि उवेति ह्येवं
 तीति पारस्परिकतायाः सवर्गायोः कृतयोः
 तित्वेनैव समाप्रभवति अनुसारीभूतोता
 सतिज्ञासति कृतेतहि पारस्परिकतायाः
 भवति अतिचपासवर्गाः विप्रतिषेधा
 त्तिहम् विप्रतिषेधात्तिहमेतत् कस्य
 णः क्रियतामगित्येवतिग्रहणम् कस्य
 वभविष्यति विप्रतिषेधेन उगित्येवतिग्रहणम्

सविशेषाणां सिद्धिर्हृत्वेव किंच
 नः यद्यविशेषावितथं पदेन हि
 हृत्वेव सतर्हि हृत्वे प्रतिषेधोक्तयः
 नवक्तव्यः अच इति पद्ये च मी अच अ
 रोयो कल तदंतं न प्रसक्तं न मा भ
 वितं यस्याच्चा उन्नरो नासा कलना
 पितरंतं न प्रसक्तं पदेन वन प्रसक्तं ना
 सावच उन्नर इति इहा पितरि न प्रामोति
 का एते हि इति कटं दीति अत्रापि अ
 च उन्नरो यो कल नतदंतं न प्रसक्तं यदा
 तं वन प्रसक्तं नासावच उन्नरः नैतदस्ति
 कल जातिः प्रतितिदिश्यते अच उ
 न्नया कल जातिरिति यदि पंचमी ऊंदा
 निव नानि अत्र न प्रामोति एवंतर्हि श
 को विभक्ता वित्प्रचः सर्वनाम स्या
 न इत्येतदवतिष्ठते एवमपि वृत्ता
 भावा न प्रामोति सर्वनाम स्या न इत्ये
 वा सतमी अच इति पंचम्याः पंटी वक्त
 ल्यापि सति तस्मिन्निनिर्देष्टुं वृत्ते
 ति श्को च अत्र ग्रहणं किमर्थं श्को
 वित्तेन नैमा भूत श्कः अचीत्युच्यते
 यज्जनादौ मा भूत्त्रयं त्रयं त्रयं त्रयं

श्री
 महा
 भा
 ३८२

स्तलोपः अस्तत्र नम नलोपः प्रानिप
 टिकंत एतिलोपो भविष्यति स्वरः क
 थं पंचत्रयं त्रयं त्रयं त्रयं त्रयं त्रयं
 सरो न प्रामोति सरो वै श्रूयमाणोपि
 श्रूयमाणोपि नुमि सरो भवति पंचत्र
 यणा पंचत्रयणा इति लोकोक्तिर्भा
 विष्यति लम इत्यादीनि न भविष्यति
 किंप्रनः कारणं श्रूयमाणोपि नमि
 सरो भवति संज्ञातभाक्तो सौ नोत्सह
 तेन यवस्यो ततो विहंतमिति कला
 श्रूयमाणोपि स नुमि सरो भवति इह
 तर्हि इति त्रयं नमि कते स्या हली
 नानेन प्रामोति इह मिह संप्रधार्य न
 प्रक्रियता मावमिति किमत्र कर्तव्यं
 रत्नादाते इह तर्हि प्रियति स्मृभां प्रि
 यति स्मृभिः नमि कते तिसृभा वानुप्रा
 ति इह मिह संप्रधार्य नुवक्रियता
 तिसृभा क इति किमत्र कर्तव्यं परत्वा
 तिसृभावः अथेदा नौ तिसृभा वेकते
 पुनः प्रसंगो त्रयं कस्मान् भवति सक
 हतौ विप्रतिषेधो यदा धितं तदा धितं
 मेवेति अत उन्नरं पटति श्को विविभ

कोऽग्रजग्रहणक्रियतेनमः नृविप्र
 तिषेयेनयथास्यात् अष्टाणोत्तनो
 इतरथाहिनुमानित्यनिमित्तत्वानु
 भावः अक्रियमाणस्तजग्रहणोति
 निमित्तत्वानुमित्तनेनृदः अभावः
 स्यात् एतदपिनास्तिप्रयोजने कि
 यमाणोपिनेग्रजग्रहणप्रवृत्तमनु
 योयत्नः कर्तव्यः एवैविप्रतिषेधाव
 क्तव्यः इदं हि प्रयोजने नृदिकृतिने
 माभूरितिकिं वस्यात् अष्टाणोत्तनो
 मातिदीर्घावस्यात् माभूदेवेनोपभाया
 इत्येवमविद्यति इह न हि युचीनाम्
 नृद्वनष्टाव्यमाणोप्रावेवित्येतस्मान्न
 प्रामोनिदीर्घत्वे अर्थवदुहोनाथि
 सेतिपक्षमेतस्मान्नमविद्यति नैषाया
 विभाषा इह शक्याविज्ञाते इह हि दोषः
 स्यात् वाग्यीति एवेतद्विल्लाप्रतिप
 दोक्तयोः प्रतिपदोक्तस्येति उत्तरा
 यैवा उत्तरार्थेति हि प्रजग्रहणोत्तनो
 अस्मिदधिसकृच्छात्तमने इदानीं
 अज्ञादोयथास्यात् इह माभूत् दधि
 भ्यां दधिभिः यद्युत्तरार्थे स्यात् तत्रैव

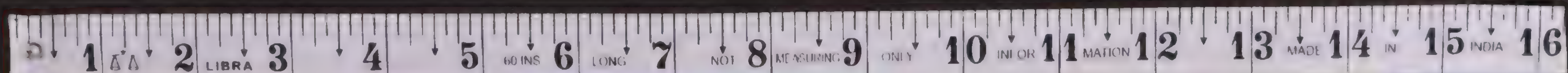
श्री
 महा
 भा.
 ३८३

यमजग्रहणोत्तनो इह क्रियमाणोपि
 दिकिं वित्ययोजनमस्ति किं अज्ञादोय
 थास्यात् इह माभूत् अज्ञात इति तद
 पिनास्तिप्रयोजने विभक्ताविसृज्यते
 नचात्रविभक्तिपण्यामः प्रत्ययलक्ष
 णानल्लगतांगमेतिप्रत्ययलक्षणा
 प्रतिषेधः एवेतद्विसिद्धे सति यदज्ञा
 हाणोत्तनोत्तनोत्तनोत्तनोत्तनोत्तनो
 तीह कश्चिदप्यपि प्रकारः प्रत्ययल
 क्षणां नामेति किमन्तज्जापनेप्रयोजने
 हेतुं सरोवै अग्रमाणोपि अग्र हेतु
 यो अग्रगणः सिद्धाभवति इकोचित्य
 जनेमाभूदस्तलोपः सरोः कथं सरो
 वै अग्रमाणोपिल्लने किं नमविद्यति रा
 यात्तिसुभावश्चयवधानानुमाश्रयि
 नृद्वार्थोत्तरार्थेति इह किं वित्ययोजने
 तृतीयादिषु किमिहपुंस्त्वेनातिदि
 ष्यते नृमप्रतिषेधः कथं पुनः पुंस्त्वेति
 नेननेप्रतिषेधः शक्योविज्ञाते वतिनि
 देशोयम कामचारश्चवतिनिदिशेवा
 क्यप्रोपे समर्थयिते तद्यथा ईशानरव
 न् मन्त्रेयवाः सन्निन मेतीति मात्रव

दृष्ट्याः कलाः संति न संतीति पदमिर
 पिपुवद्रावतिपुवनभवतीति वाक्ये
 घेसमर्थपिष्ठा मिहे यथापुंसो ननु भ
 वतिपुवन्तीयादिप्रजादिप्रभाषित
 प्रसूयापिनभवतीति किमुच्यते न
 भवतीति न पुनरन्यदपिपुवत्यतिपदे
 कार्यमुच्यते यन्तीयादिप्रभाषितेपु
 स्कापतिदिशेनान्नानरेभासुसि ना
 दिकिज्विसिप्रतिपदेकार्यमुच्यते य
 न्तीयादिप्रजादिप्रभाषितपुस्का
 तिरिष्यत नुस्मकतः तत्र किमन्य
 कं विज्ञाते अतदतो न्यतिषेयात् पु
 वरितित्वे प्रतिषेयश्चेदुपानाभाववशे
 त्वप्रतिषेयः पुवरितित्वमुत्तिषेयश्चे
 यश्चेत् गणनाभाववशे त्वानो प्रतिषे
 योवक्यः गणनाभाववशे त्वानो प्रतिषे
 लाय गणनाभाव गणनाभाववशे त्वानो
 कलेन नाभाव नुद गणनाभाववशे त्वानो
 गणकलानो नुद औत गणनाभाववशे त्वानो
 गणकले हसतप्रतिषिद्धे हसाश्रयाय
 नेविषयः प्राप्तेति हसाभावायेव किं
 चनं प्रतिषेयायेव कथं पुनरप्रकृतस्या

श्री
 मस
 भा.
 ३८४

मेशहितसहस्रतमप्रतिषेयः शक्यो
 विज्ञाते अर्थातिदेशात्सिद्धे अर्थाति
 देशाये नैव विज्ञायते भाष्यते प्रमान
 नेन शब्देन सायं भाषितपुस्कः भाषि
 धितपुस्कस्य शब्दस्य प्रशब्दो भवतीति
 कथं तर्हि भाष्यते प्रमानसिन्निति सा
 यं भाषितपुस्कः भाषितपुस्कस्यार्था
 स्य पुवदर्थो भवतीति तदितलकप्र
 तिषेयश्च तदितलकश्च प्रतिषेयोव
 क्यः पीलः वृत्तः पीलफले पील
 ने पीलवशेति नचासमानाकृतौ भा
 धितपुस्कविज्ञानान्न नचावक्यः किं
 कारणं समानाया माकृतौ भाषितपु
 स्कविज्ञानात् समानाया माकृतौ यः
 द्राधितपुस्के आकृत्यते चेत्तद्राधित
 पुस्के किंवक्तव्यमेतत् नहि कथम
 नचा मानं गम्यते एतदप्यर्थातिदे
 शादेव ईव हि वचने किमुदाहरणं आ
 लीते कस्यपि गले नैतदस्ति एव सर्वो
 नाप्येतत्सिद्धे इह तर्हि अर्थो भवतीति ना
 सिकाभ्यां इदं चाप्युदाहरणं अलीते इ
 दपि गले ननु वक्तव्यमेव सर्वो नाप्येतत्

त्तिहमिति नमिधातिनुमाद्यवहित।
 ज्ञात्वेसवर्णानप्रामोतिकेदमिनपुस
 कस्यपुंवद्रावोवक्तव्यः मयोर्गृह्णामि
 मयोस्तुमात्रासतश्चेवमर्थे पुंवद्रा
 वेनननुमोतिहतिः नमिनिहनेष्टवस
 वर्णानापोतत्तिहं स्वार्थस्तर्हिंका।
 रोवक्तव्यः उदात्तायथास्यात् नपुंस।
 कस्यसरोमाभूदिति ननुचपुंवद्रावा
 तिदेशादेवसरोनभविष्यति अणकाः
 पुंवद्रावातिदेशः स्वेतत्राष्टायतमिह
 हिदोषः स्यात् मध्यस्मिन्नस्तिमधुमीस
 इति सतर्हिपुंवद्रावोवक्तव्यः नवक्तव्यः
 प्रकृतेपुंवदिति वर्तते नाभ्यस्ताकृतः
 कस्यायेप्रतिषेधः नमश्चाहृतनुमाद्य
 हणंकर्तव्यं नकर्तव्यं प्रकृतमनुवर्तते
 कप्रकृते इदितोत्रेयात्तोरितिनदैयने
 कनग्रहणानवच्छिन्ननशकं अनु
 वर्तयिते एवंतर्हि सर्वनामस्थानेति
 वर्तते सर्वनामस्थानेयत्पामोतितस्य
 प्रतिषेधः तदैवद्वतरकेनग्रहणानव
 वच्छिन्ननशकं अनुवर्तयिते अथेदा
 नीयवहितमपिणक्त्यतेनवर्तयिते।

श्री.
 महा.
 भा.
 ३८५

नुमेवानुवर्ततेः इहार्थमुत्तरार्थचइह।
 चवप्रतिषेधः सिद्धोभवति इहच आ
 कीनयोनमितिचनुग्रहणानकर्तव्यं
 भवतिइति आकीनयोः इहकस्या।
 नभवति अदती ज्ञती लुनती पुनी
 नि लोपेकृतेप्रवर्णाभावात् किंता
 हिप्रस्मिन्नयोगइहाहणो यानीयानी
 वाती वाती अत्रापि यती यानीइति
 एकादेशेकृतेयावर्णाभावात्प्रामो
 ति अनादिवद्रावेनययवर्गइति उभ
 यतप्राप्तयेनानादिवत् भावः नोभय
 तप्राप्तयः करिष्यते नैववित्तयने।
 अवाणीकृतः नुभवतीति कथ्यतर्हि
 अवाणीनावेभवति तच्चेदमवाणीणा।
 त्रनेतरंइति प्राप्पपेनाः नित्यग्रह
 णंविमर्षं विभाषामाभूदितिनेतद
 स्तिप्रयोजने सिद्धात्रविभाषाएव।
 णवतत्रारंभसामर्थ्यान्नित्योविधिर्भ
 विष्यते तदेतन्नित्यग्रहणंसाक्षात्सि
 कंतिहृततावत् सावन अनर्हःसा
 वास्यतिषेधोनुमानवकाशतात् अ
 नर्हः सौग्राम प्रतिषेधः प्रामोति।

अनङ्गं किंकारणं नुमोववकाशाना
 न् अनवकाशः नुग्रामेवाथेत नवाव
 णीपथस्यनुवचनात् नवावषदोषः
 किंकारणं अवर्णीपथस्यनुवचनात्
 अवर्णीपथस्यनुमवदामि नदवर्णी
 शांकर्तव्येनकर्तव्यं प्रकृतमनुवर्तते
 कप्रकृतं अङ्गीनयोर्नुमितियदित
 दनुवर्तते अनङ्गद्विषावतिश्रवणी।
 निसर्वेभ्यः परः नुग्रामेतिनैषदोषः।
 मिस्वात्तात्पर्येनानुग्रहद्विषावर्त
 तमवाङ्गीतस्मात्परोनभविष्यति पुनः
 प्रसंगवित्तानाहसिद्धे अष्टेवापुनः।
 प्रसंगादनुमितिकृतेयाद्विष्यति य
 यातादिपुर्विवचने नयथा ज्ञेयं म
 म्ने मन्मैर्ज्ञतः ईजः आत्मादिविषा
 कृतेपुनः प्रसंगाद्विवचनेभविष्यति
 रावपिनुमितिकृतेयाद्विष्यति नै
 षयुक्तः परिहारः विप्रतिषेधेपुनः प्र
 संगः सावकाशयोर्भवति प्रतिषेध
 अदयोः वेतद्विज्ञपनरनवकाशो
 ग्रामेवाथेतराहतादेवपरिहसः प्रा
 स्थितः कस्मादृतातात् इदमप्येवोचो।

श्री
 महा.
 भा.
 ३८५

भवति अनङ्गः सावकाशतिषेधोनु।
 मोनवकाशतादिति तस्यपरिहारः
 नवावर्णीपथस्यनुवचनादिति नतो
 येवोचोभवति यत्रतद्वि श्रवणीप्रका
 रेनास्तितत्रनेग्रामानुमोवायनप्राप्ति
 ति बहूनहोस्तिवास्तुलाकृतानीति न
 तअनरकालेर्मिदं पठितेपुनः प्रसंगा
 ज्ञानाहसिद्धामिति दिवडौत दिव।
 डौतेयातप्रतिषेधः दिवडौतेयातप्रा
 तिषेधोवक्तव्यः अतश्चरितिअथाव।
 धिकारात्सिद्धे अथातोऽरितिप्रकृतेवर्त
 तेकप्रकृते उदगिचोसर्वनामस्यान
 योतोऽरिति अथावधिकारात्सिद्धमि
 तिचेनपुंसकेदोषः अथावधिकारा
 त्सिद्धमितिचेत् नपुंसकेदोषोभव।
 ति काएतेदि कृतेतदीतिनपुंसक
 स्यकलवः अथातोऽरितिचप्रतिषेधः
 प्राप्ति उक्तेवाकिसुक्ते अनवकाशह
 णोहिनसाववयकस्येति अथावमवय
 मनुवर्तिष्यते इतोत्सर्व इतोहचनम
 नर्थकमाकारप्रकरणात् इतोहव।
 नमनर्थकं किंकारणंयाकारप्रकर।

एतत् आदिति प्रकृतं वर्तते प्रकृतं
 यथिमप्यप्रभुतामादिति सर्वार्थं
 न परकीर्णतद्विश्रुतव्यः असद्व्य
 मिदं प्रभुतामिमिदं प्रसोसद्व्य अस
 जपदेशिवदवाचने सरसिद्धार्थं वहि
 ररु लक्षणात् असदिउपदेशिवद
 तोवक्तव्यः उपदेशावस्थायामेवम
 वतीति वक्तव्यं किंप्रयोजने सरसिद्ध
 र्थं उपदेशावस्थायामसदिहतेऽष्टः
 स्वरोपस्थाप्यात् परमप्रमानिति श्रुति
 यमाणा उपदेशिवदवाचने समासोदा
 नते कृतं असद्व्योत्तर्यतः अस्परस्यास
 रकः स्यात् किंप्रयः कारणं समासोदा
 नते तावद्वतिन पुनरसद्व्य न पुनर
 सदाभवितव्यं वहिरंगलक्षणात् वहि
 ररुगः असद्व्य अंतरेगः सरः अमिदं
 वहिरंगमंतरेगे सतस्य उपदेशिवदवा
 वक्तव्यः आयुदाननिपातने करिष्य
 ने सनिपातन सरः समास सरस्य वाय
 को भविष्यति एवमप्युपदेशिवदवा
 वक्तव्यः यथैव हि निपातन सरः समा
 ससरे वायेते एवमपि प्रकृति सरं वाये

श्री
 महा.
 भा.
 ३८७

न प्रमान तस्मात्स एव ते असद्व्य
 पदेशिवदवाचने सरसिद्धार्थं वहिरंग
 लक्षणात् आदिति गोतो गित किमि
 दे गोतः परमे सर्वनामस्थानस्य गि
 तमव्यते आहोसि सर्वनामस्थान
 ने परतः गोतो गित कार्यमतिदिष्ट
 ने कश्चात्र विशेषः गोतः सर्वनाम
 स्थाने गित कार्योतिदेशः गोतः सर्व
 नामस्थाने गित कार्यमतिदेशः सर्व
 नामस्थाने गित हवने ह्यसंप्रत्ययः प
 ह्यनिर्देशात् सर्वनामस्थाने गित हव
 ने हि संप्रत्ययः स्यात् किं कारणं
 प ह्यनिर्देशात् प ह्यनिर्दिष्टादेशा
 उच्यते न च प ह्यीपे प्रपामः पवंतर्हि
 वति निर्दिष्टो ये गित हवतीति सतर्हि
 वति निर्देशः कर्तव्यः न संप्रत्ययाव
 ति मतिदेशो गम्यते अंतरेणापि व
 ति मतिदेशो गम्यते तद्यथा प ह्यव
 दतः प्रवत्तदतं वत्तदत इत्याह तेम
 न्यामह वत्तदतं वदये भवतीति एव
 मिहापि श्रुति गोतो गित दित्याह गित
 दिति गम्यते अथवा पुनरस्तु गोतः

परमसर्वनामस्थानस्थाने ननुचो
 त्सर्वनामस्थानेतिद्वचनेत्यसंप्रत्य
 यः घट्टानिदिष्टादिति नैषदोषः गो
 न इत्येवापंचमीसर्वनामस्थानइति।
 सप्तम्याः घंटीप्रकल्पयिष्यति तस्मा
 दित्युत्तरमेति अथतत्परकरणं किम
 र्थं इहमाभूत् चित्रगुः चित्रगुचित्रग
 वइतिनतदस्तिइत्येतत्कृतेनभविष्य
 तिस्थानिवद्वावात्तामेति अतउत्तरं
 पठति तत्परकरणमनर्थकंस्थानेव
 न्यतिषेधान् तत्परकरणमनर्थकं।
 किंकारणं स्थानिवद्वावप्रतिषेधो
 वक्तव्यः गोहृदीणातातसरेप्रस्था
 निवनद्वतीति सचावप्रं प्रतिषेधः
 अथितयः इतरथाहिसेवुद्धिजसोः
 प्रतिषेधः योहिमन्यते तत्परकरा
 णसामर्थ्यात्तेनभविष्यतीतिसेवुद्धि
 जसोः तेनप्रतिषेधोवक्तव्यः एतदे
 चित्रगोदेचित्रगवइति अथेदानीमस
 त्पिस्थानिवद्वावेगोहृतेकस्मादे
 वाग्रनभवति लक्षणाप्रतिपदोक्तयोः
 प्रतिपदोक्तस्यैवेति ननुचेदनीसता।

श्री
 महा.
 भा.
 ३८८

पिस्थानिवद्वावेपतयापमिभाषयाइह
 शाकासपस्थाने नैत्याह नहीदानीक
 विदपिस्थानिवत्प्रात तज्जकाएः।
 स्थियाच अथात्र विभक्तावित्यनुवर्तते
 उताहोतकिंचानः तज्जत् स्थियाविभ।
 तौचेतकौलीभक्तिर्नसिध्यति तज्जत्
 स्थियाविभक्तौचेत कौलीभक्तिरिति
 नसिध्यति एवतेहिईकारणवत्तज्ज
 वेवहामितदीकारग्रहाणकर्तव्यं नक
 र्त्तव्यं क्रियतेत्यासप्यवप्रस्मिहनिर्देशः।
 ये स्त्रीस्त्रीस्थियामिति ईकारेतन्निमि
 त्तः सः ईकारेवेतन्नकिंकारणं नत्रिमि
 त्तः सः तज्जद्वावनिमित्तसईकारः नाह
 तेतज्जद्वावेईकारः प्रामेति किंकारणं
 ऋजीभ्योदीवित्युच्यते ईकारनिमित्तश्च।
 तज्जद्वावः तदिदमितरेतराश्रयंभवति
 इतरेतराश्रयाणिचनप्रकल्पते एवते
 हिगौरादिपाटादईकारोभविष्यतिगो
 रादिप्रनपद्युते नहि किंचित्तत्प्रात
 गौरादिप्रपद्याते एवतेहीतदेवत्तापय।
 तिग्राभ्यार्थः भवत्येकारइति यदयई।
 कारेकतेतज्जद्वावेप्राप्ति तेनैवभावना

श्री
महा
भा.
३८५

दोषः तत्र परत्वेन सिध्यति तद्गुणत्वेनैष दोषः
 गुणोऽतिरिद्धे रपरत्वमप्यतिरिद्धं भवति
 कथं कार्यकालं सत्तापरिभाषं यत्र का
 र्यं तत्र दृष्टं जनोति सर्वतामस्य नयोः
 गुणो भवति ति उपस्थिता मे दे भवती उप
 स्पष्टं ति एवं तदुपमयो दोषो जायते अ
 हत्वात् चोयकासं तदतिरिष्टते अना
 हत्वा इति किंचातः याणा हत्वा दीर्घत्वम
 ति रिद्धं अत्र गुणपरत्वात् न ति रिष्टा ति
 अथानाहत्वा अत्र गुणपरत्वात् ति रिष्टा
 ति दीर्घत्वमनतिरिद्धं अस्तत्वा हत्वा ननु
 चोक्ते दीर्घत्वमतिरिद्धं अत्र गुणपरत्वा
 नतिरिष्टा नीति नैष दोषः दीर्घत्वे निरि
 ष्टे अत्र गुणपरत्वात् ति रिष्टा निभवं
 ति कथं अथाय इति वर्तते न वा हत्वे
 न दीर्घत्वे प्रभावित्यप्याभवति ऊनौ नत
 लेतत् एतेषु विधिषु हत्वे प्रया उपया तस्या
 दीर्घत्वं भविष्यति नष्टः कोऽप्योत्तरतमो
 गुणः तस्मिन् हत्वे अवादेशे च या उपया त
 स्या दीर्घत्वं स्यात् नैकं प्रयोजनं योगभेदो
 प्रयोजयति तत्र तद्गुणत्वं च न सामर्थ्यादेते

पुविधिप्रकृतेपयाउपधातस्यादीर्घतेभा
 विष्पति अथवाकिंनपतेनग्राह्यवान
 ह्यवेति ग्राह्यवग्रनाह्यवत्वेवाया
 कासंतरतिदिश्यते अथवापुनरस्तृ
 पातिदेशः अथेतस्मिन्नृपातिदेशोमति
 किं प्रागादेशोभोयदृपेतरतिदिश्यते आ
 दोसिक्तुतेषादेशेषुकिंचानः यदिसा
 गादेशोभोयदृपेतरतिश्यतेऋकभयके
 तिदिष्टः अनङ्गणपरतदीर्घतन्यताति
 दिष्टानि अथकृतेषादेशेषुऋकभोन
 तिदिष्टः अनङ्गणोपरतदीर्घतोयतिदि
 ष्ठानिभवेति उभयथाचसरोनतिदिष्टः
 किंकारणो नहिसरोरूपवान् अस्तप्रा
 गादेशोभोयदृपेतरतिदिश्यते ननुवो
 केसकारपदातिदिष्टोभवति अनङ्गण
 णपरतदीर्घतामपिनतिदिष्टानीति
 नैषदोषः ऋकरोतिदिष्टस्याथप्रवेतो
 विधयः भविष्यति यदप्युच्यते उभयथा
 चसरोनतिदिष्टेति नहिसरोरूपवानि
 ति सवकारकरणासामर्थ्यात्समाधिभ
 वति स्थितौ च तज्जदृपेकिंचस्वरस्य

श्री.
 महा
 भा.
 ३५०

स्थितौ कथं एवंतर्हितजन्मपवातोदा
 नोतिदिश्यते सोमस्रृपातिदेशोभव
 तिअपिवासरोपिदृपवान् उच्चायते
 स्थितोदातः श्रूयतेच दृपातिदेशोऽतिचे
 त्सर्वीदेशः प्रामोति सर्वस्यतननाम
 तृपाह्यदेशः प्रामोति ननुशहस्त
 शहः सिद्धेत्तृपातिदेशात्सिद्धमेत
 कथं दृपातिदेशात्तृपातिदेशाय
 ननुचैवमेवकृताचोचतेदृपातिदेश
 तिचेत् सर्वीदेशप्रसंगमतिमिद्धेत्तृ
 त्वयग्रहणोयस्मात्सतदादिनेदेतवित्त
 नात्सिद्धमेतत्कथं प्रत्ययग्रहणोयस्मा
 त्सिद्धितस्तदादेस्तदेतस्यचग्रहः ३६
 मपिप्रामोति पकेति आंतरतम्याच्च
 सिद्धे क्रोष्टोर्यदेतरतमेदृपेतरविष्पति
 किंप्रनस्तत् कुणयेस्तर्हितस्तदे
 ते तज्जदृचनेमनर्थकेतन्विषयत्वे
 मृगवित्तात् तज्जचनमनर्थकेकिंका
 राणां नविषयेत्त्वोमृगवाचित्वात् न
 विषयपवैनमृजेनेमृगवाचिनोविद्वा
 तर्थे दृश्यतेतर्हीद्वक्तव्येतनः सर्वना
 मस्थानेतिहतिथ्याप्यान् तनोनि

हतपथमिति चेन्न तस्मिन् न तदन्तरेण वचनात्
 हतपथमिति चेत् तदन्तरेण वचनात्
 हे तद्यथा न तत्रापि विशेषविहिताः
 शब्दाः नियतविषयादप्येते काव्यत्रय
 रतिरस्माद्विशेषेणोपदिष्टः स च तद्वृ
 त्ताच्चर्म इति एवंविषयः रतिरस्माद्विशे
 षेणोपदिष्टः स राशिः रश्मिः रसने
 तेव विषयः लुशिरस्माद्विशेषेणोप
 दिष्टः सलोह इत्येव विषयः इदं तद्विषयो
 जने विभाषावत्पामीति विभाषावत्ती
 यारिष्वीति वाचनानर्थक्यं वाच्यमा
 वसिद्धत्वात् वाचनवानर्थक्यं किंकार
 णं स्वभावसिद्धत्वात् स्वभावतएतच्
 तीयारिष्वजादिषु विभक्तिप्रवृत्तं चेत्
 तत्रेते च मृगवाचि इति गुणहृद्येव
 ज्ञावे भ्यानुर्ध्वविप्रतिषिद्धं गुणव
 द्येव तद्वद्भावेभ्यानुर्भवति ध्वविप्र
 तिषेदेन तत्र गुणावकाशः अग्रये
 वायवे नमोवकाशः अग्रणी जतनी
 इहोभयं प्रामोति अग्रणो जतमे तेव
 रुणे हरेवकाशः सावायौ सावायः
 नमः सपव इहोभयं प्रामोति अतिरु

श्री.
 महा.
 भा.
 ३५

एकीतिवालाजलानि जेतस्यावकाशः
 अग्रो वायो नमः सपव इहोभयं प्रामोति
 अग्रणी जतनितृज्ज्वावकाशः के
 द्रोकोहना नमः सपव इहोभयं प्रामोति
 कृशकोहने अराणापदितकोहने हव
 जलाय नुभवति ध्वविप्रतिषेधेनः स
 तर्हि ध्वविप्रतिषेधः पदितयोनपदित
 यः इहोवाचीयराशः विप्रतिषेधे परेय
 दिष्टं तद्वतीति नमविचरत्तद्भावेभ्यानु
 द्रवति ध्वविप्रतिषेधेन नमोवकाशः अ
 ग्रणी जतनी नुहोवकाशः अग्रणी वा
 एनो इहोभयं प्रामोति अग्रणी जतनी
 अविगदेण स्यावकाशः तिस्रस्तिष्ठेति च
 तसः पश्यनुदः सपव इहोभयं प्रामोति
 तिस्रणां च तस्रणां तृज्ज्वावकाशः
 कोहो कोहना नमः सपव इहोभयं प्रामो
 ति कोहनाम् नुद्वति ध्वविप्रतिषेधे
 न सतर्हि ध्वविप्रतिषेधोवक्तव्यः नवक
 यः नवानुद्विषयेरप्रतिषेधान् नैवतर्हि
 प्रतिषेधेनापि सिध्यति तिस्रणां च तस्र
 णामिति कथं तर्हि सिध्यति नुद्विषयेरप्र
 तिषेधान् नुद्विषयपवगदेण स्यप्रतिषे

योवक्तव्यः इतरथाहिसर्वापवादः अये
 गदेशः सयथेवगणपदेसर्वोपायेने
 एवंतदमपिवायेततस्मान्नहिषयेरप्रति
 षेयः तस्मान्नहिषयेगदेशाप्रतिषेयो
 वक्तव्योन्वक्तव्यः आचयिप्रवृत्तिर्तीय
 शास्ति यति नगदेशासुदेवायेतशति
 यदयेनतिस्वचतसृत्तिमामिदीर्घवसप्र
 तिषेयेणास्ति चतरनरुहोगमनरुहः
 स्त्रियांवा आमनरुहः स्त्रियांवेतिवक्तव्ये
 अनरुही अनदाहीति अनरुहातोः अय
 थायासुगोदोष्टापूर्वेतिश्रुताभांगुणा
 हहीभवतः विप्रतिषेयेन इत्यौत्तयोरे
 काशः आस्तीर्णम् आस्तीर्णवान् नि
 र्हेतम् निर्हेतवान् गुणोहृष्टेरवकाशः
 चयनेचायकः लवनम् लावकः इहो
 भयेप्रामोति आस्तरणमास्तरकः वि
 परांनिपारकः गुणहृष्टीभवतोविप्र
 तिषेयेन अयुक्तोयंविप्रतिषेयः योय
 त्ताम्यनोत्तयोश्च कथं नित्योगुणः ॥
 ॥ ॥ इतिश्रीभगवत्पुनर्जलिमुनि
 विरचितेव्याकरणमहाभाष्यसप्तमाध्या
 यप्रथमपादेद्वितीयमहिकं ॥ ४॥

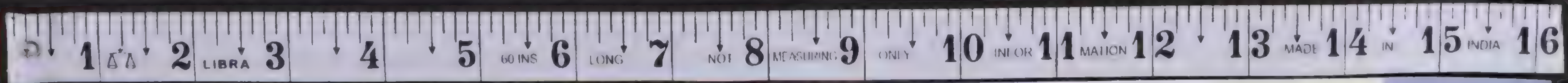
श्री.
 महा-
 भा.
 ३५२

पादप्रथमः सिचिहृदिपरस्मैपदेय सि
 चिहृदाकारप्रतिषेयः सिचिहृदावोकारा
 सप्रतिषेधोवक्तव्यः इदोदो उदोदेति
 सतर्हिप्रतिषेधोवक्तव्य परताहृदिर्भव
 तिविप्रतिषेधेन ओंकाराहृदिविप्रतिषे
 येनेतिचेदोत्तमाभावः ओंकाराहृदिविप्रति
 षेयेनेतिचेदोत्तमाभावः उदोदे इदो
 दो उदोदेतिनैषदोषः उक्तंनञावर्ण्यह
 तास्यप्रयोजनं ब्रह्मवर्णिकतायामोत्तय
 षास्यात् पुनः प्रसंगविज्ञानादसिद्धे अ
 यथाः प्रसंगविज्ञानादत्रहृदोक्ततायामो
 त्तंभविष्यति यथाप्रसारणादिप्रतिषेधेन
 ने तयथासंप्रसारणादिप्रतिषेधेनभव
 ति ईजतः ईजः जज्ञे मज्जे इतिप्रसार
 णादिप्रकृतेषुपुनः प्रसंगविज्ञानादिर्वच
 नेभवंति इहापितर्हिपुनः प्रसंगविज्ञाना
 दादोत्तमात्सौढामिर्त्रैरिति सौढामिर्त्रै
 वहिरंगलक्षणात्तसिद्धे वहिरंगलक्षणा
 हृदिः अंतरंगमात्तं असिद्धेचवहिरंगमा
 तरंगे अतोलातस्य अंतग्रहणादिमर्थम
 नअतोत्तमोवोच्यतेकेनेदानींतदेतभवि
 ष्यति नदेतविधिनेत्याह इदंनहिप्रयो

नने अयमेतन्नालोस्तेवावयवाची नय
 थावमांतेवसनातः इति अस्मिन्सामीप्ये
 वर्तते नयथाउदकातेगतः इतिगम्यते
 नयः सामीप्येवर्ततेनस्येदं प्रहणायथावि
 ज्ञायेत अंगान्तौयैरेफलकारैतयोः समी
 पेयोकारः नदन्तस्ययथास्यात् इहमाभू
 त अस्थलीत् अवभीत् वद्वज्ज हलतश्च
 हणोकिमर्थं समुच्चयोयथाविज्ञायतव
 दवज्जोः चहस्तेतस्यवाचः इतिनैतदस्तिप्र
 योजने अजग्रहणादेवात्रसमस्ययोभवि
 ष्यति वदवज्जोश्चअवश्चेतिनसिधति
 अक्रियमाणोदलयेहोवदवज्जिविशेषो
 णामजग्रहणाविज्ञायत वदवज्जोरेवाचः
 ति ययेतावत्प्रयोजनेस्यात् वदवज्जोस्त
 इत्येवज्ञयात् अथवैतदपिनज्ञयान् अत
 इतिहिवर्ततेइदं तर्हिप्रयोजने हलन्ता
 स्ययथास्यात् अजतस्यमाभूतकस्यप्र
 नरजतस्यप्रामाण्यप्रकारस्यविकीर्षित
 अजिहीर्षित लोपोत्रवाधकोभविष्यति
 आकारस्यतर्हिप्रामाण्यप्रयासीत् अवा
 सीत् नास्त्यप्रविशेषः संतावाहद्वेयस
 त्यावासेधत्तरस्यतर्हिप्रामाण्ये नैवसंथा

श्री.
 महा
 भा.
 ३५३

क्षरमेत्यमस्तिनवेदमस्ति हलोपो
 कृते उदवोदाम् उदवोदे उदवोदेतिअ
 सिद्धोहलोपः तस्यासिद्धत्वात्तदेत्यम
 स्ति अतउत्तरंयदति हलप्रहणमि
 टिप्रतिषेधां हलप्रहणक्रियते
 टिप्रतिषेधां नैवेतिप्रतिषेधंवत्
 तिसहलन्तस्ययथास्यात् अजनामा
 भूत् अलाचीत् अपावीत् नवानना
 स्यप्रतिषेधात् नवापत्ययोजनम्
 स्तिकिकारणं अंतरस्यप्रतिषेधात् अ
 नेतरंयहृद्विविधानेतस्यप्रतिषेधः कृ
 तयतत् अनेतरस्यविधिर्वाभवतिप्र
 तिषेधोवेतितच्चांनेत्यां नच्चांनेतरं
 हृद्विविधानमनेत्यां कथंप्रतर्क्य
 तेनेतरंहृद्विविधानमनेत्यांमिति
 अतस्यवचनानर्थक्यात् अतस्यह
 द्विवचनेप्रयोजनेनास्तीतिहृत्त्वानेत
 रंहृद्विविधानमनेत्यांविज्ञायते अ
 तोविभाषांतेहीदेहलप्रहणकर्ता
 यं अतोहलादेर्लघोरिति विभाषाह
 द्विवत्तातिसाहस्येतस्ययथास्यात् अ
 जेतस्यमाभूत् अविकीर्षित अजिही

षीत अतोविभाषार्थमिति चेत् सिद्धे
 हंलौपवलीयस्त्वान् अतोविभाषा-
 र्थमिति चेत् तनग्रन्थेणापि हलप्रह-
 णासिद्धकथं हंलौपवलीयस्त्वान् ह-
 णलौपोवलीयान्भवतीति इति
 संप्रथमं हृदिः क्रियतांलोपमिति कि-
 मत्रकर्तव्यं पराहृदिः नित्यलोपः क-
 ताया मपि हंलोपमिति प्ररुताया म-
 पि अनित्यलोपः न हि कृतायां हंलो-
 पमिति परमातसगिरुभ्यां भवितव्यं
 नात्रसमिद्धाप्रभृतः किंकाराणां एका-
 चसौवलीति वा एकाचः समिद्धावित्यु-
 च्यते अथवावलीति तजानवर्तते
 किंपुनः काराणं एकाचसौवलीति
 वादरिज्ञानेमाभूतामिति न हिरिज्ञाने
 सगिरुभ्यां भवितव्यं किंकाराणां ३।
 नैमनदरिज्ञानेमाभूतामिति न द-
 रिज्ञानेः सगर्थयातकेलोपः सिद्ध-
 मप्रत्ययविधाविति यश्चेदानीं प्रो-
 यविधोसिद्धः स एवासौ समिद्धि-
 योः अविकीर्णरिति एवमर्थमेव तद्वि-
 काजग्रहणमनुवर्ते अत्रमाभूतामि-

श्री
 महा
 भा
 ३२४

ति सपथनित्यलोपोहृदिवाधियतेकं
 पुनर्भवानुद्देशवकाशं मवाह नित्यलो-
 पश्चिन्नकाशाहृदिलौपेवाधियते
 सावकाशाहृदिः कोवकाशः अनेत्यः अ-
 कर्णीत अकारणीत कथं पुनः सत्येने-
 नेत्यस्य हृदिः स्यात् भवेद्योतांगं विशेष-
 ष्येत तस्यानेत्यस्य न स्यात् वयं तु व-
 लुगेनकारविशेषधियामः तजान-
 न्याहृदिवकाशः अत्यस्यलोपोवाथको-
 भविष्यति एवं हंलौपवलीयस्त्वान् ए-
 वं हंलौपोवलीयानिति अथवाया-
 रभ्यते पूर्वविप्रतिषेधः एतलोपावित्य-
 द्यगगुणाहृदिदीर्घवेभ्यः पूर्वविप्रतिषि-
 द्धमिति सातर्षेयानेत्यर्थाहृदिः हलन्त-
 स्य यथा स्यात् अनेतस्य माभूदिति आ-
 पिपदिषीत् एतदपि नास्ति प्रयोजने
 हलान्तेति नैषावहृदीहः षहीहलान्ता-
 दिरस्य सार्थहलोदिः हलान्तेति नास्ति
 हि कर्मधारयात्वं च मीहन्तयाधिः हला-
 धिः हलान्तेः परमिति यदितर्हि कर्मधा-
 रयात्वं च मीक्रियमाणोपि हलान्तेग्रहणं अ-

वकासीदित्यत्र प्रामोति एवंतद्विसिवा
 नेतयेविशेषविषयामः हलादेः परस्य
 सिचानंतरस्येति यदितद्विसिचानेतये
 विशेषविषयामः हलादेः परस्येते आ-
 कर्णीत् अकारणीत् अत्रनप्रामोतिवा-
 चनाद्विषयति इहापितद्विवचनाया
 प्रामोति अचकासीत् येननावावधानेन
 व्यवहितेपिवचनप्रामाण्ये केनचनावा
 वधानेवर्णनपकेनसेवातेनप्रनर्थावया-
 नेभवति नवभवतियद्विसिचानेतयेवि-
 शेष्यते अस्ततद्विवहद्वीदेःषष्टीयेक-
 स्मानभवति अपिदिष्टीत् व्यवहितत्वात्
 एवंतद्विसिचानेतयेदेहलुगदणमवस-
 ने तत्रहलुगदणमनेत्यां अजगदण
 मनिगणं संपत्तत्वा किमर्थजागतेदे-
 हिसिचानेतये सिचिहद्विसिभूत
 नेतद्विसिप्रयोजनं अयेजागतेर्गणउच-
 तेहद्विविषयेप्रतिषेधविषयेवसवाय
 कोभविष्यति गुणतद्विकृतेपरमेव
 हलंतलत्वाहद्विः प्रामोतिनेहीतिर-
 स्याः प्रतिषेधोभविष्यति इयंतद्विप्रति

श्री.
 महा.
 भा.
 ३५

धेयोतरकालाद्विहारंभते अतोलात
 स्पेतिअपरश्राद्धकदायकदातिमातवा
 सिचिहद्विप्रामोतिगुणश्रुणोभव-
 ति गुणकृतेपरमेवहलंतत्वाहद्वि-
 प्रामोतिनेहीतिरतस्याः प्रतिषेधोभव-
 ति प्रतिषेधोतरकालमतोहलादीले-
 चोरितिचविभाषाहद्विः प्रामोति न
 चकिंचित्ततोलातस्येलेचहद्विः प्रा-
 मोतिनचकिंचित् नेद्विप्रकृति कि-
 मर्थपरस्तात्यतिषेधउचते नविधुत
 रकालः प्रतिषेधः कियतेतयद्यान्य
 श्रुतिविधुतरकालाः प्रतिषेधोभव-
 ति ह्यान्यत्र कर्तविकर्मवतिहारेना-
 गतिहिसाध्यामितिदेवतादेदेचेन-
 इत्यपरस्येति तत्रायमर्थः द्विरि-
 द्यहणावनकर्तव्यंभवतिप्रकृतमा-
 नवर्तते नैवशक्यमिद्विसिचानेतये
 तकश्रुणोलिङः सलोपसनिहितं-
 भवति तद्विकृतेयद्विप्रनहद्वि-
 श्रुतर्थाद्विप्रवाचेत किंकृतेभव-
 तिविधुतरकालश्रुतेप्रतिषेधः कृ-
 तोभवतिद्विप्रहृणोनकर्तव्यंभव

ति ३३ येवसार्वधातकग्रहणालिः स
 लोपसन्निहितं भवति तत्रायमप्यर्थः
 द्विष्टप्रतिषेधो नवक्तव्यो भवति नैवंश
 कं ३३ हितकोष्ठ उद्देशेति क्रतोभारः
 हाजस्येति तस्मान्नियमादिप्रसज्येत
 तेषां दोषः कसमृहस्तदुक्तप्रवोली
 दीत्येवयोगः प्रतिषेधार्थो भविष्यति
 यद्येवयोगः प्रतिषेधार्थः यत्तस्मा
 नियमादिप्रसिद्धाण्यते सनसिध्यति
 योविमर्शकमेति एवंतद्विहस्तुभूते
 तेषां ग्रहणानियमार्थो भविष्यति स्तः
 उस्तुशर्वाप्रतिषेधार्थं हट्टहजोत्तया
 कार्यं भविष्यति एवमपि सामान्यं
 विहितस्येवदः प्रतिषेधो विज्ञायेत
 विशेषविहितस्यायं यत्नीतिप्रस्ता
 तनः प्रतिषेधे सत्यनागतापवादो
 भवति तेन यावानिगानामनस्यसा
 र्वस्य प्रतिषेधः सिद्धो भवति यदि
 लप्येयोभिप्रायः तत्र कियेतेति प्र
 स्तादपि प्रतिषेधः सिद्धो भवति यदि
 त्वलप्येयोभिप्रायः तत्र कियेतेति प्र
 स्तादपि प्रतिषेधे सति तत्र कियेते

श्री.
 महा
 भा.
 ३५५

कथं ३३ मस्तिनेदृशिकृतो तिततो व
 क्षामि शार्थधातकस्य वलादेमिति ३
 दृष्टग्रहणमनुवर्तते नेतिमिह ते ग्रथा
 कृद्ग्रहणं किमर्थं ३३ हमाभूत् विभिदि
 व विभिदिम नेतरस्ति प्रयोजने कस
 मृहस्तदुक्तप्रवोली दीत्येव सामान्यं
 मादरेन भविष्यते नात्र तेन परिपाप
 णांशमोति किं कारणं प्रकृतिलक्षणा
 स्य प्रतिषेधस्य सत्कारणं प्रत्ययलक्षणा
 स्यायं प्रतिषेधः एवंतद्विभयोः सप्रत्या
 रंभः कथं ज्ञायते हट्टहजोः ग्रहणात्
 कथं कृताज्ञापकं ३३ मोहट्टहजावदातो
 तयोः प्रकृतिलक्षणाः प्रतिषेधो न प्रा
 मोति यत्प्रतिज्ञावायः उभयोः सप्रत्या
 रंभ इति ततो हट्टहजोर्ग्रहणं करोति
 किंचान्यत् न त्वलप्येयोभिप्रायः ३३
 न प्रतिषेधः प्रकृतिलक्षणाः प्रत्ययल
 क्षणाश्च ततः किम् तत्प्रजातीयस्य स
 तियथावत्प्रकृतिलक्षणा स्यादियामको
 भवतेवं प्रत्ययलक्षणा स्यादियामको
 को भविष्यति इदेतद्विप्रयोजने ३३ हमा

भूत रुदिवः रुदिमः पतदपि नास्ति प्रयो
 जने उपरिहयोगविभागः करिष्यते अ-
 र्थथातकस्य वयदेन दनव्यदप्यार्थथात
 कस्य प्रयोजनमास्ति प्रथमक्रिज्जिदिहव
 कुरुहाणं क्रियते तत्रार्थथातकग्रहा
 मिति कोनप्रविशेषः तद्हरभनादौ ह।
 ति इदप्रतिषेधः प्रयोजयति व ईशिता
 ईशिते ईशरः रदीपिता दीपितत दीपं
 र मभसिता भसिते भस्म मन यतिता
 यतिने यत्नः अण्येमेवशादयः तत्रक
 ष्य उणादयोच्युत्तानि प्रातिपदिकानि
 अति तितत्रत तितत्रतेष्वग्रादीनां तितत्र
 तेप्रग्रहादीनां मिति वक्तव्यं इहमाभूत
 निगृहीतिः उपस्विदितिः निज्रवितिः।
 निपरितिरिति एकाजग्रहाणं किमर्थं
 एकाजग्रहाणां जागर्तं यं एकाग्रहाणां
 क्रियते जागर्तं रिदप्रतिषेधो माभूत इति
 जागरिता जागरिते नैतदस्ति प्रयोजने
 उपदेशे वदात्तादित्युच्यते जागर्ति आया-
 देश इदातः ननु मइहाणं च जागर्तं यमे
 काजग्रहाणं कर्तव्यमिति किंतु इतरा

श्री
 महा
 भा.
 ३५७

र्थं शुकः कितीतीदृशप्रतिषेधवत् ॥
 तिसजागर्तमाभूत जागरितः जागि-
 तवातिति पतदपि नास्ति प्रयोजने।
 जागर्तरीणा उच्यते ह विषये प्रतिषे-
 धविषये च सवायको भविष्यति तत्रा-
 गोरपरनेचकृतेः नुगतत्वात् इद-
 प्रतिषेधो न प्रामोति तत्र चोपदेशा-
 धिकागत्यामोति उपदेशाणां निवर्त-
 यिष्यते यदि तिवर्तने स्तीती एती
 उन्नाहयोः कृतयोः परनेचनुगतत्वा-
 दिदप्रतिषेधो न प्रामोति नैष दोषः आ-
 नुवृत्त्यात् सिद्धमेतत्तत्राहते इदप्रति-
 षेधे इन्नाहप्रामतः किं कारणं ननु ॥
 सेदिति किं प्रतिषेधात् इदतद्विद्या-
 ति स्तीति निप्रवृत्ति इन्नाहयोः क-
 नयोः परनेचानुगतत्वादित्प्रतिषेधो
 न प्रामोति माभूदेवं शुकः कितीति
 इदमनिवेत्येव भविष्यति इदतद्विद्या-
 स्तीति निप्रवृत्तिः पिताः इन्नाहयोः कृत-
 योः परनेचानुगतत्वादित्प्रतिषेधो न
 प्रामोति माभूदेवं सिद्धमनिवेतिमा-
 ति विभाषायस्य विभाषेति प्रतिषेधो

भविष्यति इहाद्यमेवतद्विषयार्थ
 मेकाजयहोकर्तयं वधइष्टप्रतिषे
 योमाभूदिति वधिषीष्टेतिपतरपि
 नास्तिप्रयोजने क्रियमाणोहोकार
 ग्रहावयवइष्टप्रतिषेयः प्रामोतिव।
 धिषीष्टेतिकिंकारणं वधरग्रतिषेयः
 सनिपातसकाप्रवात्यकृतेश्चानुदो
 ज्ञान सनिपातेनैवदिवधिरैकाचमृय
 ने प्रकृतिश्चास्यानुदातः किंप्रनः का
 रणमेवविज्ञायते उपदेशेनुदातादेक
 च। मृयमाणादितियइ लोपाद्यम्
 यइलोपोमाभूदितिबभूदितितावा
 भिदितुं चकिंदेशा चकिंदिने एका
 चउपदेशेनुदातादित्युपदेशवचनमा
 नुदातविशेषावेतत्कृतादिभ्योलि
 नित्यमानुपपत्तिरप्राप्ततात्यतिषेयम्
 एकाचउपदेशेनुदातादित्युपदेशवच
 नमनुदातविशेषावेतत्कृतादिभ्यो
 लिदितिनियमस्यानुपपत्तिः किंकार
 णं अप्राप्ततात्यतिषेयस्यादिवचनेक
 तेउपदेशेनुदातादेकाचः मृयमाणा
 दिष्टप्रतिषेधोनप्राप्नोति असतीदृश।

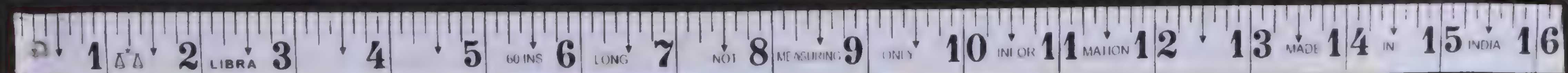
श्री.
 महा.
 मा.
 ३५८

तिषेयेनियमोनापपद्यते असतिनिय
 मोकोदोषः तत्रपचादिभ्यश्चनेनत्रप
 चादिभ्यः इहकथः येतिव एाकिव स
 नश्चेष्टप्रतिषेयः सनश्चेष्ट प्रतिषेधोव।
 कथः विभित्सति विकित्सति दिवव
 नेकतेउपदेशेनुदातादेकाचः मृयमा
 णादितिइष्टप्रतिषेधोनप्राप्नोति इह
 चनीते वीते नतेकतेनेकाचवादिष्टप्र
 तिषेधोनप्राप्नोति नैषदोषः आनुस
 र्वात्सिहमेतत् वाचाकृतेइष्टप्रतिषेधे
 उत्प्राप्नोतिकिंकारणं तिकित्तीत्य
 चतेयदप्युच्यतेएकाचउपदेशवचन।
 मनुदातविशेषावेतत्कृतादिभ्योलि
 दितिनियमानुपपत्तिरप्राप्ततात्यतिषेय।
 सेतिमाभूत्रिवमः ननुचाकृतत्रपचा
 दिभ्यश्चनमितिनेषदोषः उक्तंत्वय
 ल्ग्रहाण्यप्रयोजने किंसमञ्जसोयय
 विज्ञायेत यालिचसेदिकितिवसेदि।
 नित्यदप्युच्यतेसनश्चेष्टप्रतिषेधइति उभ
 यविशेषाणात्तात्सिहं उभयमुपदेशेग
 र्हाणनविशेषविषयः उपदेशेनुदाता
 इपदेशेएकाचेश्नित्यइ लोपेवकथम्

यद्दलोपेततरेतद्विचनान सत्यरेतस्य
 स्थानेद्विचने तत्रमेप्रमुग्यतात्प्रह-
 तिप्रेत्ययसमुदायमतः भवति यः स
 एकाजपदेशानुदातः अद्यापिद्विष्टयो
 गोद्विचनमेवमपिनदोषः नस्यमि
 युक्तपदेशउपदेशः कित्तद्विचनेमिष्टप
 देशः अद्यापि एवमपिनदोषः अक्रा
 रणोद्यवस्तितानभविष्यति ननुचला
 पेकनेनास्तितानभविष्यति ननुचला
 एवस्तितमेवनसिध्याति पूर्वविधोऽस्या
 निवद्रावः नचापेष्टविधिः पवंत-
 हिष्टस्मादपि विधिः पूर्वविधिः कः प
 नरुपदेशोऽप्ययः यः कृतः कश्चक-
 त्सः यउभयोः सकृत्सः सवत्यायाः य
 दितस्मिभयोः सकृत्सः सवत्यायाः
 वयउप्रतिषेधः प्रामात्यव वधिषीष्ट-
 ति नैषदोषः आद्युदातनियानेक-
 रिष्यते सनिपातनसरः प्रकृतिसरवा
 यतेपवंप्रत्ययस्वरमपिवायेन वधिषी
 एउतिनैषदोषः आर्थयातकेयाः सा-
 मात्येनभवंतेनवस्थितेपुप्रत्ययेषु तत्रा
 र्थयातकसामात्येवधिभावेकृतेसति ।

श्री
 महा
 मा.
 ३२९

शिष्टतात्पर्यसरोभविष्यति अथके
 प्रननुदाताः आदेताप्रदमिदायातवः
 श्वर्गीताश्चाश्चिन्तिष्ठा- श्वर्गीता
 प्रहस्तुत्तारणं क्षणीवनेम क्रकारो-
 ताश्चाजगृहृहृजश्चेवमादयः शकि-
 वर्गीनानांविचविचिचिचिचिचिचिचिचिचि-
 क्षिपतिभतिसृजिसृजिभुजिमजिरु
 जिपुजिनितिचिचिसजिसजयश्चव
 र्गीनानां सदृशदिदृदिदिदिदिदिदि॥
 सिदिमिदिस्कुन्दिद्विचिचिचिचिचिचिचि-
 चिचिचि राधिप्रधिप्रधिप्रधिप्रधिप्रधि-
 धिसाधिप्रधिप्रधिप्रधिप्रधिप्रधिप्रधि-
 तयस्तद्वर्गीनानां तपितिपि शधि-
 कृपि नुपिलिपिसयापिदिपिसृपि
 तृपिटपिप्रभिभितेभिभिनमिराम
 यः पदगीनानां रुशिरिदिदिदिदिदि-
 शि चिचिसृशिरिदिदिदिदिदिदिदिदिदि-
 सृशिरुशिरिचिचिचिचिचिचिचिचिचिचि-
 चिसिचिदिदिदिदिदिदिदिदिदिदिदिदि-
 हयश्चोष्मानाना वसिः प्रसारणाह
 सृधुव कृतोसदः कृतः असदश्चितव
 कृत्यं श्वर्गीभूत सजस्करिवसेचक-

श्री.
महा.
भा.
४०

विष्णुति यस्याविभाषेत्यनेन पञ्चेतद्विमिश्रितं
निययोगविभागं करोति तज्ज्ञापयत्याचार्यः
यदुपादौ विभाषा तदुपाधेः प्रतिषेध इति
किमेतस्य स्थापने प्रयोजनं यस्याविभाषा
विदेमित्युक्तं तत्र वक्तव्यं भवति लघ्वे स्वात
लघ्वे मेधाभिधान इति वक्तव्यं लघ्विन्ते मेधे
त्येते वाच्यं लघ्वे स्वात स्वात मनोभिधा
न इति वक्तव्यं सन्ति ते मनोमेधे वाच्यं स्वात
ध्यात ध्याते तमेभिधान इति वक्तव्यं ध्यानि
ते तमे मेधे वाच्यं ध्यात लघ्वे लघ्वे सक्ता
भिधान इति वक्तव्यं लघ्विन्ते सक्ते ते मेधे वाच्यं
त्र लिङ्मविस्मृष्टाभिधान इति वक्तव्यं स्मृ
द्वितमविस्मृष्टे मेधे वाच्यं विरिध्वसराभि
धान इति वक्तव्यं विरिभित्तसरेण मेधे वाच्यं
पाठमनायासाभिधान इति वक्तव्यं फणित
तमनायासे मेधे वाच्यं वादेभ्यः अभिधान
इति वक्तव्यं वादितेभ्यः मेधे वाच्यं ध्रुव
प्राप्ती किमिदं वेयात्य इति विद्यातभावेनो
यात्वं दृक् दृढनिपातमे किमर्थं न उद्देना
द्रवतीत्येदोच्यते दृढनिपातने नकारहका
उलोपाधिं परस्य च क्लृप्तार्थं दृढनिपातने
क्रियते नकारहकारलोपाधिं नकारहका

श्लोपोयथावस्थात् परस्परवदनेयथास्या
 त अतिवृत्तेदिग्भावाप्रसिद्धिरलवृत्तात्
 अतिवृत्तेदिग्भावाप्रसिद्धिः स्यात्
 इदीयात् दृष्टिः दृष्टिसाकिंकारणा
 अलवृत्तात् नलोपवृत्तनेलोपश्चवत्
 यः इहचपरिदृष्टवागतश्चित्पिलवृ
 दृष्टादित्यवादेशानस्यात् इहचपरिदृष्टा
 कयेति गुट्टोत्तमलताः यद् अमयेत
 प्रभोपरि इहापिपरिदृष्टनिपातनकिमा
 यं नपरिपूर्वादेहेनद्वेतीत्युच्यते परिद
 र्ष्टेनिपातनेचकि नकारहाकारलोपांय
 परस्परवदतायाभनिवृत्तेदिग्भावाप्रसि
 दिः अलवृत्तास्त्रलोपवृत्तनेवेत्यनइहपरि
 वृत्तीयानिति रज्जोहलादिरितिरभावा
 नस्यात् इहचपरिदृष्टवागतस्यचित्पिलवृ
 दृष्टादित्यवादेशानस्यात् इहचपरिदृष्टा
 कयेति गुट्टोत्तमलताः यद् अमयेत
 गुणिरकिमर्थमविशद्वनइत्युच्यते नवि
 शाहेनचुषितोचभवितये पदेतहि सिद्धे
 तियदेविशद्वनइत्याह तज्जाययसावायः
 विशद्वनेवविभाषाणिज्जवतीति किमे
 तस्यात्यनेप्रयोजने मन्त्रीपालयचः प्र।

श्री
 महा
 भा.
 ४४.

ताज्जप्रः प्रथमाणावाः एवप्रयोगउपपन्नो
 भवति तस्य किंप्रनसिदमध्ययनाभिधा
 यकार्यानिष्ठायांनिपातनेक्रियते आहो
 सिदध्ययनेवेद्वतिवर्ततेइतिवर्ततेइति किं
 वानः यदिविज्ञायते अथयनाभिधायका
 यांनिष्ठायांनिपातनेक्रियते सिद्धेहोय
 णः वृत्तेपरायणमितिहृत्तेश्चणस्य हतेत
 पारायणस्येतिनसिध्यति अथविज्ञायतेवे
 द्वतिवर्तते अथयनेवेद्वतिवर्ततेइतिनरो
 यामवति अथानदोपस्तथास्त अथयने
 वेद्वतिवर्तते इत्यपि विज्ञायमानेनसिध्यति
 किंकारणं इतिरयमकर्मकः अकर्मका
 आधिपत्याः सकर्मकाभवेति अकर्मक
 आग्रहतिः कथंप्रनस्यतेअकर्मकाग्रह
 तिरितिः अकर्मकानांभावात्कोभवतीत्ये
 वमवभावेकोभवति तत्रादितः किंवि
 भाषायस्यविभाषेतीदृशतिषथोभविष्य
 तिरिति अथाणग्रहणकिमर्थंइतिपात
 नेणग्रहणमनेतस्यावधारणप्रतिषेधा
 र्थं हतातिपातनेणग्रहणक्रियतेअस्यत
 रस्यावधारणमाभूदितिर्कैमर्थकानिया
 मोभवतिवियेयंवासीतिहृत्ता इहवा
 स्तिवियेयकिं एवधिकारदनेपिदृशतिवे

गोविधेयः तत्रापूर्वाविधिरस्तनियमोस्ति
 ति अर्धपवविधिर्विभविष्यतिनियमः
 कृतोत्तवलेनरद्वीर्णप्रारंभेणधिकस्य
 विभविष्यति नपुनः सन्नधिकस्यवासा
 त यत्राधिकस्यवातस्मास्मिग्रहणकर्त
 त अथहन्ननिपातनेकिमर्थं हन्ननिपात
 नेगिलोपगुणोदप्रतिषेधार्थं हन्ननिपात
 नेक्रियतेगिलोपार्थमिदगुणप्रतिषेधार्थं
 च वादांतशातप्रार्थदांतशातयोः किंनिपा
 तये दांतशातयोरुपधादीर्घत्वेनिलोपेदप्र
 तिषेधोच दांतशातयोरुपधादीर्घत्वेनिपा
 तयेगिलोपेदप्रतिषेधोचनिपातयेतेऽप
 धादीर्घत्वेमनिपातं हृद्यासिध्यातिनसिध्या
 ति मितोहस्रतिहस्रतेनात्रभवितये एवे
 तद्विप्रनुनासिकस्यक्विकलोः किंतीतोप
 मत्रदीर्घत्वेमविष्यति एवमपिनसिध्याति
 किंकाभास गिलाद्यवहितत्वात् गिलो
 पेकृतेनास्ति यवधात्वात् स्यातिवदावाच
 वहितमेवप्रतिषिध्यतेऽस्यातिवद्वत्त्वं
 चविधिप्रतिनस्यातिवदावाभवतीति अ
 थस्यहकृजयोः किंनिपातयेतेस्यहकृज
 योरुपधाद्द्वसत्त्वे स्यहकृजयोरुपधाद्द्वसत्त्वं
 चनिपातये किंचान्त गिलोपेदप्रतिषे

श्री
 मरु
 भा.
 ४०२

योच रुणमत्रो बुधिसनोवावचन
 मिदप्रतिषेधाद्विप्रतिषेधेन बु
 दिसनोवावचनमिदप्रतिषेधा
 दिप्रतिषेधेन बुधिसनोवावच
 नमिदप्रतिषेधाद्वेतिविप्रति
 षेधेन बुधेरिदप्रतिषेधस्यावका
 शः असेर्वादेविशह्ननम बुध
 ज्ञः बुधोमार्गः वावचनस्यावका
 शः सएकीहिशहने संबुधेवाक्य
 संबुधितेवाक्य सएकीरविशह्नन
 अभयंप्राप्नोति संबुधारक्तः संबुधिन
 रक्तः वावचनंभवतिविप्रतिषेधेने
 खनइदप्रतिषेधस्यावकाशाः अ
 नाइएकीमनोधानम् संबुधेनमनः
 वावचनस्यावकाशः आइएकीद
 मनोभिधानं आसंतेदेवदेवदजः
 आसवितोदेवदजः आइएकीम
 नोभिधानमभयंप्राप्नोति आसंतेम
 नः आसवितोदेवदजः संबुधेभवतिमिप
 निषेधेन रुणेर्वादेमलोमकेशकर्तृक
 स्येतिवक्तव्यं रुणादिलोममिद रुणेलो
 मभिः रुमिदलोमभिः रुणः केशाः

दृष्टिताः केशाः दृष्टं केशैः दृष्टिर्दृष्टं केशैः
 विस्मितस्य तोचातपोरिविवक्तव्यम्
 दृष्टो देवदत्तः दृष्टिता देवदत्तः प्रतीचा
 ते दृष्टा देताः दृष्टिता देताः अथ अथ
 नञ्चितिकिंनियान्ते चायेषिभावो
 पान्ते अथविताः अथचपितः किं
 निनिनमिति वक्तव्यम् अथवितिः
 आर्थधात आर्थधातकग्रहणोक्तिम्
 यम् यथावत्तादियद्गामार्थधात
 कविषोषणोवितायते वतादेराथधा
 तकस्येति अथाक्रियमाणे अर्थधा
 तकग्रहणो कस्यवत्तादियद्गामोविषो
 षणस्पान् अंगस्येति द्विवन्ते युगवि
 षोषणमित्याह तत्रकोटोषः युगस्य
 वतादेरादित इदमस्येन अग्रउत्त
 यथा अग्रान्तर्गु स्यादितो भवतः तद
 त क्रियमाणे पि आर्थधातकग्रहण
 निष्पन्नो विज्ञातम् वतादेराथधा
 तकग्रहणो निष्पन्नो विज्ञातम् वता
 देराथधातकस्येयदेगामिति अक्रिय
 माणे वेष्टम् अंगस्यो वतादिति।

श्री
 राम
 भा
 ४०३

किंवागस्यवत्तादिः निमित्तम् यस्मिन्नग
 मितेन द्रवति कस्मिन्वागमितेन द्रव
 तिप्रत्यये यावत्ताक्रियमासेचानिष्ट।
 विज्ञायते अक्रियमाणो वेष्टम् तत्राक्रि
 यमाणायते एव विज्ञास्यामः इदं तदिष्ट
 योजन इदमाभूत आस्त्यते पतदपि
 नास्ति प्रयोजनम् रुदापिभ्यः सार्वया
 तक इत्येतन्नियमाद्यभविष्यति रुदा
 दिभ्यपवसावपातकसे द्रवति नात्येभ्य
 इति एवमपि वृत्ततम वृत्तता अत्र प्रा
 मोति नैष दोषः धातोर्वितिवर्तते एवम्
 पितृभ्याम् लृभिर्तेत्यत्र प्राप्नोति एवम्
 द्विविदितविशेषणोधातग्रहणम् धा
 तीयो विदित इति ननु वपातो रेष विदि
 तः नवाययो तोरित्येवेदितः कृपुनर्था
 तग्रहणो प्राकृतम् अत इहातारित।
 तदेषेति निर्दिष्टम् एवमीति निर्दिष्टम्
 द्विविदितः प्राकाने विशेषयितम् आ
 योदानौषेति निर्दिष्टम् अपि विदितः प्रा
 काने विशेषयितम् प्राकामार्थधाता
 कग्रहणमकृतम् इति आम् अंगवत्
 तेजति मनि विस्वितेया करणमहाभा
 योसमस्येयस्यदिनो यपावेष्ट-

सममाहिकम् सूक्रमो सूक्रमोर
 नात्मनेपदनिमित्तेचेत्तत्पसंख्यानं
 सूक्रमोरनात्मनेपदनिमित्तेचेत्तत्
 तत्पसंख्यानं कर्तव्यं प्रसूविता प्रसू-
 विते प्रसूवितव्ये प्रक्रमिता प्रक्रमि-
 तम् प्रक्रमितव्यं तत्रापि पसंख्यानं क-
 र्त्तव्यं न कर्तव्यं अविशेषात् सूक्रमो-
 रित्यगमप्रकाशात् आत्मनेपदे परे नातिव-
 ह्यामि आत्मनेपदपरप्रतिषेधेन ।
 त्वरपरसीपुदेकादेशप्रतिषेधः ।
 आत्मनेपदपरप्रतिषेधेतत्परसी-
 पुदेकादेशप्रतिषेधोक्तव्यः । त-
 त्वरपरतावत् प्रसूविष्यते प्रवि-
 कंसिष्यते सीपुट प्रसूषीष्टप्रक-
 सीष्टपकादयो प्रसूष्यते प्रकंस्यते
 एकादेशोक्तव्यपवर्गाभावात् न प्रा-
 ति अतादिवदावेन्यपवर्गः उभा-
 यतश्चाश्रयेनामतादिवत् पदेन ही-
 कादेशः पूर्वविधौ स्थानिवद्भवती-
 ति स्थानिवद्वाच्यपवर्गः तत्पर-
 पसीपुटोस्तद्विषयः ॥ ३० ॥

श्री
 महा-
 भा-

४०४

निषेधोक्तव्यः सिद्धे तस्योरात्मनेपदे-
 न समानपदस्य स्येदप्रतिषेधात् सि-
 द्धमेतत्कथं स्योरात्मनेपदेन समा-
 नपदस्य स्येदभावमवतीति वक्तव्यम्
 यदि स्योरात्मनेपदेन समानपदस्य स्ये-
 दानभवतीत्युच्यते प्रसूविता इवाच-
 रतिप्रसूवित्रीयते अत्र न प्राप्तोतिवहि-
 रंगलक्षणमत्रात्मनेपदम् क्रमेणा क्र-
 मेणात्मनेपदेन समानपदस्य स्येद-
 भवतीति वक्तव्यम् अथ किमर्थं क्र-
 मेः दृश्यं कृग्रहणं क्रियते न सूक्रमोरि-
 त्येवोच्यते कतरिवात्मनेपदविषयात्
 कृतिनेति वदति तत्क्रमेरेव यथा स्थान-
 स्त्रीर्माभूम अतिप्रसूविता वतिप्रसू-
 वितारौ अतिप्रसूविताराः कर्मरिवात्म-
 नेपदविषयात् कृतिन कर्तव्यं आत्मनेप-
 दविषयात् कृतिप्रतिषेधोक्तव्यः प्रक्रो-
 ता उपक्रोता तत्र हीदेव ब्रह्मवक्तव्यं स्योरा-
 त्मनेपदेन समानपदस्य स्येदभावतीति क-
 मेणातिवक्तव्यम् कतरिवात्मनेपदविष-
 यात् कृतेनेति वक्तव्येन वक्तव्यम् सूचयामि
 यते यथा न्यासमेवास्मिन् न तु चोक्तं सूक्रमो

शक्तनेपदनिमित्तेवेतकृत्यपसंखानी
 मितिनेषदोषः सकमीपवात्मनेपदनि
 मित्रनेविशेषयिष्यामः नचेतस्वकमी
 ग्रात्मनेपदस्यनिमित्तेरति कथं पुननि
 मित्रेस्यात् धातुरेवनिमित्तम् आहहिभ
 गवाननदानरितग्रात्मनेपदम् शेषाक
 र्थातनोमात्मनेपदस्यरिपरस्मैपदमिति
 यत्रनहिधातनोप्रीयते भावकर्मणोरि
 निमुत्रापिधातुरेवाप्रीयते भावकर्मणो
 हातोरितिकथंप्रक्रमितव्यम् उपक्रमि
 व्यम् सत्यात्मनेपदनिमित्तशब्दोवर्तने
 कथंप्रक्रान्ता उपक्रान्तातस्मादमपि
 कथंप्रक्रमितव्यम् उपक्रमितव्यम् त
 स्मात्सत्येवकथंप्रक्रान्ताः प्रक्रावाकृत्य
 मेवेतत् कतरिवात्मनेपदविषयान्कति
 नेति अथवाकृतीनिवर्तने ग्रहोति
 हेदीर्घतश्चग्रहणम् गुहेदीर्घेनेइदग्रह
 णोकर्तव्यम् इदोदीर्घेतिवक्तव्यंनवक
 व्यम् प्रकृतमनुवर्तनेकप्रकृतम् आ
 र्थयातकस्येदंलादेरितिपवमपिकर्तव्य
 म् अक्रियमाणोत्पसंप्रत्ययः यस्यानिर्दे
 शात् अक्रियमाणोहीदग्रहणोत्पसंप्रत्य

श्री.
 महा.
 भा.
 ४०५

यः स्यात् किकारणम् यस्यानिर्देशाम
 यस्यानिर्दिष्टस्यादेशाउच्यते नकात्रेषही
 यस्यामः क्रियमासेवापीउग्रहणोविणव
 दितः प्रतिषेधः विणवरितः प्रतिषेधोवा
 कृत्यः ग्राहिष्यते यदुलोपेच यदुलोपे
 चप्रतिषेधोवक्तव्यः जरीग्रहितम् यदि
 पुनरिदोर्घागमांतरंविनायेत इद
 दीर्घेतिवेदिप्रतिषिद्धं इददीर्घेतिवेदि
 प्रतिषिद्धंभवति यदिइददीर्घेनेइ इद
 दीर्घेतिविप्रतिषिद्धम् प्रतिषिद्धस्य
 चपुनर्विधानेदीर्घाभावः प्रतिषिद्धस्य
 यदीर्घेनेविधानेदीर्घाभावः प्रतिषि
 द्दस्यचपुनर्विधानेदीर्घत्वस्याभावः स्यात्
 बुद्धयतिविवरीषते अत्रापिइददीर्घे
 नेवावतिष्यते यदिनहितदनुवर्तने
 यत्रहिंविस्थं प्रतिषिध्यपुनर्विधाने तत्र
 नसिध्यति ननुश्रोः किरन्यत्रश्रुकः
 किनीत्यनेनप्रतिषिद्धेदीर्घेनप्राप्तो
 ति जरीवा इदोविधिः इदः प्रतिषेधः
 यस्याप्राप्तइददीर्घाभविष्यति यदातहि
 इदोग्रहणोइदोग्रहणोइदोभवति जरी
 तानकासोदितिप्रतिषेधः कितस्येन

नप्राप्नोति तथा अहीत इदं दीतिमिवो
 लोपोनप्राप्नोति तथा अग्रहीतनेदीति
 वृद्धोप्रतिषेधो नप्राप्नोति माभूदेवे हल्
 नानावेत्येवं भविष्यति अत्रापि नदीत्येवा
 नुवर्तते नप्रावश्यमिदं गणमतवर्त्यम्
 अथाह्नीत् इत्येवमर्थम् जथा अग्रहीध
 मग्रहीदम् विभाषेदतिमर्थन्योनप्रा
 प्नोति नस्मान्नैतत्कं वक्तुमिदं गृहणो
 इदं गृहणोनेति भवति चेत्प्रतिषिद्धम्
 नविधानेदीर्घाभाव इत्येव तस्मादशक्य
 इति दीर्घागमांतरं विज्ञातम् न चेदिति
 यते इदं गृहणो कर्तव्यं न कर्तव्यम् आथे
 धातकस्येति वतने न गृहः परस्पाथेधा
 तकस्य दीर्घं न वक्ष्यामि इहापि तर्हि प्र
 प्नोति गृहणम् गृहणीयमवलादेमि
 वतने यवमपि गृहीता गृहीतम् अत
 नप्राप्नोति भूते सर्वगत्या भविष्यति यव
 मपि ग्राहकः अत नप्राप्नोति किंचान्य
 त् इदं प्रतिवातेनावत्त्वपि दीर्घं न भू
 च्यमानमिदं वाधेत तस्मादिदं गृहणो क
 र्त्तव्यं न कर्त्तव्यम् प्रकृतमनुवर्तते क
 प्रकृतम् आर्थधातकस्येति ननु

श्री.
 महा.
 भा.
 ४०५

वोक्तमेवमपि कर्त्तव्यमग्रहणोऽसंप्रत्ययः
 घञानिर्देशादिति नैष दोषः गृहस्मेषापे
 चमी इति प्रथमायाः घञी प्रकल्पयि
 ष्यति नस्मात्प्रत्ययस्येति पदे वक्तव्यमो
 ष्यदोषो भवति यदुक्तं विहावदिदः प्रमिधे
 य इति कथं प्रकृतस्येदो दीर्घं न वचि
 णवदिदं प्रकृतः यदुल्लोपेव कथं यदुल्लो
 पेवोक्तमिदं सर्वत्र कसर्वत्र यद्येव प्र
 कृतस्येदो दीर्घं न मयापी उदीर्घः आगमां
 नरं विज्ञाप्येति किञ्च यदुल्लोपेव तदेत
 दिवं च नार्हति सरति अथ वेति वृत्तमा
 नेषु न वीचने किमर्थम् अतर्वाचने न
 लिट्मिचो निवृत्त्यर्थम् अतर्वाचने किञ्च
 ते लिट्मिचो निवृत्त्यर्थम् अथ किमर्थं
 सृजिष्यत्योर्गृहणोऽस्य कक्रियते सव
 ते माभूदिति अथ किमर्थं भूतः सा उवे
 यकस्य गृहणो कियते भवते माभूदिति
 किं पुनरियं प्राप्ते विभाषा ग्राहो सिद्धप्राप्ते
 कथं वप्राप्ते कथं चाप्राप्ते यदि सरति कदा
 त्रः ततः प्राप्ते अथात्रात्रः ततो प्राप्ते स
 रति कदात्रः यद्यने किमर्थं तर्हि वावच

श्री.
महा.
भा.

802

तेव ननुचोक्तमनुदातेहिकितिवाप्रमे
 गः प्रतिषिध्यपुनर्विधानादुति नैषदो
 षः येननाप्राप्तेतस्यवाधनंभवतिनवा
 प्राप्तेपकाजलक्षणाप्रतिषेधेऽप्येविमाष
 रभ्यते म्पकः कितीतीतस्मिन्पुनः प्रा
 मेवात्रामेव अथवास्पृकः कितीतेष
 योगः उदात्तार्थेअयेभ्यश्चयेभ्यश्चानुदा
 तेभ्यः उदपरिप्राप्यते तद्वाधनार्थेअथ
 अवास्पृकः कितीतिइहात्रवतिष्यते
 अथवावायंप्रवृत्तिर्तापइति नैयंविभा
 षाउल्लक्षणास्यप्रतिषेधस्यविषयेभवती
 ति यद्व्येसमीवेतर्था भस्तेदंभुविस्फ
 यार्णभस्तेयिसनामितिस्फुग्दृष्टांकरो
 ति उगीनष्टायाम उदितिर्वर्तमानेपुनरि
 दृष्टहर्णोकिमर्थंकिमर्थम् पुनरिदृ
 ष्टहर्णोविस्तार्यम् उदितिर्वर्तमानेपुनरिदृ
 ष्टहर्णोक्रियते नित्यार्थेनित्यार्थोयमारो
 भाः नैतदस्तिप्रयोजनम् सिद्धान्तविभा
 षाष्टवर्गैर्वतत्रांभसामर्थ्यान्वित्योविधि
 भंविष्यति नात्रविभाषाष्टवर्गाप्राप्नोति
 किकारोम यस्यविभाषेतिप्रतिषेधा
 त्रत्रांभसामर्थ्यान्विभाषान्त्रभ्यते पुन

रिदृग्गणसामर्थ्यादिरेवभवति तीव्रम्
 हृषेः नकारेणान्यन्यान्तिषेधः ३३
 सकारेणान्यन्यान्तिषेधः ३३
 रेषणप्रततिषेधोवक्तव्यः ३३
 धिताप्रतिषेधम् उगिहृग्गणवाश्चरतिउद
 तुवेधोवासूत्रेपरनीयः ३३
 स्पादिष्यतेरिस्मातेर्वासाभूदितिपद्यति
 सचुरादिगिजतोतशंकास्पदं कृत्यं
 वक्तान् वसति इतिवर्तमानेपुनरिदृ
 ग्रहणं किमर्थम् पुनरिदृग्रहणं नित्या
 र्थमर्हीवर्तमानेपुनरिदृग्रहणं क्रियते
 नित्यार्थम् नित्यार्थोयमारंभः उमः ३३
 रिदृपरस्मैपदेष्वेत्स्यात्पसंख्यानम्
 गमेरिदृपरस्मैपदेष्वेत्स्यात्पसंख्यानम्
 नेकतेयमजिगतिधिताजिगमिधितम्
 तत्रापसंख्यानं नेकतं वा मनवक्तव्यम् अ
 विशेषेण गतेरिदृगमसुक्तात्मनेपदप
 रेनेतिवक्ष्यामिग्रात्मनेपदपरप्रतिषेधउक्त
 म् किमुक्तम् ग्रात्मनेपदपरप्रतिषेधो
 नत्परपरसीपुडेकादेशोपुप्रतिषेधइति ३
 हाण्यात्मनेपदपरप्रतिषेधेनत्परपरसीपु
 डेकादेशोपुप्रतिषेधोवक्तव्यः नत्परपरसी

श्री.
 महा.
 भा.
 ४०८

वम् संनिगंसिष्यते सीपुटिसंगसीष्ट पका
 देशे संनिगंसिष्यते पकादेशे कृतेन्यपवर्गाभा
 वान्नप्राप्नोतिग्रंतादिवद्भावेनन्यपवर्गाः उभ
 यतग्राप्येनोतादिवत् सिद्धेनगमेवात्म
 नेपदेनसमानपदस्यसोऽप्रतिषेधात् सि
 द्धमेतत्कथम् गमेरात्मनेपदेनसमानपद
 स्यस्वरूपमभवतीतिवतीतिवक्तव्यं नहृद्वा
 दृतादिप्रतिषेधेवक्तव्यपसंख्यानं कर्तव्यं न वि
 द्वात्मिनाविद्वत्स्तिनयम् नत्रापसंख्यानं क
 तव्यमनकर्तव्यम् कथमशुविशेषेणावृता
 दिभ्यश्चप्रतिषेधमुक्तात्मनेपदपरइदभवती
 ति वक्ष्यामि ग्रात्मनेपदपरइदवनेनत्परपरसी
 पुडेकादेशोपुद्वनम् ग्रात्मनेपदपरइदव
 नेनत्परपरसीपुडेकादेशोपुइदभवतीतिवक्त
 व्यम् नत्परपरसीपुडेकादेशोपुइदभवतीतिवक्त
 विष्यते सीपुटि वर्तिषीष्ट वर्तिषीष्ट पका
 देशे वर्तिष्यते वर्तिष्यते पकादेशे कृतेन्य
 ववर्गाभावः उभयतग्राप्येनोतादिवत् सि
 द्धेनवृतादीनामात्मनेपदेनसमानपदस्यसो
 दवक्तान् सिद्धमेतत्कथम् वृतादीनामात्म
 नेपदेनसमानपदस्यसोऽवतीतिवक्तव्यम्

चमत्तासिक्कपिग्रहणानर्थकंच वतग्रह
 णंवानर्थकम् सर्वभ्योहिबुतादिभ्युद्ग्रह
 निषेधउच्यते तामिग्रहणंवानर्थकाम किं
 कारणम् निबृज्जनात्कारणनिबृज्जमस।
 कागदाविति तामिग्रहणंवेदानी मक्रिय
 माणेक्कपिग्रहणोनापिनार्थः पक्षेपिहिबु
 तादिःपंचमः भवेत्तक्कपिग्रहणोनकर्तव्ये
 तामिग्रहणान्तकर्तव्यम् यदिनत्सकारादा
 वितिनतत्त्वकांतिवतंयितम् यदिनत्तोये
 तपिहिबुसमेतवतिता वर्धितेति ताम।
 ग्रहणोवेदानीक्रियमाणेक्कपिग्रहणमपि
 कर्तव्यम् अतोभ्योहिबुतादिभ्यस्तसौमा।
 भूदिति भवेत्तामिग्रहणकर्तव्यमक्कपि
 ग्रहणान्तैवकर्तव्यम् अतोभ्योपिबुतादि
 स्पस्तासौकस्मान्भवतिपरस्मैपदेवितिवा
 र्त्तने क्कपेरेववतासपरस्मैपदयोनायेभ्यो
 बुतादिभ्यः ययेवेतासद्ग्रहणान्मिनार्थः य
 दिनोच्यतेनवपिकस्मान्भवतिपरस्मैपदे
 वितिवर्तने उपरेशो ज्ञासावज्जन्तिवेयेव
 सेप्रतिषेधप्रसङ्गकारवज्जात् तामावत्त
 न्तिषेधेवेमेप्रतिषेधः प्रामोति जवसिध
 किंकारणम् अकारवत्तात् पक्षोपिहका

श्री.
 महा.
 भा.

४०४

रकारवान् सिद्धवत्तादिग्रहणान् सिद्ध
 मेतत्कथमहलोदिग्रहणान् हलादिग्र।
 हणकर्तव्यम् तच्चावर्षकर्तव्यम् अतुशी
 प्रयोजयतः अतुशीतावत्प्रयोजयतः किं
 कारणम् तामावतिटइत्युच्यतेसेयेवेतोता
 साविति अज्जन्तदिप्रयोजयतः अज्जन्
 श्रुपिनप्रयोजयतः किंकारणतासोनित्या
 निटइत्युच्यते विभाषितेयेवेतोतासौअत्रिस्त
 हिप्रयोजयति प्रादिष्य क्रियमाणोपिवेक।
 लादिग्रहणोउप्रतिषेधः प्रामोति पक्षोपि
 हिहलादिः जवसिध तस्यवाभावाज्ञासौ
 तामावतिटइत्युच्यते नवेतिवसिस्तासाप
 स्मितनवपस्तासौनास्ति अतिदृष्टसौतासौ।
 भवतिनैवतायते यस्तासावतिटितिकित
 हिंयस्तासावलिवातिवेतिकिवत्तवमेत।
 त नहिकथमनुच्यमानेगंयतेसप्रमर्षे।
 दिवतिभवतिभवतिभवति नयथा मशुरा
 यामिदमशुरावत् पारित्त्वपुत्रवपाथलिष
 उवत् पदेतासाविवतासद् अतोभारकिस।
 र्थमिदमुच्यते नश्चस्तासन्वास्पनितो।
 नित्यमितेवसिद्धम् पदेतहिंनियमार्थोय
 मारंभः अतएवभारद्वज्जन्तान्यतोभारदा

जस्येति कुमाभूत ययिथ वविथेति ३॥
 नोभारद्वाजस्येतिनियमानुपपत्तिप्रामत्वा
 त्वतिषेधस्य ३॥ नोभारद्वाजस्येति नियमास्या
 नुपपत्तिः किंकारणम् अग्रप्रामत्वात्तति।
 येथस्य गुणोक्ततेरपरत्वेवान्तंतत्वात्तनि
 षेथोनप्रामोति शुसुतितिनियमेकोदोषः न
 उपवादिभ्यर्दवनम् नउपवादिभ्यर्दक्त
 यः पेषिथ शोकिरथ यदिपनरभेभारद्वा
 जः ३॥ स्तास्यकृष्येत अचस्तासतथात्तनि
 दोनित्यंभारद्वाजस्यपरदेशेतनोभारद्वा
 ततः ३॥ तः भारद्वाजस्येतिनिहृत्रम् सिध्यते
 वंअर्थनभारद्वाजः सस्तात्मनान्यव्याविनो।
 भवति एवंतर्हियोगविभागान्निदम् योग
 विभागः कुरियते अचस्तासवनथत्पनि
 दोनित्यमुपदेशेततः शुत्रतः अतत औपदे
 शरतिवभूषा ह्युपहाराकिमर्थमनकुसभ
 हस्तदससवोतिटीनेवसिद्धम् एवंतर्हिनि
 यमार्थोयमारंभः नियमपवयथास्यातकु
 माभूत ववविथ वसेकाजाकिमर्थमिदम्।
 चते वसेकाजादसानियमार्थवचनं नियम
 र्थोयथायमारंभः वसावेकाजादसामेवका
 माभूत विभिद्धानविधिद्वानितिकिसुचमे

श्री.
 महा.
 भा.
 ४१०

नियमार्थमिति नपुनर्विध्यर्थोपिस्यात् ३
 तिषेथोपिस्वप्रामोति नेदेशिकृतीतिक्का।
 औवत्तयंवशादिश्र पवेतर्हिक्कसंभूवस्त
 डसुष्कवोतिटीनेतस्यानियमाद्वेदवि
 ष्यतिनात्रानेनेदः परिप्रापनप्रामोतिकिं।
 कारणमप्रकृतिलक्षणास्पतिषेधस्यस
 प्रत्यारंभः प्रत्ययलक्षणास्यायंप्रतिषेधः
 उभयोसंप्रत्यारंभः कथंतायनेहुरहजोर्ग
 हणानयदयं वृटः हजोर्गहणंकचकुवा
 तापकम् उमेहुरहजाउदात्रौतयोप्रकृति
 लक्षणाः प्रतिषेधोनप्रामोति यथपनिता
 चार्थः उभयोः संप्रत्यारंभानि नतोहुरहजो
 ग्रहणकरोति किंवान्ता नकश्चित्बल
 युभयवंप्रतिषेधः प्रकृतिलक्षणाः प्रत्य।
 यलक्षणांश्च तत्पजातीयेत्यसतिसयथे।
 वप्रकृतिलक्षणास्यनियामकोभवत्येवप्र।
 त्वयस्तत्तत्तस्यापिनियामाकोभवेत्यति
 शुचयावतावसावेकोनभारद्वाभयनयम्
 कोनउविशेषः नियमार्थेवासतिविध्यर्थे।
 वा नावलकश्चिदिशेषः औहोपरुषिका
 मात्रंनभवानाहंविध्यर्थेति वयंतवमो।
 नियमार्थेतिप्रथेकाजप्रहणंकिमर्थम्

इहमाभूत् विभिद्धान् विच्छिद्यन् क्रिय
 माणोपि वैपकाजग्रहणोपप्राप्नोति पृथो।
 पिप्पिकाचपवंतर्हि कृते दिवंचने यपकाव
 किंवक्तव्यमेतत् नहिकथमनुचमानेगं।
 स्पतेपकाजग्रहाणं सामर्थ्यात् नहिकश्चि
 दकृते दिवंचनेन काजस्त्रियदर्शमेकाज
 ग्रहाणक्रियते ननुवायमस्ति जागर्तिः जा।
 ग्वांसोऽग्रमन् यत्रांकारग्रहाणंकरोति
 नहिकश्चिदकृते दिवंचने प्राकारांनेकाजस्त्रि
 यदर्शमाकारग्रहाणं क्रियते ननुवायमस्ति
 दग्निदग्निः नदग्निदग्निः उदाभीयनयम् किं
 कारणम् उक्तमेतत्तदग्निदग्निगर्थं धातुकेलो
 यः सिद्धश्च प्रत्ययविधावितियश्चेदानीं प्रत्य
 यविधासिद्धः सिद्धोसाविद्विधावपि भवति
 यवमपि भूतपूर्वगतिर्विज्ञायने प्राकारांलो
 योभूतपूर्वइति पकाजग्रहाणमेव नहिंताय
 कम ननुचौक्तं जागर्त्यर्थमेतत्प्रादिनिय।
 कमुदाहरणमेकाजग्रहाणं प्रयोजयति य
 येतावत्प्रयोजने स्यात् जागर्त्येति त्वेयव्याज
 अथचसिग्रहाणं किमर्थं नैकाजस्त्रियेव सिद्धम्
 चसिग्रहाणम् अनचनान् चसिग्रहाणं कि
 यतेलोपकृते अनचनान्मादिगाप्राप्नोति ३

श्री.
 महा.
 भा

४८

दमिहसंप्रथार्यलोपः कियतामिदिति कि
 मत्रकर्तव्यपरत्वादिसंगे मनित्यो लोपः कृ
 यीदिप्राप्नोति प्रकृते प्रोति ३ उपित्यः
 कृति यिलोपे प्राप्नोति प्रकृते पिप्रनित्यः
 द नहिं कृते लोपे प्राप्नोति किं कारणं चन
 चत्वात् इदं नहिं दिवंचने कृते भ्यासस्य यो
 कारस्तदाप्रयश्च विष्यति नसिध्यति किं
 कारणम् द्वित्वाच्चापस्य परत्वात् दिवंच
 ने क्रियतां लोपइति किमत्रकर्तव्यपरत्वा।
 च्चापेन भवितव्यम् लोपकृते अनचन
 दिवंचनेन प्राप्नोति चसिग्रहाणं प्रनः कि
 यमाणो नदोषो भवति कथं च वचनादि
 भविष्यति इदिकृते दिवंचने क्रियतालो।
 पइति ययपि पराच्चापः स्थानिवद्भा।
 वादिद्वंचनेन भविष्यति विभाषागम दृष्टो
 श्रैतिवक्तव्यं दृष्टव्यम् दृष्टव्यम् नत्र।
 दिवक्तव्येन वक्तव्यमदृष्टोति वक्तव्ये उद
 दनोऽस्ये सति ते वेदवार्तस्ते विप्रतिषेधे
 न सति लक्षणवादे वचनादतस्परित्येन
 द्रवति विप्रतिषेधेन सति लक्षणस्या
 वचनस्यावकाशः सती सतिता ज्ञतस्य
 इत्येव स्यावकाशः कथिष्यति दग्निष्यति

उहोभयं प्रोतिसरिष्यति असरिष्यत् अत
 स्तेनतेन नवतिविप्रतिषेधेन यमरम कि
 मुदाहरणम् अयेसीत् अयेसीत् अनेसी
 त अवासीत् नैतदस्तिनास्पदाविशेषः
 सतिवाइतासत्यवाइतेन हि अयेसिष्टम् अ
 येसिष्ठः अयेसिष्टान् अयेसिष्ठः अनेसिष्टा
 म् अनेसिष्ठः अयासिष्टम् अयासिष्ठः ।
 अवासिष्टम् अवासिष्ठः इदेवाप्युदाहर
 णम् अयेसीत् अयेसीत् अवासीत् इति
 ननु बोक्तेनास्पदविशेषः सतिवाइता
 तिवेति अयमस्तिविशेषः यद्यत्रेयमस्यात्
 बुद्धिः प्रसज्येत इति पुनः सतिनेदीति प्र
 तिषेधः सिद्धो भवति माभूदेवं ह स्पेताना
 मित्येवमविष्यति मुञ्जापिन इदीत्येवानव
 र्त्तनेन चावश्यमिदं ग्रहणमनुवर्त्य आधा
 दीदित्येवमर्थमप्राकारोताच्चापि पदद्वे
 एकवचने उदाहरणमाहियासीत् माहि
 वासीत् यद्यत्रेयमस्यात् उदेनहात्रस्पदव
 गोप्रसज्येत इति पुनः सति उक्तमेतत् अ
 र्थावज्ञसिचवित्करसासामर्थ्यादीरुदाह
 रमिति अत्रेकादेश उदाहरेनोदाहरेण उदा
 हरेण सिद्धम् इति शब्द इति जनाः किमर्थो

श्री-
 महा-
 भा-
 ४१२

गविभागः न इति जनां सधेचेत्येवोच्यते
 देत हि प्रयोजनम् इति यं माभूत् इत्यने
 पवइति धेइति उज्जनास्तद्विस्तारमाभूत्
 इति इत्यतएव इति धे जतिसे इति स्तद्विस्त
 माभूदिति इत्यतएव इति धे तिसतद्विस्तः
 सशब्दः तत्र यथा स्यात् क्रियासमभिहा
 रयः सशब्दतत्तमाभूत् इति अत्राप्येव
 पवसभवानीति धे इति धे इत्येव वापसी
 धे अत्राप्येव ते एवेत्याहो ह सिद्धेतलो
 रामप्यमपुरुषैकवचनस्य क्रियासमभि
 हारे दिवचनादिति अतो येयः सार्वभान
 कुण्डेणामनवर्त्तने उताहो न किंचा
 योनश्चावावमर्थः यद्यकारान्तरोया
 शब्दार्थधातुकमस्ति ननु चापनस्ति
 विकीर्णान् निहीर्णान् लोपोत्रवाय
 को भविष्यति किं तर्ह्यस्मिन् गोरा उदाह
 रणम् यवेत् यजेत् अत्राप्यतोदी
 क्येयजीति दीर्घत्वं प्रामोतिमयथैव इया
 देशो दीर्घत्वं वायते एवं लोपनपि वा
 येततस्मात् सार्वधातुकग्रहणमन
 वर्त्तम् अनेमुक्तं मुक्तिसरे दोषः
 मक्तिसति सरे दोषो भवति यच्च ।

मानोयजमानः सुकायवदित्वा दनुरा
 न्ननेन प्राप्नोति ननुवायं सकृदुपदेशभ
 कः शुद्धपदेशग्रहणो न ग्राहिष्यते न सि
 ध्याति श्रेयस्य भुगव्यते विकराणां ते चोगम
 सोमो संवातभक्तो शक्यो दुपदेशग्रहणे
 न गृहीतं पर्वतसंभक्तः करिष्यते श्रमके
 च किं सरोदोषो भवति यच्च मानोयजमा
 नः सुकायवदित्वा दनुरा न्ननेन प्राप्नो
 ति पर्वतसंभक्तः करिष्यते पर्वतसंभ
 कः शुद्धपदेशग्रहणो न ग्राहिष्यते न सि
 ध्याति श्रेयस्य भुगव्यते विकराणां ते चोगम
 सोमो संवातभक्तो शक्यो दुपदेशग्रहणे
 न गृहीतं पर्वतसंभक्तः करिष्यते श्रमके
 च किं सरोदोषो भवति यच्च मानोयजमा
 नः सुकायवदित्वा दनुरा न्ननेन प्राप्नो
 ति पर्वतसंभक्तः करिष्यते पर्वतसंभ
 कः शुद्धपदेशग्रहणो न ग्राहिष्यते न सि
 ध्याति श्रेयस्य भुगव्यते विकराणां ते चोगम
 सोमो संवातभक्तो शक्यो दुपदेशग्रहणे
 न गृहीतं पर्वतसंभक्तः करिष्यते श्रमके
 च किं सरोदोषो भवति यच्च मानोयजमा
 नः सुकायवदित्वा दनुरा न्ननेन प्राप्नो
 ति पर्वतसंभक्तः करिष्यते पर्वतसंभ

श्री.
 माहा.
 भा.
 ८३

अथ इत्यत्राकारग्रहणं पंचमीनिदिष्टं शुभा
 स्येति षष्ठीतनिर्दिष्टा तत्राशब्दं विभक्तिना
 दत्तं इति पंचम्यां गोविशेषितम् ननु कृतम्
 नवनिष्पत्ते पंचमपि षष्ठीभावात् प्राप्नोति
 आनेरत्येषा सममी अतः इति पंचम्याः षष्ठी
 प्रकल्पपिष्यते न स्मिति निर्दिष्टे सर्वस्ये
 ति अहनः अहनजनादिपथिसंख्यातेष्टं
 तन्मन्त्रादमनासिकप्रसंगः अहनजनादि
 पथिसंख्यातेष्टं प्रातरतस्यादनुनासिकः
 प्राप्नोति अहभिः अहभिः जतः जातवान्
 येषां संख्याः सिद्धमन्त्रात् सिद्धमेतत्कथं
 अनेनात् कथमनेनात् अणसंख्यात्
 ग्रहणानीत्युच्यते नवप्राकारेण उच्चारण
 सामर्थ्याद्वा अथवा अणसंख्यात्वात् सामर्थ्य
 न्नभविष्यति नैतौक्तः परिहारो यत्रावदुः
 चाते अनायासादिजिनद्वयः अणसंख्यात्
 ननु ग्रहणानीति कितं हितपरत्वात्कालस्ये
 तियरप्युच्यते उच्चारणसामर्थ्यादेति अ
 समर्थ्यादेति अस्मन्मनुष्याणां प्रयोजनं
 म किम् उन्नयार्थम् रायो हस्तेति पंचमदि
 नैमोष्ट्यकपरिहारो कितं हि पकः परि
 हारो यम् सिद्धमन्त्रात् उच्चारणसामर्थ्या

हेति इहतावत् प्रष्टाभिः प्रष्टाभ्यः इत्य
 नेणास्मिदम् जातः ज्ञातवान् यस्याः उच्चा
 रागासामर्थ्यास्मिदम् यद्येवमथकपरिह
 रप्रोरपिनदोषः कथम् योयत्रपरिहाराः ।
 सतत्रभविष्यति प्रष्टादस्मदोः प्रनादेश
 ग्रहणशकामकर्तम् कथमहहीतिवर्त
 ते नवादेशोहनादिरस्मितदनादेशग्रह
 णोतिष्ठतवावत्तास्यासिकम् योवि मुच
 हणशकामकर्तम्कथम् अविशेषेण
 यत्तुस्यगोःतस्यामलादावावमपवादः ।
 प्रोषेत्योपः इहोपिप्रोषग्रहणशकामका
 तम् कथम् अविशेषात्लोपउत्सर्गःतस्या
 नादेशोज्ञादोयत्तमपवादः हलादावावम
 मयेयंतस्य मुत्रापिपरिग्रहणशकामका
 तम् मातस्येत्येवमिदम् नसिध्यतिकिका
 रागम् अंतशब्दस्योभयार्थतातकथमया
 सतशब्दोस्त्येवमहतेनवर्ततेइतितयथा
 मर्यादातेदेवदत्तस्येतेमितिमहमर्यादे
 तिगम्यते अस्तिप्राक्स्मादुर्ततेनयथान
 येतेदत्तस्येतेमिति प्राङ्नयाइतिगम्यते
 तयः सहतेनवर्ततेनस्येदेग्रहणयथाविज्ञा
 येत नेनरस्मिप्रयोजनमसर्वत्रैवायमेतश

श्री.
 महा.
 भा.

४४

वृःसहतेनवर्तते यद्येवकथेनयेतेदेव
 दत्तस्येतेमिति नयाःतेतेनयेतेभवो ।
 नास्तीतिहताप्राङ्नयाइतिगम्यतेअवि
 धिघातनाथंतर्हिपरिग्रहणकर्तव्यम्
 मातस्येतीयत्तुअमानेयत्रैवेमातोपुष्प
 दस्मदीतत्रैवादेशाःस्यःकुचमातेपुष्प
 दस्मदीपुष्पान्प्रावष्टेप्रस्माम् प्रावष्टे
 तिगिगविपुष्पइति प्रस्मयति पुष्पया
 तेप्राप्रस्मयनेप्राप्रत्ययातेपुष्पदस्मा
 दीभवतः प्रत्ययोत्र किमर्थमिदमुच्य
 ते नतमावेकवचनइत्येवमिदंनमिथ
 ति किकारणंप्रकवचनामावात एक
 वचनरत्नयतेनवात्रैकवचनेपश्यामः
 प्रत्ययलक्षणोननत्वमतांगस्येतिप्रत्य
 यलक्षणस्यप्रतिषेधः एवंतर्हिइदमिद
 संप्रथार्थमल्लकक्रियतोमादेशइतिकि
 मत्रकर्तव्येयत्तादेशः नित्योल्लक कृ
 तयोपप्रादेशयोः प्राप्नोतिमुक्ततयोप
 प्राप्नोति एवंतर्हितरेगावादेशोभविष्य
 तः एवंतर्हिमिदेमनियत्तान्ययोत्रपर
 योक्तस्योपास्तिमज्ञापयत्तावायः अत
 रेगानपिबिधीनरिरेगोलगवाधनइति

श्री.
महा.
भा.
४५

यवनसूणी प्रियतवसूणी यदहिसमा
सः सियोवर्तते विवतरी वर्षसिनपुंसि
नपुमकेवातदामाभूपिति प्रियाः त्रयो
ब्राह्मणाः अस्याः ब्राह्मणाः प्रियत्रिः
प्रियत्री प्रियजयः प्रियवताः प्रियवता
प्रियवतारो प्रियवतारः प्रियाणित्रीणि
ब्राह्मणकृतान्यस्या ब्राह्मणा प्रियत्रिः प्रि
यत्री प्रिवजयः प्रियकताः प्रियवतारो प्रिय
वतारयुवावेदिववने यद्यपिसमासप
कार्योभवति वरुयोवात्सर्थे वपुष्पदा
स्मदीभवतपव युवावोक्तिमतिशेषेनेसा
ह दृयवयोजसि ताहोसो तभ्यमसोऽ
थितवममोऽमि इत्येताविधो नर्गयिवा
अतिक्रान्तोयुवां अतिवं अत्यहम् अति
क्रान्तोयुवाम् अतिप्रकान् अत्यावाम्
अतिक्रान्तोयुवाम् अतिप्रयम् अतिव
यम् अतिक्रान्तोयुवाम् अतिप्रयम् अ
तिक्रान्तोयुवाम् अतिप्रयम् अत्यावाम्
अतिक्रान्तान्प्रयाम् अतिप्रयाम् अति
प्रयान् अत्यावान् नातिप्रयया अत्याव
या अतिप्रयाम् अत्यावाम् अति
प्रयामिः अत्यावामिः अनितभम् अति

मरुमग्रविषयभास्य ग्रन्थाभास्य प्रति
 पुवत् ग्रन्थावत् प्रतिपुवाभास्य प्रति
 वाभास्य प्रतिपुवत् ग्रन्थावत् प्रतिनव
 प्रतिमम प्रतिपुवयोः ग्रन्थावयोः प्रति
 पुवाकम् ग्रन्थावाकम् प्रतिपुवयि पु
 त्वावयि प्रतिपुवयोः ग्रन्थावयोः प्रति
 पुवास्य ग्रन्थावास्यतमावेकवचने यद्य
 पिसमासोयद्येभवति वक्रयोवाभव
 ति यकार्येवयुष्मदस्मदीभवत् पवत्
 सौकिमविशेषेणानित्याह तानेवविधी
 वेर्जयित्वाग्रनिक्रान्तान् प्रतिनवम् ग्रन्था
 हम् ग्रतिक्रान्तौत्तमम् प्रतिनवम् प्रतिमम
 ग्रतिक्रान्तौत्तमम् प्रतिनवम् प्रतिमम
 ग्रतिक्रान्तान् ताम् प्रतिनवान्
 तितान् प्रतिनवयाग्रतिमया प्रतिनवान्
 म् प्रतिमाभास्य प्रतिनवाभिः प्रतिमाभिः
 प्रतिनवम् प्रतिमाभास्य प्रतिनवाभिः
 प्रतिममम् प्रतिनवाभास्य प्रतिमाभास्य
 म् प्रतिनवम् प्रतिममम् प्रतिनवत्
 प्रतिनवत् प्रतिनवाभास्य प्रतिमाभास्य
 प्रतिमाभास्य प्रतिनवत् प्रतिमत् प्रति
 नव प्रतिमम प्रतिनवयोः प्रतिमयोः ।

श्री
 महा.
 भा.
 ४५

प्रतिनवाकम् प्रतिमाकम् प्रतिनवयि
 निमयि प्रतिनवयोः प्रतिमयोः प्रतिनवा
 स प्रतिमास यथैवंपुववयोजसि त्वा
 होसौ त्वभ्यस्तोदपि तवममोदसि
 तितेभ्योविधिम् परत्वात्तमावेकवचन
 इतिप्रामोति सावकाशादीदानीमेतेवि
 यथोभवन्तिकोवकाशः ग्रनेकार्थेषु
 दस्मदी तत्रतमापकवचनरत्नस्यावका
 शोन्त्यातिवचनोनिष्कार्थयोर्षुदस्मदी
 रेतेपुववनेष्टभयंप्रामोति परत्वावमावेक
 वचनइतिप्रामोति नैषदोषः शेषइतिवर्त
 तेग्रशेषत्वात्तुभविष्यतः ग्रन्थावमावेक
 वचनइत्यवयवयोजसि त्वाहोसौ त्वक
 शप्रवः तमादिभिरव्यामंयदेकवचनेनसि
 ज्योषेस्यमस्त्योदपि तवममोदसीत्येतदन
 वर्तिष्यते त्रिवचनोः तिसृभावेसंज्ञायोक्त
 न्युपसंख्यानैकन्युपसंख्यानैकन्यवम् ति
 सृभावेसंज्ञायोक्तन्युपसंख्यानैकन्यवम् ति
 सूक्तानामयासः चतसरापुदात्रनिपातने
 च चतसरापुदात्रनिपातनेकर्तव्यम्
 किंप्रयोजनम् किंप्रयोजनम् आपुदात्रार्थ
 म् चतस्रः पश्य शसिविभक्तिसरोमभूरि

नि किंचान्यत उपदेशिवद्वचनेवउपदे
 शिविज्ञावक्तव्यः किंप्रयोजनम् स्यासि
 ह्यर्थम् उपदेशावस्थायामेवायुदात्रनि
 यतनेकतेविभक्तिः सरेणवाधनेयथासा
 न चनसणामितिसुतसंपदेशिवज्ञावो
 वक्तव्यः उक्तव्यः उक्तमेतत्किमुक्तमवि
 भाक्तिस्मरमावश्रह्लादिग्रहणादायुदा
 त्रनियतनेहिरह्लादिग्रहणानयेकम् ति
 अविश्रुतः अविश्रुतेश्चसुपसंख्यानेक
 तेवम् तिसस्तिष्टेति चतसृस्तिष्टेति किं
 पुनः कारणेनसिध्तिगणपरत्वात् गुणः
 परत्वात् अविश्रुतेश्चसुपसंख्याने परत्वात्
 णः प्रामोति नत्रहिंवक्तव्य नवानवका
 शत्वादस्य नवाकर्तव्यं किंकारणम् अनर
 काशत्वादस्य अनवकाशोरादेशः कुसि
 गुणांवाधिष्यति स्पचकाशोरादेशः को
 वकाशः निसः पस्य चतसृष्य नैवोक्ता
 वकाशः अत्रापिपूर्वसर्वाणोर्चः प्रामोति
 सपद्येवष्टवसर्वाणांवाधने पवेगुणमपिवा
 धिष्यतिगुणनवकाशोरादेशोवाधि सा
 चकाशोगुणः कोवकाशः हेकर्तुः नैवस
 र्वनामस्थानेगुणः कस्तर्हिसेवुद्विगुणः अथ

श्री.
 महा.
 भा.
 ४८७

तर्हिहेमातः पयोपिसेवुद्विगुणपव ना
 त्रसेवुद्विगुणः प्रामोति किंकारणम्
 अवाद्यंभयोर्हंसइतिहसत्वेनात्रभवित
 वम् भवेदीदीणांहसवचनसामर्थ्या
 त्रस्यात् हसानोतबलहसमेक्रियतो
 मसुद्विगुणइतिपरत्वाद्गणोतभवितव्य
 म अथापिकथंचित्सावकाशोगुणः
 स्यात् पवमपिनदोषः पुंससारपवादाः
 अनेतराविधीवाधेतइतिकपवमविश्रुते
 श्चाजसिगुणांवाधेत नसर्वनामस्थानग
 णम् तस्मात्समुच्चानेअविश्रुतेश्चसु
 पसंख्यानंगुणम् तस्मात्समुच्चानेअवि
 श्रुतेश्चसुपसंख्यानंगुणपरत्वादिनि ज
 राया नमोनरजसौविप्रतिषेधेन पुनः
 अननुः जरसांभवतः विप्रतिषेधेन पुनो
 वकाशः त्रुणां जतनीतंबुरुणां अन
 नोवकाशः प्रियसबाह्याणोनरुहोभयेप्रामो
 ति द्रुभासवश्चात्रभवतिविप्रतिषेधेनज
 रसभावस्यावकाशः जरसा जरया वसो
 वकाशः कुंरानि वनानि इहोभयेप्रामो
 तिअतिअतिजरांसिवात्सपाकलानिअ
 नरजसंभवतोविप्रतिषेधेन अनेहल

ककस्मान्भवति अतिजरसंयपेति किं
 पुनः कारणो द्वितीयैकवचनमेवोदाहिय।
 ते न पुनः प्रथमैकवचनमपि अतिजर
 सेति अतिरुपस्य विषेः नात्राकृतेय।
 मभावेजरसुभावः प्रामोति किं कारणम्
 अवीत्यद्यतेयदाजरसभावः कृतः तदा ल
 कं भवति सन्निपातलक्षणो विधिरन्मि
 नेन द्विजातस्येति यथेवमतिजरसम्
 अतिजरसोरिति प्राप्तिः अतिजरसम् अति
 जरैरित्येव भवितव्यम् गानेदीयग्राह
 इहमेवेतमसंगृहीतम् भवति अतिज
 रमतिजरैरित्येव भवितव्यम् सत्येन
 स्मिन्निपातलक्षणो विधिरन्मिनेन
 द्विजातस्येति तदादीनामः तदादीनादि
 पर्यन्तानामकारवचनम् तदादीनादि
 पर्यन्तानामकारवचनम् किंप्रयोजनम् पुन
 दस्मदेतातो भवदेतातो वा मा भूदिति न
 तर्हि वक्तव्यं न वक्तव्यम् कथम् तदादी
 नामकारेण सिद्धत्वात् यद्यदस्मदो प्रे
 लोपश्चलोपेन जायते प्राक्तनोदितियद
 येत्यदादीनामनेव सिद्धे पुष्पदस्मदोः प्र
 वेत्तोपशान्ति न ज्ञाययत्याचार्यः प्राक्त

श्री.
 महा.
 भा.
 ४८

नोत्तं भवतीति न सर्वेषामिति अपि चोपसम
 स्तार्थतमत्वाभावात्कृतं भवेत् नैतदस्ति
 ज्ञापकम् उपसमस्तार्थमेतत्प्रात अति
 ह्यपयम् अतिवयम् उपसमस्तानां हि
 तदादीनामनेष्यते अतितत् अतिन
 दो अतितदइति दित्त्वोपस्थावभावात्
 कर्तव्य इति स्मृतः यस्मिन्नेलोपः दि
 लोपः सवक्तव्यः किंप्रयोजनम् दाशप्रति
 येषाम् तदास्माभूदिति सतर्हि शेषेलोप
 दित्त्वोपो वक्तव्यः न वक्तव्यः अथवा प्रो
 घेसमस्या शेषेलोपो विधीयते इह पुष्पर
 स्मदो लोप इतीयतां त्यस्य लोपः सिद्धः ते
 यमेव सिद्धे सति यद्येव गृह्यमाणं करोति त
 स्येन त्वयोजनमवशिष्टस्य लोपो यथा स्या
 दिति त्वमशिष्टे हितस्याङ्गः कार्यसिद्धे म
 नीषिणः एवेतस्याचाये प्रवृत्तिर्ज्ञापयन्ति
 न सर्वेषां तदादीनामने भवति इत्येवं किं
 मः कइति कादेशां शान्ति इतरथा हि
 किमोदवतीत्येवं दृष्ट्या सिद्धे विधिरभ्य
 माणां ज्ञापकार्यो भवति न च किमोवे
 न सिध्यति अथेहि सति अलोपस्य प्रसा
 ज्येन सिद्धमेतत्सर्वेषां वतत्रारंभसाम

र्थादिकारसमविधिनि कुतोनावले
 तदनेनार्थश्रावणमिति उकारसमवि
 धिनि नपुनः ककारसमस्यात् यत्र।
 हि किमोश्रृणोकरेति इतिरथाहि
 कादश्वतोत्पन्नयात् पवमपिक
 काश्मात्रात्पस्युत्प्रेषामोतिर्यादी
 नामिति वर्तते ननान्यकिमस्ति नरा
 दिपुचादिः ककारादिरस्ति पवमपिने।
 कातिकेजायकम् पतावन्तापोतनस
 र्वेषोत्परादीनामतेभवतितितत्रुनप
 तद्विपर्ययानामतेभविष्यतीति नपु
 नपुनः दसदेतानोवास्याद्वदेतानेना
 किंचान्यत् अवस्थावल्लिपिगर्थेकिमो
 श्रृणोकरेणम् कुतिहोः कातोतिका
 देशः। त्वलपिवर्णसाकचकार्योवक्र
 यः ककि केउत्पेवमर्थम् नस्मादि।
 ययतोनामिति वक्तव्यम् त्वरादीना
 मकारेणामिद्वत्पुष्पदसदोरोयेलो
 येननायते शक्तयेदिति श्रुतिव्यवस
 मन्तार्थमवाभावात्कुतंभवेत् पञ्चव
 मावार्थः कर्तव्य इति मन्तः स्या।
 वाशेषसमस्याशेषे लोपोविधौयत्नः

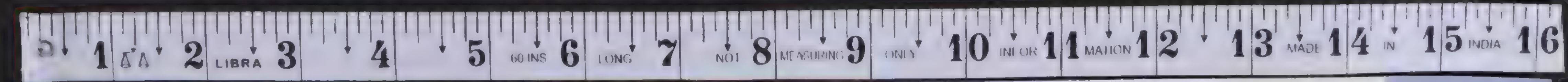
श्री.
 महा.
 भा
 ४९

मशिष्टेहितस्याहः कार्यसिद्धिमनीषिणः कु
 ति किमर्थकादेश उच्यते नकुतिहातसि
 त्येवोच्येत कावृत्तसिद्धिः कपततिक्कगन्।
 तीनियणादप्येनसिद्धम् नसिध्यतिश्रुंश्रुतः
 प्रसज्येत तदोः किमर्थमतेत्ययोरित्युच्यते
 श्रुत्ययोर्माभूदितिनेतदस्तिप्रयोजनम् श्रुत
 संत्ययोवधकंभविष्यति अनवकाशाः। त्व
 ल्लिपिविधयोवाधकाभवेति सावकाशंवात
 म् कोवकाशः दिशश्चः सत्तमपिसावकाश।
 म् कोवकाशः श्रुतन्यः कथं पुनः सत्यान्येन
 त्यस्यसंज्ञस्यात् भवेयस्तकारदकाराभ्याम्।
 गंविशेषयेत्रस्यानेत्ययोर्नस्यात् वयंनावल
 गेनतकारदकारौविशेषयामः तदोः सोभा
 वतिश्रुगस्ययोपवमस्युभयोः सावकाशयो
 परत्वात्संज्ञेप्रामोति किंचस्ययंन्ययोः सत्त्वं
 सत् इहहितेतिपङ्कः हस्तात्संबुदेरितिलोपो
 नस्यात् इहवयासाज्यतश्चिदाश्नस्यात् तस्म
 दयंन्ययेरिति वक्तव्यम् नवक्रयंकथंयदेव
 ह्यामितदोः सः सोतनः श्रुतः श्रुतस्यदका
 रस्यसोभवंतीति इदमिदानीं किमर्थं निया
 मयंश्रुतस्यवदकारस्यनान्यस्यदकारस्येति
 यदिनियमः कियते दीयतेरप्रत्ययः क।

इति प्राप्नोति स इति वेद्यते यथास्तल्लगाम
 प्रपुके अदमः अदसः सोर्भवेदौवेकिंसा
 लोपोविधीयते अदमपवसोर्भवेभविष्यति
 किमर्थं सोलोपउच्यते हस्मात्प्रत्येतसेवदि
 इहहेअसावित्येहहसन्तुदेरितिलोपः प्र
 सन्नेनिनहलः हलोलोपः संतुदिलोपः न
 हलोग्रहणकर्तव्यं नकर्तव्यमप्रकृतं हि।
 नतप्रकृतं हग्रहणमप्रकृतम् हलरु।
 वभ्योर्दोर्वात्सुतिस्पष्टं हलितितद्वैप्रथमा
 निर्दिष्टम् यद्येतिनिष्टेनचेहार्थः हस्मादि।
 न्येषापवसी हलितिप्रथमायाः यद्येप्र।
 कल्पयिष्यति तस्मादिप्रत्ययेति आपय
 त्वं भवितस्मिन् इहहि हेअसौ वस्मादि
 चापसंतुदौवेत्येयात्वेप्रसन्नेन नकलीत्
 उवर्तनात् कलीति हि नत्रावर्तनेकप्र।
 कृतम् सपिचवद्भवचनेकल्येदिति प्र
 यस्याच्चकारिन्नम् इहवहेअसकौवाम।
 गीतिप्रत्ययस्यान्ताविज्ञेप्रसन्नेन नैषरोचः
 प्रलिसनिदेशोयम् आआप्र आविति।
 हापितर्हि न प्राप्नोति कारिके हरिके री
 भावश्च प्रसन्नेन इहवशीभावः प्राप्नोति अ
 सोव्राह्मणी आयद्वन्नरस्योदः शीभावती

गि.
 म.
 म.
 २०

तिशीभावः प्राप्नोति तस्मासेलोपोवक्तव्यः
 अदसः सावौतप्रतिषेधः साकचकाद्यासा।
 उत्तव अथसः सौडौतप्रतिषेधः साक
 चकाद्यावक्तव्यः सात्पस्यचउतवक्तव्यम्
 असकौ असकः उत्तरपदभूतानामादेश
 उपदेशिवद्भवनेउत्तरपदभूतेत्यदीनां।
 मादेशउपदेशपथावोवक्तव्यः परमाहम् प
 रमायम् परमानेन किंप्रयोजनम् अनादि
 ह्यर्थः अकृतेपकादेशोआदेशायथासुरि
 किंप्रनः कारणोपकादेशस्तोवद्भवति न।
 पुनरादेशः नपरवादादेशोभवितव्यम् व
 हिरंगलवणात्तात् वहिरंगाआदेशः अंतर
 गापकादेशः अस्मिदेवहिरंगमेतदंमेसुत
 ह्युपदेशिवद्भवोवक्तव्यः नवक्तव्यः अचा।
 र्यप्रवृत्तितापयति पूर्वपदोत्तरपदयोः ना।
 वक्तार्यं भवितितैकादेश इति यद्येनेह
 स्पपरस्येतिप्रतिषेधेनास्ति कथं कृत्वा
 एकम् इदं शब्दोवचोतत्रैकोयस्येतिलो।
 पेनापहियनेअपरपकादेशेन अनेवृक
 इहशब्दः संपन्नः तत्रवृद्धैः कः प्रसंगः
 यश्चतिवाचार्यः पूर्वपदोत्तरपदयोस्ताव।

कांयंभवति नैकादेशादितितितोनेदस्य।
 परमेतिप्रतिषेधंशालि अदसःसोमेवेदोते
 किंसलोपोविधीप्रते हसाल्लयेतसंनुदि
 नहलः प्रकृतंरितन आपरतेभवेन्नस्मि
 न्नफलीत्यवर्तमान प्रत्ययस्याच्चकारि
 त्रंशीभावश्चप्रसृत्यतेमृजेहंदि विधौकिप्र
 तिषेधः मृजेहंदि विधौ कृतस्य प्रतिषेधो।
 वक्तव्यः कंसपरिमृभ्याम् कंसपरिमृभ्याम्
 भिः यानोः सहप्रग्रहणोवातत्प्रत्ययविज्ञा
 नात्सिद्धम् अथवायानोः सहप्रग्रहणोवातत्प्र
 त्ययेवाकार्यविज्ञानात्सिद्धंयानप्रत्ययेका
 र्यंभवतीत्येषापरिभाषाकर्तव्या कान्येन।
 स्याःप परिभाषायाः प्रयोजनानि प्रयोजने
 मृजिबुशिमज्जिनशिहेतिगिरत्यर्थम् जि
 रन्तस्मृभ्याम् रन्तस्मृभिः देवदृग्भ्याम् दे
 वदृग्भिः इशि मज्जिरेदकमग्भ्याम् उदक
 मग्भिः मज्जिनशि प्रणग्भ्याम् प्रणग्भिः म
 शिहेति वात्रेवमभागावम् हेतिगिरति।
 देवागिरोदेवगिरः यरिधातोः सहप्रग्रहणो
 तत्प्रत्ययविज्ञानात्सिद्धमित्युच्यते प्रत्यग्भ्या
 मप्रसृतिनिगिअनदात्रस्यचदुपथस्यानत

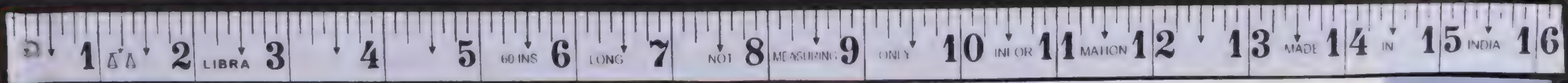
इ. श्री.
 म. हा.
 म. ग.
 ४५२

रस्यामित्यमागमः प्रामोतिपवंतर्हियं।
 परिभाषाकर्तव्या यानप्रग्रहणोवातत्प्रत्यय
 विज्ञानात् यानोः कार्यमचमानेयानप्र
 त्ययेभवतीति सातर्क्यपरिभाषाकर्तव्या।
 नकतेव्या अचार्यप्रहृतिर्नोययतिभवत्ये
 षापरिभाषाति यदर्थभौगाहत्वेनत्रंशा
 ति अतोकिनिप्रयोजनगुणोकिमर्थं
 हृदावजप्रहणागोथंम हृदावजप्रहणा
 कियतेगोथंम गोहृदियंवास्यात् गोति
 तिनेतरानिप्रयोजनम् गित्करणासाम
 र्थादेवदृग्भ्याम् इतिर्भविष्यति अस्त्यन्वा।
 गित्करणेप्रयोजनमकिमग्भ्याम् गोव
 इत्यत्रा। पथापारतिद्विदियंवाउयात्
 अथयो विभागः किमर्थः नमृदिन्य
 तउपथा। इत्येवोच्यते काव्यसिद्धिः
 चायकः तावकः कारकः हारकः गुणो
 कृतप्रवयोरपरमेचप्रतउपायाउत्ये।
 वंसिद्धम् योगविभागः साविद्यजनय
 र्थम् योगविभागः कियतेसावर्धोवो।
 जनायर्थप्रसव्यर्थस्त्वावत सावायो
 सावायः व्यंजनायर्थोपिजैत्रोयोत्रोयो

इयो गविभागे वेदानीं सविचं जनायर्थे कि
 यमाणोजग्रहणमपि गोर्थम् न कर्तव्यम
 वति गित्करणादेवावबुद्धिर्भविष्यति शु
 स्यन्तस्मिन्करणे प्रयोजनम् किमगावो
 गावः अवादेशोक्ततेत उपथाया इति बुद्धिः
 यथा स्यादित्यत्र गोर्गित्करणात् न ह नयः
 काशम् तस्यानवकाशनादेव बुद्धिर्भविष्य
 तियथैव सत्यपि गित्करणात् सामर्थ्यादिति
 केपि प्रार्थ्यमेव बुद्धिः एवं तत्रमपि प्रामोति
 तत्रमपि हि जगितीत्युच्यते न स्माद न ह
 णाम् तदिते तदितेव जग्रहणो कर्तव्यम्
 ननु च कियत एव द्वितीयं कर्तव्यम् यथा
 चामादिग्रहणं मन्त्रिशेषां विज्ञायेत अ
 वामादेरव इति अथा कियमाणेन ग्रहणे
 कस्मा चामादिग्रहणं विशेषणं स्यात्
 इति शेषा मित्याह अवाकदेरि क इति
 तत्र को दोषः इहैव स्यात् एविकायनः भौ
 यमवः इह न स्यात् गार्ग्यः वात्स्य इति त्र
 स्रजग्रहणं कर्तव्यम् न कर्तव्यम् अत्र
 तमववातेने कप्रकृतम् अत्र
 जगितीति यदितरुवर्तते अ

ति.
 ति.
 म.
 २३
 ४

त उपथायाः अच्येत्तमात्रस्योपथाया
 बुद्धिः प्रसज्येत भेटकः कटक इति यवे
 तदिकारेण तपरेणावविशेष्येष्टा
 मः अचः अत इति इहैवानीमवश्यं नव
 त अत अत इति निवृत्तम् अथवा मरुत
 मतयोधिकाराः तयथा मणका उक्त
 सोमस्य गच्छति तदुपधिकाराः अथवा
 कयोगः केरिष्यते अतो ज्ञातः उपथा
 याः ततस्तदिते सुचामादेरिति न वैक
 योगेन बुद्धिर्भवति तदिते सुचामादि
 द्यावन्मोपथा तदा प्रतिषेधतदिते
 सुचामादिदुहावन्मोपथा तदापयाः
 बुद्धे प्रतिषेगावक्तव्यः क्रौष्टः जागतर
 तिनवचामादिदुहिरन्मोपथ तदाप
 बुद्धिर्वाधिष्यते कथमन्मोपथानाम्
 स्याधिकार्यात् प्रसति संभवे तस्य
 पिवाधने भवति अस्ति वसे भवो य इभ
 यं स्यात् लोकविज्ञानात्सिद्धम् सत्यपि
 संभवे वाधने भवति तयथा रपिवासा
 रोभ्यो दीयतो न क्व कोटिनायेति सत्य
 पि संभवे वाधने भवति तयथा रपिवासा
 रोभ्यो दीयतो न क्व कोटिनायेति सत्य

पिसंभवेदपिदानसतक्रानेनिवर्तके
 मवति यवमिहायिसममिसेभवेवामा
 दिहृदियत्योयथललाणोहृदिवाधि।
 व्यते विषमउपमासः नाप्राप्तेदपिदाने
 मारभ्यततत्तामेप्राभ्यमागहायक
 भवति इहपुनरप्राप्यामेयोयथा
 ललाणोहृदावतामारिहृदिरभ्यते
 सशत सोशतश्चिपुकरसद्गुहाहा
 शुषवायदयमनशतिकारिषुपकर
 सक्तहेपटति तत्ताययसाचायः शुचा
 मारिहृदौ शुषोयथातललाहृदिभव
 तीति इतिश्रीमद्रगवतनजलिमसि
 मुनिविरचितेवाकराणमहाभाष्ये
 समेस्याथायस्यहितीयपादेहितीसहि
 कम पादस्यहितीयः देविकाशिपाया।
 रित्यवादीवसत्रशुषसामासात देवि
 कारिपुतरारिग्रहणम देवकारिपुत
 रारिग्रहणकर्तव्यम देवकापारीना
 मिति वक्तव्यम इहापिययास्यात रावि
 काकलाः पालयः शोषायस्यलापेदा
 तिकिपुनः काराणनसिध्यति शुषप्रतदु
 दगातदेतग्रहणाहाश्रमवहितसवय

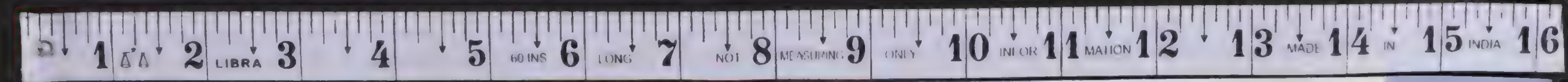
श्री
 राम
 भा
 ४२३

हणोभवतिनदेतस्यवा नवेदंतत्रापितदेतम
 प्राप्यानिशेषाणातासिहम प्राप्यानिशेषाणादे
 विकारयः नैवविज्ञायतेदेविकारीनामेगावा
 मादेरवशाकारोभवतीति कथंनर्हिततामेग
 सावामादेराकारोभवतिमवेदेविकारीनामा
 यत्तभवतीति श्रोतरतम्यनिवर्तकताहा शुष
 वाननेनातरतवर्ततेकिंनर्हितश्रुतरतमाहृदि
 रनेननिवर्तते सिद्धावहृदिः हितेषवामादे
 त्वेवतज्ञानेनातरतमाहृदिनिवर्ततेपरिहारा
 तमेवेदेमत्तापरिनम कथंवेदेपरिहारात
 रस्यात परिनायनिशेषाणदेविकारयः शुव
 प्रपेदेनदेवेविज्ञेयम प्राप्यानिशेषाणादेविका
 दयश्चि परिहिभायनिशेषाणदेविकारयः
 हापिप्राप्तेति सदेविकायाभवः सोदेवक
 तियुज्यायासिप्रोषणातानश्येवसिद्धमयपि
 नपरिहारांतरेभवति ननुमोयत्रक्रियमाणो
 दोषस्तत्रकर्तव्यमिति किंतुद्वियत्रक्रियमा।
 णोनदोषस्तत्रकर्तव्यम कुवाक्रियमाणोनदो
 षः संज्ञाविधौहृदिरादौनदेविकारीनामाका
 रश्चिनिशेषातिमत्रतर्हिभियते यथाणासमे
 वास्तनवचोक्तदेविकारिपुतरारिग्रहणम
 यत्तदुदगातदेतग्रहणाहति परिहृतमेत

न आयतिषोषतात्सिद्धमिति किंचाया।
 न न्योथेचकेवलप्रदणान् न्योथेच
 केवलप्रदसगन्मन्यामदेष्टायनिपाच
 गोदेविकादय इति तत्रकेवलप्रदणस्यै।
 तस्यो ज्ञानम इहमाभूतस्योथमन्नाः प्रा
 लय इति न्योथप्रातेमभुपरिचायदिशो
 षणोदेविकुदयः ततः केवलप्रदणमर्थ
 वद्वति तदेतत्कथं कृतात्तापकेभवति य
 दिव्यप्राज्ञोद्युत्तप्रतिपदिके शुषादिन्य
 योहतीति न्योथः ततो न्यमाथः परोत
 इति कृतानन्तायंकभवति वहीनरमेहक
 यः वहीनरस्यायत्तवैहीनरिः कुनरवा
 वरनैषवैहीनरः कस्तुतिविहीनरपथः
 विहीनो नरः कामभागाभ्यां विहीनरः
 विहीनरस्यायत्तवैहीनरिभंविष्पति
 नयाभ्यापर साभ्यापरस्याहृदितम
 हाभ्यापरस्याहृदितं सिद्धकृतः शुषवा
 दोहृदेहितां अयवादोहृदेहितांयैवा
 वुच्यते नित्यावेवोतयोहृदिः शुषा
 वानित्यावेवौ

नि
 म
 २४

कथम् कृतायामपि हृदोप्राप्तः शुक्र
 तायामपि प्राप्तः नित्यवादेवोः कृतयो
 यियपि हृदितयोरेव किमर्थमेति शि
 ष्यति अथकिमर्थप्रतिषेधउच्यते ये
 वेविषयार्थप्रतिषेधमन्त्रिपुक्तं वचनं पे
 चोविषयार्थप्रतिषेधमन्त्रियोगेनपैवा
 वुच्यते नैतदस्ति प्रयोजनम् यत्र व्याभ्यां
 राहृदितत्रयश्रेयं यान्तो यत्र व्याभ्यां
 परस्परहृदितुच्यते तत्र पचो यथा स्याताम्
 इहमाभूत आयमिः साभ्यामिः माधु
 मिः शुचामादेहोदितां शुचामादिना
 उद्योविषयविष्णामः शुचामादेयीद्यावि
 निकथद्याशीतिकेनतोद्याशीतिक
 ति शुचनोकस्यान्भवतः यत्र हृदि रवा
 सादेस्तनेवावत्रोहिंसा यत्राचमादे
 रित्येवं हृदि तत्रपचावुच्यते अत्रवचो
 रित्येवं हृदिः किमिदं चोति उत्ररपद
 स्येति उत्ररपदधिकारमप्यवशिष्यमेता
 गमोनवर्गः सर्वश्रुतिदेभवः सर्वत्रयलि
 दः इत्येवमर्थमनेषदोषः उत्ररपदेनात्रा
 जादिविशेषविष्णामः शुचामादिनाद्यो क
 थम् उत्ररपदस्य शुचामादेर्वाद्याविति शु

यकस्मात्पदांताभ्याम् अथकिमर्थपदांताभ्या
 मित्युच्यते यथेणोतभवेद्यतः शोयणादेशो भू
 माभूत् यतकोशयात्राः इतिरहवेयाकरणाः
 सोवश्च इति शाकलप्रामोति योऽस्यामिवद्वा
 वारायावोप्रामुतः शाकलायावादेशोऽवोक्तं
 किमुक्तं शाकलेनावडक्तमिति त्वसमासा-
 योः शाकल्यप्रतिषेध इति आयावोः र
 पुक्तन किमुक्तम् अवाः पूर्वतन्विता
 नादेहोमिदमिति द्याभ्यां परस्यावृद्धिर्वा
 मपवाहोवृद्धिर्हितो नित्यावैवोस्तयोद्यो
 दिः किमर्थनेति शिष्यने यत्र द्याभ्यां प
 रस्यावृद्धिस्तत्राप्तेयाथानतो अचामा
 दिद्याभ्यां हितो कथं द्याशीतिकेनतो
 यत्र वृद्धिरचामादेस्तत्रैवावत्रघादिसा अ
 थकस्मात्पदांताभ्यां यथेणोतभवेद्यतः
 द्वासदीर्घाच अथपरस्परादित्तेत्यनवर्तते
 उताहो न किंचान्तः ययनवर्तते शोवम् मां
 सरित्स्वयेपैजागमोनप्रामोति अथनिह
 त्रंसाध्यायशब्दोद्गारादिपुपदातेयतयावे
 तोयगाः सर्वेभ्यः सर्वेपैजागमः प्रामोति य
 थैकमित्याल अकृत्तनावदनुवर्त-
 नेकथंशोवन मांसे आनुपूर्वसिद्धमेत

श्री.
 महा.
 भा.
 ४२५

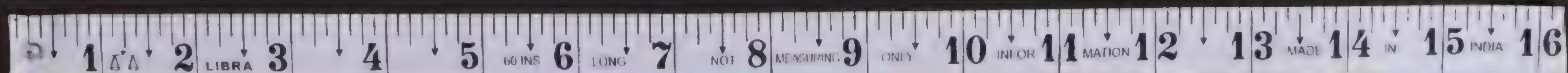
न नात्राकृतेयैजागमेदित्योपः प्रामोति।
 किंकारणमप्रकृत्यैकानिति प्रकृतिभावे
 नभवितायम् तदेतदनष्टर्वेणसिद्धंभव
 ति अथवापुनरस्तनिवृत्तम् नतवोक्ते
 साध्यायशब्दोद्गारादिपुपदाते तत्रपावतो
 यगाः सर्वेपैजागमः प्रामोतिकः पुनरहं
 निकः पुनरहंति साध्यायशब्दोद्गारादिपु
 दिते एवंकिलपदांतदोतसमथयनेसा।
 ध्याय इति मच्चनस्यपाध्ययनेशोभनेवा।
 ध्यायनस्याध्यायः अथापिसमथयनेसा।
 ध्यायः पवमपितदोषः अचामोदेरिति व
 र्त्तनेत्यादेरिति अयंअनशब्दोद्गारादिपु।
 पदाते तत्रकः प्रसंगोयत्रादेः स्यात्तत्रैव
 प्रामोतिनार्थः प्रतिषेधेनतदादिविधिना
 प्रामोति नैवंशकंम् उहृतस्यवाग्रहणो
 भवतिनदेतदेतस्यदीनवेदेतत्वापितदेत
 रमतदादिविधिनाप्रामोतिनदेतदादिविधि
 रस्तिअतउत्तरंयदिति प्रतिषेधेआदिग्रह
 णोत्तापकमत्रअग्रहणोत्तदादिग्रहणस्य
 शोवहानायथम् प्रतिषेधेआदिग्रहणो
 क्रियतेतापमकार्यकित्तापन यतजाप
 यत्ताचार्थः अन्तप्रग्रहणोत्तदादिविधिर्मा
 वनीतिकिमेतत्तापनेप्रयोजनम् शोव

हानायर्थम् शौवहाननामनगरम् शौ
 वादशोमणिरिति उकारादिग्रहणं च
 गणिकायर्थम् उकारादिग्रहणं च कर्त
 व्यमर्कप्रयोजनम् श्रौगणिकायर्थम्
 श्रुगणेन चरति श्रौगणिकः तदेतस्य च
 न्यत्रे प्रतिषेधः तदेतस्य च न्यत्र प्रतिषेधो
 वक्तव्यः श्रुभस्त्रास्यभस्त्रम् उन्नयदस्य
 च किमर्थमिदमुच्यते श्रवयेवाह्नोरिति
 वक्ष्यति तदुन्नयदस्य यथा स्यात् शुचामा
 देर्माभूदिति नैतदस्ति प्रयोजनम् श्रवय
 वादिनियं च मीतजोतरेणोऽन्नयदग्रह
 णमुन्नयदस्यैव भविष्यति इति उन्नयार्थः
 तर्हि ससर्वा रजनपदस्येति ससर्वादिति
 यं च मीतजोतरेणोऽन्नयदग्रहणमुन्नयद
 स्यैव भविष्यति दिशो मद्राणाम् दिशश्च
 तिपंचमी प्राचो ग्रामनगराणाम् दिशश्च
 त्येव सैव्यायाः संवत्सरसैव्यस्य च सैव्या
 या इति पंचमी वर्षस्याभविष्यति सैव्याया
 इत्येव परिमाणो तस्या संवत्सरप्राणयोः सं
 त्याया इत्येव इदेतद्विप्रयोजनम् तेषां
 पदानां उन्नयदस्य यथा स्यात् इह माधुत
 प्रोहपदासंज्ञातः प्रोहपदो ब्राह्मण इति न

प्र
 मर
 भा
 ४२

श्री
 मर
 भा
 ४२५

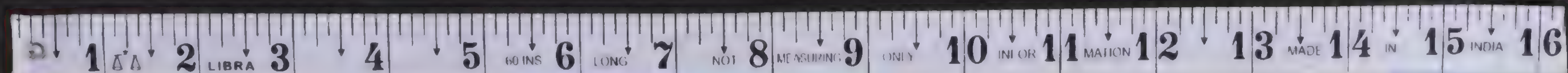
हितेष्वामादिर्बुद्धेरनपदहृदि विप्र
 निषेधेन याशीतिकायर्थम् न हितेष्व
 चामादहृदेकतरपदहृदिर्भवति विप्र
 तिषथनकिप्रयोजनम् द्वाशीति
 कायर्थम् शुचामादिर्बुद्धेरवकाशः
 औपगवाः उन्नयदहृदेवकाशादि
 षाष्टिकः प्रिषोष्टिकः इहोभयंप्राप्ते
 ति द्वाशीतिकः आशीतिकः उन्नय
 पदहृदं भवति विप्रतिषेधेन कः पु
 नरत्रविशेषः शुचामादिर्बुद्धोवास
 त्यामुन्नयदहृदोवति शुचमस्ति वि
 शेषः ययत्रावासादिर्बुद्धिः स्यादोज्ञा
 गमः प्रसज्येत प्राचो ग्रामनगराणां
 मनगरग्रहणं किमर्थम् न प्राचो
 ग्रामाणामित्येव सिद्धम् न सिध्य
 ति शुचोद्दिग्रामः शुच्यन्नगरम् कयं
 जायते पर्वहिकमिकं चित्स्त्विति
 कुतो भवान्नागच्छति ग्रामादिति स
 आह न ग्रामानगरानिति नैतदस्ति य

पवणमस्तनमरम् कथंतायनेलो
 कतः यपतेविधयोगामेन्यथनेमाये
 यस्तेनगरेपिनक्रियते तयणाग्रभहो
 ग्रामकुरुतः शुभहोग्रामसुकरः ३२
 केवागरोपिनभहते तथाग्रामेनथे
 यवितिसाथीयोनगरेपिनाथीयते न
 स्मायपवग्रमिस्तनगरम् कथंनड
 कम् पवहिकप्रित्कवित्यवतिरुतो
 भवान्नागकति ग्रामादितिसग्राहनश
 मानागतादितिसंस्त्यायविशेषससाच
 हेसंस्त्यायविशेषहेते ग्रामोचोषोन
 गरेसंवाह३ति यवंतहिंसिहेसतिय
 द्वामग्रहणेनमगरग्रहणंकरोति न
 स्तापयत्याचार्यः ग्राम्यग्रामग्रहणे
 नगरग्रहणंनभवतीति किमेतस्य
 स्तापनेप्रयोजनम् विशिष्टलिंगोन
 दीदेशोग्रामग्रहणंनगरग्रहणंतिषेथग्रो
 दितः सनवक्तव्योभवति यथेतज्ज्ञाते
 उरीच्यगामाश्रवकृचोतोदाज्ञादित्य।

श्री.
 महा.
 भा.
 ४२०

उनग्रग्रहणकर्तव्यम् वाहीकग्रामे
 अग्रेत्यनगरग्रहणंकर्तव्यम् रिक्त
 द्वाग्रामजनयदाद्यानवानगरेष्टित्य
 नगरग्रहणंकर्तव्येनभवति इंदवतर्ष
 कत्तापकार्यम् तत्रातिनिर्वधोनत्ता
 भः तस्मायसिन्नेवग्रामग्रहणेनग
 रग्रहणंनेयतेतस्यप्रतिषेधोकक्तयः
 संस्त्यायायेवत्त संवत्सरग्रहणमनर्थ
 कंपरिमाणंनस्येतिबुतज्ञान संवत्सर
 ग्रहणमनर्थकं किंकारणमपरिमा
 णंतस्येतिबुतज्ञान परिमाणमस्यासं
 ताशागायोतिष्येवसिद्धम् स्तापकंनका

लपरिमाणानोद्दिष्टतिषेथस्यपर्वत
 स्तित्तापयत्वाचार्यः कालपरिमाणानो
 द्दिष्टनभवतीति किमेतस्यज्ञापनेप्रयो
 जनम होराधिकः त्रैरात्रिकः इत्यत्रोता
 रपटद्दिनेभवतिनेनदक्षिप्रयोजना
 म नास्त्यत्रविशेषः सत्यावोत्ररपटद्दि
 हावसत्यावाउदेतर्हिदाहरणम द्वैसमि
 कः त्रैसमिकः इति उदेवाशुदाहरणम
 द्वैरात्रिकः त्रैरात्रिकइति मनुवोक्तमना
 स्तत्रविशेषः सत्यावोत्ररपटद्दिहावसा
 न्यावेति अथमस्तिविशेषः ययत्रो
 त्ररपटद्दिः स्यात् अचामारिद्दि
 नेस्यात् अथग्राह तापकतकालप

श्री.
 महा.
 भा.
 ४२८

रिमाणानोपदिमाणाग्रहास्य एवंम
 रिज्ञापयत्वाचार्यः कालपरिमाणानो
 परिमाणग्रहाणेनग्रहाणेनभवति कि
 मेतस्यज्ञापनेप्रयोजनम अथपरिमाण
 विस्त्वावितकंबलोभोनतदित्तकीति
 दिवर्षी विवर्षेति परिमाणपर्यदासन
 पर्युदासोनभवति प्रवाहणस्यदे पर
 स्पहदिनैमित्तवर्तनेउतासोन किंवात
 ययनवर्तनेप्रवाहणोपीभायाप्रस्पप्र
 वाहणोपीभायाः बृहदिनिमित्तस्येतिप्रव
 हावप्रतिषेधोनश्रीमोति अर्थान्वृत्तेन
 दोषोभवति यथातदोषस्तथास्त प्रव
 वापुनरस्तनवर्ततइति ननवोक्तप्रवा
 हाणोपीभायाप्रस्पप्रवाहणोपीभायाः
 बृहदिनिमित्तस्येतिप्रवहावप्रतिषेधोनश्री
 मोतितेवदोषः माभूदेवम जातेर्नेत्येवं
 भविष्यति यथातथयथापुरयोः पर्या
 येण अर्थयेण अर्थयोगः नशकोवक्त
 मकर्षप्रयथातथम अयथातथम
 यथातथपुर्यम अयथातथमिति वदाता
 वृत्तवर्षदस्पहदिस्तदैवविग्रहः करिष्य
 तेनयथातथा अयथातथा अयथातथा

भावः अयथातथ्यमएवमायथापूर्यम्
 यदाहृत्यपदस्य हृदि सदैवे विग्रहः करि
 ष्यते यथातथाभावः यायतथ्यमनया
 ष्यातथ्यमअयाथातथ्यमयवमयाथा
 पुर्यमिति हनस्तोविस्मृतोः हेतेस्तका
 वेतहितेप्रतिषेधः हेतेस्तकारेतहितेप्र
 तिषेधोवक्तव्यः वार्त्तम भोणञमि
 ति उक्तवा किमुक्तमथातोः स्वतृपया
 हणेतस्यगवित्तानास्मिदमिति आतो
 मुकविणक्तोः कुरुदणकिमुर्थम्
 इदमाभूतदो दथो नेनदास्तिप्रयोजन
 ममुत्तिणलोरिति वर्तते ययविसलो
 रितिवर्तते अथपि अथापि प्रजनप्रमो
 तिवदेनाइविषयवर्षीयैरिः वीलेकि
 रित्यिदोपिप्रमोति लोपेकृतेनभविष्या
 ति इदमिदमप्रपायंमलोपाक्रियताम
 गिति किमत्रकर्तव्यत परतामुकयवत
 दिप्रवासा हेरितैर्वेने यत्रावासादि
 कास्तकत्रुपीति किमत्रकर्तव्यमय
 वमपि तदेवतास्यस्यालीयाकस्यनः
 स्थलीयाकउत्पन्नप्रमोति तस्मात्कुरु
 दणकर्तव्यमणोदोतोपदे अथलमिद

श्री
 महा
 भा
 ४२५

मुच्यते अनाचमेरिति अथमिकमितमी
 नामितिवक्तव्यमवामः कामः आचामः प्रा
 णामाह्ना णिचप्रकरणेभूजप्रीतोलेवि
 चनमणिचप्रकरणेभूजप्रीतोलेवक्तव्यः
 भूजइति प्रीणाइति पातेलेकपातेलेन
 कव्यः पालइति प्रत्ययस्यातकापूर्वस्यात
 इदार्थमपःस्यग्रहणं किमर्थम् इदेवि
 चारयिष्यति इहेकग्रहणं संचातग्रह
 णंदास्योदणंग्रहणंवेतिनयथायराता
 वत्संचातग्रहणंतदास्यग्रहणंकर्तव्यम्
 इदार्थिगयास्योत कारिकाकारिकेति
 यदातवणंग्रहणंतदाकेवलः ककारः
 प्रत्ययोनास्तीतितावचनाहविष्यति अ
 ष्यास्यइतिकथामिदेविज्ञायते असच
 तोगस्यतिआहोस्तित्रचेत्सयःपरआदि
 ति किंचातः यदिविज्ञायतेसुसद्धतोगो
 स्येति बहवर्मिका बहवर्मिका अत्रज
 प्राप्नोतिअथविज्ञायतेनचेत्सयःपरिग्रा
 विति नदोषोभवति यथानदोसस्तथास्त
 इदेविचार्यजेहेकग्रहणं संचातग्रहणं
 वासादणंग्रहणंवेतिकथात्रदिशेषः इ
 तेकग्रहणं संचातग्रहणंहेत पैतिकास्त
 प्राप्तिः इहेकग्रहणं संचातग्रहणंवेत य

तिकासप्रामिः पतिकाश्चरति अत्रनप्र
 मोतिवचनाद्विष्मति अस्तिवचनेप्रयोज
 नम किम कारिका शरिका अस्तनदिव
 णप्रदणम वर्णप्रदणचेवदितत्वादप्रसि
 हिः वर्णप्रदणचेतयवदितत्वादप्रसिहिः
 कारिका शरिका अकारेणवदितत्वा
 त्रप्रामोति एकादेशाकृतेनास्तिववधा
 नम एकादेशः पूर्वविधोस्यानिवद्वती
 तिस्यानिवद्ववावधानमेव एवतदि
 आरायेप्रत्ययस्यात्कारवैस्यातत्रदाम्पस
 यति नहुविदपिगवधानम तत्रवचना
 द्वविष्मति वचनप्रामाण्यादितिचेदृष्ट्या
 केयदिप्रसंगः वचनप्रामाण्यादितिचे
 तयकद्यादिसतिप्रसंगोभवतिरथक
 द्या अत्रकाम्या येनवावधानेनेनवच
 दितेपिचवदप्रामाण्यात् केनचनावव
 धानम वर्णेन एतेनप्रनः संवातेनीयन
 धानम भवतिचनभवतिच नचमवति
 अथवाप्रनस्तसंवातप्रणम ननुचोक्त
 मितेकेप्रदणमंवातप्रदणचेदितिका
 सप्रामिरेतिपरिहृतमेतत् वचनाद्वि
 ष्यतिइति मवचोक्तमास्तिवचनेप्रयोज
 नम कारिका शरिकेति अत्रायेकादो

श्री
 राम
 भा
 ४३०

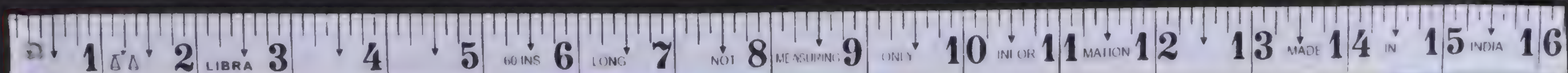
शोक्तेव्यपवर्गीभावात्रप्रामोति अ
 माभावात्रप्रामोति अमादिवज्ञावेन
 व्यपवर्गः उभयतयाअयेमोतादि
 वत एवेतर्ह्यकादेशः पूर्वविधोस्या
 निवद्वतीतिस्यानिवद्ववावधानमेव
 र्गः एवतर्ह्यकादेशः पूर्वविधोस्या
 भवत्येवजातीयकानादेतम यदप
 नयामयासयोरितिप्रतिषेधेप्राम
 स्ति ममकनरकयोरुपसत्त्वानम
 प्रत्ययस्यात्वात् नमकनरकयोरुप
 सात्त्वानेकतयम माधिका नरिका
 किप्रनः कारणेनसिध्यतिप्रत्य
 यस्यात्वात् नमकनरकयोरुप
 सात्त्वानेकतयम माधिका नरिका
 दातिगायिका अयात्तिकेति कि
 प्रनः कारणेनसिध्यतिप्रतिषिद्धत्वा
 त उदीचामातस्यानेयकृष्टवायाइ
 तिप्रतिषेधात् नयामयाः यमयो
 रितिवक्तव्यम इदोपिपद्यास्यातय
 कोयकामदीयद तकानकायवा
 मदिति प्रतिषेधेनकनउपसत्त्वा
 नकतयम उपसत्त्वा अथित्यकेति

तत्रत्यपसंख्यानकर्तव्येनकर्तव्येन
 कर्तव्यमप्राचार्यप्रवृत्तिर्नाप्यतिने
 ज्ञातीयकानामिहभवती यदप्येव
 स्तिकातिनिर्भूतस्यनिर्देशकरोति
 पावकारोनांछदस्यपसंख्यानकर्त
 व्यम हि राणवर्णाः शुचयः पावकाः
 ऋताश्रलोमकाः छंदसीति कि
 मर्थम पाविकाश्रलोमिका प्राणि
 विच प्राणिषिवोयसंख्यानकर्त
 व्यम जीवतात जीवकायनरतात
 नेदका भवतात भवका उत्तरपदलो
 पेव उत्तरपदलोपेचोसंख्यानकर्त
 व्यम देवतिका देवदीनका देवका
 यत्तद्विका यत्तका त्रिपकादीनां
 चोयसंख्यानकर्तव्यम त्रिपका भ
 वका शुचकाचटका तारकोनैति
 वि तारकात्यानिप्रपसंख्यानकर्त
 व्यम तारका त्यातिषीति किमर्थम
 ग्रन्थत्रतारिकारामी वर्णाकाततदे
 वर्णाकातातवेष्यसंख्यानकर्तव्यम व
 र्णाका नांवशितिकिमर्थम वर्णि
 काभागरीलोकातस्यप्राचामिति

श्री
 राम
 भा

४३१

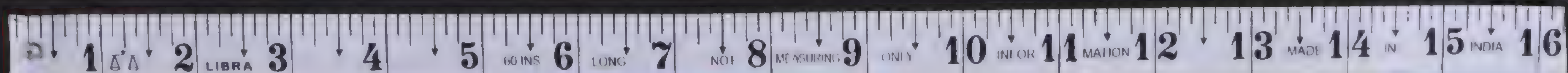
किमर्थम वर्तिकावर्तकाश्रुनौप्रावा
 सदर्तकाश्रुनौप्राचामित्यपसंख्यानकर्
 तव्यमवर्तकाश्रुनिः शुचकापितदे
 वसे शुचकापितदेवसेइयसंख्यानकर्
 तव्यम शुचकापितदेवसेइतिकिम
 थम शुचिकास्वारीवास्तकापुत्रका
 हृदारकाणाम सतकापुत्रकाहृदा
 रकानामवाउयसंख्यानकर्तव्यम स
 तकासतिकापुत्रकापुत्रिका हृदारका
 हृदीकेति उदीवामातः स्थाने किम
 थोस्तीतिगनिर्देशः कियतेनयकपृ
 वंसेयेबोवते उदंतहिप्रगोजनम
 स्त्रीविषयोयशकारस्तस्यस्थानेय
 शकारस्तस्यप्रतिषेधोयथास्यात
 इहमाभूत शुभयातीतिप्राभंयाशु
 भंयिकाभदेयाभदेयाभदेयिकेति
 यकपूर्वधात्वेनप्रतिषेधः यकपूर्व
 धात्वेजस्यप्रतिषेधोवक्तव्यः किप्र
 योजनम सनयिका सवोमिका
 सयादिकेति भस्सेषाजाहा पसा
 हेनन प्रवेष्टुराहरणशुभयशित्य
 तिषेधात पसाहेउरवेष्टुराहरण

कथमसंज्ञितप्रतिषेधात् अथभस्माग
 दणकिमयेन अभाषितप्रकादिनेव
 सिद्धम् भस्मागदणमवयमर्जनार्थं
 उपमर्जनार्थोयमार्थः अभाषिकाय
 भस्मका नष्टवीगदणानर्थक्यवृत्तौ
 एवमगुप्तत्ववचनत्वं नष्टवृत्तवृत्तौ
 नष्टकैः किंकारणोत्तरपदमात्रस्य
 नष्टक्येव इदमपि च सिद्धं भवति नभस्म
 कानिर्भस्मिकाभद्रवस्मकावद्रवस्मि
 का इति प्रामादगवत्तत्तज्जलिमति
 विरचितेवाकराणामहाभाष्यसमस
 स्याथायस्यतार्तीयपदेप्रथममात्रि
 कम दस्यकः किमिदं वर्णग्रहण
 माहोस्वितसेवातग्रहणमिति का
 श्याविशेषः रादेप्रोवर्णग्रहणवेदा
 नेतप्रतिषेधः रादेप्रोवर्णग्रहणवेदा
 तथावेतस्यमतिषेधोवक्तव्यः परित
 परितम् अस्ततर्हिसेवातग्रहणसे
 वातग्रहणवेदणादिमाधितिका
 दीनोप्रतिषेधः सेवातग्रहणवेद
 णादिमाधितिकादीनोप्रतिषेधो
 वक्तव्यः इत्यादीनात्वात् कर्तव्य

श्री
 हा म
 श्री
 ४३१

दः प्रोदः इदमपि तं पण्यमस्यमाधिति
 कः इति प्रकारलोपेकृतेतोतादितिकादे
 प्राः प्राप्नोति वर्णग्रहणोपनः सति युल
 निधिरयं भवति तस्मादिष्टिष्टग्रहण
 मतस्मादिष्टिष्टस्यग्रहणमतस्मादि
 ष्टिष्टस्यदकारस्यग्रहणकर्तव्यनकर्त
 व्यम् अस्तत्तावदणग्रहणम् ननचोक्त
 वादेप्रोवर्णग्रहणवेदावेतप्रतिषेधः
 ति नैषदोषः अगादिति वर्तते नैषेप्रो
 दितियेवस्यस्तिपवेतदिप्रत्यस्यस्येन
 वर्तते कृपकृतेप्रत्ययस्यात्कार्त्तव्यः
 तद्यप्यस्य इति तद्वैपमिनिर्दिष्टं प्र
 योनिर्दिष्टेनवेद्यः अर्थादिभक्तिपरि
 णामोभवति तद्यथा उच्चादिदेवदत्तस्य
 गृहाणी आमेत्रयसनम् देवदत्तमिति
 गम्यते देवदत्तस्यगावोश्चादिरण्यम्
 आदौवैधवेयः देवदत्तश्चिगम्यते प्र
 रस्तायहीनिर्दिष्टं मत अर्थाद्वितीयानि
 दिष्टं प्रथमानिर्दिष्टं च भवति एवमिहा
 पिप्रस्तायेत्रमीनिर्दिष्टं सद्योमहीनि
 दिष्टं भविष्यति एवमप्युणादीनोप्रति
 षेधोवक्तव्यः नवक्तव्यः उणादयोव्यात्

श्री
श्री
श्री

४३३

[illegible]

अतःकारणस्यप्रयोजनमश्रयमाण
 विशेषणमयत्रनकारःश्रयतेतत्रयथा
 स्यात्तदमाभूत्तदतोदयइति सिद्धेहप
 धातोपेक्षेतिवचनात्सिद्धमेतत्कथम
 तत्रयथातोपेक्षेतिवक्तव्यमसिध्यतिसुत्रे
 इतिभियतेयथाऽस्यमेवास्तनत्रचोक्तं
 हतेस्तस्यस्येतिचेनकारेप्रसिद्धिरिति
 नचनान्नविध्यतिश्रयताप्रनरस्तदकार
 विशेषणमननुक्तदकारस्येतिचेन
 निमित्तमामिरितिवचनात्तद्विध्यतिननुवा
 क्तमिदमपिब्रुवन्तप्रप्नोतिहलनसिच
 तिहलनीयतिहलनीयतेरादत्तहलनी
 यकइत्येवमनवधानेनैववदिते
 पिवचनप्रमाणेनकुविदपिधातुवा
 यवेनाद्यवधानम्एतेनयुनःसंज्ञाने
 नद्यवधानेभवतिचनत्रभवतिश्रयण्यु
 चानेभ्यानिदन्नाच्चेनकारेप्रसिद्धि
 रितिवचनात्तद्विधायिननुवाकंउच्यते
 प्रमाणदितिचेनलोपेक्षेतिचेयइति
 नैषदोषःप्रानेतर्पमिदमप्रीयतेदद्या
 रस्यनकारइति कुविदेहसत्रियातक
 तमानेतर्पयास्तकृतमानततर्पमकु

श्री
 दाम
 भा
 ४३४

विद्यनैवसत्रियातकृतमानेतर्पनशास
 कृतलोपसत्रियातकृतमानेतर्पश्रुते
 येनैवसत्रियातकृतनशासकृतमयत्रा
 कृतविदेवानांतर्पतदाप्रियिध्यामःश्र
 यभासाच्चप्रभासात्कृतमसयःप्रभासा
 तकृतमसयइतिवक्तव्यमइदमाभूत्त
 हलनमिचतिहलनीयतिहलनीयतिह
 ननीयतेसननिहलनीयतिहलनीयतिह
 वक्तव्येनवक्तव्यमहतेभ्यासादिसच
 तेनचेवहतेभ्यासःहतेरेषाभ्यासःक
 थंयकाचोदप्रथमस्येतियवेतदिततेरे
 रास्ययोभ्यासःतस्मादिसच्यतेनचेव
 हतेरेषाभ्यासःहतेरेषाभ्यासः
 कथमराकाचोदप्रथमस्येतिरावेत
 दिपामिदत्रिरहेतस्मिन्नाभ्यासःतस्मा
 दिसच्यतेयामिस्यात्तदितरेणेतस्मि
 द्भ्यासःयस्मिन्नाभ्यासानतस्मिन्ना
 महेरवतिप्रवरीतिमिथमप्राजी
 हयइतमहेरवतिप्रवरीतिमिथमप्राजी
 मंगारजातहेरवतिःप्रतिषेधोनर्थः
 कःकिंकारणमश्रयतात्वात्एतेन
 मतदेगावदवतिलोपेकृतनोगाव

ब्रह्मतिलोपेकतेनोगात्त स्यानिवद्वा
 वादेमादेव तापकं तत्राप्यधिकस्य
 कृतवित्तानां यमं यवेतद्विज्ञापयत्वा
 येः सुखरूपधिकस्य कृतं भवतीति किं
 मेतस्य तापते प्रयोजनं प्रतिवाययि।
 यति अत्र कृतं सिद्धं भवति स न तिराजैः
 नियुक्तो नः प्रतिषेधः नियुक्तो नः
 प्रतिषेधो वक्तव्यः नियुक्तः नियुक्तः नि
 न्यमिति सतदि प्रतिषेधो वक्तव्यः न व
 क्तव्यः लक्षणप्रतिपदोक्तयोः प्रतिप
 दोक्तस्यैव तव ममानभविष्यत्तिसात
 द्येषा यमिभावावर्तव्या प्रवर्णकं
 वा प्रवर्णकं तव ममानभविष्यत्तिसात
 कृतानि वनिषा विकृतीनामप्रतिषे
 धो निष्ठाया मनिष्टः कृतवचनात् कृ
 दिशानि वनिषा विकृतीनामप्रतिषेधः
 अनर्थकः प्रतिषेधो प्रतिषेधः कृतं क
 स्मात्प्रभवति निष्ठाया मनिष्टः कृत
 वचनात् निष्ठाया मनिष्टः कृतं व
 वक्तव्यमित्यस्य सव्येते निष्ठाया
 मनिष्टः कृतवचनात् कृतमुच्य
 ते कथं योक्तव्यं मनिष्टः इति श्रुत्वा।

म
 भा
 ४३५

कोर्धनिकृतं सुखं उजैः च निः।
 कृतं वक्तव्यं कथं मर्कति श्रुतैः।
 कविधानासिद्धं न तद्वज्जैतम किं
 तदिदं तादृकं पक्षकपाहः तस्मिन्ना
 धमिके कृतं भुजयवजो भुजः पा
 लो भुजः पाणाविति वक्तव्यं कथं सु
 वृजउपताप इति सुवृजैकं तादृप्रति
 षेधः सुवृजैकं तादृप्रतिषेधः अन
 र्थकः प्रतिषेधो प्रतिषेधः कृतं कस्मा
 त्प्रभवति कृतं तात नैव उजतमकृतं
 कथं ययः सुवृजतीति मुक्तः न न वा
 धिकरणमायनेपि वै सत्यं वृजस्य
 त्रिताः शोरते सिद्धिं श्रुत्वा उपतापा
 इति पक्षोपिकृतं प्रत्ययपदकथं सु
 वृतीति श्रुत्वा इति यजयाच प्रवर्तिष्यत
 तमनर्थकं ववोपाह संज्ञाभावात्
 प्रवर्तिष्यत तमनर्थकं किं कारण
 म ववोपाह संज्ञाभावात् ववोपाह
 संज्ञोयो प्रतिषेधो उच्यते प्रपूर्वस्य व
 विरशाह संज्ञाभावात् तं उपसर्गवृ
 नियमार्थं उपसर्गपूर्वनियमार्थं।
 तदिदं वक्तव्यं प्रपूर्वस्य ववोपा

श्री
राम
भा

५३५

हमेजायोप्रतिवेधोयथास्यात इह।
माभूत अपिवाक्यमिति उपसर्गः।
पूर्वमेवमार्गश्चिदेदपिवाक्यस्य
विशेषवचनात् इहकथमनाति
हम उपसर्गपूर्वमेवमार्गमिति चे
त तस्मिन्म कथंशपिवाक्यस्यवि
शेषवचनात् विशेषपतदस्यम
शपिवाक्यमदरितिकुमाभूत अ
पिवाक्यमदरितिरप्यप्रतिवेधेस
मेकपसंज्ञातकर्तव्यमन्यमभो
मेभवे भोजमभ्यवहार्यइतिवक्तव्य
न इहापिप्राणात् भोजःस्यःभो
त्पायवागुरितिकेपुनःकारणेना
सिध्यति भक्षिभयोत्तरविशदेवर्तते
तेनप्रवेनप्राप्ति नावर्णमविवा
दविशदपववर्ततेकिंतद्विषयत्रा
पिवर्तते नराणावभतोवापुभत
इति चोत्तोपोवेतिशक्यमवक्तुम
इहकस्मात्रभवति तदानिरुक्तये
दहादिमिपुल्लपात्रलापःप्रादःप्र
वागभविष्यति तेनाभयोसिद्धमद
दत्तानिराचयेतदानिरप्रयेदहारि

ति ओतःपुनिति ओतःपितीतिवक्तव्यम
किंप्रयोजनस्य उत्तरत्राशिद्धहणाभावाया
तत्रायमप्यर्थः द्विवृत्तास्मादभेदपिनीति
शिद्धहणनकर्तव्यंभवति ननुचभोःप्रात
प्रदेणमप्युत्तरार्थस्यात प्रमासकनाशेः
प्रपनीतिपुनप्रहणनकर्तव्यंभवति सु
त्रायत्तपितीमेवपरिशितीमेव भुनक्ते
दोमदत्त प्रत्रापिप्राप्तिप्राप्तारिम्भ
पिनेविशेषविषयः प्रमादीनायःप्रा
दितिकस्यप्रादीनायः प्रमादिभ्योयो
विहितःएवमपिदस्यतिदस्यतोमत्रापिप्रा
प्तीति प्रहणामितिद्वचनात्रभविष्यति
द्विवृत्त देववमादिदमेःदीयत्वमात्रिव
मशतवक्तव्यम प्रादःप्रीतिकिमपि
दमुच्यतेनियमार्थम प्रादःपूर्वप्राप्तासा
त कुमाभूत उच्यमति विवमतीतिभव
मि श्वेचत्वमदली श्वेचत्वमदलीतिव
क्तव्यम इहमाभूत इष्यति इत्यादीति तन
द्विवक्तव्येनवक्तव्यम प्रवीतिवर्तते एव
मपिप्रादः प्रत्राप्रीतिप्राप्तारिम्भ
मानेकस्मादेवात्रभवति नैवेविज्ञायते
नहत्प्रदत्त प्रहलीतिकथंनद्विविध

श्री
राम
भा

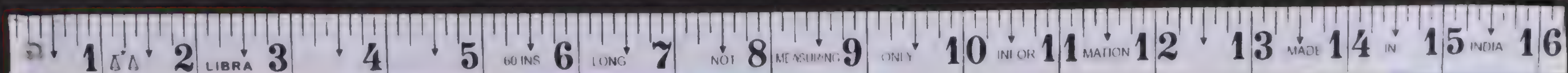
४३०

तर्हि प्रतिषेधो वक्तव्यः न वक्तव्यः नैवं वि-
ज्ञायते मिदेगुणः न सिद्धेति कथं तर्हि मि-
देगुणो न सीति किं मिदमनसोति याज्ञा-
दावुगिमुजसीति यथेवं चक्रः न ह मित्य-
त्रापि प्राप्नोति यवेतर्हि शितीति वतंते य-
वमपि मुनदवुः अविभक्तः मुन्ननप्राप्नो-
ति भूतपूर्वगत्या भविष्यति न सिध्यति न
द्विउस शिद्रतपूर्वकश्चिदस्ति उक्तं गिा
द्रतपूर्वो नास्तीति कृत्वा उक्तं यः शिद्रतपूर्-
वस्तस्ति न भविष्यति अथ तादृशपतेः स्यात्
यथ अविभक्तिर्कोनिदैयाः देवैर्विज्ञायते
मिदेगुणः न सिद्धेति कथं तर्हि मिदेगुण-
उजसीति उक्तं गौतमसि उजसीति अथा-
वा अचौति वतंते तेन न संविशोषमिष्या-
मः अजादो न सीति जापो विचि सारति-
त्स इह जागर इति जागरक इति गणोक्तौ र-
परजे वप्रत उचयाया इति हृदिः प्राप्नोति
न स्यात् प्रतिषेधो वक्तव्यः विस्तृतोः प्रतिषे-
धसामर्थ्यादत्यत्र गुणभूतस्य हृदि प्रति-
षेधः यदयमविस्मस्योदिति प्रतिषेधो यत-
स्ति तज्जापयत्याचार्यः न गुणासीन् इह न
स्य हृदि भवंतीति अथा किं पुनरयं पश्येदा

मः यदयविविस्मत्यरिः श्रुतिः प्रादेशि
 त्प्रसन्नप्रतिषेधः विविस्मत्यरिः त्प्रने
 तिकश्चात्रतिषेधः प्रसन्नप्रतिषेधेन।
 त्प्रिगणप्रतिषेधः प्रसन्नप्रतिषेधेन
 त्प्रिगणप्रतिषेधः प्राप्नोति श्रुतागुरुः किं
 चान्यत् उतमेवगालि उतमेवगालिप्र
 तिषेधः प्राप्नोति श्रुतेजजागभइति नवा
 नेतरस्यप्रतिषेधान् नदेवदोषः किं का
 राणाम् नदेजरेत्यप्रतिषेधान् श्रुतेतरस्य
 ह्णविधानेनस्यप्रतिषेधः कृतपतत यु
 नेतरस्यविधिर्वाप्रतिषेधोवेति नसिपूर्व
 रागुणविधानात् नसिपूर्वरागुणोविधि
 यते नसिचेतिरातिचकिंनवानेतरस्य
 प्रतिषेधादिमेवगालिप्रवृद्धरागुणोवि
 धीयते साध्यातकार्यथात् कयोरिति
 अथवापुनरस्तपुंदासः श्रुतोयत्रवि
 धानेनावगुणत्वम् श्रुतोयत्रविधानेनौ
 अगुणत्ववक्तुम् जायविरागिः नवायुष
 दयसागर्णीत् नवावक्तुकिंकारण
 म् पुंदासमागर्णीत् युत्रगुणोत्तमवि
 ष्यति श्रुतप्राप्तसंयोजनम् किं
 म् किंविधेः पुंदासः स्यात् अद्वयस्य

श्री
 राम
 भा

विष्णुस्यप्रहारापुंदासे अनुनासिकया
 रश्मिकौविष्णुः वस्वर्गस्तद्विपुंदायाः स्या
 त्ताम्रवोसोयनुम्भलिति कथं पुनर्देः य
 पुंदासः उच्यमानः वस्वर्गः प्राकोविज्ञात
 म् सामर्थ्यात् कस्वर्गमितिचेतनसर्व
 धातकत्वात्सिद्धं कस्वर्गमितिचेत न
 त्वकिंकारणमसावेधातकत्वात्सिद्ध
 म् कथंसावेधातकसंज्ञात्तसः कसः
 तिचच्चरमिसावेधातकमपिभवति
 तत्रसावेधातकमपिदितिरिज्ञान रिती
 त्प्रिपुंदासोभविष्यति अथवकार्येवेर
 मशक्तिनेन प्रकारेणप्रहारात् प्रगतत्वं
 हृदयस्य च संयोदेगुरुसंज्ञावेदगोमे
 न्नसिध्तिसेयोगेगुरुसंज्ञायांभेताभे
 नमितिगुणेनसिध्तिविध्यपेक्षेतत्तवो
 द्वाप्तौ विध्यपेक्षेतत्तवप्रहारात्कृतत्वं
 द्वाप्तौ विहितः कथं कुरितेद्वयति
 कुरितकुरितमित्यत्रकस्यात्भवति
 धातोर्नमः धातोर्देविधायकमकिं
 कृतप्रधातप्रहारात्प्रयोनत्तम भात्
 पदेष्वावस्थायां भवतीति।
 श्रुतेजः उच्यमानाहडिः प्राप्नोति

राग इति स्पष्टि श्रुत्यो निर्णयतनात् यदयं स्प
 दिष्टं योरहं यं निर्णयतनं करोति तन्नाप
 यत्वाचार्यः भवत्येवंतातीयकानां वृद्धि री
 ति अनुरलोपशिरीर्वेदे विध्यपेक्षेन सिध्य
 तः अनुरलोपः सुस्मादया शिरीर्वेदम्
 कुतानिबनानिगतेतर्हि अभ्यस्तस्य यदा
 हाचि यदयेनाभ्यस्तस्याविपितिमावेधा
 तक इत्यत्राजगदणो करोति तन्नापया
 त्याचार्यः भवत्येवंतातीयकानां गुणा इति
 लक्ष्येन तत्कृतं भवेत्तलक्ष्यमेतस्यात्
 युनेनैक कसनेयं कृतं किंवेतापकेसा
 रमागणे यदयं उभयपि भूवि सियेकः
 इत्योक्तं तदसंगतं किं कसनेयं करोति
 तन्नापयत्वाचार्यः भवत्येवंतातीयकानां
 गुणा इति संप्रयोगे गुरुमन्तावेद्गणो भवेत्
 नेमिपति विध्यपेक्षेन चोसासौ कथं क
 दिने इत्यनि धातोर्मुमः कथं ज्ञेः स्पष्टि
 श्रुत्यो निर्णयतनात् अनुरलोपशिरीर्वे
 दे विध्यपेक्षेन सिध्यतः अभ्यस्तस्य यदा
 हाचितलक्ष्येन तत्कृतं भवेत् कसनेयं क
 ते किंवेतापकेसा रमागणे नाभ्यस्त
 स्पष्टि अभ्यस्तानां भुपया ह्रस्वत्वमदिपा

श्री
 राम
 दा
 ४३९

स्पष्टाते वाक्यशीतीति दर्शनात् अस्मत्कार्त्त
 मपथा ह्रस्वत्वमविवक्ष्य म किंप्रयोजन
 म पस्पष्टाते वाक्यशीतिवावशतीति र
 प्पानात् पस्पष्टातवाक्यशीतिवावशतीति
 तिप्रयोगादृश्यते कपोतः शरदिपस्पष्टा
 ते अहं भुवनं वाक्यशीतिवावशतीति अस्या
 ति बहुलं ह्रस्वत्वमपथा कस्वत्ववत्तय
 नात् ह्रस्वत्वमपथा कस्वत्ववत्तय
 म किंप्रयोजनम् आनुषकं ज्ञोषदिति
 दर्शनात् आनुषकं ज्ञोषदिति प्रयोगा
 दृश्यते यस्तस्यातिपापानुषकं ज्ञोषत
 यदि तर्ह्यपथा ह्रस्वत्वमुच्यते प्रियं मम
 परिनर्ततीति ब्रह्मवर्तनपिनर्ततीति
 ह्रस्वत्वमुच्यते प्राप्नोति तस्मात्प्राप्येयथा
 ह्रस्वत्वेन ह्रस्वत्वेन इदं कस्माच्च भवति
 पस्पष्टाते वाक्यशीतिवावशतीति स्प
 ष्टि कथितपापः प्रकृत्येन गतिभूमिवा
 स्तिदिभूमिवास्तिदिमनिषेधगतात्तर
 णो बोधनीयं म भूमिवास्तिदिमनिषेध
 गतात्तराणो कर्तव्यम् किंप्रयोजनम्
 नोभवीतीत्यर्थम् इहमाभूत् नोभवीती
 ति यदि तर्हि पकात्तराणो क्रियते अभूदि

यत्र न प्राप्नोति कुतर्हि स्यात् साधुदितित
 स्मात्रोपकारप्रदानकस्यात्र भवति
 बोधवतीति बोधुत्तियेन त्रियमायं भवि
 ष्यति यत्रैव यत्नगतस्वगुणोत्तमभवति
 नात्रैति कुमाभूत् बोधवतीति तिरणद
 इमं किमर्थं तद्विरागतप्रक्षोभस्यते न
 तद्विराभवतीत्येवोचते तदादिप्रदणप्र
 मिमोव्यवस्थार्थं न तदादिप्रदणक्रिया
 ते अमिमोव्यवस्थार्थं न अमिहते इत्य
 ष्यास्यात् तद्विरागोदीमिषये अमभाव
 इमोनवकाशात् तद्विरागोदीमिनि
 मिषये अमः प्रत्ययः किं कारणम
 इमोनवकाशात् यत्र वकाश इमं अ
 मेनुयेत इत्युक्ते वतेते किमत्राप्रुक्तम
 तदादिप्रदणं तन्मोव्यवस्थार्थमिति
 तत्र उच्यते तद्विरागोदीमिषये अमभा
 व इमोनवकाशादिति तत्र वक्तव्यं तदा
 दिप्रदणं अमिमोभावाय तदादिप्रद
 णोदीमिषये अमभाव इमोनवकाशात्
 दिति तत्र त्रितयैव तत्र त्रयं व्यवस्था
 मित्येव सिद्धं तदा मतो व्यवस्थास्ति तत्र
 हेलीपोवलीयात् यथावारभ्यते प्रपूर्ववि

श्री
 राम
 भा
 ४४०

प्रतिषेधः गुणोपाविशयगुणगुहादि
 दीर्घेभ्यः पूर्वविप्रतिषिद्धमिति तस्मादप
 सोत्थाने कर्तव्यं नास्त्येपि प्रत्येपि प्रा
 तिषेधा नर्थक्यस्या निवृत्तात् अस्त्येपि
 प्रतिषेधस्यानर्थकः किं कारणमस्य नि
 वृत्तात् स्यानिवृत्तादेवात्र हस्तं न भवि
 ष्यति यत्र न हि स्यातिवृत्तावोनास्ति तद
 र्थमप्येव यो गोवक्तव्यः कुचस्थानिवा
 ज्ञावोनास्ति यो हस्तवोरादेशः अन्तरागत
 किंपुनः कारणदत्तवोरादेशो न स्यानिवृत्त
 अज्ञादेशः स्यानिवृत्तस्य च ते न वायम
 वृत्तादेशः किं तर्हि अत्र प्रत्ययस्य च अ
 योपिनोनेत्ययितर्हि प्रतिषेधो न प्राप्नोति
 किं कारणम अस्त्येपिनोनेत्ययितनवा
 गोवत्स्यते किं तर्हि अत्र अत्र योत्रागत्य
 ते तदा अयः प्रतिषेधो भविष्यति यथैव
 तद्विरागोत्रागत्य ते तदा अयः प्रतिषेधो भ
 वत्येव योत्रागत्य ते तदा अयः स्यानि
 वृत्तावो भविष्यति यदेतर्हि सिद्धमिति य
 दयमस्त्येपिनोनेतिषेधोपपत्तिस्तत्ता
 ययत्याचार्यः इत इतरस्यातिवृत्तावो न
 भवतीति किमेतस्य तापने प्रयोजन

श्री
दाम
भा
६४८

[illegible]

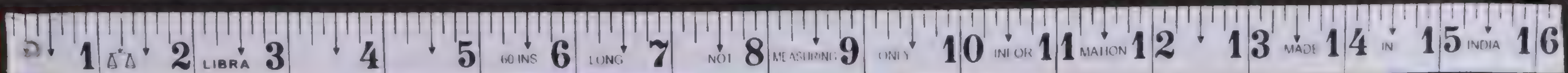
श्री
महाभा
४४२

स्मात्प्रभवति रुखादेशात् रुखादेशोऽप्यम
उक्तैवेतत् न्याग्रहणोदीचं इति अथेदानीं सप्त
मपि स्थानि वद्भावे दीचं त्वेकते प्राधान्येन
पूर्वं इति कृतायां कस्मात्प्रभवति लक्षणप्र
तिपद्योक्तयोः प्रतिपद्योक्तस्येति ननु चेत्
नीसमपि स्थानि वद्भावेन यापरिवासाया
सकमुपस्थाते नेत्याह नदीरानीकविद
पि स्थानि वद्भावः स्मृतः ऊनाप्रधाभीभ्यः
इदं प्रामात्विधानम् गेत्तस्य परत्वात् इदं प्र
मात्विधेयः शक्योऽपदस्योपेत्यामिति
किं पुनः कारणं नमित्याति गेत्तस्य परत्वा
त् परत्वादातेश्चोति योगविभागात्कि
दम् योगविभागः कर्तव्यते इदं प्रत्वा नी
भ्यः तत्तदं इदं इदं मुत्तरस्य इदं भवती
ति शक्योऽपदस्योपेत्यामिति अपदस्य ते
गपत्ते योगविभागः कर्तव्यः औद्यवत्तदं इदं
ततोऽप्युत्तरीति प्रकारश्च भवति घेरिति
किं मर्थो योगविभागः सविधितिभ्यामे
त्वेयथास्यात् सद्योपत्तौ एकयोगोऽप्य
प्राप्तिः अतः सत्रियोगात् एकयोगोऽपि स
त्योत्पत्त्या प्राप्तिः किं कारणं अतः सत्रियो
गेत्तस्योपेत्यामिति तेन यत्रैवात्तेन त्रैवोत्पत्त्या
त् नवाकारस्यान्वाद्यवधनात् यथा
कारिः सलोपः नवाद्यं त्रैवोत्पत्त्या योगविभागेन

किं रूपं चकार साधयवतनात् प्रथ
 नोत्सवात्तम् अन्वययोगिमतम् यथा
 तिस्रस्तथः तद्यथा प्रधानदिष्टः कारः प्रति
 धारिकमातमवति यत्र वमकारसन्तोषः
 प्रसन्तायः प्रतिषेधोक्तयः शक्योपदृत्तो
 अनेकनेजां प्रोति नवास्तत्रियोगनत्त
 तास्यादिमित्रताम् मवाचकयः किं कारण
 सत्रिपातलतलस्य निमित्ततात् सत्रिपातल
 तल्लोविधिनिमित्ततदितातस्यति एवमविष
 ति रिकरणदा प्रवृत्तारिहोकारः कतिपयते
 तिस्रस्तथः प्रोतिनातिवो किं मयमसि यमिम
 यो न प्रोतिना प्रोतिवो यो योत काश्यासि
 दिः प्रोतिनातत न प्रोतिदि नेवशाकां इह
 लमुनाप्रमाणकलेनेमिसभावस्यासिहुता
 प्रोतिनात प्रोतिनामिति पुनरुच्यमानेनेरा
 योभवति वदन्तेतत नमुनादिशति १
 तिप्रोमद्रगवत्ततं तल्लिमुनिविरचिते
 व्याकरणमहाभाष्ये तममस्याप्ययस
 तमोच्योरदितोयपादिकं पादसतती
 यः तमामोचो मोचयुयथापादः तः तः
 प्रमाणकिं मयं नवमुयथापादः तः तः
 योते वमुयथापादः तल्लिमुनिविरचिते ॥
 दिवचनेप्रोति तत्रसाभ्यामस्येति
 वक्तव्येननचदिवचनेकतेसाभ्याम

श्री
 राम
 ४४३

स्यादिग्यादेप्रोभविष्यति नसिधितिकिं
 कारणाम दिग्यादेपास्यपात्ताभ्याम
 स्यादेप्रवचनम दिग्यादेपाः किं प्रोतिदि
 वचनमितिपारतद्विग्यादेतत्रसाभ्याम प्रो
 नभवितव्यमस्येतिवक्तव्यम् एवेतद्विदि
 ग्यादेपोडिवचनवाधिस्यते पुनः प्रसंग
 विज्ञानादिवचनेप्रोतिपुनः प्रसंगइति
 वेदमादिभिस्तत्त्वम् पुनः प्रसंगतिवेदमा
 दिभिस्तत्त्वमेतद्वति तयथाप्रमादिप्रुक्त
 तेपुपुनः प्रसंगान्निष्पन्नकनुमो नभवति
 एवदिग्यादेपाकृतेपुनः प्रसंगदिवचनन
 भविष्यति नैष्युक्तः पातितारः विप्रतिषेधे
 योरपीत्युच्यते विप्रतिषेधप्रवृत्तः सावका
 शयोः इदपुनवकाशोदिग्यादेपोदिवो
 चनेवाधिस्यते यदिद्वचनवकाशाविधा
 योक्तव्यमिति वृत्तव वृत्तवतः भूभा
 वोदिवचनवाधेन सावकाशोभूभावः
 कोवकाशः भविताभविनमिति इदतदि
 वक्तिरः व्यान वातिरीतिव्यानदिवचने
 वाधेन इदवाधिवभूदेति यदितावत्स्या
 नेदिवचनेभूभावः सवीदेपाः प्रोतिप्र
 यविष्ययोगादिवचनेयस्यभूः प्रवेकते
 प्रवेस्यप्रवोः प्रोति नेवदोषः प्राथया

श्री
राम
भा

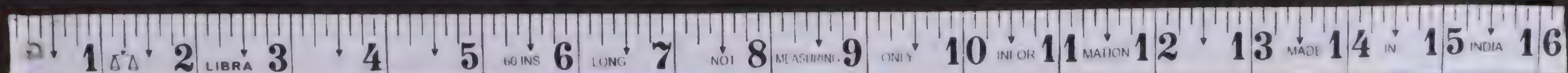
888

विज्ञानाद्वा मिदं म अथवा पुनः प्रसे
गादत्र गुणोक्ततेरपरपक्षे चानुपपत्तिः
या इति हृदिः भविष्यति नैष पुनः पुनः
द्वारः पुनः प्रसङ्गेनामसम्भवति यत्र तेनै
व कृते प्राप्नोति तेनैव चाकृते यत्र स न
गुणोक्ततरपरपक्षे चानुपपत्तिः
हिः प्राप्नोति अकृते चाप्येति तज्जि
न्यात्स एव ते अतो अतो सिद्धिगुण
मिति हृदिः भविष्यति इति प्रतिशेधेनेति।
एवंपादस्योवा किमेषोदस्योवेत्यवा
तेने गुणोवेत्यद्येत तत्रायतपक्षः गुण
प्रमाणकतये भवति प्रकृतमनुवर्त
तेकप्रकृतम अतस्तत्संयोगादेर्गुण
इति अतो दखत्वा मिलप्रतिषेधार्थम
अतो दखत्वा मुच्यते नाभूदिति गुणोवे
तीयस्य चाने गुणो न मुक्ते इत्यप्रसङ्गे
न दखो विवृतिपुनरुच्यमाने इत्येतत्
ते यथा प्राप्नोति गुणो भविष्यति केतां
तो दखत्वेतदित्यप्रमाणकमित्यर्थ
म केतां दखत्वेतदित्यप्रमाणकमेव
म किं गुणो न म कृतिरुत्तमम कृ
तिमाभूत् सकायाति तदित्येतत्

नवकथम उणादयोच्युतत्रानिप्र
 तिपदिकानि उपसर्गोद्वक्तव्येः
 उदकस्मात्रभवति प्रोक्त्यनेपरोक्षते
 एकादेशोक्त्येवपुगीभासात्पव
 मपिआकृत्यतेओक्षते सपोक्षतइति
 प्राप्नोति प्राणइतिवर्तते यतेतिदि
 यतेतिद्वयसर्गात् यतेस्मिदिउपस
 र्गोदितिवक्तव्यम उदमाभूत इपात्
 तनदिवक्तव्यनवक्तव्यम उपसर्गोदि
 तिवर्तते एवंतदियावायोलावयेउप
 सर्गोदितिवर्तत इतिनैतदन्वाद्येये
 शुभिकाग्यनवर्ततइतिपस्यवगा
 योयदधिकाराग्यनवर्तत रीहृक्तः
 दीर्घोत्तराणोकिमर्थम नमिदञ्जलश्चे
 वोच्यतेकारपसिदिः साजीयति पित्री
 यति अकृयकारइतिदीर्घतेभविष्य
 ति एवंतर्हिमिहेसति यहीवोत्तराणे
 करोतितज्जापयसावायःभवनेषाप
 विभाषा अंगहतेपुनर्हतावविधिरिति
 किमेतस्यतापतेप्रयेजनम पिदेर्गुण
 प्रतिषेधयोदितःसनवक्तव्योभवति
 यदिव यदप्रकरणोदनेर्हिसायामी

श्री
 साम
 दा
 ४४५

ट यदप्रकरणोदनेर्हिसायामीद्वक्तव्यः
 नेजीयते यदीहृक्तियते अयोसहयने।
 सिप्रतिदिर्वचनेचोत्तयेथालोयस्यस्या
 निवहपात हयतिहिरुच्यते एवंतर्हिय
 हप्रकरणोदनेर्हिसायामीक एवमप्यु
 यथालोयेतप्रप्नोतिपूर्वोत्तरात्पवो
 तर्हिपटप्रकरणोदनीर्हिसायोजीति
 नचेदस्यपुत्रस्य अत्यस्यमिदमच्यतेप्र
 पुत्रस्येति अयुत्रादीनामितिवक्तव्ये इह
 पियथास्यात् जनीयेतोतोअग्रतः पुत्री
 येतःसदाभवःचेदसिप्रतिषेधेदीर्घप्रति
 षेधानेतरप्रतिषेधात् चेदामिप्रतिषेधो
 येदीर्घस्यप्रतिषेधोवक्तव्यः किंकारण
 मनेतरप्रतिषेधात् सखेदप्रःमिद्वपुःन
 वाच्यावस्याहवनमवधारणाधम नवा
 वक्तव्योकिंकारणम अस्यावस्याहवनम
 वधारणार्थम अस्यावस्यादियेतत्रियमा
 योर्भाव्यति अस्यावयोरेवचेदसिदीर्घो
 भवतिनामस्येति प्राचोत्तरात्पवो
 प्रयतेरितिवर्ततेनेम प्रयतेरितिवर्ततेनि।
 नमितिक्तव्यम संप्रतिवर्ततःनमदिव
 क्तव्येनवक्तव्यम देवज्ञातोगतेपादइति
 योगेचमहिधिःमिद्वस्येनविभाष्यतेग

वातः संशितवतः व्यवस्थितविभाषाति
 नाभादेवशादिप्रणालिकनिष्ठान्तराद
 योनमवेति दोहोः अवततेचमुदमेवप्र
 दत्तकारिकमणि विदत्तमनदत्तचरित
 नमितिदेव्याने किंपुनरयत्तकारातः प्रा
 दोस्वितकारातः प्रपयकारातः उत्तथा
 कारातलिकस्यात्रविशेषः नातेदोषोदी
 नेत्येवमात प्रदिनकारातः दक्षीतिदी
 र्वत्वेप्राप्नोतिदोतेदोषानिष्ठानन्तम अथ
 दकारातः वाभांनिष्ठानोतः पूर्वस्ववद
 इतिनत्वेप्राप्नोति योतेदोषोदात्तप्राप्तिः
 प्रपयधोतः कवस्तयोर्थापइतिथत्वेप्राप्नो
 ति योतेः दोषस्तस्मात्प्रातः प्रपयका
 रानोतदोषोभवति अवउपसर्गात्तः अव
 उपसर्गात्तत्वाकारप्रदण्ड अवउप।
 गीतत्वेप्राकारप्रदण्डकर्तृसंनकर्तृव्य
 म प्रलोत्पस्यविधयोभवेतीत्याकार।
 स्पेवभविष्यति नमिष्यतिकिकारणम
 प्रादेतिप्रस्यतस्मादिस्तरस्येतिदका
 रस्यप्रस्येव नैवयेषः दोषोभवति एव
 नर्दितावेवह्यामिदोहोरिति दोषां प्रा
 कारस्तस्यादवतिवतः चवेवप्रसर्गारि
 ति प्रप्रस्येवप्रमपिसुत्रमेवदोहोः

श्री
 सम
 भा
 ४४५

भवतिनैवसुत्रमेवदः सुत्रमेदेतसुत्राचरे
 ति यत्रतदेव समसुत्रकियतेभूयोवा।
 एदितदेवोपमेवत्यकियतेनासौसुत्र
 मेवदः सुत्रादितकारकोनिर्देशः कदि
 ष्यते सोनेकाल प्रवर्णप्रकरणसिद्ध
 म सुस्यतिवर्तते कुप्रकृतेन प्रस्यत्वा।
 दिति यद्यवर्णप्रदमनवर्ततेदद्यावेति
 त सर्वेयेतिमर्गोदणोभनिष्यति इहा
 पितदिप्राप्नोति अदिः प्रप्राइतिप्रचअ
 निवर्ततेतच्चावप्रमत्त प्रदण्डमनुव
 त्सम लवाभ्यापवाभ्यामित्येवत्यस्य
 सुप्रवात्रिनकारकोनिर्देशः करिष्यते
 इहाप्योदोउतरार्थमेकः यतेरित्तादव
 स्तः यतेरित्तादवस्तइतेतद्वनिविप्र
 तिप्रतिषेधेन यतेरित्तादवकायाः
 निर्दिनः निर्दिनवान् प्रचस्तइत्यस्य
 काराः प्रतम प्रवतम इहोभयेप्राप्नो
 ति नीता वीता प्रचस्तइत्येवदवति।
 विप्रतिषेधेन प्रयोमि प्रयोमिनास
 चंदमि प्रयोभीत्यत्रमासचंदस्यस
 व्यानेकर्तृव्यम मादिविदइदोहत्त।
 हा प्रत्यस्यमिदमुच्यते स्ववस्मत्तव।

सामासिकसंज्ञातश्चाने स्वदिः स्य
 तवदिः ससुप्रदिः जाययाः मादि वि
 ह्येहोहृदा सनिगीमावु इस्तिनिरा
 पोदिसाया इमुनेसनिरापोदिसायाभि
 निवक्तव्यम् इति हिंसायामिति
 किं यं अतिरात्सति आवाष्टयासी
 त जयेरीत्तमनेत्यस्य जयेरीत्तमनेत्यस्य
 निवक्तव्यम् प्रतीयति तद्दिक्कचोने
 वक्तव्यम् लोपोत्पत्त्यवायकोभविष्यति
 पुनरुक्ताविधयोवायकाभवेति सा
 वकाप्रार्थालोपः कोवकाप्रा का
 रादाशना गवमपोत्तमस्यलोपस्य
 व्यायक्तस्यात् पुनरुक्ताविधयो
 वायकाभवति इत्यमपि सावकाशम्
 कोवकाप्राः पुनरुक्तः कथं पुनः सत्येते
 नरस्येनं स्यात् भवेयः प्रयोगविशेष
 येन स्यानेत्यस्य न स्यात् वयं न वत्सेगे
 यं विधेयमिषामः अहं स्यादो न व
 द्यते नित्यमप्युभयोः सावकाप्रा
 योः यश्चादीति प्राप्नोति तस्मादनेत्यस्य
 निवक्तव्यम् अत्र लोपोभ्यासस्य अर्था
 सस्यात्ति अर्थासस्येति यद्व्यते पुन

श्री
 राम
 भा
 ४४०

चित्तदृष्टये यत्तापतः चराचरः वदावदः
 हलादिशेषो न भवति हलादिशेषः किम
 शेषहीनसमासः हलादिः हलादिः हला
 दिः शिष्यतश्चिन्तात्मेयिकर्मधारयः द
 त्वादिः हलादिः हलादिः शिष्यतश्चिन्ता क
 च्चात्रविशेषः हलादिशेषो ह्यहीनसमासश्च
 निवेदजोदिप्रशेषप्रसंगः हलादिशेषो
 ह्यहीनसमासश्चिन्तात्मेयिकर्मधारयः आ
 सोति आनन्त आनन्तः आनन्तः आनन्तः
 तद्विकर्मधारयः कर्मधारयश्चिन्ता
 दिशेषनिमित्तत्वात्तत्रोपस्यतदभावेनोप
 वचनम् कर्मधारयश्चिन्तात्मेयिकर्मधारयः
 पुनरुक्तत्वात्तत्रोपस्यतदभावश्चायस्य
 तः अभावस्य लोपोवक्तव्यः आदतः
 आदः तस्मादनादिलोपः तस्मादनायोद
 तत्तत्तत्तद्विवक्तव्यम् उक्तं वा किमुक्तम्
 प्रतिविद्यास्यते हलादिशेषश्चिन्तात्मेयिकर्मधारयः
 दानीप्रतिविद्यानकातः इदं प्रतिविद्याय
 ते इदं प्रकृतमत्र लोपोभ्यासस्यति नतो
 वक्ष्यामि हलाः हलाभवतादेशे न सस्य
 लोपश्चिन्तात्मेयिकर्मधारयः तत्र हलाभाविनाह
 लोपोभ्यासविनालोपोभविष्यति ततोद

लादिशेषेतिप्रपञ्चवैवर्त्यामिहस्वोदलद
 स्तोभवत्प्रभासस्य अदलवत्प्रभासस्य
 दलाप्रभावः ततः आदिशेषः आदिशेषो
 भवत्प्रभासस्येति प्रपञ्चयोगविभागः क
 रिष्यते दलः दलोभवत्प्रभासस्य ततोद
 ल इतलपतेप्रभासस्यततः आदिशेषः आ
 दिशेषस्यदलप्रभासस्येतिप्रपूर्वाख्यः
 प्रपूर्वगोमेवपूर्वग्रहणमप्रपूर्वशेषेस्त
 पूर्वग्रहणकृत्यम त्वर्थाख्यः लिख्यते
 त्वोत्पत्तिरिति वक्तव्यम दत्तिलिखति
 मः दिः शेषदितः अत्राणामाभूदिति न
 नदिवक्तव्येनवक्तव्यम चतुर्कृतकन
 भविष्यति अस्मिन्चतुर्कृतकमिदत्वा
 ताप्रोति मिहकोटिपदितद्युथासजश
 तमेवतकोः मिहमितिप्रथमस्येतरंगता
 ताप्रोति नस्मात्पूर्वग्रहणं नद्वयं
 नकर्तव्यं यत्तत्कृत्यं नानकर्तव्यं
 प्रभासजशतिसिद्धमित्येवप्रार्थितं प्र
 संगस्त आदिशेषस्तप्रार्थितेतिहासति
 ननचानादिशेषप्रार्थितेतिहासति क
 पमस्येवप्रार्थितेतिहासति क
 सतिखलपिमभवेत्वायनेभवति अस्तिव

श्री
 राम
 भा
 ४४८

संभवोयदभवेत्स्यात् यदादिशेषोभवति
 प्रपूर्ववत्प्रार्थितेतिहासतिप्रपूर्व
 त्वनेकिसर्गमितिचेतत्त्वोत्पत्ति
 वेत्वायम प्रपूर्वदलमिदानीकिसर्गमिति
 वेत्त त्वोत्पत्तिमाभूदितिप्रार्थितं
 त्वानामिहम अपकर्षवित्तानामिहमे
 तन किमिदंअपकर्षवित्तानादिनि
 अपकर्षवित्तानमपवादवित्तानमप्र
 ययवदज्ञानादिशेषप्रार्थितेतिहासति
 तेननलोक्तकयमस्यसायसायान्य
 सवाधकस्यारितिइदंनानदयेप्रद
 दित्तयोचतकिमिहस्यात् दलादिशेष
 षः दलादिशेषस्येवप्रार्थितेतिहासति
 दस्यचेतदवाधकमिदंयति यदप्युच्य
 तेप्रार्थितेतिहासतिप्रार्थितेतिहासति
 अस्तिइदं योयदभवेत्स्यादिति सत्य
 पिसंभवेत्वायनेभवति त्वय्यादधिवा
 त्वोत्पत्तिमाभूदितिहासतिप्रार्थितेतिहासति
 त्वोत्पत्तिमाभूदितिहासतिप्रार्थितेतिहासति
 ननचानादिशेषप्रार्थितेतिहासति क
 पमस्येवप्रार्थितेतिहासति क
 सतिखलपिमभवेत्वायनेभवति अस्तिव

۲۶۲

1 2 LIBRA 3 4 5 60 INS 6 LONG 7 NOT 8 MEASURING 9 ONLY 10 IN OR 11 MAISON 12 13 MADE 14 IN 15 INDIA 16

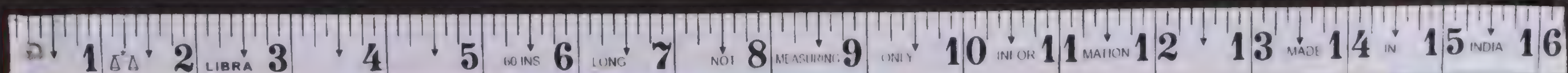
श्री
रा
भा
४४०

कायेतस्याः परिभाषायाः प्रयोजनानि प्र
 योजने सद्वाक्यस्य दीर्घत्वे प्राचीकृत
 मन्त्रीद्वयान् सन्वद्वयमपवादत्वादीर्घत्वेन
 नाथने सामान्यत्वेन दीर्घत्वेन प्रभृतीनां दीर्घत्वेन मपवादत्वादित्येन
 बाधने गणनीयत्वादित्येष्वप्यपवादत्वादिना
 मपवादत्वादत्वाद्वात्वादित्येष्वनबाधने
 इदमप्युक्तं वर्तते किमत्राशुक्तं वैचार्यदि
 दीर्घत्वेन प्रसंगोदत्तत्वादित्येन दीर्घमित्य
 क्तान्तराच्चने नवाभ्यासविकारेष्वपवा
 दस्योत्तरीयायेकत्वादिति तस्याश्रयते
 भाषायाः प्रयोजनानि नान्येच्चने प्रयो
 जने सत्वाक्यस्य दीर्घत्वं मानप्रभृतीनां दीर्घ
 तमित्यप्यपवादत्वादित्येष्वप्येति च
 न च सन्वाक्यमपवादत्वादीर्घत्वं बाधने
 किं तद्विषयत्वात् न च त्वपि मानप्रभृतीनां
 दीर्घत्वं मपवादत्वादित्येन बाधने किं तद्विष
 तदेगत्वात् न च त्वपि गणनीयत्वं मपवाद
 दत्वादित्येष्वनबाधने किं तद्विषयत्वात्
 कथं चान्न च वेत्तनीयं परिभाषाकर्म
 याध्रभ्यासविकारेष्वपवादत्वात् बाधने
 सातत्वेऽपि परिभाषाकर्तव्यानकर्तव्या
 याचयं प्रवृत्तिर्नाप्यतिभवत्येषापरि

भावेति यदयमकित इति प्रतिषेधेणा
 स्ति दीर्घैः कितः अदिन इति किमर्थम
 येयम्यते रेवन्ते अकित इति प्राकृत
 कतेम कस्य भवति येषम्यते रस्य
 तमति नकिहतेन तत्तातम्यत उन्नये
 वनि युक्तिद्वयनममत्र किं इत्यस्याभ्या
 स-ग-नो-गति-यु-य-य-म-यु-कि-द-व-ने-कि-
 इ-ने-य-य-य-य-य-य-य-य-य-य-य-य-य-य-य-य-
 त-त-त-त-त-त-त-त-त-त-त-त-त-त-त-त-त-
 त्या-तो-य-वि-धि-ने-म-न-ती-ति-कि-मे-त-स्य
 ता-ए-ने-प्र-यो-ज-न-प्र-यो-ज-ने-द-स-ता-हे-व
 गु-णे-प्र-द-स-त-प्र-द-क-तः-प्र-द-क-तः
 प्र-द-क-तः-प्र-द-क-तः-प्र-द-क-तः-प्र-द-क-तः
 पि-य-ति-ग-ताः-चे-दि-य-य-ते-त-कि-ह-ते-
 अ-ने-त-स-त-न-ग-ने-वि-भ-ग-न-प्र-व-ति-वि-
 प्र-ति-षे-धा-न-सि-द-म-ने-न-वि-स-ति-ग-न-
 ना-नि-वि-प्र-ति-षे-धा-ने-न-वि-स-ति-ग-न-
 क-ति-य-ता-ने-ने-वि-भ-ग-न-प्र-व-ति-वि-
 द-म-ने-न-वि-स-ति-ग-न-
 ता-ए-ने-प्र-यो-ज-न-प्र-यो-ज-ने-द-स-ता-हे-व
 न-ने-स-प्र-का-श-न-प्र-का-श-न-प्र-का-श-न-
 ति-क-थ-ने-हि-प्र-भा-से-यो-व-प्र-भा-से-यः
 इ-का-रः-प्र-भा-से-यः-प्र-का-रः-प्र-भा-से-य

श्री
 राम
 भा
 ४५५

इगिति पदे च कृत्वा दीर्घं चेन्नाप्रोति य
 वेतदीर्घमिह बापदेशात्ताकारो नव
 एदिनाति किम अपवादेन दीर्घस्ये
 ति एवेतदीर्घमिह सति इति कित इति
 येषां स्ति न जाययत्ता दीर्घः भवत्येया
 परिभाषा अस्या सविकारे प्रवाधकान
 तायेत इति किमेतस्य ताएने प्रयेन
 तम येवोयदि दीर्घं तत्र प्रयोगे
 हि परं दीर्घं तमिह सति इति कित इति
 ति नगतेन न किं येयम्यते रेवन्ते
 इति ह्यासिद्धिः न किं नति येयम्यते
 रेवन्ते इति ह्येन सिध्यति अतस्मात्
 गमवचनात् सिध्यते अतस्मात् प्रयोग
 मोदकव्यः पदमपीदमेव ह्येयम्यते
 येयम्यते न रेवन्ते येयम्यते इति
 एदात्तव चेति दत्तव्यम वापरा प्रस
 ति दीर्घद्वयस्य च दीर्घत्व इति स
 प्रयोगोत्तमं गीयमन इति वक्तुं
 यो गताः प्रयोगेन यात वदन्ते या
 दीर्घत्वाते वरीभ्यन्ते रुगिका मर्या
 ते मर्ममर्यापना स इति वोय संख्यान
 म मर्यापना स इति अतश्च किमि

देवकार्यप्रमाणमंगविशेषणमत्र
 कारान्तरस्यैति आहोविदभ्याः
 सतिप्रमाणमत्रकारान्तरस्यास्य
 ति युगादिप्रमाणमिदं कथं प्रयत्ने
 यदयत्तयकारां करोति कथं कृत्वा
 सायकमनरिक्छिदभ्यामेदीर्घा
 क्रियन्ति ह्यस्यैतत्प्रकरणक्रिय
 ने प्रमाणविशेषणमत्रकारप्रहा
 रासतिप्रयत्नस्य कारणे किं प्रयोज
 नम् इदं प्रमाणं वा कतिवाकीर्तः
 वा किति किरतिचर्करीतोनेयचो
 यप्रयोजनेन प्रामितेन महेमनेप्रा
 रभ्यसेन संप्रदः सत्त्ववृत्ति इदं क
 स्मात्रभवति अजनागरत सद्युतिव
 गुरमच्यते अवहितवात्रवृत्तिप्रहार
 म् इदं पितृदितप्रामोति प्रवीकृत
 अजीदयत वचनाइति विषयति इदं पि
 वचनाप्रामोति अजनागरत येन
 नाददमानेनेन वावहितेपि वचनाप्रा
 मादपत् केन चना वावगनम् वगो
 नदत्तन पुनः संचालेन वावधानमव
 ति पतमप्यविलसत वृत्तप्रामोति
 यवतस्याचार्यप्रवृत्तितापयतिभवत्ये

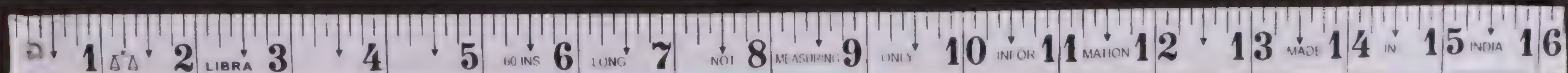
श्री
 राम
 भा
 ४५२

वे जालीयकानामितमिति यदयम
 स्मत्त्वप्रमाणदत्तस्य प्रामोतितावत्ता
 मनायमकारप्रामोति सत्त्वज्ञावदीर्घ
 वेगोणिचुपसंख्यानम् सत्त्वज्ञावदीर्घ
 वेगोणिचुपसंख्यानम् सत्त्वज्ञावदीर्घ
 तवतप्रामोतितावत्ता अवीवददीर्घा
 यतिवादेनेति किंपुनः कारान्तरमिति
 प्रामोतितावत्तावदितत्तात्ता लोपेकते
 नास्ति वावधानम् स्यातिवनरादादा
 वधानमेव प्रतिषिध्यते प्रस्थानिवज्ञा
 वा दीर्घविधिप्रतिनस्यानिवरिति या
 वमप्यनलोपरतिप्रतिषेधः प्रामोति
 वृद्धौ कृतायेतोपः तत्रास्तोप्येभवे
 तिद्वेत्तदीर्घमिदं प्रभायेम वृद्धिः
 क्रियतोतोपानि किमत्र कर्तव्यम् य
 रत्वाहृदिः निमोतोपः कृतायाप्ये
 वृद्धौ प्रामोत्यहतायामप्यप्रामोति
 लोपोप्यनित्यः यत्प्रस्थकृतायावृद्धौ
 प्रामोत्यहतायामप्यप्रामोति
 प्रामोत्यहतायामप्यप्रामोति
 रनित्ययोः परत्वाहृदिः वृद्धौ कृतायेतो
 तोपः तत्रास्तोप्येभवेति मीमादी

नोतलोमपुं गो मीमादीनो ते लो।
 प्रप्रति ति यमीमपत सिडेन
 नृणातिदेशात सिवसेतकथं दया।
 तिदेशोयम सतिपादपातभ्यासह
 येतस्यवभावेनातिदिप्रपते नचमी
 मादीनोसत्यभ्यासहयनाति। अ
 नान्यत्वादिमिदम अथवापतमे
 नदेगायद्रवित्तायेकतेनागायत
 स्यातिवशादेगायतकथेअनि
 हयत अत्रसत्यपिण्यनस्योपादाने
 प्रावयधामीदिति अत्रोगान्यत्वाभा
 दभ्यासलोपः स्यात् तस्मात्तदवयव
 दिदारः सिहेतदपातिदेशादिति ३
 श्रीनदगवततेनतिमनिविरचिते
 न्याकरासदाभायेसममस्याथा
 यस्यवतप्रयारेप्रयममादिकर
 पादयवतपीः सप्रमोः प्रायः येन
 नृणादीयादये समस्यडे सर्ववव
 तेजिसर्पः सर्वदचनमलोत्पति
 हतापीस सर्वपदगोदियनेअत्तो
 तनिहृयपीम अतोतरपविधयो
 भवेतीरेत्यस्यादिर्वचनप्राभूरिति

श्री
 दाम
 भा
 ४५३

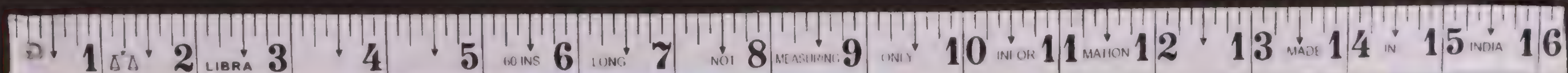
कृपनमिहातौत्पनिहृयार्थः स
 र्वप्रदोतनित्यवीमयेरीतिनित्यवी
 एयोतिस्यचने नचोत्स्यदिधुनेन
 नित्यतादीक्षावागम्यते इदतद्विपरे
 वेर्जनयत्रापिनोत्स्यदिधुनेनव
 र्णमात्रतागम्यत यहीनिर्देशार्थेव
 महीनिर्देशार्थेवसर्वप्रदोत्कर्मव्य
 महीनिर्देशोयथाप्रकल्पतअनिर्दे
 योदिस्यार्थोअभिहितः अत्रिमातो
 दिसर्वप्रदोत्कर्मव्यस्याप्रमिदिः स्या
 त कस्यस्यादेयेगालस्य कृपनविद
 यहीनिर्देशार्थेनार्थः सर्वप्रदोत्कर्म
 यावतामर्देयेमप्रदार्दने योर्वर्ज
 ने प्रसमुपोद तादप्रदोत्कर्मव्य
 मः सप्रमो वाक्यादेवाप्रवित्तोति
 इदतद्विपरे नृणादीतिनित्यवीमयोति
 ततदेवेदमहीनेनामहीकितदि
 सुधीनिर्देशः सप्तः नित्येवादेदीसा
 ममिति अतोत्पनिहृयार्थः सप्रद
 यीः सर्वप्रदोत्कर्मव्यप्रदयेप्रदया
 नित्यवीमयोर्देमवप्रदयेदिनाहृया
 देयाः कस्याप्रवतीति यावापप्रव

तितीययति नदिप्रादुष्टादेशोभव
 तीतिपदयेतस्यपरमात्रेतिमनदा
 नेवेत्याह कर्णकृत्वापकटिप्रा
 वोयदेकाउतस्यकचात नस्यपमा
 स्त्रितमनदातमिनेनत्रालि यषष
 तिवाचायः नदिप्रादुष्टादेशोभवती
 ति ततस्तपामात्रेतिमनदातचे
 त्याह परितर्हि नदिप्रादुष्टादेशोभ
 वति केतरीदोनीदेभवतः द्विप्राहे
 नयइचतेकिंपुनः ततदिप्रादोयो
 संख्यायाद्यसंविषमर्थः संख्येयेदे
 भविष्यतः केपुनस्ते पदेवाक्येमात्रे
 वातयदायदवाक्येवातदानेकात्मा
 न्यवेस्यादेशः सिद्धः यदातावन्मात्रे
 ग्रुपिच अश्रितदाश्रुनेकात्सर्व
 येतिमदादेशोभविष्यति यदातर्हि
 येमात्रेतासर्वीदेशोनसिध्यतिने
 षदोषः नदापि सिद्धः नचार्थमात्रदि
 रुच्यते किंकारणम् इदयाकरणो
 यः सर्वोत्पीयानस्वरयवहारः समा
 ज्ञावहारः नार्थमात्रयावहारो
 स्तिनेनार्थमात्रमात्रेनभवतः यव

श्री
 राम
 भा
 ४५४

मपिउपतपदेहेभविष्यतइतिभयुनवी
 वोवास्यामात्रेनितवाप्रयोः देभवा
 तइपुनतेनचकहिंवचनेनमात्राहिंवव
 नेनवाचिततावीषावाप्यपदेयहीति
 देष्टावामेनतर्हिसर्वग्रहणं कर्तव्यम् न
 चापराधिकारात् नवाकर्तव्यं किंकारण
 मपराधिकारात् पदस्येतिप्रकृतकृत
 दिवचनेनव्याप्ति तच्चपश्येपदग्रहणक
 र्त्तव्यमसमासतदितवाक्य निवृत्त्यर्थम्
 तच्चावश्येपदग्रहणकर्तव्यमधिकार
 एन समासनिवृत्त्यर्थम् तर्हितनि
 वृत्त्यर्थवाक्यनिवृत्त्यर्थेव समासनि
 वृत्त्यर्थताकृत समपयोगीष्टापदः तदित
 निवृत्त्यर्थेदिपरिकात्रिपरिकामाधपाः
 काधपणप्राः वाक्यनिवृत्त्यर्थे ग्रामेया
 मेवावीयेमाधेमाधेदेहि युष्मद्विपमा
 गोपिवेपदग्रहणोसमासनिवृत्त्यर्थमि
 नि कथामिदेवितायतेसमासस्यनिवृ
 त्त्यर्थः समासस्यनिवृत्त्यर्थमाहोस्ति
 त्वाभासेनिवृत्त्यर्थमिति किंवातः यदि
 वितायते समासस्यनिवृत्त्यर्थसमासनि
 वृत्त्यर्थसिद्धे रासयार्तिः समपयोगीस्तिप

एति इति सप्रपणोति सप्रपणोभ्यो सप्र
 यणोभ्यः इति प्राप्नोति प्रयविज्ञायते समा
 सेति ह्यर्थे समासनिहयर्थमिति सप्रप
 णोः सप्रपणो सप्रपणो इति यत्रापि प्राप्ति
 तस्यातदितनिहयर्थमिति कथमिदं वि
 ज्ञायते तदितस्य निहयर्थे तदितनिहय
 र्थमिति आदोस्ति तदिते निहयर्थे तदि
 तनिहयर्थमिति किं चातः यदि विज्ञा
 ते तदितस्य निहयर्थे तदितनिहयर्थी
 मिति सिद्धम् द्विपदिका द्विपदिका द्विप
 दिकी भ्याम् त्रिपदिका भ्याम् माषशः
 काष्ठापराश इति प्राप्नोति प्रयविज्ञायते
 नहि ते निहयर्थे तदितनिहयर्थी
 मिति द्विपदिका त्रिपदिका यत्रापि प्राप्नो
 तितथा वाक्यनिहयर्थमिति कथमिदं
 विज्ञायते कदाप्यनिहयर्थे वाक्यनिह
 यर्थमिति आदोस्ति हाको निहयर्थे वा
 क्यनिहयर्थमिति किं चातः यदि विज्ञा
 यते वाक्यनिहयर्थमिति यदि वाक्ये
 वीष्मायुक्तं भवितव्यमेव द्विवचनेन प्र
 यवाको निहयर्थी वाक्यनिहयर्थी प्रया
 पि भवितव्यमेव तदेतत्क्रियमाणेपि

श्री
 राम
 भा

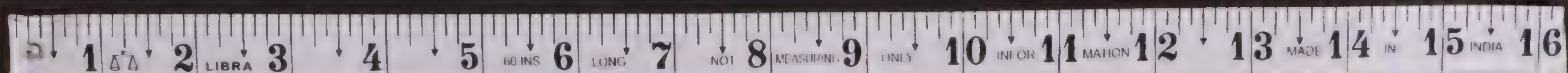
४५५

एदग्रहणे प्राप्नोति विज्ञायते भवति किं वि।
 त्सं गृहीतम् किंचिदसंगृहीतम् संगति
 ग्रहणे च संगतिग्रहणे च कर्तव्यम् प्रया
 चति प्रयचति प्रकरोति प्रकरोति किं का
 रणम् नसिद्धति के पदं भवति समासनि
 हयर्थेन तावत्तार्थः एदग्रहणेन समासे
 नोक्तत्वाद्दीप्तायादिवचनेन भविष्यति किं
 च भोः समासो वीष्मायामिति चोच्चाते न
 खल्वीष्मायामिति चोच्चाते न हि सोऽर्थः न
 तः किमिदं समासेनेति कदा हि वचनेन
 भविष्यति यत्र समासेनान्ता वीष्मा भव
 तितत्र हि द्विवचनम् तयथा एकैकचित्ताः
 इतरेतरविदिताः यन्मोक्षसहाया इति प्र
 यवायदत्र वीष्मायुक्तम् नादः प्रयुज्यते
 किमुक्तम् यवर्णायवर्णसप्रपणोभ्यः
 स्याः यवर्णायवर्णाय यदाप्यस्य तदिति
 तनिहयर्थेन चापि नार्थः एदग्रहणेन
 तदितेनोक्तत्वाद्दीप्तायादिवचनेन भवि
 ष्यति तदितः खल्विहीष्मायामित्युच्यते
 यत्र च तदितेनान्ता वीष्मा भव
 तितत्र हि द्विवचनम् तयथा एकैकपणे
 दशतीति वाक्यनिहयर्थेन चापि नार्थः

पदग्रहणोपदहिर्वचनेनोक्तत्वाहीमायाः
 दिवचनेनभविष्यति यत्रचपददिवचनेना
 नकावीमाभवतितत्रदिवचनमतयथा
 प्रपवतिप्रपवति प्रकरोति प्रकरोतीति
 तरोधतदिपदग्रहणोक्तव्यमतस्यपरमा
 स्मेरितमनरात्रेवेतिवक्ष्यति तत्पददिवच
 नेयथास्यात् वाक्यदिवचनेमोभूदितिम
 स्येप्रदीप्यति मस्येप्रदीप्यति मामभिधा
 हरीष्यतिमामभिधादरिष्यतिकथंवात्र
 दिवचनम खांदसमातस्वरोपितदिवाद्
 सवादेवनभविष्यति उत्तरार्धमेवतदि
 पदग्रहणोक्तव्यमपदस्यपरारितिवक्ष्य
 ति तत्पदग्रहणोक्तव्यंभवति सर्वप्र
 दणमपितर्ह्यनराधम अनरात्रेसर्वम
 परादावितिवक्ष्यति तत्पदग्रहणोक्त
 नेत्येतभवति उभयोक्तियतेनत्रैवइराध
 मेवतद्विषयीनिर्देशार्थम युक्ततरक्त
 नेत्येष्टीतिदिष्टस्यस्यानेदिवचनेयथा
 स्यात् दिष्ट्युपगोमाभूदितिकिवस्यात्
 ग्रानपचमिपचमिदेवदनाइ ग्रामया
 कोतरमामेवितमनेतिकइमेकोतरता
 नस्यात् इहचपौतःपुत्तयेतःअनिकइ

श्री
 राम
 भा
 ४५६

ति यथातिपरिकल्पितद्वितोमतिर्न
 स्यात् यदिनहिस्यानदिवचने रानारा
 जावाक वाक पदस्यातिनलोपादी।
 निनसिध्यति इदमिहसंप्रथामेदिव
 चनेक्रियतोतलोपादयइति किमत्र
 कतेव्यमपरत्वात्रतोपादय इतिप्रसि
 द्धानतोपादयः पूर्वजामिदुनतोपादी
 ति मिदामिदुयोश्चनास्तिमप्रथा
 रणा नत्रनास्तिविप्रतिषेधः एवंत
 दिपूर्वजामिदीयमदिवचनइतिव
 क्ष्यामितच्चावश्येवक्तव्यम किंप्रयोज
 ने विभाषिताःप्रयोजयेति शोभा
 शोभा शोदाशोदेति इदतद्विचिसेति
 सम मसतेमसतम आदेष्टव्यम
 ययोरित्येवप्रप्राप्ति आदेष्टोयःस
 कारःप्रमयोयःसकारइति एवनेत
 दिज्ञायते इदतदिशभिः नृभिःवसा
 भ्यानेकाःसमानपदवृत्तिणचंप्राप्ति
 ति समानपदवृत्तयतेसमानमेव
 यवितेनेत्रद्वितोसमानमेवद्वित
 लव्यमेतत् नद्विकथमनचमाना
 म्यतेसमानपदवृत्तयार्थान यदि

दियत्समानेवासमानवतउत्पत्त सा
 मानप्रमाणमनयकस्यात् अथवा
 नरस्तद्विद्ययोगोदिवचनम ननवाक
 यापवमिपवमिदेदताः अमपका
 तामामेवितमनेतिकरत्येकांतरतात्र
 आशोति नैवरोषः सप्रतिश्यापदेविश
 षपिष्ठाशः समिरेतेपदेयस्मात्समि
 द्विपिः तदादितिसवेतं ननवेकक
 स्मादेवात्रमवतिद्विपिः समसयेपा
 वाकोपमिसमामिः तयापदसंज्ञाऊत
 यतत प्रासादोनेः एवं च प्रासमदी
 नभवति यदपुच्यते इत्येनः प्रयोगे
 नः पुनिकरति अत्राप्रतिपदिकता
 तदितोयन्निर्भवतीतिमा नृदेवस
 समर्थादिज्येवंभविष्यति अथवावा
 यप्रवृत्तिर्जाययति भवत्येवनातीय
 केभ्यस्तदितोयदिति यरेयकस्कारि
 पुदौतमजतशतपदति नित्यवीष
 योः इहकस्मादभवतिदिसवान् वा
 वः यावियात्रः समुद्रइति नित्यदेभ
 वरतिप्राप्नोति नैवरोषः अयेनित्य
 हः प्रत्यवकटस्यैवविवातिप्रभावे

श्री
 राम
 भा
 ४५०

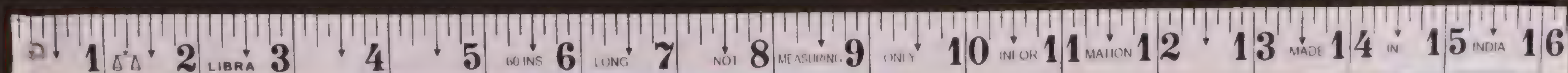
पुवर्तते यद्यपानित्यायोः नित्यापृषिती
 नित्यमाकाशमिति अस्याभीष्टापवर्त
 नेतयपानित्यामिदसितो नित्यप्रजति
 तइति नयस्याभीष्टापवर्तनेतस्येदं प्र
 णं अथदिमिदवीषति ग्रामोतेरपेवि
 सूर्यादिच्छायामर्थमन्विषीयते यथे
 वविकीर्षति जिहीर्षतिइति अत्रा
 पिप्राप्नोति नैवरोषः नैवविज्ञायतेवी
 षायामभियेयायामितिकथेतदिकते
 विशेषमेतत् वीषातीति वीषाः वीषाः
 वीषाश्चेकताभवतीतिकः पुनर्वीषार्थः
 पुनवयवाभिधानेवीषार्थः पुनवय
 वेनद्रव्याणामभिधानमेववीषार्थः
 पुनवयवाभिधानेवीषार्थइतिचज्ञा
 त्वास्यायोगोदिवचनप्रसंगः पुनवयवा
 भिधानेवीषार्थइतिनेत तान्वात्यायो
 दिवचनेप्राप्नोतिवीहिः यवइति नवै
 कार्थत्वात्तातेः नवापदोषः किंवा
 राम एतावताज्ञातेः एकाप्यादि
 जातिः यद्यमर्थेसंप्रत्यापयिष्यामीति
 ज्ञातिप्राहः प्रयुज्यते पुनकार्थाग्रपि
 त्वाववीषायाः पुनकार्थाग्रयाचप

नवीषा अनेकमर्थसप्रत्याययिष्यामी
 निवीषा प्रयुज्यते एकाथेनाज्ञातेः अ
 नेकायां अथवा नवीषायाः जात्या
 योहिर्वचनेन भविष्यति निवर्तकत्वाच्च
 अथवा तानेन हिर्वचने निवर्तते किं
 हिर्वचनेनाधिकं निवर्तते योवतस्ते
 यास्तावतां पात्रानां प्रयोगः प्राप्नोति
 तन्नातेन निवृत्तिः क्रियते नित्यवीषयो
 रथो यो देवावशाद् ह्ये प्रयोक्तव्ये नातिव
 ह प्रयोक्तव्यमिति सर्वपदसगतिप्रहाणा
 नर्थकोच्चार्याभिधाने हिर्वचनात् सर्व
 प्रहाणां चानर्थक्यं सर्वस्यैव हिर्वचने
 नाप्योगस्य तेनावपवस्य पदप्रहाणा
 चानर्थक्यं पदस्यैव हिर्वचनेनाप्यो
 गस्य तेनावपवस्य सगतिप्रहाणां चान
 र्थक्यं सगतिकस्यैव हिर्वचनेना
 प्योगस्य तेनागतिकस्य किंप्रनिरिदेवी
 ष्यायो सर्वमभिधीयते आहोसिदेकं
 कथात्रविशेषः वीषायां सर्वाभिधा
 नेवचनासिद्धिः वीषायां सर्वाभिधा
 नेवचनेन सिध्यति ग्रामो ग्रामः जनपदो
 जनपद इति बहुवचनेऽर्थः तत्र बहुवचनं

श्री
 राम
 भा
 ४५८

बहुवचनमिति बहुवचने प्राप्नोति अस्त
 नवीकम् एकाभिधाने सर्वद्वयगतिः य
 काभिधाने सर्वद्वयगतिर्न सिध्यति अस्त
 तद्वि सर्वाभिधानमननचोक्तमवीषायां
 सर्वाभिधाने वचनसिद्धिरिति नवापदार्थ
 त्वान्न त्वेष दोषः किं कारणम् पदार्थ
 त्वान्न पदस्य हि कस्याप्यवीषा न प्रा
 तिपदिकस्य सर्वेतेन पदस्य याप्रप्राति
 पदिकारेकत्वादिसर्वेषु सादयो विधी
 यन्ते यतः हि प्रातिपदिकस्य दृष्टत्वं दृष्ट
 त्वं दृष्टत्वं समित् समित् इति यतः हि प्रत्य
 यत्तत्त्वात् न सर्वेतेन प्रातिपदिके कथ्यते
 हि बहुवचनस्य ते पदस्यार्थो वीषानप्रा
 तिपदिके विभक्त्यर्थं रदिते वीषगायु
 ज्यते पदस्य बहुवचने हिर्वचनेनेकत्वे
 बहुवचने वस्याप्यते ततो बहुवचनार्थो ग
 स्यते अर्थद्वयं भवितव्यमप्यतिपत्त
 तितरोति सति आहोसित पवति तरोप
 चतितरोति सतीति पवति तरोमिति भा
 वितव्यम् किं कारणं हिर्वचने क्रियतामा
 तिपदिक इति हिर्वचने भविष्यति विप्रा

तिपद

तिष्ठेयेन इह तर्थातिशयिकत्वादिर्वच
 नेन स्यात् आवातरमावतरमानेयेति
 मुख्यविशेषः अतरेगोत्रातिशयिकः
 कोनरेगताद्याप्रतिषेधिकादातिशयि
 कः परस्परद्विवचने अतिशयिकोपिना
 लंगः कथममममथातहितउत्पद्यते
 सामर्थ्येवसंबन्धेन अथवास्पर्शगामा
 तिशयिकोविधीयते नचोतरेणप्रति
 योगिनेस्पर्शगत्यते ततोनातरेगः पदत
 रिहावर्षौवक्तव्योनिमवीषेवप्रतिश
 यः अतिर्वचनेन निमवीषेनहितेनातिश
 यः नतत्रुगत्तैर्कथप्रपौक्तनेक
 मर्थेपुगपदकंसम्भवोस्तिप्रदकंस
 भवोस्ति तदेतत्प्रयोक्तव्येथीनभवति
 क्रमप्रयोगेवप्रयोक्तव्येनेकचित्प्रवि
 त्सततगतिर्भवति इहतावयच
 ति एवतितरेतिहतेतिपवाप्रस्ततग
 गतिः यत्रित्तमत्कातिशयश्चने इह
 तावतरमावतरमात्रयेसेषाप्रस्तत
 रागतिर्यदतिशयमत्कादीषोयते य
 वेः परेरसमासे परेरसमासइतिवक्तव्य

श्री
 दाम
 भा
 ४५६

म इहमाश्रित एमित्रिगतेवृष्टौदेवः नतर्दि
 वक्तव्येनवक्तव्ये परेर्वर्तनइत्येवमिहम
 परेर्वर्तनेइत्यद्यते नचात्रपरिवर्तनेवृष्ट्यु
 च्यते नचात्रपरिवर्तनेवर्तनेकस्तदिसमा
 सः परेर्वर्तनेवेतिवक्तव्यम एमित्रिगतेभ्यो
 वृष्टौदेवः एमित्रिगतेभ्योवृष्टौदेवः वाक्का
 देः अस्याकृत्स्नयोः कोपमत्संनयो।
 छेकार्थतात्पर्यकृतिदेशोनर्थकः अ
 स्याकृत्स्नमित्येकोऽर्थः कोपमत्संन
 मित्येकोऽर्थः अस्याकृत्स्नयोः कोपम
 त्संनयोऽर्थकार्यतात्पर्यदिदेशोनर्थक
 नस्यानस्यः कृत्स्नयतेनचकृपितोभक्त
 यते अस्याकृत्स्नयोः कोपमत्संनयो
 येकफलत्वात् एषात्केननिदेशोनर्थ
 कः नचचमोः अतस्संयतोपिकार्याधि
 नः कृत्स्नयेनोदृश्यते अकृपिताश्रयि
 रकानभक्त्यमानादृश्यत्वेअकृपिताः
 ताः तामाकृतिर्जैवेतिश्रुतिश्रुतिसम्भव
 ति साम्प्रतः पाणिभिर्वेतिगुरवो नविद्यो
 तितैः तातनाश्रयिमोदोषाः तादृशाश्रयि
 मोगुणाः एकम इहकस्माद्वद्वीदिव
 ज्ञावानभवतिपकृति एकस्यद्विवचन

श्री
राम
भा
४५०

नत्रवद्ब्रवीद्विग्रहणस्यप्रयोजनमवद्ब्रवीद्विरेवयोवद्ब्रवीद्विस्तत्रप्रतिषेधोयथास्यातवद्ब्रवीद्विवद्ब्रवेनयोवद्ब्रवीद्विस्तत्रमाभूदितिस्वरसमासातयोरपिप्रकृतप्रदणमववर्ततेतेनवद्ब्रवीद्विविशेषयिष्यमःसप्रामोयोवद्ब्रवीद्विद्वितिकर्मधारयवतकर्मधारयवचेकानिप्रयोजनानिकर्मधारयवत्त्वेप्रयोजनमसप्तोपपुवद्वावातोदत्वत्वानिसप्तोपःपटपडःपुंवद्वावःपटपडीश्रुतोदाजत्वमपटपडःप्रकारगुणवचनस्येति किमर्थमग्रनिर्माणवकोगोदादीकःप्रकारेसर्वेषांगुणवचनात्सर्वप्रसंगःप्रकारेसर्वेषांगुणवचनात्सर्वप्रसंगःसर्वदिशाहःप्रकारेवर्तमानांगुणवचनःसंपद्यतेतेनेहापिप्राप्नोतिग्रानिर्माणवकोगोवादीक इति सिद्धं तत्र प्रकृत्यर्थविशेषणत्वात्सिद्धमेतत्कथमप्रकृत्यर्थविशेषणत्वात्तत्र प्रकृत्यर्थविशेष्यतेनैवेति ज्ञायते प्रकारे गुणवचनस्येति कथं तद्विगुणवचनस्य प्राह स दे भव

तः प्रकारेवर्तमानस्येति अथवा प्रकारे
 गुणवचनस्येति सर्वत्राहुः प्रकारे
 वर्तमानो गुणवचनः संप्रयते तत्र
 कथं गतिर्विज्ञास्यते साधीयोगावव
 नरतिकथ्यसार्थीयः प्रकारेचयः प्राक्
 प्रकारात् अथवा प्रकारे गुणवचनस्य
 तच्चते सर्वत्राहुः प्रकारेवर्तमानो
 गुणवचनः संप्रयते तत्पठेतिज्ञास्यमः
 प्राक् प्रकारायोगाववचनइति अत्र
 येदेभवतइतिवक्तव्यम मृते मृते स्म
 ताः प्राप्ते अग्रेसरताः साधेवपार्थमा
 लोनेकस्मिन् साधेवपार्थमात्तुने
 कास्मिन्हेभवतइतिवक्तव्यम अस्मा
 त्कावापणादिदभवद्वा माधेमाधे
 दि अथवापार्थमात्तुनेकिमर्थम अस्मा
 त्कावापणादिदभवद्वा माधेमाधेदि कि
 मुनः कारणेन सिध्यति अत्रवयवाभि
 धानेवीसावयवाभिधानेवात्रगम
 ने अत्रवयवाभिधानमेवोद्देशे
 इति अनेकस्मिन्विना किमर्थम अ
 स्मात्कावापणादिदभवद्वा माधेमाधे
 दि माधेमवदेरिमाधेमवदेरिच

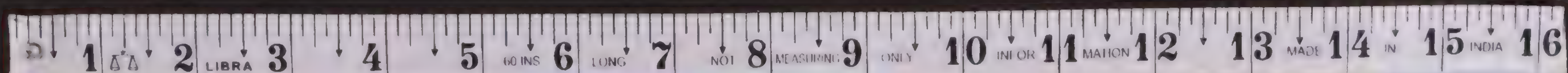
श्री
 राम
 भा
 ४५

तेस्मात्कावापणादिदभवद्वा माधेमाधेदे
 नि माधेमाधेमसैदत्वायेव पृक्तानि कि
 मनेन क्रियतामिति यः प्रकृतव्यते
 मेकावापणादिदभवद्वा माधेमाधेदे
 हीति माधेमाधेमसौदत्वात्सीमास्ते
 वापतेदेभवतइतिवक्तव्यम अदिरि
 पुंथस्वपुंथस्व नावपंहेपवपावहिः
 प्राहेः सोपयोगस्यतेतावेतः प्रयोगः
 अदिरिदिः पुंथस्वपुंथस्वपुंथस्वति
 क्रियासमभिहावेदेभवतइतिवक्तव्यम
 म समवायनीदितनीहीत्येवायेता
 नाति आभीतोपदेभवतइतिवक्तव्यम
 म भक्ताभक्तावजतिभोजेवजति
 इतिदेभवतइतिवक्तव्यम यदपराया
 ते शरशायते इदं प्रथमयोर्योति
 प्रापविदत्तापादेभवतइतिवक्तव्यम
 पूर्वपदेपुंथस्वतिप्रथमेप्रथमपद्यते
 एतद्वत्तमयोः समसप्रथमयोर्यो
 स्तीतिगदभावेरत इतमेयाः समस
 प्रथमयोर्योस्तीतिगदभावे देभव
 तइतिवक्तव्यम उभाविमावायो
 कतकतकतकतकतयोरावता

सर्वमेवासाः कृतमा कृतमा कृतमा
 सासादात कर्मयतिदासवंनामः स
 मासवजवदनेयदासमासवसयमे
 कववनेतदासवदसकर्मयतिदारे
 सर्वनासोदेभनतयतिवक्तव्यम समा
 सर्वमभवतिवदतम यदावसमास
 वयममेकवचनमभवतितदासवदयद
 स सुयोयमिममेवासाभाभोजयेति
 सुयोयममममयेति इतरेतरमभोज
 योमि स्त्रीनपुंसकयोक्तृरपदसवार
 भावः स्त्रीनपुंसकयोक्तृरपदस वा
 मभावावक्तव्यः सुयोयमिममेवासा
 लोभोजयतः सुयोयमभोजयतः इ
 तरेतरमभोजयतः इतरेतरमभोजयतः
 सुयोयमिममेवासाभाभोजयतः
 सुयोयमभोजयतः इतरेतरमभोजयतः
 इतरेतरमभोजयतः इतरेतरमभोजयतः
 चरितेत्तोकविज्ञानेहृदमिमयसा
 त्वानम सुयतसदचरितेत्तोकवि
 ज्ञानेहृदमिमयसात्तानेकतेयमह
 दंष्ट्रिवेष्टवर्णो दंष्ट्रिपविष्ठा
 लो दंष्ट्रिपविष्ठा प्रत्यनसदव

श्री
 राम
 भा
 ४२२

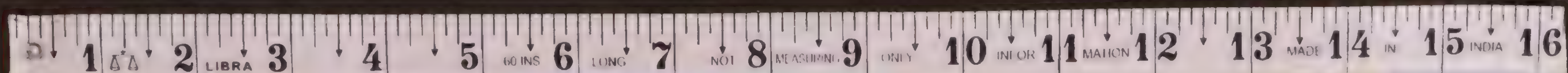
दितइतिकिमर्थमद्वैयुधिष्ठिरार्जुनौ लो
 कविज्ञातइतिकिम हौदेवदतयत्तदौ
 अभिव्यक्तिप्रदणदेवैतस्मिदम दहंस्कथ
 विष्णात्वापमिवत्तेने यमजापिवदृष्टने
 दंष्ट्रिपहम दंष्ट्रिनिशीतातपादीनि दंष्ट्रिः
 समासः तस्मात्तदंष्ट्रिमियेवनिपाजनम
 उदाहरणंरहस्यादिनवनिपातनेतिप्र
 सेगः अथदंष्ट्रिमितिकिनिपायात्ताते
 पूर्वपदप्रकाशावत्तरपदसचात्म
 पूर्वपदप्रकाशावोनिपातनेउत्तरपद
 सचात्तेनिपातने नपुंसकत्वेननपुंस
 कत्वेननिपातने उक्तेवाकिसक्तमति
 गमालिखेत्तोकप्रयत्तात्तिगस्येनितत्र
 नपुंसकत्वमनिपातम यदस्यपदात्
 आकृतः पदाधिकारः प्रागपदात्ताधिका
 रतप्रपदा तस्यस्येयस्यतः प्राकपा
 दाधिकारः अथपदादितिप्राककृतः
 पदात्प्राकमधिकृतमनात् ऊत्तमनेव
 स्यगोशदावितिवत्यतिप्रागेतस्मात्
 यलोकादेशस्वरस्तथैवपदाधिका
 त यलोकादेशस्वरस्तथैवपदाधि
 कात्कृतव्यः इदमेवनेसपदान

प्राप्तिः इति किं यमाहो यदा तस्या प्रा
 मिः स्यात् उदात्तस्वगितयो र्याः स्वगितो न
 दा न्येति इति वस्यात् ऊमा र्यो किशो र्यो
 इदं स्यात् ऊमार्यः किशो र्यः यका दे प्रा
 दाते नो दातः इति वस्यात् वृत्तौ इदं स्या
 न वृत्ताः नवा यदा धि कारस्य विशेष
 तात्ता न नवा यगो का दे प्रा स्वरः ऊर्ध्व पा
 दा धि कारा कर्तव्यः किं कारण मयदा धि
 का मस्य विशेष तात्ता न यदस्येति नैवा
 र्या न वही का ता दे विशेष तात्ता वही
 किं कर्तव्यमेतत् न नदि कथमन्यमाने
 गस्य न पत्या व्यायते स्यात् वृष्टी अंतश्च
 दा तादा न तो पे अथ वा यदय नो पः प्रा
 तिपरि कान्तस्ये तत्तत्प्रदा ता क रोति तज्ज
 पयसा वा र्याः विशेष तात्ता पया वही न स्या
 न वही अतः सर्व वचने किमर्थं म सर्व व
 चन मना दे न दा ता र्थं म सर्व प्रदा ता कि
 यते ना दे व न दा ता तं य सा स्या रिति ति इ
 ति इति इति वस्यात् देव दत्तः पवती ति
 इदं स्यात् देव दत्तः करोतीति सर्व वच
 न मना दे र न दा ता र्थं मिति वत् न नदि प्र
 तिषथान्ति इ सर्व वचन मना दे न दा ता

श्री
 ४४३

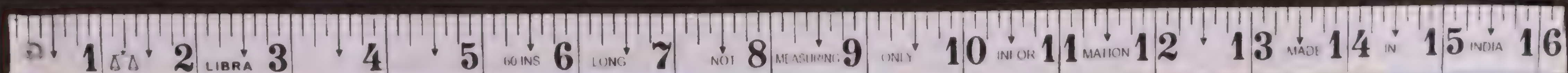
र्थमिति वत् न किं मीरणात् नदि प्रतिषथा
 न्ति इमं यदयं नदि प्रतिषेधं प्राप्ति न ज्ञाप
 यता वा र्यः अना दे र प्य न दा तं न भवतीति
 कथं कृता ता प के न नदि त् इत मा फ दा त म
 स्ति अतो न वि धि प्रसंगे न अतो न स्य वि
 धयो भवतीत्यतो न वि धिः प्राप्नोति यत्रा
 द्यो वि धि नां स्ति अतो न स्य वि धि ना तत्र भ
 वितव्य म तत्र को दोषः लिङ्ग ति इति इति इति
 वस्यात् देव दत्त यत्त दत्तौ कुरुतः इदं स्या
 न देव दत्तः करोतीति नदि प्रतिषेधा न्ति
 इमं यदयं नदि प्रतिषेधं प्राप्ति न ज्ञाप
 यता वा र्यो न न्या स्या प्य न दा तं न भवती
 तिति कथं कृता ता प के न नदि त् इत म
 नो दा त मा स्ति न न वे द मा स्ति भो दो इति इति
 वा किं कुरुत नवा यदा धि कारस्य विशेष
 तात्ता रिति इति इति प्रयो जन म पुष्प दत्त
 दोः वही वत वही द्वितीया स्यो र्वा ता वा वि
 ति वत्ता ति ते वा ना वा दयः सविभक्ति क
 स्य स्या स्य मिति वत्त पि ना स्ति प्रयो जन म
 यदस्येति वत्त विभक्त पदं तत्रेतरा
 सर्व प्रदा ता सविभक्ति क स्य भविष्यति भ
 वेति इति वत्त विभक्त पदं तत्रेतरा

यदेतन्नमिषति ग्रामोवादीयतेननचस्य
 यदताकियतेनसविभक्तिकस्यवभदति
 अस्त्यतस्यग्रामस्यप्रयोजनसक्तिप्र
 यमाताविषोषाणयथाविज्ञायेत गजवि
 भक्तिःसुयतेतत्रयथासुःइदमाभूवदितिप्र
 यमश्रीदरातीसमानवाकेतिचातपुष्पाद
 स्मरादेशःसमानवाक्यइतिहृत्यविज्ञातप्र
 यदरनददेशावक्तव्याः किंप्रयोजनमना
 नावाकेमाभूवदिति युष्मात्प्रोदरातीति
 समानवाकेनिचातपुष्पादस्मरादेशःस
 मानवाक्यइतिप्रकृतानिज्ञातपुष्पादस्मरा
 देशावक्तव्याः किंप्रयोजनमनानावाके
 माभूवदिति युग्मदेशेदरातेनशेदनपचनव
 भविष्यतिममभविष्यति यप्रार्थ्येप्रति
 येयःसमानवाक्यइतिप्रकृत्यवक्तव्यःइ
 तरथादियत्रैवप्रार्थानांप्रयदस्मदासा
 यनेतत्रप्रतिषेधःस्यात् ग्रामस्त्वांसेप्रेक्ष्यसे
 दप्रसमादागतः ग्रामोममस्त्वेसंप्रत्यसे
 दप्रसमोदागतः युष्मादस्मदोरनतरस्या
 युत्पादिषो युष्मादस्मदोरनतरस्यायुत्वादिश
 इतिवक्तव्यग्रामेकवत्तस्त्वम ग्रामेकव
 त्त्वमेस्वम ग्रामेकवत्तस्त्वम ग्रामेकव

श्री
 राम
 भा
 ४४४

त्वेममस्वम सपूर्वायाःप्रथमायाविभा
 येति विभाषास्यतरस्यामित्यनेनान्वा
 वदे अन्वादेशइतिकिसंयमप्रयोगा
 मेकवत्तस्त्वम प्रयोगामेकवत्त्वमे
 स्वम सुपरग्राहसर्वेष्वनावादयःप्र
 त्वादेशोविभाषाक्तव्यःकवत्तस्त्वमके
 वत्वमेस्वम कवत्वमेस्वमप्रगुतत्वा
 देयोनित्यमप्रयोगेकवत्तस्त्वम प्रयोगे
 वत्वमेस्वम ततदीदानीमिदवक्तव्यम
 सपूर्वायाःप्रथमायाविभाषेतिवक्तव्य
 म किंप्रयोजनमप्रत्वादेशप्रणम अन्वादे
 शपिसपूर्वायाः प्रथमायाविभाषायथा
 स्यात् अयोगामेकवत्तस्त्वम प्रयोगा
 मेकवत्त्वमेस्वम प्रयोगामेकवत्तस्त्व
 तस्त्वम प्रयोगामेकवत्वमेस्वम ति
 शे किमिदंतिरोमोवादिप्रकृत्यनाभी
 हापग्रहाण वाटविषोषाणमकृत्यनाभी
 हापयोगाविज्ञानिगोवादीनिगोवा
 दितानितिननुदातानिइति केवानरा
 नदिप्रोसगतिर यथासामोवादीनिज
 त्वनाभीहापयोगाणोरनुदातानिभवे

तीति तिरो गोत्रादिपुत्रत्वाभीक्षा
 दणोपादशेषाणाम गोत्रादिपुत्रत्वा
 नाभीक्षाप्रदणोक्रियतेपादविशेष
 णोयथास्यादितिगणोपादोत्रेनविशेष
 यते अनुदात्रविशेषणोद्योमत्रगोत्रा
 दिगुहणां पुत्रत्वाभीक्षाप्रदणाम्
 अनुदात्रविशेषणोदिसतिचनचिदि
 वगोत्रादीमत्रपुत्रत्वाभीक्षाप्रदण
 कर्तव्यम् अनुदात्रप्रदणोवाकतेव
 म अनुदात्रगोत्रादीतिपुत्रत्वाभीक्षा
 योरेवयथास्यातदेवदत्तः त्वनतिगो
 त्रेदेवदत्तोमन्यतेप्रायमितिनिवातनि
 येषोभूत तस्मात्सकृच्चनेगोत्रादिप्र
 दणोपुत्रत्वाभीक्षाप्रदणोपादविशेष
 णामनदात्रविशेषणोद्योमत्रगोत्रादि
 प्रदणोपुत्रत्वाभीक्षाप्रदणमनदा
 त्रप्रदणोवेति रिदुः सुतिरइति किम
 यम् इदमाभूतदेवदत्तः पवति पवति
 सुतिरवचनमनर्थकं समानवाक्या
 धिकारान्न सुतिरइतिवचनर्थकम्
 किंकारणम् समानवाक्याधिकारा

श्री
 सा म
 श्री
 ४५५

त समानवाक्यप्रतिवर्ततेनचसमानवाक्यो
 देतिरेनेस्तः निपातैः निपातैराति किमर्थ
 म यतः कृत्वातिशयकटम् यतीकृजतिशक
 दीयतकृजतिशयमत्रमाभूत निपातैरि
 तिशक्यमकर्तम् कस्यत्रभवति यतकृज
 तिपाकटम् यतीकृजतिपाकरी यत्कृज
 यथाति तत्ताणप्रतिपदोक्तयोः प्रतिपदोक्त
 योवेतिनेषापिभाषारदशावित्तात्म
 रद्विदोषः स्यात् यावद्यथाभ्याम् इदं प्राण
 दराति यथात्रपोजनेभ्यः कृतावन चणावि
 णीष्टेदर्थेदृष्टयः प्रयेवैमिष्यति न
 चपिभ्यः क्रियते यथायथितकृतोदस्या
 तम खेट किमुदाहरणम् यदाहिसमत्र
 भवति सुधाततेयतिनैतदाक्षिपकमत्रदि
 युक्तमपरयकृतेनतइभयोरतिशयोः इदं
 तर्हिप्रवृत्तेरिमर्तोवदतिवाप्राधान्येतिप्र
 च्यति यकोचनपिप्रतिदिष्टमदजय
 ममेदोदजयत नयथा पुत्रप्राप्तित्व
 नैमानेपुनः पुत्रप्रदणोकिमपीम सुतिवा
 तप्रतिषेधाभिसेवयेतत यदिगहनयेते
 नइहाप्यनिचातप्रतिषेधः प्रसंगतश्चाते
 चात्रनिचातः यथापुनस्तथातथा

म युनिवतकरणाभ्यामनिवृत्ते प्राप्ते यु^{निव}
 निवेयउच्यते इहे दाती केनानिवातप्राप्ते
 अनिवातप्रतिपेयउच्यते इहापियहनाति
 नमिनेवमादितः यदि किमपि मिदमु
 च्यतेनगमयतोरात्तुदितेवमिदम निय
 मायोयमारभः यदिमनेप्रदासपवयथा
 स्यात् कुमाभूत्त यदिमनेवयेनयास्यासी
 ति जात किमिदमपूर्वप्रदाणेनातविशे
 षणेनातशब्दादपूर्वातिरेतमिति आहो
 मिनिरेतविशेषणानातशब्दातिरेतमप्र
 र्थमिजातविशेषणमिजादकयंतायते
 यदयंकिं हनेचविडतरमित्याह कपुंहु
 वातायकंयुजायपूर्वमितेवानवतेने
 नवातिसेभवःयताकिं हनेचविडतरंस्पत
 तिरेतंवाप्रवेम अत्रापितिरेतविशेषणा
 मेवस्यात् किं हताचविडतरात् तिरेत
 मपूर्वमितियत्रदि युहोउत्राहोवानेतदमि
 तिप्रनेतप्रदाणेकरो यतस्याप्यस्तिवव
 नेप्रयोजनस किंशेषप्रकृत्यर्थमेत
 त्स्यात् शेषेविभाषाकषणेषइतिप्रने
 एतयेतरप्रदाणप्रकृतमः प्रः कषणेष
 विभाषाकषणेषः सप्रवेः शेषइति इति

श्री
 राम
 भा

मद्रगवत्तेनतिमुनिरचितेव्याकरण
 महाभाषेप्रहमस्याप्यपसप्रयमपारे
 प्रयमस्तदिकम लुटःप्रकृभावेचते
 रमतरस्यात्तउपसात्वानम कतेरम
 तरस्यात्तान लुटःप्रकृतिभावेकते
 येत्कारकमस्यात्तेउपसात्वानेव्या
 नेकतेवम आगच्छेदवन्नग्रामममेद
 नेभोहसेकिंपुनःकारणानमिथति
 कारकात्तान नचेत्कारकसर्वात्यदि
 लुच्यते सर्वात्तयात्रकारकस किंपुनः
 कारणमसर्वात्तयतिषेयोवाप्री यते
 नपुनरसंवाद्यदिपिप्राप्रीयतेकर्तावा
 त्रासर्वात्तयत्कारकेभव तितप्रकृतंसासा
 न्यामिदम कतेसामान्यामिदमेक
 हेसामान्यामितिचेतदेत्यसामा
 नेप्रकृतिभाषःप्राप्तेति आहरेवद
 नप्रातीत्यत्तदपनानभोह्यते पवेत
 दिककमेवपरितयस नचेत्कर्तासर्वा
 योरावतीतिनचेत्कर्तासर्वात्यइतिवे
 दव्याभिधानेप्रतिषेधमेकं नचेत्कर्ता
 सर्वात्तइतिचेत अस्याभिधानेप्रतिषे
 धमेकइत्येति उपेतोदेवदनेनप्रात

यः यत्तदनेन भो संतेति प्राप्नोति भो सं
 तेति वेद्यते सिद्धं तन्निगरे कदवाभिधा
 न्नासिद्धमेतत् कथम यत्तत्तु भामे
 कदवाभिमयीयते तत्रेति वक्तव्यम् आ
 म कस्यायं प्रविधः आमयकोतरयेके
 क्रमप्रतिषेधः आमयकोतरमिति येक
 क्रमस्य प्रतिषेधः प्रोक्तो विज्ञातम्
 अनेति कश्चिच्च ते अनेति केचकिमद
 म दृष्टान्ते बुद्धावेकक्रतिरुच्यते अनेति
 प्रयोगनमेतत् किं हीरिनिवातप्रस
 गस्तप्राप्नोति प्रोभोदेवदत्ताः आमयित
 स्पृहात्परस्यानदातत्तप्राप्नोति आमय
 कोतराममेवितमनेति कश्चित्निवातप्र
 तिषेधेन प्राप्नोति सिद्धं तन्निगरे कदवाभि
 कारे प्रतिषेधवचनात्सिद्धमेतत् कथ
 म प्रतिषेधाधिकारे प्रतिषेधवचनात्
 मर्यादित्वोत्तोनमविद्यति मेववापु
 नरत्रयेकक्रतुप्राप्नोति किं कारणमने
 तिक उच्यते अथ वदहम अथ दनेतिक
 म पदे सतोपि हि न प्राप्नोति ततोपि
 दिह्यादिन्युच्यते इहमेवैतत्तत्तु प्रदीत
 व्यम् प्रोभोदेवदत्तेश्चैव भवितव्यम्

श्री
 राम
 भा

यदि किमर्थमिदम उच्यते यदायमास्य
 सर्वे तैरनिवातकारणयोगनिवातप्र
 तिषेध उच्यते यथैव पूर्वयोगव्यवहारे
 पियुत उतरेपदति यदितपरस्य खंडमि
 अनिवातोत्तरप्रतिषेधाद्यं यदि त
 परप्रतिषेधं खंडमनिवात उच्यते अथ
 परप्रतिषेधाद्यः अथ परस्य प्रतिषेधो
 व्याभूत जायता रोदावेति अथ दानीरो
 दावेत्यनेन युक्तपदीति तस्य कस्यात्र भ
 वति तोदवगम्यतां तां युक्त इति प्राप्नो
 ति नरुदिस्यः कथं ज्ञायते यदयं गत
 प्रां कर्मकाश्रिष प्रीहस्याशवसरुद
 जननीयति भवेति पथप्रदिप्रदता
 करोति यदि न गतः अथोदति दत्ति
 नेमनस्याः अथोदयति दत्ति स्यते मन
 स्यात् गतिवदिप्रत्यवसानाद्यं पाहक
 म् काणा मितिकर्ममेतान प्राप्नोति
 तस्यात्रैतत्तत्तु वक्तम् नरुदिस्यं
 इति कस्यात्र भवति रोदावेत्यनेन यु
 क्तस्योदीयेतस्य खंडमन्वात् च न स ग
 ति रपीभ्युगतिप्रदता उपसर्गप्रदता
 म् अथैरिते सगतेः सगतिरपीत्यत्र

चरति प्रहोऽपसर्गप्रहोऽपसर्ग इद
 माभूत् देवदत्तः अस्ती करोति च यत्का
 अस्ती करोति यत्का अस्ती करोति यत्
 रसवेऽत्रैवमिदं गति प्रहोऽपसर्ग
 दहोऽपसर्ग गति गति ति दि चोरा नव
 तिवर्जमिति यह यह तावित्यनेन
 देन सिध्यति यः पवति ये पवति हनय
 दहो न हि भक्तने प्रतीयात कथम य
 नरः पवति यतमः पवति इति रत उ
 नमो व प्रतीयात कथम यदा ददाति
 यत्र ददाति यो पि हि वि भक्ति सेतः क
 ये यावदास्त भेषः मराजयेभ्यः क्वा
 न यावयथा भ्यामिते वे भविष्यति क
 थं पद्यात्तागुः पवते यत्का मास्ते न
 मः पवते हि यत् स्थित्व तेने इति यह
 यह तावित्यनेन भविष्यति वा यथा क
 दा यथा स्थिति वक्तव्यम यत्र क्वचन
 पवयन्नपवयजते पूज पूजितस्या
 नरात्ते का शदिग्रहणम् पूजित
 स्या पूजितस्या नरात्ते का शदिग्र
 हणम् का शदिभ्यः पूजनादिति व
 क्तव्यम इदमाभूत् जपो भनो ध्यायक

श्री
 राम
 भा
 ४८

रति सतोपवचने च सतोपवचने व
 क्तव्यं दारुणायायकः दारुणाभिप्यकः
 सग सगतिप्रहो किमर्थं स सगतिप्रह
 णमपदत्वात् सगतिप्रहो कियते य
 पदत्वात् पदस्येति वर्तते न च सगति के प
 दे भवति उभयार्थे व उभयार्थे सगतिप्र
 हो कियते कृत्यने च सगतिप्रहो सगति
 रपीति यत् पवति पूति यथा यि प्रहो
 किमर्थं सगति कस्यापि यथा स्यात्
 काष्ठापचो मतवसो दसे वदो मतवसो
 रादेशे वन उ यत् स्यात् नम मतवसो रादे
 शे वन उ यत् स्यात् नम मतवसो रादे
 वसना प्रातिदित्ययः प्रातिदित्ये नैति
 भावा भवद्गददवचना मो यावस्य भ
 वदवचनो विभाया रुवं क्तव्यः शे चाव
 स्य वक्तव्यः भोः भवद्गददवचना यवोः
 यववन से वदा विमृशते न दे देन सिध्य
 ति भो ब्रह्मणा इति तथा वि भक्तौ ति ग वि
 णीष्टस्य प्रहो नेति रदन प्राप्नोति दे भोः
 द्वास्तीनेष दोषः यत् यमेष भोः प्राप्नो
 यो भवतः कतिः कथा गव यत् वि भक्ति
 स्वरप्रकृति ह्यका च निपाता भवतो निपा

नमेता निपातोऽप्यसि ययसंतासमः
 सतिप्रमः खयास्यरे कानां सतिरे का
 संप्रकानासते संप्रकानासतेवक्तव्यस
 संस्कृतां संस्काराकांस्तानि रुविपा
 दानिप्रमंगः रुदियौसतिप्रतिशेष
 मन्तेने इदंतावत्संस्कृतोऽतिवाप्रादी
 तिप्रमंगेन पुस्कांमेतिउडपथस्येति
 सत्प्रमंगेन कास्तानितिजयोःकः
 पावितिप्रमंगेन ततस्तिवक्तव्येनव
 क्तव्यम कियतेनासपवसमःसदीति
 दिगकारकोनिदेशोभजति तत्कृतम
 तज्जालवतिष्यतेयदितदितदनवर्ततेन
 क्तव्यप्रशानितिप्रशपिप्रशोति न्दाइ
 द्वांतिभवीस्ततिसंबद्धमनवतिष्यते स
 मःसतिप्रमःखयास्यरेसकारःनक्तव्य
 प्रशान रुभंवतिप्रमःखयास्यरेसकारः
 कानां सतिरेसकारोभवतिप्रमःखय
 स्यरतिनिहतम समासोवातोयमेक
 चेति संस्कृतीदेतयोः दतोपेपदोतय
 दगो दतोपेपदोतप्रदगो कर्तव्यमइद
 माभूत श्रुतिश्रुते मफतिश्रुते न
 खयदोतप्रदगो कर्तव्यनकर्तव्यमजय

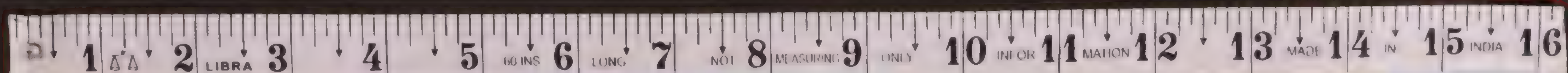
श्री
 सोम
 ४५

मत्रवायकंभविष्यति जयभावादिति
 चेदतरताभावादपवादप्रसंगः जयभा
 वादितिचेतउत्तरताभावात् उत्तरवदका
 रस्याभावादसिद्धतादपवादप्रसंगः अप
 दादपेविज्ञायेनकस्यनयतस्यतस्मात्सि
 द्धववने तस्मात्सिद्धतेवक्तव्ये प्रतस्यम
 युदगोवा अथवासेयदगो कर्तव्यम स
 दिदेशितिवक्तव्यम ततस्तिवक्तव्येनव
 क्तव्यम आनेतयोमिदाश्रीपतेदकार
 स्यदकारइति क्वचित्सुत्रियातकृतमा
 नेतेयंशासकृतमनातेतेयंक्वेचित्सु
 त्रियातकृतमनासकृतमनातेतेयंक्वे
 तसुत्रियातकृतमनासकृतमनातेतेयंक्वे
 नैवसुत्रियातकृतमनासकृतमनातेतेयंक्वे
 चिदेवातेतयोतदाश्रयिष्यामः खयव विम
 जनीभूतस्यदेविसनेनीयोनतस्यदइति
 वक्तव्ये इदमाभूत नाकुट नापत्यइतिना
 तस्तिवक्तव्येविसनेनीयोवुतस्यदइति
 नवावदिरंगसत्तात्वात् नवावक्तव्येकिं
 कारणाददिरंगतत्तात्वात् वदिरंगोरेफः
 अतरेगोविसनेनीयः प्रसिद्धवदिरंगम
 तरेगो नेवपुक्तःपरितारः अतरेगोवदिर

गमितिदं दमाविनावेनोमार्गोसतांतरे
 गेवदिरंगेसतिवदिरंगेसतिचवदि
 वेगेप्रतरेगेनवात्रातरेगवदिरंगयोषेग
 पत्तमवव्यानमत्तिकिकाशम अमि
 दत्तातकयमसिद्धत्वेनानभितिवृत्तवदि
 रगेतरेगेप्राप्नोति तत्रनिमित्तमेववदिरंगे
 स्पभवति अतिमितेवदिरंगमेतरेगस्य
 किकाराणम अमिहत्वात् कयमसिद्ध
 तम पूर्वजमिहमितिअमिहवदिरंगमे
 तरेगइति कयंकार्यकालंमंतापरिभा
 यमिति एवरवमानयोविसर्तनीयःउपा
 स्थितमिदंभवति अमिहवदिरंगमेतरे
 गइतिपथमेवाअमिहापरिभाषाभव
 तिकुत्रोनवलेतहयोःपरिभाषयोःसा
 वकाशयोःसमवाधितयोःपूर्वजमि
 दमितिअ अमिहवदिरंगसत्तामेतरे
 गसत्ताइतिवपूर्वजमिहमित्येनामय
 मत्य अमिहवदिरंगसत्तामेतरेगसत्ता
 तागइत्येतावदस्यागतविषयि नपुन
 रमिहवदिरंगसत्तामेतरेगसत्ताइत्ये
 तामयमयपूर्वजमिहमित्येतावदस्या
 स्यात् ततःकिमयतोपुक्तोपपरित्यजःन

मदा
 भी
 ४१०

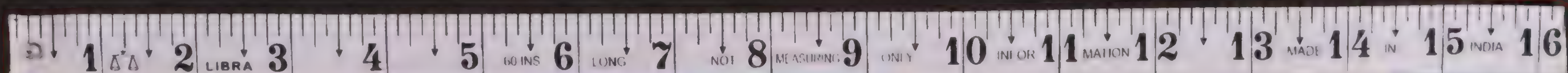
वावदिरंगसत्तातरितिगेसपि कि
 मर्थमिहपुच्यते नावरवमानयोविस
 र्जनी यइत्येवमिहमिनियमाथोयमा
 रेभःगेवेवसपिनामस्येतिहुमाभूत्
 गीषु भूषे भोभगोअवयदगामनयं
 केकिंकारणमन्यत्राभावात् नद्यात्र
 कुरस्तिमुत्पदतःप्रश्नः ननवायस्ति के
 दस्म गयस्यइतिकिपुनःकारणम
 सुकारणहोदादियतेनपुनरये हुत्
 स्तत्रसत्रेतिमुत्पन्नविशेषःविसर्जनी
 येकतेनभविष्यति ननवेहापिविस
 र्जनीयेकतेनभविष्यति केदस्म य
 यस्म स्यानिवडावासाप्रोति हुत्सत्
 त्रसत्सत्तेति अत्रत्वियोस्यानिवडा
 वः सुषायममालिपिःस्यात् प्राक्पम
 प्रागहामकर्म वादप्राक्पम अलि
 पिलप्रविष्यति तत्कयमिदमसि
 योरीतिमतेवदानीवावरवमानयोवि
 सर्जनीयइतिनःननेःसपिसपिवि
 सर्जनीयोभटतिइत्येव इत्यर्थेनइ
 तमप्येतर्हि सर्जनीयइतिमुत्पद्यता

कर्तव्यमिति सर्वेषां इति शायस्यात
 इदमाभूत इदमवयवप्रत्ययः इतवक
 रोति सत्तवकरोति श्रोतोभार्यस्य कि
 मर्थमिदमुच्यते न तोयः प्राकस्यस्य
 सेवमिदमशेकारातोपवचनम नि
 त्पार्थमनितार्थोपपत्तिः उज्ज्वलपदे
 पदइति किमर्थम नेत्रपुत्रे पदइति श
 क्यकर्म कस्मात्तभवति नेत्रे इत
 म नेत्रपुत्रमिति लक्षणप्रतिपक्षे क
 योः प्रतियोगे कस्येवेति उत्तरार्थे तदि
 पदप्रमाणं कर्तव्यम उच्यते इत्यादि
 उच्यते इति मिति उपपत्तिमाभूत इति न
 शक्येति इति हेतुपदे वा यवत्परे।
 यवत्परे वा यवत्परे यवत्तावेति व
 क्यम यर्केषाः किं ह्यः यवार्केषु य
 ति किं ह्यतिवत्त किं ह्यदयति इ।
 मिति न सा शिञ्ज क सोः कट् क यम
 इदमवयवविबुद्धेति सूचितः क्रियते
 केचित्परादयः तत्र यदि पुनः सर्वपद
 वापुर्वीताः क्रियेरन् यवत्पदवापरा
 दयः कस्यत्र विप्रोषः बुद्धादिपुष्टत्वा

श्री
 राम
 भा
 ४०८

प्रतिषेधः बुद्धादिपुष्टत्वा योः प्रतिषे
 धो वक्तव्यः इतस्य तावत् सति इत्यर्थे
 मयति इत्यर्थे इति इना इति इति इति
 प्राप्नोति परादौ पुनः सति न परादौ टी
 रनामिति प्रतिषेधः सिद्धो भवति तात्पर्य
 ऊर्ध्वत्रासे इति इत्याभ्युक्तोक्तः समानपद
 इति तात्वे प्राप्नोति परादौ पुनः सति यदौ
 न स्यते इति प्रतिषेधः सिद्धो भवति सतत
 दिपरादयः परादौ च त्वविधिप्रतिषेधो य
 दिपरादयः च त्वविधेयं सत्तत्प्रतिषेधम
 इदमवयवविधेयं ऊर्ध्वत्रासे कस्येवेति तदि
 तत् प्राप्नोतीति कयः परादौ तद्वेत्त
 किं पुनः कारणे कयः परादौ तद्वेत्त
 इदमाभूत परादौ कस्य विरूपो विरूपि।
 त्विति इदमवयवप्रतिषेधम प्रत्युत्तमिति
 ति उदत्तमिति प्रादेशप्रत्ययकैरिति
 सत्तत्प्राप्नोति पुर्वीने पुनः सति सत्तादौ यो
 निति सत्तत्प्रतिषेधः सिद्धो भवति तस्मात्
 त्वयत्पत्त्यासायवकोदित्वात्ताः केचित्प
 रादयः पुनः सत्तत्प्राप्नोति कस्येवेति यो
 गतः पुर्वीनः कर्तव्यः तत्र ऊर्ध्वत्रासे कस्य
 च्छेते इति रक्षाभ्यागतः समानपदइति श

तेषामेति नैषदोषः शुद्धयोगविभागः
 करिष्यते इदमस्ति कथं प्रविष्टं नृणां का
 रो भवति ततः स्तोत्रनामत्रिणां का
 रो भवति ततः शुद्धशुद्धभवति स्तोः
 शुद्धास्तिपत इति इमो ह स्वात इमुदि
 पददिप्रहणं इमुदिपदादिप्रहणं क
 तेन इदमाभूतदेहिना च विणेति तत्र
 हि कर्तव्यं न कर्तव्यं यदादिति वतेने य
 वमपि परमपदेहिना यामचत्राणोत्त
 प्राप्नोति नैषदोषः उक्तमेतत् उत्तरपदेने
 चापदादिविधासमताप्राप्ते प्रत्ययत्वात्
 एतन्भवति ततदिपदादिप्रहणं वक्तव्यं
 यदित्यक्तं तेषां कस्यपि कृत्स्नादिने
 देनत यवेतदिप्रमपदाये इमुदियते
 यामपदस्येति वतेने इम इति वनवेषां
 चमीकातहिमेव यवशीघरोत्तस्य इमो
 म इति इस्वात्तरस्याचीति यद्विमुय
 वरमुदक्रियते कृत्स्नास्ते कृत्स्नास्ते
 साभ्यो नोताः समानपद इति तावत् प्राप्नोति
 नैषदोषः यदोत्तस्येति प्रतिषेधो भविष्य
 ति यदोत्तस्येति च तेन नैषदोषः पदोत्त
 येकथं यदोत्तमक्तः पदोत्तप्रहणं न प्रादि

श्री
 दाम
 भा
 ४७२

व्यते नमिष्यति कृतपतत् नवापदा
 धिकारस्य विषयोषणात्वादिति तेन निदे
 रिना निः प्राकटितेन मत्र इमप्राप्नोति
 यवेतदिप्रहणं इति वतेने कृत्स्नतम इति
 चपद इति मय इजो किमर्थमय इजो
 मय इजो दोषे मयतेन इकोपावाचीत्येव
 मिदमनमिष्यति प्रगृह्यः प्रकृत्येति प्र
 कृतिभाक् प्रसज्यते यदि पुनस्तत्रैव
 चाते इकोपावा वि मय इजो वति नैव पा
 वम इददिदोषः स्यात्वावयनेमदिति
 तिस्रो नस्वारः इतीति च नस्वारः प्रसज्य
 वते पुनः सतसि इत्थान् विद्याति विम
 र्जनीय इदकस्मात्तभवति इत्तः सा
 दा इति संदितायामिति वतेने यवमप
 त्रप्राप्नोत्येव किं कारणं यः सत्रिक
 र्णः संदिनेयते यथेव परेण सत्रिकर्ष
 यवेतदिपदापि यवेतदोत्तवकापाय
 वमानसंता संदिता संता वाधि स्यते
 शुद्धा संदिता संता या प्रकृष्य गति विता
 यते उभयपदाया भवति इत्येतत्तत्
 तत्रमवसाने संदिता कार्याणि ता नि
 नमिष्येति प्रणो प्रहणं स्यात्तनासिक

इति पवेतर्दि आचार्यप्रवृत्तिर्ज्ञापयति
 नर्वस्यविसर्जनीयस्य भवतीति य
 दयं वरवसानयो विसर्जनीयस्याह
 इतरथा दिवसवसानयोः सो भवती
 त्वववृत्तान्भवति विसर्जनीयस्य
 सेतव्रवक्यभवति अवप्रपेशरी
 विसर्जयस्तत्र प्रवृत्तिनिर्देशार्थं वि
 सर्जनीयप्रवृत्तौ कर्तव्यं शुभेदानीमे
 तदपि योः सान्निध्यं पुरस्तादपह
 ष्यते एवमपि क्रयोः कः यो वेति एव
 मादिना प्रमुक्तमणो न वावचित्वं भा
 भगो यो यो प्रवृत्तयो लीयतरो यद
 णो कर्तव्यं स्यात् एवमप्येके विसर्जनी
 यप्रवृत्तौ व्याजे भवति सो यमेवेत्
 ची यस्यात्मा सेन सिद्धे सति वृत्तयो
 संयत्नमाश्रमते नत्वा ययसावर्णान
 सर्वस्य विसर्जनीयस्य सत्वे भवतीति
 एवमप्यनेकाधिके तापके यताव
 ज्ञाप्यते न सर्वस्य विसर्जनीयस्य स
 त्वे भवतीति तत्र कृत्यतदिह भवि
 ष्यति वृत्तस्तत्र सत्तत्त्वैति तत्र
 तद्वृत्तः सत्तत्त्वैति आचार्यप्रवृत्तिर्ज्ञा

श्री
 राम
 भा

पयति नास्य विसर्जनीयस्य सत्त्वं भवती
 ति यदयं पार्यरे विसर्जनीयस्याह प्र
 वृत्तादलीनवर्तते कृत्वा प्रवृत्तम इति
 सर्वेषामिति यदितदनुवर्तते मयउचो
 बोधादिति चेति हत्यपि वत्तं प्राप्नोति श
 मनः प्रो सो आस्ति ति पवेतर्दिविसर्ज
 नीयस्य सत्त्वं तत्रावरीत्यनवर्तिष्यते
 अथवा सर्वदमनवर्तिष्यति वापति
 वाप्राप्रकरणे त्वपरे तोयः वाप्राप्रा
 दोत्तपरे तोयो वक्तव्यः वृत्ता स्यात्
 रः वृत्ता स्यात्तारः वृत्ता हीवति वृत्त
 स्तीवति क्रयोः कः यो व सस्य क्रयोः
 विसर्जनीयनिर्दाह सीयो यथा नीयः
 सत्त्वरस्य क्रयोः विसर्जनीयनिर्दाह
 सीयो यथा नीयाः वक्तव्याः विसर्ज
 नीयादेशो दिशयं रयोरादेश प्रसंगः
 विसर्जनीयादेशो दिशयं रयो
 रेव क्रयोः कः यो स्यात्तम सदिः सा
 तम वासः दोहम् वचनात्त्वमवि
 ष्यतः अस्ति वचने प्रयोजने किंप्रु
 षात्सरु कइति तत्तर्दिसकारग्रा

दणिकर्तव्यमनकतेयम यदेतदिस
 जेनीयस्यमइतिविसर्जनीयग्रहणम
 तउतरजानवर्तिष्ठते अस्मिन्प्रकारे
 विसर्जनीयोसिद्धःनासिद्धःकिंकार
 म अधिकारोनामविप्रकारःकथिरे
 कदेशस्यःसर्वमवज्ञनयति यथा प्र
 दीयःसप्रज्ञसितःसर्ववैशमावज्ञनर
 ति उपरोयथा रज्जायसावाकाष्टम
 नकुण्ठतेतदहनकुण्ठते उपरोयिका
 रःप्रतियोगेनस्यातिदेशाद्येति यो
 गेगइयतिष्ठते तयथा यथयतःप्र
 तियोगेनस्यातिदेशाद्येति तदादि
 यदेतदिसर्जनीयस्यमइति अत्रवि
 सर्जनीयग्रहणमनरजानुहतेसर
 यत्संययते तस्मिन्प्रकारेविसर्ज
 नीयःसिद्धःयदेवसतिप्रारण्ये
 वक्तव्यःकःपौस्याताम अदिःशा
 तम वासःसौमम इतिपवतर्हि
 योगविभागःकुरियते प्रारण्येवि
 सर्जनीयःवाशरिततःकृष्टःकृपो
 यप्रारण्येवविसर्जनीयस्यविस

श्री
 राम
 भा

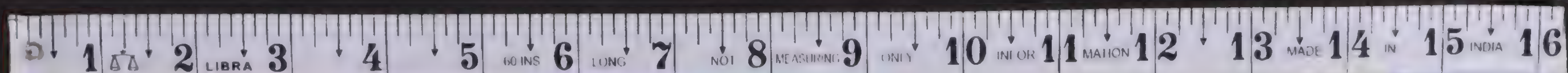
जेनीयोभवति किमर्थमिदम कःपौ
 नेतिवत्पतितहायनार्थम कःपौकः
 पौतभवतःकःपौतिप्रारण्येति
 निमित्तम अथवाप्रारण्येविसर्जनीय
 तेततकृपोःकःपौवेनज्ञानवतिष्ठ
 ते सोपरादो सोपरादावनययस्य
 सोपरावनययमेतिवक्तव्यमइहमाभू
 त ग्रातःकल्पम रोःकाम्यतिनियमा
 यो वेकास्यइतिवक्तव्यम किंप्रयोज
 नमनियमार्थम रोवेकास्येनायस्य
 तिक्रमाभूत गोःकाम्यतिधुःकाम्य
 नीतिउपहानीयस्यवसवेवक्तव्येकि
 प्रयोजनम अथमुक्तिःउपहानीयोय
 यःयदाते तस्यसंततसुभावयोःकृत
 योवभुङ्क्तःसमद्वयेतद्वयंयथास्यात
 यरितरिउपहानीयोययःयदाते ३।
 त्रितिवति उपहानीयादेदिवनंप्रा
 प्रोति दकारोपयेपनःसतितनःसंयो
 गादयप्रतिप्रतिषेधःसिद्धोभवति यदि
 तदिदकारोपयःयदातेकारयइति उक्ति
 ता उक्तिमइतिप्रसिद्धेभउक्तेःइदमस्ति
 स्तोत्रनामुपितेततोवत्यामि भउक्तेःउक्ते

अथनामनिपातेभोभवतीतिवक्तव्य
 म निपातनादेनातिदम किंनिपात
 नमभुजयज्ञोपाण्यथापयेरमि इति
 पितृदिशोति अभुजसमभुजतिप्र
 कृतविषयेनिपातनम अथावानेत
 दुर्गैः इयम गमेरेषकपसगांगोविधी
 यते अभुजतः अभुज समभुजतः समभु
 इति इतिः किमविषयेणसत्वमत्तो
 गुणानुरस्यसकारस्यसकारस्यसत्व
 मयते आशोविदिताउतरस्यसका
 रस्यसत्वमयतेनिष्कृतम निष्कृतम
 इत्यसत्वस्यासिद्धत्वात्तत्वेनप्राप्तेति
 अथइतिउतरस्यविसर्जनीयस्यासत्वे
 विधीयते सत्वमयनवर्ततेउतादोन
 किंचातययनवर्ततेसत्वमपिप्राप्ते।
 तिहृतम नमसपुरसोर्गोदितप्रसका
 रप्रदणोर्कृतव्यम तस्मिंश्चक्रियमाणे
 सत्वमपिनवर्तते उतादोनकिंचातः
 ययनवर्ततेसत्वमपिप्राप्तेति अथनिवृ
 त्तेश्चपथस्यवापयस्येति अथयका
 रप्रदणोर्कृतव्यम तस्मिंश्चक्रियमाणेस
 त्वमपिनवर्तते उतादोन किंचातःयय

श्री
 काम
 भा

८०५

नवर्ततेसत्वमपिप्राप्तेति अथनिवृत्ते
 तिरणोत्तरस्यामित्यत्रसकारप्रदणो
 कृतव्यम तस्मिंश्चक्रियमाणेसत्वम
 यनवर्ततेउतादोन किंचातः ययनव
 र्ततेसत्वमपिप्राप्तेति अथनिवृत्तेदि
 श्वितरितिहृत्वायेइसोःसामर्थ्ये
 नित्यंसमायेनतरयस्येत्यत्रसकार
 प्रदणोर्कृतव्यम यच्चक्षितस्यास्त
 प्रसत्तावदविषयेणसत्वमत्कारणर
 नरस्यसकावत्सुच्यतेइति ननचोक्त
 म निष्कृतमविधीतमित्यत्रसत्वस्यासि
 द्धत्वात्तत्वेप्राप्तेति नैषेदोषः आचार्य
 प्रवृत्तिर्नीययति नयोगोयोगः अस्मिद
 इति किंनर्दिप्रकरणोप्रकरणोअस्मिद
 मिति यदयमयसोदसमासेपिणो
 यदेषायेतिअसमासेपि प्रदणोर्करो
 ति अथवापुनरस्तइतिउतरस्यविसर्
 जनीयस्यासत्वेविधेयतइति ननचो
 क्तसत्वमयनवर्तते उतादोनकिंचा
 तः ययनवर्ततेसत्वमपिप्राप्तेतीति
 नैषेदोषः संवदस्यनवर्तिव्यते सोप
 दाविकिंचातःययनवर्त यत्तामम

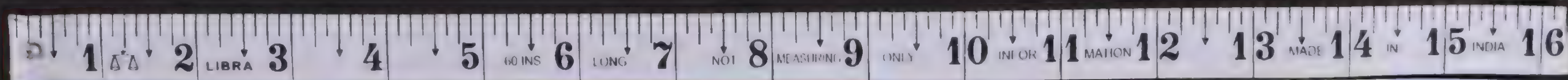
三

894

स्थायम लघुतेऽप्रत्ययः रात्स्येति पवे
 दिभ्रातृषु प्रदाता तत्तापकमकादेशा
 निमित्ता तपत प्रतिषेधस्य पटयकस्का
 दिषु धातुषु प्रकाशेयदति तन्तापयत्या
 वार्थाः नैकादेशनिमित्तत्वात् त्वेभवती
 ति हि सिच्यतः हि सिच्यत प्रदातो किमर्थ
 म इह माभूत चतकयातः चतकं दक
 शति नेतदास्ति प्रस्तनेन विभाषा पूर्वशौ
 वनितो विधिर्भविष्यति नाशाने एवैता
 इयं विभाषा भ्यते सायये वरदाधिका
 चतकरोति चतः करोतीति पवे चतक
 याते पि वापिका स्यात् नात्र पूर्वतावत्
 प्रोतीति किं कारणम् अथ यय विमर्जनी
 यस्यायेत्यनेन प्रत्ययविमर्जनीयः रात्स्य
 स्येति तस्मात्कृत्वोऽप्रदातो कर्तव्यमदि
 सिच्यत प्रदातो प्रावयमकर्तम तस्मात्
 भवति पवे चतकः करोतीति इकुप्यस्य
 निवर्तते नैव यदास्य अक्रियमाणो हि हि
 विचत प्रदातो न विमर्जनीयो विप्रोष्यते
 तत्र को दोषः इहैव स्यात् हि करोति हिः
 करोतीति इह न स्यात् चतकरोति च
 तः करोतीति हि सिच्यत प्रदातोऽनः

४००
मा
स
यो

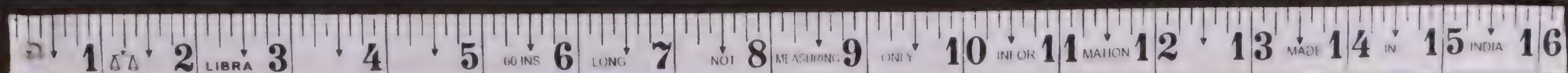
सामर्थ्यमाश्रीयते न प्रनरेकाशीभा
वाः यथात्वत्र येकाशीसामर्थ्यवाक्ये
षत्वनमेप्रसज्येत येकाशीसामर्थ्यस्यो
तिवाक्येननस्यात मपिःकरोति मपि
करोतीति तस्मादिद्वयपक्षासामर्थ्य
साधकमनेते तस्मादिद्वयपक्षेनासाम
र्थ्यमित्येतत्साधकमनेते प्रसज्येत्कदे
तमेतत्तथापिकेनैतमेतदेत्याभिः
प्रसज्येत्कदेतमेतत्तथासतिप्रपिकेनै
तमेतत्तथापिकेनैतमेतदेत्याभिः
द्वयोतस्मात्तदादेयेद्वयोमवतीति
वाक्येनदिप्रसज्येति यदमसपिः क
रोति यदमसपिः करोतीति वाक्येनमे
विभाषोप्रतिषेधेनप्रकल्प्यत यदय
मनन्तयदस्यस्येतिप्रतिषेधेप्रामि
तत्तापयत्वाचार्यः भवतिवाक्येविभा
षेति अथत्वेत्संवितानेतिषत्वेतथा
विभाषेयम अथवात्वेत्प्रामिदिक्
ततोनेत्येवमेतत्तथाविभाषास्यते
सिद्धेवमेतत्तथा सिद्धेवमेतत्तथा
किमर्थेनदीदमवत्तेप्रतिषेधार्थस्तथा

लोपम् अनतरस्य सति चक्षुसीति
 नानादाद्योर्वितमानयोः। त्वायनेय
 दायोगः तस्मिन् घट्टे कायंत फलंत
 चमेनेह पेकायोसा मय्य दामेवति
 नमेप्रममेत तस्मादिह यपेतासाम
 प्यंसायममेते शुषावत्कृतमेत
 तयायिकेनेहमेभवेनामिः वाकोच
 मेविभाषाप्रतिषेधनप्रकृत्येत शुष
 तेत्संविज्ञाननित्येवतततोविभाषेय
 म। सिद्धमेसमासेप्रतिषेधायेस्तय
 लोपम् शुषदानशुषमूर्धनाग्रहकि
 मर्थम् नपुनरप्येतस्येभवेतीत्यो
 च्यते तज्जयमप्ययः प्रकारग्रहणेन
 कर्तव्यंभवति प्रकृतमनवर्ततेहप्र
 कृतम् श्लाघाः शरतिनैवेष्टासंयु।
 प्रपमेवकर्तव्यं मूर्धन्यग्रहणमिहायं
 उत्तरार्धे च इदार्धे तावत् श्लाघीयं त
 उल्लिख्योदोरितमूर्धन्यग्रहणं नकर्त
 वंभवति उत्तरार्धे रक्षाभ्यागतः समा
 नपदेइत्यत्रोक्तग्रहणं नकर्तव्यं भव
 ति तज्जयमप्ययः पदान्तस्येति प्रतिषे

श्री
 राम
 भा
 ४७८

धोनवक्तव्योभवति प्रापरोभाभिमेवहेम
 र्थमगुहाणामनवर्तते इति श्रीमद्भग
 वताज्ञेनितिसुनिविरचितेया करणमस
 भाष्ये शुषमस्याध्यायस्य तृतीयपादे प्र
 थमस्य द्विकम सदेः सादः सः रुद्रगण
 किमर्थम् नसादिः सातोमूर्धन्योभव
 तीत्येवोच्यते सदेः सातोमूर्धन्योभवती
 यम्यतानेयुस्यप्रसूयते ननवास
 स्यमूर्धन्यवचनेप्रयोजननास्तीति कृता
 सकारस्य भविष्यति ततोमावृत्तेतदने
 त्यापेष्टारंभेमातिसकारस्य भविष्यति
 नपुनराकारस्य स्यात् स्यानेतरतमोभ
 वतीति सकारस्य भविष्यति भवेत्तत्क।
 तितः श्रुतरतमनिवृत्तौ सत्येः सिद्धे स्यात्
 प्रादेशात् सतरतमनिवृत्तौ सत्याकाका
 रस्य प्रसूयते नस्यात् सकारग्रहणं क
 र्त्तव्यम् किंचात्मानं उत्तरार्धे वसकारग्र
 हणं क्रियते प्रादेशात् प्रत्ययविवृतिस
 काः प्रत्ययाभ्यां इहमाभूतचित्तस
 त्तीति शुषसादिग्रहणं किमर्थं सा
 नः सोभवतीत्येवोच्यते सानः सोभवती

मृद्यमानेमाउषावेसमातशहानोप्रति
 वेयःसाउःसत्वेसमानशहानोप्रतिवेयो
 वक्तव्यःसाउदेरःसाउमुष्टिकशतिप्रथ
 वदृढातिहमप्रथमतःसाउशवस्य
 दापमनवेयोपातानप्रथवदृढादि
 निचेतदिततोपेप्रथवत्यतिवेयःप्रथ
 वदृढादितिचेततदिततोपेप्रथवत्ता
 तानिप्रथोवक्तव्यःसहचरेतसाउःसाउ
 सापमेसाउःइमउषावेतिषततकोरसि
 हयकादेशःयकादेशसासिहत्वावेसमा
 दशहःयवमपिसहरेतसरःसउस्यपत्ते
 साउःइमउषावेति तस्मात्सहिप्रहण
 तस्मात्सहिप्रहण तस्मात्सहणकतेय
 मइराकोःवेविसर्जनीयशाचीवायेति
 नेःप्रतिवेयःनेविसर्जनीयशाचीवाये
 निमेःप्रतिवेयोतक्तव्यःनिस्तेःनिस्ते
 इति यवतद्विदक्तव्यनमेववावायेविम
 र्जनीयेनैववावायेशदेववावायेइति किं
 वक्तव्यमेतत्तद्विदक्तव्यमनवामानेग
 स्पते प्रत्येकंवाक्यपरिसमाप्तिदेहेति
 तयशाहदिगामेतेप्रत्येकंमवतःन

श्री
 राम
 भा
 ४७५

नवायमणालिदंछातःसमुदायेवाके
 परिसमाप्तिरिति तयशागर्भाःशतेदेये
 तामितिप्रथिनसुगजानोदिरापेनभ
 वेति नवप्रत्येकंदेइयेति योगविभा
 गानिहमयवतद्वियोगविभागःकिरि
 स्यते नवाक्येततःविसर्जनीयवा
 येततःपाचवायइतिसनद्वियोगविभा
 गःकर्तव्यःप्रत्येकंवाक्यशहःपरिस
 माप्यते आदेशप्रत्यययोःआदेशप्रत्य
 ययोःसत्वेशरुप्रतिवेयःआदेशयोः
 सत्वेशरुप्रतिवेयोतक्तव्यःहसरः५
 सरःअत्यमिदमुच्यतेसरकहति
 रगादीनामिति वक्तव्यमइहापेयया
 स्यात्तत्तंमवत्तमिति तत्तद्विदक्त
 वानवक्तव्यमउगादमेवमुत्तानिप्रा
 तिपरिकानि नवेतत्यतेप्रसेविताते
 उगादयोवुत्तानिप्रातिपरिकानि
 तिइहनस्यात्प्रथिवाउजयेति यवेत
 द्विदृढत्वेवचनातिहमवदत्तेप्रत्ययस
 ताभवति शुभाकिमिपमवयवपणीश
 देशस्ययःसकारःप्रत्ययस्ययःसकार

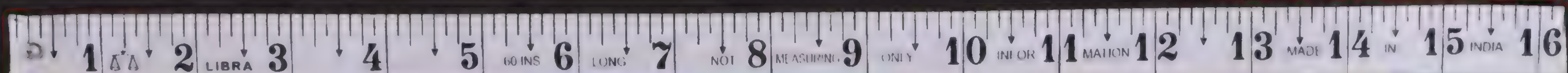
श्री
राम
भा
४५०

पञ्चोपि श्रुतिरुक्ते प्रत्ययस्य सकारः इह न।
 हिंसेन्द्रो मावतत सदेवामयतत नानानि
 भक्तीनां वसमासानुपपत्तिः ज्ञानविभ
 क्तीनां वसमासानुपपत्ते आदेशप्रत्यययो
 रितियोः विभागः करिष्यते आदेशस
 कारस्यो भवति ततः प्रत्यस्य प्रत्ययस
 कारस्यो भवतीति सप्तर्दियोऽविभा
 गः कर्तव्येन कर्तव्यः कथमस्ति ताव
 दवयवस्य न न चोक्तमादेशप्रत्यय
 योऽपि न च वयवस्य यो वेदिवचने प्रति
 सेयः विसेतिसमससलेमसतम इति।
 नैष दोषः हि उच्यते यदप्युच्यते समाना
 पिकरणात् न च प्राप्तिः पञ्चोपादीति
 व्ययदेशिवद्भावेन भविष्यति अथ वा पु
 नरस्तस्मान्नाप्येकरणात् कथं करिष्यति
 हरिष्यतीति आचार्यप्रवृत्तिः शीयति भ
 वत्येवेजानीयकानां वस्यमिति यदयेसा
 न्नाद्योऽपि प्रतिषेधेऽप्यस्ति अथ वा पु
 नरस्त आदेशोऽयः सकारः प्रत्ययस्य यः
 सकार इति कथं हिंसेन्द्रो मावतत सदेवाम
 तत पञ्चोपि व्ययदेशिवद्भावे भविष्यति
 सप्तर्दिव्ययदेशिवद्भावोक्त्यः उक्तं।

वाकिरुक्तम तत्र च यदेति वदुनमेका
 चोदे प्रथमा धर्म सने चोदेश मप्रथमा
 धर्म अचरुना शोक विज्ञानातिदमि
 ति यदुच्यते नाना विभक्ति नोचससा
 नपयतिः आदेश प्रथमपयोरिति आचार्य
 प्रवृत्तिरपयति नाना विभक्तिरेव समा
 सः ति यदुच्यते सिद्धि सवसी नोवेति व
 सिद्धि ता कृति कथा कृता तापक म
 यदिति आदेश स्य यः सकारः रमे वदुया
 त स सिद्धि ता मनर्थ कस्यात सपय
 ति चोदेशः आदेशो यः सकारः तस्य वत
 मिमिममो प्रसिद्धि ता कथेति स्तोति
 लोपः स्तोति सिद्धि ता कथेति मध्यम शु
 स्तोति तापे नोमा भूत सिद्धि ता शु
 यवकाः विमर्षः ति यमाधः स्तोति ता
 नाना मेय नाना मिमिति नेतदस्ति प्रयो न
 नम सिद्धि ति धिगम्य माणो नरेणो वका
 रनेव माध्याम ति यति इष्टो वधारणा
 यो नदि यो विज्ञा यते स्तोति तापे देव
 विमिमेवे विज्ञा पि स्तोति तापोः ध्याने
 ति किं स्यात इह न स्यात तस्या व शु
 धरोति किमर्थं सिद्धे वको विनतेति

श्री
 नाना
 ४२६

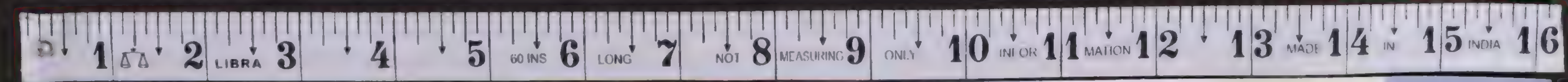
यः अविनतेति ययोगाभूत सप्रयो
 ति काः सानवेयेन रोधः समात्रेति
 यमोमाभूत सप्रविषयरेदे सप्रवि
 षदेति अस्या सादिति किमर्थं म
 अस्या साया प्राप्तिः तस्या ति यमो य
 आ स्यात उपसर्गा या प्राप्तिः तस्याः
 नियमोमाभूदिति अविषि वस्तु नि
 यति विषि वस्तु नि नेतदस्ति प्रयोजन
 म अविदुमय सगी यते तस्या सिद्धि
 ता विषमो न भविष्यति इदेतदि प्र
 योजनम सनि यो ग्या सस्त स्या या
 मिस्त स्या ति यमो यथा स्यात परि
 योभ्या सस्त स्या या प्राप्तिस्त स्या नि
 यमोमाभूत मोषयतेः सन सोषयि
 षते अथ वा अस्या साया प्राप्तिः तस्या
 नियमो यथा स्यात या तो र्या प्राप्तिस्त
 स्या नियमोमाभूत अधी सिद्धि ति प्र
 ति सिद्धि ति नन वमणि ता यते वरणि
 ति नेवा पर सप्रमी प्राप्ति विज्ञानम
 समुदेते दिदि क्यते तस्मा देवा स
 त्समी वरणि सतीति स्यादिषु भ्या

किमर्थमिदमवतरे स्यादियथासा
वचनेनियमायम नियमाययमां
भः स्यादियथासा ससयथासा
इहमाभूत इहमाभूत शुभिसृष्टति
किमर्थमभासेनयस्यतेतद्यवाय
चाषोपदेशायम तदावायेवशुभा
सवावायेशुभोपदेशाययथासा
शुभिविषयायिषति शुवर्तनयति
प्रतिषेधायैवप्रवर्तनायम शुभि
तस्यो यतिनदो वातिप्रतिषेधायैव
यतिमितिदति उपसर्गात् उपसर्गा
सत्वेतिमउपसर्गात्नसतितात्त्वा
न उपसर्गात्सत्वेतिमउपसर्गात्नक
तेत्यम निधिदति किंपुनःकारणान
सिध्यतिप्रतिनितात्त्वात् शोक्त
यसर्गादितिषत्वेनप्राप्तेति नवाव
र्णाश्रयत्वात्तस्यतद्विषयक
यसर्गात्तस्य नैवेदितायतेशो
तादुपसर्गादित कथंनद्विषयान
रस्यसकारस्यसत्वेत इतादुपसर्गात्
सत्वेत्सकारःसन्तोत्पादीनामिति त

श्री
राम
मा
४८२

उपार्थवायइमउसिद्वेयवेधानपसा
गोयोरभिसंबंधोक्तोभवति तत्रकोदो
षःइहापिप्राप्नोति विगताःसेवकायसा
न ग्रामात् विसर्गकोग्रामः यातयसर्ग
योद्याभिसंबंधःकृतःकथसन्तोत्पादिभि
रत्रउपसर्गादिविषयविषयामः सन्तोत्पादी
नोयःउपसर्गात्तस्ययइति सन्तोत्पादी
नोयत्वेणोतेतस्यउपसर्गात्नमधिकत्वा
त सन्तोत्पादीनोयत्वेणोतेतस्यउपसर्गात्
नकृतेत्यम शुभिवयतिकिंप्राका
रणानसिध्यतिप्रतिनितात्त्वात् अतिरिक्तः
सन्तोत्पादिभिर्गतिरुक्तायस्येनप्राप्नो
ति नवावयवस्यानमत्तात्तनवावक्तव्य
माकिंकारणं शुवयवस्यानमत्तात् अ
वयवोत्रवायइति नामयानोत्सप्रतिषे
धः नामयानोत्सप्रतिषेधोवक्तव्यःसाव
कमिच्छतिसावकीयति शुभिसावकीइ
ति नवानपसर्गात्त नवावक्तव्यःकिं
कारणं सनपसर्गात्त यत्किंयद्युक्ता
स्तेप्रतिगतायसर्गसंज्ञोभवतः इत्यवते
नवावननोतिक्रियायोगःकिंतद्विंसा
वकीयतिइहापितदिनप्रप्नोति शुभिव

श्री
राम
भा
४८३

उत्तमो निवृत्तनिवृत्तमित्यादकृष्यता यते
योगविभागकरणासामर्थ्यात् इतरथा
द्विविपरिभ्योस्ते देरनिष्ठायामित्येव नृणा
न इणाः सीधे गविभासेदाः इणग्रहणे
किमर्थम् इणग्रहणेदत्तेकवर्गानिवृत्त्या
श्रमम् इणग्रहणेक्षिपतेकवर्गानुत्तमाश्र
न पक्षीध्वं पक्षीध्वमिति किंप्रनिरदिमि
णग्रहणेप्रत्ययविगोमतामिणउत्तरेषां
शीध्वंलरुतिद्योयकारइति ग्रहोस्ति
द्वकारविशेषणोराग्रउत्तरस्ययकारस्य
वेसीध्वंलरुतिरोमिति कृष्यात्रविशेषः
नत्रप्रत्ययपरत्वेइत्येतिरिद्वत्त्वेपरादिवा
न तत्रप्रत्ययपरत्वेइत्येदत्तेकप्रामेति न
लविदेवतविधौ किंकारणोपरादिवा
न इद्वयादिवचनाद्विष्यति प्रसिद्ध
चनेप्रयोजनेकिम् अतविदम् अत
विध्यम् अततर्हि यकारविशेषणाम
यपरत्वेषीध्वस्यननेतारादितोविभा
याभावः यकारपरत्वेषीध्वमिति अ
ननेतरत्वात् इत्येविभाषानप्राप्नोति न
विषीदम् लविष्यध्वमवचनाद्विष्य

ति अस्तिवचनेप्रयोजनमकिम लल
 विदेतलविधेनेषदोषः शाउतरस्यथ
 कारस्यभूयःपश्यन्ते वीधमस्यापिथ
 कारशाउतरः यथेवेवीधमशाग्रह
 लामविशेषणोभवति तत्रकोदोषःशा
 ग्रहास्यवाविशेषणान्तात्पारिमात्रे
 दत्वप्रसंगः शाग्रहास्यचविशेषण
 शात्तातवादिमानेदत्तप्रोतिषदी
 ध्वम यदीधूमिनिनेषदोषः अगारि
 तिवह्णामिश्रग्रहाच्चदोभवति उप
 यदीधिव्योपयदीधिते गोच्चत्रयणा
 त्रशा नलस्मादतवदह तस्माच्चोत्तर
 द तस्माच्चोत्तराद नासाविगोराः य
 धोक्तास्तिनयास्त अस्ततावत्तत्तय
 विशेषणम ननुचोक्तम प्रत्ययपरत्वे
 इत्येतिदिदत्तपरादिवात् ललविदे
 ललविधेइतिवचनाद्विद्यति ननु
 चोक्तमस्तिवचनेप्रयोजनम किम
 अतविदुम अतविधेइति यदेतस्मि
 मोगेतिद्वहणातदनवकाशम तस्या
 नवकाशात्तावचनाद्विद्यति अथवा

श्री
 राम
 भा
 ४२४

पुनरस्तथकारविशेषणम ननुचोक्तम थ
 कारयात्वेवीधमननेतरत्वादितोविभाषा
 भावइतितविधीदुम तविधीधमितिद्वच
 नाद्विद्यति ननुचोक्तमस्तिवचनेप्रयोज
 नम किम ललविधे ललविदेइति यदे
 तस्मिन्वीधेग्रहामतादनवकाशम
 तस्यानवकाशात्तावचनाद्विद्यति यद
 अथवातेशाग्रहास्यचविशेषणान्तात्
 पारिमात्रेवत्वप्रसंगइतिअगारितिवह्ण
 मि ननुचोक्तमेशग्रहाच्चदोभवतीति
 पूर्वस्मिन्गोपदेगग्रहात्तइतरत्रनिह
 तम अथवापूर्वस्मिन्गोशाग्रहात्त
 तथविशेषणमनतरत्रयकारविशेषण
 म अथैःस्तत्ता अथेदीवात्तामस्य अथ
 दीवात्तामस्येतिदत्तयम अथीधोमः इ
 तरथात्यनिष्टप्रसंगः इतरथात्यनिष्टप्र
 सङ्गेत अथिसोसोभाणवकाशिति ततर्हि
 दत्तयमप्रदत्तयम गोणशब्दयोमाव
 सप्रत्ययः तथ्यागोदन्वेधो नोधीवो
 मीयइतिनवीदीकोनवध्यते कथेनहि
 वादीकहृद्यात्वेभवतः गोस्तिप्रतिगासा

नयेति अर्थाश्रयपादेवंभवति यदिप्रज्ञा
 अयेप्रज्ञमात्रेनइवतिपात्राश्रेचहृद्यात्वे
 मातःपितःप्रोताभ्यांचेतिवक्तव्यमइस
 पियपास्यात् मातःस्वसामाहस्वसामा
 तस्वसा पितःस्वसापितृषसेति मातृपि
 तरेतिमातःप्रदण्णाश्रवामकृदृष्टाविकृ
 तस्यानन्यत्वात् मातःपितरेतिसोतग्रह
 णमनर्थकम किंकारणं एकदेशवि
 कृतस्यानन्यत्वात् एकदेशाविकृतमन
 यवइवतीति सोतस्यापिभविष्यतिइयस
 र्गं अस्तिग्रहाणेकिमर्थेइहमाभूत अनस
 तमतिस्तमितिनेतदास्तिप्रयोजनम
 यतक्रियाप्रकासेप्रतिगत्यसंगंसेहेभ
 वतःनचैतेसकारेप्रतिक्रियाप्रकाःइह
 पितृहितप्रामोतिप्रभिवतिविधेतीति न
 ह्यास्तिःक्रियावचनइकःपुनराहनास्तिः
 क्रियावचनइति क्रियावचनोस्तिःअत
 यक्रियावचनः व्यनुषतेकृत्यानेति क
 र्मवृत्तिहारस्यक्रियावृत्तिहारःप्रादुर्भा
 तदिमाभूदितिप्रादुःस्तप्रादुःप्रादुश्चानि
 यतविषयःहृभ्वस्तियोगपववर्तते उप

श्री
 राम
 ना
 ४८५

सर्गातर्हिस्पतेमाभूदितिइयतेचोयसर्गा
 त्पतेःषत्तम आनयेयते यवेद्यादउपम
 गांस्तवतिसनोतिस्यतिसौतिसोभति
 स्थामेनयसेयमिचमत्रस्वजामिति प्रादुः
 प्रादुर्भातर्हिस्पतेमाभूदिति प्रादुःप्रादुश्चानि
 यतक्रियाविषयःहृभ्वस्तियोगपवव
 र्तते इदेतर्हिप्रयोजनम इहमाभूत अ
 नस्तत्प्रादुःप्रादुःअनसःअनसःअनसः
 आनसेगः सविनिर्देभ्यःकिमर्थेस्येः
 सविभूतप्रादुर्भातक्रियाते सयेषत्वेस
 र्माभूत मयेःषत्तमचतेस्येर्माभूदि
 ति विसृष्टःविसृष्टमिति विसृष्टायेति
 केननविसृष्टायेत्यत्रकस्मात्रभवति ह
 लादिप्रोदःप्रतिमपिभवति इदमिहसे
 प्रथार्थहलादिप्रोवःक्रियताप्रसाराण
 मितिस्पष्टाहलादिप्रोवः इहंप्रवृत्तसा
 रणवृत्तेहलादिप्रोवाःक्रियताप्रसा
 रणमितिइय आनयेयतेयवेद्याद प्रभा
 मसेप्रसाराणहलादिप्रोवादिप्रतिषेधेने
 ति यवेतर्हिस्पतिप्रभासेनचाभ्यासस्ये
 तेतस्यात्रियमात्रमविष्यतिस्थादीनां
 नियमोनात्राकसीताइतरःसापीःप्राक

सितं सारः सपिः प्रादुर्वात्तियमः उत्तर
 स्यापिसपिः पदाने एवंतः दिप्रभावरुद
 गोनानर्थकस्येवमेतस्यनमविष्ठाति
 अनर्थकेविषुपुः यद्यप्यवनेप्रदणवि
 पुपुनरिति नमिष्ठातिनैवदोषः कथं
 पिभूतोदिरुचते पुपिभूतस्यदिवचने
 सपेः सत्वेसपेमाभूदिसुसागेतिकेनन
 दत्तादिप्रोदेनसपिपिष्टेपूर्वप्रसारणं
 स्यादीनानियमोनात्राकसितादतः
 सपि अनर्थकेविषुपुः पुपिभूतोदि
 रुचते कपिष्टतः कपिष्टलोगोत्रप्रक
 तौ कपिष्टलोगोत्रप्रकृतवितिवक्त
 योगोत्रइतिद्वयमातेइद्वयस्यात का
 पिष्टतः इदनस्यात कापिष्टतः कापिष्ट
 लायतः इतिनतर्हिद्वयंनवक्तव्यम
 कथंनैवंविज्ञायतेकापिष्टइतिगोत्री
 नियायते कथंनदिगोत्रेयः कपिष्टत
 प्रादुःतस्यसत्वेनियायतेकथंनदिगोत्रे
 यः कपिष्टतप्रादुः तस्यसत्वेनियायते
 कथंनवति युवावगो स्याइतिमिदथा
 तप्रदणमादोस्तिद्वयप्रदणमिति किं
 वातः योदथातप्रदणमोस्यानामितत्रा

श्री
 राम
 भा
 ४८५

विप्रामोपिप्रयत्नप्रदणं मन्तिष्ठा प
 रमेहीसदेप्रसारणीइतिनमिष्ठाति
 स्वास्थिन पुणामिति वत्तामिसवामा
 दिप्रुतिदिनतस्योमूर्धन्यः सवा
 मादिप्रुद्वयः दत्तातोयेतिइप्रतिषे
 यः दत्तातोयेतिइप्रतिषेयोवक्तव्यः
 भिन्नराम स्तिष्ठास्तगमिति स्तनस्तो
 स्तनस्तोमयोचंदस्यनर्थकंवचनम
 पूर्वपदादितिमिदत्वात् पूर्वपदादि।
 तेवसिद्धम मनोतेरतः मनोतेरतइति
 चकिंवचनार्थकम किंकारणमपूर्व
 पदादितिमिदत्वात् निप्रमथोतेदीदं
 वक्तव्यम मनोतेरनकारस्येवयथास्या
 न इदमाभूतगोत्रनिदितिसनोतेरनइ
 तिविप्रामार्थानितिचेत सवनादिहृत
 त्वात्तेहम मनोतेरनइतिनियमार्थ
 मितिचेतसत्रमादिहृतत्वात्तेहम स
 वनादिप्रुपादः करिष्यते मनर्थेत्तसत
 योइदंतेद्वयवक्तव्यमिमनिष्ठति नैत द
 स्तिप्रगोजतम स्तोतिरणोरेववर्णीत्ये
 तस्याविप्रमात्रभविष्यति तपर्थोतद्दी

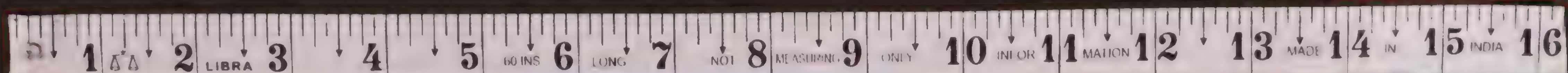
देवक्येसिमावपिषतीतिकथं पुनर
 लोरेवसातीमेतस्माद्वियमात्रभविष्य
 ति एष्यतेहीदेवक्येसिमावपिषती
 तीकथं पुनरापेतस्यप्रतिषेधे नापेतः
 प्रादोविज्ञातं सामर्थ्यात् आणेतस्य
 प्रतिषेधवचनेप्रयोजनेनास्तीति कृ
 ताणेतोविज्ञास्यतेप्रयवाश्रयमस्ति
 आणेतःसिसनिघतेरप्रत्ययःसिसतोः
 नरपर किमर्थं सवनादिप्रयुक्तसति।
 प्रादुःयस्यते पूर्वपदादितिषत्वेप्राप्नो
 तिनहाधनाथम नेतदस्तिप्रयोजन
 म शोतादिति वतंते अनिसंत आपे
 नेवप्राप्नोति नाथः प्रतिषेधेनपदेन
 दिसिद्धेसतियतसवनादिप्रयुक्तस
 निप्राद्वेपदतितत्तापयस्यावधः निहो
 तादपितेभवतीति किमेतस्य ज्ञापने
 प्रयोजनम साधः जलसोदमित्येतत्
 सिद्धंभवति अथावपकदेशाविहृता
 योयमारंभः अथसादिति सिद्धोयदि
 अथउपसर्गायाप्राप्तिर्भवितव्येतस्याः
 प्रतिषेधेनउताहो न नभविष्यताम

श्री
 काम
 भा
 ४८७

किंकारणम उपसर्गात्प्रतिषे
 धविषयश्चाभ्यते नयथेवपरि
 त्तताणप्रतिषेधेवाधत यवेसितो
 यहीमेतदपिवाधितकिंकारण
 येननाप्राप्तस्यवाधनेभवति न
 वाप्राप्तेपदादितत्ताणप्रतिषेध
 यसर्गात्प्रत्ययभ्यते सिद्धोयही
 नेतस्मिन्तःप्राप्नोवाप्राप्तेव अ
 यवापुस्तदापवाश्रुनेतरान्विधी
 त्वाधेतप्रतिषेधस्ययसर्गात्प्रत्ययपरि
 त्तताणप्रतिषेधेवाधित्यते सिद्धोय
 हीमेतत्त्रवाधित्यतेतस्मादभिसेसि
 चतइतिभविष्यतम सोदः किमर्थं
 सदेः सोदतस्यप्राणक्रियतेयवा
 स्पेतद्व्येतत्रयथास्यातइदमाभूत
 यमिषदते स्तन्मसि स्तन्ममियाम
 दान्नुद्युपसर्गात् स्तन्ममिधम
 दान्नुदिउपसर्गादिति वक्तव्यं किं
 प्रयोजनम उपसर्गायाप्राप्तिःतस्याः
 पूर्वतामेतायामसेतायावनिता
 एतत्प्रसूयेने योगविभागात्सिद्ध
 म योगविभागः क विद्यतेएवंपरा

新正

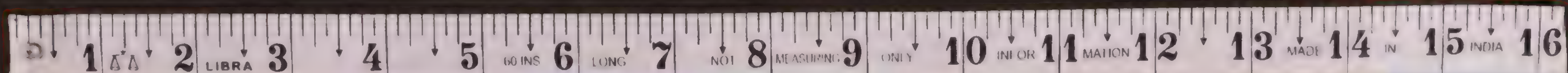
भाषोषधिवनस्पतिभ्यश्चिकारिभ्यः
 प्रतिषेधः विभाषोषधिवनस्पतिभ्य
 इत्यश्चिकारिभ्यः प्रतिषेधोक्तवः
 श्चिकारिवनस्पतिमिवनस्पतिप्रदोदता
 त्प्रदोदताददेतस्येतिवक्तव्यमश्दमा
 भूतशेषीद्वौपारदिति तत्तद्विवक्त
 व्यमनवक्तव्यमनैषाप्रदशब्दमा
 ही कान्तद्विप्रदशब्दमा प्रवो
 दः करिष्यते वादनमश्चादितोपस्थि
 तयोरिति वक्तव्यमश्चादितोपस्थि
 त इत्यवाहणमश्चादितोपस्थि
 उपर्यश्चादितोपस्थि वक्तव्यम
 यश्चादितोपस्थि वक्तव्यम
 विद्वेतिहिति तदामाभूरिति वाप्र
 करणोपस्थि न्यादीनामप्यसत्त्वा
 नेकतेवमश्चादितोपस्थि वक्तव्यम
 न्यादीनामप्यसत्त्वा
 यद्विद्वेतिहिति तदामाभूरिति वाप्र
 करणोपस्थि न्यादीनामप्यसत्त्वा
 नेकतेवमश्चादितोपस्थि वक्तव्यम
 न्यादीनामप्यसत्त्वा

वतिपरायतदाके गगीताभगः ग
 गीभगः गगीभगोस्वास्तीतिगगीभा
 गिनी यदातेतदाकेगगीताभगि
 नीगगीभगिनीतितदानभवितव्यम्
 तदाभुदिति यदिसमासोतग्रहो
 कियतेमाववापिगीगीदिवापिगी
 सत्रनप्राप्नोति तिगविशिष्टग्रहो
 चोक्तम् किमुक्तगति कारकोपय
 दानोक्तः सदसमासवचनासि
 ति तत्रपुवादिप्रतिषेधः तत्रपुवा
 दीनोप्रतिषेधोवक्तव्यः प्रायपूना
 हत्रियपूनाप्रयक्ताति यत्रियक्ता
 नि दीवादीपारदिति कर्मतिवयु
 घोरकर्मभवितव्येदीदिभवाये
 ता मावकुंभवायेण किनितेणा
 तेनभवितव्यम् आहोसिदिभावा
 यदातावदेतदाकेभवति कुंभस्य
 वायः कुंभवायः मावाणाकुंभवायः
 मावकुंभवायति तदानित्सात्वे
 नभवितव्यम् यदातेतदाकेभव
 तिमावाणाकुंभः मावकुंभः मावकुं
 भस्यवाणामावकुंभवायति तदा

श्री
 दो म
 भा
 ४८५

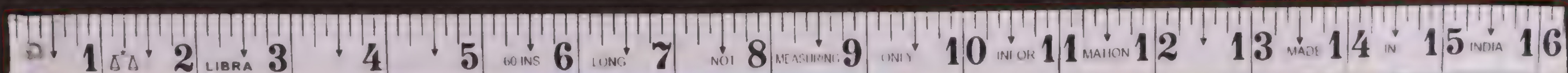
विभाषयाभवितव्यम् इयसर्गादिसमासे
 पिप्राणोपदेशस्य प्रसमासग्रहोकिम
 र्थम् समासश्चिन्ततेनेप्रसमासेपियथा
 स्यात् प्रणामतिरिणायतीति कपुनः
 समासग्रहोप्रकृतम् पूर्वपदात्सेनाया
 मगइतिकथपुनस्तेनसमासग्रहोप्रा
 कोविज्ञातम् पूर्वपदग्रहासामर्थ्या
 त समासयतइवति पूर्वपदमुत्तरय
 दमितिप्रणयिग्रहोकिमर्थम् समा
 सेपियथास्यात् प्रणामकःपरिणाम।
 कइतिपरितर्हिसमासेवासमासेचेष्टा।
 तेनार्थोसमासग्रहोन्नतिवृत्तेपूर्वपदा
 दिति अविशेषणोपसर्गास्मत्तेवद्व्या।
 मिरमासनेयमाप्रप्राप्नोति प्रसिद्धम्
 यसर्गासत्तस्यासिद्धत्वात्रियमोभविष्य
 तिष्वेतर्हिसिद्धेसति यदासमासेपिप्र
 हणोक्तगतिनत्ताययत्वावायः नयोभा
 योगःप्रसिद्धः किंतेदिप्रकरणप्रकर॥
 तसिद्धम् किमेतत्तायनेप्रयोजनम्
 यइक्तम् निष्कृतम् निष्णीतम् सत्तस्या
 सिद्धत्वात्तत्तेनप्राप्नोतिसनरोसोभवति
 एतोपदेशोपसर्गाभावादिनद्व्याः एत

दम आराव आराव नम आराव दोतात वा
 सरादियवचनम आरादियवचनगोक
 तवम इदमाभूत अस्यिष्टेणप्रयनके
 एतन्नदिवक्तव्यम नैवविज्ञायतेयदस्य
 तः पदोतः पदोतारितिकयेतदियदेष्टः
 पदोतः पदोतारिति नप्रोः घेतस्य नप्रो
 एतः नप्रोराशतिवक्तव्यम इदमिष्टपुष्पा
 स्यात प्रणोत्यतिपरिणोत्यति तमादेवा
 क्तव्यम इदमप्रोप्यशतोयतासिद्धम सेय
 मेवसिद्धमिति यदंतग्रहणककोति न
 स्येतस्योत्तमम घोनभूतपूर्वमात्रेयथा
 स्यात यदववा यदववाये अनदितइ
 तिवक्तव्यम इदमाभूत आदेगोमयेनर
 अकगोमयेनेन आधारेप्रव अविदित
 तदणोनत्वप्रतिषेधः क्तआदिदृष्टवाः
 स्तोः अनाद्यः किमर्थमिदहतीयानिदे
 शः कियते ननुस्तो आवित्येवोच्यते आने
 तर्पमात्रे अतएवप्राप्त्यत वक्तुः पातति
 अथसंख्यातानदेशः कस्मात्तभवति
 आचार्यप्रवृत्तिर्नोपयति संख्यातानदेशो
 नभवतीति यदयं प्रात्यतिषेधेप्राप्ति
 इनाष्टः इदमिष्टकयतनीयानिदेशः

श्री
 राम
 भा
 ४५९

कियतेनहावित्येवोच्यते आनेतर्पमात्रे
 एतदेवप्राप्त्यत वेहास्तेदेति अथमेग
 त्यामानदेशः कस्मात्तभवति आचार्य
 प्रवृत्तिर्नोपयति नसंख्यातानदेशोभ
 वतीति यदयं तोषीति प्रतिषेधेप्राप्ति
 नयदातादोरनाम अनामिति किमर्थ
 म सस्माभवतकापपयः अत्यन्तमि
 दमुच्यते अनामिति अनात्तभवति न
 नगरीणामिति वक्तव्यम सस्माभवत
 कषणः सस्मावतिः सस्मागरी योनना
 मिकेतनासिकोवा ययननासिकत्वे
 प्रत्ययोतित्येवचनम योननासिक
 त्वेप्रत्ययेभाषयानित्यमिति वक्तव्य
 म तादृशमिति अन्विचदिवेवना
 यदोभगः इदं चनेयगोमयइति वक्त
 व्यम अमुदाहरणम् यदियगाश्लिये
 चती अयश्लिये इत्का वज्जीकमि
 ति उदाहरणम् अथमयश्लियेचमी
 यगाश्लिये दध्यात्रमध्वनेति उदा
 हरणम् आरः त्वयः प्रारः त्वयइति वा
 क्ये किमदाहरणो यदिप्रारश्लियेच
 मीत्वयइति वही स्यातेत्यदाहरणम्

अथास्वयंतिपेचमीशरतिषेहीवत्सः
 ह्यीरेह्यरेम अशसराह्यदाहरणम
 अवसानेच अवसानेचदेभवतश्चैव
 कथमवाकवाक्यकथनेकतनदिः
 वक्तव्यमनवक्तव्यमनायेयुदासःय
 दत्तदचरति कितदिप्रसन्नप्रतिषेधः
 अचिनेति नारिनाक्रोपोमप्रत्यतारि
 नाक्रोपोप्रत्यतत्यरेवेतिवक्तव्यम
 पुत्रपुत्रादिनी वादतनग्यपरेवेतिव
 कथमपुत्रदती पुत्रदती पुत्रजग्यी
 पुत्रजग्यी चयोदितीयाःप्रतिषेधक
 सादः चयोदितीयाभवतिप्रतिषेधक
 यौक्तरसादेरावायेसमतेवप्यःखी
 रमावुरम अमराः उदस्यास्तभोःपूर्व
 स्य उदःपूर्वनेस्तदस्यपसाव्यातम उ
 दःपूर्वनेस्तदस्यपसाव्यातकने
 यम अत्रोदुरमकर्म रोगोव देगेवेति
 वक्तव्यम उक्तमोरोगः शाब्दारिद्र्यत
 मपि तच्छाकेन तच्छाकतेतित्रयोज
 नम तच्छाकेन तच्छाकतेति कुरोक्
 रिसवर्णो कुरोक् रिसवर्णो ग्रहणसमा
 सस्यप्रतिषेधार्थम कुरोक् रिसवर्णो

श्री
 दाम
 भा
 ४५२

ह्योक्रियतेसमसेवप्रतिषेधार्थमसे
 व्यातानदेपोमाभूत शिष्टःपितृति
 अथ किमर्थमिदं चानेप्रकारेयमेत
 रसमाख्यायेदित्ततउयदेष्टःतस्यसेवता
 प्रत्यायतिःक्रियते किंपुनःकारणविह
 तउपरिष्यते आदेष्टायेसवर्णायेचा
 कारोऽनतःस्ततः आकारस्यतथाह
 स्वस्मदेष्टाणीनेरय आदेष्टायेता
 वत् वृत्ताभ्यो देवदत्तात् आतयेतःवि
 द्यतस्यविद्वतोदीयेसत्तौयथास्याताम
 सनसीत्येत प्रकारःवाक्येउसेव्यातेक
 नेवम अणपरादम ननवायमदगादा
 रिमत्तःवादिदुदगोनप्रादिष्यते न
 सिध्यतिग्रगस्यप्रच्यतेविकराणोते
 योगेसोयेसंज्ञातभक्तः अणकोगदादि
 ग्रहणोनपटीतम पवेतर्हिग्रहावाय
 तित्वेने कप्रकृतम अदृक्छात्रुमय
 वायेपीतितद्वैतत्रकार्यविशेषाणिमि
 त्तदिष्टेप्रणोनवेदाधःतत्रापितिमित
 विशेषेष्टतामेव प्रवितेरंतः अंतरग्रह
 णकिमपीम अनितेरंतग्रहणसेवुदा
 र्थम अनितेःअंतरग्रहणक्रियतेसेवुदा

यम हे प्राण अयमप्राण इति ते अयं दोत
 स्यति ते रेत्यदोत कियते यदोत सने
 ति प्रतिषेधः प्रामोति तदा धनार्थं यो
 वा तस्मादनेतरः अथायमेतप्राणः अ
 स्ते वायववाची तयथा वसो तो वसना
 नति अस्ति सामीप्ये वर्तते तयथा उद
 काते गतः उदकसमीपे गत इति गम्य
 ते तयः सामीप्ये वर्तते तस्य प्राणा य
 था विज्ञायते अनितिसमीपे यो रेफस्य
 योनकारः सस्य यथा स्यात् इदमाश्रुत
 ययं गिति उभौ साभ्यामस्य प्राभ्यासस्य
 दयो रियम् साभ्यामस्य दयोः तावमि
 द्यते प्राणिपतिषति हे ते रत्नं वस्य च
 त्वं स्पेति किमर्थं प्रहेति एरिद्वेति
 हे ते रत्नं वन उक्तं किमक्तं कृत्य
 वायेहादिषु प्रतिषेध इति उयसमान उ
 यसगाद नोत्तरः कथमिदं विज्ञायते ओ
 क्ता रात्तरः ओत्तरः नोत्तरः अतोत्तर इति
 प्रनोमेचम अत्र प्रामोति प्रणविज्ञायते
 ओकारः परः अस्मात्तो यमोत्तरः नोत्त
 रः अतोत्तर इति प्रणोत्तरि देवता अत्रापि
 नप्रोति उभयथा प्रक्रमे दोषो भवति प्र

श्री
 राम
 भा

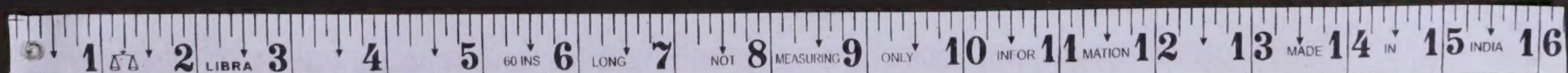
४६३

नो संवतं भाविन्यपि नेष्यते भाविन्यपि ओ
 कारेण तेष्यते एवं तर्हि उयसगादुदका
 मिति वक्तव्यम् कृत्य चः कृत्यस्य तातेति
 विस्मयोपसंख्यानम् कृत्यस्य तातेति
 विस्मयोपसंख्यानं कर्तव्यम् निर्विस्मो
 दासेन वसिन गोविभाषा गोविभाषाया
 साधनं यदा यदयमसंख्यानम् गोविभा
 षाया साधनं यदा यदयमसंख्यानं कर्तव्य
 म् प्राण्यमाणं प्राण्यमाणम् यथा यमा
 णं प्राण्यमाणं यथा यमाणां यथा यमा
 णानम् तद्विधानात्सिद्धम् विहितविशेषो
 यथाः गोविभाषायां यथा विहित इति अ
 उधिकाराहा अथवा यदा यदतिवर्तते
 जादेः सनमः किमर्थं मुच्यते न कृत्य च
 तेव सिद्धम् नियमायां यमारभः इजादे
 रेत सन द्वात नान्यसात्स नदकादिति कु
 माभूत प्रमद्वनम् यमिमद्वनम् सनमो
 णातेवधारणा प्रसिद्धिर्विधेयभावात् सन
 सः णातेवधारणा प्रसिद्धिः किं कार
 णमविधेयभावात् केमर्थं कावियमो
 भविष्यति विधेयो नास्तीति कृत्या इह वासि
 विधेयम् किं णादिभाषायां मानवनि

तेनानेविधेयं तत्रापूर्वविधिरस्त्वनियमो
 स्तिमिति शुभ्रव्यवविधिभंविद्यतिननियमः
 सिद्धतप्रतिषेधाधिकारेनवचनात सिद्ध
 मेतत्कथम प्रतिषेधाधिकारेनवचनात
 प्रतिषेधाधिकारपवनंश्रुतंकरतयमन
 भाभृष्टकमिगमिषायिवेपिउमामिति
 इहाणितर्दिनप्राप्तिप्रेगणाम प्रेगणी
 यमिति कृतस्यस्यचणत्तेइजादेःमनमोय
 दणाम कृतस्यस्यचणत्तेइजादेःसतमःय
 दणोकरतयम सिध्यतिसुत्रंतेहिंयुतेय
 णान्यासमेवास्त ननचोक्तेमनमोणोत्ते।
 वधारणाप्रसिद्धिर्विधेयभावारिति नैष
 दोषःदत्तइतिवर्ततेकप्रकृतम दत्तय
 जयधारितितद्वैतत्रादिविशेषणामये
 तविशेषणोनचेदार्थः कथंपुनर्जायतेतत्र
 दिविशेषणामिति इजयधारित्युच्यते तत्र
 नाशानविशेषणोनतत्रादिविशेषणोस
 दिहोतविशेषणोभविष्यति कथम इहा
 पिइजादेरित्युच्यतेतत्रार्थआदिविशेष
 णोन अथवाइजादेःमनमश्मज्जोविभा
 येतेनदनुवतिष्यते नभाभृष्टकमिगमि
 षायिवेयाम भारिपृष्टजयदणोकरतयम

उ
 हा श्री
 महा म
 भा
 ४
 ४५४

इहमाभूत प्रवयणास्येतिणपेतस्यवोपसं
 खानम संपतस्यवउपसंखानेकरतया
 म किंकारमयवनेत्याह अविशेषणप्र
 भावनम यदिभावेसवर्णाग्रहोणनया
 कारमपियथाग्रहणीयात अकारस्य
 तथाहस्वःतथाप्रकारस्यहस्वउच्यमा
 नःनिवृतःप्रसज्येत संहतःस्यारिति
 एतदर्थेभगवतःपाणिनेःशुश्रूषतिशु
 स्तिप्रयोजनप्रेनत किंतर्हीति प्रकारस्य
 प्रत्यापनोदीचंप्रतिषेधोवक्तव्यःखट्वो
 माता यथेवप्रकृतितःसवर्णानेग्रह
 णोभवति एवमदिशतोपिभविष्यति
 तत्रोनयंतःहस्वस्यहस्वःदीर्घस्यदीर्घा
 भविष्यति आदेशस्यचानात्तात्सवर्णा
 ग्रहणाम आदेशस्यवग्रहात्तात्सव
 णानेग्रह णोनप्राप्ति केकासदातान
 दान्तस्वरिताननासिकानाम सिद्धतत
 यरनिर्देशात् तयनिर्देशाःकरतयःअ
 न आदितिप्रपरयाह अदइति अवतर
 स्यप्रत्यापनोदीर्घस्यप्रतिषेधोवक्तव्यः
 खट्वोमातानैषदोषः दीर्घाचारणासाम
 योत्रभविष्यति इदंतद्विद्वत्ताभ्याम

सत्ताभ्याम अत्रापि दीर्घवचनसामर
 य्यात्रभविष्यति इदं हि अत्रि काकः
 प्रेपनायते ननवात्रापि दीर्घवचनसा
 मर्यात्रभविष्यति अस्मादश्ववचने
 प्रयोजनम दधीयते आदेशास्पवाना
 एतात्सवर्णाग्रहणम् आदेशास्पव
 ननात्तात् सवर्णाग्रहणनप्राप्ति के
 धामुदात्तानदानस्वरिताननासिका
 नाम सिद्धेनतपरनिर्देशात् सिद्धम
 कथम् तपरनिर्देशः कतेवाः अत अदे
 तियकशेषनिर्देशादास्वरभिचानना
 सिकानोपाणिनेसिद्धे यकशेषनि
 देशादास्वरभिचाननासिकानोभगत
 तःपाणिनेः सिद्धम यकशेषनिर्देशाय
 मग्र अतिश्रीमद्रगवयतेजतिमनि
 विरचितेवाकरणमहाभाष्ये अष्टम
 स्थाप्यायस्पवतशेषादप्रथममाहिक
 मपादश्चतुर्थः अथायस्याष्टमपादः

॥

श्री
 राम
 भा
 ४९५
 ४९

५२४-१५
 ४९५-२६
 १०१५

